

yenifikir

ULUSLARARASI HAKEMLİ AKADEMİK FİKİR ARAŞTIRMA DERGİSİ

International Journal of Academic Research and Studies

Yıl/Year: 5 Sayı / Issue :12 Aralık 2013 - Temmuz 2014 / December 2013-July 2014 ISSN:1308-9412 www.yenifikirdergisi.com

ÖZEL SAYI

ÇEYREK ASIRLIK DENEYİM

Özel
Aydın

Lisan
Kursları

İNGİLİZCE

ALMANCA

ÇİNCE

FRANSIZCA

RUSÇA

ARAPÇA

İSPANYOLCA

İTALYANCA

12-15 Kişilik Sınıflar

**Haftaiçi / Haftasonu
grupları**

ÜDS, KPDS, YDS, TOEFL

Ücretsiz Etüt İmkânı

Konuşma Sınıfları

**Yurtdışı Eğitim
Danışmanlığı**

Tercümanlık Hizmeti

**2,5 AYDA
MEB ONAYLI
SERTİFİKA**

AYDIN LİSAN KURSLARI
Ziraat Bankası Arka Sokağı
No:14 Kat:1 / AYDIN
Tel: 0 256 214 48 21
www.aydinlisanegitim.com

ULUSLARARASI HAKEMLİ AKADEMİK FİKİR ARAŞTIRMA DERGİSİ
International Journal Of Academic Research And Studies

Yıl/Year: 5 Sayı/ Issue: 12 Aralık 2013- Temmuz 2014/ December 2013- July 2014
ISSN:1308-9412 www.yenifikirdergisi.com

KURULUŞ TARİHİ : 26 NİSAN 2009
THE DATE of FOUNDATION : 26 APRIL 2009

Yılda İki defa; 28 Aralık -28 Temmuz aylarında yayınlanır.
Publishing twice a year : 28th December-28th July

SAHİBİ/OWNER	YAYIN KURULU/EDITORIAL BOARD
Gönül ŞAHİN MEZKİT	Mesut MEZKİT
GENEL YAYIN YÖNETMENİ/EXECUTIVE EDITOR	Süleyman Faruk GÖNCÜOĞLU
Mesut MEZKİT	Rabia ÇAKI
EDİTÖR/ASSOCIATE /EDITOR	Mükerrem KÜRÜM
Süleyman Faruk GÖNCÜOĞLU	Cengiz ALTINTAŞ
YAYIN KOORDİNATÖRÜ/YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ	Davut TÜRKSEVER
Rabia ÇAKI	Grafik-Tasarım/Graph Design by:
YAYIN KURULU BAŞKANI/ HEAD OF EDITORIAL BOARD	Yusuf BUDAK, Rabia ÇAKI
Mesut MEZKİT	Baskı/Pressed by: Detay Fotokopi Zafer Mahallesi
AKADEMİK DANIŞMAN/ ADVISORY OF ACADEMIC	127 Sokak No:2/B AYDIN
DOÇ. Dr CELALEDDİN SERİNKAN	TLF.: 0 256 215 37 30

REKLAM VE İLETİŞİM ADRESİ/COMMUNICATION

AYDIN: Hasaneferdi Mahallesi 1919 Sokak No:14 Kat:1 AYDIN TLF.: 0256 214 48 21
İSTANBUL: Otağtepe Caddesi Timuçin Sokak Ekmekçioglu Residence No:1D: Anadoluhisari/BEYKOZ/İSTANBUL
www.yenifikirdergisi.com www.kulturtarihi.org El-mek(e-Mail): yenifikir@Hotmail.com
info@yenifikirdergisi.com ISSN:1308-9412

DERGİ HAKEM VE DANIŞMA KURULU

BOARD OF RIVIEWERS

PROF. DR. ABDULLAH İLGAZİ	Dumlupınar Üniversitesi/ University
PROF. DR. AYŞE ÜSTÜN	Uşak Üniversitesi /University
PROF. DR. AHMET NAHMEDOV	Azerbaycan Devlet Üniversitesi/ University
PROF. DR. BEKİR DENİZ	Akdeniz Üniversitesi/University
PROF. DR. DURAN NEMUTLU	Adnan Menderes Üniversitesi Universtiy
PROF. DR. FATİMA MATOS	Faculdade De Letras Da Universidade Do Porto /University
PROF. DR. FATİMA OUTEİRINHO	Faculdade De Letras Da Universidade Do Porto/ University
PROF. DR. FEYZULLAH EROĞLU	Pamukkale Üniversitesi/University
PROF. DR. HAKKI ÖNAL	Dokuz Eylül Üniversitesi /University
PROF. DR. İSMET BARAN	İstanbul Üniversitesi//University
PROF. DR. MARÍA DE FATİMA MORÍNHO	Faculdade De Letras Da Universidade Do Porto/University
PROF. DR. MARÍA DO NOSCIMENTO	Faculdade De Letras Da Universidade Do Porto /University
PROF. DR. ORHAN OKAY	Emekli Öğretim Görevlisi/ Retired Lecturer
PROF. DR. SALİH TUĞ	Marmara Üniversitesi /University
PROF. DR. YUSUF DEVRAN	Yeditepe Üniversitesi /University
PROF. DR. YÜCEL OĞURLU	Beykent Üniversitesi /University
PROF. DR. ZULMİRA SAUTOS	Faculdade De Letras Da Universidade Do Porto / University
DOÇ. DR./ASSOC. PROF. DR.ALİ ELEREN	Türkiye Kırgızistan Manas Üniversitesi/University
DOÇ. DR./ASSOC. PROF. DR. BAHİR ERSOY	Afyon Kocatepe Üniversitesi/University
DOÇ. DR./ASSOC. PROF. DR. CELALEDDİN SERİNKAN	Pamukkale Üniversitesi/University
DOÇ. DR./ASSOC. PROF. DR. DOĞAN KUTUKIZ	Muğla Üniversitesi/University
DOÇ. DR./ASSOC. PROF. DR. HÜSAMETTİN İNAÇ	Dumlupınar Üniversitesi/University
DOÇ. DR./ASSOC. PROF. DR. MEHMET MARANGOZ	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/University
DOÇ. DR./ASSOC. PROF. DR. MEHMET ÖNAL	İnönü Üniversitesi/University
DOÇ. DR./ASSOC. PROF. DR. MUAMMER ZERENLER	Selçuk Üniversitesi/University
DOÇ. DR./ASSOC. PROF. DR. MUHAMMET ERAT	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/University
DOÇ. DR./ASSOC. PROF. DR. MUSTAFA ERKAN ÜYÜMEZ	Anadolu Üniversitesi/University
DOÇ. DR./ASSOC. PROF. DR. MUSTAFA GÜLER	Afyon Kocatepe Üniversitesi/University
DOÇ. DR./ASSOC. PROF. DR. SADIK KARTAL	Mehmet Akif Üniversitesi/University
DOÇ. DR./ASSOC. PROF. DR. SÜLEYMAN İNAN	Pamukkale Üniversitesi/University
DOÇ. DR./ASSOC. PROF. DR. SÜLEYMAN UYAR	Akdeniz Üniversitesi/University
DOÇ. DR./ASSOC. PROF. DR. SÜLEYMAN KIZILTOPRAK	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Ün./University
DOÇ. DR./ASSOC. PROF. DR. ŞABAN ORTAK	Afyon Kocatepe Üniversitesi/University
DOÇ. DR./ASSOC. PROF. DR. TALİP KARAKAYA	Dumlupınar Üniversitesi/University
DOÇ. DR./ASSOC. PROF. DR. TURGAY ZUN	Muğla Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. ALİ SATAN	Marmara Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. ABDÜLKADİR YALDIR	Pamukkale Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. ADİL ADNAN ÖZTÜRK	Adnan Menderes Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. ALİ TAŞ	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. ARZU ÇAKINBERK	Tunceli Üniversitesi/University

DERGİ HAKEM VE DANIŞMA KURULU BOARD OF REVIEWERS

YRD.DOÇ.DR./ASST.PROF.DR. ARZU GÜRDÖĞAN.....	Muğla Üniversitesi/ University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR AYDIN SARI	Pamukkale Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. BEKİR SAVAŞ	Kocaeli Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. DİLŞEN İNCE ERDOĞAN	Adnan Menderes Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. ESİN BARUTÇU	Pamukkale Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. ERDİNÇ YÜCEL	Selçuk Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. GÜNVER GÜNEŞ	Adnan Menderes Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. HALİL İBRAHİM HAKSEVER	Uşak Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. HANS WERNER SCHMDDT	Goethe Enstitüsü/Institute
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. HİLMİ DEMİRKAYA	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. HÜLYA YALDIR	Pamukkale Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. HÜSEYİN ÜRETEN	Adnan Menderes Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. İSA ÇELİK	Muğla Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. İSMAİL TOSUN	Süleyman Demirel Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. KAZIM ÇELİK	Pamukkale Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. MUSTAFA BİYİKLİ	Dumlupınar Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. NESLİHAN COŞKUN KARADAĞ	Çukurova Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. OZAN KAYA.....	Muğla Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. SELAHATTİN AVŞAROĞLU	Selçuk Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. UĞUR KILINÇ	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. YASİN BİLİM	Necmettin Erbakan Üniversitesi/University
YRD.DOÇ. DR./ASST. PROF. DR. ZUBEYİR BAĞCI	Pamukkale Üniversitesi/University

(ünvan ve isim sırasına göre yazılmıştır./by academic title the names listed and alphabetically)

Dergimiz;

- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü,
- ASOS Sosyal Bilimler İndeksi ve
- Akademik Türk Dergileri İndeksi
- Türk Eğitim İndeksi tarafından taranmaktadır.

MAKALE YAYIM VE YAZIM KURALLARI

- *Yeni Fikir dergisi iki dilde yayın yapan uluslararası sosyal bilimler bir dergidir.
- *Yeni Fikir dergisinin akademik yazıları hakemlidir.
- *Akademik tarzda yazılan araştırma ve inceleme yazıları ilgili hey'etlerin tetkikinden sonra yayımlanabilir.
- *Hakem Kurulu yayım düzeni www.yenifikirdergisi.com adresinden incelenebilir.
- *Yeni Fikir dergisi gizli hakemlik prensibini esas almıştır.
- *Hakem heyetine gönderilen yazının yazarının ismi gönderilmez.
- *Hakemler, birbirinden bağımsız olarak yazıyı inceler ve raporlarını ona göre verirler.
- *Dergiye gönderilen makaleler Calibri 11 punto, tek aralıklı olarak, iki yana yaslı, paragraf öncesi ve sonrası 6 nk boşluk bırakılmalı ve makale başlığı büyük ve ortalanmalıdır. Alt başlıklar APA usulü ile gösterilmeli ve paragraf başı ile beraber olmalıdır.
- *Yazar/yazarların isim ve soy isimleri, başlığın altında sağa yaslı olarak yazılmalıdır. Unvan, kurum ve mail adresleri için özel dipnot için yıldız "*" işareti eklenmeli ve sayfanın altına bilgiler yazılmalıdır. Mail adresi için, sadece sorumlu yazarın adresi yeterlidir.*Özet ve abstract kısmı Calibri 10 punto ve tek aralıklı olmalıdır. Şekiller ve tablolar, 10 punto ve tek aralıklı olmalıdır. Bunlarda 6 nk boşluk bırakılmayacaktır.
- *Kaynak gösterimi metin içinde olmalıdır. Eğer dipnotta kaynak verilecekse Calibri 9 punto ve tek aralıklı, boşluk bırakılmadan verilmelidir. Kaynakçada makaleler: soyisim, isim, (yıl), başlık şeklinde devam etmelidir.
- *Gönderilecek yazılarda sosyal bilimlerde yaygın ve kabul edilebilir kaynak gösterme usullerinde (MFL, Harvard, Chicago, APA gibi) herhangi biri, kendi içinde tutarlı olmak şartıyla kullanılabilir
- *Yeni fikir Dergisine gönderilecek yazılar, Times New Roman A4 boyutunda 15 sayfayı geçmeyecek şekilde düzenlenmelidir.
- *Yayınlanmak üzere gönderilen yazının aynısı veya benzerinin başka bir yerde yayınlanmamış olması gerekir. Özgün çalışmalarda yazarların, yazının uluslararası bir yerde (Türkiye dahil)yayınlanmadığına dair imzalı beyanını içeren bir belge başvuruya eklenmelidir.
- *Yazılar belirlenen yazı ölçülerinde 80 gramlık A4 boyutunda beyaz kâğıda çıktısı dergi adresine, ayrıca e-posta adresine de gönderilmelidir.
- *Dergi, Türkçe-İngilizce olmak üzere iki dilde yayın yapacaktır
- *Akademik yazılar, komisyonlarımız tarafımızdan tercüme edilecektir.
- *Çeviri ve inceleme yükümlülükleri ile hakem heyetine gönderilecek yazıların yükümlülükleri yazara aittir..
- *Çeviri, inceleme ve hakem heyetine gönderilecek yazıların kargo yükümlülükleri yazara aittir.
- *Yazarın talebi doğrultusunda ayrıca farklı dillerde de yayımlanabilecektir. (Rusça-Fransızca-Arapça-İspanyolca-İtalyanca gibi)
- *Akademik yazıların dışında seviyeli yorum, görüş, tartışmalara da yer verilecektir.*Yazıların sorumluluğu yazarlarına, reklamların sorumluluğu da reklam verenlere aittir.
- *Gönderilen yazılar yayımlansın yayımlanmasın iade edilmez.
- *Derginin ve yazarın ismi kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.
- *Yeni Fikir dergisinde yayınlanacak çalışmaların imlâ ve noktalamasında yazarın tercihi geçerli olmakla birlikte gerekli görüldüğü takdirde TDK 'nın kurallarına göre düzeltmeler yapılacaktır. *Yeni Fikir dergisine gönderilen çalışmaların cevaplanma süresi 30 gündür. Bu zaman içerisinde cevap verilmeyen çalışmalar ulaşılmış demektir. Akademik çalışmalarla ilgili, hakemlerin verdiği olumlu ya da olumsuz görüş, çalışmanın yazarına bildirilir; gerekli düzeltmeler istenebilir.*Yeni Fikir dergisinde yayımlanacak polemik konusunu olan çalışmalarda en fazla 2 kez cevap yazma hakkı tanınır.
- *Yeni Fikir dergisinin bütün yayın hakları Gönül Şahin MEZKİT'e aittir. Yeni Fikir Dergisi, www.yenifikirdergisi.com adresinden de yayımlanmaktadır.

INFORMATION FOR AUTHORS/and EDITORIAL RULES FOR SUBMITTING MANUSCRIPTS

- *Yeni Fikir is an international journal of social sciences published in three languages.
- *Yeni Fikir is a peer-reviewed academic journal.
- *All papers will first be reviewed by the board of editors.
- *For guidelines for manuscript submission and preparation, please visit www.yenifikirdergisi.com
- *We rely on the principle of confidential peer review.
- *The names of the authors shall not be revealed to the peer reviewers
- *Submitted manuscripts shall not exceed 15 pages, and must be typed in Times New Roman characters.
- *Articles submitted to the journal have to be in Calibri 11 font, single spaced, italics. Also, there must be 6 nk space before and after the paragraph, and titles have to be in capital letters and typed in the middle. Subtitles must be typed in APA and be on the same line with the paragraphs.*Full names of author(s) must be written in italics under the title. For titles, addresses of organisations and e-mails and footnotes, the symbol "*" has to be added and necessary information must be written at the bottom of the page. Just the author's address in charge is sufficient for the e-mail address.
- *Abstract parts have to be in Calibri 10 with single spaced. Diagrams and tables must be in 10 font and single spaced. There must be no 6nk space this time.
- *Referencing must be within articles themselves. If referenced in footnotes, they have to be in Calibri 9 font, single spaced, without space. In bibliography, the articles must follow this order : surnames, names, years, titles.
- *For the bibliography, referencing will be done in any widely used style in social sciences (MFL, Harvard, Chicago, APA).
- *Submitted articles must not have been previously published, or submitted for publication elsewhere.
- *The signed confirmation that the article is an original study and has not been previously published must be attached.
- *Manuscripts typed on a A4 paper of 80 g should be submitted both to the address of the journal and via e-mail.*Yeni Fikir is published in Turkish and English
- *Academic papers are translated by the members of the Board of Foreign Languages.
- *Translated papers submitted will first be redacted by the Board of Foreign Languages.
- *Postage for manuscript submission is to be paid by the author.
- *Articles are also to be published in other languages on the author's demand (Russian, French, Arabic, Spanish, Italian, etc.).
- *Manuscripts other than academic studies, such as comments, opinions, arguments, discussions, will be accepted.*Yeni Fikir shall not be held legally responsible for the manuscripts and/or the advertisements submitted.*Submitted articles, whether published or not, shall not be returned.*The editor-in-chief reserves the right to make suggestions and/or modifications, if necessary, before publication.
- *The copyright of Yeni Fikir belongs to Gönül Şahin Mezkit. Yeni Fikir is also published online at www.yenifikirdergisi.com
- *Quotations may be used provided that they are referred.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

- (1-12) **Denizli Dershanecilik Sektöründe Michael Porter'ın
Rekabet Güçleri Araştırması**
Michael Porter's Competitive Forces Research At Course Sector In Denizli
Celalettin SERİNKAN
- (13- 27) **Araştırma Görevlilerinin Değerleri İle Örgütsel Vatandaşlık
Davranışları Arasındaki İlişki**
The Relationship Between Research Assistants' Values and Organizational Citizenship Behaviors
Emine ÖNDER, Ali TAŞ
- (28- 47) **Osmanlıya Karşı Ayrılıkçı Hareketten Batıya Karşı Bağımsızlık
Ve Hâkimiyet Mücadelesine Arap Düşünce Hareketine Genel
Bir Bakış**
*An Overview Of The Arap Thought Action From Separatist Action Against
The Ottomans To The Struggle Of Independence And Sovereignty Against
The West*
Mustafa BIYIKLI
- (48-59) **Türkiye'de Opsiyon Sözleşmelerinin
Kullanım Alanı ve Vergilendirilmesi**
Application And Taxation Of Option Agreements In Turkey
İbrahim ORGAN, Doğan BOZDOĞAN
- (60-70) **Mobbing Kavramının Birey ve Örgüt Açısından Önemi**
The Importance of Concept of Mobbing in Terms Of Individual and Organization
Arzu GÜRDOĞAN
- (71- 79) **İşletme Bölümü İstatistik Dersini Alan Öğrencilerin Başarı Performansını Değerlendirilmesi**
The Evaluation Performance of Statistics Course of Business Departments Students
Halil SAVAŞ

- (80-90) Somut Olmayan Kültürel Miras Unsurlarının Turistik Ürün Olarak Geliştirilmesine Yönelik Alternatif Öneriler**
Alternative Proposals for Tourist Product Development of Intangible Cultural Heritage Elements
Ali TÜRKER, İsa ÇELİK
- (91-105) Örgüt İçi İletişimin İş Gören Motivasyonuna Etkisi: Denizli’de Otel İşletmelerinde Bir Araştırma**
The Effect on Employees's Motivation of Communication Within The Organization: A Research in Hotel Establishments in Denizli
Esin BARUTÇU, Esmâ ERÇELİK
- (106- 127) Osmanlı Taşrasında Konargöçer- Devlet İlişkisi: Ankara’da Tabanlı Türkmen Aşireti’nin İskânı**
The Relationship Between Nomads and the Administration in the Ottoman Countryside: The Settlement of the Tabanlı Turkoman Tribe in Ankara
Ahmet KÖÇ
- (128- 141) Türkiye’nin İttifak Politikası ve Katıldığı Uluslararası Güvenlik İttifakları (1928-1938)**
Turkey's Policy Alliance and Participated in International Security Alliances(1928-1938)
Mustafa BIYIKLI
- (142-153) Kobi’lerin Kurumsallaşmasında Kosgeb Desteklerinin Rolü**
The Role of KOSGEB Support of the SMES Institutionalization
Ahmet ÇAKIR, İbrahim AKSEL, Masoodul Hassan
- (154-165) The Venture Capital Financing Model in Turkey and The United Kingdom: A Comparative Study**
Türkiye’de ve İngiltere’de Girişim Sermayesi Finansman Modeli: Karşılaştırmalı Bir Analiz
Metin AKTAŞ

- (166-186) **Mario Levi'nin "Yeni Roman"ı: Size Pandispanya Yaptım Yapısal Bir Çözümleme Denemesi**
Mario Levi's "New Novel" I Prepared You Pandispanya A Study Of A Structural Analysis
Ali BUDAK
- (187-242) **Türkiye'nin Gelecek Ufku: Muhafazakâr Değişim**
Turkey's Future Horizon: Conservative Change
Mesut MEZKİT
- (243-260) **Ankara Şehirlerarası Terminal İşletmesi Hizmet Kalitesinin Servperf Yöntemi İle Ölçülmesi**
The Measurement of Ankara Province Inter-City Terminal Management Service Quality by Means of Seroperf Method
Abdullah USLU
- (261- 283) **Deli Dumrul ve İbrahim Peygamber Hikâyelerinde Alternatif Varlık Alanı Tanımı ve Çağın Alan Problemine Türklere Özgü Bir Teklif**
An Indigenous Offer of The Turcs For The Time's Area Problem And The Description of The Area of The Alternative Assets In The İbrahim Prophetess And The Deli Dumrul Stories
İmran Gür
- (284- 291) **Ali Dede (Pesendî)'Nin Şiirlerinde Dinî-Tasavvufî Unsurlar**
Religious and Sufistic Components of Ali Dede (Pesendî)'s Poetry
Mustafa Güneş
- (292- 320) **Türkiye'yi Ziyaret Eden Turistlerin Ağızdan Ağıza İletişim Eğilimleri**
The Word Of Mouth Trends On Tourists Who Visited Turkey
Mustafa GÜLMEZ , Gülay ÖZALTIN TÜRKER
- (321-334) **Manisa Kentinde Tarihi Turizm**
Historical Tourism at Manisa
İsa ÇELİK

Editörden

Değerli Yeni Fikir Dergisi okuyucuları; Yeni Fikir Dergisi ailesi olarak ikinci özel bir sayı çıkarmanın mutluluğunu siz değerli okuyucularımızla paylaşmaktan ayrı bir haz aldığımızı belirtmek isteriz. Akademik bir derginin sürekliliği -takdir edersiniz ki- çok önemlidir. Dergimizin akademik camia, fikir ve kültür çevrelerinde, önemli bir yer edinmeye başlaması, yayıncılık adına ne kadar değerli bir faaliyette bulunduğumuzu göstermektedir. Bu noktada bizleri yalnız bırakmayan akademik kadromuza ve yayın kurulumuza çok teşekkür ediyorum. Çünkü, böylesi bir dergi, ancak yayın kurulu ve danışma/hakem kurulunun müşterek hareket etmesiyle mümkündür.

Derginin ikinci sayısını çıkardığımızda Aydın/Gazete Flaş'a verdiğimiz röportajda beyan etmiştik: Her beş sayıdan sonraki ilk dergi, özel sayı olacak. Çok şükür ki, ikinci külliyyatımız olan 12.sayı ile sizlerin huzurunuzdayız.Ve inşallah daha nice özel sayılara ...

İlaveten www.yenifikirhaber.com haber sitemizin yayın hayatına geçtiğini de ifade edelim.

Bu sayımızda, yayın kurulumuzun titiz bir şekilde seçtiği makaleler, akademik ve fikir hayata büyük katkıları olacak yazılar olduğunu düşünüyoruz. Bu noktada yazarlarımıza şükranlarımızı sunuyoruz.

Editors's Note

We would like to state our happiness because of sharing our second special issue with our readers. Continuing of an academic journal –as you'll appreciate- is very important. Our journal started to gain an important place around the academic community, regard and culture areas, this shows that we are doing an important work for the sake of publishing. At this point we want to present our thanks to our academic staff who don't leave us alone and our editorial board. Because this journal can be published efficiently by the joint work of an editorial board and a court of arbitrators.

When we released our second issue we declared in the interview that we did for Aydın/Newspaper Flaş: Every journal after five issues is going to be a special issue. Happily we are releasing our 12th issue which consists connected works. We hope to present many issues in the future...

Additionally we want to express that our news site www.yenifikirhaber.com started to broadcast. In this issue we are presenting the articles which our editorial board chose carefully and articles which will have substantial contributions to the academic life. At this point we present thanks to our writers.

Denizli Dershanecilik Sektöründe Michael Porter'ın Rekabet Güçleri Araştırması

Celaleddin Serinkan*
cserinkan@pau.edu.tr

Öz

Bu çalışmanın amacı, Denizli dershane sektörünün mevcut durumunun stratejik yönetim perspektifinden analiz edilmesi ve sektörün gelişimi için stratejik öneriler getirilmesidir. Bu amaçla öncelikle stratejik yönetim yaklaşımı incelenmiş; daha sonra rekabet ve rekabet güçleri incelenmiştir. Bu nedenle için rekabet gücü analiz yöntemlerinden biri olan Michael Porter'in beş güç analizi ile sektör hakkında değerlendirme yapılmıştır. Sonuç ve değerlendirme kısmında ise önceki bölümde yapılan değerlendirme ve analizlerin ışığında sektör için stratejik öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: stratejik yönetim, özel sektör, rekabet, dershane, eğitim

MICHAEL PORTER'S COMPETITIVE FORCES RESEARCH AT COURSE SECTOR IN DENİZLİ

Abstract

The aim of this study is to examine the current situation of course sector in Denizli in the aspect of strategic management perspective and to recommend strategic proposals in order that the sector develops. To this end, the approach of strategic management was analysed first, competitive and competitive forces were, afterwards. For this reason, for competitive force, an evaluation was done related the sector with the five forces analysis of Michael Porter which is an analysis method. In the parts of result and evaluation some strategic proposal were recommended for the sector in the light of evaluation and analyses which were made in the previous part.

Keywords: Strategic management, private sector, rivalry, education, course

Giriş :

1. STRATEJİK YÖNETİM

Stratejik yönetim kurumlar için çok önemli bir kavramdır. İster özel sektör, isterse kamu sektörü olsun stratejik yönetime çok büyük önem vermelidir. Bu yönetim tarzıyla kurum ve kuruluşlar geleceklelerini planlayarak beş-on yıl sonra nerede olacaklarını hayal ederek oraya nasıl ulaşacaklarını düşünürler.

1.2. Neden Stratejik Yönetim

Çevrenin ve rekabet şartlarının hızla değiştiği bir dünyada işletmelerin operasyonel işlemlerle ayakta durması mümkün değildir. Örneğin, yapılan araştırmalar, Fortune 500 listesindeki şirketlerin üçte birinin yedi yıl içerisinde, rekabetçi konumlarını kaybettikleri ve listenin dışına itildiğini göstermektedir ve (Handy, 1997:15). Günümüzde işletmelerin değişen ve gelişen çevre şartlarına ayak uydur-

rabilmeleri; kaynak ve kabiliyetlerini etkin bir şekilde rekabet avantajına dönüştürebilmeleri için stratejik bir netliğe sahip olma gerekliliği giderek artmaktadır. Artık kesin bir farka ve benzersizliğe nasıl sahip olacakları, farklı müşterileri gruplarına rakiplerinden farklı olarak ürünlerini nasıl sunacaklarını açık bir şekilde belirlemeyen işletmeleri yoğun rekabet beklemekte ve buna yak uyduramayan şirketler varlıklarını kaybedeceklerdir. Bu nedenle yöneticilerin kuruma bütüncül yaklaşabilmek için işletme yönetimine stratejik bakış açısı ile yaklaşmak zorunda olmaları, stratejik yönetimin popülaritesini arttırmıştır (Porter, 1997:45).

İşletmenin temel tanımlarından birisi, sahip olduğu kıt kaynakları optimum şekilde kullanarak sınırsız insan ihtiyaçlarını karşılayacak mal ve hizmet üretmektir. Bu durumda işletme kıt kaynaklarını hoyratça kullanmamalıdır. En akılcı, en verimli ve nihayetinde en karlı şekilde kaynaklarını kullanmalıdır. Öbür taraftan nasıl ki bireylerin idealleri varsa, işletmelerin de idealleri vardır, yok sa da olmalıdır. İşte stratejik yönetim sayesinde işletmeler ve kurumlar, hem kıt kaynaklarını daha iyi kullanabilirler hem de ideallerini gerçekleştirmeye çalışabilirler. Stratejik yönetim önemini kavrayan kamu sektörü de 2005 yılında devlet kurum ve kuruluşlarında bu yönetim şeklini resmen uygulamaya başlamıştır.

1.3. Rekabetin Tanımı ve Rekabet Gücü

Rekabet kavramının kelime anlamı itibarıyla, en az iki kişi, kavram, olay vb. arasındaki bir yarıştan bahsetmek mümkündür. Stratejik bir düşünce yapısını temsil ettiği durumda rekabet kelimesinin ifade edeceği anlam, var olma savaşı vermektir. İşletmeler bu savaş, stratejik yönetim süreci sayesinde başarı kazanarak varlıklarını sürdürecektir ve faaliyette bulundukları sektörde öne çıktıklarında, rekabet üstünlüğü de elde etmiş olacaklardır.

Rekabet ya da rekabet gücü olarak nitelediğimiz kavram; serbest ve adil pazar koşulları altında, uzun dönemde, kendi ülkesindeki insanların gerçek gelirini de korumak ve arttırmak suretiyle, uluslar arası pazarlarla buluşan mal ve hizmetler üretebilme derecesidir

(Oughton, 1997:1488). Gelecek beş yılın, on yılın ve aslında bugünün de pazarlama stratejilerinde; ne ürettiğimiz, nasıl ürettiğimiz, kalite mi yoksa standart belgeli mi olmasından daha çok, üretilen ürünün rekabetçi olup olmadığı ön plana çıkmaktadır (Çiftçi, 2001:1). Rekabet ortamı kavramı ise, rekabet baskısının hissedildiği ve oluşturulduğu bir ortam olarak ifade edilebilir.

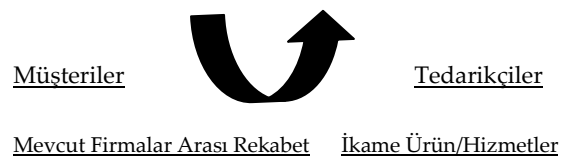
İşletmelerin iç ve dış pazarda karşı karşıya kaldıkları rekabet koşulları küreselleşen dünya ile birlikte giderek ağırlaşmaktadır, bu nedenle, varlıklarını sürdürmeye çalışan işletmeler hem iç pazarda, hem de dış pazarda rakipleri karşısında bazı avantajlar elde etmek istemektedirler (Doğan, Marangoz ve Topoyan, 2003:114). Elde etmek istedikleri bu avantajlar işletmenin rekabet gücü olarak ifade edilmektedir.

Rekabet gücü işletmelerin fiyat ve fiyat dışı nitelikler itibarıyla rakiplerine kıyasla daha cazip olacak şekilde, mal ve hizmetlerini dizayn etme, üretme ve pazarlama yetenekleridir (Göl, 1996:31). İşletmelerin diğer işletmelere kıyasla, bir faaliyeti kimi özellikleri itibarıyla çok daha iyi yapabilmesiyle elde edilen avantaj, rekabet gücü olarak ifade edilmektedir.

2. MİCHAEL PORTER'IN BEŞ GÜÇ ANALİZİ

Rekabet edebilirlik işletmelerin kaynak, kabiliyet ve varlıkları ile sektörde faaliyet gösteren rakipleri karşısında ayakta kalabilme ve mücadele edebilme durumunu ifade eder (Aktan, 2004:11). PORTER'e göre bir kuruluşun rakiplerini aşması için daima savunabileceği ve koruyabileceği bir fark ortaya koyması gerekmektedir. Aşağıda Porter'in rekabet güçleri görülmektedir.

Muhtemel Rakipler

(Kaynak: M.E.Porter, Competitive Advantage Creating and Sustaining Superior Performance)

With a New Introduction, Free Press, New York, 1998, s. 5)

2.1. Endüstriye Yeni Girecek Firmalar Ve Oluşturdukları Tehditler (Muhtemel-Potansiyel Rakipler)

İşletmenin iş çevresinin çekiciliği, aynı iş alanına başka işletmelerin girebilmesini teşvik etmektedir. Stratejik yönetimin günümüzdeki asıl amacı rekabet üstünlüğü sağlamak suretiyle ortalamanın üzerinde getiri elde etmektir. Bunun için stratejik analiz yapılırken, çekici endüstrilere yeni işletmelerin girmek istemelerinin doğal karşılanması gerekmektedir. Yeni girenler, ya son zamanlarda bir endüstride faaliyet göstermeye başlamış olan ya da yakın gelecekte o endüstride faaliyete başlama tehdidinde bulunan işletmelerden oluşmaktadır (Barney, 2001: 79).

Yeni işletmelerin endüstriye girişi ile birlikte endüstrinin rekabet düzeyi artacak ve mevcut işletmelerin performansı düşecektir. Endüstriye girişler, normalin üzerinde performans ve getiri olduğu sürece devam edecek, bütün rekabetçi işletmeler eşit getiri ve performansa ulaştığında ise sona erecektir. Yeni girenler; endüstride faaliyet gösteren işletmelerin pazar payını tehdit edebileceği ve toplam üretim kapasitesini arttırıp, arz fazlası oluşturabileceği için önemli fiyat düşüşlerine ve sonuç olarak rekabetçi işletmelerin gelirlerinde azalmaya neden olabileceklerdir.

Sektöre yeni kurulmuş bir işletme ile girilebileceği gibi hâli hazırda faaliyette bulunan işletmelerle birleşme veya onları satın alma şeklinde de girilebilmektedir. Endüstriye girmeyi düşünen firmaların bu kararı veremelerine endüstrinin çekiciliği neden olmaktadır.

Çekici gözüken bir endüstriye girme isteğinde olan işletmelerin iki konuyu dikkate almaları gerekmektedir. Bunlar; endüstriye giriş engelleri ve rakiplerin muhtemel misillemeleridir.

Giriş engelleri, giriş maliyetlerini arttıran endüstri yapısının özellikleridir. Bir kısmı strateji yazınında da ele alınan giriş engelleri, kısaca şöyle açıklanabilmektedir. (Barney, 2001; Gürleyik, 2004; Ülgen ve Mirze, 2004):

Sektöre giriş engelleri

- Dağıtım kanallarına sahip olama ve mevcut kanallardan yararlanma ihtimalinin bulunmaması
- Sermaye ihtiyacının yüksekliği
- Ölçek ekonomisi
- Endüstride yerleşmiş mevcut markalara bağımlılık ve ürün farklılığı oluşturma zorluğu
- Endüstrideki mevcut işletmelerin maliyet avantajları
- Ürün Farklılaştırma
- Tedarikçi/Ürün değiştirme maliyetlerinin yüksekliği
- Resmi kuruluşların politikaları

Rakiplerden gelebilecek karşı atak (misilleme) beklentisi de işletmelerin yeni bir sektöre girişinde dikkate almaları gereken bir başka husustur. Bazen bu misillemeler her iki taraf için de zararlı sonuçlar doğurabilmektedir. Bu tür bir durumu sezinleyen işletmeler, karşılaşabilecekleri muhtemel zararlar yüzünden bu tür endüstrilere girmekten vazgeçebilmektedirler (Ülgen ve Mirze, 2004: 96:97).

Yeni girenleri caydıran faktörler, endüstriye göre değişmektedir. Sözelimi, otomobil endüstrisinde; ürün farklılaştırma ve ölçek ekonomileri, imalat sanayi işletmeleri için ise önemli miktarlarda sermaye gereksinimi başta gelen faktörler arasındadır (Dess ve Miller, 1993: 57).

2.2. İkame Ürün/Hizmet Tehdidi

Genel anlamda bir sektördeki tüm işletmeler, ikame ürünler üreten sektörlerle rekabet içindedir. İkame ürün veya hizmetler, hemen hemen aynı tüketici gereksinimlerini farklı şekillerde karşılamaktadırlar. İkame ürünler, endüstrideki işletmelerin kârlı bir şekilde belirleyebilecekleri fiyatlara bir üst sınır koyarak bir sektörün potansiyel getirilerini kısıtlar, yani ikame ürünlerin etkisi sektörün genel talep esnekliği olarak özetlenebilir (Porter, 2000: 28).

Burada söz konusu olan, sektör şartlarının meydana getirdiği bir rekabet durumu olmayıp, piyasaya sektör dışından gelebilecek olası bir rekabet durumu ve bunun sonucunda işletmenin ürettiği ürüne alternatif bir ürünün piyasaya girme olasılığı vurgulanmaya çalışılmaktadır. Bir ürünün ikamesi varsa, tüketici

ciler en küçük fiyat hareketliliği durumunda talep, fiyat karşısında esnek olduğu için ikame ürünlere kayabilmektedirler. Sözelimi geride kalan on yıl içinde Türkiye’de de faaliyet gösteren acil posta dağıtım işletmelerinden Federal Express, DHL ve UPS gibi işletmeler; faks, e-posta ve daha farklı iletişim araçları ile doküman ve evrak transferinin yaygınlaşması yüzünden çok ciddi ikame ürün tehdidi ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu durum, söz konusu işletmelerin kâr marjlarının daralmasına ve bunun sonucunda da on-line ürün dağıtımı gibi farklı ürün arayışlarına yönelmelerine sebep olmuştur (Grant, 2002: 73).

Öte yandan ikame malların potansiyel rakip olup olamayacağı; değişen tüketici eğilimlerine, ikame mallara geçmenin maliyetine ve ikame malların yarar- fiyat-kalite üstünlüğüne sahip olması gibi koşullara bağlıdır (Ülgen ve Mirze,2004: 97).

2.3. Tedarikçilerin Pazarlık Gücü

Endüstri içi ilişkilerde işletmenin stratejik kararlarını etkileyecek faktörlerden bir diğeri, işletmeye mal ve hizmet sağlayan tedarikçilerin yüksek pazarlık gücüne sahip olup olmamalarıdır. Pazarlık gücü yüksek tedarikçiler, işletmeyle ilişkilerinde çoğu zaman kendi kararlarını kabul ettirebilecek, bu nedenle de işletme kendi stratejik karar ve davranışlarını seçme ve uygulama konusunda tam esnekliğe sahip olamayabilecektir. Tedarikçilerin pazarlık gücü az ise bu durumda işletme, tedarikçilerle olan ilişkilerinde taleplerini tedarikçilere kabul ettirebilecek ve dolayısıyla kendi stratejilerini özgür olarak uygulayabilecektir.

Tedarikçiler, bir endüstrideki işletmelerin performansını, ya ürünlerinin fiyatlarını yükselterek ya da kalitesini düşürerek tehdit edebilmektedirler. Bir endüstride elde edilen normalin üzerinde kâr bu iki yoldan biriyle tedarikçilere aktarılmaktadır. Bir endüstride tedarikçileri güçlü kılan koşullar şunlardır (Ülgen ve Mirze,98-99; Porter, 2000: 34-35; Barney, 2001: 96):

Tedarikçileri güçlü kılan koşullar:

- Girdilerin Farklılaştırılması
- Tedarikçilerin Geçiş Maliyetlerinin Yüksekliği

- İkame Girdilerin Varlığı/Yokluğu
- Tedarikçilerin Yoğunlaşması
- Tedarikçiler için Satış Hacminin Önemi
- İleriye Doğru Entegrasyon Tehdidi

2.4.Müşterilerin Pazarlık Gücü

Bir endüstrideki üreticiler ve onların alıcıları arasındaki yani müşterileri arasındaki ilişkilerin gücünü belirlemeye yönelik analizler, üreticiler ve onların tedarikçileri ile olan ilişkilerinin analizleri ile büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Alıcılar, sektörün kârlılığına mal olacak şekilde fiyatları aşağıya çekmeye çalışarak, satın aldıkları malların veya hizmetlerin miktarını azaltarak daha kaliteli mal ve hizmet için pazarlık etmek suretiyle pazarlık güçlerini kullanmaktadırlar. Bu nedenle bazen alıcıların isteklerinin büyük bir çoğunluğu işletmelerce yerine getirilmek zorunda kalılabilmektedir.

Bu noktada müşterilerin pazarlık gücü; *fiyata duyarlılık ve nispi pazarlık gücü* olmak üzere iki ana başlık altında toplanmaktadır. Bir endüstrideki alıcıların fiyat duyarlılığı aşağıda sıralanan dört temel faktöre bağlıdır (Porter, 2000: 6; Grant, 2002: 80):

1) *Marka Bağımlılığı*: Alıcılar belirli ürünlerle ilgili belirli markalara bağımlı olarak tüketim davranışları gösteriyorlarsa bu tür alıcıların fiyat duyarlılığı olmayacaktır. Yani talebin fiyat esnekliği marka bağımlılığı nedeniyle ortadan kalkmış olacaktır.

2) *Ürün Farklılaştırma*: Alıcılar tarafından satın alınan ürün/hizmet standart veya farklılaştırılması zor ise alıcıların tehdit gücü artacaktır.

3) *Alıcıların Elde Ettiği Yarar*: Alıcıların elde ettiği yarar marka bağımlılığında olduğu gibi fazla ise fiyata fazla duyarlı olmayabileceklerdir.

4) *Alıcılar Arasındaki Rekabet*: Alıcılar arasında rekabet ne kadar yüksekse satıcıların fiyat kırma isteği o kadar azalacaktır.

Alıcıların *nispi pazarlık güçlerini* etkileyen faktörler ise şunlardır (Grant,2002: 82; Porter, 2000: 32; Barney, 2001: 98):

- Alıcıların, tedarikçilere nazaran büyüklüğü ve yoğunlaşmaları

- Alıcıların geçici maliyetlerinin çok az olması
- Alıcıların eksiksiz bilgiye sahip olmaları
- Geriye entegrasyon kabiliyeti
- İkame ürünlerin başarısı.

2.5. Mevcut Firmalar Arasındaki Rekabet

Bir endüstrideki işletmeler karşılıklı olarak birbirlerini etkiledikleri ve birbirlerine bağımlı oldukları için bir işletmenin herhangi bir faaliyeti, diğerlerinin rekabetçi tarzda cevap vermelerine sebep olabilmektedir. Rekabetin yoğunluğu, bir işletmeye rakipleri tarafından meydan okunduğu veya pazar pozisyonunu geliştirme fırsatı tanıdığı zaman artabilmektedir. Serbest piyasa ekonomisi şartlarının geçerli olduğu çoğu endüstride, işletmeler arasında yüksek düzeyde rekabet vardır. Bu rekabet genellikle; fiyat yoğun rekabet, ürün farklılaştırma ve ürün geliştirme şeklinde gerçekleşmektedir (Dess ve Miller, 1993: 60).

Rekabetin bazı biçimleri, özellikle fiyat rekabeti oldukça istikrarsız olduğundan, kârlılık açısından tüm endüstriyi daha kötü duruma getirme eğilimindedir. Fiyat kırma hamleleri, rakipler tarafından hızla ve kolayca izlenebilir ve fiyatlar bir defa eşitlendiğinde, talebin sektör fiyat esnekliğinden yeterince yüksek olması durumu dışında, tüm işletmelerin gelirleri azalabilmektedir. Diğer yandan reklâm savaşları, tüm işletmelerin yararına olacak şekilde, talebi veya endüstrideki ürün farklılaştırma düzeyini artırabilmektedir.

Rekabetin yoğunluğu, endüstri kaynaklı ve karşılıklı etkileşim halinde olan birtakım yapısal faktörlerin sonucudur. Bu faktörler maddeler halinde şöyle ele alınabilmektedir:

- **Yoğunlaşma:** Yoğunlaşmadan kastedilen bir piyasada rekabet eden işletmelerin sayı ve büyüklük olarak dağılımıdır. Bu yoğunlukla yoğunlaşma oranı ile ölçülür. Örneğin dört işletmenin yoğunlaşma oranı denilince en büyük dört işletmenin pazar payı anlatılmak istenmektedir (Barney, 2001: 93).
- **Farklılık Gösteren Rakipler:** Farklılık gösteren durumları ve çoğu kez farklı olan hedefleri nedeniyle, yabancı rakipler, genellikle

le sektöre büyük bir çeşitlilik katarlar. Aynı şekilde küçük üretim veya hizmet firmalarının sahibi olan işletmeciler de sektöre çeşitlilik katabilirler. Çünkü kendi şirketlerinin sahibi olmanın getirdiği bağımsızlıklarını korumak için, yatırdıkları sermayeden elde ettikleri normalin altında getiri oranları ile yetinebilirler. Oysa aynı durum büyük işletmeler için kabul edilemez niteliktedir ve rasyonel değildir. Bu tip bir endüstride küçük işletmelerin tavrı büyük işletmelerin kârlılıklarını sınırlayabilmektedir (Porter, 2000: 24).

- **Çıkış Engelleri:** Çıkış engelleri, işletmelerin yatırımlardan düşük veya negatif getiri elde etseler dahi rekabet etmeye devam etmelerine sebep olan ekonomik, stratejik ve duygusal faktörlerdir.

- **Aşırı Kapasite:** Aşırı kapasite, faaliyet gösterilen endüstriye de bağlı olarak dönemsel bir özellik gösterebildiği gibi, fazla yatırım veya talepteki düşüşten kaynaklanan yapısal bir problemin parçası da olabilir. Buradaki sorun aşırı kapasitenin eritilip eritilemeyeceğidir (Grant, 2002: 79).

- **Yüksek Sabit Maliyetler veya Depolama Maliyetleri:** Yüksek sabit maliyetler, tüm işletmeler üzerinde, ortada fazla kapasite olduğunda kapasiteyi doldurmak için çoğu kez hızlı fiyat kırmalarına yol açan güçlü baskılar yaratabilmektedir.

- **Endüstrideki Yavaş Büyüme:** Endüstrideki büyüme yavaş olduğu zaman rekabetçilik artı eğilimi göstermektedir. Bu durumda satışlarını artırma yolunu arayan işletmeler, çözümünü mevcut rakiplerinin pazar paylarından pay almaya çalışmakta bulmaktadırlar (Barney, 2001: 93).

- **Ürün/Hizmet Farklılaştırma:** İşletmeler bir endüstrideki ürünlerini farklılaştırmakta zorlandıklarında endüstrinin rekabetçilik eğilimi azalmaktadır. Ürün farklılaştırma stratejik bir seçenek olarak uygulanmadığında işletmeler, fiyat temelli rekabet için genellikle zorlanmaktadırlar. Fiyat yoğun rekabet, yüksek rekabetçi endüstrilerin tipik özelliğidir.

Günümüzde hangi sektörde olursa olsun yoğun bir rekabet yaşanmaktadır. Ülkemizin dünya ile entegre olmasıyla beraber bu

rekabet hızla artmaktadır. Gelişmişliğin önemli bir göstergesi olan hizmet sektöründe de rekabet artmıştır. Hizmet sektörü içinde yer alan ve eğitim sektörünün vazgeçilmezlerinden biri haline gelen dersane sektöründe de yoğun bir rekabet yaşanmakta ve bu tür işletmeler sürekli kendilerini yenilemek ve geliştirmek için çaba sarfetmektedirler.

3. DENİZLİ DERSHANEÇİLİK SEKTÖRÜNDE REKABET ARAŞTIRMASI

Denizli ülkemizde eğitime önem veren illerin başında gelmektedir. Eğitim işi, zahmetli fakat geriye dönüşü çok fazla olan bir uğraştır. Denizli'deki aileler maddi güçlerini zorlayarak çocuklarını dersanelere gönderdikleri gibi, üniversite mezunu olan insanlar da KPSS, ALES, ÜDS, vs. gibi nedenlerle dersanelere gitmektedir.

Denizli'de son yıllarda Dershane sayısında da hızlı bir artış göze çarpmaktadır. Bu da rekabeti arttırdığı gibi müşteri olarak nitelenebilen öğrenci ve veli kitlesinin memnun edilmesini de beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada, Denizli dersane sektöründeki muhtemel rakipler, müşteriler, tedarikçiler, mevcut rekabet ve ikame hizmetler incelenmektedir.

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın amacı, Porter'ın üzerinde durduğu beş gücün Denizli Dershanecilik sektöründeki uygulamalarını incelemektir. Araştırma tanımlayıcı bir araştırma olup mevcut durum analiz edilip katılımcıların görüşleri alınarak bazı değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Araştırmanın evreni, Denizli Dershanecilik Sektöründe çalışan idareci, öğretmen ve diğer çalışanlardan oluşmaktadır. Denizli merkezde yer alan 70 dersane içinde yer alan grup ve KPSS dersaneleri araştırmanın dışında tutulmuştur. Geriye kalan 40 dersane araştırmanın örneklemi oluşturmaktadır. Tespit edilen 40 kurumda vazife yapan yönetici, öğretmen ve idari personel araştırmanın kapsamına alınmıştır. Araştırma sonucunda geçerli katılımcıya ulaşılmıştır.

Bu çalışmada anket ve mülakat tekniği kullanılmıştır. Araştırma için ölçek hazırlanmış ve birinci grupta demografik sorular alınırken ikinci grupta Porter'ın beş büç analizi için oluşturulmuş olan ifadeler yer almıştır. (Ülgen ve Mirze: 2004: 148-149). Ölçek beş gruptan oluşmuş beşli nominal ölçek kullanılmış ve 44 ifade yer almıştır.

Araştırmayı katılmayı kabul eden katılımcıların görüşme formunda yer alan soruları içtenlikle cevaplandırdıkları varsayılmaktadır. Araştırma sırasında çalışanların işveren baskısı sebebiyle sorulara doğru cevap vermemesi, çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır.

Elde edilen verilerin çözümlemesinde veriler istatistik yöntemi ile değerlendirilmiştir. Örneklem alınan bireylerden elde edilen veriler SPSS 16.00 kullanılarak çözümlenmiştir. Problem ve alt problemlerin özelliği göz önünde bulundurularak, dağılımları belirlemede yüzde ve frekans değerleri kullanılmıştır. Gruplararası farklılıkları belirlemek için ise t testi ve anova testleri kullanılmıştır.

Araştırmanın güvenilirliği ,74 olarak bulunmuştur. Araştırmanın geçerliliği için literatür incelenmiş ve uzman görüşüne başvurulmuştur. Faktör geçerliliği için ise faktör analizi yapılmış ve ifadelerin faktör yüklerinin ,50'den yüksek olduğu tespit edilmiştir. KMO değeri ,622, Bartlett's Chi-Square 3355,337, df değeri ,903 ve anlamlılık ,000 olarak bulunmuştur.

3.2. Demografik Bulgular

Dershane sektöründe çalışan müdür, öğretmen ve çalışanlara yönelik yapılan bu çalışmaya toplam 137 kişi cevap vermiştir. Katılımcılara ilişkin demografik bulgular aşağıda gösterilmektedir.

Tablo 1: Demografik Bulgular

Değişkenler	Sayı	%	Değişkenler	Sayı	%
Cinsiyet			Medeni Durum		
Erkek	71	51,8	Evli	77	56,2
Kadın	66	48,2	Bekâr	60	43,8
Yaş			Çalışma Süresi		
21 – 30	86	62,8	1 yıldan az	36	26,3
31-40	46	33,6	1 - 3 YIL	61	44,5
41-50	5	3,6	3 - 6 YIL	28	20,4
Eğitim Durumu			6 - 10 YIL	10	7,3
İlkokul	1	,7	10 yıldan fazla	2	1,5
Lise	6	4,4	Görevi		
Üniversite	130	94,9	Kurucu	2	1,5
			Müdür	9	6,6
			Öğretmen	112	81,8
			Halkla İlişkiler	14	10,2

Denizli Dershaneçilik Sektörüyle ilgili yapılan bu araştırmada, %52 erkek ve %48 bayan çalışan katılmıştır. Çalışanların yaş durumlarına bakıldığında %63'ü 21-30 yaş grubu içerisinde yer almaktadır. Bu yaş grubundan sonra 31-40 yaş grubu arasında %34 kişi yer almaktadır. Kırk yaş ve üzeri yaş grubu ise çalışanların %4'lük bir oranla oldukça azaldığı görülmektedir. Bu da dersane sektöründe genç eğitimcilerin tercih edildiği anlamına gelebilecek bir veridir. Zira orta yaş üstü grup neredeyse yok denebilecek nispettedir. Özel sektörün yaşlı eğitimcileri talep etmediği fikrini akla getirmektedir. Orta yaş grubu dediğimiz 41-50 yaş katılımcıların daha y ziyade idareci ya da kurucu olması kuvvetle muhtemeldir.

Eğitim durumlarına bakıldığında, dersaneçilik sektörünün özelliği gereği, katılımcıların tamamına yakını üniversite mezunudur. Üniversite mezunlarının çok yüksek olması dersaneçilik sektöründeki eğitimcilerin öğretmen olması bunda en büyük etkidir. Lise ve ilköğretim mezunlarının azlığı onların kurucu ya da idari çalışan ihtimalini güçlendirmektedir.

Medeni durum bakımında ankete katılanların çoğu evli olmakla birlikte bekâr oranı da evli olanlara yakınlığı ile dikkat çekmektedir. Evliler ile bekârların arasındaki farkın belirgin olmayışının temel sebebinin dersaneçilik sektöründeki genç eğitimci tercihin etkili olduğu ifade edilebilir. Yaş gruplarının genç olması ve evliliğin geç olmasına esas sebebin genç eğitimcilerinin belki de gelecek endişesinin veya kariyer yapma amacının ön plana çıkması bunda etkin bir faktör olduğu söylenebilir.

Çalışma sürelerinde ise 1-3 yıllık süreler daha yoğunlukta olup on yılı aşanların sayısı hemen hemen yok mesabesindedir. Çalışmada da görüleceği üzere uzun süre çalışanlar daha çok dersane sahipleri ya da idari görevde olanlardır. Çalışmamıza katılanların çalışma sürelerinin azlığı; özellikle bir yıldan az ve 1 ile 3 yıl çalışanların adedinin diğerlerinin iki katından bile fazla olması dersaneçilik sektöründeki geçirgenliğe işaret eder. Bunda özellikle dersaneler arası gelgitlerin bu süre azlığında çok etkili olduğu muhakkaktır. Zaman sürelerinin kısalığında iki hususun ön plan çıkmasında etkili olduğu düşünülebilir: Nitelik seviyesi yüksek olan eğitimcilerin başka dersanelerde rahatlıkla iş bulması ve bu vasfını pazarlık konusu yapması; diğer husus ise kaliteli bir eğitimcinin bulunduğu dersanede fazla kalmaması da bu sürenin kısalığına işaret olabilir.

3.3. Ölçeğe İlişkin Bulgular

Porter'ın belirlediği rekabet faktörleri arasında 5 güç araştırmaya konu edilerek Dersane sektöründe çalışan kişilerin eğitimleri belirlenmeye çalışılmıştır. Aşağıda ölçekte sorulmuş olan beş boyutla ilgili katılımcılara ait ortalamalar yer almaktadır.

Tablo 2: Piyasadaki Rekabetin Şiddeti

Piyasadaki Rekabet Durumunun Ölçülmesi	Mean	Std. Deviation
B1.Rakiplerin sayısı ve algılanan tanınma durumları	4,1241	1,14047
B2.Rakiplerin yetenek ve güç durumu	2,6496	1,14141
B3 Piyasanın gelişim hızı	2,6423	1,53746
B4 Ana hizmet yaşam eğrisinin durumu	3,2117	,99580
B5 Algılanan rekabet şiddeti	2,7810	1,33788
B6.Sabit yatırımların özelliği	2,8971	,96823
B7 Sabit yatırımların toplam yatırımlar içindeki durumu	2,8686	,98382
B8 Sabit giderlerin toplam giderler içindeki durum	3,2044	1,01560
B9.Kapasite artırılabilirlik durumu	2,5182	1,05093
B10.Ana hizmetlerin standart, benzerlik ve farklılık durumu	3,2336	1,27339
B11 Öğrencilerinin hizmet algılama durumu	2,1898	1,32028
B12 İş terki edebilme konusunda algılanan durum	3,1022	1,13943
Grup ortalaması	2,9534	,46401

Cevaplayıcılar piyasadaki rakiplerini genel olarak iyi tanımaktadırlar. Rakiplerin güç durumlarını da kısmen dengesiz olarak

belirtmektedirler piyasanın gelişim hızını da kısmen daralan şekilde algılandıkça algılanan rekabetin şiddetini kısmen dostça tanımlamışlardır sabit giderlerin toplam giderler içindeki payının oldukça yüksek olduğunu, kapasite artırımının oldukça zor olduğunu, ana hizmetlerin standart ve kalitesinin oldukça farklı olduğunu ifade etmişlerdir. Öğrencilerin ise hizmeti algılamalarının çok farklı olduğu ve işi terk edebilmenin oldukça zor olduğunu düşünmektedirler.

Tablo 3: Muhtemel Rakiplerin Gücü

Piyasaya Yeni Girebilecek Muhtemel Rakiplerin Oluşturduğu Tehditlerin Ölçülmesi	Mean	Std. Deviation
C13 Piyasada ölçek ekonomisinin önem derecesi	2,6058	1,08707
C14.Piyasada dikey entegrasyonun ilave avantaj sağlama durumu	2,2044	1,20134
C15 Sabit yatırımların özelliği	3,2336	1,02371
C16 Sabit ilk yatırım tutarı	2,7299	,94327
C17.İşi bırakma veya değiştirme durumunda karşılaşılabilecek maliyetler	2,1971	1,38712
C18.Mevcut hizmetlere olan öğrenci marka bağımlılığı	1,8467	1,20593
C19 Öğrencilerin mevcut hizmetleri algılama durumu	2,0219	1,28605
C20.Resmi makamların sektördeki yaptırımıcılık ve düzenleyicilik derecesi	2,2920	1,43055
C21 Mevcut işletmelerin muhtemel karşı tavır ve reaksiyonlarının şiddeti	2,1825	1,21401
Grup ortalaması	2,3682	,65841

Araştırmaya cevap veren kişiler ders-hane sektöründe ölçek ekonomisinin orta derecede önemli olduğunu, bulunduğu alandan çıkıp aynı sektörün başka bir alanında faaliyete başlama olarak tanımlanan dikey entegrasyonun (dikey büyüme) hiç avantaj sağlamayacağını düşünmektedirler.

Muhtemelen o alanlarda da rekabetin yoğun olması, cevaplayıcıları böyle düşündürmektedir. Sabit yatırımların çok özel yatırımlar olduğu ve öğrencilerin ders-hane konusunda marka bağımlılıklarının çok yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 4: Tedarikçilerin Gücü

Tedarikçilerin Pazarlık Gücünün Ölçülmesi	Mean	Std. Deviation
D22.Ana tedarik maddelerini üreten tedarikçi sayısı	1,6642	1,04514
D23 Tedarik piyasasındaki rekabet şiddetinin derecesi	1,8321	1,00418
D24 Tedarik maddelerinin farklı veya standart durumu	3,0000	1,31731
D26.Tedarikçilerin tedarik mallarındaki uzmanlık derecesinin önemi	3,7153	1,29450
D27.Tedarikçilerin toplam satışları içinde işletmenin bulunduğu pazarın payı	2,7956	,85868
D28 Geçmişte tedarikçi olan işletmeler arasından işletmenin bulunduğu pazara dikey entegrasyonla girenlerin sayısı	3,6861	1,29338
D29.İşletme hizmet piyasasındaki karlılık durumu	2,766	,8850
D30 İşletmenin mevcut tedarikçilere bağımlılık derecesi	2,5255	1,21316
D31 Tedarik edilen maddelerin farklı ürünlerle ikame edilebilme durumu	2,2482	1,03456
Grup ortalaması	2,6926	,45339

Denizli dershanecilik sektöründe deshanecilik hizmetlerinin tedarikçisi konumunda işletme sayısının fazla olduğu, tedarik ürünlerinin genelde standart olduğu ve tedarikçilerin uzmanlıklarının bu sektörde çok önemli olduğu ve tedarikçiler arasında deshanecilik sektörüne girenlerin oldukça fazla olduğu bulunmuştur.

Tablo 5: Öğrencilerin Pazarlık Gücü

Öğrencilerin Pazarlık Gücünün Ölçülmesi	Mean	Std. Deviation
E32.Ana hizmetlerdeki öğrenci sayısı	2,5620	1,07006
E33.Hizmet piyasasındaki rekabet şiddetinin derecesi	3,8613	1,05149
E34.Piyasadaki öğrenciler arasında stratejik işbirliği olasılıkları	2,3942	1,09382
E35.Hizmetlerin öğrenci nezdindeki farklı veya standart durumu	2,2190	1,08949
E36.İşletme hizmet piyasasındaki karlılık durumu	2,7372	,97972
E37.İşletmenin mevcut öğrencilere bağımlılık derecesi	3,9197	1,18234
E38.Ana hizmetlerin farklı hizmetlerle ikame edilebilme durumu	2,5693	1,10344
Grup ortalaması	2,8947	,44312

Müşteri konumundaki öğrencilerin pazarlık güçlerine bakıldığında; ana hizmet grubundaki öğrenci sayısının normal oranda olduğu, bu sektörde rekabetin oldukça şiddetli olduğu, öğrenciler arasında stratejik işbirliklerinin düşük olduğu ve işletmelerin mevcut öğrencilere çok bağımlı oldukları anlaşılmaktadır.

Tablo 6: İkame Hizmetlerin Tehdidi

İşletme Hizmetlerine Alternatif Olabilecek İkame Hizmetlerin Oluşturduğu Tehditlerin Ölçülmesi	Mean	Std. Deviation
F39.Ana hizmetlerin öğrenci nezdinde farklı ve standart durumunun tesbiti	2,4380	,86485
F40.Öğrencilerin işletmeye ve hizmetlere bağımlılık derecesi	3,1606	1,42061
F41.Öğrencilerin ikame hizmetlere geçiş maliyeti	2,5839	,98251
F42.İkame hizmetlerin ana hizmetlere göre yarar-fiyat-kalite üstünlük durumu	3,5182	1,14469
F43.Ana hizmetlerin hizmet yaşam eğrisindeki konumu	2,9635	,79898
F44.Ana hizmet talep elastikliği	2,7445	,86627
Grup ortalaması	2,9015	,57613

Dershanecilik sektöründe işletmenin ve verdiği hizmetin ikamesinin oldukça fazla olduğu söylenebilir. Ana hizmetin talep elastikliğinin orta derecede olduğu söylenebilir. Dolayısıyla öğrencilere sunulan fiyat sadece

öğrencinin belirlediği bir fiyat değil, dershaneler de kendi fiyat standartlarını belirlemekte ve talep de görmektedirler.

Tablo 7: Cinsiyet açısından t testi bulguları

	Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means	
	F	Sig.	t	df
B2	5,013	,027	,131	135
B4	4,507	,036	,509	135
B7	9,350	,003	-1,337	135
B8	9,377	,003	,755	135
B9	4,637	,033	-,129	135
C13	9,606	,002	,625	135
C16	5,248	,024	-,511	135
C21	4,284	,040	-,697	135
F43	4,184	,043	2,529	135

Erkek ve bayan çalışanlar açısından yukarıdaki madde numaraları açısından anlamlı farklılıklar bulunmaktadır. Rakiplerin yetenek ve güç durumu, sabit yatırımların durumu, ölçek ekonomisi, hizmetin yaşam eğrisindeki durum gibi konularda farklılık gözlenmiştir. Farklılıklar bayanlardan kaynaklanmıştır. Çünkü bayanların verdikleri cevapların ortalaması erkeklere nazaran daha yüksektir.

Tablo 8: Yaş Grupları Açısından ANOVA Bulguları

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
B5	Between Groups	11,138	2	5,569	3,213	,043
	Within Groups	232,292	134	1,734		
	Total	243,431	136			
B7	Between Groups	7,647	2	3,823	4,132	,018
	Within Groups	123,988	134	,925		
	Total	131,635	136			
B12	Between Groups	8,064	2	4,032	3,206	,044
	Within Groups	168,506	134	1,258		
	Total	176,569	136			
D24	Between Groups	10,604	2	5,302	3,152	,046
	Within Groups	225,396	134	1,682		
	Total	236,000	136			
D28	Between Groups	11,406	2	5,703	3,536	,032
	Within Groups	216,097	134	1,613		
	Total	227,504	136			
D29	Between Groups	6,510	2	3,255	4,361	,015
	Within Groups	100,015	134	,746		
	Total	106,526	136			
E36	Between Groups	9,533	2	4,767	5,278	,006
	Within Groups	121,007	134	,903		
	Total	130,540	136			
F43	Between Groups	5,980	2	2,990	4,957	,008
	Within Groups	80,837	134	,603		
	Total	86,818	136			
F44	Between Groups	10,752	2	5,376	7,890	,001
	Within Groups	91,307	134	,681		
	Total	102,058	136			

Yaş grupları açısından analize dahil edilen 44 ifade içinde sadece 9 tanesinde farklılıklar tespit edilmiştir. Gruplar algılanan rekabet şiddeti, sabit yatırımların toplam yatırımlardaki oranı, işi terk edebilme, tedarik maddelerinin standart durumu ve karlılık durumu gibi alanlarda gruplar arasında anlamlı farklılıklar vardır.

Tablo 9: Medeni Durum Açısından Grup Farklılıkları

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means	
		F	Sig.	t	df

B1	Equal variances assumed	5,544	,020	1,741	135
	Equal variances not assumed			1,687	108,500
B3	Equal variances assumed	4,041	,046	-,722	135
	Equal variances not assumed			-,732	132,260
B6	Equal variances assumed	4,818	,030	1,060	134
	Equal variances not assumed			1,039	114,555
D27	Equal variances assumed	6,005	,016	,347	135
	Equal variances not assumed			,332	99,262
D29	Equal variances assumed	8,527	,004	,970	135
	Equal variances not assumed			,937	106,732
E34	Equal variances assumed	4,445	,037	-2,129	135
	Equal variances not assumed			-2,159	132,462
E36	Equal variances assumed	4,685	,032	,743	135
	Equal variances not assumed			,725	113,343
F39	Equal variances assumed	5,555	,020	1,253	135
	Equal variances not assumed			1,224	113,785
F41	Equal variances assumed	3,984	,048	,356	135
	Equal variances not assumed			,344	107,618
F44	Equal variances assumed	13,714	,000	1,330	135
	Equal variances not assumed			1,268	98,019

Medeni durum açısından gruplar arasında 10 değişik ifadeyle farklılıklar bulunmuştur. Algılanan rakiplerin sayısı, rakiplerin yetenekleri, tedarikçilerin toplam satışları içinde işletmenin bulunduğu pazarın payı, ana hizmetin öğrenci gözünde standart durumu gibi ifadelerde farklılıklar bulunmuştur. Burada ise evlilerin verdikleri cevapların ortalamaları bekârlarinkine göre daha yüksektir.

SONUÇ

Ülkemizde 2001 krizinden sonra hızlı bir şekilde her alanda toparlanma ve iyileşme

görülmektedir. Stratejik yönetim açısından bunun sürdürülebilir olmasının yanı sıra istikrarlı bir şekilde devamlı yükselmesi önem arz etmektedir. Eğitim alanında da ülkemizde çok büyük gelişmeler olurken dersane sektörü de bundan nasibini almaktadır.

Denizli dershanecilik sektöründeki mevcut durumu analiz etmek ve bu sektörde çalışanların görüşlerini almak için yapılmış olan bu çalışmada; Denizli Dershane sektöründe yoğun bir rekabetin yaşandığı, öğretmenlerin rekabete ayak uydurmak için sürekli bilgilerini arttırdıkları, çalışanların bu piyasayı

oldukça iyi bildikleri, müşteri olarak değerlendirilen öğrencilerin oldukça araştırmacı ve seçici davrandıkları anlaşılmıştır.

Yoğun bir rekabetin yaşandığı bu alanda, uzun vadeli olarak dersane öğretmenlerinin aynı işyerinde kalamadıkları ve yaş ortalamasının ise oldukça genç olduğu görülmüştür. Araştırma aracı olarak seçilen Porter'in rekabet analizi için kullandığı beş güç açısından bir değerlendirme yapılması durumunda; piyasadaki rekabetin oldukça şiddetli olduğu, muhtemel rakiplerin her zaman tehdit oluşturduğu, tedarikçilerin fazla olması sebebiyle burada da rekabetin yoğun olduğu, dersane sektöründe her zaman ikamenin mümkün olduğu ve öğrencilerin pazarlık güçlerinin de olduğu bulunmuştur.

Sonuç olarak dersane sektöründe rekabette ayakta kalmak için yöneticilerin sürekli olarak kendilerini ve örgüt yöntemlerini yenilemeleri ve diğerlerinden farklı olan yönlerini kuvvetlendirmeleri gerekmektedir.

KAYNAKLAR

* Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi İİBF

AKTAN, Coşkun, " Rekabet Gücü Ve Rekabet Stratejileri", İstanbul, TİSK YAYIN No. 254, 2004.

BARCA, Mehmet, "Stratejik Netlik Başarıya, Stratejik Belirsizlik Başarısızlığa Neden Olur: İspatlayabilir Misin?"10. Ulusal Yönetim Organizasyon Kongresi Bildiri Kitabı,23-25 Mayıs, 2002,Antalya, S.747

BARNEY, Jay, B.; (2001), Gaining and Sustaining Competitive Advantage, Prentice Hall, New Jersey, 600s.

ÇİFTÇİ, Hasan;"Rekabetin İnanılmaz Gücü", Activeline,Aralık2001.www.makalem.com

Yayınlar. Rekabet Dizisi 2, 2004 B, Ankara, 11-16) Dess Gregory G.ve Alex Miller, Strategic Management, Mc Graw Fill, International Edition, 1993, 57.

DOĞAN, İ. Özlem, MARANGOZ, Mehmet ve Mert TOPOYAN; "İşletmelerin İç Ve Dış Pazarda Rekabet Gücünü Etkile-

yen Faktörler ve Bir Uygulama", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt5, Sayı2, 2003:114-138

GRANT, Robert M.; (2002), Contemporary Strategy Analysis Concepts, Techniques, Applications, Fourth Edition, Blackwell Publishing,551s.

GÜRLEY K, Hande Yıldız; (2004), Türk imalat Endüstrilerinde Yapı- Davranış -Performans Paradigması altında Kârlılığın Belirleyenleri: Bir Panel Veri Analizi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

GÖL, Mehmet; "Stratejik Yönetim Eksenli Rekabet Gücü Analizi", Kütahya, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,1996

HANDY, Charles "Belirsizlikte Anlam Bulmak", içinde Geleceği Yeniden Düşünmek, Edt. Rowan Gibson, Sabah Kitaplar. 1997 İstanbul. S.15

LAWRANCE,J.,William, G., "Business Policy And Strategic Management",Fifth Ed. Mcgraw Hill International Edition1988.S.29

OUGHTON, Christine; "competitiveness policy in 1990's", The Economic Journal, vol:107, No:444,1997:1486-1503

PORTER, Michael, "Yarının Avantajlarını Yaratmak", içinde Geleceği Yeniden Düşünmek, Edt. Rowan Gibson, Sabah Kitaplar. 1997 İstanbul. S.45.

PORTER, Michael E.; (2000), Competitive Advantage Creating and Sustaining Superior Performance With a New Introduction, Free Press, New York., 557s.

ÜLGEN, Hayri ve Kadri M RZE, (2004), İşletmelerde Stratejik Yönetim, Birinci Basım, Literatür Yayınları, İstanbul.

Araştırma Görevlilerinin Değerleri İle Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişki

Emine ÖNDER*

Ali TAŞ**

“Başarısı sadece formal sistemce tanımlanmış davranış çıktılarına dayanan bir örgüt çok kırılğan bir sosyal yapıya sahiptir” Katz (1964: 132)

Öz

Araştırmada, araştırma görevlilerinin bireysel değerleri ve ÖVD arasında ilişki olup olmadığı ile bireysel değerlerinin ÖVD üzerine etkisini ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaç kapsamında veriler, “Değerler, Suç Anlayışı ve Ahlaki Hüküm Ölçeği” ve “Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeği” aracılığıyla elde edilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu SDÜ ve MAEÜ araştırma görevlileri oluşturmuştur. Araştırma, betimsel tarama modeline göre tasarlanmıştır. Araştırmada, aritmetik ortalama, standart sapma, korelasyon ve regresyon analizi yapılmıştır. Araştırma görevlilerinin bireysel değerleri siyasi, ahlaki, estetik, ekonomik, bilimsel, sosyal ve dini değerler olarak sıralanırken ÖVD, nezaket, vicdanlılık, yardımlaşma, sivil erdem ve centilmenlik olarak sıralanmıştır. ÖVD’nin yardımlaşma boyutu ile dini, sosyal, estetik ve siyasi değerler arasında ilişkinin olduğu bulunmuştur. Ayrıca estetik değer, nezaket ÖVD üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar sözcükler: Araştırma görevlisi, örgütsel vatandaşlık davranışları, değer, bireysel değerler.

The Relationship Between Research Assistants' Values and Organizational Citizenship Behaviors

“An organization, of which achievement depends only on behavior outputs identified by formal system has a very delicate social structure.” Katz (1964: 132)

Abstract

In this study, it was aimed to present whether there was a relationship between research assistants' individual values and organizational citizenship behaviors or not and the effect of individual values on organizational citizenship behaviors. Within the scope of this object, data were obtained through “Values, Sense of Crime, Moral Judgment Scale” and “Organizational Citizenship Scale”. The study group included the research assistants of Süleyman Demirel University and Mehmet Akif Ersoy University. The study was designed according to descriptive survey model. In this study, arithmetic mean, standard deviation, correlation and regression analysis were presented. While individual values of research assistants were specified as political, moral, aesthetics, economic, scientific, social and religious values. Organizational citizenship behaviors were specified as kindness, conscience, cooperation, civil virtue and gentleman ship. It was found that there was a relationship between cooperation aspects of organizational citizenship behaviors and religious, social, aesthetics and political values. Besides, it was found that aesthetics value was a meaningful predictor on kindness organizational citizenship behaviors.

Keywords: Research assistant, organizational citizenship behaviors, value, individual values.

* Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi Eğitim Öğretim Koordinatörlüğü, emineonder@sdu.edu.tr / emineonder@mynet.com.tr

** Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, atas865@gmail.com

1. Giriş

Küreselleşme, rekabet, pazar ve teknolojiadaki sürekli değişimler, örgütlerin varlık ve gelişmelerini sürdürmesini zorlaştırmaktadır. Örgütlerin bu zorluğu aşmasında yeni teknoloji, üstün yönetim sistemleri, elektronik sistemler ve veritabanları önemli olmakla birlikte örgütsel başarıda asıl önemli olan, örgütün insan kaynağının niteliğidir. Çünkü teknolojik araç-gereçleri, yönetim sistem ve araçlarını kullananlar ve gerekli kararları alanlar örgütlerin çalışanlardır (Pohlman ve Gardiner, 2000). Ancak örgütün ayakta kalabilmesi ve fark yaratabilmesi sadece biçimsel iş tanımlarında yer alan görevleri yerine getiren çalışanlar ile mümkün değildir. Bu bakımdan, formal iş tanımlarıyla sınırlı kalmadan, tanımlanmış görevlerin ötesinde sorumluluk üstlen ve görevini başarılı bir şekilde yerine getirebilmesi için özveride bulunan, örgütsel etkililiğe ve gelişmeye katkıda bulunmaya çaba sarf eden çalışanlara ihtiyaç vardır (Somech ve Drach-Zahavy, 2004; Wagner ve Rush, 2000). Bu bağlamda, örgütlerin başarıya ulaşmaları çalışanların biçimsel rol tanımlarının ötesinde gönüllülük esasına dayanan ekstra davranışları sergilemelerine bağlı olduğu söylenebilir. Örgütlerin ihtiyaç duyduğu ve geleneksel rol davranışların ötesindeki bu davranışlar, alanyazında örgütsel vatandaşlık davranışları olarak tanımlanmış ve son yıllarda üzerinde yoğun bir şekilde araştırma yapılan konulardan biri olmuştur. Örgütsel vatandaşlık konusundaki araştırmaların çoğunun, çalışanların bu davranışları sergileme olasılığını artıran faktörlerle ilişkisi konusunda yapıldığı görülmektedir (Bateman ve Organ, 1983; Buluç, 2008; Celep, Polat, Elbir ve Yapıcı, 2004; Chiu ve Tsai, 2006; Çetin, Korkmaz ve Çakmakçı, 2012; Demirel ve Özçınar, 2009; Farh, Podsakoof ve Organ, 1990; Feather ve Rauther, 2004; Gürbüz, 2006; Koys, 2001; Oğuz, 2011; Ölçüm-Çetin, 2004; Organ ve Ryan, 1995; Terzi, 2011; Turnipseed ve Murkison, 2000; Van Dyne, Graham ve Dienesch, 1994; Yafang ve Shih-Wang, 2008). Birçok araştırmada bireysel ve örgütsel özellikler, iş tatmini, liderlik davranışları ile ilişkilendirilen örgütsel vatandaşlık davranışının değerleriyle olan ilişkisi sınırlı sayıda araştırmada incelenmiştir. Bu araştırmaların bazılarında örgütsel vatandaşlık davranışının çalışma de-

ğerleriyle (Ryan, 2002; Zawawi, Kamarunzaman ve Hussin, 2010), bazılarında ise bireysel değerlerle (Aktay ve Ekşi, 2009; Arthaud-Day, Rode ve Turnley, 2012; Avey, Wernsing ve Luthans, 2008; Olson, 2004; Van-Dijk, Yaffe ve Levontin, 2008) ilişkisi araştırılmıştır. Yapılan araştırmaların yükseköğretim kurumlarını kapsamaması ve alanyazına katkıda bulunma düşüncesiyle, bu çalışmada, yükseköğretim kurumlarındaki araştırma görevlilerinin değerleri ve örgütsel vatandaşlık davranışları ile bunlar arasındaki ilişki ve etki incelenmiştir.

1.1. Örgütsel Vatandaşlık

Yaklaşık çeyrek asır önce ekstra-rol davranışlarını ifade etmek üzere kullanılan örgütsel vatandaşlık davranışı, değişik şekillerde tanımlanmış olsa da bu kavrama ilişkin en kabul görmüş tanım Organ (1988) tarafından yapılmıştır. Organ'a göre örgütsel vatandaşlık davranışı, biçimsel ödül sisteminde doğrudan, tam olarak bulunmayan ve dikkate alınmayan, fakat bir bütün olarak örgütün işlevlerini verimli bir biçimde yerine getirmesine yardımcı olan, gönüllülüğe dayalı davranışlardır. Diğer bir ifadeyle işverenle yapılan sözleşmede yer almasa da bazı görev ve davranışların gönüllü olarak üstlenilmesidir (Ünal, 2003). Bu nedenle, örgüt açısından işlevselliği olan aktif ya da pasif nitelikli bu davranışları gösterip göstermemeye çalışanın kendisi karar verir (Kamer, 2001). Böyle bir davranış gösterilmediği takdirde de cezalandırma söz konusu değildir.

Örgütsel vatandaşlıkla ilgili yapılan araştırmalara göre; yöneticiler ile iyi ilişkiler kurma, diğer çalışanlara yardım etme, üstlendiği görevlerden şikâyetçi olmama, bir görevi yapmak zorunda olmadığı halde üstlenme gibi davranış biçimleri örgütsel vatandaşlık davranışı kapsamında değerlendirilebilir.

Bu çerçeve içinde olsa da alanyazında örgütsel vatandaşlık davranışına ilişkin farklı sınıflamalar mevcuttur (Graham, 1991; Van Dyne ve diğ., 1994; Williams ve Anderson, 1991). Ancak en çok referans gösterilen Organ'ın sınıflamasıdır. Organ'ın (1988) sınıflamasında örgütsel vatandaşlık davranışları

yardımseverlik, vicdanlılık, centilmenlik, nezaket ve sivil erdem olmak üzere beş başlık altında verilmiştir. Bu boyutlardan yardımseverlik, çalışanların sorunlar karşısında doğrudan ve gönüllü olarak diğer bir çalışma arkadaşına yardım etmesini ifade eder (Allison, Voss ve Dryer, 2001; Podsakoff, MacKenzie, Paine ve Bachrach, 2000). Vicdanlılık, çalışanların, üstlendikleri rollerin ötesine geçerek, örgütün işleyişine gönüllü olarak katkıda bulunmayı gerektirir (Allison ve diğ., 2001). Centilmenlik, işin neden olduğu kaçınılmaz rahatsızlık ve zorlamalara karşı hoşgörülü olma, işler yolunda gitmediğinde pozitif tutumu koruma ve daha az şikayet etme türündeki davranışları içerir.

Nezaket, çalışanların diğer çalışma arkadaşları için sorun yaratabilecek hususları önceden belirleyerek, çözümü için önerilerde bulunma, yardımcı olma ya da sorunun ortaya çıkmasına engel olma gibi önleyici nitelikteki davranışlarını içerir. Sivil erdem, bir bütün olarak ve en üst düzeyde örgüte bağlılığı ve ilgiyi, örgütsel yaşama aktif ve gönüllü olarak katılımı ifade eder. Yönetime katılma konusundaki isteklilik, örgütün önündeki fırsatları ve tehditleri gözlemlemek, örgüt için en iyi yapılmaya çalışmak gibi davranışlar bu boyut kapsamındadır (Konovsky ve Organ, 1996; Köse, Kartal ve Kayalı, 2003; Podsakoff ve diğ., 2000). Çok sayıda davranış biçiminin ortaya konduğu örgütsel vatandaşlık davranışları, çalışanlar arasında aktivitelerin koordinasyonuna yardımcı olur, anlaşmazlıkları azaltır.

Böylece örgütün sosyal yapısını sağlamlaştırır (Taşçı ve Koç, 2007), kıt kaynakların daha üretken amaçlarda kullanılmasını ve örgütün değişikliklere daha etkin bir şekilde adapte olmasını sağlayarak örgüt performansına olumlu etki eder.

Bunların sonucu olarak da; başta örgütsel başarı olmak üzere örgüte pek çok katkı sağlar (Podsakoff ve diğ., 2000). Bu nedenle her örgüt, çalışanlarının örgütsel başarıda oldukça etkili olan örgütsel vatandaşlık davranışlarını sergilemesini ister. Bu bakımdan, her çalışanın bu tür davranışları sergilememe nedeni ile çalışanların bu tür davranışları sergilemesinde etkili olan öncüllerin bilinmesi önemlidir. Örgütsel vatandaşlık üzerine yapı-

lan araştırmalarda, örgütsel vatandaşlık davranışlarının sergilenmesinde lider davranışlarının, örgütsel özelliklerin, çalışanın ve işin özelliklerinin etkili olduğu belirlenmiştir (Aslan, 2009; Cropanzano, Rupp ve Byrn, 2003; Dilek, 2005; Motowidlo, 2000; Organ, 1994; Yoon ve Suh, 2003). Ayrıca, çalışanların geçmişte benzer tutum ve davranışlar sergilemesinin, örgüt bütünleşmesinin, çalışanların örgüte güçlü duygular beslemesinin, örgüte duyulan güvenin, örgütsel adaletin çalışanların bu davranışları sergilemelerinde etkili olduğu bulunmuştur. Bunların yanı sıra bireyin ruhsal durumu, ihtiyaçları ve bireysel değerleri de örgütsel vatandaşlık davranışları sergilemesine katkıda bulunmaktadır (Williams, Pitre ve Zainuba, 2002).

1.2. Değerler

Rokeach'a (1973) göre güçlü bir inanç, tercih ve davranış olarak görülen değerler, erken çocukluk döneminden başlayarak ölüme kadar sosyalleşme süreci ile öğrenilir. Bir bakıma sosyal sistemin ya da kültürün ürünüdür. Değerler, insanları ortak hedefler doğrultusunda çalışmaya yönelten, bir araya getiren (Yılmaz, 2007), diğer bir ifadeyle, bir grup insanın arasında gezinen ve onları tıpkı mıkna-tısa yapışan metal parçacıklar gibi toplayan, birleştiren olgulardır (Blanchard ve O'Connor, 1998). Kısacası değerler, yapıştırıcı, bütünleştirici özellik taşıır, sürekliliğin ve istikrarın temel kaynağını oluşturur (Turan Durceylan ve Şişman 2005).

Değerler toplumun bütünleştirici olguları olsa da sosyalleşme ve öğrenmeye dayandığı için ırk, yaş, cins, din, gelir ve eğitime göre toplumdan topluma, bireyden bireye farklılık gösterebilir (Rokeach, 1973) Öznel ve kişisel olan değerler (Meglino ve Ravlin, 1998), bireyin bilişsel ve zihinsel yapısının bir parçasıdır (Murphy ve diğ., 1997; Russell, 2000). Bu bakımdan herkes değerleri kavramsal olarak bilir, coşkusal olarak yaşar, ortaklaşa paylaşır, ciddiye alır ve normlar gibi kullanır (Fichter, 1996) ve diğer insanlara kendilerini değerleriyle tanıtır. Sahip olunan değer temel alınarak başkaları değerlendirilir ve yargılanır (Erdem, 2003); davranışlar biçimlendirilir; tercihlerde bulunulur ve kararlar verilir (Şişman, 2002). Bir diğer ifadeyle, değerler bir nevi kişilerin

kendileri de dahil tüm insanları ve olayları değerlendirmede kullandıkları kriterlerdir (Karakitapoğlu, 1996); bireylerin nasıl davranması gerektiğine ilişkin içsel referanslardır (Meglino ve Ravlin, 1998). Dolayısıyla dışarıdan gözlenemezler, kişilerin çeşitli durumlar karşısında gösterdikleri davranışlar yoluyla anlaşılabilirler (Turan ve diğ., 2005). Özünde soyut kavramlardır, ancak, sonuçları somuttur ve inandıklarımız ile davranışlarımız arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Hodgkinson'a (2008) göre değerlerin en önemli fonksiyonu, çeşitli durumlardaki davranışlara rehberlik eden kişiye özgü standartlar sağlamasıdır. Bir yerde değerler, davranışın adeta şemasını çizer (Avcı, 2007) ve davranışları anlamak için önemli anahtarlardan biridir (Rokeach, 1973). Öyleyse, bireylerin düşüncelerine yön veren değerleri belirlemeksizin onların davranışlarını anlamanın ve açıklamanın güç olduğu söylenebilir. Bu durumda, çalışanların örgütlerde sergilemiş oldukları davranışlarının değerden bağımsız olamayacağı aşikârdır. Nitekim bazı araştırmacılara göre, çalışanların davranışlarını anlamak için örgüt kültürünü oluşturan temel değerlerin ve çalışanların bireysel değerlerinin belirlenmesi gerekmektedir (Hamm, 2006).

1.3. Değerler ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İlişkisi

Örgütsel vatandaşlık davranışı, örgütün başarısı üzerine olan katkısı nedeniyle, birçok araştırmaya konu olmuş, araştırmaların çoğu da, örgütsel vatandaşlık davranışının öncülleriyle olan ilişkisini belirlemeye yönelik yapılmıştır. Bu bağlamda, alanyazında değerlerle örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkiyi göstermek amacıyla yapılan araştırmalara da rastlanmaktadır. Değerler davranışların şemasını çizen unsurlar olduğundan örgütsel vatandaşlık davranışlarının, bireysel değerler ile yönetilebilen bir tutum olacağı düşünülmektedir (Aktay ve Ekşi, 2009; Arthaud-Day ve diğ., 2012; Keskin, 2005; Moorman ve Blakely, 1995; Olson, 2004; Van-Dijk ve diğ., 2008). Örneğin Olson (2004), örgütsel vatandaşlık davranışının daha çok inanç ve değer sistemleri ile ilgili olduğunu, bu davranışları sergilemede içsel yönelimli güdülerin ön planda, dışsal yönelimli olanlarınsa geri planda

kaldığını ortaya koymuştur. Van-Dijk ve diğ., (2008), örgütsel vatandaşlık davranışı ile değerler arasında ilişki olduğu ve sergilenen örgütsel vatandaşlık davranışı biçimlerinin bireylerin değer önceliklerine göre değişebileceği sonucuna ulaşmıştır. Arthaud-Day ve diğ., (2012), bireysel değerlerin örgütsel vatandaşlık davranışını doğrudan ve bağlamsal olarak etkilediğini, Avey ve diğ., (2008) ise, psikolojik sermaye olarak nitelendirdikleri iyimserlik, azim, umut ve gayret gibi kişisel özelliklerin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde cesaretlendirici bir role sahip olduğunu bulmuşlardır. Moorman ve Blakely (1995), kolektivist değerlerle örgütsel vatandaşlık davranışı arasında pozitif yönlü önemli bir ilişkinin olduğunu göstermişlerdir. Yönetici ve öğretmenlerin değer tercihleri ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkiyi incelen Aktay ve Ekşi (2009) de, ortaöğretim kurumlarında görev yapan yönetici ve öğretmenlerin değer tercihi ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişkinin olduğunu bulmuşlardır. Keskin (2005), mutluluk, özgüven, örgütsel adalet, kıdem, cinsiyet ve çalışma değerleri ile çalışanlara örgütte imkan sağlanması faktörlerinin tümüyle örgütsel vatandaşlık davranışının %42'lik bölümünü açıkladığını ortaya koymuştur. Örgütsel vatandaşlık davranışının boyutları incelendiğinde ise, kişilerin erdemli, yardımsever, vicdanlı ve sportmen olmalarında yardımlaşmaya verdikleri değer önemli olduğu görülürken Taşçı ve Koç (2007), örgütsel vatandaşlık davranışı ile örgütsel öğrenme değerleri arasında oldukça düşük düzeyli bir ilişkinin olduğunu bulmuşlardır.

Alanyazın tarama sonucuna göre, değerler ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkinin incelendiği Türkiye'de gerçekleştirilen araştırma sınırlı sayıdadır. Yükseköğretim düzeyinde bu sayı daha da azdır. Bu çalışma yükseköğretim düzeyinde alanyazına olumlu katkı sağlayabilir. Ayrıca, geleceğin öğretim üyelerini oluşturacak ve ülkenin geleceğini yön verecek araştırma görevlilerinin değer tercih sıraları, kullandıkları örgütsel vatandaşlık davranışları ve bireysel değerler ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkilerin belirlenmesi, yükseköğretim yöneti-

cilerinin astlarını yetiştirme rollerini gerçekleştirmelerinde yol gösterici olabilir.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın deseni

Bu araştırma, bireysel değerler ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik olduğundan, betimsel nitelikte ilişkiisel tarama modelindedir.

2.2. Çalışma grubu

Çalışma grubu, Süleyman Demirel Üniversitesi (SDÜ) ve Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi (MAEÜ) araştırma görevlilerinden oluşmaktadır. Ancak çalışma gurubunu oluşturan araştırma görevlilerinin üniversitelere göre dağılımları eşit olmadığından, araştırma görevlisi yönünden sayısal üstünlüğü olan SDÜ Tıp ve Diş Hekimliği Fakülteleri çalışma gurubuna dâhil edilmemiştir.

Bu bağlamda araştırmaya katılan araştırma görevlilerinin %72.3'ü SDÜ, %27.7'si MAEÜ çalışmaktadır. Katılımcıların 89'u (%60.1) fen bilimleri, 59'u (%39.9) ise sosyal bilimler alanındadır. Araştırma görevlilerinin %56.1'i bayan, %43.9'u erkektir. Çalışma grubunun yaşa göre dağılımları incelendiğinde, araştırma görevlilerinin 132'sinin (%89.2) 32 ve daha küçük yaşlarda, 16'sının (%10.8) 33 ve üzeri yaşlarda olduğu bulunmuştur. Ölçekte yaş değişkeni; (22-32), (33-43), (44-54) ve (55-65) olmak üzere dört kategoride verilmiştir. Ancak analiz sonrası bazı yaş grupları arasında sayısal olarak derin uçurumların olduğu görülünce (22-32 yaş grubunda 132, 33-43 yaş grubunda 13, 44-54 yaş grubunda 3 katılımcı) araştırmada yaş kategorileri birleştirilmiştir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada, araştırma görevlilerinin kişisel değerlerine ilişkin görüşlerini belirlemek için "Değerler, Suç Anlayışı ve Ahlakı Hüküm Ölçeği" ve örgütsel vatandaşlık davranışlarını gerçekleştirme düzeylerini ölçmek için de "Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeği" kullanılmıştır.

1) Değerler, Suç Anlayışı ve Ahlakı Hüküm Ölçeği: Allport, Vernon ve Lindzey'in (1960) klasik değer tercih sıralamasına Gün-

gör'ün (1998) ahlaki değerleri ekleyerek elde etmesi ile oluşturulmuştur. Söz konusu ölçekte, kişisel değerler ahlaki, sosyal, bilimsel, ekonomik, siyasi, dini ve estetik olarak boyutlandırılmıştır. 10'lu Likert yöntemiyle (1: çok az kötü; 10: çok kötü) derecelendirilen ölçek 28 sorudan oluşmaktadır.

2) Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeği: Organ'ın (1988) örgütsel vatandaşlık davranışın beş boyutuna dayalı olarak Podsakoff ve MacKenzie (1989) tarafından hazırlanmış ve daha sonra Podsakoff, MacKenzie, Moorman ve Fetter (1990) ile Moorman (1991) tarafından geliştirilmiştir. Bu ölçek, 5'li Likert yöntemiyle (1: hiçbir zaman; 5: her zaman) derecelendirilmiş ve 20 sorudan oluşmuştur. Türkiye'de daha önceki araştırmalarda kullanılmış ve çevirisi yapılmış olan ölçek yardımlaşma, nezaket, centilmenlik, vicdanlılık ve sivil erdem olarak boyutlandırılmıştır.

Her iki ölçme aracının yapı geçerliliğini belirlemek amacıyla faktör analizi yapılmıştır. Verilerin faktör analizi için uygunluğu ise Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve Barlett testi ile incelenmiştir. Faktör analizi sonucunda bireysel değerler bölümünün KMO değeri .85 olup Barlett testi değeri 2222.95 ve anlamlılık düzeyleri .00 olarak bulunmuştur. Analize alınan maddelerin faktör yük değerleri .76 ile .44 arasındadır. Varyans yük değeri ise %63.76'dır. Ölçeğin örgütsel vatandaşlık davranışı bölümünün KMO değeri ise .77 olup Barlett testi değeri 847.10 ve anlamlılık düzeyleri .00 olarak bulunmuştur. Analize alınan maddelerin faktör yük değerlerinin .82 ile .36 arasında, varyans yük değerinin %61.09 olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin güvenilirliğinin belirlenmesinde, iç tutarlık katsayısı dikkate alınmıştır. Yapılan analiz sonucunda ölçeğin bireysel değerler bölümünün iç tutarlık katsayısı (Cronbach Alfa) .87, örgütsel vatandaşlık davranışı bölümünün iç tutarlık katsayısı (Cronbach Alfa) .71 olarak bulunmuştur.

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada, çalışma grubunun (183 araştırma görevlisi) tümüne ulaşmak amaçlanmış, ancak 169'una ulaşılabilmiştir. Dağıtılan ölçeklerin 156'sı (%92.30) geri dönmüştür. Balcı'ya (2004) göre, araştırma sonuçları ile

ilgili olarak bir yargıya varılabilmek için dağıtılan ölçeklerin %80 oranında geri dönmesi gerekir. Buna göre, araştırmada anketlerin geri dönüş oranının yeterli olduğu söylenebilir. Geri dönen ölçeklerden bazılarında veri eksikliği olduğundan 148'i analize tabi tutulmuştur. Elde edilen veriler, SPSS 11.5 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir.

Araştırmada öncelikle ölçeği yanıtlayan araştırma görevlilerinin kişisel bilgileri hakkında genel bir görüş elde etmek için demografik değişkenlere ait frekans ve yüzde değerleri hesaplanmıştır. Daha sonra ölçeğe verilen yanıtların aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları hesaplanarak, araştırmaya katılanların değer tercih sıralamalarına ve daha çok sergiledikleri örgütsel vatandaşlık davranışlarını belirlemek hedeflenmiştir. Bireysel değerler ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkinin yönünü ve derecesini tespit etmek için korelasyon analizi, bireysel değerlerin örgütsel vatandaşlık davranışları üzerine etkisi ise regresyon analizi ile incelenmiştir.

3. Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde, elde edilen bulgular tablolar halinde sunulmuştur.

3.1. Araştırma Görevlilerinin Bireysel Değer Tercihleri

Araştırmanın bu bölümünde, araştırma görevlilerinin değer tercih sıralamalarını tespit etmek için ölçeğe verilen yanıtların aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları hesaplanmış ve bulgular Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Araştırma Görevlilerinin Bireysel Değer Puanları

Değerler	N	$\bar{x}$	Ss
Siyasi Değerler	148	9.15	1.19
Ahlaki Değerler	148	8.97	1.36
Bilimsel Değerler	148	8.90	2.29
Estetik Değerler	148	8.78	1.36
Ekonomik Değerler	148	8.66	1.51
Sosyal Değerler	148	8.02	1.49
Dini Değerler	148	7.99	1.71

Tablo 1'de görüldüğü gibi, araştırma görevlilerinin değer tercihi sıralamasında siyasi değer ($\bar{x} = 9.15$) ilk sırada yer alırken dini değer ($\bar{x} = 7.99$) en son sıradadır. Tablodaki bulgulara dayanarak, araştırma görevlilerinin değer tercihlerinin siyasi, ahlaki, bilimsel, estetik, ekonomik, sosyal ve dini olarak sıralandığı, bir başka ifadeyle, araştırma görevlileri için, diğer değerlere kıyasla, siyasi değer daha önemli iken dini değerın daha az öneme sahip olduğu söylenebilir.

3.2. Araştırma Görevlilerinin Örgütsel Vatandaşlık Davranışları

Araştırma görevlilerinin sergiledikleri örgütsel vatandaşlık davranışının sırasını belirlemek için aritmetik ortalama ve standart sapmalar hesaplanmış, bulgular Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Araştırma Görevlilerinin Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Puanları

Örgütsel Vatandaşlık Davranışları	N	$\bar{x}$	Ss
Nezaket	148	4.15	.58
Vicdanlılık	148	4.08	.49
Yardımlaşma	148	3.83	.63
Sivil Erdem	148	3.61	.66
Centilmenlik	148	1.68	.62

Tablo 2'deki bulgulara göre, örgütsel vatandaşlık davranışlarından nezaket ilk sırada ($\bar{X} = 4.15$), centilmenlik ise ($\bar{X} = 1.68$) son sırada yer almaktadır. Bu bulgu, araştırma görevlilerince nezaket en çok sergilenen davranışken centilmenlik en az sergilenen davranış olarak yorumlanabilir.

3.3. Değerler İle Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişki

Araştırma görevlilerinin değerleri ile sergiledikleri örgütsel vatandaşlık davranışları arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını belirlemek üzere hesaplanan pearson momentler çarpım korelasyon katsayısının sonuçları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Kişisel Değerler ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarının Korelasyon Katsayısı Sonuçları

		Yardımlaş- ma	Centilmen- lik	Vicdanlılık	Sivil Er- dem	Nezaket
Ahlaki Değer	Pearson Korelasyon	0.078	-0.156	0.006	0.116	0.116
	P	0.34	0.05	0.99	0.16	0.15
	N	148	148	148	148	148
Dini Değer	Pearson Korelasyon	0.157*	-0.079	0.049	0.061	-0.007
	P	0.05	0.34	0.55	0.46	0.92
	N	148	148	148	148	148
Sosyal Değer	Pearson Korelasyon	0.225**	-0.180*	-0.041	0.134	0.146
	P	0.00	0.02	0.62	0.10	0.07
	N	148	148	148	148	148
Estetik Değer	Pearson Korelasyon	0.189*	-0.188*	0.078	0.179*	0.255**
	P	0.02	0.02	0.34	0.03	0.00
	N	148	148	148	148	148
Bilimsel Değer	Pearson Korelasyon	0.106	-0.104	0.095	0.199*	0.137
	P	0.20	0.20	0.25	0.01	0.09
	N	148	148	148	148	148
Ekono- mik De- ğer	Pearson Korelasyon	0.149	-0.175*	0.001	0.158	0.129
	P	0.07	0.03	0.99	0.06	0.11
	N	148	148	148	148	148
Siyasi Değer	Pearson Korelasyon	0.191*	-0.063	0.076	0.142	0.150
	P	0.02	0.44	0.36	0.08	0.06
	N	148	148	148	148	148

Tablo 3'teki bulgulara göre, dini değerle yardımlaşma davranışı arasında pozitif yönlü düşük düzeyde bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Korelasyon katsayısının, mutlak değer olarak, 0.70-1.00 arasında olması yüksek; 0.70-0.30 arasında olması orta; 0.30-0.00 arasında olması ise düşük düzeyde bir ilişki olarak tanımlanır (Büyüköztürk, 2006: 32). ($r=0.157$, $p<0.05$). Sosyal değerle yardımlaşma davranışı arasında pozitif yönlü düşük düzeyde bir ilişki söz konusu iken ($r=0.225$, $p<0.01$) bu değerle centilmenlik davranışı arasında negatif yönlü düşük düzeyli bir ilişki bulunmuştur ($r=-0.180$, $p<0.05$). Estetik değerle; yardımlaşma ($r=0.189$, $p<0.05$), sivil erdem ($r=0.179$, $p<0.05$) ve nezaket ($r=0.225$, $p<0.01$) davranışları arasındaki ilişki pozitif yönlü düşük düzeyde iken bu değerlerin centilmenlik ($r=-0.188$, $p<0.05$) davranışı ile olan ilişkisi negatif yönlü ve düşük düzeylidir. Bilimsel değerle sivil erdem ($r=0.199$, $p<0.01$), siyasi değerle yardımlaşma ($r=-0.191$, $p<0.05$) davranışları arasındaki ilişkiler pozitif yönlü ve düşük düzeylidir. Eko-

nomik değerle centilmenlik davranışı arasındaki ilişki negatif yönlü ve düşük düzeylidir ($r=-0.175$, $p<0.05$).

3.4. Değerlerin Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Üzerine Etkisi

Araştırma görevlilerinin değerlerinin örgütsel vatandaşlık davranışları üzerine etkisi regresyon analizi ile incelenmiş ve bireysel değerlere göre örgütsel vatandaşlık davranışlarının yordanmasına ilişkin regresyon analizi sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Bireysel Değerlerin Yardımlaşma Davranışlarına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Örgütsel Vatan- daşlık Davranışı	Bireysel Değer	B	Ss	β	t	p	r	R
Yardımlaşma R=0.299, R ² =0.090, F=(7,140) =1.970, p=0.063	Sabit	2.84	0.41	---	6.83	0.00	---	---
	Ahlaki	-0.12	0.06	-0.27	-1.90	0.06	0.07	-0.15
	Dini	-0.01	0.04	0.02	0.25	0.80	0.15	0.02
	Sosyal	0.09	0.05	0.23	1.65	0.10	0.22	0.13
	Estetik	0.07	0.06	0.16	1.24	0.21	0.18	0.10
	Bilimsel	0.00	0.02	0.01	0.20	0.83	0.10	0.01
	Ekonomik	-0.02	0.06	-0.06	-0.42	0.67	0.14	-0.03
	Siyasi	0.08	0.06	0.16	1.36	0.17	0.19	0.11
Centilmenlik R=0.245, R ² =0.060, F=(7,140) =1.278, p=0.266	Sabit	2.27	0.42	---	5.42	0.00	---	---
	Ahlaki	-0.02	0.06	-0.06	-0.42	0.67	-0.15	-0.03
	Dini	0.02	0.04	0.06	0.56	0.57	-0.07	0.04
	Sosyal	-0.05	0.05	-0.12	-0.89	0.37	-0.18	-0.07
	Estetik	-0.07	0.06	-0.15	-1.12	0.26	-0.18	-0.09
	Bilimsel	-0.02	0.02	-0.07	-0.81	0.41	-0.10	-0.06
	Ekonomik	-0.01	0.06	-0.04	-0.26	0.79	-0.17	-0.02
	Siyasi	0.09	0.06	0.18	1.43	0.15	-0.06	0.12
Vicdanlılık R=0.215, R ² =0.046, F=(7,140) =0.966, p=0.458	Sabit	3.73	0.33	---	11.15	0.00	---	---
	Ahlaki	-0.04	0.05	-0.11	-0.77	0.44	0.00	-0.06
	Dini	0.03	0.03	0.10	0.94	0.34	0.04	0.08
	Sosyal	-0.06	0.04	-0.20	-1.44	0.15	-0.04	-0.12
	Estetik	0.07	0.05	0.20	1.53	0.12	0.07	0.12
	Bilimsel	0.02	0.02	0.09	1.07	0.28	0.09	0.09
	Ekonomik	-0.02	0.05	-0.06	-0.39	0.69	0.00	-0.03
	Siyasi	0.03	0.05	0.09	0.74	0.45	0.07	0.06
Sivil Erdem R=0.247, R ² =0.061, F=(7,140) =1.302, p=0.254	Sabit	2.69	0.44	---	6.01	0.00	---	---
	Ahlaki	-0.03	0.07	-0.07	-0.50	0.61	0.11	-0.04
	Dini	-0.02	0.04	-0.06	-0.61	0.54	0.06	-0.05
	Sosyal	0.01	0.06	0.02	0.20	0.83	0.13	0.01
	Estetik	0.08	0.06	0.16	1.25	0.21	0.17	0.10
	Bilimsel	0.04	0.02	0.16	1.80	0.07	0.19	0.15
	Ekonomik	0.01	0.07	0.03	0.18	0.85	0.15	0.01
	Siyasi	0.00	0.07	0.01	0.10	0.91	0.14	0.00
Nezaket R=0.330, R ² =0.109, F=(7,140) =2.444, p=0.022	Sabit	3.25	0.38	---	8.52	0.00	---	---
	Ahlaki	-0.04	0.06	-0.10	-0.70	0.49	0.12	-0.06
	Dini	-0.07	0.04	-0.19	-1.83	0.07	-0.01	-0.15
	Sosyal	0.05	0.06	0.13	0.96	0.34	0.15	0.08
	Estetik	0.16	0.05	0.38	2.87	0.01	0.26	0.24
	Bilimsel	0.03	0.02	0.11	1.21	0.23	0.14	0.10
	Ekonomik	-0.05	0.06	-0.14	-0.87	0.38	0.13	-0.07

Tablo 4'teki bulgulara göre, bireysel değerler ile nezaket örgüsel vatandaşlık davranışları arasında, düşük düzeyde olsa da, anlamlı bir ilişkinin olduğu söylenebilir ($R=0.33$, $R^2=0.11$, $p<0.05$). Yani, bireysel değerler, nezaket davranışları üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir. Bireysel değerler nezaket davranışlarındaki toplam varyansın yaklaşık %11'ini açıklamaktadır. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde ise, sadece estetik değerlerin nezaket davranışları üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğu görülmektedir. Diğer bireysel değerler bu davranışta önemli bir etkiye sahip değildir.

4. Tartışma ve Sonuç

Araştırma bulgularından, araştırma görevlilerinin değer tercihlerinin siyasi, ahlaki, bilimsel, estetik, ekonomik, sosyal ve dini olarak sıralandığı anlaşılmıştır. Buna göre, araştırma görevlileri için siyasi değerlerin daha önemli olduğu, dini değerlerin ise en az öneme sahip olduğu söylenebilir. Bu bulgu, alanyazında daha önce yapılan bazı araştırmaların sonuçlarıyla uyumlu değildir. Akademisyenlerin faydacı değerlere daha az önem verdiği, işlerini maddi beklenti içinde değil, yararlı olma arzusuyla yaptıkları ortaya konulmuştur (Ayrıl, 1992). Pamukkale Üniversitesi'nin sahip olduğu değerleri tespit etmek amacıyla yapılan araştırmada ise, bu üniversitenin ilk üç değerinin eğitiminde niteliğe önem verme, bilimsellik ve öncülük olduğu tespit edilmiştir (Erdem, 2003). Başka bir araştırmanın sonuçları, öğretmen adaylarının dürüstlük, saygı ve güven gibi değerleri daha öncelikli algıladıklarını göstermektedir (Özdemir ve Sezgin, 2011). Değerler, özünde soyut kavramlardır; bireyin bilişsel ve zihinsel yapısının bir parçasıdır. Bu sebepten insanların gerçek değerlerine uzun süreli gözlem ve görüşmeler yapılarak ulaşılabilir. Ancak genellikle araştırmalarda bireysel değerlere ilişkin algılar katılımcıların kendi bildirimine dayalı ve anketin sınırlılıkları ile ölçülmektedir. Bunun yanı sıra araştırmalarda, başta örneklem ve ölçme araçları olmak üzere sonuçları etkileyecek çeşitli farklılıklar bulun-

maktadır. Bu bakımdan, araştırmalarda ulaşılan değer tercih sıralamalarının farklılık arz etmesi beklenen bir durum olarak yorumlanmıştır. Fakat temel işlevi, sadece eğitim-öğretim ile sınırlı olmayan, topluma yol gösterme görevini de yerine getiren üniversitelerde bilimsel değerlere (bilimsellik, bilgiye değer verme, bilgi üretimi için fedakârlık) ilişkin algının öncelikli olması beklenir (Erdem, 2003). Dolayısıyla, araştırma görevlilerinin değer tercihlerinde ilk sırada siyasi değerlerin yer alması şaşırtıcı olarak değerlendirilebilir. Ancak siyasi değer sistemine sahip insanları, sadece politikayla yakından ilgilenen ya da politikanın dar çizgileri arasında kalan bireyler olarak düşünmemek gerekir. Bu değer sistemine sahip insanları, kuvvetli olma motifi harekete geçirmektedir. Gerek yaşadıkları ülkede gerekse kültür ve coğrafyalarda neler olduğunu anlamak isteyen ve bunları anladıkça kendilerini daha güçlü hisseden bu insanların politik ve siyasi gelişmeleri takip etmeleri de esasen bundan kaynaklanabilir (Yapıcı ve Zengin, 2003). Bu bakımdan öğretim elemanlarının değer tercihinde siyasi değerlerin bilimsel değerlerin önüne geçmesi, toplumun hukuk ve demokrasi isteğinin bir yansıması olarak da yorumlanabilir. Dini değerlerin, diğer değerlere kıyasla daha az önemli olması da bilimsel çalışma ortamı olarak bilinen üniversitelerde beklenen bir durum olarak düşünülmektedir. Ancak alanyazında, din ve ahlak, insan sevgisini ön plana çıkardığı için sosyal, dini ve ahlaki değerlerin aynı doğrultuda sıralanacağı yönünde bulgular bulunmaktadır. Bu üç değer arasında çok sıkı bir ilişkinin olduğuna vurgu yapılmaktadır. Vergote'ye (1999) göre, inanan insan için ahlak, dini inancın ve yaşantının hem şartını hem de sonucunu oluşturmaktadır. Ayrıca dinin, günlük hayata ve beşeri ilişkilere etkisinin ahlaki değerlerle ilişkili olduğu ve bu değerlerin birbirini tamamladığı belirtilmektedir (Yapıcı ve Zengin, 2003). Bu bakımdan, araştırma görevlilerinin değer tercihi sıralamasında sosyal ve dini değerlerin ard arda yer almasına, yani bu değerlere ilişkin algıların benzerlik göstermesine rağmen, ahlaki

ki değere ilişkin algının farklılığı şaşırtıcı gelebilir.

Bulgular incelendiğinde, araştırma görevlilerinin nezaket, vicdanlılık ve yardımlaşma boyutundaki örgütsel vatandaşlık davranışları daha çok, sivil erdem ve centilmenlik boyutundaki davranışları daha az sergiledikleri anlaşılmaktadır. Bu bulgu alanyazınla birebir uyumlu olmasa da bazı araştırma bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Örneğin; öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık davranışlarına ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla yapılan araştırmada, genel olarak örgütsel vatandaşlık davranışları dikkate alındığında, öğretmenlerin “kısmen ve çoğunlukla” bu davranışları sergiledikleri ve en yüksek düzeyde algının nezaket boyutunda olduğu görülmüştür (Titrek, Bayrakçı ve Zafer, 2009). Ancak bir başka araştırmada, örgütsel vatandaşlık davranışlarının boyutlarına ilişkin algı düzeylerinde ilk sırayı vicdanlılık boyutu almıştır. Bunu centilmenlik, yardımlaşma ve sivil erdem davranışları izlemiştir (Polat, 2007). İlköğretim okulu öğretmenleri üzerinde yapılan araştırmada ise, örgütsel vatandaşlık davranışlarından kendini geliştirme alt boyutuna ilişkin algıların en yüksek düzeyde olduğu, bu boyutu yardımseverliğin izlediği, ardından ise sırasıyla vicdanlılığın, sportmenliğin ve gönüllülüğün geldiği görülmektedir (Uslu, Balcı ve Coşkun Uslu, 2012). İlgili alanyazında bulgular birebir benzerlik göstermese de, ulaşılan sonuçlarda sıralama farklılıkları bulunsa da, genellikle örgütsel vatandaşlık davranışlarına yönelik yüksek algıların nezaket, yardımlaşma ya da vicdanlılık boyutlarına, düşük algıların ise sivil erdem ve centilmenlik boyutlarına ait olduğu söylenebilir. Alanyazına göre, gerek yardımlaşma gerekse nezaket boyutları aslında yardım etme noktasından hareketle yapılan davranışlardır. Bu boyutları birbirinden ayıran en belirgin fark, yardım etme davranışlarının gerçekleştiği zamandır. Yardımlaşma boyutunda işgörenler birbirlerine bir sorun ortaya çıktıktan sonra o soruna çözüm bulabilmek amacı ile yardım ederken, nezaket boyutunda tanımlanan davranışlar öngörülen sorunun ortaya çıkmasını engellemek veya bu sorunun olası etkilerini azaltmak amacıyla önceden atılırlar. Dolayısıyla daha çok gelecek odaklı davranışlardır. (Organ, 1988). Bu nedenle araş-

tırma görevlilerinin nezaket ve yardımlaşma davranışlarına ilişkin algılarının birbirine benzerlik göstermesi beklenen bir durumdur. Ayrıca bu davranışların araştırma görevlilerince yüksek düzeyde sergileniyor olması, iş grupları içinde işbirliğini gönüllü olarak desteklediğinden önemlidir. Böylece örgüt içi ilişkilerde sürtüşmeler, gerginlikler daha az yaşanabilir. Diğer taraftan nezaket ve yardımlaşma davranışlarının yüksek düzeyde sergilenmesi, zamanın etkili ve yapıcı bir biçimde kullanılmasına yardımcı olabilir, kıt kaynakların örgütsel varlığın korunması ve sürdürmesini zorlaştıran sorunların çözümüne aktarılmasına değil de daha çok üretim amaçları için kullanılmasına olanak tanıyabilir (Organ, 1988). Tüm bu sebeplerden dolayı, araştırma görevlilerince örgütsel vatandaşlık davranışlarının bu boyutlarının daha çok kullanılmasının örgütsel etkinliği olumlu biçimde etkileyeceği düşünülmektedir.

Örgütsel vatandaşlık davranışlarının centilmenlik boyutu yardımlaşma ve nezakette olduğu gibi özel olarak belirli bir kişiye yardım etmek üzere tasarlanmaz. Centilmenlik davranışları, çalışanların sorunlarla gerginliğe yol açmadan yapıcı görüşleriyle mücadele etme becerisini ve ortaya çıkan olumsuz durumlara dayanma güçlerini artırması nedeniyle örgütsel etkinliğe katkı sağlar. Centilmenlik davranışlarının yoğun biçimde sergilendiği örgütlerde, yönetim kaynakları yoğun bir şekilde planlama, problem çözme, örgütsel analiz vb. etkinliklere aktarıldığından örgütsel verimliliğin artması beklenir. Eksikliği halinde bireyin örgüte karşı hissettiği sadakat duygusu azalacak ve örgüt iklimi bozulacak ve çalışanların verimli çalışmasını olumsuz yönde etkileyecektir (Podsakoff ve MacKenzie, 1997). Bu bakımdan örgütsel vatandaşlık davranışlarından centilmenlik boyutunun araştırma görevlilerince çok az sergilenmesi örgüte bağlılık ve üniversitelerin verimliliği, etkinliği açısından sorunların yaşanmasına yol açabilecek bir bulgu olarak yorumlanabilir.

Araştırmanın bulguları; dini, sosyal, estetik ve siyasi değerler ile örgütsel vatandaşlığın yardımlaşma boyutu arasında, estetik ve bilimsel değerler ile sivil erdem boyutu arasında, estetik değer ile nezaket boyutu arasında pozitif yönlü ve düşük düzeyli bir ilişkinin

olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte sosyal, estetik ve ekonomik değerler ile centilmenlik davranışı arasında negatif yönlü ve düşük düzeyli bir ilişki bulunmuştur. Benzer şekilde bir başka araştırmada, örgütsel vatandaşlık davranışının kimi boyutlarıyla örgütsel öğrenme değerleri arasında anlamlı ilişkilerin varlığı tespit edilmiş ve ilişkilerin düzeyinin oldukça düşük olduğu bulunmuştur (Taşçı ve Koç, 2007). Ancak, Moorman ve Blakely (1995), kolektivist değerlerle örgütsel vatandaşlık davranışı arasında pozitif yönlü önemli bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bir diğerinde, örgütsel vatandaşlık davranışının daha çok inanç ve değer sistemleri ile ilgili olduğu tespit edilmiştir (Olson, 2004). Örgütsel vatandaşlık davranışı ile değerler arasında ilişki olduğu ve sergilenen örgütsel vatandaşlık davranışı biçimlerinin bireylerin değer önceliklerine göre değişebileceği yönünde bulgular bulunmaktadır (Van-Dijk ve diğ., 2008). Yöneticilerin değer tercihlerine bağlı olarak örgütsel vatandaşlık davranışlarının değişiklik gösterip göstermediğini tespit etmeyi amaçlayan araştırmada, değer tercihleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu ve değerlere verilen önem arttıkça örgütsel vatandaşlık davranışlarının arttığı görülmüştür (Aktay ve Ekşi, 2009).

Yine araştırma sonucunda, sadece estetik değerlerin nezaket örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğu, ancak bu davranıştaki toplam varyansın bireysel değerlerlerce açıklanma oranının oldukça düşük olduğu anlaşılmıştır. Oysaki Arthaud-Day ve diğ. (2012), bireysel değerlerin örgütsel vatandaşlık davranışını doğrudan ve bağlamsal olarak etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Öğretmenlerin çalışma değerleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkinin incelendiği araştırmada, hayat mutluluğu, özgüven, örgütsel adalet, kıdem, cinsiyet ve çalışma değerleri ile bunlara örgütte imkân sağlanması faktörlerinin tümüyle örgütsel vatandaşlık davranışlarının %42'lik bir bölümünü açıkladığı ortaya konulmuştur. Örgütsel vatandaşlık davranışlarını oluşturan boyutlar incelendiğinde ise, kişilerin erdemli, yardımsever, vicdanlı ve sportmen olmalarında kişilerin yardımlaşmaya verdikleri değerlerin önemli olduğu görülmüştür (Keskin, 2005).

Değerler davranışların şemasını çizen unsurlar olduğundan (Avcı, 2007; Rokeach, 1973), örgütsel vatandaşlık davranışlarının bireysel değerler ile yönetilebilen bir tutum olacağı düşünüldüğünden (Aktay ve Ekşi, 2009; Arthaud-Day ve diğ., 2012; Keskin, 2005; Moorman ve Blakely, 1995; Olson, 2004; Van-Dijk ve diğ., 2008) araştırmada bu iki değişken arasındaki ilişkinin zayıflığı şaşırtıcı olarak değerlendirilebilir. Ancak, örgütsel vatandaşlık davranışlarının gelişmesinde ve düzeyinin belirlenmesinde pek çok değişken etkili olabilmektedir. Bu durum araştırma sonucunda ortaya çıkan ilişkinin düşüklüğüne kaynaklık etmiş olabilir. Ayrıca araştırma sonucunda ortaya çıkan düşük düzeydeki ilişkiye kullanılan ölçekler de sebebiyet vermiş olabilir. Çünkü ciddi bir çeviri sürecine rağmen, ince kültürel faktörlerden dolayı başka bir kültürde geliştirilen ölçek, kültürler arası standardizasyonu engelleyebilmektedir (Ger ve Belk, 1990). Nitekim Taşçı ve Koç (2007), tarafından yapılan araştırmada da örgütsel vatandaşlık davranışları ile örgütsel öğrenme değerleri arasındaki ilişkilerin düzeyinin oldukça düşük olması bu duruma bağlanmıştır. Bu nedenle, konuyla ilgili bundan sonra yapılacak araştırmalarda, nitel araştırma yöntemiyle veri toplanması daha uygun olabilir. Çünkü insanların gerçek değerlerine ulaşma zorluğu bilinen bir durumdur. Bu zorluk; uzun süreli gözlem yoluyla, görüşmeler yapılarak aşılabılır. Bunun yanı sıra anket tekniği, katılımcıların anlatmak istediklerini sınırlandırabilmektedir. Ayrıca, bu araştırmanın devamı olarak, üniversitelerde yöneticilerin algılarına göre, araştırma görevlilerinin değerleri ve sergiledikleri örgütsel vatandaşlık davranışlarını kurumlarında çalışırken yansıtır yansıtmadıkları araştırılabilir. Çünkü araştırmalarda kişinin kendi ifadelerine başvurulmasının, değerleri olduğundan daha fazla gösterdiğine dair bulgular bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Allison, B.J., Voss, R. S. & Dryer, S. (2001). Student classroom and career success: The role of organizational citizenship behavior. *Journal of Education for Business*, 76(5), 282-289.

- Allport G.W., Vernon P.E. & Lindzey, G. (1960). *A study of values*. Houghton Mifflin Boston.
- Aktay, A. ve Ekşi, H. (2009). Yönetici ve öğretmenlerin değer tercihleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişki. *İş Ahlakı Dergisi*, 2(3), 19-65.
- Arthaud-Day, M.L., Rode, J.C. & Turnley, W.H. (2012). Direct and contextual effects of individual values on organizational citizenship behavior in teams. *The Journal of Applied Psychology*, 97(4), 792-807.
- Aslan, Ş. (2009). Karizmatik liderlik ve örgütsel vatandaşlık davranışı ilişkisi "Kurumda çalışma yılı" ve "Ücret" değişkenlerinin rolü. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1), 256-275.
- Avcı, N. (2007). *Toplumsal değerler ve gençlik*. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Avey, J.B.; Wernsing, T. & Luthans, F. (2008). Can positive employees help positive organizational change? Impact of psychological capital and emotions on relevant attitudes and behaviors. *The Journal of Applied Behavioral Science* Arlington, 44(1), 48-70.
- Ayral, E. (1992). *Akademisyenlerin çalışmayla ilgili değerleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Bateman, T.S. & Organ, D.W. (1983). Job satisfaction and the good soldier: The relationship between affect and employee citizenship. *Academy of Management Journal*, 26(4), 587-595.
- Blanchard, K. & O'Connor, M. (1998). *Değerlerle yönetim* (K. Ay, Çeviren). İstanbul: Epsilon.
- Buluç, B. (2008). Ortaöğretim okullarında örgütsel sağlık ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişki. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(4), 571-602.
- Büyüköztürk, Ş. (2006). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı. İstatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum*. (6. Basım). Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Celep, C., Polat, S., Elbir, N. ve Yapıcı, E. (2004). Ortaöğretim okullarındaki öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık tutumları. *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı'nda Sunulmuş Bildiri*.
- Chiu, S.F. & Tsai, M.C. (2006). Relationship among burnout, job involvement, and organizational citizenship behaviors. *The Journal of Psychology*, 140(6), 517-530.
- Çetin, Ş., Korkmaz, M. ve Çakmakçı, C. (2012). Dönüşümsel ve etkileşimsel liderlik ile lider-üye etkileşiminin öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 18(1), 7-36.
- Cropanzano, R., Rupp, D. E. & Byrn, Z. S. (2003). The relationship of emotional exhaustion to work attitudes, job performance, and organizational citizenship behaviors. *Applied Psychology*, 88(1), 1-10.
- Demirel, Y. ve Özçınar, M.F. (2009). Örgütsel vatandaşlık davranışının iş tatmini üzerindeki etkisi: Farklı sektörlere yönelik bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 23(1), 129-145.
- Dilek, H. (2005). *Liderlik tarzlarının ve adalet algısının; örgütsel bağlılık, iş tatmini ve örgütsel vatandaşlık davranışı üzerine etkilerine yönelik bir araştırma*. Yayımlanmamış doktora tezi, Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü, Kocaeli.
- Erdem, A. R. (2003). Üniversite kültüründe önemli bir unsur: Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(4), 55-72.
- Farh, J.L., Podsakoof, P.M., & Organ, D.W. (1990). Accounting for organizational citizenship behaviors: Leader fairness and task scope versus satisfaction. *Journal of Management*, 16(4), 705-721.

- Feather, N.T. & Rauther, K.A. (2004). Organizational citizenship behaviors in relation to job status, job insecurity, organizational commitment and identification, job satisfaction and work values. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, (77), 81-94.
- Fichter, J. (1996). *Sosyoloji nedir?*, (N. Çelebi, Çeviren). Ankara: Atilla Kitabevi.
- Hamm, S. (2006). *Understanding value congruence: A sport organization case study*. Yayınlanmış yüksek lisans tezi, University of St. Catharines, Ontario.
- Hodgkinson, C. (2008). *Yönetim felsefesi, örgütsel yaşamda değerler ve motivasyon*. (İ. Anıl-B. Doğan Çeviren) İstanbul: Beta Yayım.
- Graham, J.W. (1991). An essay on organizational citizenship behavior. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, (4), 249-270.
- Ger, G. & Belk, R.W. (1990). Measuring and comparing materialism cross-culturally. *Advances in Consumer Research*, (17), 186 - 192.
- Güngör, E. (1998). *Değerler psikolojisi. Ahlak psikolojisi, ahlaki değerler ve ahlaki gelişme*. Amsterdam: Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Vakfı Yayınları.
- Gürbüz, S. (2006). Örgütsel vatandaşlık davranışı ile duygusal bağlılık arasındaki ilişkilerin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 48-75.
- Kamer, M. (2001). *Örgütsel güven, örgütsel bağlılık ve örgütsel vatandaşlık davranışlarına etkileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Karakitapoğlu, Z. (1996). *Contemporary value orientations of adults and university students*. Unpublished master thesis, METU, Ankara.
- Keskin, S. (2005). *Öğretmenlerde çalışma değerleri ve örgütsel vatandaşlık*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Konovsky, M.A., & Organ, D.W. (1996). Dispositional and contextual determinants of organizational citizenship behavior. *Journal of Organizational Behavior*, (16), 215-224.
- Koys, D.J. (2001). The effects of employee satisfaction, organizational citizenship behavior, and turnover on organizational effectiveness: A unit-level longitudinal study. *Personnel Psychology*, (54), 101-114.
- Lapierre, L.M. & Hackett, R. D. (2007). Trait conscientiousness, leader-member exchange, job satisfaction and organizational citizenship behavior: A test of an integrative model. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, (80), 539-554.
- Meglino, R.M. & Ravlin, E.C. (1998). Individual values in organizations: Concepts, controversies and research. *Journal of Management*, 24(3), 351, 357.
- Moorman, R.H. (1991). Relationship between organizational justice and organizational citizenship behaviors: Do fairness perceptions influence employee citizenship? *Journal of Applied Psychology*, 6(6), 845-855.
- Moorman, R.H. & Blakely, G.I. (1995). Individualism-collectivism as an individual difference predictor of organizational citizenship behavior. *Journal of Organizational Behavior*, (15), 127-142.
- Motowidlo, S.J. (2000). Some basic issues related to contextual performance and organizational citizenship behavior in human resource management. *Human Resource Management Review*, 10(1), 115-126.

- Murphy, E.F., Snow, W.A., Carson, P. & Zigarmi, D. (1997). Values, sex differences and psychological androgyny. *International Journal of Value-Based Management*, (10), 69-99.
- Oğuz, E. (2011). Öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık davranışları ile yöneticilerin liderlik stilleri arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 17(3), 377-403.
- Olson, T.M. (2004). *What lies beneath using self determination theory to understand the motives underlying citizenship behaviors in organizational*. Ph.D. Thesis, Purdue University, ABD.
- Organ, D.W. (1988). *Organizational citizenship behavior: The good soldier syndrome*. Lexington, MA: Lexington Books.
- Organ, D.W. (1994). Personality and organizational citizenship behavior. *Journal of Management*, (20), 465-478.
- Organ, D.W. & Ryan, K. (1995). A meta-analytic review of attitudinal and dispositional predictor of organizational citizenship behavior. *Personel Psychology*, (48), 775-802.
- Ölçüm-Çetin, M. (2004). *Örgütsel vatandaşlık davranışı*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Özdemir, S ve Sezgin, F. (2011). Öğretmen adaylarının bireysel ve örgütsel değerler ile öğrencilerde görmek istedikleri değerlere ilişkin önem sırası algıları. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 1-21.
- Podsakoff, P.M., MacKenzie, S.B., Paine, J.B., & Bachrach, D.G. (2000). Organizational citizenship behaviors: A critical review of the theoretical and empirical literature and suggestions for future research. *Journal of Management*, (26), 513-563.
- Podsakoff, P.M. & Mackenzie, S.B. (1997). Impact of organizational citizenship behavior on organizational performance: A review and suggestions for future research. *Human Performance*, 10(2), 133-151.
- Podsakoff, P.M., MacKenzie, S.B., Moorman, R.F. & Fetter, R. (1990). Transformational leader behaviors and their effects on followers' trust in leader satisfaction, and organizational citizenship behaviors. *The Leadership Quarterly*, 1(2), 107-142.
- Pohlman, R.A. & Gardiner, G.S. (2000). *Value driven management. How to create and maximize value over time for organizational success*. New York: AMACOM.
- Polat, S. (2008). Ortaöğretim öğretmenlerinin örgütsel adalet, örgütsel güven, örgütsel vatandaşlık davranışlarına ilişkin algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, (54), 307-331.
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: The Free Press.
- Russell, R.F. (2001). The role of values in servant leadership. *Leadership & Organization Development Journal*, 22(2), 76-83.
- Ryan, J.J. (2002). Work values and organizational citizenship behaviors: Values that work for employees organizations. *Journal of Business and Psychology*, 17(1), 123-132.
- Somech, A. & Drach-Zahavy, A. (2004). Exploring organizational citizenship behaviors from an organizational perspective: The relationship between organizational learning and organizational citizenship behaviors. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, (77), 281-298.
- Şişman, M. (2002). *Örgütler ve kültürler*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Uslu, B., Balcı, E. ve Coşkun Uslu, A. (2012). İlköğretim okulu öğretmenlerinin örgütsel vatandaşlık davranışlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 13-24.

- Ünal, Z. (2003). *Öğretmenlerde iş doyum ve örgütsel vatandaşlık*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Taşçı, D. ve Koç, U. (2007). Örgütsel vatandaşlık davranışı - örgütsel öğrenme değerleri ilişkisi: Akademisyenler üzerinde görgül bir araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 373-382.
- Terzi, A.R. (2011). Denetim odağı ve örgütsel vatandaşlık davranışı ilişkisi: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. *Eğitim ve Bilim*, 36(162), 3-15.
- Titrek, O. Bayrakçı, M. ve Zafer, D. (2009). Öğretmenlerinin örgütsel vatandaşlık davranışlarına ilişkin görüşleri. *Akademik Bakış*, (17), 1-28.
- Turan, S., Durceylan, B. ve Şişman, M. (2005). Üniversite yöneticilerinin benimsedikleri idari ve kültürel değerler. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (13), 181-202.
- Turnipseed, D. & Murkison, G. (2000). Good soldiers and their syndrome: Organizational citizenship behavior and the work environment. *North American Journal of Psychology*, 2(2), 281-302.
- Van-Dijk, D., Yaffe, T. & Levontin, L. (2008). The effect of Personal values on organizational citizenship behaviors. Third International Conference on Interdisciplinary Social Sciences (22-25 July 2008) Monash University Centre. Prato, Tuscany, Italy
- Van Dyne, L., Graham, J.W., & Dienesch, R.M. (1994). Organizational citizenship' behavior: construct redefinition, measurement, and validation. *Academy of Management Journal*, 37(4), 765-802.
- Wagner, S.L. & Rush, M.C. (2000). Altruistic organizational citizenship behavior: Context disposition and age. *The Journal of Social Psychology*, 140(3), 379-391.
- Williams, L.J., & Anderson, S.E. (1991). Job satisfaction and organizational commitment as predictors of organizational citizenship and in-role behaviors. *Journal of Management*, 17(3), 601-617.
- Williams, S., Pitre, R. & Zainuba, M. (2002). Justice and organizational citizenship behavior intentions: Fair rewards versus fair treatment. *Journal of Social Psychology*, (142), 33-45.
- Yafang, T. & Shih-Wang, W. (2008). The relationship among job satisfaction, organizational citizenship behavior and turnover intention. In 2008 Northeast Decision Sciences Institute Meeting. Brooklyn, NY.
- Yapıcı, A. ve Zengin, Z.S. (2003). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin değer tercih sıralamaları üzerine psikolojik bir araştırma: Çukurova üniversitesi ilahiyat fakültesi örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(4), 173-205.
- Yeşiltaş, M. ve Keleş, Y. (2009). İşgörenlerin eğitim düzeyleri ve örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik bir araştırma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(2), 17-40.
- Yılmaz, K. (2007). İlköğretim okulu yönetici ve öğretmenlerinin değerlere göre yönetim ile ilgili görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, (52), 639-664.
- Yoon, M.H. & Suh, J. (2003). Organizational citizenship behavior and service quality as external effectiveness of contact employees. *Journal of bussines research*, (56), 597-611.
- Zawawi, A.A. Kamarunzaman, N.Z. & Hussin, Z.H. (2010). Organizational citizenship behavior, job insecurity and work values: Making sense of non-obligatory behavior in the workplace. 2010 International Conference on Science and Social Research (December 5-7) Kuala Lumpur, Malaysia

Osmanlıya Karşı Ayrılıkçı Hareketten Batıya Karşı

Bağımsızlık Ve Hâkimiyet Mücadelesine Arap Düşünce

Hareketine Genel Bir Bakış

Mustafa BIYIKLI*

Öz

19. Yüzyıla kadar asırlar süren Türk-Arap ittifakı, birlikteliği ve barışı, Batıya yönelik fetihler açısından önemli bir destek olarak kendini göstermişti. Özellikle Osmanlı Devleti'nin, Arap dünyasını idaresi altına alarak oluşturduğu Türk-Arap birliği, Osmanlı'nın Batıya yönelik fetihlerini daha da kolaylaştırmış ve hızlandırmıştı. Ancak 19. Yüzyıla girerken Batının ekonomik ve teknik üstünlüğü ele geçirmesinin yanı sıra 19. Yüzyılda yayın ve iletişim vasıtalarının gelişmesi, bu vasıtalarla Batıda ortaya çıkan kavmiyetçilik fikirleri, hürriyet ve demokrasi anlayışının Osmanlı idari ve toplum yapısını olumsuz etkilemesi, istenmeyen sonuçları da beraberinde getirdi. Bu süreçte din ve örf birinci derecede etkili oldu. Batılı devletlerin Osmanlı himayesindeki azınlıklara yönelik himaye politikaları ve propagandaları, Osmanlı azınlıklarının öncelikle özerklik ve bağımsızlık isteklerini kamçıladi. Bu politikalar ve propagandalar öncelikle ve özellikle Osmanlı idaresinde yaşayan Hristiyan unsurlar üzerinde etkili oldu. Sırpların ve Yunanlıların milliyetçilik hareketleri ve bağımsızlık istekleri Osmanlı'yı zor durumlarda bırakmakla beraber özellikle Arap milliyetçilik hareketleri ve bağımsızlık istekleri Osmanlı açısından şaşırtıcı oldu.

19. Yüzyılın sonlarına doğru her ne kadar Osmanlı idaresi bir Türk-Arap birlikteliğini ayakta tutmaya çalışsa da öncelikle Suriye, Lübnan ve Mısır'da yoğun bulunan Hristiyan Arap aydınlarının ve yazarlarının Batının da teşvik ve etkisiyle Arap milliyetçiliği ve ayrılıkçılığı fikirlerini filizlendirmeleri, Osmanlı idaresine karşı organize hareketleri tahrik etmeleri Osmanlı'nın parçalanma sürecini hızlandırdı. Batılı devletlerin destek ve vaatlerine kanan Müslüman ve Gayrimüslim ayrılıkçı grupların birlikte hareket etmeleri, özellikle Batılı devletlerin çıkarlarına hizmet etti. Osmanlı Devletinin parçalanması sonucu özellikle Araplar, kendilerine verilen sözlerin yerine getirilmediğine şahit oldular ve işgalci Batı devletlerinin manda idaresi altına düşerek hürriyet ve bağımsızlık mücadelesine giriştiler.

Bu durum, özellikle Araplar açısından tarihi bir tecrübe oldu. Türk-Arap birlikteliğinin getirdikleri ve götürdükleri üzerine yapılan tartışmalar ve araştırmalar, günümüze değin devam etti. Bu çalışmada, 19. Yüzyılda Osmanlıya karşı oluşan Arap ayrılıkçı hareketlerinin başlaması, gelişmesi ve Osmanlıya etkilerinin yanı sıra; I. Dünya Savaşı sonucu beklemedikleri bir şekilde Batı işgalci devletlerinin manda idaresine düşen Arapların, bu sefer Batıya karşı verdikleri Bağımsızlık ve hakimiyet mücadelesi genel hatlarıyla ele alınmaktadır. Bununla beraber, yakın geçmişten çıkarılabilecek tarihi dersler ve tecrübelerle, Türk-Arap ilişkilerinin geleceğine yönelik düşünceler ileri sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Milliyetçiliği, Ayrılıkçı hareketler, Arap bağımsızlık mücadelesi, Türk-Arap ilişkileri.

* Yrd.Doç.Dr. *Dumlupınar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Türkiye*

An Overview Of The Arap Thought Action From Separatist Action Against The Ottomans To The Struggle Of Independence And Sovereignty Against The West

Abstract The Turkish-Arabic alliance, union and peace have shown itself as an important support in terms of the conquests against West. Especially, the Turkish-Arabic unity which was established by Ottomans through getting Arabs under administration has facilitated and accelerated the Ottoman conquests against west.

But besides the fact that the West has gotten the economic and technical superiority, the development in communication and publication means and the negative effect of nationalism, independence and democracy understanding, which has occurred in West as a result of these means, on the Ottoman administration and society structure has brought about some unwanted results. In that process the religion and customs has been primarily effective. The protection politics and propaganda of the Western countries intended for the minority groups living in Ottoman Empire has accelerated these minorities' desire for freedom and autonomy.

These politics and propagandas have been effective firstly on the Christian elements living in Ottoman Empire.

Although the nationalist movements and desire for independence of the Serbians and Greeks have caused some problems for Ottomans, especially the nationalist movements and the desire of independence of Arabs have been astonishing for Ottomans. Although the Ottoman government has fought for keeping up a Turkish-Arabic unity in 19th century, as a result of the fact that Christian-Arab intellectuals which are living intensively in Syria, Lebanon and Egypt have generated, with the encouragement of West, the Arabic nationalism and separation ideas and provoked the organized separation movements the fragmentation process of Ottomans has been accelerated.

The Muslim and non-Muslim separatist groups which has been deceived by the support and the promises of the Western countries have acted together and this has served the interest of the western countries. After the collapse of Ottoman State, especially the Arabs has observed that the promises were not being fulfilled and started to fight for independence and freedom under the mandate of Western countries.

This has been a historic experience especially for Arabs. The works and discussions on the gains and losses of Turkish-Arabic solidarity has been continues up to this time.

Keywords: Arab nationalism, Separatist actions, the Arab struggle for independence, the Turkish-Arab Relations.

1. Giriş

Tarihte asırlar boyu devam eden Türk-Arap ittifakı ve birlikteliği, pek çok faydaların yanı sıra hem Türklerin Avrupa fetihlerini hızlandırdı ve hem de Arapların başta güvenlik ve huzur içerisinde yaşamalarına önemli katkılarda bulundu.

Özellikle Osmanlının idare siyaseti ve çeşitli etnik ve dini unsurlara karşı yaklaşım ve anlayışı onun uzun ömürlü ve huzurlu bir devlet olmasını sağlayan etkenlerden biri oldu. Osmanlı Devleti'ne bağlı ve onun hâkimiyeti altındaki Kuzey Afrika ülkeleri, Mısır, Lübnan, Suriye, Irak ve Hicaz, ayrı ayrı zamanlarda dar veya geniş manada muhtariyet statüsüne tabi tutuldular. Lübnan, Suriye ve Mısır gibi vilayetlere tayin edilen valilerin tutum ve taktirine göre de bu muhtariyet sınırları daralıp genişletildi. Osmanlı halifeleri Mekke ve Medine güzergâhında Hâdimü'l-Haremeyn(Mekke ve Medine'nin hizmetçisi) rolünde kaldılar. Bu durumda, Hicaz Şerifleri tam bir idari muhtariyete sahip olabildiler. Yani Osmanlıların Ortadoğu vilayetleri, iç idarelerinde serbest ve bazen de yerli idarecilerin inisiyatifine bırakılmak suretiyle yönetildiler¹.

Osmanlı Devleti, sömürgeci devletlerin bir "Şark Meselesi" üreterek kendi planları ve emelleri doğrultusunda ısrarla istedikleri reform ve batılılaştırma hareketiyle müesseselerini tam anlamıyla ıslah etmeye çalıştı. Halkını çok yönlü eğitip, tam ve bir bütün olarak millî his, irade ve menfaatleri çerçevesinde ıslah ve kontrol edemediği için, müesseselerini istediği şekilde ıslah edemedi. Yine basın ve yayın vasıtalarının gelişmesiyle kendi çözülmesi ve dağılmasında önemli rol oynayan, bilinçli olarak Osmanlı ülkesine taşınan, 19. yüzyıl öncesi Osmanlı Devleti'nde devlet ve halk arasındaki adalet ve itaat anlayışı çerçevesinde refah ve huzur içinde yaşayan halkın kafasında mevcut olmayıp dışarıdan gönderilen veya ithal edilen, "materyalizm", "poziti-

vizm" "kapitalizm", "sosyalizm", "liberalizm", "komünizm", "anarşizm", "Marksizm² gibi ideolojilere; özellikle batı bakış açısı ve düşüncesinden gelen ırkçılık manasında milliyetçilik(nation=kavmiyetçilik) düşüncesine; bir dini ayrılıkçılık hareketi olan ve İngilizlerin telkin ve etkisiyle Arabistan'da doğan ve gelişen "Vahhabilik" anlayışına ve diğer ayrılıkçı fikir- lere ve bunların meydana getirdiği kavram karmaşasına uzun vadede engel olamadı. Bununla beraber Osmanlı Milleti kendi millî yenileşmesi ve ilerlemesine değil ama tarihî örfü, gelenekleri ve inancı dolayısıyla şekli ve ahlakî bir batılılaşmayı da kabullenemedi. Bu ortamda meydana gelen ikilik ve kültürel, ideolojik çekişmeler ve çatışmalarla devlet çöküş süreci- ne girdi.

Önce kendilerini denizlerin hâkimi ve Ortadoğu'nun hamisi sayan ve bu nüfuzu kimseye kaptırmak istemeyen İngiltere, Ortadoğu ve Hindistan yolu üzerindeki sömürgeci- lik çıkarları için bir tehdit saydığı ve bu coğrafyada İslam milletleri birliğini sağlayan Müslüman dayanışmasını bozmak, İslam dinini tasfiye etmek, "İslam Birliği" ve "Türk-Arap birliği"ni engellemek ve onları mezhep ayrılığına sürükleyerek birbirinden uzak tutucu fikir, duygu ve kini telkin etmek için Türklerin umumiyetle kabul ettiği Sünniliğe karşı Necd bölgesinde 18. yüzyılda "Vahhabilik" hareketi- ni³, Osmanlının çözülüş ve çöküş zamanında

² Kavramların detayı ve etkileri için bkz.: Fahir H.Armaoğlu, *Siyasi Tarih (1789-1960)*, Ankara, Ankara Üniv. Siy. Bil. Fak. Yay., 1964, s.35; Mehmet Gönlübol, *Uluslararası Politika*, Ankara, 1978, s.316-318; Tarık Zafer Tunaya, *Siyasî Kurumlar ve Anayasa Hukuku*, 4. Bsk., İstanbul, İ. Ü. Hukuk Fakültesi Yay., 1980, s.488; Max Beer, *Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Tarihi*, Terc.: Zühtü Uray, C. I, İstanbul, Kitapçılık Ticaret Limitet Şirketi Yay.,1965, s.13; Cezmi Eraslan, "Marksizm veya Panslavizm-Temmuz 1918 Sivil Savaşının Başlangıcında Milliyetçi Tatar Komünistleri ve Rus Bolşevikleri", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. 14, İstanbul 1994, s.147-160 (Alexandre Bennigsen'den Tercüme).

³ Necd bölgesinde Vahhabilik hareketinin Osmanlı- ya karşı hazırlanışı ile ilgili bkz.: Zekeriya Kurşun, "Osmanlı'ya Karşı Arap-İngiliz Tezgahı", *Tarih ve*

¹ Salih Tuğ, *İslam Ülkelerinde Anayasa Hareketleri (XIX. ve XX. Asırlar)*, İstanbul 1969, s. 252.

da "Arap hilafeti", "Arap milliyetçiliği" fikir ve faaliyetlerini başlattı, geliştirdi ve bunlarda da önemli bir başarı sağladı.

1830'larda liberal ve milliyetçi hareketler her yanda birden kendini göstermeye başladı. Ekonomik, kültürel, siyasi ve askeri buhran içinde olan Osmanlı Devleti'nin idaresinden bir çok eyaletler kopmaya başladı⁴. "Şark Meselesi" ve Şark siyaseti çerçevesinde Batı, gelişen hadiseleri lehine çevirmeye çalıştı. Bir yandan milliyetçilik fikirlerini yaymaya diğer yandan da Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyanlar üzerinde nüfuzunu artırmaya çalıştılar. Müslüman cephede Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa ve oğlu İbrahim Paşa'nın Suriye, Lübnan ve Mısır'da geniş tesirler doğuran kültür hareketini hazırladığı zemin üzerinden⁵ Arap dünyasını eğitim, siyasi ve iktisadi tahakküm altına alan batılı büyük devletler, Suriye'de Beyrut'ta misyoner okullarını açtılar⁶. Bu okulların işlediği Arap milliyetçiliği fikri ilk defa Hristiyan Araplar arasında kabul gördü. Bunlar da Lübnan'da Marunîler arasından, yine misyoner okullarında laik, liberal olarak yetiştirilen Hristiyan Araplardı. Bunlar ya şahsi menfaat için ya da özellikle Fransa'ya yaranmak ve menfaatlenmek için Arap milliyetçiliği ve Hristiyanlık propagandası yaptılar. Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın da tahrik ettiği 1831 Şam vak'ası⁷ ve vaka sonrası Osmanlı'nın bir Müslüman paşası olarak isyan etmesi sonucu Mısır Meselesi'ni bahane eden Batı, Arap dünyasında Osmanlı aleyhtarı yoğun bir propaganda ve eğitim faaliyeti başlattı.

Medeniyet, S.30, Ağustos-Eylül 1996, s.46-50; Zeke-riya Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hakimiyeti: Vehhabi Hareketi ve Suud Devletinin Doğuşu*, Ankara, T.T.K. Yay., 1998.

⁴ Louis Dallot, *Siyasi Tarih (Terc. Oktay Akbal)*, İstanbul 1966, s. 15.

⁵ Tuğ, a.g.e., s. 253.

⁶ Mustafa Halidi-Ömer Ferruh, *İslam Ülkelerinde Misyonerlik ve Emperyalizm (Terc. Osman Şekerci)*, İstanbul 1968, s. 105., *Mesela Osmanlı Devleti'nde ilk kız okulu 1830 yılında Beyrut'ta açılan okuldur* (a.g.y.).

⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Hatt-ı Humayun*, Nr. 21148-A, 21153-C, Ahmed Lütfi, *Tarih-i Lütfi*, C.2, İstanbul 1290, s. 202., *Geniş bilgi için bkz.: Mustafa Bıyıklı, "Şam Vak'ası(1831) ve Sonuçları", Türkler*, C.12, s.730-740.

Osmanlı ıslahat hareketlerini, hep kendi çıkarları doğrultusunda yönlendiren ve bu vesileyle Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışarak azınlıklar ve ayrılıkçılar lehine kullanan batılı devletler, keşfettikleri bu siyaseti, Hristiyan Arapları ve azınlıkları kullanarak milliyetçilik, özerklik fikri ve devlet vaatleriyle İslam dünyasını, meşruiyetin kabul görmeyeceği bir ayrılık, sunî düşmanlık ve maceraya sürüklediler.

1.1. Ayrılıkçı Arap Düşüncesinin Ortaya Çıkışı

Osmanlılar Şam, Halep, Musul ve Bağdat gibi imtiyazlı saydığı bölgeleri birbirinden ayrı ufak eyaletler şeklinde huzur ve sükûn içerisinde asırlar boyu yönettiler.

Batıda revaç bulan milliyetçilik fikri, Suriye, Lübnan ve Mısır'da kurulmuş okullar vasıtasıyla Arap ülkelerinde yayıldı. Aralarında Müslüman Araplar olduğu kadar Gayri Müslim Arapların da bulunduğu milliyetçilik fikirlerinden etkilenen Arap milliyetçileri çalışmalarını daha ziyade Paris, Londra, New York gibi merkezlere taşımışlardı. O sırada subaylarla sivillerden oluşan aydın bir azınlık tarafından temsil olunan bu yeni hareket üyeleri, çoğunlukla Beyrut'taki Amerikan Üniversitesi'nden ve Kahire'deki El-Ezher'den yetişmiş kimselerdi. Bu milliyetçilerin gizli bir cemiyet halinde ilk olarak 1880'lerde Suriye'de faaliyete geçtiği görülür. Esas kurucular, Suriye Protestan Koleji'nde okumuş Hristiyan Araplardı. Bunlar arasında Müslüman ve Dürzileri de görmek mümkündü. Bu gizli teşekkülün yaydığı fikirler şunlardı: 1- Suriye'de Arapçanın resmi dil olarak tanınması, 2- Basında her türlü sansürün kaldırılması, 3- Yerli halkın ancak mahalli hizmetlerde istihdam edilmesi. 4- Suriye-Lübnan birliğinin gerçekleşmesi. 5-Bir mahalli hükümet oluşturulması. 1883'te Osmanlı Hükümetinin takibi sonucu bu gizli teşekkül üyeleri, Mısır'a yerleşmiş bulunan İngiliz idarecilerinin himayesine sığındılar. Takip edilen Arap milliyetçiler, faaliyetlerini 1908'e kadar Kahire ve Lübnan gibi şehirlerde devam ettirmişler ve buralarda

gazete, kitap gibi yayın organlarıyla fikirlerini yaymaya çalışmışlardır⁸.

Arap milliyetçiliğini uyandırmak için çalışan ilk kimseler Batıdan himaye gören Arap Hristiyanlar arasından çıkmıştı. Lübnan, Arap milliyetçiliğinin ilk ortaya çıktığı yerd. Arap milliyetçiliği hareketinin öncülerinin büyük bir kısmı Lübnanlı Hristiyanlardı. Fikir babaları, Lübnanlı bir Marunî olan ve daha sonra Marunîlikten ayrılarak Protestan olan⁹ Butros El-Bustani¹⁰ ve İbrahim Yazıcı idi¹¹. Ayrıca Arap milliyetçiliğini canlandırmaya çalışan Hristiyanlar arasında Faris Şidyak, Nakkaş, Corci Zeydan¹² gibi önemli isimler de vardı. Bunların yanı sıra modern Arap devleti düşünceleriyle önemli rol oynayan Tahtavî ve Hayreddin Tunusî gibi Müslümanların da önemi büyüktü¹³. Şam'da, Arap kültür ve edebiyatı Müslümanlarla Hristiyanları birbirine yaklaştıran şeydi. Nasif Yazıcı, Nevfel Nevfel, Selim Nevfel, Mihail Şühade, Sem'an Kulhun, George Feyad, Reslan Dimaşki'ler, Arap milliyetçilik ve kültür hareketinin temelini oluşturmuşlardır¹⁴.

Bustanî ve çevresindekiler, 1875'de gizli bir cemiyet kurarak, Beyrut'ta gizli pro-

pagandalar yapmışlardı. Bu propagandalarda, Suriye halkını, Osmanlı Devletine karşı birlikte hareket etmeye ve Lübnan ile birlikte bağımsız bir idare altında toplanmaya çağırmışlardı. Bu cemiyetin "Arap Milletinin Beyannamesi" adı altında 1880'de yayınladığı beyanname ile Müslüman ve Gayrimüslim Arapların, Türklerle karşı ayaklanmalarını istemişlerdi¹⁵.

Suriye'de bunlar olup biterken Mısır'da da Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın ve onun etkisinde devam edenlerin yenileşme ve ayrılıkçılık düşüncelerinin etkisiyle önemli çalışmalar yapıldı. Batı öğretimi yapan okullarda önemli çeviri hareketleri başladı¹⁶. Misyonerlerin yardımıyla Mısır, Suriye ve Lübnan'da basın yayın faaliyetleri hızla gelişti. 20 Kasım 1928'de Kahire'de, resmi yayın organı olarak Vakayii el-Mısriyye adında ilk Türkçe ve Arapça haftalık bir gazete yayımlanmaya başlandı¹⁷. Misyoner okullarından yetişen Hristiyan Araplar basın yayın faaliyetlerinde oldukça başarılı idi. Müslüman Araplar ise basın yayında ağırlığını ancak 1874-1890 yıllarında hissettirebildiler¹⁸.

Lübnan'da modern ve yeni bir siyasi düşüncenin gelişmesi, Avrupa'nın buraya nüfuzu ve hâkimiyeti sonucunda meydana geldi¹⁹. Hristiyan tüccarlar Avrupalıların himayesi altına girdiler ve böylece Müslümanlar üzerine bir baskı elde ettiler²⁰.

XIX. yy.'ın ortalarına doğru himayeci Avrupa güçleri, Ortadoğu ve bilhassa Lübnan'daki güvenliğin teminatçısı şeklinde hareket etti-

⁸ A.g.e., s. 260.

⁹ Clement Huart, *Arap ve İslam Edebiyatı* (Terc.Cemal Sezgin), Ankara, (tarihsiz), s. 388.

¹⁰ Butros El-Bustani: 1819'da doğmuş, 1 Mayıs 1883'te ölmüştür. Beyrut'taki Amerikan konsoloslğunun tercümanlığını yapmıştır. Arap dili ve edebiyatı üzerine çalışmalar yaparak eserler yazmıştır. Osmanlı Mebusan Meclisi'ne seçilmiştir (Huart, a.g.e., s. 388), Bustani'nin ayrıca Amerikan Protestan Mezhebi ile sıkı ilişkileri vardı. Dr. Smith ve Dr. Von Dyke gibi Amerikan misyonerleri ile işbirliği yaparak Tevrat'ın Arapça tercümesini yaptı. Kurduğu Cinan, Cennet (1870-1886), ve Cüneyne adlı gazetelerle Arap milliyetçiliğini yaymaya çalıştı. Zekeriya Kurşun, *Yol Ayırımında Türk-Arap İlişkileri*, İstanbul 1992 s. 28.

¹¹ İbrahim Yazıcı, babası ile birlikte Amerikan İncil'i Yayma Cemiyeti ile yardımlaşarak Tevrat'ı Arapça'ya tercüme etmişlerdir. Kurşun, a.g.e., s. 29.

¹² Corci Zeydan, Suriye Hristiyanlarındandır. Tarihi romanlarıyla tanınmıştır. 1892'de kurulan El-Hilal aylık bilim ve edebiyat dergisini yönetmiş, batı düşüncesini genelleştirmeye çalışmıştır. Huart, a.g.e., s. 395,409.

¹³ Zekeriya Kurşun, *Yol Ayırımında Türk-Arap İlişkileri*, İstanbul 1992, s. 29.

¹⁴ Hamid İnayet, *Arap Siyasi Düşüncesinin Seyri* (Terc.Hicabi Kırılancı), İstanbul 1991, s. 33.

¹⁵ Kurşun, a.g.e., s. 28.

¹⁶ Huart, a.g.e., s. 393.

¹⁷ 1831 yılında Reinaud: "Bu kuruluşun bugüne kadar İslam ülkelerinde başka bir benzeri yoktur" demiştir. Huart, a.g.e., s. 408.

¹⁸ 1874'te Beyrut Müslümanları Semerat el-Funun adlı haftalık bir gazete çıkardılar. Müslümanların, Şeyh Muhammed Mazi tarafından politika ile ilgili el-Muayyed adındaki gazete çıkarılınca kadar bir gazeteleri yoktu (1890). Bu gazete İslam dünyasında Fas'tan Hindistan'a kadar yayıldı. Huart, a.g.e., s. 410.

¹⁹ Bayram Kodaman, "Avrupa Emperyalizminin Osmanlı İmparatorluğuna Giriş Vasıtaları(1838-1914), Milli Kültür, Ankara Haziran-1980, s. 25.

²⁰ Halil İnalçık, "Tarihi Perspektif İçinde Arap-Türk İlişkileri" (Terc.Oktay Özel), 19 Mayıs Ün. Eğt. Fak. Dergisi, S. 3, Samsun, Aralık-1988, s. 213.

ler²¹. Fakat bu sırada Maruni kilisesindeki değişimler sebebiyle Lübnan, iç savaşın eşiğine gelmişti. Lübnan'da nüfusun büyük bir kısmını Katolik olan Maruniler, geri kalanını ise Dürzi, Mutevali, Nusayri, İsmaili ve Rum-Katolik grupları oluşturmaktaydı. Roma'daki Papa'ya bağlı bulunan Maruniler, 12 piskoposluğa ayrılmışlardı. Bu 12 piskopos, kendi patriklerini seçmekte, Papa ve Osmanlı hükümeti de seçimi tasdik etmekteydi²². XVIII. yy.'ın ortasına kadar kilise, piskopos ve rahipleri tayin eden toprak sahibi Marunilerin kontrolü altındaydı. Reformistler, kilise okulu kurdular ve kilisenin yönettiği Marunî bir hükümet oluşturmak için misyonerler vasıtasıyla propagandaya başladılar²³. Marunî hareketi, Dürzilerle gittikçe artan bir gerilime sebep oldu. Dürzilerle Marunilerin arası bir daha düzelmemek üzere bozuldu. 1838-1845 yılları arasında Dürzi-Maruni savaşları meydana geldi²⁴. 1858 senesinde Marunilerin, tekrar toprak sahiplerine karşı ayaklanmasını, 1859-1860'da Dürzi ve Müslümanların, Marunilere saldırması takip etti²⁵.

Misyonerlerin faaliyetlerinden şüphelenen Osmanlı Devleti, misyonerleri kontrol altına aldı. Osmanlı Devleti, bilhassa İngiliz kültürünün arkasına saklanan Protestan misyonerlerinden şüpheleniyordu. Cizvit misyonerleri ise Fransız siyasetine hizmet ediyorlardı. Batı devletlerinin emel ve faaliyetleri Arap yarımadasına yayılması üzerine, Osmanlı Devleti, misyonerlerin Arap ülkelerine girmelerini engelleme yolunda mücadele etti²⁶.

1.2. Batı ve Azınlık Yanlısı Osmanlı Reformlarına Tepki Hareketleri

Tanzimat ve Islahat Fermanlarının Gayrimüslim azınlıklar lehine getirdiği reformlar, Tanzimat ve Islahat fermanlarıyla Batı'nın, İslam şer'i ve zimmi hukukuna müdahale et-

mesi, şer'i hükümlerin hakkıyla uygulanamaması manasına geliyordu. Bunda batılı devletlerin maksadı, Hristiyanları alçaklık psikolojisinden kurtarmak, en azından onlarla Müslümanları eşit hale getirmek, daha sonra yeni haklarla üstünlük sağlamaktı. Nihai arzuları ise azınlıkları etkin unsur haline getirmek, onları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak ve bu konuya engel teşkil eden İslam milletler hukuku kaidelerini terk ettirmektir²⁷.

Hukuki reformlarla Osmanlı Devleti uyguladığı hukuk ve ideali çerçevesinden dışarı çıkartılmaya zorlandı. Böylece Osmanlı Devleti şer'i hukuk çerçevesinden, kırmızı çizgilerinden dışarı çıkmış olacaktı.

Bundan sonra Batılı devletler, kendilerine göre Müslümanları üstün tutan, Hristiyan ve Yahudileri, hâkim Müslüman sınıfın altında gösteren bütün şer'i hükümlere müdahale etmeye devam ettiler. II. Abdülhamit'e ilan ettirilen Meşrutiyet rejimi ve 1876 Kanuni Esasi, vatandaşlık anlayışını, "Müslim, zimmi ve müste'men" vasıflarından sıyrarak, Osmanlı Devleti'nde bulunan herkesi eşit şekilde Osmanlı saydı. İslam devletine tabi Gayrimüslimlerden alınan "cizye"nin adı "bedel-i askerî" olarak değiştirildi²⁸. "Mürted" yani dinden çıkma kavramı gibi birçok şer'i hususlara müdahale edildi.

Suriye'de 1860 senesinden önce Şam eşrafı, devlette dini görevlerde bulunan ve tüccar, esnaf ve Osmanlı subayları tarafından destek gören ve vakıfları kontrol eden âlimler idi. Eşrafın durumu Tanzimat reformlarıyla tehlikeye girdi. Şam âlimleri Suriye'deki geleneksel yapıyı muhafaza etmek için reformlara karşı geldiler ve mücadele ettiler²⁹.

Reformların zemini hazırladığı Lübnan'daki topluluklar savaşına Avrupa güçleri müdahale ettiler ve Osmanlı Devleti'ni Hristiyan üstünlüğünü tasdik eden 1861 nizamnamesini ilan etmeye zorladılar ve Lübnan, Av-

²¹ R. Salahi Sonyel, "Büyük Devletlerin Osmanlı İmparatorluğunu Parçalama Çabalarında Hristiyan Azınlıkların Rolü", *Belleten*, C.XLIX, Sayı:195, Ankara 1985, s. 652.

²² Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi*, İstanbul 1990, s. 127.

²³ Halidi-Ferruh, a.g.e., s. 171,172.

²⁴ Eryılmaz, a.g.e., s. 131,132.

²⁵ İnayet, a.g.e., s. 258.

²⁶ A.g.e., s. 144.

²⁷ Ahmet Akgündüz, *Belgeler Gerçekleri Konuşuyor-3*, İstanbul 1990, s. 124.

²⁸ A.g.e., s. 125.

²⁹ David Dean Commings, *Osmanlı Suriyesi'nde Islahat Hareketleri* (Terc.Selahaddin Ayaz), İstanbul 1993, s.22.

rupa güçlerinin himayesinde imtiyazlı bir eyalet oldu³⁰.

1880'de' reformların etkisiyle Arap milliyetçileri ilk defa bir beyanname neşredererek düşünce ve taleplerini dile getirdiler.

Avrupa'nın bölgedeki ticari ve siyasi etkisini ve teşebbüslerini eğitim faaliyetleri takip etti. 1886'da Amerikan desteğiyle Suriye Protestan Koleji kuruldu. Nasif Yazıcı, Butros Bustani gibi ilk edebiyat yazarları olan eğitilmiş Hristiyan Araplar, Batı edebiyatı ve kültürünün etkisinde kaldılar.

Meşrutiyetin ilanı ve 1876 anayasasından sonra ortaya çıkan gizli mahalli milliyetçilerden ayrı olarak yurt dışında da bazı faaliyetler yürütülmeye başlandı. Bunlardan en önemlisi, 1906 yılında Paris'te bulunan Araplar tarafından kurulan "El-Arabiyyetü'l-Fetat" adındaki teşekküldü. Bu teşekkül tarafından yayınlanan manifestoda: Osmanlı Türklerinin Arapları parçalamak suretiyle idare ettikleri ve Arapların Osmanlılardan ayrılarak müstakil bir devlet kurmaları lazım geldiği ve bu Arap devletinin Arapların tabii coğrafi sınırlar içinde, yani, Suriye ve Irak'ı içine alacak şekilde Süveyş'e, diğer yandan Akdeniz sahillerinden Umman Denizine kadar uzanan sahada kurulacağı, liberal ve monarşi esaslara dayanan bir Arap Sultanının işbaşında bulunacağı..., Medine ve Mekke dahil Hicaz bölgesinin tamamen müstakil bir devlet olacağı ve bu devletin başkanının Halife sıfatıyla işbaşında bulunacağı ifade ediliyordu. Ayrıca beyan edilen hususlar arasında Osmanlı hükümetinin devrilip meşruti bir idarenin getirilmesi de vardı. Ancak bu hareketler, daha ziyade Batı tesirinde kalan Arap aydınları arasında yaygın kalmış olup, halka mal olmamış cereyanlar şeklinde gelişti. Halk, kabileler, Abdülhamid'in ortaya attığı İslam Birliği görüşlerine bağlı olarak yaşamayı düşünmeye devam etti ve muhtariyet veya istiklal taleplerine pek ilgi göstermedi³¹.

XIX. Yüzyılın sonundaki Türk aleyhtarlığı ve Arapların Türklerden üstün olduğu düşüncesi yönünde siyasi bir karmaşa ortaya çıktı. Arapların Müslümanların liderliğini

Türklerden almaları gerektiğini ilk yazan, Şeyh Safiuddin Erdebili ve Şah İsmail sülalesinden olan aynı zamanda 1890'larda Ermeni davalarıyla alakası olduğu şüphesiyle takibata alınan XIX. yüzyılın Arap aydını yazar Kevakibi idi. 1899'da Mısır'da faaliyetlerine başladı. 14 Temmuz 1902'de Kahire'de ölen Kevakibi, İslam ülkelerini gezerek Mısır Hidiyi II.Abbas'ın Sünni Müslümanların halifesi olarak seçilmesinin gerekliliğini savundu. bir bildiriye imza topladı. Arapların başkanlığında bir İslam uyanışı tezini savundu³².

Bu faaliyetlerden haberdar olan II. Abdülhamid, iktidarda bulunduğu sırada İslam Birliği siyaseti güderek gizli, aleni, yurt içinde ve yurt dışında yoğunlaşan Arap milliyetçilik hareketleri ile mücadele etti³³. XIX. yy. sonlarında Suriye, Lübnan ve Mısır aydınları eliyle kuvvet kazanan Arap milliyetçiliği karşısında İslam Birliği tezini desteklemek suretiyle kendi iktidarı boyunca muvaffak oldu³⁴.

1908 yılında iktidardan indirilene kadar Abdülhamid'in uyguladığı İslam Birliği tezi, Hicaz Demiryolu projesinin gerçekleşmesi, Arap memurlarına devlet idaresinde her kademedede görev yapma imkânlarını vermesi sonucu Kevakibi (1849-1903)'nin öncülüğünü yaptığı bu rakip tez tutunamamıştır³⁵.

II.Abdülhamid'in, devleti bir arada tutmak için uyguladığı başarılı politika ve Avrupa kökenli milliyetçilik fikirlerinin Arap vilayetlerine tutunamaması sebebiyle Türk aleyhtarı hareketler, Arap vilayetlerinde çok yavaş gelişmiştir³⁶.

Arap milliyetçiliği, Avrupa'nın yerli Hristiyanlara sağladığı ticari üstünlüğe Müslümanların gösterdiği tepki, ayrıca Muhammed Abduh ile onun taraftarlarının Suriye'de ve Mısır'da ayrılıkçı faaliyette bulunmaları ve Abdülhamid'in tahtından indirilmesi yönünde faaliyet göstermeleri sebebiyle Şam Müslüman

³² İnayet, a.g.e., s. 181-183.

³³ Tuğ, a.g.e., s. 260. Siyasi babası II.Abdülhamid olarak bilinen Panislamizm hareketinin, ilmi ve nazari yönden babası olarak da Tunuslu Hayreddin Paşa ve Cemaleddin Afgani'yi zikretmek gerekir.

³⁴ Tuğ, a.g.e., s. 259.

³⁵ Tuğ, a.g.e., s. 263.

³⁶ Peter Mansfield, Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası, Sander yay., İstanbul, s. 30.

³⁰ A.g.e., s. 287.

³¹ Tuğ, a.g.e., s. 264.

ileri gelenleri arasında da yer tutmaya başladı³⁷.

Aslında Şam bölgesinde Osmanlıların yaptıkları şey, ümmet mefhumu ve millet sistemi çerçevesinde bütün Arap ülkeleri ahalisini kendi lisanları ve kültürleriyle baş başa bırakmak olmuştur.³⁸ Özellikle Fatih Sultan Mehmet'ten itibaren gerçekleştirilmeye çalışılan "Millet Sistemi"³⁹ ile din, dil, ırk ve renk ayırımı yapılmaksızın ve Türk unsurunu millet sistemi gereği olarak diğerleri arasında üstün tutmaksızın Cihanşümül Devlet olma iddia ve teşebbüsleri Osmanlı Devleti'nde hakim olmuştur⁴⁰. Vakıfların Türkler tarafından kontrolü, yerli yöneticilerin görevlerden alınması ve laikleşme, Türk yönetimine karşı gösterilen muhalefetin bir ifadesi olarak Arap milliyetçiliğinin benimsenmesine sebep oldu.

1.3. 31 Mart Vak'ası'nın Etkileri

Osmanlı devleti üzerinde gizli paylaşım ve rekabet halinde olan batı devletlerinin hazırladığı zemin, etki ve tahrikiyle meydana geldiği anlaşılan 29 yıl aradan sonra, 24 Temmuz 1908'de yeniden ilânı ve akabinde yönetime karşı yapılmış olan ayaklanma (13 Nisan 1909) diğer tabiri ile 31 Mart Vakası, gerek Türk tarihinde ve gerekse Arap tarihinde büyük bir olay olarak tarihteki gizemli yerini aldı. Bu olay devlet politikasında da büyük bir tesir meydana getirdi⁴¹. Türk siyasi hayatında önemli bir dönüm noktasını teşkil etti. Bu olayla ve İttihat ve Terakki Fırkası'nın iktidara gelmesiyle, Türk hanedanlık tarihine resmen

olmasa da hükmen ve fiilen son verilmiş oldu. Bu olaylardan sonra hanedan ikinci plana itilmiş, sadece şeklen var olmuşlardır. Bu şekli hükümdarlık fazla devam etmemiş ve nitekim Kasım 1922'de de saltanat resmen kaldırılmıştır.

31 Mart İhtilali'nin tesirlerinden biri de, bu olayla Türkiye'de resmen bir zihniyet değişikliğine gidilmesidir. Bu zihniyet değişikliği daha çok dine bakış açısı ve kültürel yaklaşımlarda ortaya çıkmıştır. Pozitivizmin ve materyalizm ön plana çıkmıştır. Sonuçta, Hıristiyan azınlıklarda ve liberal kesimde bir üstünlük rahatlığı başlarken, Müslümanlarda bir eziklik ve dışlanmışlık başlamış oldu. Bundan Arap halkı da oldukça etkilendi.

Misyonerler, Osmanlı devleti gibi bir devletin tarihinde bu örneği az olan hadiseyi, misyonerlik hareketinin bir başarısı olarak gördüler. Hanry Harris Jessup, Osmanlı Devleti'ndeki bu büyük olaya işaret ederek şöyle demiştir: "Tabii olarak karşımıza çıkacak hadise şudur: bu büyük inkılap, Osmanlı İmparatorluğu'nun dini üzerinde nasıl bir tesir yapacak?". Jessup, bu soruya yine kendisi cevap veriyor: "Bu hareket Protestanlığa ait kitapların basılmasına yardımcı olacak ve Osmanlı adamı din değiştirmede artık serbest kalacaktır". Gerçekten de Osmanlı Anayasası'nın ilanı doğrudan doğruya Hıristiyanlaştırma faaliyetine büyük imkânlar ve kolaylıklar sağlamıştı⁴².

Tanzimat ve Islahat Fermanları, zaten Araplar üzerinde menfi tesir bırakmıştı. 1908 "İlan-ı Hürriyet" ve 31 Mart Vak'ası'ndan sonra Arap milliyetçilik hareketlerinde de yeni gelişmeler yaşandı.

31 Mart Vakası'nı müteakip, Arap milliyetçilerini sinesinde toplayan cemiyetlerden ve Osmanlı ordusunun ileri gelen Arap subaylarından biri olan Aziz Ali El-Mısri tarafından kurulan ve Arap subaylara dayanan gizli El-Ahd teşekkülü, El-İhyau'l-Arabiyyü'l-Osmani, El-Kahtaniyye ve El-İha cemiyetleri, Osmanlı Devleti'nin, ABD gibi adem-i merkeziyetçi Federal bir devlet şeklinde yeniden teşkilatlandırılmasını savunuyorlardı. El-Kahtaniye ise Türk-Arap Birliği tezini vurguluyordu⁴³.

³⁷ Commins, a.g.e., s. 224.

³⁸ Tuğ, a.g.e., s. 251.

³⁹ Toynbee adlı müverrihten Hassan Saab; H.Saab'ın "The Arab Federalists.,(Djambatan 1958, s.101-102) eserinden de Salih Tuğ söz konusu eserinde şu nakli yapmaktadır: "Fatih Sultan Mehmet'in ortaya attığı millet sistemi ile idare, devrimizdeki çok milliyet çağında en geçerli ve kabili tatbik bir sistemdir". Bu "millet sistemi"ne dayalı bir anayasa ise Toynbee'ye göre, müstakbel bir dünya devleti için, bugünkü Birleşik Amerika Devletleri Anayasası ile beraber nazarı itibara alınması gerekli bir sistem ve anlayıştır. Keza aynı "millet sistemi" için daha fazla bilgi için bkz.: Albert Hourani, Minorities in the Arab World, London 1947, s. 20-21, G.E. Kirk, Middle East, London 1955, s. 18 ve 99.

⁴⁰ Tuğ, a.g.e., s.249.

⁴¹ Halidi-Ferruh, a.g.e., s. 60.

⁴² Halidi-Ferruh, a.g.e., s. 60.

⁴³ Tuğ, a.g.e., s. 269.

Ancak bunu gerçekleştirme imkânlarının kalmadığı anlaşıldıktan ve dünya savaşına girilmesinden sonra Türk-Arap bütünlüğü yerine diğer Arap milliyetçileriyle birlikte sadece Arap birliği lehine tek taraflı çalışmayı uygun bulmuşlardı⁴⁴.

Bu esnada Türk-Arap birliği, dostluğu, kardeşliği de basında işleniyordu. Samizade Süreyya, Tearuf-i Müslimin mecmuasında bir makalesinde: "Ne Araplar Türksüz ve ne de Türkler Arapsız yaşayabilirler. Biz Müslümanlar, yeryüzünde ancak ittihat sayesinde hayatımızı devam ettirebiliriz. Araplarla Türklerin arasında bir nefretleşme olmayıp, yalnız bir yanlış anlaşılmanın varlığına ihtimal verebilirim. Yoksa Türkler Araplara hürmet ederler ve Araplar da Türkleri severler. Her ne kadar ırkçılık, milliyetçilik taassubu var ise de müte-deyyin bulunduğumuz din-i celil-i İslam, bizleri bir noktada birleştiriyor. Mevcudiyetine ihtimal verdiğimiz kötü anlayış ve yaklaşım ise bazı alçak adamların garaz ve şahsi menfaatlerinin sağlanması için bu iki millet arasına attıkları bazı yalan yanlış şeylerden ibarettir" diyerek buna önemli bir misal veriyor: "Geçen sene (1909/1910) memur giriş işlemlerinde eski Araplardan birisi Dâhiliye Nezareti'ne müracaat ederek kendisinin bir yere tayinini istirham ederse de kendisi Nezaretçe bilindiğinden isteği kabul olunmaz, fitne ve fesadı huy edinmiş olan bu şahıs, alçakça, Suriye'ye dönüşünde zavallı ahaliye der ki: Dahiliye Nezareti'nde memurların isimlerinin yanı başına (ayn) harfi yazılı. Benim ismimi sordukları vakit defterde ismimin yananda (ayn) harfini görürü görmez, 'sana memuriyet yok' dediler. Sual sorduğumda, 'sen Arapsın Araplara bundan sonra memuriyet verilmeyecektir' dediler. İşte Türkleri görüyorsunuz ya! Bunlar böyle adamlardır, Arapları sevmezler... Görüyorsunuz ya, fesat ve nifak, nasıl ve ne suretle meydana geliyor. Tabi hikâyeyi, ahali cahil olması hasebiyle sahih bir vakia olarak kabul ediyorlar ve Türklerle karşı bir sevgisizlik meydana geliyor. İşte asıl fesat kaynağı, yalnız şahsi menfaat için iki kavim-i necip arasına tefrika düşürmeye çalışan bu gibi alçak, rezil adam-

lardır. Yoksa Araplar Türkleri ve Türkler de Arapları severler çünkü din kardeşidirler"⁴⁵.

Hem Türkler ve hem de Arapların bu ve benzeri pek çok olumsuz kışkırtma ve propagandaların etkisinde kalarak birbirlerinden ayrıldıkları tarihi bir gerçektir.

1.4. İttihat ve Terakki Hükümeti'ne Karşı ve Ayrılıkçı Arap Hareketi

1913'ten sonra Enver Paşa, Said Halim Paşa ve kardeşi Abbas Paşa, Osmanlı Devleti içinde Araplara federal bir yapı oluşturmak taraftarı idiler. Cemal Paşa, Hüseyin Cahit, Dr.Nazım Bey ve Ahmet Rıza gibi kişiler, Arapları Türkleştirmenin uygun olacağını savunuyorlardı. Talat Paşa ve çevresi ise Araplarla adem-i merkezîyet esası üzerine anlaşmanın uygun olacağını istiyorlardı. Maalesef bu isteklerden hiçbiri gerçekleşmemiş ve asırlarca süren Türk-Arap dostluğu nefrete dönüşmüştür⁴⁶.

Mekke Şerifi Hüseyin, 1915'te Suriye ve Arabistan'da Osmanlı yönetimine karşı Arap isyanını desteklemek için İngilizlerle gizli görüşmelere başladı. Şerif Hüseyin, İngilizlerin desteğiyle bir Arap devletinin kralı olmayı hesaplamaktaydı. Mısır'daki İngiliz yüksek komiseri Sir Henry MacMahon, 1915'te bir mektupta, İngilizlerin, bağımsız bir Arap devletini tanıyabileceğini açıkladı⁴⁷.

Kasım 1915'te Beyrut eski başkonsolosu François Georges Picot, aynı zamanda bir Arap uzmanı olan Albay Sir Mark Sykes'la bir görüşme yaptı. İki Ortadoğu uzmanı karşılıklı olarak Osmanlı Devleti'nin Doğu Akdeniz havzasındaki topraklarının paylaşılması konusunda bazı teklifler ileri sürdüler. Bunlar, sonradan Mayıs 1916'da "Sykes-Picot anlaşması" olarak kabul edildi. 29 Nisan 1916'da Kut'ül Ammare Kuşatması sonrası İngilizlerin Osmanlı 6. Ordusu karşısında uğradığı büyük bozgunundan 17 gün sonra 16 Mayıs 1916 tarihinde İngiltere ve Fransa arasında gerçekleşen

⁴⁴ Tuğ, a.g.e., s. 270.

⁴⁵ Samizade Süreyya, "Suriye Ahvali Hakkında" *Teâruf-i Müslimîn*, C. 2, Sayı. 27, İstanbul 1328, s. 48.

⁴⁶ Kurşun, a.g.e., s. 153.

⁴⁷ Mansfield, a.g.e., s. 56.

ve Türkiye'nin Ortadoğu topraklarının paylaşılmasını öngören gizli Sykes-Picot anlaşmasıyla Ortadoğu'da Arapların yoğun olduğu toprakları, iki manda yönetimine ve nüfuz alanına böldüler. Buna göre, iki Arap devleti kurulacaktı. Şam civarında kurulacak olan devlet, Fransız korumasına, Bağdat'tan Akabe'ye kadar olan alandaki ise, İngiliz korumasına verilecekti. Ancak bu anlaşma Şerif Hüseyin'e verilen sözlerle uyumlu değildi⁴⁸.

Araplar arasındaki milliyetçilik hareketi, Cemal Paşa'yı endişelendirdi. İtilaf devletleriyle işbirliğinde bulundukları gerekçesiyle, 27 Mayıs 1916'da Şam'a bağlı Aliye kasabasında bir harp divanı kurdurarak, Suriye ve Lübnan'ın en büyük ailelerine mensup⁴⁹ Emirü'l-Ömer El-Cezayir, Şefik El-Müeyyed, Şükrü El-Asali, Abdülhamid El-Zehravi gibi kimseleri idam ettirince Mekke Emiri Şerif Hüseyin yayınladığı bir beyanname ile İttihat ve Terakki'nin zalim olduğunu ve idam edilen bu kişilerin haksız yere öldürüldüklerini ilan ederek halkı isyana teşvik etti. Cemal Paşa'nın, Padişah'ın izni alınmadan bu kişileri idam ettirmesi iç huzursuzluk meydana getirdi. Bu arada Şerif Hüseyin ikinci bir beyanname ile İttihat ve Terakki mensuplarına destek vermemeyi İslamiyet namına zararlı telakki ettiğini, Enver, Talat ve Cemal Paşaların sebep oldukları iç huzursuzluğu gidermek için artık hükümete isyanın dini bir vecibe olduğunu ilan etti. Bu ilanlar sebebiyle Suriye'de İngiliz taarruzu başladığı zaman, Türk askeri kötü bir duruma düştü ve Araplardan yardım yerine zorluk görüldü. Arap ayrılıkçılığına ve düşmanla işbirliğine gerekçe olarak da İttihat ve Terakki mensuplarının sorumsuzca hareketleri ve kendi komitelerine itaatkâr görünmeyen etnik grup ve unsurlara yönelik tutum, tavır, tazyikler sayılmıştır⁵⁰.

Batılı işbirlikçilerin vaatleri hariç tutulursa, Cemal Paşa'nın siyasi yaklaşımları, Araplara karşı tutumu, İttihat ve Terakki'nin

Arapları üzücü faaliyetleri, Arap ileri gelenlerinin İngilizlerle işbirliğine yönelişinin sebeplerinden birkaçıydı⁵¹.

Hâşimîlerin başı ve Hz. Peygamber'in 37. torunu olan Mekke Şerifi Hüseyin, gerçekte Osmanlı Devleti'ne karşı bir isyankâr değildi. Muhafazakâr ve yaşı geçmiş bir insandı. Esasen, Hicaz'a Batılılaşmış bir Osmanlı valisinin gelmesinden endişeye düşmüştü. Onun, Osmanlı'nın ortadan kaldırılmasına dair bir niyeti yoktu. Ancak kendisine büyük saygı gösteren Kitchener ve İngiltere, Şerif Hüseyin'in İttihat ve Terakki'ye karşı olan bakışını ve pozisyonunu iyi kullandı⁵².

İngilizlerin yardımıyla Araplar, Şam bölgesini ele geçirdiler. Hüseyin'in oğlu Faysal İngiliz himayesinde kendisini Şam valisi ilan etti⁵³.

Sykes-Picot antlaşmasına dayanarak, müttefikler bu bölgede 4 manda devlet kurdular. Fransa, Lübnan ve Suriye'nin kontrolünü ele geçirdi ve Faysal'ı Şam'dan çıkardılar. İngiltere ise Irak ve Filistin'i kontrolü altına aldı⁵⁴.

Öte yandan İtilaf Devletleri, 1917'de, Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulması için Yahudilere de söz verdiler⁵⁵.

1922'de, bölgede bu beşinci devleti kurdurmak için Filistin'i ikiye böldüler ve Ürdün ortaya çıktı. Yeni manda devletçikler, Milletler Cemiyeti mandası olarak meşru bir zemine oturtulmaya çalışıldı. Bu şartlar altında İngiltere ve Fransa Arap devletlerini oluşturdular. Bunların sınırlarını tespit ettiler, merkezi birer rejim oluşturdular ve geleceğe, etnik, siyasi, kültürel, ekonomik ve dini olarak bölünmüş, problemlili, huzursuz bir bölge miras bıraktılar⁵⁶.

1.5. Ayrılıkçı, İsyancı ve Milliyetçi Araplar Manda Devrinde

⁴⁸ Alan Palmer, *Osmanlı İmparatorluğu Son Üçyüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi (Terc.Belkıs Çorakçı Dışbudak)*, İstanbul, 1993, s. 262.

⁴⁹ Metin Hülagü, *Pan-İslamist Faaliyetler*, İstanbul 1994, s. 248.

⁵⁰ Ahmet Bedevi Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele*, İstanbul 1959, s. 647.

⁵¹ Kuran, a.g.e., s. 644.

⁵² Palmer, a.g.e., s. 260.

⁵³ Mansfield, a.g.e., s. 56.

⁵⁴ Mansfield, a.g.e., s. 69.

⁵⁵ David Fromkin, *Barişa Son Veren Barış Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922 (Terc.Mehmet Harmancı)*, İstanbul 1993, s.284.

⁵⁶ Fromkin, a.g.e., s. 568.

I. Dünya Savaşı sonucu parçalanmış ve dağıtılan Osmanlı Devleti'nin Arap tobaasının yaşadığı topraklar İngiltere ve Fransa tarafından paylaşıldı. Bu topraklarda BM'nin onayıyla manda devletleri kuruldu ve Bölge Araplarının manda dönemi başladı. Arapların Manda döneminde her bir Arap ülkesi, Fransa ve İngiltere'nin nüfuzu ve mandası altında, yerli ileri gelenlerle işbirliği içinde bulunan bir gücün kontrolünde idi. Irak'ta kral Faysal'ın idaresindeki ileri gelenler, subaylar, toprak zenginleri ve aşiret reisleri ve siyaset adamlarından oluşturmaktaydı. Suriye'de ileri gelenler, toprak zenginleri, iş adamları ve cemaat önderlerinden oluşmaktaydı. Ürdün'de, hükümete, Emir'in saraydaki adamları ve aşiret reisleri hâkimdi. Lübnan'da, toprak zenginleri ve cemaat liderleri yönetimdeydi. Filistin'de ise Arap aşiret reisleri ve dini öncüler sözcü konumundaydı⁵⁷.

Meslek okullarından mezun kişilerin laik temayülleri, Hristiyan Arap milliyetçi işbirlikçilerin etkisi, saltanat ve hilafetin ilgası, Yeni Türkiye'de olduğu gibi Arap milliyetçiliğinin de laikleşmesine sebep oldu⁵⁸.

Manda devrinde Arap milliyetçiliği ve Müslüman kimliği her bir devlet için Fransız ve İngilizlerden bağımsızlık mücadelesinde itici bir milli güç haline geldi⁵⁹. Arap gençleri, milli reform, manda aleyhtarlığı ve Arap milleti adına devletin kontrolünü ele geçirme mücadelesine giriştiler. Fakat Fransızlar ve İngilizler ülkedeki dini ve etnik bölünmelerin arttırılması için gerekli ve gerekçeli zemini oluşturdular. 1930'lardan itibaren milliyetçi aydınlar ile genç subaylar, Batıda yetişmiş aydın ve politikacılar karşı karşıya geldiler. Bu genç nesil, 1930'larda Baas Partisi'ni kurdu. Baas Partisi'nin kurucuları Paris'te eğitimlerini tamamlamış, Arap Birliği ve sosyal adalet fikirlerine sahip, mandacılığa düşman, sosyalist bir politika izleyen öğretmen Mişel Eflak ve Selahattin Bitar'dı⁶⁰. Bunlar, II. Dünya Savaşı'nda Fransızların yenilgisinden sonra 1947'de ba-

ğımsız bir Suriye kurulabildiler. Ancak bunu askeri darbelerle takip etti⁶¹. Eflak ve Bitar tarafından kurulan Baas Partisi, ileriki yıllarda Alevi, İsmailî ve Hristiyan azınlıklar üzerine şekillendi. Parti kadroları, ülkenin kurum ve organizasyonlarını ele geçirdi⁶².

İngilizler, Irak'ı 1917 senesinde ele geçirdikten sonra manda idaresiyle yönetmeğe başladılar. 1920 senesinde torak zenginleri, mezhep ve cemaat önderleri ile aşiret reislerinin karşı mücadelesi sonucu İngilizlerin manda idaresindeki yönetime dâhil oldular. İngilizler ise I. Dünya Savaşı'ndaki yararlılıklarından dolayı bir krallık kurulmasında Kral Faysal'a destek oldular⁶³.

1922'de bir İngiliz-Irak anlaşması yapıldı. Bu antlaşma ile mali, adli, askeri ve dış işlerinin kontrolü İngilizlere verildi⁶⁴. 1930'da yeni bir anlaşma ile Irak resmen bağımsız bir devlet oldu. Ne var ki İngilizler dışişleri ve askeriye kontrolünde tutmaya devam ettiler. Bu süreçte Irak, krallık olarak toprak zenginleri, ulema, Şii mezhep öncüleri, aşiret reisleri ile İstanbul'da eğitim görmüş subaylar ve Bağdat'ta yetişmiş subaylardan oluşmuş bir koalisyon tarafından yönetilmeye devam etti⁶⁵.

1936-1941 arasında askeri darbeler birbirini takip etti. II. Dünya Harbi, ülkede Alman ve İngiliz nüfuz mücadelesine sahne oldu. Bu durum, İngiliz taraftarları ile Alman taraftarları arasında büyük bir mücadeleyi beraberinde getirdi. 1941'de Alman yanlısı Raşid el-Geylani Alman menfaatleri doğrultusunda hükümeti ele geçirdi. Bunun üzerine İngiliz askerleri ülkeyi işgal ettiler. 1958 yılına kadar kral, toprak zenginleri ve sermayedarlarla beraber devleti idare etti. Ordu, çoğalan işsizlerin muhalefetiyle karşı karşıya geldi. 1958'de bir darbeyle krallığa son verildi⁶⁶.

Ürdün, Irak'ın da ötesinde tamamen İngilizlerin eseri idi. Hiçbir tarihi geçmişi, ge-

⁵⁷ Tuğ, a.g.e., s. 285,286.

⁵⁸ K.Krüger, *Kemalist Türkiye ve Ortadoğu*, (Terc.Nihal Önal), 1981, s. 25,26.

⁵⁹ İnayet, a.g.e., s. 283.

⁶⁰ Peter Mansfield, *Mısır İhtilali ve Nasır*, (Terc. Ergün Tuncalı), İstanbul 1967, s. 52.

⁶¹ Jacqueline Beaujeu-Garnier, *Ortadoğu Ekonomisi*, (Terc.Ahmet Angın), İstanbul 1967, s.58.

⁶² R.Hair Dökmeciyan, *Arap Dünyasında Köktençilik*, (Terc.Muhammed Karahanoğlu), İstanbul 1992, s. 126.

⁶³ Tuğ, s. 286.

⁶⁴ Fromkin, a.g.e., s. 564.

⁶⁵ Mansfield, a.g.e., s. 98,99.

⁶⁶ Tuğ, a.g.e., s. 302.

leneği olmayan, yeni devletlerin en gayri tabii olanı idi. Esas niyet, Filistin üzerinde bu devleti kurmaktır. 1922 senesinde İngilizler, Faysal'ın kardeşi Emir Abdullah'ın yeni bir devlet kurmasına göz yumdular⁶⁷. Böylece Haşimi ailesi, katkılarından dolayı ödüllendirilmekteydi. 1946 senesinde Ürdün bağımsız bir devlet oldu. Fakat 1948 antlaşması, İngiliz üstlerinin ilgasını sağladı. Arap-İsrail savaşları neticesinde 1948-1950 yılları arasında Ürdün, Filistin'in bir kısmını içerisine aldığı Ürdün Krallığı şeklinde yeniden organize edildi⁶⁸.

Bu sürede Ürdün, Kral, İngiliz subayları, Filistinli Arap subaylar, Çerkez saray mensupları ve dini liderler tarafından yönetildi. Irak'takinin aksine Ürdün'de kabile şeflerinin etkisi hızla azaltıldı. Başka yerlerde olduğu gibi, Ürdün'de eğitim görmüş orta tabaka yönetici aydına karşı muhalefette bulundular. Ordu devlete sadık kalırken, muhalefet, münevver ve Filistinliler etrafında toplandı⁶⁹.

Lübnan, Suriye gibi bir Fransız eseri idi. Önceleri Lübnan, bir Fransız yüksek komiseri tarafından yönetilmekteydi. Fakat 1926 senesinde yeni anayasa siyasi gücü belli başlı dini cemaatler arasında bölüştürdü. Buna göre bir devlet başkanı bir kabine ile 6/5 oranında Hristiyan ve Müslümanlar arasında bölüşülen senato ve milletvekillerinden oluşan ikili parlamento sisteminden oluşan bir yapılanma olacaktı. Anlaşmak suretiyle başkan daima Maruni, Başbakan bir Sünni ve parlamento başkanı da bir Şii olacaktı. Dışişleri Hristiyanlara aitti. Ordu Müslüman ve Dürzi yardımcıları olan bir Maruni'nin başkanlığında oluşacaktı. Manda devrinde cemaat liderleri iki siyasi partiye bağlandılar. Milli grup genelde Maruni Hristiyan idi. Anayasal grup ise Suriye ile yakın bağların oluşturulması taraftarıydı. 1943 senesinde Lübnan'daki gruplar, Hristiyan ve Müslümanların daha geniş işbirliği oluşturmak için ister Arap olsun ister Fransız, dış siyasi bağları göz ardı etmeye anlaştıkları milli bir pakt ortaya koyabildiler. Böylece 1945 senesinde bağımsız bir devlet oluşturmak için müsait zemin oluşturmuş oldular. Devlet, aralarındaki güç dengesinin muhafazasını

temin etti⁷⁰. 1947 -1958 seneleri arası Lübnan, bir seri koalisyon hükümetleri tarafından yönetildi.

1.6. Arap Birliği, Bağımsızlık ve Hâkimiyet Mücadeleleri

Arap âleminde bir Arap birliği hareketinin oluşması için bütün tabii şartlar oluşmuştu. Araplar birbirlerine dil, din, ırk, kültür ve coğrafi olarak yakındı. Ancak aralarında siyasi, askeri ve ekonomik bağlar güçlü değildi⁷¹. Her biri ayrı olarak siyasi ve ekonomik mücadele veriyordu. Bu mücadele, Batının nüfuz ve baskı alanı olan Suriye, Irak ve Mısır bölgesinde çetrefilli gelişmelerle devam etti. II. Dünya Harbini takip eden yıllarda, bağımsızlık mücadeleleri sonucu merkezi Ortadoğu bölgesi Arapları bağımsızlıklarını ilan ettiler. Ne var ki bu bağımsızlıklar yeni Arap devletlerini ortaya çıkaran siyasi, kültürel, ekonomik ve ideolojik krizlere sebep oldu. Her bir devlette eski nesiller ile yeni nesiller arasında yeni devleti ele geçirmek için çetin bir mücadele meydana geldi. Bu mücadele, 1948 Filistin-İsrail savaşı, Batı desteğindeki Yahudilerin başarıları ve İsrail Devleti'nin kurulmasıyla karmaşık bir hale dönüştü. II. Dünya Harbi'ni müteakip Soğuk Savaşın meydana çıkması, dünya güçlerinin siyasi manevraları ve milli Arap birliği hareketiyle daha da karmaşık bir hal aldı.

Esasen Arap birliği hareketinin kökleri, I.Dünya harbi öncesi Arap milliyetçiliği düşüncesi ve Faysal'ın kısa ve zamansız bir şekilde Şam'da Arap krallığı kurma teşebbüslerine kadar uzanır. Birlik düşüncesi, önce Suriye ve Lübnan'da ortaya atıldı. Çünkü Şam'ın Arap tarihinde özel bir yeri vardı. Batı nüfuzu sahasına giren ve Hristiyan Arap nüfusunun yoğun bulunduğu Suriye ve Lübnan'ın XIX. yüzyılın sonlarındaki sosyal ve kültürel durumu, Arap milliyetçiliği ve Arap birliği düşüncesinin gelişmesi için uygun bir ortam hazırlamıştı⁷². Arap Milliyetçiliği ve birliği

⁶⁷ A.g.e., s. 304.

⁶⁸ Mansfield, a.g.e., s. 115,116.

⁶⁹ Tuğ, a.g.e., s. 307 / Mansfield, a.g.e., s. 140.

⁷⁰ Tuğ, a.g.e., s. 288.

⁷¹ Cezmi Eraslan, II.Abdülhamid ve İslam Birliği, İstanbul 1992, s. 23.

⁷² İnayet, a.g.e., s. 257.

yolundaki Arap hareketinin öncülüğünü, Tanzimat'tan I. Dünya Savaşı'na kadar, edebiyatçı- lar, yazarlar ve şairler yaptı. Suriye ve Lübnan'daki Hristiyan Araplar, Tanzimat'tan başlayarak milliyetçilik ve birlik hareketinin yayılmasına destek verdiler. Fransa nüfuzu altına giren Lübnan'ın 1861 yılında özerkliğini ilan etmesinden I.Dünya Savaşı'na kadar süren bu özerklik esnasında Hristiyan Araplar, Lübnan'ı Osmanlı Devleti'ne karşı Batı kültürünün tutunma alanı, ayrılıkçıların ve milliyetçilerin kalesi durumuna getirmişti. Bu bölgedeki Hristiyan Araplar, Osmanlı Devleti karşısında daha iyi mücadele edebilmek ve bunun yanında Müslüman Araplardan da daha fazla destek alabilmek için Arap milliyetçiliği ve Arap birliği sesini yükselttiler. Arap dili ve kültürü, Müslüman ve Hristiyan Arapların ortak yönleri olduğu için, milliyetçilik ve birlik yanlısı Arap Hristiyanlar da Arap tarihi, Arap dili ve edebiyatına çok önem verdiler ve bunu kullandılar. XX. yüzyılda Arap Milliyetçiliği ve birliği yolundaki öncülük, politikacıların eline geçti. Bu politikacılar, dünya güçlerinin rekabetlerinden yararlanmak için, halkın milli duygu ve düşüncelerini harekete geçirmek, onları örgütlemek için çalıştılar⁷³.

I. Dünya Harbi geçtikten sonra 1930'larda Filistin Arap isyanı ve hareketinin patlak vermesiyle Arap birliği düşüncesi yeniden canlandı. Milli bir hareket olarak Mısır'da İslamî canlanış başladı. Mısır, Ortadoğu Arap bölgelerinde liderliği ele geçirmek için İslam Birliği tezini kullandı.1945'te Mısır'ın himayesinde Arap Devletleri Birliği kuruldu⁷⁴. Ne var ki Irak ve Ürdün'deki Haşimiler Mısır'ın liderlik çıkışına karşı direndiler. Çünkü onların kendilerine göre bir Arap Birliği anlayışı vardı. Arap Devletleri Birliği, 1948'de İsrail devletinin kurulmasını engelleyemediği için dağıldı. Bu birlik mücadelesi, Arap Birliği davasına dönüştü. Bu dava, 1950'lerde yeniden canlandı. Şöyle ki, İsrail'e, yabancı güçlerin baskı ve tahakkümüne, reform ve gelişmeleri engellemeye çalışan yerli gruplara karşı Mısır'da Cemal Abdunnasır, Suriye'de Baas Partisi ve yeni Arap aydınları tarafından Arap birliği adına

ortak mücadele benimsendi. Nasır örnek alınarak, hâkimiyet mücadelesi sürdürüldü⁷⁵.

II. Dünya Harbi sonrası Amerika ve Rusya, Ortadoğu bölgesinde iki rakip güç olarak ortaya çıktılar. 1955'te Amerikan yanlısı olarak siyaset güden Türkiye ve Irak, Bağdat Paketi'ni ilan ettiler. Mısır ve Suriye, Irak'ın bu adımına karşı geldiler ve Amerikan yardımını reddettiler⁷⁶. Aynı yılın Şubat ayında İsrail'in Sina'ya saldırması üzerine Mısır ve Suriye ortak güvenlik adına Rusya'yı garantör devlet olarak tercih ettiler. Nasır, emperyalizm ve Siyonizm'e karşı mücadelede Arapların öncülüğünü yaptı. Bütün Arap ülkeleri Arap Birliği doğrultusunda hareket etti. 1958'de Irak'ta askeri bir darbe ile krallık devrildi ve askeri bir rejim oluşturuldu. Suriye, Baas Partisi ve askeri rejimle şekillendi. Mısır ve Suriye'nin Rusya desteğinde Batı emperyalizmine tepki göstermesi onları sosyalist rejimleri benimsemeye sevk etti. Mısır ve Suriye ile Irak arasındaki rekabet, Arap Birliğini sekteye uğrattı⁷⁷. Arap ülkelerinin 1967'de İsrail'e karşı yaptıkları savaşta yenilgiye uğramaları, Nasır'ın öncülüğünde olan güvenin yıkılmasına sebep oldu ve Arap birliği düşüncesi siyasi cazibesini yitirdi.

1950 ve 1973 Suriye anayasalarında İslam yer almadı. 1953'te Şer'î hukuka şahıs hukukunda yer verildi. Bu dönemlerde iktidarda bulunan H.Zaim ve Albay Edip Çiçekli, laik cumhuriyetçi diktatör bir rejimi benimsediler. 1954 muhalefet hareketinden sonra Arap dünyasında ilk olarak çoğunlukla Ermeni, Kürt ve diğer azınlıklara dayanan Komünist Partisi Suriye'de açıktan ve hukuken faaliyete geçti⁷⁸.

1960'lara doğru Baas Partisi, Suriye'nin kontrolünü ele geçirdi ve Mısır'la birleşme fikrini teşvik etti⁷⁹. Parti, 1960'larda Suriye'de hâkimiyeti ele geçirdi. Lübnan ve Ürdün'de Amerikan ve İngiliz müdahalesi, muhalefeti ortadan kaldırdı ve mevcut rejimin işbaşında kalmasını sağladı⁸⁰.

⁷⁵ Tuğ, a.g.e., s. 322.

⁷⁶ Dallot, a.g.e., s. 102.

⁷⁷ Mansfield, a.g.e., s. 179.

⁷⁸ Tuğ, a.g.e., s. 292

⁷⁹ Tuğ, a.g.e., s. 292.

⁸⁰ A.g.e., s. 103. / Mansfield, Mısır... s. 47.

⁷³ İnayet, a.g.e., s. 259.

⁷⁴ Mansfield, Mısır... s. 47.

Her ne kadar Suriye’de çoğunluğu Sünni nüfus temsil etse de, 1963’te alevi subayların önde geldiği ordu, hâkimiyeti ele geçirdi ve partinin sivil liderlerini ortadan kaldırdı⁸¹.

1960’larda kontrolü ellerine geçiren Aleviler, Baas Partisi ve askeri çevrelerde önem arz etmeye başladı. Baas askeri kolları, Alevi, Dürzi ve İsmaili subaylardan oluşturuldu. Hafız Esat, 1970’te hâkimiyeti ele geçirdikten sonra devlette kendi kontrol mekanizmalarını oluşturdu⁸². Aleviler, nüfusun yüzde onunu oluşturmasına rağmen orduyu ve partiyi tamamen kontrolleri altına aldılar. Fransızlar, azınlıkları desteklemeye devam etti. Alevi olmayan subaylar ordudan atılarak yerine alevi olanlar alındı.⁸³

Hafız Esat, İslam’ı devlet dini olarak ilan etmeyi reddetti ve bununla beraber, devlet başkanının Müslüman olmasını kabul etti. 1960-70’lerde Baas Partisi güçlenmesine karşılık Sünniler muhalefet ve mücadeleci duruma düşürüldü.

Mısır’da olduğu gibi Sünniler içinden bir “İhvan” hareketi ve 1961 Suriye seçimlerinde siyasi bir parti olarak siyasi sahneye çıkan “İhvan” seçimlerden sonra siyaseti bırakıp, mücadele yolunu tercih ettiler. 1979-1981 yıllarında Suriye hükümetinin Lübnan’daki Filistinlilere karşı müdahaleci tutumu, ekonominin kötüye gitmesi, Sünnilerin siyasetteki etkisinin azalması sonucu “İhvan”, silahlı mücadeleye yöneldi. Bu mücadele, sermayedarlar, esnaf, alimler, toprak zenginleri ve Baas Partisi tarafından mağdur olmuş insanlar tarafından desteklendi. Fakat bu mücadeleler bastırıldı. “İhvan”’ın etkisi ve mücadelesi ise genişleyerek arttı⁸⁴.

Irak’ta, Abdulkasım’ın liderliğinde bir grup genç subay, Arap milliyetçiliği ve reform adına Temmuz 1958’de bir darbe ile eski rejimi ortadan kaldırdı. Yeni rejim, serbest teşebbüsü teşvik etti. Abdulkasım’ın liderliği, Komünistlerin desteği ile askeri bir diktatörlüğe dönüş-

tü⁸⁵. Rejime karşı muhalefet ortaya çıktı. 1960’larda Şii ulema bir İslam devleti için “Devlet-i İslamiye”yi kurdu⁸⁶. Siyasi parti ve muhalif gruplar bastırıldı. 1963’de Abdulkasım’ın idaresi, Baas Partisi tarafından yıkıldı. Bundan sonra Irak’ta, Arap birliği ön plana çıkartılarak sosyalist bir hükümet devri başladı. 1968’te Baas Partisi prensiplerini uygulamak üzere yine bir askeri darbe ile Arap milliyetçiliği adına ve Sünnileri temsilen Ahmet Hasan el-Bekr ve Saddam Hüseyin iktidara getirildi. 1979’da “Mücahidin” kuruldu.

1981’de Irak, İran rejimini çökertmek ve Basra Körfezi’nde Irak’ın üstünlüğünü kabul ettirmek amacıyla İran’a saldırdı. Savaş, her iki ülkeye de çok pahalıya mal oldu. Irak’ta rejim orduya, petrol zenginliğine ve merkezi bir ekonomiye bağımlı bir hale geldi.

Ürdün’de 1958’de İngiltere desteğiyle muhalefet ortadan kaldırıldı⁸⁷. Askeriye ve Bürokrat desteğine dayanan Kral Hüseyin tahtta kalmaya devam etti. Ürdün, İngiltere ve Amerika’ya bağımlı olarak, muhafazakâr bir devlet olarak varlığını sürdürdü⁸⁸.

İç savaşlar ve güç dengeleriyle çalkalanan Lübnan, 1958’de mevcut durumun devamını muhafaza amaçlı Amerikan müdahalesi ile karşı karşıya kaldı. Hristiyanların tahakkümünde olan bu statüko, 1960’larda Arap Birliği mücadelesi baskısıyla bozuldu. Çoğunluğu elde eden Müslümanlar, siyasette ve ekonomide daha fazla pay istediler. Lübnan, Filistin meselesinde de ikiye bölündü. 1975’te ülke, Falanjarlar, Ortodoks Marunî guruplar, bazı Şiiler Filistinlileri destekleyenler, Canbolat ailesinin başını çektiği sosyalist Dürziler’den oluşan iç savaşta perişan oldu. Bölünmüş haldeki Lübnan’a hem Suriye ve hem de İsrail avantaj edebilmek için müdahalede bulundular. Ocak 1976’da Suriye, Lübnan’ı işgal etti. 1978 ve 1982 senelerinde de İsrail, Filistin meselesine yönelik olarak Lübnan’ın güneyini işgal etti. Ülke hep dış güçlerin müdahalelerine maruz kaldı ve yönlendirildi. Bir devlet yapısı ortaya koyamadı ve ideolojik savaşlar,

⁸¹ Mensfield, a.g.e., s. 178.

⁸² Mansfield, a.g.e., s. 195.

⁸³ Dökmeciyan, a.g.e., s. 127.

⁸⁴ Dökmeciyan, a.g.e., s. 132,133.

⁸⁵ Mansfield, a.g.e., s. 158,159; Dallot, a.g.e., s. 103.

⁸⁶ Tuğ, a.g.e., s. 303.

⁸⁷ A.g.e., s. 309.

⁸⁸ Mansfield, a.g.e., s. 159

dış müdahaleler ve Müslüman ve Gayrimüslim gruplaşmaların yoğunluğu içinde bir toplum huzuru sağlayamadı⁸⁹.

1.7. Arap-Türk İlişkilerinin Geleceğine Yönelik Düşünceler

Bu yakın tarihi hareketler ve olaylar sürecinden çok önemli dersler çıkaran, acı tecrübeler kazanan ve Batının Türklerle Arapları birbirlerinden uzak tutarak Arap pazarını paylaştığını dilendirmeye başlayan üst düzey siyasetçiler ile Arap ve Türk ileri gelenler, son 20 yılda Türk-Arap ilişkilerinin geleceğini akademik ve siyasi platformlarda tartışmaya başladılar⁹⁰. Bu tartışmalarda öne çıkan görüşlere özet olarak aşağıda yer verildi. Şöyle ki:

Türkler ve Araplar, şu veya bu sebeplerden dolayı yakın dönemde doğru veya yanlış farklı tercihler, işbirlikleri yapmışlardır ve güçlü Batı tehdidi karşısında farklı tepkilerde bulunmuşlardır. Geri kalmışlığı önleme telaşı içine giren Türkiye ve Ortadoğu ülkeleri, bu sebeple kendi içinde ciddi siyasî, ideolojik, ekonomik ve fikrî sancılar yaşamıştır. Türk ve Arap tarafları bazen geri dönemeyecekleri kesin kararlar almışlardır. Farklı Avrupai rejimleri, devlet zoruyla uygulamaya geçirerek aşırı hissî, fikrî ve ideolojik hareketlerin doğmasına sebebiyet vermişlerdir. Bu doğrultuda göz ardı edilmeyecek önemli tarihi tecrübeler yaşamışlar ve bundan da önemli dersler çıkarmışlardır.

Ortadoğu'nun iki büyük ve etkili unsuru olan, aynı zamanda bin yılı aşkın bir birliktelik ve ittifak içinde hareket eden Araplarla Türklere, ilişkilerini gözden geçirmeleri ve

ciddiye almaları için manidar bir vazife düşmektedir.

Türk-Arap işbirlikleri, tarihî ilişkiler içerisinde mütalaa edildiği zaman, İslâm dünyasının merkezi Türkiye olmuştur. Bu da coğrafi bağdan sonra en önemli faktörü oluşturmuştur. Karşılıklı menfaatler çerçevesinde endişe veren faktör, diğer tarafı da endişeye düşürmüştür. Akdeniz'e kadar uzanan geniş bir coğrafyada, Türk-Arap sınırları içerisinde, iki komşu millet tarafında meydana gelen istenmeyen bazı olaylar hem Türkler ve hem de Araplar için dönüm noktasını oluşturmuştur.

İki millet, İslâm tarihinin oluşumunda ve İslâm devletlerinin kurulmasında, eski ve yeni dünyada önemli sosyo-politik ve kültürel görevler üstlenmişlerdir. Türk-Arap ilişkilerini sadece coğrafi, tarihî ve politik faktörlerle sınırlamak da doğru değildir. Bunların etkisini kabul etmek gerekir ancak daha çok ekonomik ve kültürel gerçekleri ve ortak menfaatleri de dikkate almak gerekir. Ortak değerleri içine alan İstanbul-Bağdat-Şam-Hicaz-Kahire merkezleri, Ortadoğu'nun can damarları, kıtalara ve İslâm dünyasına açılan kapıları olmuşlardır. Çünkü bu merkezler denizler havzasında ve kıtalar kavşağında bulunmaktadır.

Türk-Arap ilişkilerinde birlikteliğin en önemli faktörü ekonomi olarak görülmektedir. Elbette ekonomiyi politikadan ve kültürden ayırmak mümkün değildir. İki tarafın da kabbullendiği bir çıkar mutabakatı sağlamak zor olmakla birlikte her konu müstakil olarak ele alındığı takdirde çözüme kavuşturulması daha kolay ve mümkündür. Bu sebeple ilk etapta üzerinde anlaşma sağlanabilecek konular ele alınmalı; zor olanlar sonraya bırakılmalıdır. Ekonomik işbirliği ile birlikte kültürel işbirliği de sağlandığı takdirde; çözümünü zor gibi görünen meselelerde birleşme noktaları doğacaktır.

Türkiye'nin önündeki temel seçenekler, gerçekçi olarak ele alındığı zaman gelecek açısından en ümit verici olanı muhtemel bir Türk-Arap Ekonomik Topluluğu veya Ortadoğu Ekonomik Topluluğudur. Eğer bu ortaklık, Ortadoğu ülkelerinin tümünü kapsayacak biçimde genişletilirse, Türkiye'nin, İsrail'in rolünü dengeleyecek bir görev üstlenebilmesi mümkündür. Türkiye, ekonomik, siyasi ve teknolojik tecrübesinin yanı sıra bir İslâm ül-

⁸⁹ Daha geniş bilgi için bkz.: Davut Dursun, "Tarihten XX. Yüzyılın Ortalarına Kadar Beyrut", *Tarih ve Toplum*, 13, (78), Haziran 1990, s. 49-56; Davut Dursun, "Osmanlı Toplum Yapısına Genel Bir Bakış", *İlim ve Sanat*, 22, Kasım-Aralık 1988, s.42-48.

⁹⁰ Bu akademik ve siyasi tartışma, müzakere ve istişarelerden biri, 15-18 Kasım 1993 tarihlerinde Beyrut-Lübnan'da gerçekleştirilen ve 1994'de Timaş Yayınları tarafından İstanbul'da yayınlanan farklı tartışmalar ve zengin bir içeriğe sahip olan "Türk Arap İlişkilerinin Geleceği, Milletlerarası Platformda Çözüm Önerileri"dir.

kesi olması, bu görevi kolayca üstlenebileceğini göstermektedir. Arap dünyasını kapsayan yoğun bir ekonomik işbirliği, Akdeniz Birliğinden daha geniş ve derin ekonomik imkânlar vaat etmektedir.

Türkiye, doğal kaynaklarıyla, su kaynaklarıyla, pazar potansiyeliyle, önemli coğrafi, stratejik ve jeopolitik merkezî konumuyla dikkatleri üzerine çeken bir ülke konumunda olması dolayısıyla Ortadoğu politikaları çerçevesinde Türk-Arap ilişkilerinin eskiden barış ve birlik zamanlarında olduğu gibi, geliştirilmesi ve toparlanması zaruri hale gelmiştir.

Bu çerçevede evvela, yabancı müdahalesine ve aracılığına sebebiyet vermeden Türk-Arap ilişkileri geliştirilmelidir.

Türkler ve Arapların uluslararası kurumlar ve düzenler karşısındaki tavırları ve tecrübeleri geniş bir araştırmaya tâbi tutulmalıdır. Türkler ve Araplar, birleştikleri ve ayrıldıkları noktaları, iç ve dış meselelerini tam olarak bilmemektedirler. Arap tarafı, Türkleri emperyalist güçlere ve Siyonistlere yardımcı olmakla suçlamıştır. Arapları ve Türkleri birbirlerinden uzaklaştıran asıl sebepler üzerinde durulmamıştır. Bütün Batı desiselerine ve Türkiye'nin İsrail ile olan diplomatik ve stratejik ilişkilerine rağmen, Türk-Arap ilişkilerindeki kopukluğu, eski dogmatik peşin hükümlerden uzak tutarak, kendi gelecekleri ve hayatı çok yönlü çıkarları için işbirliği ve güç birliği kurlmaları mümkündür.

Bütün olumsuzluklara rağmen denilebilir ki; Türk ve Arap milletleri büyük bir değişim yaşamaktadırlar. Bu değişim, Türk ve Arap dünyasının içinde bulunduğu şartlar gereği aynı derecede veya aynı karakterde olmayabilir. Zira her iki milletin kendisine has coğrafi, kültürel ve jeopolitik özellikleri mevcuttur. Bu farklı özellikleri dikkate alarak, her iki milletin menfaatlerine uygun hayırlı çözümler bulmak mümkündür.

Bu hususta Türk liderlerin izleyecekleri hegemonyacı olmayan işbirliğine yönelik politikalar, Araplar karşısında Türkiye'nin niyetlerine güveni zedelemeyecektir. Bayraktarlığını yapacağı Ortadoğu düzeni yerine Türkiye'nin ortak çıkarlar ve işbirliği ilkesine dayanması, hegemonyacı eğilimlerden uzak durması ve

uluslararası Siyonizm ve Amerikan-Batı emperyalizmine alet olmaması gerekir ki, bunlar faydalı işbirliği yolunun önündeki engelleri kaldırabilsin ve ortak ekonomik faydalar temin edebilsin. Ayrıca dinî ve tarihî bağları güçlendirecek, Türkiye'nin ve komşu Arap ülkelerinin iç güvenliğini artıracak, sabit ve dengeli ilişkiler tesis edilebilsin.

Bu çerçevede Araplar ve Türkler, ortaya çıkan fırsatları iyi değerlendirmeli, iç çekişmeleri çözme yetkisini destekleyecekleri yerli güçlere havale etmeli, Ortadoğu için gerekli barışçı çözümler bu güçler tarafından üretilmeli ve ortaklaşa uygulanmalıdır.

Türk-Arap dostluk ilişkileri, her iki tarafı kazançlı çıkaracak bir deneme olduğu gibi, daha iyi ekonomik ve kültürel ilişkiler de vaat etmektedir.

Ortadoğu barış faaliyetinin kalıcı ve kesin bir zemine oturması için cumhur ve hoşgörü temeline dayanarak yani ortak akıl ve ortak düşünce zemini oluşturarak her şeyden önce bir tartışma platformu gerçekleştirmek ve bunu devam ettirmek gerekmektedir.

Devletlerarası görüşmeler programlanırken, konferanslar ve müzakereler gelenek prensibine uyularak ön şartsız olarak planlanmalı ve gündem defterleri gayet esnek ve açık tutulmalıdır. Unutulmamalıdır ki, ön şartlar koymak ve belli önceliklerde ısrar etmek, işbirliğini ve kavgaların yatıştırılmasını engelleyecektir.

Araplarla, özellikle Suriye ve Irakla Türkiye arasında bir güven bunalımı ve uçuşumu mevcut olmuştur. Sonradan ortaya çıkan yeni problemlerde, kaynak paylaşımıyla ilgili ihtilaflar meydana getirmektedir. Ortak işbirliğine gidilerek, bu ihtilaf ve mücadeleler, yerini barışa bırakmalıdır.

Türkiye geniş su kaynaklarına ve fakat kısıtlı enerji imkânlarına sahiptir. Aksine Araplar, kısıtlı su kaynaklarına ve fakat geniş enerji imkânlarına sahiptir. Arap ve Türk tarafları arasında, Arapların suya, Türk tarafının da petrole olan ihtiyaçlarının bütünleşmesi için işbirliğinin artırılması gerekir.

Su ve petrol tahsisatı ve işletmesi konusunda Ortadoğu ülkeleri arasında ikili yahut

çoklu anlaşmalar olmadığı için bölgede ekonomik işbirliği sağlanamadığı gibi, geniş çapta bir güvensizlik politikası da hâkim olmuştur.

Türkiye ile Arap ülkeleri arasında pek çok alanda işbirliği mümkün iken ve bu potansiyel mevcut iken, sadece iki-üç alanda makul bir işbirliği imkânı aranmıştır. İnşaat, ticaret ve taşımacılık alanlarında olduğu gibi, teknoloji, turizm, işçi ve sermaye mübadelesi alanlarında da işbirliği mümkündür; fakat su, elektrik ve petrol kaynaklarının belli ölçüde paylaşımı daha çekici görünmektedir.

Ortadoğu'da kalıcı bir Türk-Arap işbirliği, Ortadoğu ülkeleri için hayati önem arz etmektedir. Ekonomik ve kültürel ilişkiler beklenenden daha büyük menfaatler sağlayabileceği gibi, devam eden uyuşmazlıkları ve mücadeleleri de azaltacaktır. Adil ve karşılıklı menfaate dayalı ekonomik ilişkiler, evvelce yerleşmiş bulunan zıt kanaatleri ortadan kaldıracak, ülkeleri birbirine yaklaştırarak müşterek ilgi alanları doğuracaktır.

Bu manada, ekonomik bağlar, işbirliğinin temelini oluşturacak, politik muameleler doğuracak ve bilahare bu muameleler, işbirliğini müesseseleştirerek, Türklerle Arapların mücadele yerine anlaşmayı tercih etmelerini sağlayacaktır. İrtibat bağlarının az olduğu bir bölgede, barışa götürecek en emin yol müşterek ekonomik menfaatlerden geçecektir. Ekonomik ilişkiler, geçmiş düşmanlıklardan gelen engelleri yavaş yavaş ortadan kaldıracaktır. İki tarafın zayıf ve güçlü yönlerini hesaba katarak daha ileri ekonomik işbirliğine gitmeleri halinde, hem Araplar ve hem de Türkler bundan kazançlı çıkacaktır.

Şu temel hadiseler, Türk-Arap ilişkilerinin gelişmesine hizmet etmeye devam etmiştir: 1. Arap davasına politik destek vermek. 2. Karşılıklı ilişkilerde, Arap Dünyası'ndaki muhtemel farklılıklara karşı tarafsız yahut çekimser kalmak. 3. İsrail ile ilişkileri asgaride tutmak. 4. Bütün Arap ülkeleriyle ekonomik ve teknolojik alanlarda yakın işbirliği içinde olmak.

Ortadoğu politikaları içinde Türkiye örneği, kalıcı ve etkili bir barışın ve dengenin kurulması yönünde, çoğulcu parlamenter demokrasinin bütün değerleriyle, kurallarıyla ve

müesseseleriyle yerleşmesi istikametinde bazı alternatifler ortaya koymuştur.

Ortaya çıkan gerçek şu ki; Arapların ve Türklerin önünde kendi aralarında ekonomik, siyasî ve kültürel bir güç birliği oluşturmaktan başka bir seçenek kalmadığı görülmektedir. Türklerin, Ortadoğu'yu bir asırdan fazladır kana bulayan Batıyı dengeli bir şekilde dikkate alarak ve onları kendilerine yönelik bir tehdit oluşturmayaacağına ikna ederek, Ortadoğu meselesini bölge ülkeleriyle karşılıklı siyasî, stratejik, ekonomik ve kültürel işbirliği içinde çözmenin yollarını ve çarelerini araştırması ve tartışması gerektiği açık bir şekilde ortadadır.

Tarih, insanlara, toplumlara ve ülkelere geleceği tayin etmek ve tarihi hatalardan kaçınmak için sonsuz bilgiler vermekte ve tecrübeler sunmaktadır. Bu bilgileri değerlendirmek için hem tarihi iyi bilmek, hem de ileriye dönük görüşlere sahip olmak gerekir. Türkler ve Araplar, yarınlarını düşünürken ortak kültürlerini, sosyal değerlerini, yüzyıllarca beraber yaşadıklarını inkâr edemezler. Bunu yaptıkları takdirde kültür varlıklarını, millî egemenliklerini koruyacak ekonomik ve sosyal gelişmelerini sağlayacak en büyük destekten kendilerini mahrum etmiş olurlar. Türkler ve Araplar, geçmişten ders alarak karşılıklı olarak yaptıkları hataları tekrar etmeden, geleceklerini güvenlik altına almak zorundadırlar.

Türkiye ve Ortadoğu, her zaman olduğu gibi büyük devletlerin, yani Amerika Birleşik Devletleri'nin, Avrupa'nın, Sovyetlerin ve hatta Çin'in rekabet alanıdır. Bu rekabet daha da şiddetlenmektedir. Ortadoğu'ya hâkim olan ülke, dünyanın en önemli stratejik kilit noktalarına ve petrol kaynaklarına hâkim olduğu için dünyaya hükmedeceği açıktır. Ortadoğu'nun, yani Arapların ve Türklerin topluca herhangi büyük bir devletin baskısı, tehdidi, kontrolü veya hâkimiyeti altına girmeleri, onların siyasî ve kültür egemenliklerini ve sonunda da varlıklarını yok edebilir. Türkler ve Araplar birbirinden ayrı kaldıkları sürece büyük devletlerden birinin hâkimiyeti altına düşmek tehlikesindedirler. Ne Türkiye ve ne de Arap ülkeleri, tamamıyla kendi millî çıkar ve varlığını düşünerek ve bu çıkarları korumak amacıyla tamamıyla serbest karar alabilecek durumda değildirler.

Türkiye ve Arap ülkeleri ihtiyaçları olan ana savunma silahlarını, mesela uçak, tank, elektronik cihazları ve yazılımları büyük devletlerin birinden almak zorunda kalmışlardır. Askeri bakımdan bu bağıllık devam ettiği sürece Türkiye'nin ve Arapların serbest karar almak imkânları çok kısıtlı kalmaya mahkûmdur. Türkiye ve Arap ülkeleri, ancak sıkı bir işbirliği sayesinde tam manasıyla serbest karar alma durumuna girebilirler. Bu işbirliğini sağlayacak maddi şartlar halen mevcuttur.

Türkiye ve Arap ülkelerinin hemen hepsi, nispeten iyi yetişmiş, dünya durumunu iyi bilen aydınlara sahiptirler. Birbirlerine karşılıklı yardım edebilecek şekilde akademik, ekonomik, sanayi, idarî ve askerî alanlarda yetişmiş uzmanları vardır. Bütün bu imkânların gerçekleşmesi için Türklerin ve Arapların her şeyden evvel birbirlerine itibar etmeleri ve saygı göstermeleri ve işbirliğine inanmaları gerekmektedir. Saygı ve güvencenin elde edilmesi ise dargınlıkların unutulmasına ve şüphelerin ortadan kalkmasına, karşılıklı küçümsemelerin ve suçlamaların sona ermesine bağlıdır. Bunların yerini tarihte olduğu gibi karşılıklı sevgi ve saygı almalıdır. Okul kitaplarına girmiş ve genç kuşaklara aşıl原因an yanlış, yersiz ve Avrupalılarca kendi çıkarlarına hizmet eden, kasıtlı olarak öne sürülmüş tarih bilgilerinin yerini gerçekleri ifade eden bilgiler ve doğru tarih almalıdır.

Eğer gerçekten Ortadoğu'da Türk-Arap işbirliği gerçekleşecek ve kendisinden bekleneni verecekse her şeyden evvel yapılacak iş bu işbirliğinin şimdiye kadar gerçekleşmesini engelleyen sebepleri iyi tespit etmek ve bellemek gerekmektedir. İşaret etmek gerekir ki Türk-Arap ilişkilerinin şimdiye kadar arzu edilir şekilde gelişmemesinin ana sebebi, Batılı gözüyle bakış ve Oryantalist propagandanın bir sonucu olarak karmaşık bir kültür ve eğitim anlayışı ve temelsiz tarih bilgisi olmuştur. Bütün bunların telâfisi ve yeni bir hamle için ise Ortadoğu ekseninde bir Türk-Arap araştırma, geliştirme, strateji ve işbirliği komisyon, enstitüsü ve kuruluşlarının yaygınlaştırılması, desteklenmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir. Bu, barış adına Batılı devletlerin de faydasına görülmektedir.

2. Sonuç

Batı-Arap-Türk üçgeninde ele alınan söz konusu düşünce ve hareketlerin tarihi sürecinde, Batının Osmanlı toplumunu içten çözmek ve ayırmak için telkin ettiği milliyetçilik ve ayrılıkçı fikirlerin, önce Hristiyan topluluklar üzerinde etkisini gösterdiği görülmektedir. Batılı devletler Osmanlı toplumunun çözülmesi, devletten ayrılması ve parçalanması sürecinde milliyetçilik ve özgürlük fikirlerini iyi kullanmasını iyi becerdiği anlaşılmaktadır. Arap milliyetçiliği fikrine de Ortadoğu bölgesinde öncelikle Batı ile işbirliği içine giren Hristiyan Araplar öncülük ettiği ve geleceği belirsiz bu süreç içinde Arap milliyetçiliği ile Arap ayrılıkçı fikirleri beraber geliştiği önümüze çıkmaktadır.

Ne var ki Batılı devletlerin bağımsızlık ve özerk devlet sahibi olma vaatleri doğrultusunda gelişen bu kontrolsüz fikirler, bu düşünce ve heyecanla Osmanlı idaresine karşı ayrılıkçı mücadele yaparken Dünya Savaşı sonrası Batı nüfuzu ve manda idaresi altına düşen Arap dünyasını, karmaşık, belirsiz, çile ve acılarla dolu bir geleceğe sürüklediği acı bir gerçektir.

Bu tarihi tecrübe ve acı gerçeklerin ortaya çıkmasıyla, manda devrinde Arap milliyetçiliği, Arap Birliği ve bağımsızlık, hem şaşkın Arap siyasilerin ve hem de muhafazakâr muhalefetin müşterek ideolojisi oldu.

II. Dünya Harbi'nden sonra Arap kimliği ve ideolojisi antiemperyalizm, İsrail'e karşı mücadele, siyasi rejimlerin oluşturulması ve hükümete hâkim olma gibi hedeflerin temelini oluşturdu.

1950'lerden 1970'lere kadar devlete hâkimiyet, sosyalist ve sosyoekonomik atılım iki önemli mücadele unsuru olarak ön plana çıktı.

Arapların 1967'deki İsrail yenilgisi, 1970'lerdeki petrol zenginliği, Arap Birliğinin terk edilerek, devlet rejimlerini güçlendirme şeklinde gelişti. Milli unsurlar ön planda tutularak laik devlet fikri savunuldu. Bununla beraber, Arap dünyasında İslami yaşayış ve düşünce, önemli rol oynamaya devam etti.

Arap milliyetçiliği ve Müslümanlık, Filistinlilerin Siyonizm ve İsrail'e karşı müca-

delesinde de önemli rol oynadı. Laik ideolojilere, adaletsizliğe ve kültürel bozulmaya karşı gösterilen tepki, kurtuluş, yükseliş ve başarı için İslam'a yeniden sarılış şekline ortaya çıktı.

Laik Arap kavmiyetçiliği ve bölgedeki mevcut yapılanmalar ile İslam'a yeniden sarılış arasında bir çekişme ve hâkimiyet mücadelesi olarak devam etti.

Hristiyan Arapların milliyetçilik ve ayrılıkçılık hareketleriyle başlayan buhranlı gelişmeler bir sürü yanlışlarla ve acılarla neticelendi ve yakın geçmiş sorgulanmaya başlandı. Bu sorgulanmada Türk-Arap ilişkileri ve geleceği yeniden masaya yatırılarak tartışmaya açıldı.

Bugün merkezi Ortadoğu Arap dünyasında, Osmanlıda olduğu gibi, yeniden Türkiye'nin öncülük ve adil idaresi gerekliliği fikri ve anlayışının bölgeye hâkim olmaya başlaması, yakın geçmişin Araplara kazandırdığı acı tecrübe ve Türklere karşı minnettarlığın ve mahcubiyetin bir ifadesi olarak seslendirilmektedir.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hatt-ı Hümayun, Nr. 21148-A, 21153-C.

Ahmed Lütfi, Tarih-i Lütfi, C. 2, İstanbul 1290.

Akgündüz, Ahmet, Belgeler Gerçekleri Konuşuyor-3, İstanbul 1990.

Albert, Hourani, The Arab World, London 1947.

Armaoğlu, Fahir H., Siyasi Tarih (1789-1960), Ankara, Ankara Üniv. Siy. Bil. Fak. Yay., 1964.

Beer, Max, Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Tarihi, Terc.: Zühtü Uray, C. I, İstanbul, Kitapçılık Ticaret Limitet Şirketi Yay., 1965.

Bıyıklı, Mustafa, "Şam Vak'ası(1831) ve Sonuçları", Türkler, C.12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.730-740.

Bıyıklı, Mustafa, Batı İşgalleri Karşısında Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları -İki Dünya Savaşı Arası-, 3. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2011.

Commins, David Dean, Osmanlı Suriyesi'nde İslahat Hareketleri(Terc.Selahaddin Ayaz),İstanbul 1993.

Dallot, Louis, Siyasi Tarih (Terc. Oktay Akbal), İstanbul 1966.

Dökmeciyan, R.Hrair, Arap Dünyasında Köktencilik(Terc.Muhammed Karahanoğlu), İstanbul 1992.

Dursun, Davut, "Osmanlı Toplum Yapısına Genel Bir Bakış", İlim ve Sanat, 22, Kasım-Aralık 1988, s.42-48.

Dursun, Davut, "Tarihten XX. Yüzyılın Ortalarına Kadar Beyrut", Tarih ve Toplum, 13, (78), Haziran 1990, s. 49-56.

Eraslan, Cezmi, "Marksizm veya Panslavizm-Temmuz 1918 Sivil Savaşının Başlangıcında Milliyetçi Tatar Komünistleri ve Rus Bolşevikleri", Tarih Enstitüsü Dergisi, S. 14, İstanbul 1994, s.147-160.

Eraslan, Cezmi, II.Abdülhamid ve İslam Birliği, İstanbul 1992.

Eryılmaz, Bilal, Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi, İstanbul 1990.

Ferruh, Ömer-Halidi, Mustafa, İslam Ülkelelerinde Misyonerlik ve Emperyalizm (Terc. Osman Şekerci), İstanbul 1968.

Fromkin, David, Barışa Son Veren Barış Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922(Terc.Mehmet Harmancı), İstanbul 1993.

Gönlübol, Mehmet, Uluslararası Politika, Ankara, 1978.

Huart, Clement, Arap ve İslam Edebiyatı (Terc.Cemal Sezgin), Ankara, (tarihsiz).

Hülagü, Metin, Pan-İslamist Faaliyetler, İstanbul 1994.

İnalçık, Halil, "Tarihi Perspektif İçinde Arap-Türk İlişkileri" (Terc.Oktay Özel), 19 Mayıs Ün. Eğt. Fak. Dergisi, S. 3, Samsun, Aralık-1988.

İnayet, Hamid, Arap Siyasi Düşüncesinin Seyri (Terc.Hicabi Kırlangıç), İstanbul 1991.

Jacqueline Beaujeu-Garnier, Ortadoğu Ekonomisi(Terc.Ahmet Angın), İstanbul 1967.

K.Krüger, Kemalist Türkiye ve Ortadoğu(Terc.Nihal Önal), 1981.

Kirk, G.E., Middle East, London 1955.

Kodaman, Bayram, "Avrupa Emperyalizminin Osmanlı İmparatorluğuna Giriş Vasıtaları(1838-1914), Milli Kültür, Ankara Haziran-1980.

Kuran, Ahmet Bedevi, Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele, İstanbul 1959.

Kurşun, Zekeriya, "Osmanlı'ya Karşı Arap-İngiliz Tezgâhı", Tarih ve Medeniyet, S.30, Ağustos-Eylül 1996, s.46-50.

Kurşun, Zekeriya, Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hakimiyeti: Vehhabi Hareketi ve Suud Devletinin Doğuşu, Ankara, T.T.K. Yay., 1998.

Kurşun, Zekeriya, Yol Ayırımında Türk-Arap İlişkileri, İstanbul 1992.

Mansfield, Peter, Mısır İhtilali ve Nasır(Terc. Ergün Tuncalı), İstanbul 1967.

Palmer, Alan, Osmanlı İmparatorluğu Son Üçyüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi (Terc.Belkıs Çorakçı Dışbudak), İstanbul, Ekonomik Yayınlar, 1993.

Samizade Süreyya, "Suriye Ahvali Hakkında" Teâruf-i Müslimîn, C. 2, Sayı. 27, İstanbul 1328.

Sonyel, R. Salahi, "Büyük Devletlerin Osmanlı İmparatorluğunu Parçalama Çabalarında Hristiyan Azınlıkların Rolü", Belleten, C.XLIX, Sayı:195, Ankara 1985.

Tuğ, Salih, İslam Ülkelerinde Anayasa Hareketleri (XIX. ve XX. Asırlar), İstanbul 1969.

Tunaya, Tanık Zafer, Siyasî Kurumlar ve Anayasa Hukuku, 4. Bsk., İstanbul, İ. Ü. Hukuk Fakültesi Yay., 1980.

Türk Arap İlişkilerinin Geleceği, Milletlerarası Platformda Çözüm Önerileri,15-18 Kasım 1993, Beyrut-Lübnan, Timaş Yayınları, İstanbul, 1994.

TÜRKİYE'DE OPSİYON SÖZLEŞMELERİNİN KULLANIM ALANI VE VERGİLENDİRİLMESİ

İbrahim ORGAN*

Doğan BOZDOĞAN**

Öz

Faiz oranları, mal fiyatları ve döviz kurlarındaki gelişmeler alternatif finansal ürünlere olan ihtiyacı arttırmıştır. Bu ihtiyacın bir sonucu olarak türev piyasaların geliştirilmesine çalışılmış ve bunun için bir takım düzenlemelere gidilmiştir. Bu düzenlemeler yasal ve vergisel olarak yapılmıştır. Türkiye'nin türev piyasalarla tanışması 1980'li yıllara dayanmaktadır. Türev piyasalar içerisinde opsiyon sözleşmeleri, forward sözleşmeleri, swap sözleşmeleri ve future sözleşmeleri yer almaktadır. Türev ürünler içerisinde yer alan opsiyon sözleşmeleri, satın alan tarafa herhangi bir ürünün fiyatını bugünden sabitlemek koşulu ile bu ürünü ileri bir vadede satın alma yada satma hakkını veren anlaşmadır. Sık kullanılan bir türev üründür. Türkiye'de gerek opsiyon sözleşmesine gerekse de diğer türev ürünlere yönelik yasal ve vergisel düzenlemelerde bir takım eksiklikler dikkat çekmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye'de opsiyon sözleşmelerinin vergilendirilmesi ve kullanım alanının genişletilmesine yönelik bilgilere yer verilecek ve mevcut vergi sistemindeki eksiklikler ortaya konularak çözüm önerilerinde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türev Ürünler, Opsiyon Sözleşmeleri, Vergilendirme, Türkiye.

Application And Taxation Of Option Agreements In Turkey

Abstract

Interest rates, commodity prices and exchange rate developments increased the need for alternative financial products. Studied the development of derivatives markets as a result of this need, and a number of regulations have been made for it. These arrangements were made in the legal and taxation. Meet in derivatives market for Turkey based on in the 1980s. In derivatives markets, option contracts, forward contracts, swap contracts and futures contracts are included. The option contracts in derivative products, price of the product in any way bought this product today, securing a further term on the condition that the right to purchase or sell the deal. A commonly used derivative product. Option agreement, as well as other derivative products in Turkey and for the lack of a number of legal and tax regulations are not worthy. In this study, information regarding the expansion of option contracts in the field of taxation and the user will be given and shall putting forward the lack of propose solutions to the current tax system.

Keywords: Derivative Products, Option Contracts, Taxation, Turkey

* Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, iorgan@pau.edu.tr

** Arş. Gör., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü.

Giriş

1. Türev Finansal Araç Piyasaları ve Türleri

1.1. Türev Finansal Araç Piyasalarına Tarihsel Bakış

Sanayi devriminin ticari faaliyetler açısından önemli bir yeri bulunmaktadır. Sanayi devrimi ile birlikte dış ticaret politikalarına yönelik birçok teori ortaya çıkmıştır. Bu teoriler özellikle ülkelerin hangi malların ticaretini yapması ve bu ticarete uygulanacak mübadele oranlarının ne olması gerektiğinin üzerinde durmuştur. Altın standardının geçerli olduğu dönemde, bir ülke parasının değeri, içerdiği altın miktarı ile belirlendiğinden paraların birbiriyle değişim oranları büyük hareketler göstermemiş, dolayısıyla, söz konusu yıllarda, döviz kuru, karar alıcılar için bir risk unsuru teşkil etmemiştir (Özalp, 2003:10).

1944’de gerçekleştirilen BrettonWoods konferansı (BrettonWoods, II. Dünya Savaşı sırasında Temmuz 1944’te ABD’nin küçük bir kasabası olan BrettonWoods’da toplanan Birleşmiş Milletler Para ve Finans konferansında ortaya çıkan iktisadi bir sistemdir), dünya piyasalarına sabit ya da belirli bir sınır dahilinde dalgalanmaya bırakılan döviz kurlarına dayalı, istikrarlı ve öngörülebilir bir pariteler sistemi getirmiştir. Bu sistem ile doların değerinin altına, diğer para birimlerinin de belli formüllerle dolara bağlanması ön görülmüştür. Sistem temelde karşılıklı dönüşüm esasını benimsemiştir. Ancak sistemin karşısında önemli bir olumsuzlukta bulunduğu belirtilmelidir. Söz konusu olumsuzluk, hızla gelişmekte olan ekonomilerdir. Hızla gelişen ekonomilerin ihtiyaçlarını karşılayamayan BrettonWoods parasal sistemi, II. Dünya savaşından beri kullanılmakta olan sabit kur sisteminin 1972 yılında çökmesine neden olmuştur. Bu tarihten itibaren ülke paralarının değişim oranları piyasa koşullarının altında belirlenmeye başlanmıştır. Yine bu dönemde önemli bir güç olarak değerlendirilebilecek Amerika Birleşik Devletleri’nde ortaya çıkan enflasyon artışı döviz kurunda ve faiz oranlarında dalgalanmalara yol açmıştır. Bu durum günümüz finans piyasalarında hala etkisini sürdürmektedir. Sermayenin çok kolay yer değiştirdiği ve uluslar arası ticaretin bir hayli arttığı günümüzde, hem söz konusu istikrarsızlıkların yol açtığı belirsizliği ortadan kaldırmak, hem de ortaya çıkan fırsatları değerlendirmek için yeni finansal araçlar ve bu araçlara

yönelik stratejiler sürekli olarak geliştirilmektedir (Çiçek ve Bozdoğan, 2011:81). 1970’lerin başında ortaya çıkan ve 1980’lerden itibaren giderek artan bir öneme sahip olan finansal türev araçları bu çabaların bir ürünüdür.

Geçmiş uzun yıllar öncesine dayandırılabilir olan türev ürünler, özellikle finansal piyasaların daha riskli hale gelmesi ile birlikte finansal ve finansal olmayan kurumlar tarafından riskten korunma, spekülasyon ve özellikle arbitraj amacıyla yaygın olarak kullanılmaya başlanmış ve portföy yönetim sürecinde yer almıştır. Son dönemlerde türev ürünlere olan ilginin artış eğiliminde olduğu söylenebilir. Özellikle finansal piyasalarda yaşanan krizler türev ürünlere dayalı işlem hacmini artıran önemli bir unsur olarak dikkat çekmektedir.

Türk yatırımcılarının türev ürünlerle tanışması 1980 sonrasında olmuştur. Vadeli döviz alım satımına ilişkin ilk yasal düzenlemeler ise 1983 yılında TPKKH 28 sayılı kararla yapılmış olan daha sonra 32 sayılı kararla tüm gerçek ve tüzel kişilerin vadeli döviz alım satımı yapabilecekleri hükmüne bağlanmıştır (Çiçek ve Bozdoğan, 2011:82). Vadeli işlemlerin kanuni bir kimlik kazanması yolundaki en önemli adım 1992 yılında atılmıştır. Bu dönemde Sermaye Piyasası Kurulu “finansal göstergeler, sermaye piyasası araçlarına dayalı vadeli işlem sözleşmeleri ile bu sözleşmelerin işlem göreceği borsalarda çalışacak kurumların kuruluş, faaliyet, prensip ve esasları ile yükümlülüklerini düzenlemek, izlemek ve denetlemek” ile yetkili kılınmıştır.

Türkiye’de türev ürünlerin işlem göreceği organize bir borsa olarak 3 Mayıs 1994’de İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’nda Vadeli İşlemler Piyasası Müdürlüğü kurulmuştur (Ersan, 1997:25). Bu kuruluşun amacı, para ve sermaye piyasalarında işlem yapan yatırımcılara ve portföy yöneticilerini riskten korumaktır.

2001 yılında dalgalı kur sistemine geçilmiştir. Bunun sonucunda döviz kurlarının gelecekte alacakları değerlere ilişkin belirsizlikler artmıştır. Bu sebeple döviz üzerine vade-

li işlem sözleşmelerinin işlem göreceği bir piyasanın açılması işlemleri hızlanmıştır. 15 Ağustos 2001’de, TL/Dolar vadeli işlem sözleşmeleri borsa salonu ortamında işleme açılmıştır.

Bu gelişmeler sonucunda 19 Ekim 2001 tarihinde Türkiye’nin ilk özel borsa kuruluşu olarak Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası A.Ş. kurulmuştur. Bu kuruluşun amacı, fiyat ve faizlerin dalgalı seyrettiği bir ortamda işletmelerin risklerini etkin bir şekilde yönetmelerine imkan sağlayacak araçları sunmaktır.

1.2. Türev Finansal Araç Türleri

Piyasaların gelişmesi ile birlikte, türev ürünlerin değişik çeşitleri ve kombinasyonları müşteri ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilmeye başlanmıştır. Anlaşılması ve hesaplanması bir hayli zor olan bu ürünler temelde forward sözleşmeler, swap sözleşmeler, opsiyonlar ve futures sözleşmeler olarak sınıflandırılmaktadır.

1.2.1. Forward Sözleşmeleri

Forward işlemleri, belli miktarda malın ya da finansal aracın (hisse senedi, tahvil, döviz vb.) önceden belirlenmiş bir fiyattan ve önceden belirlenmiş, gelecekteki bir tarihte satın alınması ya da satılması yükümlülüklerini içeren, kontratlara dayalı işlemlerdir (Nurcan, 2005:12). Bu işlemlerde taraflardan biri nihai alıcı olup, sözleşmede belirlenen fiyattan mal ya da menkul kıymeti satın alıp ödemeyi yapmaktadır. Diğer tarafta ise nihai satıcı olup, belirlenen fiyattan mal ya da menkul kıymeti satandır.

Forward sözleşmeleri, belirli bir şekle bağlı olmayıp, tarafların iradeleri doğrultusunda serbestçe düzenlenebilmektedir. Örneğin, emtiaya ilişkin forward sözleşmelerinde vade, miktar, fiyat taraflarca bugünden belirlenir. Aynı şekilde, döviz işlemlerine ilişkin forward sözleşmelerinde belirli bir miktar dövizin, anlaşmanın yapıldığı tarihte, belirlenen kur üzerinden alımının veya satımının yapılması taraflarca kabul edilir.

Forward sözleşmeleri organize borsalarda değil, tezgah üstü piyasalarda işlem

görmektedir. Forward sözleşmeleri aracısız yapılabilmektedir. Forward sözleşmelerinin temel amacı, alım satım işlemine konu olan değişik kıymetlerin gelecekteki beklenmedik fiyat değişimlerinden kaynaklanan riski en aza indirmektir (Kaygusuz, 2011:140).

1.2.2. Swap Sözleşmeleri

Swap sözleşmeleri, kuruluşların farklı piyasalar arasında arbitraj yapmalarına imkan sağlayan, iki ya da daha çok tarafın farklı piyasalarda farklı kredi değerliliğine sahip olmaları nedeniyle, piyasalardaki rekabetçi üstünlüklerin tarafların her birinin yararına olacak şekilde kullanılması amacıyla, önceden belirlenen ödeme planlarının karşılıklı olarak değiştirildiği finansal işlemlerdir. Swap sözleşmeler, çoğunlukla bir spot ve bir vadeli işlemin aynı anda yapılması ile gerçekleşir. Ancak bir swap işleminin vadeleri farklı iki ayrı vadeli işlemi de içerebilmektedir.

Finans piyasalarında genelde, faiz ödemeleri ile yerli ya da yabancı para üzerinden yükümlülüklerin takas edildiği swap sözleşmeleri gerçekleştirilmektedir. Ancak, faiz swap sözleşmeleri günümüzde gerçekleştirilen swap sözleşmelerinin büyük bir kısmını oluşturmaktadır.

1.2.3. Future Sözleşmeleri

Future sözleşmeleri aslında asgari unsurları standart hale getirilmiş forward sözleşmeleridir. Borsalar tarafından gerçekleştirilen bu standartlaştırmanın amacı, sözleşmeyi daha çok alınır satılır hale getirerek likiditenin artırılması, böylece forward sözleşmelerinde problem olan pozisyon kapatma işleminin kolaylaştırılmasıdır (Çiçek ve Bozdoğan, 2011:84).

1.2.4. Opsiyon Sözleşmeleri

Opsiyon sözleşmeleri finansal varlıkların belirli bir zamanda veya belirli bir zaman dilimi süresince herhangi bir zamanda alınması veya satılması konusunda alıcıya seçim hakkı tanıyan sözleşmelerdir (Bak, 2009:40). Dolarıysıyla opsiyon sözleşmesi alıcı taraf açısından bir hak sağlamakta, buna karşılık satıcı tarafı bu hakkı satan taraf olarak yükümlülük altına sokmaktadır. Alıcı taraf, opsiyon sözleşmesiyle tanınan hakkı satın alırken bunun için opsiyon

primi adı altına bir para ödemektedir (İnternationalMonataryFund, 2000:9).

Türev araçlar bir risk yönetimi türü olarak düşünüldüğünde bunların içerisinde en karmaşık yapıya sahip olanı opsiyon sözleşmeleridir. Opsiyonlarda sözleşmenin alıcısına, sözleşme konusu varlığı belirli bir fiyattan alma veya satma hakkı tanınmaktadır.

2. Opsiyon Sözleşmeleri ve Opsiyon Sözleşmelerinin Vergisel Durumu

2.1. Opsiyon Sözleşmelerine Genel Bakış

Opsiyon, satın alan tarafa, herhangi bir ürünün fiyatını bugünden sabitlemek koşulu ile bu ürünü ileri bir vadede satın alma ya da satma hakkını veren anlaşmadır (Yanbolu, 2011:23). Opsiyonu satın alan taraf belirli bir fiyat üzerinden söz konusu ürünü satın alma ya da almama hakkını elde etmektedir. Opsiyonu satan taraf ise karşı taraf talep ettiğinde bu ürünü başta anlaşılmış olan fiyat üzerinden teslim etme yükümlülüğünü üstlenmektedir. Görüldüğü üzere opsiyon satın alan taraf bir hak veya keyfiyet elde etmekte, satan taraf ise bir yükümlülük altına girmektedir (Gündüz ve Tatal, 1995:23).

Opsiyon işlemlerinin finansal pazarlarda hem daha uzun hem de daha kısa tarihe sahip olduğu söylenebilir. Örneğin, hisse senedi opsiyonları 19. yüzyıldan beri tezgah üstü piyasalarda işlem görmektedir. Standartlaştırılmış opsiyonlar ise, Chicago Opsiyon Borsasında 1972 yılında işlem görmeye başlamıştır (Ritter, Silber ve Udell, 1998:145).

Opsiyon sözleşmelerinin en önemli özelliği ve farklılığı, sözleşmenin alıcı tarafının sözleşme konusu varlığı alıp almamakta serbest olmasıdır. Opsiyon işlemlerinin en önemli üstünlüklerinden birisi, sınırlı zarar olasılığı ve yüksek kaldıraç potansiyelidir (Ceylan ve Korkmaz, 2008:314). Forward, futures ve swaplardan farklı olarak opsiyon alıcısı taahhüt altına girmez. Opsiyon ancak kar imkânı olduğu zaman kullanılır.

Opsiyon piyasası hızla gelişen bir piyasadır. Bu gelişmenin altında yatan sebepler, para birimlerinin uluslar arası hale getirilmesi, swap ve diğer vadeli işlemlerin anlaşılması, kurumların kur, faiz oranı, mal ve hisse fiyatlarındaki artan oynaklıklarla mücadele etme isteği, kurumların finansal risklerini opsiyon ve hibrid ürünlerin kullanımı ile hedge etme aktivitelerinin artması, nispi olarak düşük yatırım maliyeti, karşılaştırmalı avantaj ekonomisi, varlık-yükümlülük yönetiminde opsiyonların kullanımının artması, hızlı teknolojik gelişmeler ve opsiyon piyasasının derinleşmesi, likitleşmesi ve esnekleşmesi şeklinde sayılabilir (Khambata, 1996:127).

2.2. Opsiyon Sözleşmesi Türleri

2.2.1. Opsiyon Tipi Açısından Opsiyon Sözleşmeleri

Opsiyonlar, alım opsiyonu ve satım opsiyonu olmak üzere ikiye ayrılır. Alım opsiyonu, opsiyonu alan tarafa belirli bir vadede veya belirli bir vadeye kadar, önceden belirlenen fiyat, miktar ve nitelikte ekonomik veya finansal göstergesi, sermaye piyasası aracını, malı, kıymetli madeni ve döviz alma hakkı veren, ancak almayı zorunlu tutmayan, satan tarafı ise alıcının talebi halinde satmaya yükümlü kılan sözleşmeyi ifade etmektedir.

Alım opsiyonlarında; ilgili finansal değer fiyatı ve opsiyon primi toplamına kadar ki kısımda opsiyon alıcısı zararda, satıcısı ise kardadır. Finansal değer fiyatının başa baş noktasından fazla olduğu kısımda ise opsiyon alıcısı karda, satıcısı ise zarardadır.

Satım opsiyonu, opsiyonu alan tarafa belirli bir vadede veya belirli bir vadeye kadar, önceden belirlenen fiyat, miktar ve nitelikte ekonomik veya finansal göstergesi sermaye piyasası aracını, malı, kıymetli madeni ve döviz satma hakkı veren, ancak satmaya zorunlu tutmayan satan tarafı ise opsiyon alıcısının talebi halinde almakla yükümlü kılan sözleşmeyi ifade eder (VOB, 2010:27).

Satım opsiyonlarında; ilgili finansal değer fiyatı, kullanım fiyatı ve opsiyon primi farkı kadar ki kısımda opsiyon alıcısı karda, satıcısı ise zarardadır. Finansal değer fiyatı-

nın başa baş noktasından fazla olduğu kısımda ise opsiyon alıcısı zararda, satıcısı ise kardadır.

2.2.2. Karlılık Açısından Opsiyon Sözleşmeleri

Karlılık açısından opsiyon sözleşmeleri karda opsiyon, başa baş opsiyon ve zararda opsiyon olmak üzere üç kısımda incelenebilir.

Alım opsiyonu sözleşmesinin kullanım fiyatı, opsiyona konu olan dayanak varlık fiyatından düşükse, bu opsiyona “karda opsiyon” denilmektedir (Akbebek, 2011:43). Çünkü opsiyon alıcısı opsiyonu kullanmak istediğinde dayanak varlığı piyasa fiyatından daha düşük fiyata alma hakkına sahiptir.

Alım opsiyonu sözleşmesinin kullanım fiyatı, opsiyona konu olan dayanak varlık fiyatına eşitse, bu opsiyon “başa baş opsiyon”dur (Akbebek, 2011:43). Çünkü opsiyonun alıcısı opsiyonu kullanmak istediğinde dayanak varlığı ancak piyasa fiyatından alabilir.

Alım opsiyonu sözleşmesinin kullanım fiyatı, opsiyona konu olan dayanak varlık fiyatından yüksekse, bu opsiyon “zararda opsiyon”dur. Çünkü opsiyonun alıcısı opsiyonu kullanmak istediğinde dayanak varlığı piyasa fiyatının üstünden alma hakkına sahiptir. Böyle bir durum opsiyon alıcısına fayda sağlamayacaktır.

2.2.3. Kullanım Vadeleri Açısından Opsiyon Sözleşmeleri

Kullanım vadeleri açısından iki tip opsiyondan söz edebiliriz. Bunlar Avrupa tipi opsiyonlar ve Amerikan tipi opsiyonlardır. Avrupa tipi opsiyonlarda; uzun pozisyon sahibi taraf, opsiyon kullanım hakkını sadece vade bitim tarihinde kullanabilir. Öncesinde kullanamaz.

Amerikan tipi opsiyonlarda ise uzun pozisyon sahibi taraf, kullanım hakkını opsiyonun yazım tarihi ile vadesi arasındaki herhangi bir süre içinde kullanabilir (VOB, 2010:28).

2.2.4. İşlem Yeri Açısından Opsiyon Sözleşmeleri

Opsiyonlar hem borsada hem de tezgah üstü piyasalarda düzenlenirler. Bu sadece opsiyonlara has bir özelliktir.

Borsada işlem gören opsiyonlar; borsada düzenlenip satışa sunulan, belirli standartlara sahip opsiyonlar olarak açıklanabilir. Tezgah üstü opsiyonlar ise borsa dışında genellikle bankalarca hazırlanıp satılan opsiyonlardır. Sözleşme şartları borsa tarafından değil taraflar arasında belirlendiği için oldukça esnekler. Fakat borsada işlem gören opsiyonlara göre daha risklidir çünkü bu opsiyonlarda borsalardaki gibi takas odası ve teminat uygulaması yoktur (Akbebek, 2011:45).

2.2.5. Sözleşmeye Konu Varlık Açısından Opsiyon Sözleşmeleri

Opsiyon sözleşmesine konu olan varlığa göre opsiyon türleri; fiziksel emtia opsiyonu, hisse senedi opsiyonu, hisse senedi endeksi opsiyonu, döviz opsiyonu ve futures opsiyonu şeklinde sınıflandırılabilir.

2.3. Opsiyon Sözleşmelerinin Hukuki Niteliği

Opsiyon sözleşmesi, taraflardan birinin diğerine, belirli bir finansal değeri gelecekteki belirli bir tarihte veya belirli bir dönem içinde alıp almamak, satıp satmamak konusunda bir hak tanıdığı ve bunun karşılığında opsiyon primi olarak adlandırılan bir semene hak kazandığı sözleşmedir. Opsiyon tam iki tarafa borç yükler ve isimsiz (atipik) sözleşmeler grubunda yer alır. Ancak organize borsalarda işlem gören opsiyonları, SP mevzuatında düzenlenmiş olmaları nedeniyle isimli (tipik) sözleşme olarak değerlendirmek gerekir (Akçaoğlu, 2002:52).

Opsiyon sözleşmesinin; niteliği itibarıyla sermaye piyasası aracı olduğu, bir varlığa dayalı olarak ihraç edilmiş olsalar bile, sermaye piyasası araçlarının bağımsız senetler olduğu, opsiyon sözleşmelerinin emtiayla doğrudan herhangi bir ilişki içerisinde olmadığı, ayrıca bu sözleşmelerin sahiplerine ortaklı veya alacak hakkı veren senet niteliğinde olduğu yapılan düzenlemelerle kabul edilmiştir (Arıkan, 2000:59).

Taraflar maddi, ekonomik, fiili ya da hukuki sebeplerle kendilerini bağlayacak bir

sözleşme ilişkisi içine girmek istememekle beraber, arada hukuki bir bağ oluşturmak istediklerinde önsözleşme yapma yoluna giderler. BK'nin 29'uncu maddesinde düzenlenmiş olan sözleşme yapma vaadi (önsözleşme), taraflardan birine ya da her ikisine ileride başka bir sözleşme (asıl sözleşme) yapma zorunluluğu yükleyen bağımsız bir sözleşmedir. Önsözleşmeye bağlı olarak asıl sözleşmenin kurulabilmesi tarafların karşılıklı olarak yeniden irade beyan etmelerini gerektirirken, opsiyonda tek bir tarafın (opsiyon alıcısının) irade beyanı alım-satım ilişkisinin kurulması için yeterli olmaktadır. Bu sebeple opsiyon sözleşmesinin önsözleşme olarak nitelendirilmesi ve sözleşme yapma vaadini düzenleyen kurallara tabi tutulması mümkün görülmemektedir.

Şartın temel amacı, hukuki işlemin gerçekleştirilmesi sırasında, varlığı henüz bilinmeyen olayların göz önünde bulundurulması suretiyle, ileriye etkili hukuki ilişkiler kurulmasını, hukuken ileri sürülemeyen saiklerin hukuki işlemin sonuçları üzerinde etkili olmasını sağlamaktır. Dolayısıyla şarta bağlı sözleşme, hukuki etkisi, gerçekleşmesi şüpheli bir olaya bağlı bulunan sözleşmedir.

Şart, “geciktirici (taliki) şart” ve “bozucu (infisahi) şart” olmak üzere ikiye ayrılır. Geciktirici şart içeren bir sözleşmede, taraflar yaptıkları işlemin bir ifa yükümlülüğü doğurabilmesini gerçekleşmesi şüpheli bir olaya bağlarlar. Bozucu şart içeren sözleşmelerde ise, hukuki sonuçlar işlem yapıldığı andan itibaren doğmaya başlar; fakat işlemin bağlandığı şüpheli olayın gerçekleşmesi halinde işlemin doğduğu hukuki sonuçlar kendiliğinden ortadan kalkar (Tekinay vd., 1993:330).

Opsiyonlar geciktirici iradi şarta bağlı bir satım sözleşmesi olarak değerlendirilebilir. Bu değerlendirme kapsamında, BK'nin 170'inci ve sonraki maddelerine göre sözleşmenin hüküm ve sonuçları, iradi şartın gerçekleşmesiyle (opsiyonun kullanılmasıyla) ortaya çıkar. Dolayısıyla opsiyonun şarta bağlı bir sözleşme olarak izah edilmesi mümkündür. Ancak çoğu zaman tarafların temel gayesinin işleme konu değerın satılmasından ziyade bir seçme hakkının satılması yönünde olması sebebiyle opsiyonun “şarta bağlı satım sözleşmesi” şeklinde değerlendirilmesi opsiyon sözleşmelerini bü-

tünüyle açıklamak konusunda yetersiz kalmaktadır.

Alım opsiyonu, hak sahibine, bir sözleşme ile belirli bir süre sonunda, önceden belirlenen şartlar altında, tek taraflı bir irade beyanı ile bir emtianın ya da finansal değerin mülkiyetinin devrini isteme yetkisi veren, yenilik doğurucu bir hak olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla alım opsiyonu, taşınmazlar bakımından kapsamı Medeni Kanun'un 736'ncı maddesinde düzenlenmiş bulunan “alım (işti-ra) hakkı” ile aynı hukuki niteliğe sahiptir. Satım opsiyonu ise, hak sahibine, önceden tespit edilen şartlarla, vade sonunda, tek taraflı bir irade beyanı ile bir emtiayı ya da finansal değeri karşı tarafa satma yetkisi verir. Ancak özel hukuk sözleşmeleri arasında satım opsiyonuna benzer bir akit türü bulunmamaktadır. Satım opsiyonu nitelik itibarıyla herhangi bir özel hukuk sözleşmesiyle benzeştirilemeye de; iştiraa gibi yenilik doğuran bir hak olarak nitelendirilmesi opsiyonun amacına daha uygun düşecektir.

2.4. Türkiye’de Opsiyon Piyasası İşlemlerinin Vergisel Durumu

Türk vergi sisteminde yapılan işlemlerin hukuki açıdan nitelendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Ancak yasa koyucu, vergiyi doğuran olayın belirlenmesinde özün önceliğine önem vererek, hukuki nitelikten öte gerçek mahiyetine bakılması gerektiği esasını getirmiştir (Çiçek ve Bozdoğan, 2011:88). Bu husus 213 sayılı Vergi Usul Kanununun 3. maddesinde, “Vergilendirmede vergiyi doğuran olay ve bu olaya ilişkin muamelelerin gerçek mahiyeti esastır” şeklinde ifade edilmiştir. Bu nedenle vergileme yapılırken gerek vergiyi doğuran olayın saptanması ve gerekse de olaya uygulanacak vergi yasası hükmünün yorumlanmasında, hukuki biçimlerin ötesine geçilerek gerçek ekonomik niteliklerin ve içeriklerin tespit edilmesi gerekmektedir.

Türk Vergi Mevzuatında türev işlemlerin vergilendirilmesi genel olarak, 5281 sayılı “Vergi Kanunlarının Yeni Türk Lirasına Uyumuna Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”un 30. maddesiyle Gelir Vergisi Kanunu’na eklenerek 01.01.2006 tarihinden itibaren yürürlüğe giren ve 31.12.2015

tarihine kadar yürürlükte kalacak olan geçici 67. maddede düzenlenmiştir.

Çalışmanın bu kısmında opsiyon sözleşmelerinin Türk vergi sistemi içinde, gelir vergisi, kurumlar vergisi, katma değer vergisi, damga vergisi, banka ve sigorta muameleleri vergisi açısından değerlendirilmesine yer verilecektir.

2.4.1. Gelir Vergisi Açısından Opsiyon Sözleşmelerinin İncelenmesi

193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun 1. maddesinde "Gerçek kişilerin gelirleri gelir vergisine tabidir. Gelir bir gerçek kişinin bir takvim yılı içinde elde ettiği kazanç ve iratların safi tutarıdır." denilmek suretiyle, gelir vergisinin mükellefi gerçek işler, konusu ise bir takvim yılında elde edilen gelirin safi tutarı olarak belirlenmiştir.

Gelir Vergisi Kanunu'nun 2. maddesinde ise gelirin unsurları 7 başlık halinde sayılmıştır. Bunlar;

- Ticari kazançlar,
- Zirai kazançlar,
- Ücretler,
- Serbest meslek kazançları,
- Gayri menkul sermaye iradı,
- Menkul sermaye iradı,
- Diğer kazanç ve iratlar

Türev piyasası işlemlerinden elde edilecek olan kazançlar, menkul sermaye iradı, ticari kazanç ve diğer kazanç ve iratlar ile ilişkilidir.

Opsiyon sözleşmeleri belli başlı organize borsalarda alınıp satılan, üçüncü şahıslara devredilmeleri mümkün olan ve dolayısıyla ikinci el piyasaları bulunan standart sözleşmeler olmaları sebebiyle menkul kıymet olarak nitelendirilebilirler. Bu sözleşmeler Gelir Vergisi Kanunu'nun 37/5. maddesi kapsamında, yani kendi nam ve hesaplarına menkul kıymet alım satımı ile uğraşanların bu faaliyetlerinden doğan kazanç olarak, ticari kazanç sayılması ve bu kapsamda değerlendirilmesi gerekir (Demir, 2000:152). Ancak opsiyon sözleşmelerinin gelirin hangi unsuruna girdiği konusunda kanunda herhangi bir düzenleme yer almamaktadır.

Gerçek kişilerin, arızı olarak organize borsalarda işlem gören opsiyon sözleşmelerinin alım satımından elde ettikleri gelirler Gelir Vergisi Kanunu'nun 80. maddesinin 1. bendi hükmüne göre, hisse senetleri dışında kalan diğer menkul kıymetlerin süre kısıtı olmaksızın satışından elde edilen gelir olarak arızı kazanç ve iratlar kapsamında, değer artış kazancı şeklinde vergilendirilmelidir. Ayrıca organize borsalarda işlem gören opsiyon sözleşmelerinin sözleşme fiyatı ile gelecek fiyatı arasındaki farka ilişkin olarak, risk alarak alım satım yapan ve sözleşme konusu malları girdi olarak kullanmayan ya da üretmeyen mükelleflerin elde edecekleri gelirlerin futures sözleşmelerin gelirlerinde olduğu gibi, menkul sermaye iradı olarak vergilendirilmesi gerektiği de söylenebilir (Yanbolu, 2011:57).

2.4.1.1. Verginin Mükellefi

Gelir Vergisi Kanunu'nda mükellefiyet tam mükellefiyet ve dar mükellefiyet şeklinde düzenlenmiştir. Tam mükelleflerin hem Türkiye'de hem de Türkiye dışında elde ettikleri opsiyon sözleşmesinden doğan gelirleri vergileme kapsamındadır. Dar mükelleflerin ise sadece Türkiye'de elde ettikleri opsiyon sözleşmesinden doğan gelirleri vergilendirilmektedir. İkametgahı Türkiye'de bulunanlar ve bir takvim yılı içinde Türkiye'de devamlı olarak altı aydan fazla oturanlar tam mükellef olarak vergilendirilir. Türkiye'de yerleşmiş olmayan gerçek kişiler ise dar mükellef olarak gelir vergisine tabi tutulmaktadır.

2.4.1.2. Vergiyi Doğuran Olay

Gelir vergisinde vergiyi doğuran olay elde etmedir. Gelir vergisi açısından türev piyasası işlemlerinde gelirin elde edildiği zamanı belirlemek, vergilemenin en önemli unsurlarından birisidir.

Opsiyon sözleşmelerinde sözleşmeden doğan alma yada satma hakkının vadede kullanılmaması durumunda, opsiyon satıcısı opsiyon primi kadar kar, opsiyon alıcısı ise aynı tutarda zarar edecektir. Opsiyon sözleşmesinin vadeden önce bir başkasına devredilmesi halinde, opsiyon primi ile tahsil edilen tutar arasındaki pozitif ya da negatif fark vergilendirme açısından oluşan değer anlamına gelecek-

tir. Opsiyon hakkının vadede kullanılması durumunda, opsiyon satıcısı, satış hasılatı ile sözleşme dolayısıyla sattığı malın maliyeti arasındaki fark üzerinden vergiye tabi olurken, opsiyon alıcısı satın aldığı mal ya da değeri sattığı anda ortaya çıkan kar üzerinden vergilendirecektir. Bu durumda sözleşme dolayısıyla ödenmiş olan opsiyon primi, işlem anında opsiyon alıcısı açısından gider, opsiyon satıcısı açısından ise gelir unsuru teşkil edecektir (Nurcan, 2005:54-55).

2.4.2. Kurumlar Vergisi Açısından Opsiyon Sözleşmelerinin İncelenmesi

Türk Vergi Sistemi içinde, kurumlar vergisi ve gelir vergisi aynı ekonomik unsuru, yani “gelir”i vergilendirmektedir. Ancak, bu iki verginin temel olarak farklılaştığı nokta mükelleftir. Kurum ve kuruluşların bir hesap dönemi içinde elde ettikleri safi kazançları kurumlar vergisinin 22. maddesi uyarınca kurum kazancı olarak vergiye tabi tutulur. Safi kurum kazancı tespitinde Gelir Vergisi Kanunu’nun ticari kazanç hakkındaki hükümleri uygulanır. Ticari kazanç hükümleri uygulandığı içinde elde etme tahakkuk esasına bağlanmıştır. Kurumlar vergisi mükellefleri tarafından sağlanan kazançlar herhangi bir sınırlama olmaksızın ve herhangi bir vergi kolaylığı bulunmaksızın safi kurum kazancına dahil edilerek vergilendirilir.

Kurumların gerçek kişi ortakları, kurumdaki elde ettikleri kar payı için gelir vergisine tabi olmaktadır. Buna rağmen kurum kazançlarından kurumlar vergisi alınmasının sebepleri, kurumların gerçek kişiler dışında ayrı bir hukuki kişiliğe sahip olması, gerçek kişiler gibi kamu hizmetlerinden yararlanmaları ve ödeme güçlerinin olmasıdır.

Opsiyon sözleşmeleri genelde piyasadaki faiz, kur ve fiyat risklerinden korunmak amacıyla yapılmaktadır. Ayrıca opsiyon sözleşmelerindeki tutarların büyük olması sonucu bu vadeli işlemleri çoğunlukla büyük kurumlar kullanmaktadır.

2.4.2.1. Verginin Mükellefi

Kurumlar Vergisi Kanunu’nda mükellefiyetin türü kurumun kanuni veya iş merkezinin Türkiye’de bulunup bulunmamasına

göre belirlenmektedir. Kurumlar vergisinde iki tip mükellefiyet vardır. 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 3. maddesine göre tam mükellefiyet Kanunun 1. maddesinde sayılı kurumlardan kanuni veya iş merkezi Türkiye’de bulunması halinde oluşur. Bu kurumların hem Türkiye içinde hem de Türkiye dışında elde ettikleri kazançların tamamı vergilendirilir. Kanunun 1. maddesinde sayılı kurumlardan kanuni ve iş merkezlerinin her ikisi de Türkiye’de bulunmayan fakat kazançların bir kısmını Türkiye’de elde eden kurumların yalnız bu kısmi kazançlarını vergilendirmeyi amaçlayan mükellefiyet tipidir. Dar mükelleflerin sadece Türkiye’de elde ettikleri kazançları vergilendirilmektedir.

2.4.2.2. Vergiyi Doğuran Olay

Vergiyi doğuran olay opsiyon sözleşmesi sonucunda kurum kazancının elde edilmesidir. Tam yükümlüler bakımından kurum kazancı hangi gelir unsurundan elde edilirse edilsin ticari kazançlara yönelik kurallara tabi olduğu için elde etme tahakkuk esasına bağlanmıştır. Dar yükümlü bir kurum Türkiye’de ticari kazanç elde ederse, kazanç tahakkuk esasına göre belirlenir. Kazancın içinde ticari ya da zirai gelir unsurları yer almıyor ise vergi kanunundaki tahsil esasına göre belirlenecektir (Yanbolu, 2011:61).

2.4.3. K.D.V. Açısından Opsiyon Sözleşmelerinin İncelenmesi

Katma Değer Vergisi Kanunu’nun 1. Maddesine göre; Türkiye’de ticari faaliyet çerçevesinde yapılan teslim ve hizmetler katma değer vergisine tabidir. Bu nedenle ticari faaliyet çerçevesinde yapılan türev işlemleri aynı zamanda katma değer vergisine tabi işlemler olacaktır. Türev işlemlerle ilgili olarak yapılan sözleşmelere bakıldığında bir malın, yabancı paranın, hisse senedinin teslimini içerdiği görülmektedir. Eğer sözleşme KDV’ye tabi olan bir ürünü içeriyorsa ve sözleşme teslimle kapatılırsa bu işlemin KDV’ye tabi olacağından kuşku yoktur. Bu nedenle ticari faaliyet çerçevesinde yapılan finansal türev işlemleri aynı zamanda KDV’ye tabi işlemler olacaktır.

2.4.3.1. Verginin Mükellefi

Katma değer vergisi yükümlüsü olarak mal teslimi veya hizmet ifası işlemini yapanlar ve ithalatta mal ve hizmet ithal edenler kanuni vergi mükellefidir. Opsiyon sözleşmesinde opsiyon satıcısı seçme hakkını diğer tarafın kullanımına sunmak gibi bir hizmet ifa eder ve dolayısıyla verginin mükellefi olur (Aydın, 2005:71).

Herhangi bir finansal değer veya emtia alım satımına yönelik olarak düzenlenen vadeli işlem ve opsiyon sözleşmelerinde; sözleşmede yazılı olan fiyat, malın teslim tarihindeki emsal bedeline göre açık bir şekilde düşük olmadıkça veya bu düşüklük mükellefçe haklı bir sebeple açıklandığı sürece KDV yönünden matrah, vadeli işlem ve opsiyon sözleşmesinde yazılı olan fiyat olacaktır. Aksi halde katma değer vergisi matrahı malın emsal bedeli olacaktır (Koç, 1999:77).

2.4.3.2. Vergiyi Doğuran Olay

Katma Değer Vergisi Kanunu'na göre verginin doğabilmesi için öncelikle bir teslimin söz konusu olması gerekmektedir. Teslim veya teslim sayılan hizmetlerin vergilendirilebilmesi için ise, teslim işleminin Türkiye sınırları içerisinde olması gerekir. Burada teslimi yapanın, teslim sebepli olan vadeli işlemin ülkesinin bir önemi yoktur (Aydın, 2005:71).

Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 1. maddesine göre ticari faaliyet çerçevesinde yapılan opsiyon sözleşmeleri genel kural olarak katma değer vergisine tabidir. Yine Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 10. maddesine göre vadeli işlemlerde vergiyi doğuran olay, sözleşmenin düzenlendiği tarihte değil, sözleşmede belirtilen vadede mal tesliminin gerçekleştiği anda veya malın tesliminden önce fatura düzenlenmiş ise faturanın düzenlendiği anda doğmuş olacaktır (Karaca, 2001:73).

2.4.4. B.S.M.V. Açısından Opsiyon Sözleşmelerinin İncelenmesi

Harcamalar üzerinden alınan vergilerin bir bölümü hizmetler üzerinden alınmaktadır. Bu hizmetler arasında bankalar, sigorta şirketleri ve bankerler tarafından yapılan hizmetlerde bulunmaktadır. Türkiye'de bu hizmetler Banka ve sigorta muameleleri vergisi ile vergilendirilmektedir (Seyhan, 2008:112). Banka ve

sigorta muameleleri vergisi bankaların ve sigorta şirketlerinin yaptıkları teslim ve hizmetlerden alınmamakta olan katma değer vergisinin yerine ihdas edilmiş dolaylı bir vergidir (Köse, 2007:197).

Parayı konu alan türev işlemler, aynı zamanda birer kambiyo muamelesi niteliğindedir. Bu nedenle lehe para kalması şartı aranmaksızın, satış tutarı üzerinden vergi hesaplanması gerekmektedir. Bunların dışında kalan vadeli işlemlere, banka ve sigorta muameleleri vergisi mükelleflerinin her ne şekilde olursa olsun dâhil olması halinde ise lehe para kalması durumunda vergilendirme yapılacaktır (Akçaoğlu, 2002:95).

6802 sayılı Gider Vergileri Kanunu'na göre finansal vadeli işlemlerinin alım satımına aracılık eden ve BSMV'nin mükellefi sayılan banka, banker ve sigorta şirketlerinin bu işlemler nedeniyle komisyon, prim, alım-satım kazancı adı altında lehlerine aldıkları %5 oranında, kambiyo muamelelerinde satış miktarının %0'ı oranında bankalar arasındaki kambiyo muamelelerinde %0 oranında BSMV'ye tabidir (Avşar, 2004:115-116).

2.4.4.1. Verginin Mükellefi

Banka ve sigorta muameleleri vergisinin mükellefleri ilgili kanunun 30. maddesinde belirtilmiştir. Buna göre; Banka ve sigorta muameleleri vergisini banka ve bankerlerle, sigorta şirketleri öder. Sigorta aracılığı tarafından yapılan sigorta işlemlerinde de verginin mükellefi sigorta şirketleridir" şeklinde belirtilmektedir

2.4.4.2. Vergiyi Doğuran Olay

Vergi Usul Kanunu'nun 19. maddesinde "Vergi Alacağı, vergi kanunlarının vergiyi bağladıkları olayın vukuu veya hukuki durumun tekemmülü ile doğar" şeklinde bir açıklama yapılmıştır. Vergiyi doğuran olay, vergilendirme işleminin sebep unsurunu oluşturmakta, bu bütün içerisinde vergiye ilişkin yasa hükmü ise sebep olarak ortaya çıkmaktadır (Kırman, 2001:43-44).

Banka ve sigorta muameleleri vergisinin konusu, banka, sigorta şirketleri ve bankerler tarafından yapılan hizmetlerin vergilendirilmesi, vergiyi doğuran olay ise ilgili kanunun

28. maddesinde belirtilen özelliklere uygun işlemler sonucunda lehe para alınmasıdır. Buna göre; *Banka ve sigorta şirketlerinin 10.06.1985 tarihli ve 3226 sayılı Finansal Kiralama Kanununa göre yaptıkları işlemler hariç olmak üzere, her ne şekilde olursa olsun yapmış oldukları bütün muameleler dolayısıyla kendi lehlerine her ne nam ile olursa olsun nakden veya hesaben aldıkları paralar banka ve sigorta muameleleri vergisine tabidir.*

Banka ve sigorta muameleleri vergisinde vergiyi doğuran olayın meydana gelmesi için banka ve sigorta şirketlerince bir muamele yapılması ve bu muamele sonucunda lehe nakden hesaben para alınması gerekmektedir. Vergiyi doğuran olayın meydana gelmesi için gelirin tahsili şart değildir.

2.4.5. Damga Vergisi Açısından Opsiyon Sözleşmelerin İncelenmesi

Yukarıda opsiyon sözleşmeleri açısından değerlendirilen KDV ve BSMV kişilerin ekonomik işlemlerini vergiye konu etmektedir. Damga vergisi ise hukuki işlemleri konu almaktadır. Damga vergisi; kişilerin kendi aralarında veya devletle yaptıkları hukuki işlemlerde düzenledikleri belgeler ya da kağıtlar üzerinden ödedikleri mali yükümlülüklerdir (Avşar, 2004:120).

488 sayılı Damga Vergisi Kanunu (DVK) uyarınca, DVK'da ekli tabloda yazılı kağıtlar damga vergisine tabidir. Bu kanundaki kağıtlar terimi, yazılıp imzalanmak veya imza yerine geçen bir işaret konmak suretiyle düzenlenen ve herhangi bir hususu ispat veya belli etmek için ibraz edilebilecek olan belgeler ile elektronik imza kullanılmak suretiyle mantıktan ortamda ve elektronik şekilde oluşturulan belgelerli ifade eder (DVK m:1).

Türev ürünler genel itibarıyla sözleşme niteliğindedir. DVK'ya ekli 1 sayılı tabloda vergiye tabi kağıtlar; "akitlerle ilgili kağıtlar", "kararlar ve mazbatalar", "ticari işlemlerde kullanılan kağıtlar" ve "makbuzlar ve diğer kağıtlar" olmak üzere dört ana gruba ayrılmıştır. Bu bağlamda opsiyon sözleşmeleri "akitlerle ilgili kağıtlar" grubuna girmektedir.

Opsiyon sözleşmelerinde oran %7,5 iken 29.12.2009 tarihli ve 2009/15725 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 01.01.2010 tarihin-

den itibaren yürürlüğe girmek üzere yapılan değişiklik ile uygulanan oran %10 oranında artırılarak %8,25 olarak belirlenmiştir (53 Seri No'lu Damga Vergisi Genel Tebliği; 27449 Sayılı 31.12.2009 Tarihli Resmi Gazete).

Opsiyon sözleşmelerinden alınan damga vergisine ilişkin olarak belirtilmesi gerek önemli bir hususta istisnaya tabi olma durumudur. Damga Vergisinde opsiyon sözleşmelerine ilişkin istisna hükmü DVK'nın 9. Maddesinde yer almaktadır. İlgili maddede "Bu kanuna ekli (2) sayılı tabloda yazılı kağıtlar Damga Vergisinden müstesnadır" denilmektedir. Vadeli işlemler ve opsiyon sözleşmeleri (2) sayılı tabloda "IV-Ticari ve medeni işlemler ilgili kağıtlar" başlığının altındaki 19. bentde yer almaktadır.

2.4.5.1. Verginin Mükellefi

Damga vergisinin mükellefleri; damga vergisine tabi tutulmuş olan belgeleri imza eden kişilerdir. Resmi kurumlar ile kişiler arasındaki işlemlerde ise damga vergisinin, söz konusu kişilerce ödenmesi gerekmektedir. Damga vergisi uygulanacak belgelere atılan imza sayısının birden fazla olması durumu, uygulanacak damga vergisi tutarını etkilemektedir. DVK'nın 24. Maddesinin 2. Bendine göre birden fazla kişi tarafından imza edilen kağıtlara ait vergi ve cezanın tamamından, imza edenler müteselsilen sorumludurlar.

2.4.5.2. Vergiyi Doğuran Olay

Opsiyon sözleşmelerine ilişkin olarak alınan damga vergisinde vergiyi doğuran olay, söz konusu sözleşmenin Türkiye'de düzenlenmesidir. Yabancı Ülkelerde düzenlenen kağıtların Türkiye'de resmi makamlara ibra edilmesi veya hükümlerinden yararlanılması durumunda vergiyi doğuran olay ortaya çıkmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Günümüzde küreselleşmenin etkisiyle hızla değişim gösteren ekonomik şartlar, işletmeleri finansal risklere karşı daha korumacı bir yaklaşıma zorlamakta ve bu korumacı yaklaşım işletmelerde mutlak suretle risk yönetiminin üzerinde durulmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Risk yönetiminin bir sonucu olarak da türev ürünlerin kullanımı

yaygınlaşmaktadır. Risk yönetiminin gereği iyi bir alternatif olarak değerlendirilebilecek olan türev ürünler ile ilgili bu ürünlerin olumsuz yönlerinin de yadsınamayacak kadar fazla olduğunu ortaya koyan görüşlerde mevcuttur.

Türev ürünler genel olarak, opsiyon sözleşmeleri, forward sözleşmeleri, swap sözleşmeleri ve future sözleşmeler olarak sıralanabilir. Bu ürünlerden özellikle opsiyon sözleşmelerinin sağladığı seçim hakkı sebebiyle kullanım alanı hayli geniştir. Bu noktada opsiyon sözleşmesi, finansal varlıkların belirli bir zamanda veya belirli bir zaman dilimi süresince herhangi bir zamanda alınması veya satılması konusunda alıcıya seçim hakkı tanıyan sözleşmelerdir.

Türev ürünlerin kullanım alanının genişlemesi söz konusu ürünler için mevzuat düzenlemelerini gerekli kılmaktadır. Özellikle bu ürünler ile elde edilen gelirin vergilendirilmesi konusunda birçok Ülke (Amerika, İngiltere, Fransa) vergi kanunlarında değişikliğe gitmektedir.

Türk Vergi Mevzuatında türev ürünlerle ilgili bir takım eksikliklerin olduğu açıktır. Her bir türev ürün özün önceliği prensibi dikkate alınarak ayrı ayrı değerlendirilmelidir. Örneğin opsiyon sözleşmeleri (genel anlamda türev ürünler) ayrıntılı bir şekilde örnekler verilerek açıklanabilir.

Kaynakça

- AKBEBEK Cemil (2011), *"Vadeli İşlem ve Opsiyon Sözleşmelerinden Sağlanan Gelirlerin Vergilendirilmesi"*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Mali Hukuk Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- AKÇAOĞLU, Ertuğrul (2002), *"Finansal Türev Ürünlerin Vergilendirilmesi"*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- ARIKAN, A. Naci(2000), *"Türev İşlemlerin Hukuki ve Vergisel Boyutu"*, Maliye Hesap Uzmanları Derneği Yayını, İstanbul.
- AVŞAR Tolga(2004), *"Vadeli İşlem Piyasaları (Türev Piyasalar) ve Vergilendirilme"*, Ya-

Gelir vergisi açısından opsiyon sözleşmelerinin vergilendirilmesi incelendiğinde GVK'da geçici 67. madde ile bir düzenleme yapıldığı görülmektedir. Ancak opsiyon sözleşmelerinden sağlanan gelirlerin hangi gelir unsurunun kapsamında olduğuna dair bir belirsizlik dikkat çekmektedir.

Banka ve sigorta muameleleri vergisi açısından bakıldığında opsiyon sözleşmelerinin arbitraj istisnası kapsamında kullanıldığı görülmektedir. Bu kapsamda opsiyon sözleşmelerinde banka ve sigorta muameleleri vergisinin olmadığı söylenebilir. Türk vergi sisteminin önemli bir eksikliği olarak görülen istisnaların türev ürünler konusunda da yer alması sisteme olan güvene zarar verebilecek bir unsur olarak dikkat çekmektedir.

Türev ürünlerle 1980'li yıllarda tanışan Türkiye'nin özelde opsiyon sözleşmeleri genelde ise türev ürünlere yönelik olarak var olan vergi kanunları dışında sadece bu ürünlere yönelik olarak vergi kanunları çıkarması gerekmektedir. Söz konusu kanunların mevzuatta ayrı bir başlık olarak yer alması ve her bir türev ürün için ayrı ayrı detaylandırılması tartışmalı durumların ortadan kalkması sonucunu sağlayacaktır.

yınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara.

AYDIN Servet (2005), *"Türk Bankacılık Sisteminde Türev Ürünlerin Kullanımı"*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi EBE, Ankara.

BAK Başak (2009), *"Borsa Opsiyon Sözleşmesi"*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt:64, sayı:4, s.39-75.

CEYLAN Ali ve KORKMAZ Turhan (2008), *"Finansal Teknikler"*, 6. Baskı, Bursa:Ekin Yayınevi.

ÇİÇEK Halit ve BOZDOĞAN Doğan(2011), *"Türkiye'de Future Piyasaların Kullanım Alanı ve Vergilendirilmesi"*, Vergi Sorunları Dergisi, sayı:277, s.81.

- DEMİR Şeref (2000), "Finansal Türevler ve Vergisel Boyutu-II", *Yaklaşım Dergisi*, Sayı:90, s:149-156,.
- ERSAN İhsan (1997), "Finansal Türevler", İstanbul:Literatür Yayıncılık.
- GÜNDÜZ Lokman ve TUTAL Mehmet (1995), "Türev Ürünlerin Muhasebeleştirilmesi: Türkiye Uygulaması Üzerine Bir Öneri", Sermaye Piyasası Kurulu.
- International Monetary Fund (2000), "Financial Derivatives", A Supplement To The Fifth Edition of Balance of Payments Manual.
- KARACA Yüksel (2001), "Vadeli İşlemlerin (Forward, Futures ve Options) İşleyişi, Hukuki Alt Yapısı ve Vergisel Durumuna İlişkin Değerlendirmeler- III", *Yaklaşım Dergisi*, Sayı:98, ss.68-75.
- KAYGUSUZ Mehmet (2011), "Finansal Türev Ürünlerden Forward Sözleşmeleri ve Muhasebe İşlemleri", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, cilt:25, sayı:2, ss.137-149.
- KHAMBATA Dara (1996), "The Practice of Multinational Banking: Macro Policy Issues and Key International Concepts", Edition:2 USA: Greenwood Publishing Group.
- KİRMAN Ahmet (2001), "Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi", Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara. (53 Seri No'lu Damga Vergisi Genel Tebliği), 27449 Sayılı 31.12.2009 Tarihli Resmi Gazete.
- KOÇ Selman Koç (1999), "Forward Sözleşmelerinin Hukuki Mahiyeti, Vergi Kanunları Karşısındaki Durumu ve Muhasebeleştirilmesi", *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı:219, ss.69-90.
- KÖSE Ömer (2007), "Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi ve Türk Vergi Sisteminde Yeri", *Mali Çözüm Dergisi*, sayı:82, ss.197-204.
- NURCAN Belma (2005), "Türev Piyasası İşlemlerinin Vergilendirilmesi ve Örnek Ülke Uygulamaları", Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Muhasebe Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Yeterlilik Tezi.
- ÖZALP, Pınar (2003), "Türev Araç Piyasalarının Finansal Sistemin İşleyişi İçindeki Rolü: Türkiye'de Bu Piyasalara İşlerlik Kazandırma Çalışmaları", Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara, s.10.
- S. Lawrence Ritter, L. William Silber ve F. Gregory Udell (1998), "Principles Of Money", Banking And Financial Markets, 9. Baskı.
- SEYHAN Fatih (2008), "Finansal İşlem Vergileri ve Türkiye'de Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi Uygulaması", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul
- TEKİNAY, Selahattin ve Diğerleri, "Borçlar Hukuku", Filiz Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 330.
- Vadeli İşlemler ve Opsiyon Borsası (2010), "VOB Hakkında Sıkça Sorulan Sorular", VOB.
- YANBOLU Didem (2011), "Piyasalarda Türev Ürünlerin Vergilendirilmesi ve Muhasebeleştirilmesi", Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa.

MOBBİNG KAVRAMININ BİREY VE ÖRGÜT AÇISINDAN ÖNEMİ

Arzu GÜRDOĞAN*

Öz

Küreselleşme ve rekabet; bilgi, iletişim ve üretim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler; yeni oluşan pazarlara girebilme ve mevcut pazarlarda büyüyebilme çabası; tüketicilerin bilinçlenmesi, istek ve ihtiyaçlarının değişmesi; toplam kalite kavramının gelişmesi ile çalışanların yönetime katılma ve daha demokratik yönetilme istekleri söz konusu bu değişmelerin nedenleri olarak gösterilmektedir. 1960'lı yıllarda, başlangıcında çıkar çatışmalarının olduğu sanılan, işyerinde olası bir rakip olarak düşünülen bireylere yönelik sistematik bir şekilde uygulanan psikolojik şiddet davranışlarını içeren yeni bir olgunun varlığından söz edilmeye başlanmıştır.

Bu olgu işyerinde “Psikolojik şiddet (Mobbing)” olarak adlandırılmıştır. Sektörel bazda yapılan araştırmalarda, psikolojik şiddet olaylarının en çok sağlık, üniversiteler ve gönüllü kuruluşlarda ortaya çıktığı görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, mobbing'in birey ve örgüt açısından ne anlama geldiği ve nasıl algılandığını ortaya koymaktır. Bu amaçla, yapılmış olan çalışmalardan yola çıkarak bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir.

Yapılan literatür taraması sonucunda elde edilen bulgular, kurumlarda mobbing olgusunun geçmişten beri var olduğunu, ancak bireylerin bu olgunun ne anlama geldiğini bilmedikleri ya da farkına varmadıklarından su üstüne çıkmadığını göstermektedir. İşyerinde psikolojik baskının neden olduğu psikolojik gerilimin kişilere, kurumlara ve topluma olan etkisinin yüksekliği, psikolojik baskıyla mücadele etmeyi zorunlu kılmaktadır. Bunun için her tür psikolojik baskıyı (mobbing) ortadan kaldırarak, kurumları iş tatmini, çalışma barışı ve bağlılık duygularının kuvvetli olduğu sosyal yapılar haline getirmek öncelikli olarak yapılması gerekenler arasında görülebilir.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Şiddet (Mobbing), Yıldıрма, Duygusal Taciz, Zorbalık.

* Öğr.Gör.Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Ortaca Meslek Yüksekokulu, agurdogan@mu.edu.tr

The Importance of Concept of Mobbing in Terms Of Individual and Organization

Abstract

Globalization and competition, developments in communication and production technologies, efforts of entering new markets and growing in existing markets, customers' awareness and changes in desires and needs, with the development of the concept of total quality management, requests for employee participation and more democratic management cause of these changes are shown. In the 1960s, the existence of a new phenomenon started to be mentioned that conflicts of interest behavior with psychological violence applied in a systematic way towards people who are considered to be a potential competitor

This phenomenon is called as 'Psychological violence (mobbing)' in workplace. Studies at sectoral level betray that psychological violence cases principally emerge from medical establishment, universities and voluntary organizations. The purpose of this study to reveal what mobbing means and how it is perceived in terms of the individual and the organization. For this purpose, a literature review was carried out based on the studies that have been made.

The findings of the literature review reveal that the phenomenon of mobbing already exists from past, but it hasn't appeared because of people do not know or realize what it means. It is necessary to fight against the psychological pressure caused by psychological stress in the workplace because of its cost and harm to individuals, institutions and communities. Therefore, eliminating all kinds of psychological pressure (mobbing), to make institutions into social structures that have a strong sense of commitment, job satisfaction and peace can be seen among the things to make it as a priority.

Keywords: Psychological Violence (Mobbing), Intimidation, Emotional Abuse, Bullying.

1. Giriş

Küreselleşen dünyada birey, bir işletmenin en vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. Kurumların başarıya ulaşmasında veya başarısızlığa uğramasında önemli rolü oynayan insan faktörünün doğru ve verimli bir şekilde yönetilmesi oldukça önemlidir. İnsan ögesinin doğru şekilde, doğru zamanda ve doğru niteliklere sahip olması, bu bireyler arasından en faydalı olanlarının seçilmesi yetiştirilmesi ve yönetilmesi kurumun başarılı olmasında önemli rol oynamaktadır.

Mobbing, örgütte birey veya gruplara zarar vermek için sergilenen leke sürmek, rezil etmek, ayağını kaydırmak, gücünü kötüye kullanmak, hakaret etmek, gözdağı vermek ve saldırmak biçiminde görülen davranışlardır. Tanımlardan da anlaşıldığı gibi, örgüte ve bireylere zarar veren ve örgüte dolaylı maliyetler yükleyen mobbing davranışları önlenmeli ve yönetilmelidir (Kirel, 2007: 318; Eser, 2011).

Mobbing sözcüğü etimolojik olarak incelendiğinde “Mob”, Latince “kararsız kalabalık” anlamına gelen “mobile vulgus” sözcüklerinden gelmektedir. Mobbing kavramı ilk olarak 1960’lı yıllarda Konrad Lorenz tarafından, hayvanların bir yabancıyı veya avlanmakta olan bir düşmanı kaçırmak için yaptıkları davranışları tanımlamak için kullanılmıştır. 1970’li yıllara gelindiğinde İsveçli Dr. Peter-Paul Heinemann, çocuklar arasındaki kabadayılık ve zorbalık içeren davranışları incelemiş ve mobbing sözcüğünü kullanmıştır (Yıldız ve Kılış, 2005: 72; Aydın ve Özkul, 2007: 171; Leiding, 2010: 364).

İngilizce’de “mobbing”, “bullying”, “harassment”, “psychological terrorization”, “workplace terrorization” ve “emotional abuse” terimleri ile ifade edilen bu olgu, Türkçede “yıldıрма” ve “duygusal taciz” ile ifade edilmektedir. İçeriğinde fiziksel olmayan, duygusal saldırganlık veya duygusal taciz eylemleri bulunmaktadır (Cemaloğlu ve Ertürk, 2007: 346; İbicioğlu, Çiftçi ve Derya, 2009: 26). Bazı kaynaklara göre de, İspanyol yazarlar, başlangıçta çok eski bir sorun olarak mobbing’in hangi dilde tanınımının yapılması gerektiğini tartışmış, bu kelimeye “mobbing” adını vermişlerdir (Bernate, 2008: 1).

Korku kültürünün yoğun olarak yaşandığı, antidemokratik tutum ve davranışların olduğu ortamların mobbinge ortam hazırladığı bilinmektedir. Sosyal ve hukuk alanlarında üzerinde çalışılan bir konu olan mobbing işyerlerinde gücünün zayıflar üzerinde psikolojik olarak baskı kurması olarak adlandırılmaktadır. Anlaşılacağı üzere, işyerinde psikolojik taciz bir iki davranıştan oluşan bir durum değil, pek çok davranışın hedef seçilen kişiye sistematik olarak ve uzun süre uygulanması sonucu ortaya çıkmaktadır.

1.1. Birey ve Örgüt Açısından Mobbing Kavramı

Mobbing iş yaşamını zorlaştıran birçok huzursuzluğa ve çatışmaya neden olan önemli bir sorundur. Günümüzde iş yaşamında baskıcı rekabet çağı yaşanmaktadır. Bazı işletmelerde baskıcı tavırlara sahip olmayı, güçlü çalışanlar ve daha da güçlü bir üretkenlik oluşturan güçlü liderler olarak kabul eden bir anlayış vardır. İşletmelerde ve hemen her türlü işyerinde hangi statüde, hangi yasta olursa olsun, hangi işte çalışırsa çalışsın, cinsiyeti ister kadın ister erkek olsun herkesi derinden etkileyen bu hastalığın adı ‘mobbing’dir.

İşyerinde psikolojik baskı gerek kamu gerek özel sektördeki işletmeler için bilinen bir olgudur ve genellikle mağduru aşağılama veya kötü bir isimle çağırma, alay etme, hafife alma, laf dokundurma, negatif eleştiri yapma, sürekli takip etme, ilişkileri dondurma, dışta bırakma, tehdit etme, fiziksel saldırıda bulunma, anlamsız görevler verme, aşırı iş yükü altında ezme, sorumluluk verip yetki vermeme, yetkilerini ve imkânlarını elinden alma, kasten yanlış bilgi verme, formalitelere mecbur bırakma, iftira atma, yeteneklerini ve başarısını küçümseme, dinlememe gibi davranışlar şeklinde ortaya çıkmaktadır. Mobbing sadece işletmeleri olumsuz etkilemez, bu hastalık, işletmelerle beraber işgörenleri, işverenleri, onların ailelerini ve bütün toplumu fazlasıyla etkileyebilecek sinsi bir güce sahiptir (Kaymakçı Aksakal, 2008: 2).

Mobbing, bireysel, grup ve örgütsel etkililik için olumsuz sonuçları da içeren karmaşık bir olgudur. Mobbing’in teorik ve pratik anlamda işyerinden uzaklaştırılmasını sağla-

mak ve etkisinin azaltılabilmesi için süreçlerin iyi analiz edilmesi gerekir. İşyerinde uygulanan mobbing davranışı, birine karşı gruplaşma veya başkalarına karşı psikolojik terörizm olarak tarif edilmektedir (Leymann, 1990: 119; Shallcross, Sheehan and Ramsay, 2008: 56). İşyerinde çalışanlara aşağılayıcı ve hakaret edici davranışlar da “mobbing” olarak algılanmaktadır. Bu şekilde işten gönüllü olarak ayrılan çalışanlar kıdem tazminatlarını da alamamakta, işletme bu anlamda herhangi bir ödeme yükümlülüğü altına girmekten kurtulmaktadır (Elibol, Gökdeniz ve Güngör, 2008: 96).

Leymann’a göre bireye yönelmiş olumsuz davranışların mobbing kapsamında değerlendirilebilmesi için “haftada en az bir kez gerçekleşmesi”, “en az 6 ay süregelmesi”, “belirli bir hedefe yönelik olması” ve “mobbing davranışına maruz kalan mağdurun durumla baş etmekte zorlanıyor olması” gerekmektedir (Tetik, 2010: 83; Alparslan ve Tunç, 2011: 148; Kılıç, 2011: 136).

Psikolojik taciz kavramının endüstri ve örgüt psikolojisi alanında tartışılmasını gündeme getiren İsveçli psikolog Leymann, mobbingi “bir veya birkaç kişi tarafından diğer bir kişiye yönelik olarak, sistematik bir biçimde düşmanca ve ahlak dışı bir iletişimin yönetilmesi” şeklinde tanımlarken “psikolojik terör” ifadesine de yer vermiştir (Yıldız ve Kılış, 2005: 72; Kirel, 2007: 318; Eser, 2011). Çalışma hayatında ruhsal terör ya da mobbing, düşmanca ve gayri ahlaki iletişim demektir. Bu ortamda, bir kişi sistematik bir şekilde grubu yönlendirir. Yönlendiren, kıskırtan kişinin karşısında ezilen taraf da söz konusudur. İşyerinde bu eylemler sık ve uzun süreli gerçekleşmekte ve bu nedenle ciddi ruhsal, psikomatik ve sosyal sefalet sonuçlarını içermektedir (Leymann, 1990: 120). Leyman’ın çalışanlar arasında benzer tipte uzun dönemli düşmanca ve saldırgan davranışların varlığına dair yaptığı saptamalar sonucunda, bu kavramı kullandığı görülmektedir. Çalışma yaşamında bu tarz davranışlar, Leymann’dan önce hiç kimse tarafından fark edilip tanımlanmamıştır. Bu nedenle Leymann’ın görüşleri ve araştırmaları, bütün dünyada işyerlerindeki mobbing davranışlarına ilişkin araştırmalara temel oluşturmaktadır. Leymann, işyerinde

mobbing davranışının varlığını belirtmekle kalmamış, davranışın özel niteliklerini, ortaya çıkış şeklini, uygulanan şiddetten en fazla etkilenen kişiler ve doğabilecek psikolojik sonuçları da vurgulamıştır (Tınaz, 2006: 14; Eser, 2011; Şenturan ve Mankan, 2009: 154). Ancak Leymann, iş yerinde mobbing’i herhangi bir şiddet olmadan kibarca yürütülen ancak çok yazılı belgenin ortada dolaşmasıyla yaşandığını söylemektedir (Westhues, 2002: 32).

Çalışma hayatına uyarlandığında, mobbing’in kabul görmüş tek bir yasal tanımı olmamakla birlikte, Türkiye’nin de üyesi bulunduğu Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ), mobbingi “hedeflenen bir işçiye karşı cephe oluşturmak, grup halinde saldırmak” şeklinde tanımlamış (ILO, www.ilo.org/public/english/bureau/inf/magazine/26/violence.htm, 21.05.2011) ve sürekli olumsuz sözleri, eleştirileri, bir işçiyi sosyal ilişkilerden izole etmeyi, hakkında dedikodu yapmayı ya da yanlış bilgi yaymayı grup halinde saldırı olarak kabul etmiştir (İlhan, 2010: 1176).

Psikolojik taciz, kurbanın küçük düşmesine, kırılmasına, stres yaşamasına neden olan; iş performansını engelleyebilen, huzursuz bir iş ortamına yol açan, bir veya birden fazla kişiye karşı tekrar eden saldırgan davranış ve uygulamalardır. Özellikle sosyal izolasyon ve dışlama, işteki performansının değerini haksızca düşürme, sataşma, alay etme gibi tipik psikolojik taciz davranışlarıyla kurbanın sistematik bir şekilde kızdırılmasına yönelik olarak belli bir süre devam etmesiyle gerçekleşir (Yıldız ve Kılış, 2005: 73; Demir ve Çavuş, 2009: 14).

1.2. Mobbing Davranışının Ölçümü

Leymann davranışın temel yapısına göre beş ana grupta sınıfladığı toplam 45 farklı mobbing davranış özelliği tanımlamıştır. Bu beş ana başlık şöyledir:

1. Kendini göstermesini ve iletişimini engelleme: Üst konumundaki kişilerin mağdurun kendini ifade etme ve sergileme olanaklarını kısıtlaması. Örneğin, mağdurun sürekli sözünün kesilmesi, yüzüne bağırılması veya yüksek sesle azarlanması, yaptığı işin sürekli eleştirilmesi vb...

2. Sosyal ilişkilerden yalıtma: Çevresindeki insanların mağdurdan uzaklaşması, konuşmaması, sanki orada değilmiş gibi davranması vb. Görüşme hakkından yoksun bırakılıp, diğer işgörenlerden dışlanır (Cemaloğlu, 2007a: 119).

3. Saygınlığına saldırıda bulunmak: İnsanların mağdurdun arkasından kötü konuşması, asılsız söylentilerin ortada dolaşması, gü-lünç durumlara düşürülmesi ve cinsel imalar yapılması vb... (Aydın ve Özkul, 2007: 173).

4. Yaşam kalitesine ve mesleki duruma saldırıda bulunmak: Mağdura hiçbir özel görev verilmemesi ya da verilen işlerin geri alınması, anlamsız işler verilmesi, işin sürekli değiştirilmesi ve mali yük getirecek genel zararlara sebep olunması vb... (Leiding, 2010: 365).

5. Doğrudan sağlığa saldırıda bulunmak: Mağdurdun fiziksel olarak ağır işler yapmaya zorlanması, fiziksel şiddet tehditleri yapılması, fiziksel zarar görmesi ve cinsel tacize uğraması vb... (Gül, 2009: 516; Altınöz vd., 2010: 65; Şenturan ve Mankan, 2009: 156).

Leymann, yıldırma beş aşamadan oluşan süreç, davranışsal ve fiziksel düzeyde olmak üzere iki ayrı grupta ele alınan yıldırma belirtilerinin kişiye, yer ve zamana, sürekliliğine göre değişik oranlarda tesir ettiği görülmektedir (Köse ve Uysal, 2010:264). Mobbing davranışını ölçmek için en sık kullanılan ölçüm araçları, Leymann'ın Psikolojik Terör Tipolojisi (LIPT) ve son zamanlarda da Einarsen'in Negatif Davranış Anketidir (NAQ) (Tetik, 2010: 82). Bu davranışlar sürekli olarak ve değişik şekillerde sistemli bir şekilde yapıldığında mobbing'e neden olmaktadır.

Yıldırma maruz kalan kişilerin genel özellikleri incelendiğinde; başarılı, yenilikçi, yaratıcı, bilgili ve eğitilmiş kişiler oldukları görülmekte, psikolojik şiddeti uygulayanın üst olması durumunda, astın üstün yerine geçme endişesinin, bu davranışların ortaya çıkmasına neden olduğunu ortaya koymaktadır. Örgüt içerisinde belirli kişileri hedef alan sistematik bir dizi duygusal saldırı ve yıpratma hareketi olan yıldırma, hem bireylere hem de örgütlere zarar vermektedir. Bu nedenle, yıldırma davranışlarının önlenmesi ve yönetilmesi gerek-

mektedir (Altınöz vd., 2010: 65). Psikolojik yıldırma, kişiler arasında kişisel ve örgütsel etkenler nedeni ile meydana gelen ya da yaşanan sorunların uzun dönemli etkiler yaratan tepkiler geliştirilmesi ile kişilerarası ilişkilerde bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Psikolojik yıldırmanın kişilerarası ilişkilerde bir problem olarak ortaya çıkmasını etkileyen çok sayıda neden bulunmaktadır. Bu nedenlerden bir bölümü kişilerarası ilişkileri etkilerken, diğer bölümü ise örgütsel iletişim üzerinde etkili olmaktadır (Eginli Temel ve Bitirim, 2010: 48). göre Ancak, Leymann'a iş yerinde mobbing herhangi bir şiddet olmadan kibarca yürütülen ancak çok yazılı belgenin ortaya dolaşmasıyla yaşanmaktadır.

Mobbing'e neden olan bazı örgütsel nedenler şöyle ifade edilebilir: Kötü yönetim, stresli iş ortamı, monotonluk, yöneticilerin mobbing'in varlığına inanmamaları, ahlak dışı davranışların çokluğu, örgütsel küçülme, yenden yapılanma vb. gibi olağan dışı durumlardır (Çarıkçı ve Yavuz, 2009: 51). Örgütsel yapının katı, hiyerarşi basamaklarının fazla olması, iletişim kanallarının kapalı olması, stresli iş ortamı da mobbing'in örgütsel nedenleri arasında yer alırken, mobbing mağdurdunun yeni fikirler üretebilen, farklı bakış açılarıyla dünyayı yorumlayabilen, eğitim, dış görünüş, entelektüel birikim açısından parlak eleman veya işe yeni başlamış deneyimsiz genç biri olması rekabetçi ve bencil kişilik sahibi kimseler için mobbing sebebi olabilmektedir (Tengilimoğlu ve Mansur Akdemir, 2008: 201).

Mobbing'in, aslında istisnasız tüm çalışanları, en azından çalışma yaşamlarının bir döneminde, niceliği ne olursa olsun pençesi altına aldığı düşünülmektedir: Devamlı çalan telefonlar, bağırma, günah keçisi olma, sessiz telefonlar, kurbanı suçlama ve tehdit, organizasyonda küçülmeye gidilerek iş yükünün artırılması, yapılan işin dikkate alınmaması, eğitim verilmemesi, haksızlık, dedikodular, anlamsız ve çok sayıda görev verilmesi, devamlı olarak izinden göreve çağırılma, terfi sözünün yerine getirilmemesi, istenmeyen fiziksel temas, fiziksel saldırı ve tehdit, ahlaki çöküntü, cinsel taciz, izolasyon, sürekli küçümseme, kişinin alt düzeyinde çalışanlardan daha az ücret alması, her davranışın aşırı göz-

lenmesi, kurumla ilgili haberlerin dışında bırakılma, yetenek ve becerilerin altında iş talebi vs. (Yaraman, 2011). Mobbing'e uğrayan kişilerde; sıkıntı, panik atak, depresyon, yarım baş ağrısı, baş dönmesi, hafıza kaybı, dikkati toplayamama, uykusuzluk, kaşıntı, kızarma, pulanma, döküntü, göz kararması, görmede bulanıklık, boyun kasları ve sırtta ağrı, hızlı ve düzensiz çarpıntı, kalp krizi, nefessiz kalma, nefes alamama, yanma, ekşime, hazım zorluğu gibi mide rahatsızlıkları, organizmanın savunma yapılarında zayıflama, hastalıklara çok çabuk yakalanabilme, titreme, terleme, bacaklarda halsizlik ve kas ağrıları gibi çok sayıda belirtinin görüldüğü ifade edilmektedir (Güney, 2009: 17). Ülkemizde kavram olarak son yıllarda gündeme gelen mobbing, işyerinde psikolojik şiddet-taciz, duygusal taciz olarak ifade edilirken etki ve sonuçlarıyla tüm süreci tarif eden "yıldırma" kavramıyla karşılığını bulmuştur (Köse ve Uysal, 2010: 264). Günümüzde, Başbakanlık, Mart 2011 tarihinde 27879 sayılı resmi gazetede "İşyerlerinde Psikolojik Tacizin (Mobbing) Önlenmesi" adlı genelgeyi yayınlamıştır. Bu genelgede; çalışanların psikolojik tacizden korunması amacıyla sekiz maddeden oluşan tedbir kararları yer almaktadır (<http://www.mevzuatlar.com/sy/resmiGazete>, 2011).

1.3. Mobbing Davranışı ile İlgili Bazı Çalışmalar

Çiftçi ve diğer arkadaşlarının (2010) yaptıkları çalışma sonucu ile Davenport ve arkadaşlarının (2003), yaptıkları çalışma sonuçlarının "mobbing'in çalışanlar üzerinde; stres, psikolojik rahatsızlıklar, kazalar, sakatlıklar, tecrit edilme, ayrılık acıları, mesleki kimlik ve arkadaşlıkların kaybı, işsizlik, iş arama, taşınma, işsizlik maliyeti, kapasite altı çalışma, tedavi masrafları, ailevi sorunlar yaşama ve gelir kaybına neden olduğu" sonuçlarının birbirleriyle örtüştüğü görülmektedir (Çiftçi, vd., 2010: 122).

Çalışanların çalışma ortamlarında maruz kaldıkları yıldırma eylemlerinin cinsiyet yönünden incelendiği çalışmada; kadınların, erkeklere göre daha fazla yıldırmaya maruz kaldıkları görülmektedir. Araştırmanın diğer bulgusu, yıldırma davranışlarının daha çok

erkekler tarafından yapıldığıdır. Erkekler, hem kadınlara hem de erkeklere daha fazla yıldırma uygulamaktadır (Çoban vd., 2010: 416).

İlköğretim okulu yöneticilerinin etik liderlik davranışlarını gösterme düzeyleri ile öğretmenlerin yaşadıkları yıldırma arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada; öğretmenlerin yıldırmaya yoğun şekilde olmasa bile maruz kaldıklarını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, en yoğun şekilde maruz kalınan yıldırma davranışlarının fikir ve görüşlerin dikkate alınmaması, mantıksız ya da yetiştirilmesi mümkün olmayan işler verilmesi ve yapılan işin aşırı denetlenmesi olduğu saptanmıştır. İlgili literatür incelendiğinde, iş yerinde sosyal ilişkiler anlamında en çok maruz kalınan yıldırma davranışları arasında kurban hakkında söylenti çıkarılması, dedikodu yapılması ve kurbanın fikirlerinin önemsenmemesi, kurbanın sürekli eleştirilmesi, küçümsenmesi ve önemli gelişmelerden ve haberlerden uzak tutulması olduğu görülmüştür. Yıldırma davranışlarında asıl amacın kurban olarak seçilen kişinin sistematik bir biçimde lekeleme sürecine tabi tutularak ve kişilik haklarına saldırıda bulunularak kendini çaresiz hissetmesi ve savunulması güç bir duruma düşerek işinden ayrılmasının sağlanmasıdır. Bu bağlamda, yukarıda sayılan davranışların daha sık bir biçimde gözlemlenmesi anlaşılabilir. Diğer bir ifadeyle bu davranışlar, yıldırmanın amacına uygun nitelikte davranışlardır. Bu noktadan hareketle, okul yöneticilerinin davranışlarında ve karar verme süreçlerinde etik ilkelere uygun davranmalarının öğretmenlerin yıldırma davranışlarına maruz kalmalarında önemli bir etken olduğu söylenebilir (Kılınç Çağatay, 2010: 436).

Otel işletmelerinde yaşanan psikolojik şiddetin yapısı ve boyutları ile ilgili yapılan çalışma sonucunda; otel işletmelerinde hangi yolla psikolojik şiddet yaşandığına ilişkin görüşler arasında işgörenlerin; "yönetimle ilgili haberleri en son duydukları", "kararları konusunda şüpheli davranıldığı" ve "kendilerinden önemli bilgi ve belgelerin saklandığı ifadelerine daha yüksek katılım gösterdikleri; bunun yanında "dini inançlara saldırı veya alay edilme", "giyim ve dış görünüşle alay edilmesi", "politik görüşün eleştirilmesi, saldırılması veya alay edilmesi"ne yönelik ifadelerle ise

tüm ifadeler arasında en az katılım gösterdikleri tespit edilmiştir. Dolayısıyla, işgörenlere göre psikolojik şiddetin büyük bölümü iş ortamından kaynaklanmaktadır. Böylelikle yönetim ve diğer departmanlar arasında iletişimin yoğunlaştırılması, toplantı ve diğer etkinliklere artırılması, doğru ise doğru çalışanın yerleştirilmesiyle, belirli süreçte güven sağlandıktan sonra yetki göçerimi ve güçlendirme gibi kavramların ön plana çıkarılması şiddetin ortadan kaldırılması konusunda etkin bir çözüm yolu olarak görülmektedir (Aydın ve Özkul, 2007: 182).

İşyerinde yıldırıma uğramada dışadönük ve nevroitik kişilik yapıları ile cinsiyetin rolünün işlendiği çalışmada; bireylerin kişiliklerindeki nevroitiklik özelliği arttıkça işyerinde yıldırıma uğradıkları yönündeki algılarının arttığı görülmüştür. Bireylerin kişiliklerindeki dışadönüklük özelliği azaldıkça işyerinde yıldırıma uğradıkları yönündeki algılarının ise artmadığı çıkan sonuçlar arasındadır. Literatürde işyerinde yıldırma mağdurlarının bir kısmının içedönük kişilik yapısına sahip olduğu belirtilmektedir (Deniz ve Ünsal, 2010: 17).

Örgütlerde yıldırma adlı, kamu sektöründe yapılan bir çalışmada, Leymann tipolojisini oluşturan “kendini gösterme ve iletişim”, “sosyal ilişkiler”, “itibar”, yaşam kalitesi ve mesleki durum” ve “kişinin sağlığı” gruplarında yer alan yıldırıma yönelik davranışların tespitine yönelik yargılar ve cinsiyet kıyaslandığında kadın ve erkekler arasında bir farklılık bulunmamıştır. Ele alınan örneklem üzerinde, yıldırma davranışına rastlanılmadığı, cinsiyetin yıldırma davranışlarının değerlendirilmesinde anlamlı bir farklılık yaratmadığı görülmüştür (İbicioğlu, Çiftçi ve Derya, 2009: 37).

Bir kurum hastanesinde sağlık personelinin maruz kaldığı mobbing davranışlarının belirlenmesine yönelik yapılan çalışmada; katılımcıların tamamı bir şekilde mobbing davranışına maruz kaldıklarını belirtirken, maruz kalınan mobbing davranışlarının en sık sebepleri olarak yoğun stres altında çalışma ve çalışma şartlarının kötülüğü olarak saptanmıştır (Tosun ve Şahbaz, 2010: 93).

Örgütlerde, ‘önce insan’ anlayışıyla, çalışan odaklı bakış açısının benimsendiği

şeffaf bir örgüt kültürünün oluşturulması, bireysel ve örgütsel beklentilerin dengelenmesi psikolojik yıldırma ile mücadele etmenin ön koşulları arasında yer almaktadır. Psikolojik yıldırımadan arındırılmış çalışma ortamlarında ise, bireysel moral ve motivasyon ile iş tatmininin artacağı, iş ahlakına uygun bir atmosferde etik ilkelerin kolaylıkla uygulanacağı, işgücü sirkülasyonunun azalacağı, kurum imajının ve itibarının güçleneceği, fiziksel ve psikolojik rahatsızlıkların ortadan kalkması ile insan kaynağına yapılan harcamaların küçüleceği, örgütsel performans ve verimliliğin maksimize olacağı, karşılıklı sevgi ve saygıya dayanan olumlu ve esnek bir kurum kültürünün inşa edileceği, yöneticilerin ve çalışanların olduğu kadar, çalışanların birbirlerine güven duyacağı ve çift yönlü iletişim akışı ile beslenen sağlıklı bir kurum ikliminin hayata geçirileceği söylenebilmektedir.

İşyerlerinde mobbing’e maruz kalanlar, genelde çalışan, yenilikçi, eğitilmiş, işine ve işyerine bağlı, donanımlı ve yumuşak huylu insanlardır. Psikolojik saldırı hangi gerekçeyle yapılmış olursa olsun, kim yaparsa yapsın, saldırının odağında olan bir insandır. “Bir insanın örselenen duygularının tedavisi kolay değildir. Çok uzun süren tedavi döneminden sonrada, psikolojik yönden eski sağlığına kavuşmasının kolay olmadığını, Heinz Leymann ifade etmektedir. İşyerinde psikolojik tacize maruz kalanların çoğu, travma sonrası stres bozukluğu hastalığına yakalanmakta ve bu durum yaşamının tamamına sirayet etmektedir. Psikolojik taciz, ülkemizde yapılan anketlerde %46-50 civarında çıkmaktadır. Gelişmiş ülkeler de bu oran daha azdır (Gün, 2010: 38).

Özellikle örgütlerde psikolojik yıldırmanın engellenmesi ya da ortadan kaldırılması için çalışanlar arasında güvenin hakim olduğu bir psikolojik iklimin yaratılması bir ön koşuldur. Çalışanlar arasında güvenin var olması, olumsuz mesajların yayılmasını engelleyeceği gibi, aynı zamanda mesajların anlamlandırılmasında yanlış anlamaların ortadan kaldırılmasına da olanak tanımaktadır. Böylece çalışanlar örgütte sürekli olarak kendileri ile ilgili olumsuz bir durumun varlığını takip etmek ya da böyle bir durumla mücadele etmek durumunda kalmamaktadır (Eginli Temel ve Bitirim, 2010: 48).

2. Sonuç ve Öneriler

Mobbing, karmaşık davranışlarla karakterize olmuş ve işyerinde karşılaşılan bir olgu olarak tarif edilebilen, bir bireye karşı uygulanan zararlı davranışlar ve baskılar olarak tanımlanmaktadır. İş stresi, işin insan üzerinde oluşturduğu baskıdır ve hem kişiler için hem de kurumlar için sorunlara yol açabilmektedir. Toplumun sağlığını etkileme ihtimali de olan iş stresinin önemi, bireyi olumsuz etkileyerek iş performansının düşmesine, işe yabancılaşmasına, kalitenin azalmasına ve iş kazalarına sebep olmasıdır (Işık, 2007: 110). Mobbing hedef ya da mağdur kişinin mental sağlığını olumsuz etkiler. İşyerinde mobbinge maruz kalan bireyler ağır stres ve kaygı yaşar. Mobbing; hastalıklara, sosyal dışlanmaya ve hatta suça neden olur, mesleki ilerlemeyi ve para kazanmayı engelleyebilir. Avrupa'daki araştırmalarda, işyerinde mobbing hedefi olarak seçilen bireyin olumsuz duygusal koşullar nedeniyle aşırı stres yaşayabileceği ortaya konmuş; ancak bunun işveren açısından da bir maliyetinin olabileceğine dikkat çekilmemiştir. Her mobbing vakası, genel bir maliyet analizi yapmayı engelleyen kendine özel detayları ve olayları içerir. Örgütsel çalışmalar mobbingin verimliliğin düşmesine neden olabileceğini göstermektedir. Bu nedenle mobbing toplam iş verimliliğini olumsuz etkileyen bir maliyet faktörü olarak görülmelidir (Reichert, 2003: 12).

İşletmelerde, öncelikle bu tür davranışların varlığına izin verilmemelidir. Dedikodu kazanının kaynamasıyla kendini gösteren bu tür davranışlar takım ruhunu etkilemekte ve işletmeyi başarısızlığa sürüklemektedir. Oluşan karmaşa ve huzursuzluklar işletmenin imajına yansiyarak sektör içerisinde olumsuz bir şekilde tanınmasına neden olmaktadır. Bunun yanında işletmeler açısından işin verimliliğinde düşme, personel devir hızının artması, çalışanların tazminatları, hastalık izinlerinin artması, örgüt geliştirmeyi engelleme gibi pek çok olumsuz sonuç doğurur. İzin talep eden bireyler sadece sürecin mağdurları olmayacak aynı zamanda örgütün diğer çalışanları da oluşan olumsuz ortamdan izin kullanarak uzaklaşmak isteyeceklerdir (Koç ve Bulut Urasoğlu, 2009: 64). Bu durum da örgüt-

tün verimliliğini etkileyecektir. Mağdurlar açısından olaya bakıldığında da sonuç oldukça kötüdür. Belirtildiği gibi mobbing kavramı, işyerinde bireylere üstleri, eşit düzeydeki çalışanlar veya astları tarafından sistematik biçimde uygulanan her tür kötü muamele, tehdit, şiddet, aşağılama gibi davranışları ifade eden anlamlar içermektedir. Mobbing sonucu birçok insan stres yaşamakta, hatta işinden ayrılmaktadır. En önemlisi de çalışma yaşamının kalitesini düşürmekte, sağlıksız bir örgüt yapısı meydana getirmektedir. Bireyin, bilginin ve çaresizliğin karşısında duyduğu korku ve endişeyle kendi içinde, tek başına mücadele edebilmesi oldukça güçtür. İnsanlar, bir olguyu tanımayı öğrendikleri takdirde, önceden yaşamış oldukları veya şu anda yaşadıkları deneyimlerini çok daha gerçekçi bir bakışla değerlendirebilir. Bu durum insan kaynakları açısından önemle ele alınmalı ve diğer disiplinlerle de ortak çalışmalar yapılmalıdır (Acar ve Dündar, 2008: 119).

Mobbing süreci ile örgütte oluşan karmaşa ve huzursuzluklar örgüt imajına yansır ve örgütün olumsuz bir şekilde tanınmasına sebep olur. Örgütte işgücü devri yükselir, giderek artan huzursuzluk ortamından ve çatışmadan kaçmak için arayışlar başlar. Bireylerin, işlerine ve örgütlerine aidiyet duyguları azalır, daha iyi bir çalışma atmosferi olan işyerlerine geçmek için fırsat kollarlar. Yetişmiş bireylerin ayrılması ile örgütte kazanılmış olan tecrübe yitirilir. Bunun sonucunda da yeniden eğitim maliyeti artar. Mobbing sürecinin örgüte bir başka etkisi de işçilerin tazminat talepleri olacaktır. Ülkemizde henüz bu sürecin yasalarda tanımlanmamış olmasına karşın bazı devletler, işle ilgili stresin neden olduğu fiziksel ve ruhsal hastalıklar için işçilerin tazminat talebini kabul etmiştir. Bu duruma yönelik hukuki süreçler ve yapılacak ödemeler, maliyetleri arttıracaktır (Koç ve Bulut Urasoğlu, 2009: 64).

Bir işyerinde mobbing'in barınması, yönetimin buna izin vermesi ya da göz yummasıyla ilişkilidir. Bundan dolayı yönetimde bulunan insanlar iyi seçilmelidir. Yöneticinin, kendisini yetiştirmiş, farklılıklara hoşgörülü, adaletli, iletişim kurma becerisi yüksek ve duygusal zekâya sahip olmasına dikkat edilmelidir. Gelişmiş ülkelerde, özellikle de Avrupa'da işyerinde psikolojik şiddet ile ilgili yöne-

timin önlem almasını gerektirecek sendikalar ve kanunlar bulunmaktadır (Koç ve Bulut Urasoğlu, 2009: 78). Mobbingin önünün kesilebilmesi için yayınlanan genelgenin yazıda kalmayıp sonuçlarının tam olarak uygulanması ile bu durumun önlenebileceği düşünülmektedir. Eğitim yöneticileri, işyerinde psikolojik şiddet, taciz (mobbing) oluşturan davranışlardan kaçınmalıdır. Bu tür davranışlar hem disiplin soruşturmasına hem de cezaî soruşturmaya sebep olabilir. Eğitim yöneticisi, bu tür davranışların hukuka aykırı olduğunu ve bir gün bunun kendisine karşı da uygulanma ihtimalinin ve riskinin olduğunu bilmelidir (Çiftçi, 2010: 237). Mobbing'in örgütteki olumsuz etkileri arasında; örgütün tüm organlarına yayılması, örgütte güven, sevgi ve saygının azalması ve motivasyonun yok olması, uyumsuzluğun baş göstermesi ve iş verimliliğinin düşmesi, çalışanın topluma maliyetinin, yıllık gelirinden fazla olması, yüksek zeka ve vizyon sahibi kişilerden oluşan çok sayıda insanın yok yere heba edilmesi, işe devamsızlık ve işten ayrılmaların çok olması sayılabilir. Yıldırma üzerine çalışan araştırmacıların önemli bir tespiti şudur: "Yıldırma yapanların kişiliklerini değiştiremeyiz. Yıldırma önlemek için aktörleri teşvik eden sistemi değiştirmek zorundayız". Bu nedenle yıldırma konusundaki araştırmaların önemli bir bölümü örgütsel nedenlere yönelmiştir (Kök Bayrak, 2011). Ülkemizdeki kurumlarda psikolojik baskı uygulanmakta, ancak bunun bir işyeri kültürü olduğu sanılmaktadır. Bu bilinci sağlamak için her kurumda zaman zaman mobbing konusunda hizmet içi eğitim verilerek çalışanlar ve yöneticilere farkındalık kazandırılmalıdır.

Kaynakça

- Acar, B. A. ve Dünder, G. (2008). "İşyerinde Psikolojik Yıldırma (Mobbing) Maruz Kalma Sıklığı ile Demografik Özellikler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt, 37, Sayı 2, ss.111-120.
- Alparslan, M. A. ve Tunç, H. (21.05.2011). "Mobbing Olgusu ve Mobbing Davranışında Duygusal Zekâ Etkisi", <http://edergi.sdu.edu.tr/index.php/sduvd/article/viewFile/1371/1458>.
- Altınöz, M., Parıldar, C., Çakıroğlu, D., Barlas, M., Çalışkan, G. ve Özdil, G. (2010). "İşyeri Eğitimi Sırasında Karşılaşılan Yıldırma: İşyeri Yöneticisi Kadın ve Erkek Olan Stajer Öğrencilerin Algıladıkları Yıldırma Düzeyinin Karşılaştırılması (Hacettepe Üniversitesi Örneği)", *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s.24, ss.63-74.
- Aydın, Ş. ve Özkul, E. (2007). "İş Yerinde Yaşanan Psikolojik Şiddetin Yapısı ve Boyutları: 4-5 Yıldızlı Otel İşletmeleri Örneği", *Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 7, s. 2, ss.169-186.
- Bernate, G. (2008). "Mobbing: Psychological Harassment", *Pm World Today Viewpoints*, Vol. X, Issue VIII, ss.1-3.
- Cemaloğlu, E. (2007a). "Örgütlerin Kaçınılmaz Sorunu: Yıldırma", *Bilig, Yaz*, s.42, ss.111-126.
- Cemaloğlu, E. (2007b). "Okul Yöneticilerinin Liderlik Stilleri ile Yıldırma Arasındaki İlişki", *Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, s.33, ss.77-87.
- Cemaloğlu, N. ve Ertürk, A. (2007). "Öğretmenlerin Maruz Kaldıkları Yıldırma Eylemlerinin Cinsiyet Yönünden İncelenmesi", *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5 (2), ss.345-362.
- Çarıkçı, H. İ. ve Yavuz, H. (2009). "Çalışanlarda Mobbing (Psikolojik Şiddet) Algısı: Sağlık Sektörü Çalışanları Üzerine Bir Araştırma", *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.2, s.10, ss.47-62.
- Çiftçi, A. (2010). "Eğitim Yöneticisi Adaylarının Yetiştirilmesi Bakımından Müfredatın Değerlendirilmesi", *V. Ulusal Eğitim Yönetimi Kongresi*, Antalya, ss. 230-241.
- Çiftçi, S., Mirzeoğlu, N., Güzel, P. ve Kılıç, Z. (2010). "Yıldırma Uygulamaları (Mobbing) ve Çatışma Arasındaki İliş-

- kinin Araştırılması: Futbol Hakemleri Üzerinde Bir Uygulama", 11. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi, Antalya, ss.120-124.
- Çoban, B., Hacicaferoğlu, S., Hacicaferoğlu, B. ve Gerek, Z. (2010). "Gençlik ve Spor Müdürlüğü Personellerinin Çalışma Ortamlarında Maruz Kaldıkları Yıldırma Eylemlerinin Cinsiyet Yönünden İncelenmesi", 11. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi, Antalya, ss.414-417.
- Demir, Y. ve Çavuş, F.M. (2009). "Mobbing'in Kişisel ve Örgütsel Etkileri Üzerine Bir Araştırma", *Niğde Üniversitesi, İİBF Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, ss.13-23.
- Deniz, D. ve Ünsal, P. (2010). "İşyerinde Yıldırma Uğramada Dışadönük ve Nevrotik Kişilik Yapıları ile Cinsiyetin Rolü", *"İŞ, GÜÇ" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, c.12, s.1, ss.7-22.
- Eginli Temel, A. ve Bitirim, S. (2010). "Örgütlerde Kişilerarası İlişkilerde Bir Problem: Psikolojik Yıldırma", *Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Bahar, s.24, ss.45-66.
- Elibol, H., Gökdeniz, I ve Güngör, T. (2008). "Treatment Incompatible with Human Dignity: An Application of Private Sector", *International Research Journal of Finance and Economics*, 18, ss.96-107.
- Eser, O. (21.05.2011). "Mobbing Kavramının Türkçe Serüveni",
- Gül, H. (2009). "İş Sağlığında Önemli Bir Psikososyal Risk: Mobbing-Psikolojik Yıldırma", *TAF Preventive Medicine Bulletin*, c.8, s.6, ss.515-520.
- Gün, H. (2010). "Psikolojik Taciz (Mobbing) ve Verimlilik İlişkisi", *Kalkınmada Anahtar Verimlilik*, Yıl: 22, s. 254, ss.36-39.
- Güney, Z. (2009). "Mobbing (Psikolojik Yıldırma)", *Türk Farmakoloji Derneği Bülteni*, s.101, ss.17,18.
- http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/oktay_eser_mobbing_kavrami.pdf.
- <http://www.mevzuatlar.com/sy/resmiGazete/r ga/11/03/190311006.htm>.
- Işık, E. (2007). İşletmelerde Mobbing Uygulamaları ile İş Stresine yönelik Bir Araştırma, *Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- İbicioğlu, H., Çiftçi, M. ve Derya, S. (2009). "Örgütlerde Yıldırma (Mobbing): Kamu Sektöründe Bir İnceleme", *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, c.1, s.2, ss.25-38.
- İlhan, Ü. (2010). "İşyerinde Psikolojik Tacizin (Mobbing) Tarihsel Arka Planı ve Türk Hukuk Sisteminde Yeri", *Ege Akademik Bakış*, c. 10, s.4, ss.1175-1186.
- Kaymakçı Aksakal, H. (2008). "Çalışma Hayatında Mobbing (Sakarya İmalat Sektöründe Bir Araştırma)", *Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Doktora Tezi, Sakarya.
- Kılıç, A. (2011). "İspatı Zor Bir Süreç: Mobbing", *Bilişim Dergisi*, s.128, ss.134-138.
- Kılınç Çağatay, A. (2010). "İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Etik Liderlik Davranışları Gösterme Düzeyleri İle Öğretmenlerin Yaşadıkları Yıldırma Arasındaki İlişki", *V. Ulusal Eğitim Yönetimi Kongresi*, Antalya, ss.428-436.
- Kirel, Ç. (2007). "Örgütlerde Mobbing Yönetiminde Destekleyici ve Risk Azaltıcı Öneriler", *Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.7, s.2, ss.317-334.
- Koç, M., ve Bulut, Urasoğlu, H. (2009). "Ortaöğretim Öğretmenlerinde Mobbing: Cinsiyet Yaş ve Lise Türü Değişkenleri Açısından İncelenmesi", *International Online Journal of Educational Sciences*, c.1, s.1, ss. 64 – 80.
- Kök Bayrak, S. (20.03.2011). "İş Yaşamında Psiko-Şiddet Sarmalı Olarak Yıldırma Olgusu ve Nedenleri", www.sosyalbil.selcuk.edu.tr.

- Köse, S. ve Uysal, Ş. (2010). "Kamu Personelinin Yıldırma (Mobbing) ve Boyutları Hakkındaki Düşünceleri Üzerine Bir Çalışma: Manisa Tarım İl Müdürlüğü Örneği", *Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.8, s.1, ss.261-276.
- Leiding, L. (2010). "Mobbing in the Library Workplace", *College & Research Libraries News*, Vol.71, n.7, ss.364-384.
- Leymann, H. (1990). "Mobbing and Psychological Terror at Workplaces", *Violence and Victims*, Vol. 5, n.2, ss.119-126.
- Reichert, R. (2003). "Workplace Mobbing: A New Frontier for the Social Work Profession", *Professional Development: The International Journal of Continuing Social Work Education*, (Çev. Özmete, E.), s. 5, ss.3,4-12.
- Shallcross, L., Sheehan, M. and Ramsay, S. (2008). "[Workplace Mobbing: Experiences in the public sector](#)", *International Journal of Organisational Behaviour*, Vol. 13, n.2, ss.56-70.
- Şenturan, Ş. ve Mankan, E. (2009). "Ücretin İşyerindeki Yıldırma Olgusu Üzerindeki Etkisi", *Bilgi, Yaz*, s.50, ss.153-168.
- Tengilimoğlu, D. ve Mansur Akdemir, F. (2008). "İşletmelerde Uygulanan Mobbinging (Psikolojik Şiddet) Örgütsel Bağlılığa Etkisi", *7. Ulusal Büro Yönetimi ve Sekreterlik Kongresi*, ss.199-213.
- Tetik, S. (2010). "Mobbing Kavramı: Birey ve Örgütler Açısından Önemi", *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, c.12, s.18, ss.81-89.
- Tınaz, P. (2006). "İş Yerinde Psikolojik Taciz (Mobbing)", *Çalışma ve Toplum*, s.11, n.7, ss.13-28.
- Tosun, B. ve Şahbaz, A. M. (2010). "Bir Kurum Hastanesinde Sağlık Personelinin Maruz Kaldığı Mobbing (İşyeri Şiddeti) Davranışlarının Belirlenmesi", *IV. Ulusal Psikiyatri Hemşireliği Kongresi*, Sam-sun, ss.93.
- Westhues, K. (2002). "At the Mercy of the Mob", *Canada's Occupational Health & Safety Magazine*, Vol. 18, No. 8, ss. 30-36.
- Yaraman, A. (19.05.2011). "İşyerinde Psikolojik Taciz/Demokrasi/Psikolog: Nasıl Bir İlişki?", www.calismatoplum.org/sayi10/kitap_tanitim.pdf.
- Yıldız, S. ve Kılış, İ. (2005). "Psikolojik Taciz Olgusuna 4857 Sayılı İş Kanunu Açısından Bir Bakış", www.calismailiskileridergisi.org/download.
- "İşyerlerinde Psikolojik Tacizin (Mobbing) Önlenmesi", (19.05.2011).

İŞLETME BÖLÜMÜ İSTATİSTİK DERSİNİ ALAN ÖĞRENCİLERİN BAŞARI PERFORMANSININDEĞERLENDİRİLMESİ

Halil SAVAŞ*

Öz

Öğrencilerin başarılarını etkileyen temel faktörler genel olarak; öğretim elemanı, öğrenci ve çevresel odaklı olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Bu faktörler temelinde öğrenci başarılarının ölçülmesi, değerlendirilmesi ve sonuçların analiz edilmesi bir yandan varsa yanlış uygulamaların tespit edilmesini, diğer yandan başarı performansının sürekli iyileştirilmesinin altyapısını sağlayacaktır. Öğrencinin başarı performansını detaylı olarak takip eden, değerlendiren ve analiz sonuçlarına göre yeni politikalar üreten ve bunu sürekli hale getirebilen üniversitelerin sayısının çok az olduğu dikkate alınır, bu tür çalışmaların önemi daha iyi anlaşılabilecektir. Bu çalışmada; Pamukkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü'nde 2012-2013 Eğitim-Öğretim Yılı Güz döneminde İstatistik I dersini İngilizce ve Türkçe alan öğrencilerin sınav başarı performansı karşılaştırılmıştır. Öğretim dilinin öğrencinin başarı performansı üzerindeki etkisinin yanında; cinsiyet, öğrenim türü ve akademik ortalamaya gibi değişkenlerin ders başarı performansı üzerindeki etkisi araştırılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Performans Ölçümü, İşletme, İstatistik, Sınav Performansı, Yabancı Dil.

The Evaluation Performance of Statistics Course of Business Departments Students

Abstract

The main factors affecting the success of students divided into three categories generally; teaching staff, students and environmental-oriented. Achievements of students on the basis of these factors, measurement, evaluation and analysis of the results of incorrect applications have to be detected on the one hand, on the other hand will provide infrastructure for continual improvement of the performance of success. Following the success of the student's performance in detail, evaluate and analyze results, and produce new policies that can make it all the time is very low considering the number of universities, it will be better understood the importance of such studies. In this study, Pamukkale University, Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Business Statistics I Fall Semester 2012-2013 Academic Year course in English and Turkish students' achievement exam performance were compared. Teaching language in addition to the effect on the performance of the student's success, gender, education, and an average of variables such as type of course to determine the effect on the performance of success.

Keywords: Performance Evaluation, Business, Statistics, Exam Success Performance, Foreign Language

* Doç.Dr., Pamukkale Üniversitesi İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, hsavas@pamukkale.edu.tr

1. Giriş

Türkiye’deki üniversitelerin lisans düzeyinde işletme bölümlerinde okutulan dersler büyük ölçüde benzer olmakla birlikte; derslerin sayısı, çeşitliliği, dersin adı, dönemi hatta dersin dili açısından önemli sayılabilecek farklar da bulunmaktadır. Tablo 1, Tablo 2 ve Tablo 3’den görüleceği üzere örnek olarak verilen üç üniversitenin işletme bölümleri 2. yılındaki diğer dersler bir yana istatistik dersleri deders adı ve sayısı itibariyle farklılık göstermektedir.¹Bu farklılıklar yükseköğrenim kurumları açısından normal karşılanmakla beraber, akreditasyon açısından bazı temel alanlarda gerekli derslerin açılması gerekmektedir.

Uluslararası akreditasyon kurumlarından biri olan The Association to Advance Collegiate Schools of Business (AACSB)’ye göregeleneksel işletme konuları; muhasebe, iş hukuku, karar bilimleri, finans, bankacılık ve sigortacılık, insan kaynakları, yönetim, yönetim bilgi sistemleri, yönetim bilimi, pazarlama, üretim ve işlemler yönetimi, örgütsel davranış, stratejik yönetim, tedarik zinciri yönetimi ve teknoloji yönetimi gibi alanlardan oluşmakta ve bu çerçevede dersler gerekli görülmektedir. Türkiye’de bu kurum tarafından akredite edilen; Bilkent Üniversitesi İşletme Fakültesi, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi ve Sabancı Üniversitesi Yönetim Bilimleri Fakültesi olmak üzere üç fakülte vardır. İstatistik dersleri de işletme eğitimi için gerekli olan derslerden biridir.²Bu ders, işletmelerin karşı karşıya olduğu karar problemlerine istatistik kavram ve yöntemlerinin uygulanmasına yönelik bir derstir. Dolayısıyla, dersin yöntem ve tekniklerinin iyi bir şekilde öğrenilmesi, işletme öğrencilerinin 3 ve 4. yıllarda aldıkları bazı derslerdeki başarılarını da önemli ölçüde etkilemektedir.

Genel olarak işletme bölümlerinde istatistik dersleri ikinci yılda yer almaktadır. Bu dersler Pamukkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümünde de ikinci yılda güz ve bahar dönemlerinde İstatistik I ve İstatistik II olarak verilmektedir. Öğrencilerin başarı performansının değerlendirileceği İstatistik I dersinde; istatistiğe giriş ve temel kavramlar, merkezi eğilim ölçüleri, sınıflanmış veriler ve ölçümler, olasılık, kesikli rassal değişkenler ve olasılık dağılımları ile sürekli rassal değişkenler ve bu değişkenlerin olasılık dağılımları işlenmektedir.

Tablo 1: Boğaziçi Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü 2. Yıl Dersleri

2.YIL							
3. Dönem			Kredi/ECTS	4. Dönem			Kredi/ECTS
AD	213	Finansal Muhasebe	3/5	AD	214	Yönetim Muhasebesi	3/5
AD	220	Örgüt Yönetimi	3/5	AD	242	Stratejik Pazarlama Yönetimi	3/5
AD	251	Yönetim İstatistiği I	3/5	AD	252	Yönetim İstatistiği II	3/5
AD	231	İşletme Hukuku	3/4	AD	204	İş İletişimi	3/5
EC	203	Mikroekonomi I	3/5	EC	205	Makroekonomi II	3/5
--	--	Genel Seçmeli	3/5	--	--	Genel Seçmeli	3/5
TK	221	Türkçe	2/3	TK	222	Türkçe	2/3
			20/32				20/33

¹<http://www.mgmt.boun.edu.tr/content/view/254/221/lang,tr/> (Erişim Tarihi: 19.02.2013)

²http://iibf.uludag.edu.tr/bolumler/isletme/isl_egitimplan.pdf (Erişim Tarihi: 19.02.2013)

<http://isletme.pau.edu.tr/index.php?page=lisans> (Erişim Tarihi: 19.02.2013)

³Eligibility Procedures and Accreditation Standards for Business Accreditation, AACSB International – The Association to Advance Collegiate Schools of Business, s.8 (<http://www.aacsb.edu/accreditation/standardsbusn-jan2012.pdf>, Erişim Tarihi: 19.02.2013)

Tablo 2: Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü 2. Yıl Dersleri

III.YARIYIL/GÜZ						III.YARIYIL/BAHAR							
KODU	DERSİN ADI	Haf. Ders Saati			Kredi-si	ECTS	KODU	DERSİN ADI	Haf. Ders Saati			Kredisi	ECTS
		T	U	L					T	U	L		
AIT201	A.İ.İ.T. Nutuk	2			2	3	ISL2202	Mali Tablolar Ana-lizi	3			3	6
IKT2209	Makro İktisat	3			3	6	ISL2102	Organizasyon	3			3	6
ISL2101	İşletme Yöne-timi	3			3	6	MAL2208	Türk Vergi Sistemi	3			3	6
KAM2203	Borçlar Huku-ku	3			3	6	CAL2202	İş Hukuku	3			3	6
EKO2207	Betimsel İsta-tistik	3			3	6							
							Seçimlik Ders 1	3				3	6
	Seçimlik Ders 1	3			3	6							
Toplam Kredi					15	30	Toplam Kredi					15	30

Tablo 3: Pamukkale Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü 2. Yıl Dersleri

3.YARIYIL					4.YARIYIL				
DERS KODU	DERSİN ADI	T	U	K	DERS KODU	DERSİN ADI	T	U	K
TKD 201	Türk Dili I	2	0	2	TKD 202	Türk Dili II	2	0	2
EKNM 201	İstatistik I	3	0	3	EKNM 202	İstatistik II	3	0	3
EKON 209	Makro İktisat	3	0	3	ISLE 333	Pazarlama İlkeleri	3	0	3
ISLE 201	Ticaret Hukuku I	3	0	3	ISLE 202	Ticaret Hukuku II	3	0	3
ISLE 207	Yönetim ve Fonksiyonları	3	0	3	ISLE 214	Yönetim ve Organizasyon Teorileri	3	0	3
ISLE 2013	İşletme Matematiği	3	0	3	ISLE 222	Temel Bilgisayar Bilimleri	2	2	3
Toplam Kredi				17	Toplam Kredi				17

Öğrencilerin sınavlardaki başarı performansı Pamukkale Üniversitesi Lisans Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği³'nin 30. Maddesi çerçevesinde; İstatistik I dersinden öğrencinin 100 üzerinden ara sınavdan aldığı notun % 40'ı ve genel sınav notunun % 60'ı alınarak hesaplanmıştır. Aynı yönetmeliğin 32. Maddesine göre başarı notlarının harf karşılıkları Tablo 4'de verildiği gibidir.

Tablo 4: İstatistik I dersi sınav notlarının başarı notu ve başarı notu katsayısına dönüştürülmesi

Başarı Puanı	Başarı Notu	Başarı Notu Katsayısı	Sonuç
90 +	A1	4.0	Geçer Not
80-89	A2	3.7	
75-79	B1	3.3	
70-74	B2	3.0	
65-69	C1	2.7	
60-64	C2	2.3	
55-59	D1	1.7	Koşullu Geçer Not
50-54	D2	1.0	
40-49	E	0.5	Başarısız Not
0-39	F1	0.0	
Devamsız	F2	0.0	

³<http://www.pau.edu.tr/oidb/tr/sayfa/yonetmelik>, (Erişim: 23.02.2011)

1.1. Literatür Taraması

Sert (2003), yabancı dille eğitime karşı olanlar ile taraftar olanların görüşlerini ele aldığı çalışmada; karşı olanların meseleyi Türkçenin korunması ve bağımsızlık konuları açısından, taraftar olanların ise, yabancı dille eğitimin öğrenme süreçleri, bilişsel beceriler ve akademik başarı üzerindeki etkileri gibi eğitsel konular sebebiyle ele aldığını belirtmektedir. Nitekim İngilizce eğitim alan Hacettepe Üniversitesi İngilizce Tıp Bölümü 1. Sınıf öğrencilerinin akademik başarıları, tüm değişkenler dikkate alınarak hesaplandığında, İngilizce dil yeterliliğine bağlı olarak aynı eğitimi Türkçe alan öğrencilerin başarısından düşük çıkmıştır. Oysa bu öğrenciler üniversiteye daha yüksek puanlarla girmektedir.

Cashin ve Elmore (2005), İstatistik Ölçeğine Yönelik Tutum Anketi (Survey of Attitudes Toward Statistics Scale-SATS) puanları ile istatistiğe yönelik diğer iki tutum ölçeği, İstatistik Ölçeğine Yönelik Tutum (Attitude Toward Statistics Scale-ATS) ve İstatistik Tutum Anketi (Statistics Attitude Survey) puanlarının geçerlilik kanıtlarını araştırmışlardır. İç tutarlılık güvenilirliği tahminleri toplam puanlar için 0.90'dan büyük, bütün araçlar için alt ölçek değerleri 0.70'den büyük çıkmıştır.

Sarul ve Tulunay (2007), üniversite öğrencilerinin başarılarının değerlendirilmesinde kullanılan farklı derecelendirme yöntemlerini inceledikten sonra, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi 2002-2003 Eğitim Öğretim Yılı 1. Akademik Yıl ve Güz döneminde Temel Matematik dersini alan öğrencilerin başarıları üzerinde bu yöntemlerin etkisini araştırmışlardır.

Gök (2008), dilin bir toplum için neler ifade ettiği ile eğitim üzerindeki etkileri üzerinde durmuş ve bu bağlamda yabancı dille eğitim konusundaki farklı görüşlere sebepleri ile birlikte yer vermiş ve konuyla ilgili dikkat çekici bir nokta olarak Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Selime Sezgin'in şu sözlerini aktarmıştır:

"Orta, lise, yükseköğrenimini Robert Kolej'de, doktoraını ABD'de tamamlamış, on

yıl aralıklı olarak ABD'nin çeşitli üniversitelerinde lisans ve lisansüstü dersler vermiş, 1968'den beri Boğaziçi Üniversitesinde öğretim üyesi olarak bulunan biri olarak yabancı dille eğitime karşı olduğumu itiraf etmeliyim. Bütün bu birikimime karşın konuyu yabancı dille işlemek, tartışmaları sağlamak, sınav sorularını hazırlamak ve değerlendirmek vs. gibi boyutlarının hiç birinde anadilimiz Türkçeyi kullanmak kadar başarılı olamamaktayım." demekten çekinmemiştir. Her türlü altyapıya sahip bir öğretim görevlisi bahsedilen konuda zorlanabiliyorsa öğrenciler açısından çekilecek sıkıntının boyutlarını tahmin etmek zor olacaktır."

Palocsay ve Stevens (2008), lisans düzeyinde işletme istatistiğinin öğretilmesinde web tabanlı ödevlerin etkisini ölçmeye yönelik bir çalışma yapmışlardır. Çalışma, öğrencinin performansının önemli derecede öğreticinin tecrübesine ve öğrencinin yetkinliğine bağlı olduğunu, bunlar sağlandıktan sonra tercih edilen seçeneğin öğrencinin başarısına çok az etki ettiğini ortaya koymaktadır.

Choudhury ve Radhakrishnan (2009), matematik altyapısının istatistik dersi performansı üzerine etkisini araştırmışlardır. Bu çalışmada, Matematik I (Calculus I) dersinin uygulamalı matematik (Applied Calculus) dersinden istatistik dersi performansı üzerinde daha etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Uygulamalı matematik; doğrusal olmayan fonksiyonlar, sezgisel diferansiyel, integral ve çok değişkenli matematik uygulamaları konularını kapsamaktadır. Matematik I ise; polinom, üstel, logaritmik ve trigonometrik fonksiyonları, diferansiyel uygulamaları, integral uygulamalarına giriş konularını kapsamaktadır.

Yousef (2009), Yöneylem Araştırmasına Giriş dersi için 2005-2006 ve 2006-2007 yılları güz ve bahar dönemlerinde bu dersi tamamlayan tüm öğrencilerin verilerine dayalı bir analiz yapmıştır. Bu çalışmada, ilgili dersin başarıları ile akademik ortalama, Matematik I Matematik II ve İstatistik derslerinin başarıları arasında önemli korelasyonlar olduğu görülmüştür. Aynı zamanda başarı notu ile belirlenen performans ile cinsiyet arasında da önemli korelasyonlar olduğu belirlenmiştir. Yapılan

regresyon analizi de, öğrencilerin performansında en önemli göstergenin akademik ortalamaya olduğunu göstermektedir.

Haskin ve Krehbiel (2011), üst sınırlardaki 50 işletme lisans programında istatistik dersinin gerekliliği üzerine yaptıkları çalışmada; gerekli kredi sayısı, bilgisayar bütünleşmesi, fakülte altyapısı, öğretim pedagojisi, kitaplar ve değişiklik önerilerini araştırmışlardır.

Parisea ve Diğerleri (2011), İşletme İstatistiğinde örnek olay çalışmalarının etkisini ölçmeye çalışmışlardır. Bu örnek olay çalışmalarını tamamlayan öğrencilerin final sınavlarında daha yüksek notlar aldıkları, aynı zamanda iletişim, yazılım programı kullanımı ve işletme kararlarına istatistiği uygulama kabiliyetlerinin daha yüksek olduğu görülmüştür.

Cutshall, Bland ve Mollick (2012), lisans istatistik dersinde elektronik ders kitabı ve web-tabanlı ödevlerin kullanımını incelemiştir. Özellikle işletme öğrencilerinin algılarının değerlendirildiği çalışmada, işletme öğrencilerinin istatistiği öğrenmek için web-tabanlı ödevlerin dikkate alınması gerektiği sonucuna ulaşmışlardır.

1.2. Materyal ve Metot

Pamukkale Üniversitesi İşletme bölümünde tamamen Türkçe ve en az % 30 İngilizce ağırlıklı olmak üzere iki program yürütülmektedir. Bu programların aynı zamanda normal ve ikinci öğretim programları bulunmaktadır. 2012-2013 Eğitim-Öğretim Yılında Türkçe ve % 30 İngilizce ağırlıklı programlar için İstatistik dersinin de Türkçe ve İngilizce açılmasına karar verilmiştir. Bu ders güz döneminde İstatistik I, bahar döneminde İstatistik II adıyla okutulmaktadır. Türkçe program için ders isimleri İstatistik I ve İstatistik II olarak açılırken, % 30 İngilizce ağırlıklı program için Statistics I ve Statistics II adlarıyla açılmıştır.

20012-2013 Güz dönemi başında; her iki programda yer alan öğrencilerin derse ilgisi, konuları anlama, problem çözümlerine katılma ve verilen ödevleri yapma konusundaki farklılıkları yabancı dille öğretim temelinde öğrencilerin başarı performansının farklı olabi-

leceği düşüncesine yol açmış ve bu amaçla dönem boyunca tüm dersler bu karşılaştırmanın yapılması temelinde işlenmiştir. Bu amaca yönelik sonuçları test etmek üzere aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur:

H_{1a}: Dersi yabancı dille alan öğrencilerle Türkçe alan öğrencilerin ara sınav notları arasında fark olacaktır.

H_{1b}: Dersi yabancı dille alan öğrencilerle Türkçe alan öğrencilerin genel sınav notları arasında fark olacaktır.

H_{1c}: Dersi yabancı dille alan öğrencilerle Türkçe alan öğrencilerin başarı notları arasında fark olacaktır.

Cinsiyet değişkeninin öğrenci başarıları üzerindeki etkisini saptamaya yönelik şu hipotezler belirlenmiştir:

H_{2a}: Kız öğrencilerle erkek öğrencilerin ara sınav notları arasında fark olacaktır.

H_{2b}: Kız öğrencilerle erkek öğrencilerin genel sınav notları arasında fark olacaktır.

H_{2c}: Kız öğrencilerle erkek öğrencilerin başarı notları arasında fark olacaktır.

Öğrencilerin normal öğrenim (N.Ö.) ile ikinci öğrenim (İ.Ö.) programında yer almalarının da başarı performansını etkileyebileceği düşünüldüğünden aşağıdaki hipotezler test edilecektir:

H_{3a}: Normal öğretim öğrencileri ile ikinci öğretim öğrencilerinin ara sınav notları arasında fark olacaktır.

H_{3b}: Normal öğretim öğrencileri ile ikinci öğretim öğrencilerinin genel sınav notları arasında fark olacaktır.

H_{3c}: Normal öğretim öğrencileri ile ikinci öğretim öğrencilerinin başarı notları arasında fark olacaktır.

Son olarak öğrencilerin akademik ortalamaları ile ders başarı notu arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere şu hipotezler belirlenmiştir:

H₄: Öğrencinin akademik ortalaması ile ders başarı notu arasında ilişki vardır.

Araştırmalarda doğru ve güvenilir sonuçların elde edilmesinin ön koşulu verilerin doğru ve

sağlıklı olması, sonra da farklı sonuçlara yol açabilecek etkenlerin etkisinin giderilmesi veya azaltılmasıdır. Bu amaçla, elde edilecek sonuçların karşılaştırmasının sağlıklı olabilmesi için şu hususlara dikkat edilmiştir:

(a) İstatistik I ve Statistics I dersleri aynı öğretim elemanı tarafından verilerek, öğretim elemanından kaynaklanabilecek etki azaltılmaya çalışılmıştır.

(b) Aynı konular aynı içerikte ele alınmış ve projeksiyon ile sunulmuştur.

(c) Statistics I dersi için Newbold, Carlson ve Thorne (2013) baskısı *Statistics for Business and Economics* kitabı kullanılırken; İstatistik I dersi için aynı kitabın 4. Basımından çeviri olan *İşletme ve İktisat için İstatistik* kitabı ana ders kitabı olarak tercih edilmiştir.

(d) Problem çözümü yapılan haftalarda, her iki programda da öncelikle aynı veya benzer problemlerin çözümü yapılmıştır.

(e) Ara sınavda 45 dak., genel sınavda 60 dakika süre verilmiştir.

(f) Ara sınav ve genel sınavlarda öğrencilere 25'er sorudan oluşan, *dersin dili* dışında 20'si aynı 5'i ise içerik ve çözüm yolu itibarıyla farklı olan çoktan seçmeli test sorular yöneltilmiştir.

2012-2013 Güz döneminde İstatistik I dersi için ikisi normal ikisi ikinci öğretim olmak üzere açılan dört şube, Statistics I dersi için de aynı şekilde dört şube açılmıştır. Bu şubelerdeki toplam öğrenci sayısı 584 olmasına karşın, öğrencilerden bazılarının ara sınav veya genel sınava girmemesi sebebiyle bu öğrenciler değerlendirilecek veri setinden çıkarılmıştır. Geriye kalan 246'sı Türkçe ve 276'sı İngilizce ağırlıklı programda olmak üzere, verileri üzerinde analiz yapılacak 522 öğrencinin cinsiyet ve öğrenim türüne göre dağılımı Tablo 5'de, şubelere göre cinsiyet, öğrenim türü ve öğrenim dili temelinde demografik verilerinin dağılımı Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 5: Cinsiyete ve öğrenim türüne göre öğrenci sayılarının dağılımı

Cinsiyeti	Öğrenci Sayısı	Oranı (%)
Kız	261	50
Erkek	261	50
Toplam	522	100

Öğrenim Türü	Öğrenci Sayısı	Oranı (%)
N.Ö.	264	50,6
I.Ö.	258	49,4
Toplam	522	100,0

Tablo 5'den görüldüğü gibi, toplam 522 öğrencinin yarısı kız yarısı erkek öğrencidir. Bu öğrencilerin % 50,6'sını normal öğrenim öğrencileri, geri kalan % 49,4'sini ise ikinci öğrenim öğrencileri oluşturmaktadır.

Tablo 6: Öğrencilerin cinsiyet, öğrenim türü ve öğrenim diline göre dersin şubesi temelinde dağılımı

Dersin Şubesi	Öğrenci Sayısı	Oranı (%)	Cinsiyeti		Öğrenim Türü	Öğretim Dili
			Kız	Erkek		
01	70	13,4	40	30	N.Ö.	İngilizce
02	71	13,6	33	38	N.Ö.	İngilizce
03	57	10,9	30	27	N.Ö.	Türkçe
04	66	12,6	33	33	N.Ö.	Türkçe
05	67	12,8	34	33	İ.Ö.	İngilizce
06	68	13,0	41	27	İ.Ö.	İngilizce
07	61	11,7	26	35	İ.Ö.	Türkçe
08	62	11,9	24	38	İ.Ö.	Türkçe

Tablo 6’da açılan her bir şubedeki öğrenci sayıları ile bunların cinsiyet, öğrenim türü ve öğrenim dili temelinde durumları verilmektedir. Bu tabloya göre; İngilizce öğrenim gören N.Ö. öğrencilerin 73’ü kız ve 68’i erkektir. Türkçe N.Ö. öğrencilerinin ise 63’ü kız, 60’ı erkektir. İkinci öğretim öğrencilerinin ise; kızlardan 75’i İngilizce, 52’si Türkçe; erkek öğrencilerden 60’ı İngilizce ve 73’ü Türkçe öğrenim görmüştür.

Tablo 7’de ise, başarı puanı ve başarı notuna göre öğrenci sayıları ile oranları verilmiştir. Buna göre, öğrencilerin % 62’sinin notu başarı notu D2 seviyesinin altındadır. Öğrencilerin % 1’i A seviyesinde, % 8’i B seviyesinde, % 11’i C seviyesinde ve % 18’i koşullu geçer not olan D seviyesinde notlar almıştır.

Başarı Puanı	Başarı Notu	Öğrenci Sayısı	Oranı
90-100	A1	00	0,00
80-89	A2	07	0,01
75-79	B1	10	0,02
70-74	B2	29	0,06
65-69	C1	26	0,05
60-64	C2	29	0,06
55-59	D1	37	0,07
50-54	D2	56	0,11
40-49	E	129	0,25
0-39	F1	199	0,38
Toplam		522	1,00

2. Bulgular ve Değerlendirilmesi

Pamukkale Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümünde 2012-2013 Eğitim-Öğretim Yılı Güz döneminde Türkçe olarak verilen İstatistik I ve İngilizce olarak verilen Statistics I dersleri için öğrencilerin ara sınavının % 40’ı ve genel sınavın % 60’ı alınarak başarı notu hesaplanmıştır. Öğrencilerin şubelere göre ara sınav, genel sınav ve başarı ortalamalarına ilişkin durumları Tablo 8’de verilmiştir.

Dersin Şubesi	N	Ara Sınav		Genel Sınav		Başarı Notu	
		μ	σ	μ	σ	μ	σ
01	70	40,40	13,876	48,46	22,334	45,30	17,053
02	71	41,25	15,972	45,80	22,843	43,92	16,980
03	57	51,07	14,248	51,72	19,768	51,40	15,879
04	66	49,18	14,185	52,18	15,411	50,98	12,937
05	67	37,67	12,342	38,57	17,292	38,19	13,375
06	68	39,66	13,072	40,24	18,504	39,97	14,697
07	61	48,30	14,170	44,93	17,399	46,31	13,867
08	62	48,90	14,034	49,81	14,279	49,40	11,552
Toplam	522	44,28	14,776	46,33	19,258	45,50	15,302

Tablo 8’de 03 ve 04 şubeleri Türkçe programdaki normal öğrenim öğrencileri, 07 ve 08 ise ikinci öğrenim öğrencileridir. Bu programdaki öğrencilerin % 30 İngilizce ağırlıklı programdaki öğ-

rencilerin ara sınav, genel sınav ve başarı notu ortalamalarından daha yüksek ortalama değerlerine sahip olduğu görülmektedir. İstatistik I dersini İngilizce ve Türkçe alan öğrencilerin ara sınav, genel sınav ve başarı ortalamaları arasındaki farka ilişkin grup istatistikleri ile t-testi değerleri Tablo 9’da verilmiştir. Farkın anlamlılığına ilişkin $p < 0,05$ olduğuna göre H_{1a} , H_{1b} ve H_{1c} hipotezleri kabul edilecektir. Dersi yabancı dille alan öğrencilerle Türkçe alan öğrencilerin ara sınav, genel sınav ve başarı notları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 7: Öğrenim diline göre grup istatistik sonuçları ve t-testi değerleri

Değişkenler	Öğrenim Dili	Grup İstatistik Sonuçları				t-testi Değerleri	
		N	μ	Σ	$\sigma_{\bar{x}}$	t	p
Ara Sınav	Türkçe	246	49,33	14,107	0,899	7,784	0,000
	İngilizce	276	39,78	13,899	0,837		
Genel Sınav	Türkçe	246	49,68	16,897	1,077	3,797	0,000
	İngilizce	276	43,35	20,720	1,247		
Başarı Notu	Türkçe	246	49,52	13,650	0,870	5,857	0,000
	İngilizce	276	41,91	15,817	0,952		

İstatistik I dersini alan öğrencilerin cinsiyete göre ara sınav, genel sınav ve başarı ortalamaları arasındaki farka ilişkin grup istatistikleri ile t-testi değerleri Tablo 10’da verilmiştir. Farkın anlamlılığına ilişkin ara sınav p değeri 0.05’den büyük olduğuna göre kız ve erkek öğrencilerin ara sınav notları arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Genel sınav notlarında anlamlı bir farklılık söz konusu iken, başarı notları ancak 0.01 anlamlılık düzeyinde farklıdır.

Tablo 8: Cinsiyete göre grup istatistik sonuçları ve t-testi değerleri

Değişkenler	Cinsiyeti	Grup İstatistik Sonuçları				t-testi Değerleri	
		N	μ	σ	$\sigma_{\bar{x}}$	t	p
Ara Sınav	Kız	261	44,01	14,260	,883	-0,411	0,681
	Erkek	261	44,54	15,298	,947		
Genel Sınav	Kız	261	48,70	20,198	1,250	2,830	0,005
	Erkek	261	43,96	17,998	1,114		
Başarı Notu	Kız	261	46,84	15,720	,973	2,017	0,044
	Erkek	261	44,15	14,780	,915		

Öğrencilerin normal ve ikinci öğrenimde olmalarının başarı sonuçlarına ilişkin grup istatistikleri ile t-testi değerleri Tablo 11’de verilmiştir. Farkın anlamlılığına ilişkin ara sınav p değeri 0.05’den büyük olduğuna göre öğrenim türüne göre öğrencilerin ara sınav notları arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Genel sınav notları ile başarı notları arasında ise anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 9: Öğrenim türüne göre grup istatistik sonuçları ve t-testi değerleri

Değişkenler	Öğrenim Türü	Grup İstatistik Sonuçları				t-testi Değerleri	
		N	μ	σ	$\sigma_{\bar{x}}$	t	p
Ara Sınav	N.Ö.	264	45,13	15,269	,940	1,332	0,183
	İ.Ö.	258	43,41	14,231	,886		
Genel Sınav	N.Ö.	264	49,38	20,457	1,259	3,701	0,000
	İ.Ö.	258	43,21	17,444	1,086		
Başarı Notu	N.Ö.	264	47,67	16,099	,991	3,309	0,001
	İ.Ö.	258	43,28	14,131	,880		

Son olarak öğrencilerin akademik ortalamaları ile ders başarı notu arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere korelasyon analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 12’de verilmiştir. Buna göre, akademik ortalama ile öğrencilerin İstatistik I dersi başarı ortalaması arasında $r = 0.56$ olarak orta düzeyde bir ilişki vardır ve bu ilişki 0.01 anlamlılık düzeyinde önemlidir. Dolayısıyla bu anlamlılık düzeyinde H_4 hipotezi kabul edilir.

Tablo 10: Öğrenim türüne göre grup istatistik sonuçları ve t-testi değerleri

Değişkenler	Grup İstatistik Sonuçları			Başarı Notu	Akademik Ortalama
	N	μ	σ	r	p
Başarı Notu	522	45,50	15,302	1,00	0,560
Akademik Ortalama	522	2,0735	0,528	0,560	1,00

3. Sonuç

İşletme Bölümü öğrencilerinin aldığı İstatistik I dersinden başarı notlarının İngilizce ve Türkçe öğretim temelinde karşılaştırılmasını hedefleyen bu çalışmada öğrencilerin ara sınav, genel sınav ve başarı notlarında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Bu farklılık; başarı performansını etkileyecek diğer faktörler homojen tutulduğu için büyük ölçüde dersin öğrenim dilinden kaynaklanmaktadır. Diğer yandan, hem öğrencilerin dersin kavramlarına yabancı olması hem de İngilizce altyapılarının zayıf olması başarı performansının daha düşük çıkmasına sebep olmaktadır. Bu sebeple, özellikle belli ağırlıkla İngilizce öğretim yapan kurumların bu hususu dikkate almalarında büyük yarar vardır.

Yabancı dille öğretim faktörü dışında; öğrencilerin cinsiyete göre notları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı araştırılmış, arasınava notları arasında anlamlı bir fark olmadığı, genel sınav notlarında anlamlı bir fark olduğu ancak başarı notlarında ise farkın sadece 0.01 anlamlılık düzeyinde farklı olduğu görülmüştür.

Normal ve ikinci öğretim öğrencilerinin başarı durumuna bakıldığında; arasınava notları arasında anlamlı bir fark olmadığı, genel sınav ve başarı notları arasında ise anlamlı bir fark olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan korelasyon analizi ile de, öğrencilerin akademik ortalamaları ile ders başarı notları arasında orta düzeyde bir ilişki olduğu, bu ilişkinin de 0.01 düzeyinde anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışma sadece İstatistik I dersi temelinde gerçekleştirilmiştir. Belirli bir ağırlıkla yürütülen ve yabancı dille öğretimin yapıldığı programlarda homojen koşullar gerçekleştirilebilirse tüm dersler dikkate alınarak yapılacak karşılaştırmalı sonuçlar daha doğru politikaların üretilmesi ve uygulanmasına zemin hazırlayacak, yabancı dille yapılan öğretimin ger-

çekten başarılı sonuçlar sağlayıp sağlamadığı daha doğru bir biçimde görülecektir.

Kaynakça

- Cashin, S. E., Elmore, P. B. (2005), "The Survey of Attitudes Toward Statistics Scale: A Construct Validity Study", Educational and Psychological Measurement, Vol. 65, No. 3, June, pp.509-524.
- Choudhury, A., Radhakrishnan, R. (2009), "Testing the Differential Effect of a Mathematical Background on Statistics Course Performance: An Application of the Chow-Test", Journal of Economics and Economic Education Research, Volume 10, Number 3, pp.15-26.
- Cutshall, R. C., Bland, E. M., Mollick, J. S. (2012), "Use of an e-Textbook and Web-Based Homework for an Undergraduate Business Course: Students' Perceptions", Journal of the Academy of Business Education, Fall 2012.
- Gök, T. (2008), "Eğitim; yabancı dille mi, ana dille mi", Milli Eğitim, Sayı 178, Bahar, ss. 214-231.
- Haskin, H. N., Krehbiel, T. C. (2011), "Business statistics at the top 50 US business programmes", Teaching Statistics Trust, 34, 3, pp. 92-98.
- Palocsay, S. W., Stevens, S. P. (2008), "A study of the effectiveness of web-based homework in teaching undergraduate business statistics", Decision Sciences Journal of Innovative Education, Vol. 6, No. 2, July, pp.213-232.
- Parisea, S.E., Kezim, B., College, M. (2011), "The effect of using case studies in business statistics", Journal of Education for Business, September/October, pp.27-31.
- Sert, N. (2003), "Yabancı dille eğitim", Dil Der-gisi, ss.5-9
- Yousef, D. A. (2009), "Success in an introductory operations research course", International Journal of Educational Management, Vol. 23, No. 5, pp. 421-430.

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS UNSURLARININ TURİSTİK ÜRÜN OLARAK GELİŞTİRİLMESİNE YÖNELİK ALTERNATİF ÖNERİLER

Alı TÜRKER*

İsa ÇELİK**

Öz

UNESCO, 2003 yılında gerçekleştirmiş olduğu genel konferansında “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesini” imzalamıştır. Türkiye ise bu sözleşmeye 2006 yılında 5448 sayılı “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin Uygun Bulunduğuna Dair Kanun” ile dâhil olmuştur. Bu çalışmanın temel amacı somut olmayan kültürel miras unsurlarının turistik ürün olarak mevcut kullanımı üzerinde durmak ve alternatif ürün geliştirme örnekleri verebilmektir. Bu amaçla birinci bölümde kültür ve somut olmayan kültürel miras kavramları üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise Türkiye’nin somut olmayan kültürel miras sözleşmesine dâhil olma süreci ve Türkiye’nin SOKÜM envanteri üzerinde durulmuştur. Çalışmanın üçüncü bölümünde, turizm kavramı tanımlanmış ve dünyada ve Türkiye’de turizmin mevcut durumu hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölümde ayrıca kültür ve turizm ilişkisine değinilmiştir. Çalışmanın sonuç bölümünde ise somut olmayan kültürel miras unsurlarının turistik ürün olarak değerlendirilmesine ilişkin örnek çözüm önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kültür, SOKÜM, Turizm, Turistik Ürün.

Alternative Proposals for Tourist Product Development of Intangible Cultural Heritage Elements

Abstract

UNESCO signed "Convention on the Protection of Intangible Cultural Heritage" in General Conference in 2003. Turkey became a member by signing specifically the article 5448 named as "Law on Ratification of the Convention on the Protection of Intangible Cultural Heritage" in 2006. The main purpose of this study is to focus upon intangible cultural heritage elements as tourist product and to give alternative product development examples. For this purpose, the first part of the study focuses on the concepts of culture and intangible cultural heritage. In the second part, the process of Turkey becoming a member in intangible cultural heritage and intangible cultural Heritage (ICH) of Turkey were evaluated. In the third part, the concept of tourism was defined and information about the current

state of tourism in Turkey and the World was provided. This chapter also discussed the relationship between culture and tourism. In the conclusion part of the study, the exemplary solutions were presented for the elements of intangible cultural heritage as tourism products.

Keywords: Culture, ICH, Tourism, Tourist Product

* Öğr. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Ortaca Meslek Yüksekokulu, aturker@mu.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Ortaca Meslek Yüksekokulu, isacelik@mu.edu.tr

1. Giriş

1980'li yılların başları ile birlikte dünyada yaygınlaşmaya başlayan küreselleşme kavramı siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda pek çok sonuç doğurmuştur. Küreselleşme ile birlikte pek çok şey gibi kültürel değerlerin de ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılmaya başladığı gözlemlenmektedir. Olumlu ve olumsuz pek çok sonuç doğuran bu sürecin karşısında durulması mümkün olmadığından, sürecin olumsuz sonuçlarının en aza indirilmesine çalışılması daha doğru olacaktır. Kültür ve kültürel miras kavramları da küreselleşme sürecinden doğrudan etkilenendiğinden bu iki kavramın korunması amacıyla gerekli çabanın gösterilmesi gerekmektedir. Kültür, bir milleti diğerlerinden farklı kılan yaşam biçimleri ve her milletin kendisine has olan milli değerleridir (Ergin, 1986: 31-37). Bilgiyi, sanatı, ahlakı, örf ve adetleri, insanın içinde yaşadığı toplumdan kazandığı bütün yetenek ve alışkanlıkları kapsayan, atalardan miras kalan maddi- manevi değerler bütünü olan kültür, millet kavramının temellerinden biridir (Kafesoğlu, 1992:15). Bu değerler başka kuşaklara, başka zamanlara aktarılmadığında “kültür” olma özelliği kazanamaz (Kolaç, 2009:20).

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) kültürel mirasın korunması yönünde önemli çalışmalar yapmış ve yapmaktadır. 1972 yılında kabul edilen “Doğal ve Kültürel Dünya Mirasının Korunması Sözleşmesini” bu adımlardan ilki olarak sıralamak mümkündür. Aynı örgüt tarafından 1989 yılında “Geleneksel ve Popüler Kültürün Korunması Tavsiye Kararı” alınmıştır. 1995 yılından itibaren ise 1999 yılına kadar süren seminerler dizisi ile bu alanda duyarlılık arttırılmaya çalışılmıştır. UNESCO’nun 32. Genel konferansında, 2003 yılında ise “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi” imzalanmıştır (Kolaç, 2009:21). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, “somut olmayan kültürel mirası korumak; ilgili toplulukların, grupların ve bireylerin somut olmayan kültürel mirasına saygı göstermek; somut olmayan kültürel mirasın önemi konusunda yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde

duyarlılığı arttırmak ve karşılıklı değerbilirliği, uluslararası işbirliği ve yardımlaşmayı sağlamak” amacıyla imzalanmıştır. Bu bağlamda sözlü anlatımlar, gösteri sanatları, toplumsal uygulamalar, doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar ve el sanatları gelenekleri somut olmayan kültürel miras başlıkları olarak belirlenmiştir.

İkinci dünya savaşından sonra giderek yaygınlaşmaya başlayan turizm faaliyetleri bugün bir milyanın üzerinde insanın katıldığı ekonomik bir faaliyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hareketlilikte 1980’li yıllardan önce tatil nedenleri içerisinde bedeni dinlenme ihtiyacı ön plana çıkmış iken 1980’lerden sona farklı kültürleri tanıma isteği giderek önem kazanmaya başlamıştır. Günümüzde de seyahat eden insanların önemli bir kısmı ziyaret ettikleri ülkenin kültürünü öğrenme isteği içerisinde bulunmaktadır. Turizmin, yerel halkın kültürel değerlerini kaybetmesi gibi olumsuz etkilerinin olduğu söylene de sürdürülebilir turizm çerçevesinde planlı bir şekilde yapılan turizm faaliyetlerinde kültürel değerlerin kaybedilmesi bir tarafa, daha iyi korunmasının da mümkün olabileceği düşünülmektedir. Küreselleşme gibi insanların turizm faaliyetinde bulunmalarına engel olmak da mümkün olmadığı için gerçekleşen bu faaliyetin ülkemizin kültürel değerlerinin korunmasına hizmet edecek şekilde organize edilmesi gerekmektedir.

Bu çalışma somut olmayan kültürel miras (SOKÜM) unsurlarının turizm aracılığıyla nasıl korunabileceğine ilişkin öneriler geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla öncelikle kültür ve somut olmayan kültürel miras kavramının tanımı yapılmıştır. Türkiye’nin sahip olduğu hangi kültürel miras unsurlarının sözleşme kapsamına dahil edildiği belirtildikten sonra turizm hakkında bilgi ve turizmde kültürel miras unsurlarının kullanımından örnekler verilmiştir. Sonuç bölümünde ise yazarlar tarafından belirlenen yedi kültürel miras unsurunun nasıl turizm ürünü olarak değerlendirilebileceğine ilişkin önerilere yer verilmiştir.

1.1. Kültür ve Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM) Kavramları

Kültür kelimesinin kökeni, Latincedeki “Cultura” ya da “Colere” kelimelerine dayanmaktadır. Klasik Latince de bu kelime, “bakmak” ya da “yetiştirmek” anlamlarına gelmektedir. Kavramın tarım literatüründe de ekip biçmek, sürmek ve ürün yetiştirmek gibi anlamlara geldiği görülmektedir. İnsan deneyimi ve insanın yaşama tarzı olarak anlam kazanması ise ilk defa Almanya’da, 1750’li yıllarda görülmeye başlanmıştır (Uygur ve Baykan, 2007:33). 18. yüzyılın sonlarında, insanın zihinsel kapasitesinin yarattığı bir değer olarak kullanılmaya başlanan kavramın 1843 yılında Gustav Klemn’in “İnsanlığın Genel Kültür Tarihi” adlı kitabında insan topluluğunun yetenek ve becerileri, sanatları ve gelenekleri olarak topyekun yaşama tarzı şeklinde anlam kazandığı gözlemlenmektedir (Uygur ve Baykan, 2007:33). 18 ve 19. yüzyıllarda yaşanan sınıf mücadelelerinin de etkisiyle kavramın yanlış tanımlandığı ve kelimenin başlangıçtaki mütevazı anlamlarından çok farklı anlamlar taşımaya başladığı gözlemlenmiştir. Farklı kültürler arasındaki ayrımları bazen evrim adıyla belirlemeyi arzulayan sosyal eleştirmenler için kültür; sembolleri edebiyatı, sanatı, müziği ve bazıları için bunları şekillendiren toplumun kurumları, değerleri ve deneyimleri aracılığıyla belli bir toplumun yaratıcı ifadesi olarak tanımlanmıştır. Böyle bir yaratıcı ifadenin bir nesilden diğerine aktarılan kültürel mirası oluşturduğu farz edilmektedir. Bu yaklaşıma dayanılarak kültürler; yüksek kültür, köylü kültürü, halk kültürü, popüler kültür ve kitle kültürü gibi farklı sınıflandırılmalara tabii tutulmuştur (Briggs, 2007:99).

Türkçede kültür ile ilgili ilk çalışmalar batı dünyasındaki kültür konulu tartışmalara yabancı kalmayan Osmanlı aydınlarınca yapılmıştır. Bu aydınlardan Ziya Gökalp, Arapça kökenli “hars” ve “tehzib” sözcüklerinin kültür kelimesinin karşılığı olabileceğini öne sürmüş, sonradan daha demokratik ve milli bulduğu için, “hars” kelimesinde karar kılmıştır. Cumhuriyet sonrası kurumlardan Türk Dil Kurumu, başlangıçta Fransızcadan aldığı “cultura” kelimesinin ilk anlamını göz önüne almış ve bu kelimenin karşılığı olarak “ekin” kelimesini önermiş, ancak bu kullanım yaygınlaşmamıştır (Turan, 1994:11). Günümüzde Türk Dil Kurumu kelimeyi, tarihsel, toplumsal

gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü şeklinde tanımlamaktadır (www.tdk.gov.tr).

Günümüzde kültürün farklı sınıflandırmaları bulunmakla birlikte en genel sınıflandırmalardan birinin maddi kültür ve manevi kültür şeklinde olduğu ifade etmek mümkündür. Bir toplumun sahip olduğu binalar, araç-gereçler, giysiler vb. somut varlıklar maddi kültür başlığı altında ele alınırken; toplumun inançları, gelenekleri, normları, düşünce biçimleri gibi kavramlar manevi kültür unsurları başlığı altında ele alınmaktadır. Bu sınıflandırmaya paralel olarak somut kültür ve soyut kültür sınıflandırılmasının da literatürde yer aldığı gözlemlenmektedir. Kimi kaynaklarda maddi kültür yerine “somut”, manevi kültür yerine ise “soyut” ifadelerinin kullanıldığı görülmektedir. UNESCO ise 2003 yılında Paris’te düzenlenen 32. genel konferansında imzalanan “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi” ile kültür sınıflandırmalarına farklı bir boyut kazandırmıştır. Her ne kadar somut kelimesinin karşılığı olarak soyut kelimesinin kullanılması gerektiği aklaysa da UNESCO’nun bu ifadeyi tercih etmediği görülmektedir. Bu nedenle kavramın daha net anlaşılabilmesi için biraz daha yakından incelenmesi gerekmektedir. Somut; elle tutulan, gözle görülen, açık seçik özellikleri algılabilen olarak tanımlanırken, soyut ise; somut kelimesinin karşılığı ve zıt anlamı olarak, elle tutulmayan, gözle görülmeyen, ancak düşünce dünyamızda var olan nesne dünyası dışındaki ve daha çok algılamaya ve kavramaya yönelik söylem ve olguları ifade etmektedir (Ekici, 2004). Örnek vermek gerekirse, kıyafet, yemek, yapılar gibi eserler somut kültür unsurlarını oluştururken inanç, gelenekler, tarihi değerler, toplumsal değerler, el işçiliği, maniler, şarkılar gibi unsurlar soyut kültür unsurlarını oluşturmaktadır. Dikkat edilirse soyut kültür unsurlarında inanç ve manevi değerler gibi unsurların yanında maniler, şarkılar, el işçiliği gibi unsurların da yer aldığı gözlemlenmektedir. Soyut kelimesinin bu unsurların tamamını ifade etmesi ve UNESCO’nun ise ikinci grup örneği tanımlamak istemesi nede-

niyle soyut kelimesinin kullanılması doğru bulunmamıştır. UNESCO soyut kavramı yerine “somut olmayan” ifadesini tercih etmiştir. Dolayısıyla söz konusu ifadenin somut kelimesinin zıt anlamlısı olduğunu düşünmek yanlış olacaktır. UNESCO bu tercihle, somut olmayan ifadesinin İngilizcedeki karşılığı olan “intangible” kelimesini ifade etmek istemiştir. İngilizcede bu kelimenin halk bilgisi yaratmalarının tamamını kapadığı görülmektedir. Sözlü, görsel, uygulamaya yönelik, işitsel (müziksel) bütün halk bilgisi yaratmaları somut olmayan kavramının içerisinde yer almaktadır (Ekici, 2004).

UNESCO sözleşmede somut olmayan kültürel mirası; toplulukların ve kimi durumlarda bireylerin kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekanlar olarak tanımlamıştır. Kuşaktan kuşağa aktarılan bu somut olmayan kültürel miras, toplumların ve grupların çevreleriyle, doğayla ve tarihleriyle etkileşimlerine bağlı olarak, sürekli biçimde yeniden yaratılmakta ve onlara kimlik ve devamlılık duygusu verilmektedir (Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, 2003: madde 2). Bu bağlamda somut olmayan kültürel miras kapsamında;

- Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar (destanlar, efsaneler, halk hikâyeleri, atasözleri, masallar, fıkralar vb.),
- Gösteri sanatları (karagöz, meddah, kukla, halk tiyatrosu vb.),
- Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şöenler (nişan, düğün, doğum, nevruz, vb. kutlamalar),
- Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar (geleneksel yemekler, halk hekimliği, halk takvimi, halk meteorolojisi vb.),
- El sanatları geleneği (dokumacılık, nazar boncuğu, telkari, bakırcılık, halk mimarisi) sıralanmaktadır.

Somit olmayan kültürel mirasın korunması sözleşmesinin temel amacı; adından

da anlaşılacağı gibi yukarıda sıralanan maddeler kapsamına giren kültürel miras unsurlarının korunması için gerekli önlemlerin alınmasıdır. Bunu sağlayabilmek için; somut olmayan kültürel mirasın önemi konusunda yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde duyarlılığı arttırmak ve karşılıklı değer birliği ağılamak; uluslararası işbirliği ve yardımlaşmayı sağlamak; ilgili toplulukların, grupların ve bireylerin somut olmayan kültürel mirasına saygı göstermek sözleşmenin diğer amaçları içerisinde sıralanmaktadır (Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, 2003: madde 1).

Sözleşme uyarınca her taraf devlet somut olmayan kültürel mirasın korunması etkinlikleri çerçevesinde, toplulukların, grupların ve gerekli durumlarda bu mirası yaratan, sürdüren ve nakleden bireylerin, mümkün olan en geniş biçimde katılımlarını sağlamaya ve bunların yönetime etkin olarak iştiraklerini gerçekleştirmeye gayret etmekle yükümlüdür. İlgili taraf devletler kendi bünyelerinde mevcut bulunan potansiyel somut olmayan kültürel miras unsurlarının bir listesini oluşturmak, bu listenin güncelleştirilmesini sağlamak ve yayımı ile ilgili ölçütleri UNESCO bünyesinde bu amaçla kurulan komitenin onayına sunmakla yükümlüdür. Komite, somut olmayan kültürel mirası daha gözle görülür kılmak, önemi konusunda bilinçlenmeyi sağlamak ve kültürel çeşitliliğe saygı içinde diyalogu desteklemek için, ilgili taraf devletlerin teklifi üzerine, insanlığın somut olmayan kültürel mirasının bir listesini hazırlamak, güncelleştirmek ve yayımlamakla yükümlüdür. Acil koruma gerektiren somut olmayan kültürel miras unsurlarında ise komite, uygun koruma önlemlerini almak amacıyla, bir Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi hazırlamak, bu listeyi güncel tutmak ve yayımlamakla yükümlüdür. Söz konusu listeler doğrultusunda UNESCO listelenen miras unsurlarının korunabilmesi için uluslararası yardım fonları oluşturmaktadır. Bu yardım fonları; korumanın çeşitli yönlerine ilişki incelemeler, uzman ve uygulamacı sağlanması, gerekli personel eğitimi, norm oluşturucu metinlerin ya da başka önlemlerin düzenlenmesi, altyapı oluşturulması ve işletilmesi, donatım ve beceri sağlanması ve gerektiğinde düşük faizli borç ve bağış

dahil olmak üzere başka mali ve teknik yardımlar şeklinde kullanılabilir.

1.2. Türkiye’de SOKÜM Süreci ve SOKÜM Unsurları

Türkiye, 2006 yılında 5448 sayılı “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin Uygun Bulunduğuna Dair Kanun” ile UNESCO’nun bu sürecine dahil olmuş ve 27 Mart 2006 tarihinde resmen taraf devlet olmuştur (www.aregem.kulturturizm.gov.tr). Bu tarihten itibaren Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın, 4848 Sayılı Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanununun 13. maddesine göre Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü icracı birim olarak çalışmalarını sürdürmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı, il müdürlükleri aracılığıyla ülkemizde yer alan potansiyel SOKÜM unsurlarının listesini hazırlamakta ve her yıl bu listelerden Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü’nün incelemeleri sonucu seçilen kültürel miras unsurlarını korunması amacıyla UNESCO’ya sunmaktadır. Bu bağlamda; 2003 yılında meddahlık; 2005 yılında Mevlevi sema törenleri; 2009 yılında aşıklık, karagöz ve nevrüz; 2010 yılında geleneksel sohbet toplantıları, Kırkpınar yağlı güreşleri ve Alevi-Bektaşî Ritüeli olarak semah; 2011 yılında tören keşkeği geleneği ve 2012 yılında ise mesir macunu festivali UNESCO’ya sunulmuştur. 2011 yılından itibaren her yıl taraf devletlerin sadece bir dosya teklifi vermesi zorunluluğu getirilmesi nedeniyle Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü’nün çalışmaları içerisinde ileriki yıllarda sunulmak üzere; aşure, Türk kahvesi, ebru sanatı, nazar boncuğu, Ahlat taş işçiliği, Giresun İli Çanakçı ilçesindeki ıslık dili dosyaları da hazırda bekletilmektedir.

Söz konusu kültürel miras unsurlarının turistik ürün olarak nasıl değerlendirilebileceği hakkında fikir sahibi olabilmek için öncelikle bu unsurlar hakkında kısaca bilgi sahibi olmak gerekmektedir (www.aregem.kulturturizm.gov.tr):

a) Meddahlık: Hikaye söyleme sanatı olarak tanımlanan meddahlık geleneğinin en önemli unsuru olan “meddah”, topluluk önünde çeşitli hikayeler anlatan ve taklit sanatı

yaparak halkı eğlendiren sanatçı anlamına gelmektedir.

b) Mevlevi Sema Törenleri: Sema; Allah’a ulaşma yolunun derecelerini sembolize eden, içinde dini öğe ve temalar barındıran ve bu haliyle ayrıntılı kural ve niteliklere sahip bir tören olarak tanımlanmaktadır. Sema Töreni, Mevlevilik kültürünün doğru olarak aktarılabilmesi için mekanlarda gelenekten gelen Mevlevi Müziği eşliğinde icra edilir ve birbiriyle bütünlük içinde farklı tasavvufi anlamlar ifade eden kısımlardan oluşmaktadır.

c) Aşıklık Geleneği: Aşıklık geleneği usta-çırak ilişkisi ile yıllara yayılarak öğrenilen Türkçenin inceliklerine hakim olmayı gerektiren bir sanattır. Anadolu aşıklık geleneğinde saz çalarak şiir okuyan, halk hikayeleri anlatan gezgin şairlere “aşık” adı verilmiştir.

d) Karagöz: Türklerin, gölge tekniğinden yararlanarak kendi sanat ve estetik anlayışlarına göre geliştirip oynattıkları gölge oyununa Karagöz denilmektedir. Karagöz, deve veya manda derisinden yapılan, “tasvir” adı verilen insan, hayvan veya eşya şekillerinin çubuklara takılıp arkadan verilen ışıqla beyaz perde üzerinde hareket ettirilmesi esasına dayanan gölge oyunudur. Karagöz oyununun baş tipleri “Karagöz ve Hacivat”tır.

e) Nevruz: Farsça nev (yeni) ve ruz (gün) kelimelerinin birleşmesinden meydana gelen ve “yenigün” anlamını taşıyan Nevruz, Orta Asya’da yaşayan Türkler, Türkiye Türkleri ve İranlıların yılbaşı olarak da kutladıkları gündür. Gece ile gündüzün eşit olduğu miladi 22 Mart, Rumi 9 Mart tarihine rastlayan Nevruz, tabiatın kıştan kurtuluşunun bolluk ve berekete kavuşmanın simgesi olması yanında, toplumların yaşamlarındaki hareketliliklerin, başlangıçların ve dönüm noktalarının da ifade edildiği bir gün olma hüviyetini taşır.

f) Geleneksel Sohbet Toplantıları: Sayıları farklı yörelerde, farklı sembollerle oluşan erkek gruplarının yılın özellikle kış aylarında ve haftada bir gün olarak rutinleşen bir periyotta, belli kurallar çerçevesinde bir araya gelerek manevi akrabalıklar kurdukları sosyal dayanışma işlevli mevsimsel ve geleneksel toplantılardır.

g) Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali: Kırkpınar Yağlı Güreşleri 14. Yüzyılda Rumeli'de doğmuş, günümüze kadar uzanmış 648 yıldır yapıla gelen dünyanın en eski festivallerinden birisidir. Vücutlarına yağ sürerek güreşen bu kişilere “pehlivan” denir. Pehlivan karakteri, Türkler için önemli bir kültürel kimlik unsurudur. Güreş ve şenlikler ‘Er Meydanı’ denilen alanlarda yapılır. Pehlivan, güreş ağası, cazgır, davul-zurnacı, yağcı, peşgirci gibi geleneksel giysili bir grup tarafından, bir dizi tören ve ritüellerle yürütülen bu etkinlik Türkiye’de büyük bir coşkuyla izlenir.

h) Alevi-Bektaş Ritüeli, Semah: Anadolu Alevilerince Cem’lerde icra edilen on iki hizmet içerisinde yer alan ve cemin aslı unsurlarından sayılan semahlar, cem aşıkları olan “zakir” lerin çaldığı saz eşliğinde söylenen sözlerle bağlı olarak, “semahçı” adı verilen hizmet sahipleri tarafından, müziğin ritmine uyularak yapılan mistik ve estetik vücut hareketleri olarak tanımlanırlar.

i) Tören Keşkeği Geleneği: Keşkek ritüeli, geleneksel düğün törenleri başta olmak üzere, bayramlar, hayırlar, yağmur dualarında, ortak işgücü ve paylaşma dayalı olarak, geleneğin belirlediği kurallar dâhilinde gerçekleştirilen bir yemek ritüelidir. Bu ritüelde, kadın ve erkek gruplarının toplu olarak iş paylaşımı ve katılımıyla, büyük kazanlarda ve açık ateşlerde, buğday ve etin birlikte pişirilmesiyle “keşkek” adı verilen bir yemek hazırlanıp, sunulur. Keşkek pişirilmeden önce buğdayın, pişirilme sırasında ise yemeğin ortak bir ritimle dövülmesi, ritüelin sembolik yönlerini oluşturur.

j) Mesir Macunu Festivali: Mesir Macunu Festivali, Manisa il merkezinde, 470 yıldan bu yana devam eden, çeşitli geleneksel uygulamaları içeren geniş katılımlı bir festivaldir. Türkiye genelinde bilinen ve benimsenen Festival, şifalı bir yiyecek olduğu kabul edilen mesir macununun paylaşılmasına ilişkin tarihsel bir öyküye dayanır. Festival etkinlikleri mesir macununun dualanarak “karılması” ve pişirilmesiyle başlar. Şifa dilekleriyle dualanan macun, Sultan Camii minaresi ve kubbelerinden halka saçılır. Türkiye’nin farklı bölgelerinden gelen binlerce kişi, atılan macunları yere

düşmeden havada yakalayabilmek için birbirleriyle yarışır.

k) Turizm ve Kültür

İnsanların devamlı olarak yaşadıkları yer dışında tüketici olarak tatil dinlenme, eğlence, kültür vb. ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla yapılan seyahat ve geçici konaklama hareketleri olarak tanımlanan turizm faaliyeti insanların yüzlerce yıldır gerçekleştirmekte oldukları bir faaliyet olma özelliğini taşımaktadır (Sezgin, 2001:14). Başlangıçta Olimpiyat oyunlarına katılım, sağlık amacıyla şifalı suların bulundukları bölgelerin ziyareti, dini anlamda kutsal sayılan yerlerin ziyaretleri gibi amaçlar taşıyan seyahatler kaşiflerin ortaya çıkması ile yeni yerler görme, maceralar yaşamak, keşfetme dürtülerini de kapsayan farklı bir boyut kazanmıştır. Ancak günümüzdeki anlamıyla kitlesel katılımın gerçekleştiği turizm faaliyetlerinin ilk olarak ikinci dünya savaşından sonra görülmeye başladığını ifade etmek mümkündür. Özellikle savaş sırasında Avrupa’da asker taşımak amacıyla oluşturulan demiryolu ağları ve yine savaş amacıyla geliştirilen kargo uçaklarının savaş sonrasında ulaşım araçlarına dönüştürülmesi ile dünyada ulaşım daha hızlı ve ekonomik bir hal almaya başlamıştır (Sezgin, 2001:23). İkinci Dünya Savaşına kadar sadece aristokratların veya kaşiflerin, zorlu koşullara katlanmak şartı ile gerçekleştirebildikleri uzun mesafeli seyahatler ikinci dünya savaşından sonra toplumun çoğunluğunun gerçekleştirebileceği faaliyetler haline dönüşmüştür. Ülkemizde ise her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerine dayanan Orient Express ile başlayan bir turizm tarihinden bahsediliyor olsa da 1982 yılında kabul edilen Turizm Teşvik Kanunu’nu ülkemizin turizm tarihinin miladı olarak kabul etmek doğru olacaktır. Zira bu kanunla birlikte ülkemizde de turizm alanında alt ve üstyapı yatırımlarının büyük oranda arttığını ifade etmek mümkündür.

Günümüzde turizm faaliyetinin geldiği noktayı Dünya Turizm Örgütünün verileri üzerinden açıklamak yerinde olacaktır. Dünya Turizm Örgütü’nün 2012 yılı verilerine göre günümüzde 1.035 milyar insan turizm faaliyetinde bulunmaktadır. Sektörün dünya ekonomisine katkısı ise 1.2 trilyon doları bulmakta-

dır (www2.unwto.org). Ülkemiz 2012 yılında 31.6 milyon turist ve 23,44 milyon dolar turizm geliri ile dünya turizm sıralamasında altıncı sırada yer almaktadır (www.kultur.gov.tr). Gerek dünya ekonomisi gerekse ülke ekonomisi için son derece önemli sektörlerden biri olan turizm sektörü günümüzde ortaya çıktığı ilk zamanlardaki deniz-kum-güneş üçlüsünden farklı bir şekil almıştır. 1970'li yıllarda dinlenme, deniz, sıcak iklim merkezli gelişme gösteren dünya turizm hareketleri 1980'li yıllardan sonra daha çok kültür amaçlı olarak değişmeye başlamıştır. Ülkemizde de Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın verilerine göre ülkemizi ziyaret eden turistlerin ziyaret amaçları içerisinde gezi ve eğlence (%58) amacından sonra kültür turizminin (%6,4) yer aldığı gözlemlenmektedir (www.kultur.gov.tr). Her ne kadar yüzde olarak oran düşük görünse de dünya turizm eğilimleri de dikkate alındığında kültür turizminin ülke turizminin geleceğini belirleyen bir faktör olacağı kuşkusuzdur.

Çağdaş ve tarihi kültürlere ait somut ve somut olmayan değerlerle ilgili olarak, onları görme, haklarında bilgi ve deneyim edinme amacıyla gerçekleşen ve bununla ilgili ürün ve hizmetlerin satın alınmasına bağlı olarak doğrudan ve dolaylı faaliyetlerden oluşan bir turizm olgusu (Gülcan, 2010:102) olarak tanımlanabilecek kültür turizmi gelir sağlayıcı etkisinin yanı sıra kültürel değerlerin korunmasına katkısı nedeniyle de üzerinde durulması gereken bir turizm şeklidir (Öztürk ve Yazıcıoğlu, 2002:189). Çünkü kültür turizmi sayesinde somut ve somut olmayan kültürel değerler turistik birer ürün haline getirilerek korunabilmektedir. Söz konusu kültür unsurlarının turistik ürünler haline getirilmesiyle maddi kazanç sağlama aracına dönüştürülmesi bu değerlerin tekrar canlandırılması ve yerel halkın bu değerlere sahip çıkmasına da katkı sağlamaktadır (Uygur ve Baykan, 2007). Ancak turizmin olumlu etkileri sayesinde kültürün korunmasının mümkün olduğunu ifade etmek iyi niyetli bir yaklaşım olmakla birlikte yetersiz kalacaktır. Zira, turizmin olumsuz etkilerinin de var olduğu ve bu olumsuz etkilerin kültürel değerlerin yozlaşmasına veya tamamen kaybolmasına neden olabileceği unutulmamalıdır. Kültürel değerlerin kontrolsüz ve plansız bir şekilde turistik ürün olarak kullanılması somut

ve somut olmayan kültürel değerler üzerinde yıkıcı etkiler yaratabilecektir. Somut kültürel miras üzerindeki zarar yapıların, binaların tahrip olması şeklinde olabileceğinden kısmen telafi edilebilir zararlar şeklinde ortaya çıksa da özellikle somut olmayan kültürel değerler üzerinde oluşabilecek zararlar geri dönüşü olmayan kayıplara neden olabilecektir.

Ülkemizde kültür turizmi denildiğinde akla en çok gelen turistik ürünler somut kültürel değerler olmaktadır. Ören yerleri, saraylar, hanlar, antik kentler gibi Anadolu topraklarında yaşamış pek çok uygarlığa ait kültür varlıkları ülke turizmi açısından turistik ürün olarak değerlendirilmektedir. Kapadokya, Topkapı Sarayı, Efes Antik Kenti, Aspendos Tiyatrosu ve daha pek çok kültürel değer günümüzde müze olarak turizmde kullanılmaktadır. Somut olmayan kültürel miraslar açısından değerlendirildiğinde ise el işçiliği (ebru, hat, sedef kakma vb.), sema gösterileri, halk oyunları gibi kültürel unsurların günümüzde halihazırda turistik ürünler olarak değerlendirildiğini ifade etmek mümkündür. Özellikle resort otellerin bünyesinde yer alan animasyon ekiplerinin kimi zaman somut olmayan kültürel değerleri turistlere yansıttıklarını ifade etmek mümkündür. Ayrıca Kapadokya bölgesinde gerçekleştirilen Türk Gecesi organizasyonlarında halk oyunları ve sema gösterilerinin turistik ürün olarak sunulduğunu ifade etmek mümkündür. Bodrum, Marmaris, Fethiye, Antalya gibi kıyı şeridinde gerçekleştirilen Türk Gecesi etkinliklerinde ise maalesef kültürel değerlerin sunulduğunu ifade etmek pek de mümkün olamamaktadır. Ancak bununla birlikte söz konusu bölgelerde gerçekleştirilen köy turları ise köy yaşam tarzı, köy kıyafetleri, el sanatları gibi kimi kültürel unsurların turistlere tanıtılması mümkün olmaktadır. Karadeniz bölgesini özgü yayla kültürü de özellikle yerli turistler tarafından talep görmesi ile birlikte son yıllarda turizme sunulmuş bir başka somut olmayan kültürel miras örneğini oluşturmaktadır.

Urfa bölgesinde sıra gecesi, Konya'da sema gösterileri, İstanbul'da saray mutfağı, Mardin'de sedef kakma, ülkemizin her yöresinde yöresel yemekler, nazar boncuğu, halk oyunları ve daha pek çok somut olmayan kültürel miras unsurları turistik ürün olarak kul-

lanılmaktadır. Ancak yukarıda da ifade edildiği gibi temel problem söz konusu bu kültürel unsurların planlı bir şekilde turistik ürün haline getirilmesi gerekliliğidir. Her unsur turistik ürün olarak değerlendirilme potansiyeline sahip olmakla beraber sadece turistik ürün oluşturma süreçleri doğru planlanmış olan kültürel değerlerin korunarak kullanılmasından söz edilebilmektedir. UNESCO'nun temel amacının söz konusu kültürel unsurların korunması olduğu unutulmamalı ve bu unsurlar turistik ürünlere dönüştürülürken sürdürülebilir turizm çerçevesinde koruyarak ve mümkünse geliştirerek kullanmak temel prensip olarak belirlenmelidir.

2. Sonuç ve Öneriler

Turistik ürün geliştirmek süreç işidir. Etkin bir pazarlama araştırması yapıldıktan sonra tüketiciye sunulabilecek alternatifler belirlenmeli, belirlenen alternatifler üzerinde örnek çalışmalar yapılmalı, örnek çalışmaların turist beklentilerine cevap verip vermediği gözlemlendikten sonra eksiklikleri giderilerek ürün, turistik ürün olarak pazara sunulmalıdır. Ancak ülkemizde çoğu ürünün herhangi bir ürün geliştirme süreci dikkate alınmadan, daha çok tüketicinin talebi doğrultusunda şekillendiği gözlemlenmektedir. Ülkemiz turizm sektöründe daha çok talep arzı yaratmaktadır. Bu nedenle birçok unsur plansız bir şekilde turistin kullanımına sunulmaktadır. Bu plansızlık, özellikle somut olmayan kültürel miras unsurları gibi kaybedildiğinde geri dönüşü mümkün olmayacak unsurlarda ciddi problemler yaratabilmektedir. Günümüzde turistik ürün olarak sunulan somut olmayan kültürel miras unsurları yanlış pazarlama faaliyetleri nedeniyle; yozlaşma, orijinalliğinin kaybolması, gerçek değerinde sergilenememesi gibi pek çok problem ile karşı karşıya bulunmaktadır. Söz konusu bu problemlerin çözümlenmesinin ön koşulu planlı harekettir. Çalışmanın bu bölümünde bazı SOKUM unsurları için alternatif ürün geliştirme örnekleri verilecektir.

Sürdürülebilir turizmin temel şartlarından biri, turizm gelirlerinin yerel halka yayılmasıdır (TUSİAD, 2012:20). Yerel halk turizmden ne kadar çok gelir elde eder ise turizme o denli yüksek sahip çıkacaktır. Aksi halde hal-

kın turizm faaliyetlerine ve turiste karşı tepki göstermesi sonuçları doğabilecektir. Bu temel felsefeden hareketle kültürel değerlerin turizme kazandırılması aşamasında da yerel halkın çıkarları göz önünde bulundurulmalıdır. Somut olmayan kültürel miras unsurları turistik ürün olarak geliştirilirken öncelikle yerel halkın kazanımlarının arttırılması yoluna gidilmelidir. Böylelikle bu faaliyetlerden ekonomik kazanç sağlayan yerel halk, turizme olduğu gibi, kazanç sağladığı somut olmayan kültürel miras unsuruna karşı da sahiplenici bir tutum sergileyecektir. El sanatları, yerel mutfak, maniler, türküler, festivaller gibi unsurların her biri ekonomik kazanç unsurları haline dönüştürüldüğünde kaybolma riski de azalacaktır. Ancak kültürel miras unsurlarını turistin kullanıma sunma aşamasında ilgili *kültürel mirasın orijinalinin korunmasına dikkat edilmelidir*. Bir halk oyunu, yemek, el sanatı gibi kültürel unsurlar turistin ilgisini çekecek forma dönüştürülmeye çalışılırken orijinal formunu kaybetmemesi için gerekli özen gösterilmelidir. Kültürel miras unsurlarının sunum şekli de önemlidir. *Bir kültürel miras ne kadar özenli sunulur ise turist tarafından da o kadar değerli algılanacaktır*. Sıradan sunumlar kültürel miras unsurlarının da sıradan ve değersiz algılanmasına neden olacaktır. *Bir diğer dikkat edilmesi gereken nokta da kültürel miras unsurlarının deneyimlenmesinin sağlanmasıdır*. Günümüzde turistler, ziyaret ettikleri bölgelerin kültürel değerlerini sadece gözlemlemekle kalmayıp, denemek de istemektedir. Halk oyunları, el işçiliği, müzik aletleri, yemekler vb. birçok kültürel unsurun turistlere deneyimlendirilerek pazarlanması mümkündür. Yerel halk için ekonomik kazanç sağlanması, orijinalinin korunması, özenli sunum ve kültürel mirasın deneyimlenmesinin sağlanabilmesi durumunda somut olmayan kültürel miras unsurları hem daha etkin turistik ürünler haline dönüşmüş olacak hem de turizmin olumsuz etkilerinden minimum düzeyde etkilenecektir. Aşağıda bazı kültürel miras unsurları üzerinden örnekler verilmeye çalışılmıştır.

Mevlana sema gösterileri: Mevlana ve Mevlevilik tüm dünyada ilgi gören kültürel miraslarımızdır. Mevcut durumda özellikle Şeb-i Arus haftasında Mevlana etkinliklerinin gerçekleştirildiği görülmektedir. Ayrıca özel-

likle Kapadokya bölgesinde gerçekleştirilen Türk Gecesi etkinliklerinde sema gösterileri vazgeçilmez unsurlardandır. Ancak Şeb-i Arus haftasında gerçekleştirilen sema gösterileri her ne kadar etkili ve özenli sunumlar içerse de Kapadokya bölgesinde gerçekleştirilen organizasyonlar için bunu söylemek mümkün değildir. Bölgede gerçekleştirilen Türk Gecesi organizasyonları içkili eğlence organizasyonlarıdır. Bu tip organizasyonlarda halk oyunları, yerel oyunlar, tiyatral gösteriler gibi kültürel unsurların sunumu uygun olabilmekle beraber dini tema içeren sema gösterisinin sunumu özensiz bir durum yaratmaktadır. Dolayısıyla turist de sema gösterilerini ve Mevleviliği “sıradan” algılamaktadır. “Mevlana 800. Yıl Oratoryosu” gibi farklı etkinliklerle hem sema gösterilerinin daha modernize edilerek turistik ürüne dönüştürülmesini sağlayacak hem de turistler gözünde daha “değerli” olarak algılanmasına neden olacaktır.

Türk Kahvesi: Özensiz sunum problemlerinden biri de Türk Kahvesinde karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde turizm amaçlı faaliyet gösteren pek çok konaklama tesisinde Türk kahvesi sunumu yapılmaktadır. Ancak bu sunumların diğer sıradan sıcak içecekler gibi yapıldığı gözlemlenmektedir. Hatta birçok konaklama tesisi teknolojinin de gelişmesiyle hızlı Türk kahvesi yapma makineleri kullanmaktadır. Ancak Türk kahvesinin hazırlanışı, sunumu, içimi ve içim sonrası ile bir somut olmayan kültürel miras olduğu unutulmamalıdır. Kahve çekirdeklerinin çekilerek Türk kahvesi için uygun hale getirilmesinden başlanarak, kahvenin közde pişirilmesi, yanında bir bardak su ve iki adet çifte kavrulmuş lokum ile birlikte otantik dekore edilmiş bir mekanda sunulması, kahveden önce bir yudum su içilerek ağzın temizlenmesi, ardından kahve içiminden sonra fal bakılması gibi bir bütün halinde Türk kahvesinin ürünleştirilmesi hem Türk kahvesi geleneğinin kaybolmasını önlemek açısından faydalı olacak hem de bu kültürel mirasın daha özenli sunumuyla hak ettiği değeri bulmasını sağlayacaktır.

Karagöz/Nasrettin Hoca/Keloğlan: Somut olmayan kültürel miras içerisinde masallar ve fıkraların çok önemli bir yeri bulunmaktadır. Aynı şekilde gölge oyunları olarak

da özetleyebileceğimiz Karagöz oyunları da Anadolu’nun somut olmayan kültürel miras unsurları içerisinde önemli bir yere sahiptir. Ancak hem fıkralara, masallara konu olan Nasrettin hoca ve Keloğlan karakterlerinin hem de Karagöz oyunlarının günümüzde yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduklarını ifade etmek maalesef yanlış olmayacaktır. Söz konusu bu kültürel mirasın korunabilmesi için Türk eğitim sistemi içerisinde bu ve benzeri yerel unsurlara yer verilmesinin önemi büyüktür. Turizmde ise bu unsurların özellikle çocuk animasyonlarında kullanılacak birer turistik ürün haline dönüştürülmesi mümkündür. Günümüzde resort otellerin hemen hemen tamamında animasyon ekipleri bulunmaktadır. Bu ekipler tatile gelen yetişkinlerin hoşça vakit geçirmelerini sağladıkları gibi turistlerin çocukları için de özel programlar düzenlemektedirler. Ancak bu programlarda yerel unsurlardan yeterince faydalanılmadığı gözlemlenmektedir. Nasrettin hoca fıkraları, karagöz oyunları, Keloğlan masalları, Anadolu çocuk oyunları gibi pek çok kültürel miras unsuru turistlerin dillerine çevrilerek turist çocuklarına aktarılabilir. Böylece hem bu unsurların kaybolmasının önüne geçilmiş olunacak hem de söz konusu kültürel mirasımızın uluslararası tanıtımı için önemli bir adım atılmış olacaktır.

Türk Mutfağı: Türk mutfağı, Anadolu’nun her bölgesine yayılmış farklı lezzetleri ile dünya mutfakları içerisinde ilk sıralarda yer alan bir zenginliğe sahiptir. Bu zenginliğimiz gerek Türkiye ve Avrupa’ya yayılmış restoranlar tarafından, gerekse turizm işletmeleri tarafından dünyaya tanıtılmaya çalışılmaktadır. Özellikle otellerde düzenlenen Türk Gecesi organizasyonlarında Türk mutfağına özgü yemekler turistlere tanıtılmaya çalışılmaktadır. Turistlerin önemli bir kısmının da farklı tatlar denemekte çekineceğini düşünen konaklama işletmeleri, mutfaklarında daha çok universal yemeklere ağırlık vermekte, sadece özel gecelerde yerel mutfakları sergilemektedirler. Kimi konaklama işletmelerinde ise balık restoranı, Çin restoranı, İtalyan restoranı gibi alakart restoran alternatifleri içerisinde Türk restoranının da yer aldığı gözlemlenmektedir. Turistlerin yerel tatlar konusunda çekince gösterebilecekleri haklı bir endişedir. Bu nedenle konak-

lama işletmelerinin açık büfelerini bu kaygıya uygun bir şekilde oluşturmalarına hak vermek gerekir. Ancak Türk yemeklerinin de bu büfelerde belli oranlarda yer alabilmesi, bu tatları denemek isteyenler için faydalı olacaktır. Açık büfeye yerleştirilen yerel bir yemeğin içindekilerin ve yapılış tarifi de kısaca yanına yazılması etkili bir yöntem olabilecektir. Ayrıca otellerde “hobi mutfakları” oluşturulup bu mutfaklarda dileyen turistlere mantı, gözleme, karnıyarık, yaprak sarma gibi geleneksel Türk yemeklerinin yapımı uygulamalı olarak gösterilebilir. Böylelikle turistlerle hem yemek yapımını hem de kendi yaptıkları yerel yemeklerin lezzetlerini deneyimleme imkanı bulacaklar ve ülkelerine döndüklerinde yakın çevrelerine bu yemekleri yaparak denetme imkanı bulacaklardır. Türk mutfağının uluslararası alanda tanıtılması için bu ve benzeri yöntemler oldukça etkili olabilecektir.

El Sanatları: Sedef kakma, ebru, oya işleme, halı dokuma, telkari, ahşap işçiliği ve daha pek çok Türk el sanatı sıralamak mümkündür. Her ne kadar yapılan iş sonucu elde edilen ürün somut olsa da yapım süreci nedeniyle bu unsurlar da somut olmayan kültürel miras unsurları içerisinde değerlendirilmektedir. El sanatlarının özellikle turistler için hediye olarak sunulduğu ülkemizin pek çok bölgesinde gözlemlenmektedir. Her ne kadar çok başarılı hediye olarak uygulananı mevcut olsa da maliyetlerin azaltılabilmesi için özellikle seri üretim ürünlerin el işçiliği ürünlerin yerini almaya başladığı da gözlemlenmektedir. El sanatlarını koruyabilmenin temel koşulu, bu işçilikleri yapan insanlara ekonomik kazanç sağlamaktır. Telkari, hat, künde-kari gibi sanatları gerçekleştirenlerin bu sanatlar ile geçimlerini sağlamaları mümkün olmadığına bu sanatları yapmaya devam etmeleri de beklenemez. Seri üretim ürünlerin yerine daha değerli olan el işçiliğinin hediye olarak yapımda kullanılması bu sanatları gerçekleştiren insanlara ekonomik kazanç imkanı sunacaktır. Ayrıca, Türk mutfağında önerildiği gibi el sanatlarında da söz konusu sanatları yapmanın turistlere öğretilmesi yoluna gidilebilir. Böylelikle deneyimleme imkanı bulan turistler onlara öğrettiğimiz sanatların birer uygulayıcısı olma imkanına da sahip olacaklardır.

Ramazan Eğlenceleri: Osmanlı İmparatorluğundan günümüze Ramazan akşamları gerçekleştirilen eğlence organizasyonları sahip olduğumuz somut olmayan kültürel miras unsurlarının en önemlilerinden biridir. Her ne kadar günümüzde çoğu unutulmuş olsa da iftar vakti başlayıp sahura kadar devam eden eğlence organizasyonları Türklerin sosyal yaşamlarının önemli bir parçası olmuştur. Her yıl bir ay boyunca süren bu eğlencelere yeterli önem verilmediğinden diğer somut olmayan kültürel miras unsurları gibi unutulmaya yüz tutmuştur. Günümüzde bu alanda İstanbul ve Ankara gibi kimi şehirlerimizin bazı belediyeleri bu eğlenceleri yaşatabilmek için önemli çabalar sergilemektedirler. Bu organizasyonların yaygınlaştırılması, ulusal ve uluslararası boyutta tanıtımının yapılması ramazan eğlencelerinin varlığını koruyabilmesi için büyük önem taşımaktadır. Ramazan eğlencelerinin yaygınlaştırılmasının aynı zamanda kıyı bandında yoğunlaşmış olan turizm faaliyetinin iç şehirlerimize de taşınmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Festivaller: Ülkemizin çoğu bölgesinde yılın belirli zamanlarında yerel festivaller ve organizasyonlar düzenlenmektedir. Mesir macunu festivali, yayla festivalleri, Kırkpınar organizasyonu vb. bu organizasyonların tanıtımı yeterince yapılmadığından çok yerel kalan organizasyonlardır. Pek çok organizasyon da katılımcı sayısının giderek artması, yerel yönetimlerin kaynak yetersizliği nedeniyle kesintiye gitmesi gibi nedenlerle kaybolmaya yüz tutmuş durumdadır. Söz konusu bu festivallerin daha profesyonel organizasyonlar haline dönüştürülmesi ve uluslararası alanda tanıtımının yapılması onların yaşatılabilmesi için büyük önem taşımaktadır. Özellikle paket tur organizatörleri olarak adlandırılan tur operatörlerinin paket turları içerisinde festivallere yer vermelerinin sağlanması, dünya çapında ünlü kişilerin festivallere davet edilmesi gibi çalışmalar bu tip organizasyonların varlıklarını sürdürmeleri konusunda önemli katkılar sağlayacaktır.

Bu çalışmada ülkemizin sahip olduğu somut olmayan kültürel miras unsurlarının korunabilmesi için turistik ürün olarak değerlendirilmeleri önerisinde bulunulmuş, bu öne-

riye paralel olarak yedi kültürel miras unsuru üzerinden alternatif turistik ürün geliştirme yöntemleri önerilmiştir. Literatür taraması sürecinde somut olmayan kültürel miras unsurlarının turistik ürün olarak değerlendirilmesi alanında yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle bu çalışmanın bundan sonra bu alanda yapılacak çalışmalara örnek teşkil edeceği düşünülmektedir. Kuşkusuz ülkemizin sahip olduğu pek çok somut olmayan kültürel miras ögesi için pek çok farklı ürün geliştirme alternatifleri sunmak mümkündür. Ancak bunu yaparken temel amacın kültürel mirasın metaya dönüştürülmesi değil, korunması olduğu unutulmamalıdır. Alanda yapılmış ilk çalışma olması ve konuya akademisyenlerin ilgisini uyandırma amacı gütmesi nedeniyle bu çalışma gerek somut olmayan kültürel miras kavramına, gerekse alternatif turistik ürün geliştirme stratejilerine genel bir bakış açısı çizmiştir. Bu alanda her bir kültürel miras unsuru için spesifik olarak ayrı ayrı ürün geliştirme stratejilerinin üretilmesi gerektiği muhakkaktır. Alanda yapılacak çalışmalar bölgesel olarak somut olmayan kültürel miras unsurları üzerinde de yoğunlaşabilir.

Kaynakça

- BRIGGS, A. (2007) Kültür, Çev. Sevim Kebeli, *Milli Folklor*, s. 74, ss. 99.
- EKİCİ, M. (2004). Bir Sempozyumun Ardından: Somut Olmayan Kültürel Mirasın Müzelenmesi, *Milli Folklor Dergisi*, yıl 16, sayı 61.
- ERGİN, M. (1986) *Üniversiteler İçin Türk Dili*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- GÜLCAN, B. (2010). Türkiye’de Kültür Turizminin Ürün Yapısı ve Somut Kültür Varlıklarına Dayalı Ürün Farklılaştırma İhtiyacı, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, c.2, s.1,ss. 99-120.
- KAFESOĞLU, İ. (1992) *Türk Millî Kültürü*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- KOLAÇ, E. (2009). Somut Olmayan Kültürel Mirası Koruma, Bilinç Ve Duyarlılık Oluşturmada Türkçe Eğitiminin Önemi, *Milli Folklor*, y.21, s.82, ss. 19-31.
- ÖZTÜRK, Y., YAZICIOĞLU, İ., (2002). Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Alternatif Turizm Faaliyetleri Üzerine Teorik Bir Çalışma, *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, s:183-195.
- SEZGİN, O.M. (2001) *Genel Turizm ve Turizm Mevzuatı*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- TURAN, Ş. (1994) *Türk Kültür Tarihi; Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe*, 2.b. Ankara, Bilgi Yayınevi.
- UYGUR, S. M. ve BAYKAN, E. (2007) Kültür Turizmi ve Turizmin Kültürel Varlıklar üzerindeki Etkileri, *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, s. 2, ss. 30-49.
- ___/___ <http://www.tdk.gov.tr>. (erişim tarihi: 01.02.2013)
- ___/___ <http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR,13223/unesco-somut-olmayan-kulturel-miras-calismalari.html> (erişim tarihi: 01.02.2013)
- ___/___ <http://www2.unwto.org/> (erişim tarihi: 01.02.2013)
- ___/___ <http://sgb.kulturturizm.gov.tr/TR,15227/istatistikler.html> (erişim tarihi: 01.02.2013)
- ___/___ TUIİAD (2012) *Sürdürülebilir Turizm Raporu*, Sis Matbaacılık, İstanbul.

ÖRGÜT İÇİ İLETİŞİMİN İŞ GÖREN MOTİVASYONUNA ETKİSİ: DENİZLİ'DE OTEL İŞLETMELERİNDE BİR ARAŞTIRMA

Esin BARUTÇU*

Esma ERÇELİK**

Öz

Örgütlerin giderek büyümesi, rekabetin artması, teknolojik gelişmelerin hızla artması, örgüt içindeki ilişkiler zincirinin karmaşık olması örgütlerde etkin iletişimin önemini artırmıştır. Etkin iletişim sisteminin kurulması yöneticinin görevidir. Yöneticinin, astlarına iş yaptırmak için kullandığı iletişim tarzı, astları için önemlidir. İletişimde yapılan hatalar, işgörenlerin motivasyonlarının, işinden olan tatminlerinin, örgüte olan bağlılıklarının azalmasına ve morallerinin bozulmasına neden olmaktadır. Bu araştırmada Denizli ili şehir merkezi ile Pamukkale ve Karahayıt bölgesinde faaliyette bulunan otel işletmelerinde hizmet veren işgörenlerin yöneticileri ve çalışma arkadaşlarıyla olan ilişkileri incelenmiştir. Bu ilişki zincirinin işgören motivasyonunu olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelime: *İletişim, Örgütsel iletişim, Motivasyon*

The Effect on Employees's Motivation of Communication Within The Organization: A Research in Hotel Establishments in Denizli

Abstract

The growing organizations, increased competition, technological developments, increasing number of complex chain of relationships within the organization have increased the importance of effective communication in the organizations. The establishment of an effective communication system is administrator's job. An administrator uses to make business communication style with subordinates, because this communication style is important for the subordinates. The communication mistakes affected employees' motivation, job satisfaction, decreased of their commitment to the organization, and leaded to deterioration of morale. In this study, activity in the province of Denizli Pamukkale and Karahayıt to the city center, the hotel employees serving businesses relationships with managers and their colleagues are analyzed. A positive impact on employee motivation of the chain of this relationship has been identified.

Keywords: Communication, Organizational Communication, Motivation

* Yrd.Doç.Dr., Pamukkale Üniversitesi. İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, esahin@pau.edu.tr

** Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme, Bilim Uzmanı

1. GİRİŞ

Birey için hayati öneme sahip kavramlardan biri olan iletişim, toplumsal yapının bir ürünü olarak gelişen, kendi içinde bütünlüğü olan bir sistemdir. Birey, dâhil olduğu toplumun, geleneklerine, inanç ve değer yargılarına göre iletişim tarzını geliştirir. Toplumsal ve kültürler sürekli değişime açık dinamikler olması nedeniyle bireylerin iletişim tarzları da bu değişime paralel olarak değişmektedir.

Birey toplum içinde tek başına var olmadığı gibi kendi amaçlarını da tek başına gerçekleştiremez. Toplum içindeki bireyler amaçlarını gerçekleştirebilmek için küçük gruplar oluştururlar. Bu gruplardan biri olan örgütler, çevreden girdiler alarak kendi bünyelerinde işleyip enerjiye çevirerek çıktılar oluşturur ve yine girdi olarak çevreye sunarlar. Bu süreç içerisinde örgüt faaliyetlerinin birbiri ile bağlantı kurulabilmesi için örgütte nelerin nasıl yapıldığının, nasıl yapılacağına doğru olarak bilinmesi gerekir. Ayrıca örgüt içinde yönetim tarafından alınan kararlar, yapılan planlar işgörenlere aktarılır ve işlerin yapılması gerçekleşir. Bunların yanında işgörenler de yaptıkları işlerle ilgili raporları üst yönetim kademelerine iletişim yoluyla sunabilmekte, şikâyet ve isteklerini iletişim sayesinde dile getirebilmektedirler. Örgütler açısından baktığımızda iletişim yönetim ile işgörenler arasında bağ kurulmasını sağlar.

Başarılı örgütler, bu durumlarını örgütsel ve bireysel amaçlar arasındaki uyumun varlığına borçludur. Yöneticilerden; birlikte çalıştığı bireylerin gereksinim ve beklentilerini öğrenmesi, edindiği bilgileri olumlu yönde kullanarak eksiklikleri ve aksaklıkları gidermeye çalışması, astları ile birlikte olup belirli ölçüde ilişkiler kurmayı denemesi, korkulan bir yönetici olmaktan çok sevilen bir lider olmayı tercih etmesi, yüz yüze ilişkiler kurup sürdürmesi beklenir. Bu da yöneticilerin astlarıyla doğru, etkili ve açık iletişim kurmalarıyla mümkün olabilir.

İletişim bütün işletmeler için önemli olmakla birlikte emek yoğun çalışan ve insan odaklı olan özellikle hizmet işletmelerinde daha önemli olduğunu söyleyebiliriz. Turizm sektörünün alt işletmesi olan otel işletmelerin-

de müşteri memnuniyetinin temeli etkili bir iletişimle gerçekleştirilebilir. Müşteri memnuniyeti ise güler yüzlü, mutlu, motivasyonu yüksek işgörenlerle iletişim kurmakla başlar. Bu da yöneticilerin örgüt içi iletişimi ne kadar etkili kullanabildikleri konusunu gündeme getirmektedir. Bu çalışmada öncelikle iletişim, örgütsel iletişim ve motivasyon konularına ilişkin kuramsal temel açıklanacak, daha sonra otel işletmelerinde yapılan cinsiyet ve yıldız sayıları bağlamında örgüt içi iletişimin işgören motivasyonu üzerinde etkilerine yönelik araştırma sonuçları verilecektir.

2. KURAMSAL TEMEL

2.1. İletişim ve Örgütsel İletişimin Tanımı ve Önemi

İletişim için gerekli olan fiziksel yetenekleri ile dünyaya gelen birey, daha anne karnındayken duyduğu seslere hareket ederek tepki gösterir. Doğumundan itibaren bireyleri gözlemleyerek temel iletişim becerilerini öğrenir. Birey gününün yaklaşık %75'ini konuşarak, dinleyerek ve bireylerle etkileşim içinde olarak geçirir. İşte bu noktadan hareketle iletişimi, bireyleri toplum içinde birbirine bağlayan ve onların sosyal bir grup halinde uyum içinde yaşamalarını sağlayan bir etkileşim olayı olarak (Eroğlu, 2004: 235) veya bir kanal üzerinden gönderici ve alıcı arasında bilgi aktarımının sağlandığı bir süreç (Andrioni and Popp, 2012: 591) şeklinde tanımlamak mümkündür. İletişim yoluyla bilgi, düşünce, sevgi, kıskançlık, nefret gibi olumlu ya da olumsuz duygular paylaşılır (Allen, 2008; Mound, 1999: 63). Birey toplumsal yaşam içinde kendine gereken bilgi, beceri ve tutumları iletişim yoluyla öğrenmektedir. Örgütsel iletişim ise, örgüt üyelerinin eylemlerini, örgüt hedeflerini karşılayacak şekilde eşgüdümlemek, üretim ilişkilerini koordine etmek amacıyla örgüt üyeleri tarafından simgelerin üretimi, iletimi ve yorumu olarak (Özalp, 1999: 2) tanımlanabilir.

Biçimsel örgütler, belli amaçları gerçekleştirmek için bir araya gelmiş bireylerden oluşur. Biçimsel örgütlerde gerçekleşen iletişim, öncelikle örgütün hiyerarşik düzeni doğrultusunda ortaya çıkan biçimsel veya resmi iletişimidir. Bu iletişim biçimi, genellikle örgü-

tüm kuralları ile tanımlanır ve örgüt şemasında akış biçimi, dikey ve yatay olarak biçimsel iletişim kanallarını ifade eder (Recce, 1999: 47; Robbins, 2003: 121; Wikipedia, 2008). Ancak örgüt şeması, biçimsel örgütü tam olarak göstermediği gibi, tüm biçimsel iletişim ilişkilerini ve kanallarını da içermez (Örücü, 2006: 271). Biçimsel iletişimin amacı, karar verme, eşgüdümleme ve diğer yönetsel işlevlerin etkili olması için bu kanalların, bilgilerin serbestçe dolaşmasına izin vermektir. Grup için gerekli bilgi ve anlayışı temin etmek, çalışanların işten tatmin sağlamaları amacıyla istenen tutumu oluşturmak ve ilgili kişilere gerektiğinde bilgi iletmektir (Elma, 2003: 144; Budak, 2004: 507;). İletişim ile yapı arasındaki ilişki çift yönlüdür. Genellikle örgüt yapısı, üyeler arasındaki iletişimi etkilemekle birlikte, aynı oranda olmasa da iletişim de yapıyı etkilemektedir (Gürgen, 1997: 63-65).

Yöneticiler, işgörenleriyle biçimsel yapı içinde iletişim kurarken bir takım emir ve talimatların yerine getirilmesini hedeflerler. Örgütlerde hiyerarşik ilişkilerin iyi yürütülmesi bakımından emir ve talimatların verilmiş biçimi önemlidir (Telman, 2005: 124). Bu nedenle emir verirken açık ve anlaşılır olmasına, uygulanabilir olmasına (Şimşek, Çelik, 2011:80), uzmanlık alanına uygun olmasına ve iş görenlerin ihtiyaçlarına ters düşmemesine dikkat edilmelidir. Örgütün yönetim felsefesi ve yürüttüğü politikalar, işin yapılış tarzı, örgüt içi kurallar ve işgöreni ilgilendiren yönetmelikler, emir komuta zincirindeki yeri, bilgi ve yetenekleri bilinmeli ve kendilerine verilen görevlerde bu unsurlar göz önüne alınmalıdır (Eren, 2004: 393-395).

İletişim sistemi, bir örgütü insan vücudunun sinir sistemi gibi saran bir yapıdır. İletişimsiz bir örgüt, bütün sinir sistemi felç olmuş, iş görmez hale gelmiş canlı bir organizmaya benzer. İletişimin temel işlevinin de uyumlaştırma ve eşgüdüm olduğu düşünülürse, örgüt içi ve dışı adaptasyon ve bilgi giriş-çıkışına yönelik faaliyetlerdeki başarı etkin bir örgütsel iletişimde saklıdır. Bu bağlamda örgütlerde iletişimin öneminin giderek arttığı söylenebilir. Örgütlerin giderek büyümesi ve yönetimin karmaşıklaşması, uzmanlaşmanın artması, teknolojik gelişmelerin hızla artması, örgütlerde iletişimin önemini arttıran başlıca

faktörler arasında yer almaktadır. Her düzeyde açık bir iletişim ve etkili bir işbirliği kuruluşun rekabet gücünü artırır (Riggio, 1999: 285; Diemar, 1994: 98; Karaçor, 2004: 100; Özalp, 1999: 50). Yönetim böyle bir ortamda karar verme sürecinde gereksinim duyduğu bilgileri toplamak, seçmek, işlemek, iletmek, saklamak ve bunlara tekrar ulaşmak için gelişmiş iletişim teknolojilerinden yararlanır. İletişim araçlarından yararlanmak, örgütün planlama, denetleme ve eyleme ilişkin işlevlerini etkin bir biçimde başarabilmesi ve karar alma sürecini kolaylaştırması, gerekli zamanlı bilgiyi yönetim için uygun duruma getirebilmesi için kullanılabilir bir yöntemdir. Böyle bir sistemde yöneticiler bilgileri istedikleri noktada en yakın güvenilir kaynaklardan örgütlerine aktararak gerekli olduğu noktalarda kullanabilme imkânına sahip olacaktır (Naylo, 1999: 434).

Makro elektronik olan iletişim çağının işgörenleri, bilgisayar ve telekomünikasyon araçları vasıtasıyla aşırı bilgi yükü içinde bünyeyen ilişkiler içinde yer almaktadır. Bugünün örgütlerinin, problem çözme uzmanlığına sahip küçük gruplara, bilgi toplayan ve diğer işgörenlerden yetenekleriyle fark yaratan, ikna kabiliyeti olan, iyi konuşabilen bireylere ihtiyacı vardır (Schockey-Zalabak, 2002: 5). Böyle bir ortam içinde iletişimin etkin biçimde gerçekleşmesi için yeterli sayıda ve kapasitede iletişim kanalının kullanıma hazır olması önem taşımaktadır. Ancak bu araçların sayısal çokluğu değil, örgütsel mesajları etkin bir şekilde iletip iletemedikleri önemlidir.

2.2. Motivasyon Kavramı ve Önemi

Motivasyon genel olarak birisine bir işi, kendi içinden gelen bir istekle yapmasını sağlamaktır. Bir başka şekilde motivasyon, bireyleri belirli bir amacı gerçekleştirmek için harekete geçiren ve hareketlerinin yönlerini belirleyen, onların düşünceleri, umutları, inançları, kısaca arzu, ihtiyaç ve korkularıdır (Fındıkçı, 2003: 373) şeklinde tanımlanabilir. Yöneticilerin işgörenlerinde örgüt amaçları doğrultusunda çalışma arzu ve isteğini nasıl oluşturacağı, motivasyon ile ilgili çalışmaların temel konusunu oluşturur. Örgütte yapılan bütün çalışmalar, başarılar, başarısızlıklar, iletişim sorunları, çatışmalar, sonuçta hedeflere ulaşmama, işgücü devrinin yüksek oluşu gibi is-

tenmeyen durumların oluşmasında kuşkusuz birçok faktör rol oynar. Bu faktörler içinde ilgili bireyin çalışması ve işe yeterince motive edici etkisi kadar, örgütün sağladığı olanakların da büyük etkisi söz konusudur. Bireyin kendisinin örgütten sağlamayı amaçladığı maddi ve manevi kazançların karşılanıp karşılanmaması ve kurumdaki genel iletişim havası, ilişkilerin ne kadar sağlıklı ve arzulanır düzeyde olması gibi durumlar bireyin motivasyonunu olumlu veya olumsuz şekilde etkiler (Gürgen, 1997: 203; Fındıkçı, 2003: 374).

İşgörenlerin örgüte ve işlerine sadakati, yöneticilerin işgörenlerini yakından tanımalarına ve onların ne tür motivasyonun etkisiyle hareket ettiklerini öğrenmelerine bağlıdır. Çünkü işgörenleri nelerin motive ettiği ancak davranışlarının yorumlanmasıyla anlaşılabilir. Ayrıca, motivasyonun bireysel bir olay olduğu da unutulmamalıdır. Bu nedenle yöneticiler her bir işgöreni ile etkili bir iletişim kurmalı, onların farklılıklarına saygı göstererek, nelerin motive edeceğini saptamalıdır (Fullen, 2002: 1).

2.3. İletişimin Motivasyonla İlişkisi

İletişim doğru ve uygun şekilde gerçekleştirildiğinde ne işgörenler, ne de örgüt üzerinde olumsuz etki yaratması beklenmez. Ancak iletişimdeki eksiklikler ve başarısızlıklar, hem işgörenleri hem de örgütü olumsuz yönde etkileyebilir. İşgörenlerin kendileriyle ilgilenilmediğini hissetmeleri, sorunlarına, isteklerine sürekli çözüm aramaları, üstlerinden yeterince övgü ve iltifat duymamaları gibi durumlar işgörenleri işlerinden ve örgütlerden soğutur (Pleffer, 1994: 20; İncir, 1985: 70; Keser, 2006: 174).

İletişim sayesinde örgütte işgörenler kendilerinden neler beklediğini, işlerini nasıl yapmaları gerektiğini ve üstlerinin kendileri hakkında neler düşündüklerini öğrenme olanağı bulmaktadır (Yüksel, 2005: 293; Tikici, 2005: 245). İşgörenler örgütlerinden ücret, terfi, maddi olanaklar, çalışma şartları ve performans değerlemesi gibi unsurların belirlenmesi ve ölçümünde kullanılan metod, prosedür ve politikalar hakkında örgüt yönetimince düzenli bilgi almak isterler. Çünkü örgüt prosedürleri hakkında bilgi sahibi olmak örgüt prosedürlerinin adil olduğu yönündeki algılama ve

değerlendirilmeleri etkileyebilmektedir. Prosedürel bilginin ulaşılabilirliği bireyde, örgütün işgörenlerle olan ilişkilerinde açık ve samimi olduğu düşüncesini başlatabilmektedir (Doğan, 2002: 72). Bilgi bireylere çalışma ortamlarında güçlü bir kavrama yeteneği sağlayarak belirsizliğin ve anlam kargaşasının azalmasına yardımcı olmaktadır. İşgörenler düzey ve yeteneklerine göre bilgilendirilmelidir. (Diemar, 1994: 100).

Çalıştıkları örgütte ilgili vizyonu, amaçları ve stratejileri hakkında üst düzey bilgiye erişebilen işgörenler, örgütün önemli bir üyesi olduklarına inanacaklar ve kendilerini örgütsel sonuçlarda farklılık yaratabilecek düzeyde güçlendirilmiş hissedeceklerdir (Ceylan, 2005: 48-49). Bu durum motivasyonlarını da olumlu yönde etkileyecektir.

İletişim sadece bilgi alışverişi, hatta bireysel duygulara ilişkin bilgi alışverişi olarak anlaşılmamalıdır. İşin özü güvendir. Örgütte oluşan güvensizlik ortamında, örgütteki bireyler, o örgütteki rollerin ne olduğunu artık anlayamaz ve işlerini gayet iyi yaptıklarını düşündükleri halde iş güvencelerinden endişe eder hale gelebilirler. Korku ve rekabetçi baskıların bir araya gelmesi, moral, motivasyon ve verim düşüklüğü kadar örgüte olan sadakat ve bağlılığın da azalmasına yol açabilmektedir (Solomon, 2001: 44-49).

Örgütlerde etkin iletişim sisteminin kurulmasında yöneticilerin önemli rolleri bulunmaktadır. Yöneticinin iş yaptırmak için kullandığı en temel araç, iletişimdir. Yönetici iletişim aracı ile kendisine bağlı olan bireylerle ilişki kurar. Yönetici ne istediğini, ne zaman istediğini ve nasıl istediğini iletişim ile işgörenlerine aktarır. Yönetici bilgileri sunarken, konunun amaçları, sayısal veriler, olgular, avantajlar, dezavantajlar ve risk unsurları ortaya koymalıdır. Abartılı şekilde iyimser ve kötümser değil, gerçekçi bir sunuş yapılmalıdır. Etkili iletişimde başarılı olmak için gerekli ayarlamaları yapmak, yönetimin temel sorumluluğudur. Örgütte yer alan her birey, etkin iletişimi gerçekleştirme konusunda sorumluluğu paylaşmalıdır. Çünkü iletişim iki yönlü bir süreçtir. Üstler astlarıyla iletişim kurarken astlar da üstleriyle iletişim kurmalıdır (Yüksel,

2005: 293; Taşkın, 1997: 76; Koçel, 2005: 529; Tutar, 2003: 123).

Yönetici, astları ile olan her ilişkisinde işgörenlerin motivasyonuna da olumlu veya olumsuz bir etkiye bulunur. Yöneticilerden birlikte çalıştığı bireylerin gereksinim ve beklentilerini öğrenmesi, edindiği bilgileri olumlu yönde kullanarak, eksiklikleri ve aksaklıkları gidermeye çalışması, çay saatlerinde onlarla birlikte olup belirli ölçüde biçimsel olmayan ilişkiler kurmayı denemesi, korkulan bir yönetici olmaktan çok sevilen bir lider olmayı yeğ tutması, yüz yüze ilişkileri kurup sürdürmesi beklenir (Bilen, 2004: 302). Ayrıca yöneticiler, tüm işgörenlerine karşı eşit mesafeyi korumalı ve her işgörenine eşit düzeyde davranmalıdır. Yönetici güvenilirliğin yalnızca elde edilmesine çabalamak değil bir kere kazanıldıktan sonra onu korumak zorunda olduğunu bilir. Yönetici işgörenine iyi çalışma koşulları, bir iş fırsatı, ilerleme için bir şans tanıma ile bunu sağlayabilir. Böylece yönetici bireysel olarak, astların sürekli güven ve itimadını garanti edebilir (Hodgets, 1997: 280–281).

Çalışma ortamında karşılaştığı sorunlara en yakın bireyler olarak çözüm getirebilecek kişiler işgörenlerdir. Bu nedenle işgörenlerin ileri süreceği görüş ve öneriler, anlayışıyla karşılanır ve değer verilirse işgörenlerin örgütleriyle bütünleşmesi daha kolay olacaktır. Yönetici olarak işgörenler tarafından getirilen önerilere bir cevap vermeleri gerekir. Çoğu öneri sistemi, işgörenler önerilerinin takip edildiğini görmedikleri için başarısız olmaktadır. Cevap “Hayır bunu yapamayız.” olsa bile mutlaka bir cevap verilmelidir (Jandt, 1998: 40; Gürgen, 1997: 69).

Örgüt içinde işgörenlerin güçlü iş arkadaşlıkları kurması, işe devamsızlık ve işgören devir oranlarının azalmasına da yardımcı olur (Riggio, 1999: 296–298). Ayrıca bölümler arasında işbirliğinin sağlanması, örgütsel bütünleşmeye bağlıdır. Bu bütünleşme, işgörenlerin kendine özgü duygu, algı, tutum ve davranışlarının örgüt politikasına uygun hale getirilmesi ile mümkün olacaktır. Etkin bir iletişim sistemi, bir örgütte çalışan işgörenler ve yöneticiler arasında iyi ilişkilerin kurulmasında önemli rol oynar. İletişim teknik ve uygulamalarındaki aksaklıklar, yönetici ve

işgörenlerde iş tatmini yönünden sorunlar ortaya çıkarır. Yönetici yapılacak işle ilgili iletilerini açık ve belirgin şekilde gönderdikten sonra, çalışanlardan o işin istenilen şekilde yapılmasını bekleyebilir. Yönetici, işgörenlerden gelecek iletileri de okuyup anlayabilmeli ve işgörenlerin kendisine ne söylediklerini dinlemelidir. (İbicioğlu, 1999: 177).

3. ARAŞTIRMA METODU

3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI, İÇERİĞİ VE SINIRLARI

Bu araştırmanın amaçları; (1) Denizli ilinde faaliyette bulunan konaklama hizmeti veren örgütlerde örgütsel iletişim uygulamalarının yıldız sayılarına göre kadın ve erkek işgörenler tarafından nasıl algılandığı, (2) örgüt içi iletişimin kadın ve erkek işgörenlerin çalışma arkadaşları ve (3) yöneticileri ile olan ilişkilerine etkileri ve (4) bu ilişki zincirinin işgörenlerin motivasyonları üzerindeki etki düzeyinin belirlenmesi olarak sıralanabilir.

Araştırmanın amacına uygun olarak oluşturulan hipotezlerin sınanması için gereksinim duyulan verilerin Denizli ili şehir merkezi ve ilçelerinde faaliyet gösteren farklı yıldız sayısına sahip otel işletmelerine ulaşılması düşünülmüştür. Ancak, zaman ve maliyetler nedeniyle çok sayıda veriye daha hızlı ulaşabilmek için otel işletmelerinin yoğun olarak bulunduğu Denizli şehir merkezi ile Pamukkale ve Karahayit belediyelerinde anket formları dağıtılmıştır. Ayrıca görüşülen bazı otel işletmelerinin araştırma verilerinin elde edilmesine yönelik yapılacak anket çalışmalarına bir dizi gerekçeden dolayı izin vermemesi, düşünülen geniş kapsamlı çalışmanın gerçekleştirilmesini engellemiştir.

Araştırma kapsamında Denizli şehir merkezi ile Pamukkale ve Karahayit bölgesinde faaliyet gösteren 3 adet 5 yıldızlı, 4 adet 4 yıldızlı, 32 adet 2 ve 3 yıldızlı otellere ulaşılmıştır.

3.2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Denizli ili şehir merkezi otelleri ile Pamukkale ve Karahayit belediyesinde yer alan otel işletmelerinde kullanılmak üzere oluşturulan anket formu, literatür taraması ve

daha önceden konu ile ilgili yapılmış tez ve makale çalışmaları incelenerek, ayrıca tarafımızdan düzenlenen sorulardan oluşturulmuştur. Gerçekleştirilen anket, üç bölümden ve toplam 32 sorudan oluşmaktadır. İlk bölümde ankete katılan işgörenlerin yaş cinsiyet, öğrenim durumu ve iş deneyimlerinden oluşan 4 adet soru yer almaktadır. İkinci bölüm de, "Kurumunuzda gördüğünüz iletişim sorunları nelerdir?" açık uçlu sorusuna yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise toplam 27 adet soru ile araştırmanın varsayımlarını test etmeye yönelik, "Hiç katılmıyorum, Katılmıyorum, Fikrim Yok, Katılıyorum, Tamamen Katılıyorum" şeklinde 5 'li likert ölçeğinde hazırlanmış sorulara yer verilmiştir. Ayrıca bazı işgörenlerle mülakat da yapılmıştır.

Anket formlarının değerlendirilmesinde otel işletmelerinde görev alan işgörenler arasından keyfi seçim yöntemi uygulanmış çeşitli birimlerde çalışan ve farklı ünvanları olan 270 işgörenden gelen cevaplar değerlendirmeye alınmıştır. Otellerde çalışan toplam işgörenlerin ortalama 674 kişi olduğu tahmin edilmektedir. Otel çalışanların yaklaşık %40'ına ulaşılmış olarak gözükmektedir. İşgörenlerin seçiminde yönetim kademesinde yer alan yöneticiler haricinde kalan işgörenler arasında her hangi özel bir yönteme başvurulmamış, ulaşılabilen tüm işgörelere, uygulanacak anket formları dağıtılarak doldurulmaları istenmiş, doldurulan formlar toplanarak değerlendirmeye alınmıştır.

3.3. ARAŞTIRMANIN HİPO

TEZLERİ

Örgüt içi iletişimin yönetici ve çalışma arkadaşlarıyla olan ilişkileri ve bu ilişki zincirinin işgörenlerin motivasyonlarına olan etkisi dikkate alınarak hazırlanmış olan araştırmanın hipotezleri şöyle belirlenmiştir:

H1. Dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinde hizmet veren kadın işgörenlerin yöneticileri ile olan ilişkileri erkek işgörenlerinden farklıdır.

H2. İki ve üç yıldızlı otel işletmelerinde hizmet veren kadın işgörenlerin yöneticileri ile olan ilişkileri erkek işgörenlerinden farklıdır.

H3. Dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinde hizmet veren kadın işgörenlerin çalışma arka-

daşları ile olan duygu ve düşünce paylaşımı erkek işgörenlerinden farklıdır.

H4. İki ve üç yıldızlı otel işletmelerinde hizmet veren kadın işgörenlerin çalışma arkadaşları ile olan duygu ve düşünce paylaşımı erkek işgörenlerinden farklıdır.

H5. Dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinde hizmet veren kadın ve erkek işgörenlerin kendi görüşlerini ifade edebilme fırsatının verilmesine bağlı olarak motivasyon seviyelerinde farklılık vardır.

H6. İki ve üç yıldızlı otel işletmelerinde hizmet veren kadın ve erkek işgörenlerin kendi görüşlerini ifade edebilme fırsatının verilmesine bağlı olarak motivasyon seviyelerinde farklılık vardır.

H7. Otel işletmelerinde kullanılan biçimsel iletişim sistemi işgörenin motivasyonunu olumsuz yönde etkiler.

H8. Otel işletmelerinde hizmet veren işgörenlerin kişisel ve işle ilgili konularda bilgilendirilmeleri işgören motivasyonunu olumlu yönde etkiler

3.4. DEĞERLENDİRME METODOLOJİSİ

Anketle elde edilen verilerin değerlendirilmesinde SPSS 11.0 istatistik programından yararlanılmıştır. Araştırmanın güvenirliği alfa katsayısı (Cronbach Alpha) ile ölçülmüş ve araştırmaya katılan kişilerin demografik özellikleri ile ilgili soruların değerlendirme dışı bırakılmasıyla alfa katsayısı 0,8953 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara göre; araştırma sonuçlarının güvenilir olduğu ve daha ayrıntılı istatistiksel analizi yapılabileceği sonucuna varılmıştır. Verilerin analizinde araştırmaya katılan kişilerin demografik özelliklerinin belirlendiği sorularda frekans dağılımları, hipotezlerin test edilmesinde tek yönlü varyans analizi (One-way Anova), bağımsız örneklemli t-testi (Independent Samples T test), regresyon ve korelasyon analizinden yararlanılmıştır.

3.5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Denizli şehir merkezi ile Pamukkale ve Karahayıt Belediyesinde iki- üç, dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinde gerçekleştirilen bu araştırmada ankete katılan işgörenlerin demografik özellikleri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. İşgörenlerin çalıştıkları otel işletmelerinin yıldız sayılarına göre demografik özelliklerine ilişkin veriler.

		BEŞ YILDIZLI OTELLER		DÖRT YILDIZLI OTELLER		ÜÇ VE İKİ YILDIZLI OTELLER	
GRUP	DEĞİŞKEN	SAYI (n)	YÜZDE (%)	SAYI (n)	YÜZDE (%)	SAYI (n)	YÜZDE (%)
CİNSİYET	Kadın	44	15,8	21	7,6	50	18,0
	Erkek	47	16,9	25	9,0	83	29,9
	Toplam	91	32,7	46	16,5	133	47,8
YAŞ	18-29	52	18,7	19	6,8	62	22,3
	30-39	24	8,6	16	5,8	41	14,7
	40-49	10	3,6	11	4,0	27	9,7
	50+	5	1,8			3	1,1
	Toplam	91	32,7	46	16,5	133	47,8
ÖĞRENİM DÜZEYİ	İlköğretim	31	11,2	13	4,7	46	16,5
	Lise	33	11,9	20	7,2	54	19,4
	Üniversite	27	9,7	13	4,7	33	11,9
	Toplam	91	32,7	46	16,5	133	47,8
ÇALIŞMA SÜRESİ	1yıldan az	34	12,2	9	3,2	38	13,7
	1-5	31	11,2	16	5,8	51	18,3
	6-10	9	3,2	14	5,0	23	8,3
	10-20	11	4,0	7	2,5	13	4,7
	21+	6	2,2			8	2,9
	Toplam	91	32,7	46	16,5	133	47,8

İşgörenlerin demografik özellikleri incelendiğinde, kadın işgörenlerin % 15,8’inin beş yıldızlı otellerde, %7,6’sının dört yıldızlı otellerde, %18,0’inin ise iki ve üç yıldızlı otellerde çalıştığı, erkek işgörenlerin ise %16,9’unun beş yıldızlı otellerde, %9,0’unun dört yıldızlı otellerde %29,9’unun ise iki ve üç yıldızlı otellerde çalıştığı görülmektedir. Dört ve beş yıldızlı otellerde kadın ve erkek işgörenlerin dağılımı paralellik gösterirken iki ve üç yıldızlı otellerde erkek işgörenlerin yoğunluk gösterdiği görülmektedir.

Akçadağ, 2004 yılında İstanbul’da faaliyet gösteren toplam yirmi üç adet dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinde 997 katılımcıyla gerçekleştirdiği araştırma sonucunda, otel işletmelerindeki işgörenlerin otuz yaş sınırını genç kabul ederek genç nüfusun çalıştığını tespit etmiştir (Akçadağ, 2005: 173). Bu çalışmada da otel işletmelerinde çalışan işgörenlerin yaşlarını otuz yaş sınırını genç nüfus olarak dikkate alacak olursak genç nüfu-

sun oluşturduğunu söyleyebiliriz. İşgörenlerin eğitim seviyeleri incelendiğinde, dört ve beş yıldızlı otellerde çalışanların ağırlıklı olarak lise ve üniversite mezunu olduğu görülmektedir. İki ve üç yıldızlı otellerde çalışan işgörenler ağırlıklı olarak ilköğretim ve lise mezunudur.

İşgörenlerin örgüt içerisinde geçirdikleri süresi incelendiğinde ise, dört ve beş yıldızlı otellerde çalışan işgörenlerin kuruma yeni katılıp yaklaşık olarak beş yıldır aynı kurumda çalıştığı görülmekle birlikte yirmi yıldan daha fazla aynı kurumda hizmet veren işgörenlerde mevcuttur. İki ve üç yıldızlı otellerde ise, dört ve beş yıldızlı otellerde çalışan işgörenlerin geçirdiği süre ile paralellik göstermektedir. Dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinde hizmet veren kadın ve erkek işgörenlerin yöneticileri ile olan ilişkileri (H1) arasında farklılık olup olmadığını aramak amacı ile uygulanan bağımsız T testi sonucu Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinde çalışan kadın ve erkek işgörenlerin yöneticileri ile olan ilişkilerinin T testi bulguları

	Cinsiyet	n	Ort.	S.Sapma	p
Yöneticimle dostça ilişkilerim var	kadın	65	3.7846	.99204	.971
	erkek	72	3.7917	1.25527	
Yöneticinin işgöreni ile paylaşımı	Kadın	65	3.5692	1.10353	.790
	Erkek	72	3.5139	1.29998	
Yönetici ile paylaşımı	Kadın	65	4.0615	.93336	.502
	Erkek	72	3.9444	1.08626	
Yöneticinin işgörenlerine saygı ve güveni.	Kadın	65	3.8000	1.03380	.733
	Erkek	72	3.8611	1.05224	

*p>,05 ret **p<,05 kabul

Elde edilen bulgulara göre; kadın ve erkek işgörenlerin yöneticileri ile dostça ilişkileri mevcuttur. Örgüt içinde karşılaştıkları sorunları yöneticileriyle rahatlıkla paylaşabilmekte, yöneticilerinin kendileri ile ilgili düşüncelerini bilmekte ve yöneticileri işgörenlerine güvenmektedirler. İstatistikî sonuçlar incelendiğinde kadın ve erkek

işgörenlerin yöneticileri ile olan ilişkileri arasında farklılık görülmemektedir. Bu nedenle H1 hipotezi ret edilmiştir. İki ve üç yıldızlı otel işletmelerinde hizmet veren kadın işgörenler ile erkek işgörenlerin yöneticileri ile olan ilişkileri arasında farklılık olup olmadığını aramak amacı ile yapılan T testi sonuçları Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. İki ve üç yıldızlı otel işletmelerinde çalışan işgörenlerin cinsiyetlerine bağlı yöneticileri ile olan ilişkilerinin T Testi bulguları

	Cinsiyet	n	Ort.	S.Sapma	p
Yöneticimle dostça ilişkilerim var	kadın	50	3.0800	1.33768	.003
	erkek	83	3.7831	1.26922	
Yöneticinin işgöreni ile paylaşımı	Kadın	50	2.9200	1.44052	.151
	Erkek	83	3.2892	1.41878	
Yönetici ile paylaşımı	Kadın	50	3.5600	1.28031	.050
	Erkek	83	3.9880	1.16341	
Yöneticinin işgörenlerine saygı ve güveni.	Kadın	50	3.7400	1.08440	.513
	Erkek	83	3.6024	1.21915	

*p>,05 ret; **p<,05 kabul

Elde edilen bulgulara göre kadın işgörenlerin yöneticileriyle dostça ilişkileri erkek işgörelere göre daha azdır. Ayrıca kadın işgörenler kurumda karşılaştıkları sorunları yöneticilerine iletmekte çekimser kalırken

erkek işgörenler örgüt içinde karşılaştıkları sorunları rahatlıkla yöneticilerine iletebilmektedir. Otel yöneticileri işgörenlerine güvenmekte ve saygı göstermekte, kendileriyle ilgili düşüncelerini iletebilmektedir. Buna göre H2 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 4. Dört ve Beş yıldızlı otel işletmelerinde çalışanların cinsiyetlerine bağlı olarak çalışma arkadaşları ile olan ilişkilerine yönelik T Testi bulguları

	Cinsiyet	n	Ort.	S.Sapma	p
Çalışma arkadaşlarıyla paylaşım	Kadın	65	3,9385	1,07350	.146
	Erkek	72	4,1944	,97343	

*p>,05 ret; **p<,05 kabul

Tablo 4 incelendiğinde dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinde hizmet veren kadın ve erkek işgörenlerin çalışma arkadaşları ile olan duygu ve düşünce paylaşımları açısından aralarında farklılık görülmemektedir. Başka bir ifadeyle kadın ve erkek işgörenler, çalışma arkadaşlarıyla duygu ve düşüncelerini rahatlıkla paylaşabilmektedir. Buna göre H.3 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 5. İki ve üç yıldızlı otel işletmelerinde çalışanların cinsiyetlerine bağlı olarak çalışma arkadaşları ile duygu ve düşüncelerini paylaşımına ilişkin T Testi bulguları

	Cinsiyet	n	Ort.	S. Sapma	p
Çalışma arkadaşlarıyla paylaşım	Kadın	50	3.4800	1.18218	.016
	Erkek	83	3.9880	1.14225	

p>,05 ret; **p<,05 kabul

Tablo 5'e göre İki ve üç yıldızlı otel işletmelerinde; çalışma arkadaşlarıyla çeşitli konularda rahatlıkla konuşabilmeleri açısından kadın ve erkek iş görenler arasında farklılık olduğu görülmektedir. Kadın iş görenler erkek iş görenlere göre bu paylaşımda daha çekimser kalmaktadır. Buna göre H4 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 6. Dört ve Beş yıldızlı otel işletmelerinde işgörenlerin cinsiyetlerine bağlı olarak kendi görüşlerini ifade edebilme fırsatının verilmesi ile motivasyon seviyelerine ilişkin ANOVA bulguları

	Cinsiyet	n	Ort.	S.Sapma	p
Kurumumda verilen emirleri uygularken kendi görüş ve düşüncelerimi ortaya koymak beni daha çok motive etmektedir	Kadın	65	4,1385	,86380	,616*
	Erkek	72	4,0556	1,04664	

*p>,05 ret; **p<,05 kabul

Dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinde hizmet veren kadın ve erkek işgörenlerin kendi görüşlerini ifade edebilme fırsatının verilmesinin motivasyonlarına olan etkilerini incelemek için yapılmış olan One-Way Anava bulguları Tablo 6'da verilmiştir. Buna göre işgörenlerin emir ve talimatları uygularken kendi görüş ve düşüncelerini de ortaya koyabilmeleri, hem kadın hem de erkek iş görenleri motive etmektedir ve aralarında farklılık yoktur. Dolayısıyla H5 hipotezi reddedilmiştir. Toker (2007) demografik değişkenlerin iş tatminine etkilerini belirlemeye yönelik dört ve beş yıldızlı otellerde yaptığı çalışmada kadın ve erkek çalışanların iş tatmin düzeyleri arasında farklılık bulunmadığını ifade etmiştir.

Tablo 7. İki ve Üç yıldızlı otel işletmelerinde çalışan işgörenlerin cinsiyetlerine bağlı olarak kendi görüşlerini ifade edebilme fırsatının verilmesi ile motivasyon seviyelerine ilişkin ANOVA bulguları

	Cinsiyet	n	Ort.	S.Sapma	p
Kurumumda verilen emirleri uygularken kendi görüş ve düşüncelerimi ortaya koymak beni daha çok motive etmektedir	Kadın	50	4,0200	1,16916	,186*
	Erkek	83	4,2651	,93814	

*p>,05 ret; **p<,05 kabul

İki ve üç yıldızlı otel işletmelerinde hizmet veren kadın ve erkek işgörenlerin kendi görüşlerini ifade edebilme fırsatının verilmesinin motivasyonlarına olan etkilerine ilişkin veriler tablo 7’de verilmiştir. Buna göre işleri ile ilgili verilen emir ve talimatları uygularken işgörenlerin kendi görüş ve düşüncelerini ortaya koymaları, kadın ve erkek işgörenleri motive etmekte, aralarında farklılık bulunmamaktadır. Bu sonuca göre H6 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 8.Otel işletmelerinin biçimsel iletişim sisteminin işgören motivasyonu etkisinin korelasyon analizi

	Ort.	S.Sapma	1	2	3	4
1 Biçimsel İletişim Kullanımı	3,6667	1,15684	$\alpha: ,056$			
2 Emir Komuta Zinciri Kullanımı	4,1148	1,01922	,335	$\alpha: ,075$		
3 Hiyerarşik Kademeleşme	3,6185	1,25504	,117	481	$\alpha: ,048$	
4 İşgören Motivasyonu	4,3074	,90329	,116	,222	,431	$\alpha: 1$

4.Bağımlı Değişken İşgören Motivasyonu

$p > ,05$ ret ; $^{\circ\circ}p < ,05$ kabul

Tablo 8’de biçimsel iletişim sistemini meydana getiren unsurların işgören motivasyonuna olan etkisini analiz etmek amacıyla yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre, kurumda resmi iletişim kanallarının var olması, yöneticinin vermiş olduğu emir ve talimatların işgörenlerce harfiyen uygulanması ve örgüt içerisinde hiyerarşik kademeleşmenin varlığı işgören motivasyonunu olumsuz yönde etkilemektedir. Buna göre H7 hipotezi kabul edilmiştir.

Otel işletmelerinde hizmet veren işgörenlerin kişisel ve işle ilgili konularda bilgilendirilmeleri işgören motivasyonu üzerinde etkisine (H8) yönelik olarak oluşturulmuş olan regresyon modeli Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Otel işletmelerinde hizmet veren işgörenlerin kişisel ve işle ilgili konularında bilgilendirilmelerinin motivasyonlarına olan etkilerine ilişkin çoklu regresyon analizi

Bağımlı değişken: İşgören Motivasyonu

	İşgörenin yöneticisi ile bilgi paylaşımı	Yöneticinin işgöreni ile işle ilgili bilgi paylaşımı	Yöneticinin işgöreni ile kişisel konularda bilgi paylaşımı	Yöneticinin kurumla ilgili değişiklikleri işgöreni ile paylaşımı	r^2	f	Sig.
1.	,372 $^{\circ\circ}$		,191 $^{\circ\circ}$		,202	11.386	,001
2		,473 $^{\circ\circ}$		,197 $^{\circ\circ}$	,154	,582	,000
3		186 $^{\circ\circ}$	,840 $^{\circ\circ}$		,327	1.906	,000
4	,156 $^{\circ\circ}$			,152 $^{\circ\circ}$	,123	4,130	,000
5	,418 $^{\circ\circ}$	,0,205 $^{\circ\circ}$	,142 $^{\circ\circ}$	,084 $^{\circ\circ}$	,124	28,486	,000

$p > ,1$; $^{\circ\circ}p > ,05$ kabul $^{\circ}p < ,1$; $^{\circ\circ}p < ,05$ ret;

Tablo 9’da değişkenler arasındaki ilişkileri analiz etmek amacıyla yapılan regresyon modeli sonuçlarına göre; işgörenlerin kurumlarında karşılaştıkları sorunları yöneticileri ile paylaşımları ve yöneticilerinin kendileriyle ilgili düşüncelerini bilmeleri, şirket politikaları ve işini ilgilendiren kararların alınmasında görüşlerinin alınması ve kurumda meydana gelen değişikliklerden haberdar olmaları, yöneticinin işgörenleri ile ilgili düşüncesini aktarması, şirket politikaları ve işini ilgilendiren kararların alınmasında yöneticilerin işgörenin düşüncesini alması, kurumlarında karşılaştıkları sorunları yöneticileri ile paylaşımları ve kurumda meydana gelen değişikliklerden haberdar olmaları işgörenlerin motivasyonunu olumlu yönde etkilemektedir. Buna göre H8 hipotezi kabul edilmiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Denizli şehir merkezi ile Karahayıt ve Pamukkale belediyesinde faaliyette bulunan otel işletmelerinde yapılan bu araştırma sonucunda elde edilen bulgular örgüt içindeki iletişim biçimi ve görülen aksaklıklar, kadın ve erkek işgörenlerin örgüt içindeki iletişim biçimini algılama şekli, kadın ve erkek işgörenlerin yönetici ve çalışma arkadaşlarıyla olan ilişkileri ve bu ilişki zincirinin iş görenin motivasyonuna olan etkileri değerlendirilmiştir.

Yoğun rekabet ortamında faaliyet gösteren otel işletmeleri rekabet avantajı sağlayabilmek için müşteriye sundukları hizmetlerin kalitesini iyileştirmek ve buna bağlı olarak da müşteri tatminini artırmak için çaba gösterirler. Otel işletmeleri, insan merkezli ve karmaşık uygulamaların yer aldığı kurumlardır. Otel işletmelerinde fiziksel nitelik önemli olmakla birlikte, işletmelerin başarıları tamamen insan unsurunun etkinliğine dayanmaktadır. İşgörenlerin müşterilere kaliteli hizmette bulunabilmesi, otel işletmelerinin işgörenlerin beklentilerini karşılayan, ihtiyaçlarını tatmin eden, yaptıkları işten tatmin olmasını sağlayan, işgörenin örgüte bağlılığını arttıran, işgörenlerin motivasyonunu yükselten ve güven ortamını sağlayan bir örgütsel yapı ve çalışma ortamı yaratmalarıyla mümkündür. Bu bağlamda işgörenlerin motivasyonunu

arttırmada yönetimin kullanılması gereken en etkin unsurlardan birisi “iletişim” dir.

Araştırma sonuçlarına göre dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinde, hiyerarşik kademeleşmeye uygun olarak resmi iletişim kanalları kullanılmaktadır. Örgüt içerisinde sözlü iletişimin yoğun olarak kullanılmasına karşılık örgüt içi iletişimin de delil teşkil etmesi, hızlı olması, kolaylık sağlaması, birlik ve standardizasyon oluşturması amacıyla iletişim de çeşitli formlar da yaygın olarak kullanılmaktadır. Dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinde işgörenler yöneticilerinin vermiş oldukları talimatları harfiyen yerine getirmek zorunda olmalarına rağmen yöneticilerinin vermiş oldukları emir ve talimatları yerine getirmeyen işgörenlerin cezalandırılmadıkları görülmektedir. Bu da turizm sektöründeki yoğun çalışma temposunda işlerin düzenli ve müşteri memnuniyetinin sağlanabilmesi için belirli kuralların ve prosedürlerin varlığını gösterir. Erkuş ve Günlü (2009) yapmış oldukları çalışmada yöneticilerin bireysel iletişimi yönetmeleri gerektiğini, bu nedenle örgütsel faaliyetlerin özellikle bireysel iletişimin çalışanların inisiyatifine bırakılmayarak, yönetsel bir faaliyet olarak ele alınması gerektiğini ifade etmişlerdir.

İki ve üç yıldızlı otel işletmelerinde ise hiyerarşik kademeleşmenin mevcut olmadığı görülmektedir. Bu da resmi iletişim kanallarının kullanımını azaltmaktadır. Bunun sebebi otel yöneticileri ile yapılan mülakatlar sonucu örgüt içerisinde ara kademelerinin bulunmaması ve örgüt içerisinde resepsiyonist olan işgörenin ön büro hizmeti verip bir de sekreterlik gibi görevleri de üstlenmesi nedeniyle yöneticileriyle resmi iletişim kanallarını kullanmalarına gerek duymamalarından kaynaklanmaktadır. İşgörenlerle yapılan mülakatlarda ise, yöneticilerin bilgi paylaşımında bulunmadıklarını iletişim araçlarını eksik, bilgisayar ağlarının ve bilgisayarların eski olması nedeniyle bilgisayarların sürekli hata mesajları ile başa çıkamadıklarını, departmanlar arası iletişim ve koordinasyonun eksik olduğunu, örgüt içerisinde genel bir duyuru yayınlanması yerine birkaç işgören vasıtasıyla işgöreni ilgilendiren konularda bilgilendirildiklerini, örgütte departmanlar arasında raporlama gibi yazılı

iletişimin fazla kullanılmamakta olduğunu ve yazılı iletişim araçlarının zamanında ulaştırılmadığını belirtmişlerdir.

Ayrıca, iki ve üç yıldızlı otel işletmelerinde hizmet veren işgörenler yöneticilerinin vermiş olduğu emir ve talimatları aynen uygulamaktadırlar. Uygulamayan işgörenler katı ve sert şekilde cezalandırılmaktadır. Yapılan mülakatlarda iş görenler, yöneticilerinin vermiş olduğu emir ve talimatları aynen uygulamalarının nedeni olarak; yöneticileri tarafından kötü bir şekilde azarlanma ve maddi olarak cezalandırılma, en önemlisi de işlerini kaybetme korkusu olduğunu ifade etmişlerdir. Yöneticiler ise; verilen emir ve talimatları yerine getirmeyen işgörenlerine öncelikle sözlü uyarıda bulunduklarını, aynı davranış ve tutumu devam ettirmesi halinde yazılı ihtarda bulunduklarını, yazılı ihtara rağmen davranış ve tutumlarında değişiklik yapmayanların işine son verildiğini belirtmişlerdir.

Araştırmanın bir başka sonucu ise, dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinde ast- üst ilişkisi dostluk temeline dayalıdır ayrıca, dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinde hizmet veren işgörenlerin çalışma arkadaşlarıyla da olumlu ilişkileri bulunmaktadır. İşgörenler örgüt içinde karşılaştıkları sorunları yöneticileriyle rahatlıkla paylaşabilmekte, yöneticilerinin kendileri ile ilgili düşüncelerini bilmekte ve yöneticileri işgörenlerine güvenmektedirler. İki ve üç yıldızlı otel işletmelerinde hizmet veren işgörenler çalışma arkadaşlarıyla olan ilişkilerinde temkinlidirler. Yapılan görüşmeler sırasında işgörenler aralarındaki bir problemi kendileri çözmek yerine şefe aktardıklarını ifade etmişlerdir. İşgörenlerin bir kısmı düşüncelerini çalışma arkadaşlarına ya da yöneticilerine doğrudan söyleyememektedirler.

Örgütsel iletişimin işgören motivasyonuna etkisi ile ilgili elde edilen sonuçlar incelendiğinde, resmi iletişim kanallarının var olmasının işgörenin motivasyonu üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bir başka ifadeyle işgörenlerin yöneticilerinin vermiş olduğu emir ve talimatları harfiyen uygulamaları, işgörenin motivasyonunu olumsuz yönde etkilemektedir. Yine örgüt içerisinde verilen hizmetlerle ilgili bir konuyu ya da sorunu en son yetkili kişiye iletememek de

işgören motivasyonunu olumsuz yönde etkilemektedir.

Otel işletmelerinde hizmet veren işgörenlerin işletme içerisinde karşılaştıkları sorunların yöneticiler tarafından dikkate alınıp çözüm önerisinin getirilmesi işgören motivasyonunu olumlu yönde etkilemektedir. İşgörenlerin kurumda karşılaştığı sorunları yöneticileriyle paylaşımlarının motivasyonlarına olan etkisi, yöneticilerinin kendileriyle ilgili olan düşüncelerini bilmelerine göre daha etkilidir. İşgörenlerin şirket politikaları ve işini ilgilendiren kararların alınmasında yöneticilerinin görüşlerini alması örgüt içi haberleşmeyi daha da kolaylaştırması nedeniyle işgören motivasyonunu olumlu yönde etkilemektedir. İşgörenler yöneticileri ile şirket politikalarıyla ilgili olarak fikir alışverişinde bulunabilmeleri işgören motivasyonunu olumlu yönde etkilemektedir. İşgörenlerin kurumda karşılaştıkları problemleri iletmeleri örgüt içerisindeki değişikliklerden haberdar olmalarını sağlamakta ve işgörenin motivasyonunu arttırmaktadır. Örücü ve Kanbur (2008) yaptıkları çalışmada motivasyonun örgütsel ve yönetsel boyutunu ele almışlar ve işin özellikleri, grup ilişkilerinden, fiziki unsurlardan ve katılımcılık uygulamalarından duyulan hoşnutsuzluk olmak üzere dört grupta ele aldıkları motivasyonun çalışanların performans ve verimliliğine etkisini incelemişlerdir. Buna göre örgütsel-yönetsel motivasyon uygulamalarının verimlilik üzerinde etkisinin olduğunu ancak performans üzerinde etkisinin olmadığını ifade etmişlerdir. Yine yapılan bir başka çalışmada Kıdak(2009) sorunluluk verilmesinin kadın çalışanları, erkek çalışanlara göre daha fazla motive ettiğini, aynı şekilde çalışma koşullarının daha iyi olmasının da kadın çalışanları erkek çalışanlara göre daha fazla motive ettiğini belirtmiştir.

Ulusal ve uluslararası rekabette, otel işletmelerine rekabet üstünlüğü yaratacak tek etken, işgörenlerdir. Bu nedenle, otel işletmelerinde çalışacak kalifiye işgörenleri bulmak, eğitmek, gerekli motivasyonu sağlamak, tatmin edici bir ücret politikası uygulamak, iş disiplini sağlamak, kısaca işletmenin stratejisi doğrultusunda ortak hedeflere yönlendirmek için otel yöneticileri ile sahiplerine şunlar önerilebilir;

- Yapılan araştırma sonucu, iki ve üç yıldızlı otel işletmelerinde hizmet veren işgörenler örgüt içinde bulunan bilgisayar ağlarının ve bilgisayarların eski olması nedeniyle bilgisayarlar hataları ile başa çıkamamaktadırlar. Örgüt içinde yer alan telsiz ve dahili telefon hatlarının yetersiz olduğundan şikayetçilerdir. Bu yüzden iki ve üç yıldızlı otel işletmeleri örgüt içerisindeki iletişim araçlarının kalitesini artırmalıdır.
- Bu çalışmada iki ve üç yıldızlı otel işletmelerinde departmanlar arasında raporlama gibi yazılı iletişim araçlarının kullanımına yer verilmediği ve yazılı iletişim araçlarının dilinin açık ve anlaşılır olmadığı tespit edilmiştir. İki ve üç yıldızlı otel işletmelerinde düzen ve standardizasyonun sağlanması ve kalıcı değer taşıması nedeniyle yazılı iletişim araçlarının kullanılmasına yer verilmelidir. Yazılı iletişim araçları gönderilen departmanın yapısına ve kişilerin algılama düzeyine uygun bir dil ve anlatımla yazılmalıdır.
- İki ve üç yıldızlı otel işletmelerindeki bilgi alış verişinin öncelikle bir birine yakın işgörenlerle ya da departmanlar arasında yapılmasını engellemek için genel bir duyuru sistemi uygulanmalıdır. Çünkü verilere göre kadın işgörenlerin erkeklere göre bilgi paylaşımında çekindikleri ve yetersiz kaldıkları görülmektedir. Hatta iki ve üç yıldızlı otellerde kadınlara yönelik olarak kadın işgörenlerin sorunlarını paylaşabilecekleri, başında kadın bir sorumlunun bulunacağı bir birim oluşturulabilir.
- İşgörenler ile düzenli olarak ayın belli günlerinde toplantılar yapılmalı ve toplantı sırasında tüm katılımcılara düşüncelerini rahatlıkla aktarabilme fırsatı verilmelidir.
- Etkili iletişimde başarılı olmak için gerekli ayarlamaları yapmak, yönetimin temel sorumluluğudur. Örgütte yer alan her birey, etkin iletişimi gerçek-

leştirme konusunda sorumluluğu paylaşmalıdır.

Otel işletmeleri hizmet işletmeleri içerisinde önemli bir yer işgal etmekte ve bu nedenle de araştırmacıların önemli bir çalışma alanını oluşturmaktadır. Bununla birlikte otel işletmelerinde iletişim ve örgütsel iletişim ile kadın ve erkek otel çalışanlarına yönelik yapılan araştırmalar sınırlıdır. Bu araştırmadan elde edilen sonuçlarla birlikte özellikle; farklı ilçelerde bulunan otel işletmelerinde örgütsel iletişimin kadın ve erkek işgören motivasyonlarına etkilerinin düzeyi, işgörenlerin turizm eğitimi almaları ve kadın ve erkek işgörenlerin örgütsel iletişimi algılayış biçimleri ile motivasyonlarına olan etkileri, işgörenlerin bulundukları departmanları ile diğer departmanlarla olan iletişimlerinin motivasyonlarına olan etkileri, araştırma sonuçlarına göre örgütlerde işgörenlerin yöneticileri ile dostça ilişkileri mevcut iken acaba kadın ve erkek yöneticilerin altında hizmet veren işgörenlerin yöneticileri ile olan ilişkilerinin motivasyonlarına etkilerinin nasıl olduğu, örgütsel iletişimin motivasyonlarına etkisinin cinsiyetin yanı sıra diğer demografik unsurlara göre (yaş, çalışma süresi, medeni durum, eğitim vb.) nasıl yansıdığı ile ilgili konularda araştırmalar yapılarak, otel işletmelerine yönelik genelleme yapılabilecek bulgular elde edilebilir.

KAYNAKÇA

Akçadağ, S.(2005),*İnsan Kaynakları Kapsamında 4 ve 5 Yıldızlı Otel İşletmelerinde İş Tatmini: İstanbul'da Yapılan Ampirik Bir Çalışma*, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:10,Sayı:2

Allen, G. (1998), *Communicating*, http://telecollege.dcccd.edu/mgmt1374/book_contents/3organizing/commun/communic.htm, (15.01.2013)

Andrioni F.,Popp e. (2012), *“Organizational Communication in Social Care Organizations From Hunedora County, Romania”*, Procedia-Social and Behavioral Sciences, 62

Bilen, M.(2004), *Sağlıklı İnsan İlişkileri*, Armoni Ltd. Şti, Ankara

Budak, G. (2004), *İşletme Yönetimi*, Barış Yayınları, İzmir

Ceylan, A (2005), *İşin Anlamlılığını Belirleyen Sosyal- Yapısal Özelliklerin Güçlendirmeye Olan Etkileri ve Sonuçları Üzerine Bir Araştırma*, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, cilt.6, İstanbul

Diemar, R.V. (1994), *İletişim ve İşbirliğinde Kalite, Çeviren: Şevket Yıldırım, Verimlilik Dergisi*, sayı:1994/2, **Milli Prodüktivite Yayınları**, Ankara

Doğan, H. (2002), *İşletmelerde Öğrenme Kültürü Yaratma ve Akademik Lider Olarak Yönetici Rolüne İlişkin Türkiye'deki Üç Güvenlik İşletmesinde Bir Araştırma*, **10. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildirileri**, Akdeniz Üniversitesi, Antalya

Elma, C.(2003), *Yönetimde Çağdaş Yaklaşımlar Uygulamalar*, Anı Yayıncılık, Ankara

Eren, E. (2004),*Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*, Beta Yayınları, İstanbul

Erkuş,A. ;Günlü,E. (2009), *İletişim Tarzının ve Sözsüz İletişim Düzeyinin Çalışanların İş Performansına Etkisi: Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma*, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt:20, Sayı:1, 7-24

Eroğlu, F.(2004), *Davranış Bilimleri*, Beta Yayınları, İstanbul

Fındıkçı, İ. (2003), *İnsan Kaynakları Yönetimi*, Alfa Basım Yayın Dağıtım, İstanbul

Fullen, S (2002), *Employee Motivation*,http://www.writesalot.com/lab_or_costs_leadership.pdf

Gürgen, H. (1997), *Örgütlerde İletişim Kalitesi*, Der Yayınları, İstanbul

Hodgets, R.M. (1997), *Yönetim Teori Süreç ve Uygulama*, Çeviren: Canan Çetin, Der Yayınları, İstanbul

İbicioğlu, H. (1999), *İşletmelerde İnsangücü Verimliliğinin Artırılmasında Örgüt İçi İletişimin*

Rolü, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:2, Kütahya

İncir, G. (1985), *Çalışanların Motivasyonuna Genel Bakış*, **Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları**, Ankara,

Jandt, F.E. (1998), *Yönetim Sorunlarına Etkili Çözümler*, Çeviri: Levent Akın, Hayat Yayınları, İstanbul

Karaçor, S. (2004), *Örgütsel İletişim Kurma Yöntemleri ve Karşılaşılan İletişim Engellerine Yönelik bir Araştırma*, **S.Ü Sosyal Ekonomik Araştırma Dergisi**, Konya

Keser, A. (2006), *Çalışma Yaşamında Motivasyon*, Alfa-Aktüel Yayınları,İstanbul

Kıdak,L. (2009), *Sağlık Hizmetlerinde Motivasyon Faktörleri*, Sosyal Bilimler, Celal Bayar Üniv. S.B.E.,Cilt:7, Sayı:1,75-94

Koçel, T. (2005), *İşletme Yöneticiliği*, Arıkan Basım Yayın Dağıtım Ltd.Şti, İstanbul

Mound, L. (1999),*Understanding People and Organizations*, Stonley Thornes Publishes, U.K

Naylo, J. (1999), *Management*, Financial Times Pritman Publishing, London

Örücü, E. (2006), *Modern İşletmecilik*, Gazi Kitabevi, Ankara

Örücü,E.,Kanbur A.(2008), *Örgütsel-Yönetimsel Motivasyon Faktörlerinin Çalışanların Performans ve Verimliliğine Etkilerini İncelemeye Yönelik Ampirik Bir Çalışma: Hizmet ve Endüstri İşletmesi Örneği*, *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt:15, Sayı:1

Özalp, İ. (1999), *Örgütsel İletişim*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları, Eskişehir

Pleffer, J. (1995), *Rekabette Üstünlüğün Sırrı: İnsan*, Çeviren: Sinem Gül, Sabah Kitapevi, İstanbul

- Recce, B.L (1999) ,*Effective Human Relitions in Organization*, Houghten Mifflin Co, NewYork
- Riggio, R.E. (1999). *Introduction to Endustrial Organizational Psychology*, Prentice Hall, USA
- Robbins, P.S. (2003), *Essentials of Organizational Behavior* ,Pearson Education, New Jersey
- Schockley-Zalabak,P. (2002), *Fundamentals of Organizational Communication*, Allyn&Bacon Apearson Education Company, Boston
- Solomon, R.C. (2001), *İş Dünyasında, Politikada, İlişkilerde ve Yaşamda Güven Yaratmak*, Çeviren: Ahmet Kardam, Acar Matbaacılık, İstanbul
- Şimşek M.Ş., Çelik A. (2011), *Yönetim ve Organizasyon*, 13. Baskı, Eğitim Akademi, Konya
- Taşkın, E. (1997), *Yöneticinin Sosyal Stratejisi*, Kazancı Matbaacılık, İstanbul
- Telman, N. (2005), *İnsan İlişkilerinde İletişim*, Epsilon Yayıncılık, İstanbul
- Tikici, M. (2005), *Örgütsel Davranış Boyutlarından Seçmeler*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara
- Toker, B. (2007), *Demografik Değişkenlerin İş Tatminine Etkileri: İzmir'deki Beş ve Dört Yıldızlı Otellere Yönelik Bir Uygulama*, Doğu Üniversitesi Dergisi, 8(1), 92-107
- Tutar, H (2003). *Örgütsel İletişim*, Seçkin Yayıncılık, Ankara
- Yüksel, İ. (2005), *İletişimin İş Tatmini Üzerindeki Etkileri: Bir İşletmede Yapılan Görgül Çalışma*, **Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, sayı:6, İstanbul
- Wikipedia,<http://en.wikipedia.org/wiki/communication> (18.02.2013)

OSMANLI TAŞRASINDA KONARGÖÇER- DEVLET İLİŞKİSİ: ANKARA'DA TABANLI TÜRKMEN AŞİRETİ'NİN İSKÂNİ

Ahmet KÖÇ*

Öz

Doğu ve güneydoğu Anadolu'nun en kalabalık konar-göçer gruplarından olan Bozulus Türkmenlerinin XVI. yüzyılın sonlarından itibaren Anadolu'ya dağıldıkları bilinmektedir. Nüfus bakımından Anadolu'da birçok şehirden daha kalabalık olan Bozulus Türkmenleri Ankara, Aydın ve Karaman bölgelerine gelerek buralarda yaşamaya başlamışlardır. Bozulus'a bağlı diğer Türkmen aşiretleri gibi, Tabanlı aşireti de kendisine Ankara civarındaki verimli arazileri seçmişti. Tabanlı Türkmenleri Ankara sahasında oturmaya başlayınca Osmanlı Devleti onları çeşitli vergilerle yükümlü kılmış ve konar-göçerler de buna göre bir sosyal hayat oluşturmuşlardır. Bu çalışmada, Tabanlı aşiretinin yükümlülüklerinden hareketle onların sosyal düzenleri, mukataaları, devlete olan hizmetlerinden bahsedilecektir.

Konar-göçer Tabanlı Türkmenleri ifade edilen bu yükümlülüklerini yerine getirirken bir takım sorunlarla karşılaşmışlardır. Osmanlı Devleti'nin Türkmenlerle ilgili politikaları ve Tabanlı Türkmenlerinin Ankara bölgesinde yaşadıkları sorunlar, konar-göçerleri eşkiyalık olaylarına yöneltmişti. Türkmenleri eşkiyalık olaylarına götüren sebeplerin ne olduğu sorusu, Anadolu'daki diğer olayların da kaynağını oluşturduğu için önemlidir. Öte yandan Anadolu'da Türkmenler tarafından sürekli hale getirilen eşkiyalık olayları sırasında Tabanlı Türkmen aşiretine mensup bazı gruplar, Ankara'dan kalkarak Batı Anadolu'ya göç etmişlerdir.

Osmanlı Devleti bir taraftan göç eden bu grupları geri getirmeye çalışırken, bir taraftan da Ankara sahasında eşkiyalık yapan, huzursuzluk çıkaran aşiret mensuplarını Rakka'ya sürmüştü. Çalışmada Tabanlı Türkmenlerinin yaşadığı bu tarihî süreç, arşiv belgeleri ve Ankara Şer'iyye sicillerinden hareketle ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Devleti, Ankara, Konar-göçer, Türkmen, Bozulus, Tabanlı

* Yard. Doç. Dr. Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, akoc@balikesir.edu.tr

The Relationship Between Nomads and the Administration in the Ottoman Countryside: The Settlement of the Tabanlı Turkoman Tribe in Ankara

Abstract

It is known that the Bozulus Turkomans which were one of the most extensive nomadic communities of the East and South-east Anatolia spread out in Anatolia from the end of the 16th century. The Bozulus Turkomans which were more populated than many towns in Anatolia and began to live in Ankara, Karaman and Aydın areas. Like the other Turkoman tribes from Bozulus, the Tabanlı tribe spotted the productive lands around Ankara for themselves. When the Tabanlı tribe began to settle in Ankara area the Ottoman administration obliged them to pay various taxes and the nomads established a social life in this way. In this work, considering the Tabanlı tribe's obligations it is dealt with their social order, mukataas and services for the state.

Nomadic Tabanlı Turkomans faced some problems when they were fulfilling their obligations. The policies of the Ottoman administration about the Turkomans and the problems the Tabanlı tribe faced in Ankara area directed nomads to thuggery. The question what was the causes leading Turkomans to thuggery is important because it is the key for understanding the other cases in Anatolia. Meanwhile, during the banditry events that made constant by the Turkomans in Anatolia some groups related to the Tabanlı Turkoman tribe migrated from Ankara to the Western Anatolia. The Ottoman administration, in one hand tried to bring back these groups, on the other hand deported the tribe members who engaged in banditry around Ankara to Rakka. In this work, the historical process the Tabanlı Turkomans got into is analyzed in the light of the Ankara court records (şerhiye sicilleri) and other archival documents.

Keywords: Ottoman Administration, Ankara, Nomad, Turkoman, Bozulus, Tabanlı.

1. Giriş

Akkoyunlu Devleti döneminden itibaren Anadolu topraklarının doğu kısmında görülmeye başlanan Bozulus Türkmenleri¹, kendi aralarında il veya ulus adı altında gruplandırılmışlardır. Türkmenlerin sosyal yapısı yukarıdan aşağıya doğru boy, aşiret, cemaat, oymak, mahalle, oba gibi oluşumlardan meydana gelmiştir. Öte yandan Türkmenlerin hayat tarzları yaylak ve kışlak hareketine bağlı olarak sürdürüldüğü ifade edilmektedir(Halaçoğlu, 2010: 29). Bozulus Türkmenlerinin XVI. yüzyıl sonlarına kadar kışlak sahaları Urfa- Re'sul Ayn- Mardin- Diyarbakır- Hısn-ı Mansur(Adıyaman) arasında kalan topraklardır. Aynı şekilde bu Türkmen grubunun yazlakları ise, Kars- Muş- Harput- Erzincan- Erzurum arasında kalan saha idi. Böylece yazın güneydoğunun yakıcı sıcaklarından korunabilmek için Türkmenler, yüksek platolara çıkıyor, hayvancılık faaliyetlerini orada sürdürüyorlardı. Türkmenlerin yaylak sahalarına çıkışları ya Diyarbakır- Hani üzerinden Murat Çayı'nı geçmek suretiyle, ya da daha batıdan Ergani üzerinden, Murat Çayı'ndan geçerek Palu'yu ulaşılarak gerçekleşiyordu. Her iki durumda Türkmenler, geçtikleri topraklarda Selamlık, Karacadağ Yaylağı, Resm-i gûde gibi çeşitli isimlerle ifade edilen vergileri veriyorlardı. Görüldüğü üzere Türkmenlerin bahar aylarından itibaren hayvanlarını Murat Çayı'nın ötesine geçirmeleri, aynı zamanda onların vergi verme zamanlarının geldiğini göstermektedir(Gündüz, 2010: 80).

Kırsalda yerleşmiş olan Bozulus Türkmenlerinin her aşireti ister kışlakta, isterse yazlakta olsun, mutlaka kendilerine tahsis edilen sahalarda oturmak zorundaydılar. Aşi-

retlerin belirli alanlarda oturmaları, merkezî idarenin kontrolünü kolaylaştıran bir unsurdur. Bu yüzden Osmanlı Devleti aşiretlerin hem vergi yükümlülüklerini kontrol edebilmek, hem de bu topluluklara ihtiyaç duyulduğunda onlara kolayca ulaşabilmek bunları bir arada tutmaya çalışmıştı.

Bozulus Türkmenleri her sene yaylak ve kışlak arasındaki hareketliliklerini sürdürürlerken zamanla yaşadıkları bölgeleri terk ederek Anadolu'nun orta ve batı sahalarına doğru gelmişlerdir. Türkmenlerin yer değiştirmesini C. Orhonlu, yaylak ve kışlak arasındaki mesafenin uzun olmasına bağlamaktadır. F. Sümer ise, ulusun başından geçen kötü hadiseler ve yaylak- kışlak güzergâhının arazi yapısının sarp ve engebeli olmasına bağlasa da araştırmacılara göre, Bozulus'un yer değiştirmesi burada aranmamalıdır. Esasında Bozulus Türkmenlerinin yer değiştirmesinde, Osmanlı Devleti ile Safevî Devleti arasında, Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşanan hâkimiyet kurma mücadelesi etkili olmuştur². Doğu Anadolu'da yaşanan çatışmalar kışlak ile yazlak arasında gidip gelen Türkmenlerin hem hareketlerini sınırlamaya başlamış, hem de yollar üzerinde sık sık saldırılara uğramalarına neden olmuştur³. Bozulus topluluklarının temel geçim kaynağı olan hayvancılığın bu durumdan ciddi şekilde etkilenmiş olması düşünülmektedir. Aynı şekilde Osmanlı padişahlarının, Türkmenlerin gelişen olaylardan zarar görmemesi için onların Erzurum- Kars bölgesine gelip gitmelerine kısıtlamalar koyması da Bozulus'un Orta ve Batı Anadolu'ya yönelmesinde etkili olmuştur(Gündüz, 2009: 83). Nihayetinde Türkmenlerin kullandıkları sahaları terk ederek kendilerine yeni bölgeler aramaya başlaması, onların hayvan kayıpları, idarecilerinin aşırı vergi talepleri, eşkiya saldırıları⁴ gibi

¹Türkmenlere Boz sıfatının ne sebeple verildiği aşiretler üzerine incelemeler yapan araştırmacılar tarafından tam olarak tespit edilememiştir. Bozulus Türkmenleri, isimleri tam olarak bilinen yaklaşık 101 ayrı aşiretten meydana geliyordu. Aşiretlerin Bozulus etrafında toplanmış olması bu topluluğun tarihinin nereden geldiğini belirtmeyi de zorunlu kılmaktadır. Türk kültüründe renklerin belirli anlamlar ifade etmesinden dolayı, F. Köprülü kara renginin eski Türk cemiyetinde avam, yani halk sınıfını ifade ettiğini belirtmiştir. Buna karşın F. Demirtaş ise bu sıfatın eski Türk cemiyetinin avam tabakasından başka, aynı mahiyette telâkki edilen kavimlere de verilmiş olabileceğini ortaya koymuştur. Demirtaş'a göre boz sıfatının, manasının sosyal hayatta ne anlam ifade ettiği, tarihi öneminin hangi hususa işaret ettiği, bugün için bilinmemektedir(F. Demirtaş, "Bozulus Üzerine", s. 29- 30).

² Osmanlı Devleti H.961/1554 yılında yapılan Nahçıvan seferinde Bozulus Türkmenlerinin bir kısmını kendi yanına çekebilmişti. Zaten devletin, vesikalarında da işaret edildiği gibi, bu il'in himayesi hakkında baş vurduğu tedbirler, bilhassa mâl-ı mirîye bir zarar gelmemesi hususuyla ilgilidir(F. Demirtaş, "Tavâ-yî-i Bozulus", 1949, s. 42).

³ Bozulus Türkmenleri, Yeniil ve Dülkadirli uluslarının yaşadığı sahaların daha doğusunda olmasına rağmen, batıya ilk önce gelen topluluklardır.

⁴ Kızılbaş saldırılarına maruz kalan Türkmenlerin çatışma sırasında hayvanlarının telef olduğu Mühimme Defterlerinden anlaşılmaktadır.

idarî sorunlar ve Osmanlı Devleti ile Safevî arasında yaşanan askerî mücadeleler onların zamanla yer değiştirmesinde etkili olmuştur.

Bozulus Türkmenlerinin senelerden beri kullandıkları yaylak arazilerini kullanamaz duruma gelmeleri, etrafta oturan köylülerin, aşiretlere ait toprakları işgal etmesine ve buraları ziraat alanına dönüştürmesine neden olmuştur. Benzer şekilde XVI. yüzyılın sonlarında konar-göçer toprakları sancakbeyleri tarafından boş tutulduğu için tımara verilmiştir. Görüldüğü üzere Türkmenlere ait geniş düzlükler bir taraftan ziraate açılarak şenlendirilirken, diğer taraftan Bozulus mensupları yaşam alanlarını tamamen boşaltmışlardır. Bölgede yaşanan her türlü olumsuz durumdan rahatsızlık duyan Türkmenlerin bir kısmı İran taraflarına gitmişlerdir (Demirtaş, 1949: 36- Gündüz, 2010: 83). O halde Doğu Anadolu bölgesinde yaşarken yerlerini ve yurtlarını terk eden Türkmenlerin yaşadıkları arazi sorunları yüzünden bölgeden ayrıldıkları kesindir. Dolayısıyla sosyal huzursuzluklar nedeniyle Doğu Anadolu'dan yola çıkan Türkmenlerin yeni otlaklar bulabilmek için Orta Anadolu istikametine doğru geldikleri ve öncelikli olarak Karaman, Keskin, Ankara bölgelerine yerleştikleri görülmektedir. Bozulus Türkmen aşiretlerinin hemen hepsinin yukarıda ifade edilen üçgen içerisinde yerleştiklerini söylemek yanlıştır. Zira kaynaklarda bu Türkmen grubuna bağlı aşiretlerin büyük bir kısmının Orta Anadolu'da kaldığı anlaşılrken, zamanla yaşanan kopmalar neticesinde Batı Anadolu'ya ve Balkanlara doğru gidenlere de rastlanmaktadır (Gündüz, 2009: 84).

Sonuç olarak, Doğu Anadolu'da yaşarken bölgede ortaya çıkan askerî, siyasî, iktisadî sebeplerden dolayı eski yaylaklarını bırakarak batıya gelen Bozulus Türkmenleri, yeni geldikleri sahalarda iktisadî faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Gelen Türkmenlerin Orta Anadolu sahasında neyle karşılaştıkları, bu yeni sahaya adapte olup olmadıkları, burada hangi tür olaylara karıştıkları, çalışmanın bundan sonraki kısmında ele alınacaktır.

1.1. Tabanlı Aşireti'nin Nüfus Yapısı

Bozulus Türkmen grubuna bağlı Tabanlı aşireti hakkında en eski kayıt, M. 1540

yıla ait olan Tahrir Defterinde bulunmaktadır. Aşiretin kalabalık nüfusuna rağmen, Akkoyunlu Devleti dönemine ait hiçbir kayıt bulunamamaktadır⁵. Bozulus Türkmenleri Anadolu'nun en büyük topluluklarından biri olduğundan, onu meydana getiren aşiretler de nüfus bakımından kalabalıktır⁶. Bozulus toplulukları içerisinde Tabanlı aşireti M.1540 tahririnde dört cemaat halinde yaşamakta ve toplam nüfusu 316 hâne, 33 mücerredten oluşmaktadır. Daha sonra II. Selim'in (1566- 1574) döneminde hazırlanan başka bir tahrir defterinde ise, Tabanlı aşireti nüfusunun hızla arttığı görülmektedir. İki tahrir arasında geçen 26 yıl içerisinde aşiretin nüfusu 595 hâne, 166 mücerrede çıkmıştır. Dolayısıyla Tabanlı aşireti bir önceki tahrirde göre hâne bazında %53, mücerred bazında ise %503 oranında nüfus artışı kaydetmiştir. Özellikle mücerred sayısının çok yüksek oranda artmış olması, konar-göçer Tabanlı Türkmenlerinde M.1540- 1566 yılları arasında doğurganlığın yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

Tabanlı Aşiretleri M.1540 tarihli Tahrir defterine göre dört, 18 Receb 1107/22 Şubat 1696 tarihinde yapılan vergi dağılımı sırasında ise yedi cemaatten oluşmaktadır. M.1696 yılına ait kayıtlarda ismi geçen söz konusu yedi cemaat; Cemâat-i Bayat ve Karakoyunlu, Cemâat-i Karakoyunlu, Cemâat-i Eminlü, Cemâat-i Ali Görenlü, Cemâat-i Kürd Mihmadlu, Cemâat-i Avanlu ve Cemâat-i Yavılı'dır (AŞS 76/762: 719).

Konuyla ilgili yapılan diğer çalışmalarda, Ankara bölgesinde oturan Tabanlı aşiretinin Karamanlu, Avanlu, Kuşçu, Bayat-ı Atık, Bayat-ı Cedîd, Çağırğanlu, Karakoyunlu, Dokuzlu, Bayram Beğlü, Ali Görenlü, Eminlü, Yularlu, Avşar, İnallu, Kürd Mihmadlu, Ko-

⁵ Akkoyunlu Devleti'nin toplum yapısı üzerine çalışmaları bulunan İ. Erdem, "Ak-koyunlu Devletini Meydana Getiren Aşiretler" ve "Ak-koyunlu Ordusunu Oluşturan İnsan Unsuru" isimli çalışmalarında devleti oluşturan topluluklar içerisinde Tabanlı Aşireti'nden bahsedilmemektedir.

⁶ Örneğin 947 tarihli Tahrir defterine göre 8013 kişiden oluşan Bozulus Türkmenleri 7325 evli ve 688 mücerredten ibarettir. Aynı defterden Dülkadir ve Diyarbakır kollarının nüfuslarını çıkarmak da mümkündür. Dülkadirli grubu 3019 kişiden yani, 2757 evli ve 262 mücerredten ibarettir. Bu durumda asıl Bozuluların 4994 kişi yani 4568 evli ve 426 bekârdan müteşekkil olduğu görülmektedir. O halde Bozulus Türkmenleri'den her aileyi beş kişi sayarsak, aşiret nüfusunun yaklaşık 40 bin kişi olduğu anlaşılabilir. Ayrıntı için bkz. F. Demirtaş, "Tavâ-yîf-i Bozulus", 1949, s. 39).

nurlu, Yavılı ve Danişmendlü cemaatlerinden oluştuğu ifade edilmektedir. Osmanlı devrinde isimleri zikredilen bu cemaatler, Ankara bölgesinde ayrı bir iktisadî yapı oluşturarak Tabanlı Mukataası adı altında toplanmışlardır (Özdemir, 1986: 143- Gündüz, 2010: 169). Zamanla Osmanlı Devleti bu mukataa alanını idarî açıdan ayrı bir kaza birimine de dönüştürmüştür. Böylece yukarıda bahsedilen cemaatlerin yaşadıkları sahalardan, oluşturulan Tabanlı Kazası'na⁷ dahil edildiği görülmektedir (AŞS 59/745: 993- AŞS 139/825: 201).

1.2. Tabanlı Aşireti ve Yöneticileri

Bozulus Türkmen aşiretlerinden Tabanlı kolunun siyasî tarihini, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren Ankara Şer'iyye Sicillerinden takip etmek mümkündür. Tabanlı Türkmen aşiretinin hayvancılık yaparak hayatını sürdürüyor olması, ister istemez sicil defterlerine yansıyan çok çeşitli şikâyetlerin oluşmasına neden olmuştur. Aşiretle ilgili yönetici atamaları, Türkmenlerin kendi aralarındaki kavgalar ve özellikle yöneticilerinin fazla vergi talep etmesiyle yaşanan sorunlar çok sayıdadır. Bu kısımda Türkmen voyvodaları, boy beyleri ve kethüdalarından ve bu yöneticilerin sebep olduğu iktisadî sıkıntılardan bahsedilecektir.

Osmanlı devrinde konar-göçer grupların gelirlerinin padişahlara, hanedan mensuplarına ve paşalara gelir olarak bağlandığı ve bu sahalardaki gelirlerin de mukataa sistemiyle işletildiği dikkati çekmektedir. Bu durumda her mukataa bölgesine Osmanlı merkezî idaresi tarafından voyvoda adı verilen özel yöneticiler atanmıştır. Türkmen ağalığı olarak da ifade edilen voyvodaların esas görevi, kethüdaların ve boy beylerinin topladığı vergileri başkent İstanbul'a ulaştırmaktır. Merkezden atanan voyvodalar, ağalık veya voyvodalık adı altında yapılan tahsilâtın % 25'ni kendi hisseleri olarak alabiliyorlardı. Ancak zamanla yaptıkları tüm tahsilâtın % 25'i ile yetinmeyen voyvodaların, çeşitli isimler altında yeni vergiler koydukları anlaşılmaktadır. Bundan başka voyvodalar, aşiretlerinin haklarını korumaktan sorumlu görünseler de çoğu zaman topladıkları fazla

vergilerle reayalarına zulüm ettikleri görülmektedir (AŞS 64/750: 119-189- 190- 192).

Tabanlı Türkmen taifesinin voyvodaları aynı zamanda kendi bölgelerinde yaşayan vergi reayasının bir yerlere kaçmaması veya dağılmaması için sürekli olarak kethüdalarla eşgüdüm içinde çalışmak zorundadır. Türkmenlerin yer değiştirmesi gibi, yerleşik hayata geçerek konar-göçer vergilerini ödemek istemeyenlerle mücadele de voyvodaların göreviydi (Gündüz, 2005: 24-25). Şayet bu türlü tevessüllere girişen reaya olursa, voyvodalar onların cezalandırılması için talepte bulunabiliyorlardı⁸. Voyvodaların aslî görevi sadece kendi bölgelerinden vergi toplamak değildir. Esas olarak kendi bölgelerinde oturan reayanın korunması görevi de voyvodaya düşmekteydi⁹.

Nitekim evâhir-i Receb 1088/26 Eylül 1677 tarihinde Tabanlı reayası, voyvodaları Mehmed ile sorun yaşamamıştır. Türkmen voyvodası bir taraftan reayadan zorla *zahire bahâ* namıyla vergi tahsil etmeye çalıştığı için hakkında soruşturma başlatılmıştı. Voyvoda Mehmed'in Tabanlı reayasını sıkboğaz ederek zorla vergi toplamak istemesi, bölge halkının direnmesine yol açmıştı. Reayanın yaptığı şikâyetler üzerine, Osmanlı merkezî idaresi aşiret voyvodası hakkında ihtar göndererek, mâl-ı mirîlerin gurre-i Rebîü'l evvelden, Rebîü'l-âhır gayetine kadar olan iki aylık süre içerisinde ödenmesini emretmişti. Tabanlı Aşireti voyvodası Mehmed, mâl-ı mirîlerini zamanında ve noksansız olarak ödemediği takdirde nezr olarak 1000 kuruş vermeyi taahhüt ettiği için bu olayda eli kolu bağlanmıştı (AŞS 59/745: 993- AŞS 60/746: 482).

Voyvodaların kendilerine göre vergiler koyup bunları tahsil etmesi, Ankara Sancağı dâhilinde ikamet eden Tabanlı Türkmen aşiretinin zaman içerisinde çeşitli olaylara katılma-

⁷ Sicil kayıtlarında "Tabanlı Kazası" veya "Bozulus nâm-ı diğer Tabanlı Kazası" şeklinde ifadelerin kullanıldığı görülmektedir.

⁸ "...Karamanlu cemâati âmâlinde Veliogulları demekle meşhur Mehmed ve Yakub yine El-hâc Ahmed ve Halil bin El-hâc İsmail nâm kimesneler hakkında voyvodaları olan El-hâc Hüseyin Ağa, mahkemeye gelerek kendi hallerinde değildir diyerek ıslah olunmaları için kaleye hapsedilmelerini talep etmişti.8 Cemâziye'l âhır 1149/14 Ekim 1736 (AŞS 117/803: 191).

⁹ Bozulus nâm-ı diğer Tabanlı Hassı voyvodası, aşiret kethüdaları, ihtiyarları ve reayaları hep birlikte divân-ı hümâyuna arzual gönderip ziraat eyledikleri arazilerden Haymana Voyvodaları tarafından öşür talebiyle rencide edildiklerini dile belirtmişlerdi (AŞS 139/825: 201).

sına da neden olmuştur. Voyvodaların reayaya yaptığı eziyetler, onları derinden etkilemiştir. Tabanlı Türkmenlerinden daha fazla vergi tahsil edebilmek için voyvodaların halka eziyet etmesi, Osmanlı merkezî idaresinin gözünden hiçbir zaman kaçmamıştır. Nitekim 23 Rebiü'l-evvel 1095/9 Mart 1684 tarihinde Tabanlı Aşireti'nin voyvodası El-hâc Bedreddin ve karındaşları İshak ve Mehmed ve yazıcısı İsmail hakkında yapılan şikâyetle, H.1092/1681 senesinde üç yıllığına aldığı voyvodalık görevi sırasında halktan mâl-ı mirî için senelik 8000 kuruş toplamıştı. El-hâc Bedreddin, aynı yıl içerisinde mâl-ı mirîler dışında, *kalemiye* namıyla 6000 kuruş ve *ağalık* namına yine 8000 kuruştan başka, 2 senede fazladan 36000 kuruş tahsil etmişti. Zor durumda kalan Tabanlı reayasının icrâ-yı hak talep etmesi üzerine, fazladan *masraf* adı altında alınan 36000 kuruşun halktan alınıp alınmadığını yerinde araştırmak için Osmanlı merkezî idaresi Mustafa Ağa'yı mübaşir tayin etmiştir(AŞS 64/750: 483- 484).

Voyvoda El-hâc Bedreddin ve adamları hakkındaki şikâyetler, halka yapılan zulmün tek kişi tarafından değil aksine bir ekip halinde gerçekleştirildiğini göstermektedir. Olay sırasında El-hâc Bedreddin'in yanında iş gören kişiler, halkın malını gasp ederek onlara zûlm etmişlerdi¹⁰. Mübaşir Mustafa Ağa, Bozulus Türkmen taifesi voyvodası El-hâc Bedreddin Ağa, karındaşları İshak ve Mehmed ve Hüseyin hakkında reayanın şikâyetlerini dinlemiş ve iki tarafın aralarında mahsuplaşması için fazladan tahsil edilen miktarın taksitle ödemesi kararlaştırılmıştır(AŞS 64/750: 486).

Adı geçen tarihte Bozulus Türkmenlerinden olan Oğulbeğlü Cemaati¹¹ reyası da voyvodalarına mâl-ı mirîler dışında büyük miktarda ödeme yapmışlardır. Aşiret voyvodası kendine göre yeni vergiler türeterek,

H.1093 senesinde 48800 kuruş fazladan para toplamışlardı. Aynı şekilde Oğulbeğlü Cemâati mensupları, ertesi yıl benzer bir uygulama ile karşı karşıya kalınca durumu hemen asitâneye bildirmek zorunda kalmışlardı¹²(AŞS 64/750: 493). Neticede, Mübaşir Mustafa Ağa her cemaatin kendi kethüda ve ihtiyarları ile ayrı ayrı görüşerek voyvodaları El-hâc Bedreddin Ağa ile mahsuplaşmalarını sağlamıştır¹³.

Aşiret voyvodaları aşiretlerin bulunduğu bölgeye en yakın merkezde otururlardı. Devletin atadığı voyvodaların reayadan tahsilât yapmalarından daha zor olanı belki de topladıkları vergileri merkeze ulaştırmaları idi. Voyvodaların kendi mukataalarından yaptıkları tahsilâtın önce Ankara kaza merkezine, daha sonra da başkent İstanbul'a ulaştırılması bazı dönemlerde önemli bir sorun teşkil etmişti. Sorunlu dönemlerde Ankara'dan İstanbul'a giden yollar üzerinde eşkıyalık olaylarına sık sık rastlanmıştır¹⁴(AŞS 72/ 758: 57-62 ve AŞS 81/767: 552).

Tabanlı Türkmenlerinin bir kısmı zamanla vergi verme konusunda isteksiz davranmaya başlamıştır. Evâil-i Cemâziye'l-âhır 1114 tarihinde konar-göçer Türkmenler voyvodalarına karşı gelerek, hapiste olan yakınlarının salıverilmesini istemişler ve istekleri gerçekleşmezse vergi vermeyeceklerini dile getirmişlerdi. Voyvoda Mehmed'e karşı Türk-

¹² Mahkemede adı geçen vergilerin Bozulus Türkmen aşiretlerinden alınıp alınmadığı önce şahitlere daha sonra da voyvoda El-hâc Bedreddin Ağa ve adamlarına sorulmuştur. İnceleme neticesinde El-hâc Bedreddin Ağa ve adamları ifade edilen vergileri topladıklarını itiraf etmişlerdir.

¹³ Örneğin Tabanlı Aşiretine tabi Eminlü cemâatinin kethüdalrı Osman Bey ve ihtiyarlarından Cafer bey, Yusuf bey, Mehmed ve El-hâc Abdullah, Aşiret voyvodası El-hâc Bedreddin Ağa ve adamlarının ile mahsuplaşmak üzere mahkemeye gelerek fazladan toplanan 3048 kuruşlarını geri almışlardı. Mahkeme kararınca El-hâc Bedreddin Ağa'dan talep edilen para taksitler halinde ödenmiştir. Buna göre paranın önce 1525 kuruşu ödenmiş ve sulh yapılmıştır. Sulh bedeli olarak alınan bu peşinat sonrasında kalan miktar, iki taksit halinde ödenmiştir(AŞS 64/750: 494).

¹⁴ Nitekim Evâhir-i Cemâziye'l-âhır 1114/27 Eylül 1702 tarihinde Tabanlı Türkmenlerinden olan Karamanlu ve Danişmendlü cemaatlerinin kethüdalrı Ali ve İsa, voyvodaları ve dört adamı tahsil ettikleri vergileri İstanbul'a götürürlerken karşılarına çıkan 60 nefer eşkıya ile karşılaşmışlardır. Birbuçuk saat süren çatışma sonrasında mâl-ı mirîyi taşıyan iki Türkmen yaralanmış, birkaç eşkıya da ele geçirilmiştir. Ancak çatışma sonrasında eşkıyalar, mâl-ı mirî paralarını alarak kaçmışlardır. Olay sırasında eşkıyalar, voyvoda Mehmed'in kendilerini takip etmemesi için onu zincire vurulmuşlardı.

¹⁰ 23 Rebiü'l-evvel 1095/9 Mart 1684 tarihli sicilde, her cemaat mensubu El-hâc Bedreddin Ağa'ya kaç kuruş veya ne kadar mal vermişse mahkemede herkes, tek tek dile getirmişlerdi(AŞS 64/750: 490).

¹¹ Kaynaklara göre Ankara Kazası dâhilinde üç Oğulbeğlü oymağı karşımıza çıkmaktadır. Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra bu oymaklardan birisi Karaman Bölgesi'nde(Hacılı, Abdurrahmanlu, Karamanlu, Derilü, Kara Sarılı, Kara Halillü ve Çavundur obalarında) diğerleri ise Vilâyet-i Rum ve Aydın bölgesinde yaşıyorlardı(Tufan Gündüz Anadolu'da Türkmen Aşiretleri s. 159- 160). Elimizdeki Şer'iyye Sicilinde El-hâc Bedreddin Ağa hakkında şikâyetle bulunan kişiler, Oğulbeğlü oymağının Hamza Hacılı koluna mensuptur(AŞS 64/750: 493).

menler topluca direniş gösterdikleri için zincire vurulan Türkmenler, Ankara kalesine hapsedilmişlerdi(AŞS 81/767:552). Görüldüğü üzere Tabanlı aşiretinin voyvodalarına karşı gösterdikleri tavır, bireysel olmaktan ziyade, toplu bir hareket haline gelmeye başlamıştır.

Aşiretlerin idarî olarak birleşmesinden boylar meydana geldiği için, Türkmenler arasında boy beyi denen görevliler de vardı. Boy beylerinin ataması önce aşiret ihtiyarlarının, sonra cemaat kethüdalarının ve voyvodalarının görüşleri alınmasıyla merkezî yönetim tarafından yapılırdı. Boy beyliği idarî açıdan babadan oğula geçebilen bir sistemdi. Beylerin göreve gelişlerine, onların bu işe layık ve müstehak olup olmadığına bakılarak kethüdalar karar verirdi. Boy beyleri idarî bakımdan kendi cemaatlerinin iç düzenini sağlarlardı. Bu manada en önemli görevleri, devlete ait vergileri düzenli olarak tahsil etmekte. Boy beyleri devlet tarafından doğrudan muhatap alındığı için kontrolü altında yaşayan reayanın hayvanlarının hastalıktan kırılması veya aşiret mensuplarının oturduğu yerleri terk ederek başka yerlere göç etmeleri durumunda hemen merkezî idareyi bilgilendirirlerdi. Böylece merkezî yönetimin yeni duruma göre vergi ayarlaması yapması sağlanmış olurdu(Gündüz, 2010: 48-49).

Çeşitli dönemlerde Tabanlı Türkmenlerinin boy beylerinin seçimi ile ilgili olarak merkezden emirnameler gönderilmiştir. Boy beyi atamaları sürekli olarak merkezî yönetimin emir ve kontrolü altında olduğu için, reaya kötü davranan veya bir suçu tespit edilen kişilerin hemen görevden alındığı görülmektedir. Nitekim 3 Receb 1225 tarihli bir belgede Tabanlı Türkmen beyi Hüseyin'in yerine İbiş Bey'in tayini edildiği görülmektedir(C. DH. 166/8282). Bozulus Türkmenlerinde boy beyi, boyu meydana getiren aşiretlerden en fazla nüfusa sahip olan aşiretten seçilirdi. Bu durumda geriye kalan cemaatler ise kethüdalarının kontrolü altında bulunurlardı.

Tıpkı boy beylerinde olduğu gibi, kethüdalık seçiminde de devletin onayı gerekliydi(AŞS 65/751: 660). Konar-göçer aşiretlerin yöneticisi olan Kethüdaların boy beylerinden farkı, onların sadece kendi cemaatlerinden sorumlu olmaları idi. Kethüdalık babadan

oğula veya kardeşlere de geçebiliyordu¹⁵. Kethüdaların vergi toplamak¹⁶, aşiretlerinin nizamını sağlamak, tahrir zamanı emirlere yardımcı olmak gibi görevleri de vardı. Onların bu vazifelerinin karşılığı, sahip oldukları koyun sürülerinin 150 adedini vergiden muaf gösterebiliyorlardı. Şayet kethüdaların belirtilen miktardan fazla koyunları varsa, bu durumda tıpkı diğer reaya gibi vergi verirlerdi(Gündüz, 2010: 51).

Kethüdalar üzerinden aşiret mensuplarının kefalet sistemi de kurulmuştur. Aşiret mensupları yaylak ve kışlak arasında gidip gelirken, köylülerin ekili arazilerine zarar vermemeleri hususunda kethüdalarından garanti alınırdı. Şayet kefillik sırasında zarar meydana gelirse *nezr* ödenmesi için kethüda hesaba çağrılabilirdi. Benzer şekilde XVII. yüzyılın ikinci yarısı ve XVIII. yüzyılın ilk yarısında aşiretlerin eşkıyalık olaylarına bulaşmamaları için yine, kefalet sistemi gündeme getirilmişti¹⁷(AŞS 88/774: 454).

Kethüdalar kendi cemâatlarından mahsup edilecek vergiler için gerektiğinde voyvodalar tarafından kefil yapılarak topluluklarının hata yapmasını veya suç işlemesini

¹⁵“...Bozulus Voyvodası Osman, divân-ı hümayunuma arz gönderüb Bozulus Voyvodası aklâmından Tabanlı Cemâatinden Eminlü Cemâati kethüdası olan Osman öldüğü için yerine oğlu Cafer getirilmişti. 17 Receb 1095/30 Haziran 1684.(AŞS 65/751: 660).

¹⁶ Kethüdalar vergi toplama konusunda her zaman başarılı olamayabiliyorlardı. “...Valide Sultan haslarından Ankara’da sakin Tabanlı Türkmenlerinden Karamanlı aklâmından ve Danişmendlü cemaatinden Ali kethüda ve İsa beşe kethüda ve karındaşları Sarı(?) ve Maksudoğulları Murad ve Veliogulları, İsmail ve Tatar ve Mehmed Ali ve El-hâc Abülfezzah ve Şeyh Ali oğlu İsmail ve Murad oğlu Osman ve Ali nâm kimesneler cemâatleri üzerinde olan 1114 senesi hâfî 1100 kuruşu voyvodalarına teslim etmeyüb zimmetlerinde kalmağla kanun ve defter mucebince mâl-ı mirîleri tahsil olunmak...” için yazı yazılmıştır. Evâil-i Cemâziye’l- aher 1114/Eylül 1702(AŞS 81/767: 552).

¹⁷ Cemaat mensupları, “...ağayı merkûmun izni olmadıkça yaylağa çıkmayub eğer inad ve muhalefet idüb sakin oldukları mevziden kalkub etraf ve eknâfa yaylak namına çıkub ve gezüb içlerine tuğyân ve isyan itdiklerinden nâşî’ şer’ ile haklarından gelinmek lazım olanları ağayı mezbûralarıyla cûmleniz ittifakıyla ahz ve ele getirüb ağayı mezbureye teslim etmekte kusurumuz olursa beytülmâl-ı müslimîne 5000 kuruş nezrimiz olsun” diye söz vermişlerdi. Gurre-i Safer 1126/16 Şubat 1714(AŞS 88/774: 454) . Benzer şekilde Tabanlı Cemaatine bağlı Şeyhlü aşiretinin kethüdası Abdurrahman bey b. Veli reayasının mâl-ı mirî için sadece kendisine ödeme yapmasını zorunlu kılmıştı. Şayet bunun dışında hareket eden aşiret söz konusu olursa, 5000 kuruş vermeyi garanti etmişlerdi. Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti, Türkmen halkı daha sıkı kontrol edebilmek için kefalet usulünü aşiretlerle ilgili her olayda öne sürmektedir(AŞS 60/746: 562).

önlemeye çalışmışlardı. Örneğin gurre-i Safer 1126/16 Şubat 1714 tarihinde Tabanlı Aşiretini oluşturan cemâat kethüdaları 91 gün içerisinde 12000 kuruş ödemeyi taahhüt etmişlerdir¹⁸.

Esas olarak kethüdalar, cemaat mensuplarının hem eşkıyalığa yönelmemesi, hem de kendi içlerine dışarıdan gelebilecek kötü niyetli kişileri aralarına katmamaları için sık sık uyarılırlardı. Şayet Türkmenler arasına kötü niyetli kişiler sızmış ise bu durumda, onları yakalayarak adalete teslim etmek yine kethüdaların görevi idi. Ayrıca aşiret mensupları arasından işlediği suç yüzünden hapse düşenler olursa, onların maddî kefalet karşılığında hapisten çıkartmak yine kethüdanın görevleri arasındadır.

Valide Sultan haslarından olan Tabanlı Türkmen cemaatlerinin kethüdaları, topladıkları vergileri voyvodalarına teslim etmekle yükümlüdürler. Ancak zaman içerisinde kethüdaların reayadan topladıkları vergileri voyvodalara vermek konusunda aceleci davranmadıkları da oluyordu¹⁹. Kethüdaların vergilerini zamanında teslim etmemesi, onların yakalanıp Ankara Kalesi'nde hapsedilmesi hususunu gündeme getiriyordu(AŞS 148/834: 313).

Kethüdaların reayaları üzerinde hakları genellikle onların yükümlülüklerini yerine getirmelerini sağlamaya yöneliktir. Ancak aşiret ahalisinin de kethüdaları üzerinde bazı hakları vardır. Örneğin Türkmenlerin yaşanan sıkıntılar nedeniyle bazı dönemlerde kethüdalarını başkente şikâyet ettiği görülmektedir. Bu durum daha çok kethüdanın reayaya kötü

davranması sonucu ortaya çıkıyordu. Nitekim 26 Zilhicce 1114/13 Mayıs 1703 tarihli belgede İnallu Cemâatinden Ahmed b. Hamid, Osman b. El-hâc Hayreddin, Süleyman b. Abidin, Ali b. Halil, Abdülkasım b. Hüseyin, Cuma b. Receb, Çerkez b. Bayat ve Ali b. Durali mahkemeye gelerek "cemâati mezburemiz kethüdası olub gaib- i akl-ı müvâzene ve zindegânî olan İyas b. Şah Hüseyin nâm kimesne kendü halinde olmayub daima her birimize zûlm ve teaddî ..." ettiğini ifade etmişlerdi(AŞS 81/767: 360). Benzer şekilde H.1144 senesinde Bozulus Türkmenlerinin kethüdaları Boran Veli ve Musa'nın reayadan kahrâ ve cebrâ vergi tahsilinde bulunması nedeniyle aşiret voyvodasının dikkati çekilmişti(AŞS 110/796: 437).

Cemâat kethüdaları halkın vergilerini toplamakla yükümlü²⁰ olduğundan, vergilerin taksimi kadar, onun zamanında toplanması da kethüdaların göreviydi. Elimizdeki sicil kayıtlarından vergilerin çoğunlukla zamanında toplanmaya çalışıldığı görülmektedir. Türkmenlerin verdiği vergiler bazı dönemlerde merkezî idare tarafından düşürülebiliyordu. Bu durum genellikle aşiret mensuplarının hayvanlarının hastalıktan zarar gördüğü zamanlarda veya Türkmenlerin yaşadıkları yerleri terk ettiği durumlarda gerçekleşirdi.. Vergilerin azaltılması gibi zaman içerisinde Türkmen aşiretlerinin vergilerinin arttırılması da söz konusuydu(AŞS 89/775: 571). Vergilerin arttırılmasının sebebi ise aşiret mensupları içerisindeki bekarların evlenmesi veya cemaat mensuplarının beslediği hayvan sayısı ile ilgiliydi.

Kethüdaların reaya malından fazladan tahsil yapma yetkisi olmamasına karşın, XVIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren kethüdalar hakkında şikâyetler ard arda gelmeye başlamıştır²¹. Valide Sultan haslarından olan

¹⁸Karamanlu cemâati kethüdası El-hâc Hüseyin b. Cafer, İnallu cemâati kethüdası El-hâc Hüseyin b. Ali, Yularlu cemâati kethüdası El-hâc Mustafa bin Mehmed, Efrazoğlu(?) cemâati kethüdası El-hâc Murtaza bin Ahmed, Bayram Beğlü ve Ali Görenlü cemâatleri kethüdası Musa bin Ali, Seyhlü cemâati kethüdası Seyf Ali bin Abdurrahman, Kürd Mihmadlu cemâati kethüdası Mehmed bin Ali, İnallu cemâati kethüdası Şedid bir Ali, Bayad ve diğer Bayad cemâati kethüdası Osman bin Hüseyin, Afşar ve diğer Afşar cemâati kethüdası Derviş bin Ömer, Avanlu cemâati kethüdası İsmail efendi bin Sadık tahsil edilmesi gereken vergileri zamanından ödemezsek 5000 kuruş nezirimiz olsun diye taahhütte bulunmuşlardı(AŞS 88/774: 453).

¹⁹"...Valide Sultan haslarından Ankara'da sakin Tabanlı Türkmenlerinden Karamanlu aklamından ve Danışmendlü cemaatinden Ali kethüda ve İsa beşe kethüda ve karındaşları Sarı(?) ve Maksudoğulları Murad ve Velioğulları, İsmail ve Tatar ve Mehmed Ali ve El-hâc Abülfettah ve Şeyh Ali oğlu İsmail ve Murad oğlu Osman ve Ali nâm kimesneler cemâatleri üzerinde olan 1114 senesi hâfî 1100 kuruşu voyvodalarına teslim etmeyüb zimmetlerinde kalmağla kanun ve defter mucebince mâl-ı mirîleri tahsil olunmak..."için hüküm yazılmıştı. Evâil-i Cemâziye'l- ahir 1114/27 Eylül 1702(AŞS 81/767: 552).

²⁰ Tabanlı kethüdaları kendine bağlı aşiretlerden normal verginin yanı sıra usûlsüz şekilde reayanın malını yağma ve gâret ettiği de oluyordu. Tabanlı Türkmenlerinden İsmail b. Osman, Kara Mehmed bin Hacı İsmail, Hacı Turhan bin Ali, Polad bin Yadigar, Poyraz bin Bahadır, Sinan bin Ahi, Aşır bin Murad, Hacı Mustafa bin Polad, Şah Ali nâm kimesneler 14 Şaban 1068/17 Mayıs 1658 tarihinde kethüdaları Sefer bey b. Abdülvehhab ve karındaşları Abdülkadir ve Mustafa ve veledi Celal'in 4000 kuruş nakit ve 10 re's develerini ve erzaklarını yağma ve gâret ettiklerini mahkemeye bildirmişlerdi(AŞS 42/728: 371- 372).

²¹ Tabanlı Türkmen reayası Evâsıt-ı Zilkâde 1122/Ocak 1711 tarihinde arzuhal yazıp vergilerini ödemelerine rağmen, kethüdaları Şedidoğlu Hacı Hasan 1110 senesinden beri at ve deve ve sığır ve sair mallarını haksız yere alıp ve birkaç nefer adamlarını da hapsedirdiği için şikâyetçi olmuşlardı(AŞS 86/772:515).

Bozulus Türkmen hassına bağlı Tabanlı Aşiretinin kethüdaları Boran Veli ve Musa, H.1143 senesinde reayadan kendi hissesinden başka 7310 kuruş, H.1144 senesinde ise yine kendi hissesinden başka zorla, 10000 kuruş toplamışlardı. Aşiret mensupları kethüdalarının bu zorbalığına karşın voyvodalarına vermeleri gereken vergileri o yıl vermemişler ve vergi borçlarının kethüda zimmetinde kalan paralardan karşılanmasını talep etmişlerdi. Olayın başkente aksetmesi üzerine, Bozulus kadısına yazılan hükümde reayanın iki senede 17310 kuruşunun alındığını ortaya koymaktadır. Belgelerde reayanın haklarının korunması için voyvodanın dikkati çekilerek kethüda Boran Veli ve Musa reayadan aldıkları paraları geri ödemedikleri takdirde Ankara Kalesi'ne hapsedilmeleri istenmişti(AŞS 110/796: 437).

Vergi tahsili meselesi yöneticilerle reayalar arasındaki çatışmanın en önemli sebeplerinden birisidir. Aşiret yöneticilerinin fazla vergi toplaması, merkezî idarenin dikkatini çektiği için suçluların hemen cezalandırılması için fermanlar yazılıyordu. Reayaya karşı işlenen suçların cezalandırılmasında voyvodaların veya kethüdaların suçları sabit olursa, onların hemen Ankara Kalesi'ne hapsedilmesi talimatı veriliyordu(C. ZB. 4/189). Öte yandan reayadan Türkmenlerin, kethüdalarına vergi vermesini engelleyen kişi veya kişiler olursa, onlar da Ankara Kalesi'ne hapsediliyorlardı. Tabanlı Türkmen mukataasını elinde bulunduran Hasan Ağa b. Bektaş reaya zimmetinden toplayamadığı 4500 kuruşu tahsil için dolaşırken Tabanlı Türkmen taifesinden Karamanlu cemaatinin beyleri olan Mehmed Ali bey, Hüseyin bey, Mustafa bey ve Aydın oğlu Hüseyin bey ve Karaoğlu elhac Mustafa ve veledâ oğulları Halil ve Hacı Yakub ve Mirza Ali ile 6 gün boyunca bu kişilerle harp etmek zorunda kalmıştır²²(AŞS 123/809: 109).

Görüldüğü üzere aşiretin yönetiminin sorumlu olan voyvoda, boy beyi ve kethüdalar sahip oldukları yetkileri kullanarak

belirli dönemlerde reaya üzerinde ciddi bir vergi baskısı oluşturmuşlardır. Toplum üzerinde oluşturulan bu baskı, sonraki dönemlerde meydana çıkacak daha büyük problemlerin habercisi gibidir. Bu açıdan bakıldığında konar-göçer Türkmenlerle yöneticiler arasındaki sürtüşmeler, onları şekâvete doğru sürükleyecektir.

1.3. Aşiretin İktisadî Yapısı ve Tabanlı Mukataası

Türkmen hayatının iktisadî yapısını hayvancılık ve buna bağlı olarak gelişen nakliye/taşımacılık, et ve süt ürünleri üretimi gibi temel alanlar oluşturuyordu. Haliyle kalabalık konar-göçer gruplar için Osmanlı Devleti tarafından ağırlıklı olarak buna göre vergi alınmıştır. Araştırmanın bu kısmında zaman içerisinde oluşturulan aşiretin iktisadî temelini oluşturan mukataa düzeninden, konar-göçerlerin verdikleri vergilerden ve onlardan zorla alınmaya çalışılan diğer vergi kalemlerinden bahsedilecektir.

Sicil kayıtlarına bakılırsa, Tabanlı Türkmenlerinin iktisadî durumu genel olarak iyi görünmektedir. Aşiret mensuplarının kazançlarının iyi olduğu fikrini, hem kendi aralarında yaptıkları hayvan satışlarından, hem de bir zenginlik göstergesi olarak kabul edebileceğimiz köle ve cariye kullanımından çıkarmak mümkündür(AŞS 72/758: 50- AŞS 92/778: 39- AŞS 96/782: 175). Zenginlik göstergesi olarak sayabileceğimiz köle kullanımı, Tabanlı Türkmenlerinin kendi başlarına işlerinin üstesinden gelemediklerini ortaya koymaktadır²³. Yüzlerce koyunu ve büyük baş hayvanı olan bir Türkmen'in, sadece kendi çocukları ve eşi ile çok sayıdaki hayvanların üstesinden gelebilmesi mümkün değildir. Söz konusu hayvanların sulanması, onların otlatılması, sütlerinin sağılması, yemlenmesi, yünlerinin kırılması, hırsızlığa karşı geceleri ağıllarda nöbet tutulması gibi çok çeşitli işler onları bekliyordu. İfade edilen bu ihtiyaçların karşılanabilmesi için konar-göçerler mutlaka işgücünden faydalanabileceği köle veya kölelere ihtiyaç duymuşlardı.

²²Olay sırasında mukataa için tahsilât yapılırken yöneticilerin yanında bulunan silahlar, para ve eşyaların fazlalığı dikkat çekicidir. Hasan ağa b. Bektaş bu kişilerle uzun süre cenk etmiş ancak, karşı koyamayınca yanlarında bulunan 2400 kuruş, 6 adet kilim, 5 adet tüfenk, defa kalento tabir olunan 20 adet tüfenk ve 5 çift piştov 4 re's at ve 1 sim raht ve etbâilerini almışlardı. 29 Receb 1157/7 Eylül 1744(AŞS 123/809: 109).

²³ Türkmenlerin çalıştırdığı kölelerin büyük bir kısmı Rus asıllı olmakla birlikte, Macar asıllı olanlarda vardır(AŞS 71/757: 486).

Tabanlı aşiretinin sosyal bünyesi, Bozulus Türkmenlerinin diğer aşiretleri gibi, hayvancılık üzerine inşa edilmiştir. Türkmenler arasında at, inek, öküz, keçi ve özellikle deve ve koyun yetiştiriciliği ile ön plana çıkmaktadır. Türkmenler koyun yetiştiriciliği ve buna bağlı olarak tereyağı, peynir, et, yapağı, deri ve keçe üretimi ile çeşitli sektörlerin ihtiyacını görüyorlardı (Orhonlu, 1987: 21- Demirtaş, 1949: 41). Türkmenler yetiştirdikleri hayvanları bazen başkent İstanbul'un ihtiyaçları için, bazen de savaşa giden orduların et ihtiyacı için değerlendirebiliyorlardı²⁴ (Gündüz, 2010: 57-58). Bütün bu gördükleri hizmetler karşılığında Türkmenler, her yıl devlete vermeleri gereken vergi borçlarını nakit para yerine, yetiştirdikleri hayvanlarla ödeyebiliyorlardı²⁵.

Tabanlı Türkmenlerinde deve yetiştiriciliği²⁶ iktisadî girişim olması kadar, Osmanlı Devleti için de önemli bir askerî yatırım idi. Türkmenler özellikle yetiştirdikleri develerle kendilerine sefer yükümlülüğü getirildiğinden, mühimmat sevkiyatı yükümlülüğüyle karşı karşıya kalabiliyorlardı. Bu şekilde Türkmenler hem kazanç elde ediyorlar, hem de hizmet karşılığı olarak alacakları paraları, vergi borçlarından düşülmesini talep edebiliyorlardı²⁷ (Gündüz, 2005: 81). Kaynaklara göre

²⁴ Türkmen gruplarının Osmanlı Devleti içerisinde farklı sorumlulukları vardı. Türkmen aşiretleri genellikle devletin nakliye ve et ihtiyacını karşılar, içlerinden İzzeddinli aşireti ise ordunun ok ihtiyacını görmüştü (Y. Halaçoğlu, "Türkiye'nin Derin Kökleri Osmanlı Kimliği ve Aşiretler", s. 31. Konar-göçerler arasında derbendleri korumakla yükümlü olan aşiretler de vardı. Bkz. C. Orhonlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskanı", ss. 79-105.

²⁵ 18 Receb 1107/22 Şubat 1696 tarihli bir hükümde, "...tâife-i mezbûrenin senevî mâl-ı maktû'aları 7554 kuruş olub reaya-yı mezkûrun mallarından mahsub olmak üzere 10 katar maya deve ve her deve beher katarı hükm-ü rahtıyla 390'ar kuruş ve nafa-kaları için dahi 115.5 kuruş ki, cümle 4011.5 kuruş mallarına takas olub ve 1500 kuruş mâlî olan Yavılı Cemaati dahi oba eminine havale olunub ve 278.5 kuruş mâlî olan Eminlü Cemaati teslim-i hazine eyleyüb ki cümle 5791 kuruş olur. Bunlardan mâada' zikr olunan cemaatlere bâkî kalan akçeler için 500 kuruş peşin ile..." deruhte olunması için temessük hazırlanmıştı (AŞS 76/762: 719).

²⁶ Hemen hemen her davada develerden bahsedilmesi ilginçtir. Nitekim Alemdar Hanı demekle maruf yerde Hamza b. Ergaib, Veli b. Ali, Ömer b. Satılmış ve Mustafa b. Davud'un 9 adet devesini El-hâc Mehmed, Bayat, Hüseyin ve Ali zorla gasp etmişlerdi (AŞS 60/740: 153 ve AŞS 71/752: 442).

²⁷ Bozulus toplulukları içerisinde bulunan aşiretler, büyük sayılarda hayvan yetiştirdikleri için özellikle ordunun ihtiyacı olan yük taşımacılığında deve ve katırları ile devlet tarafından muhatap alınırlardı. Örneğin Ankara Sancağı'ndan toplanan deve ve katırların mahallinden İstanbul'a gelinceye değin ihtiyaç duyulan

Bozulus Türkmenlerinin 4273 devesi mevcuttur. Bunlardan sadece 1052'si, Oğulbeğlü aşiretine aittir. İhtiyaca göre bu develer batı seferleri için Edirne sahrasında (AŞS 72/758: 414-417), doğuya yapılacak seferler için Erzurum sahrasında (AŞS 87/773: 723) veya limanlardan yapılacak silah sevkiyatı için limanlara yönlendirilirlerdi (AŞS 100/786: 117-118 ve AŞS 109/795: 165). Türkmenlerin yetiştirdiği develer sadece askerî amaçlarla devletin işine yaramazdı. Bunun yanı sıra Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden çıkarılan madenlerin limanlara veya İstanbul'a taşınması işini de yine Türkmenler yaparlardı²⁸ (A. MKT. NZD. 1/39).

Kırsal bölgelerde büyük bir kısmı hayvan besleyerek geçimini sürdüren Türkmenler için suyun ve çayırılık alanların bol olması önemlidir. Bahar aylarında yaylak alanlara göç eden Türkmenler, tabiatın elverişli ortamından istifade ederlerdi. Çayır ve meralarda hayvanlarını otlatan Tabanlı Türkmenleri, etraflarında oturan aşiret ve cemaatlerle sorunlar yaşayabiliyorlardı. Türkmenler bazen cemaatlerin çayırlarına giriyor, ekili arazilerine zarar veriyor, bazen de işi biraz daha abartarak arazilerine girdiği kişilerin karşı gelmesi üzerine onların öldürülmesine, yollarının kesilmesine, ehl-i iyallerinin ırzlarına geçilmesine kadar varabiliyordu²⁹ (AŞS 59/745: 883).

Orta Anadolu sahasında Bozulus aşiretlerinin gelirleri mukataaya verilerek işletiliyordu. Aşiretlerin sürekli olarak yer değiştirmesi, Osmanlı Devleti'nin bu toplulukların vergi sistemi hakkında bazı değişikliklere gitmesine yol açtı. Öteden beri padişah hasları içine alınarak vergilerinin düzenli bir şekilde ödeyen Bozulus aşiretleri, Ankara sahasında da aynı şekilde vergilerini vermeye devam etmişlerdi. XVII. yüzyılın ortalarına doğru bir

nafakaları için 4011.5 kuruşa ihtiyaç duyulması ve bu paranın 3243.5 kuruşunun Bozulus Türkmenlerinin H.1105 yılına ait vergilerinden, geri kalan 768.5 kuruşunun ise H.1106 yılının gelirlerinden düşülmesi emredilmişti (AŞS 76/762: 663).

²⁸ Tabanlı kazasının Şeyhlü cemaatinden olan reayanın ekseri develeriyle İstanbul'a kurşun madeni taşımak suretiyle geçimlerini sağladıkları görülmektedir. 14 Muharrem 1266/30 Kasım 1849 tarihli bir belgede Şeyhlü cemaatinin nakliyeden aldıkları ücretin yetersiz olması sebebiyle mirî vergilerini ödeyemediklerini bu nedenle vergi borçlarının affı konusunda talepte bulundukları dikkati çekmektedir (A. MKT. NZD. 1/39).

²⁹ Evâhir-i Zilhicce 1088/ 22 Şubat 1678 tarihli fermanla reayayı perişan eden Türkmenlerin yakalanması için iki defa kadıların uyarılmış olmasına rağmen hala sonuç alınmadığı ifade ediliyordu.

ara Fazlı Paşa'ya has olarak verilen Tabanlı Mukataası, H. 1058/1648 yılından sonra yeniden padişah hassı olarak kaydedilmiştir. Bozulus Türkmen aşiretlerinin gelirleri daha önce padişah hassı olarak işletilirken, H.1120/M.1708 yılında yapılan değişiklikle bu sefer, Valide Sultan hasları arasına dahil edilmiştir. Valide Sultan haslarına bağlanan Ankara ve Karaman bölgesinde oturan Bozulus toplulukları, mukataa ile işletilmek yerine, ayrı bir muaccele usûlü ile malikâneye bağlanmışlardı. Ankara Şer'iyye Sicilleri'nden Tabanlı Mukataası olarak ifade edilen kısmın kaç hânenen oluştuğunu tespit etmek mümkün değildir. Ancak sicillerden Tabanlı aşiretine bağlı cemaatlerin isimlerini, vergi miktarlarını, toplu vergilerden hareketle hangi cemaatin sayıca daha fazla olduğunu çıkarmak mümkündür (Gündüz, 2010: 55).

26 Safer 1115/11 Temmuz 1703 tarihinde Ankara'ya gönderilen fermana; memâlik-i İslâmiyede olan mirî mukataatın ma'mûr ve şen ve abadân olmasından bahsedilmektedir. Aynı belgenin devamında mukataanın nasıl işletilmesi gerektiği hakkında ipuçları verilmektedir. Mukataanın bundan sonra, "inkılâb-ı zamâne muktezâ-yı hâle göre birer miktar akçe muaccele ile fûruht olunması" gerektiği ifade edilmektedir. Dönemin Osmanlı padişahı yazdığı fermana ise Bozulus Türkmen aşiretleri yöneticilerinin halka eziyet etmeden, bundan sonraki dönemde icareteyn usulü ile mukataanın işletilmesini önermişti. Böyle bir yöntemle başvurulmasının sebebi ise, yöneticilerin kendi çıkarları için halktan zorla para tahsil etmeye çalışmasının önüne geçmek idi. İşte bu durum yüzünden Osmanlı merkezî idaresi Türkmen reayasının perakende ve perişan olduğunu görmüş ve onların yeniden kendilerine gelebilmesi için vergi düzenlerinde değişikliğe gitmiştir (AŞS 80/767: 651).

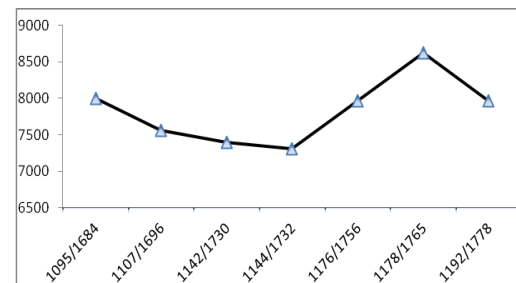
Bozulus Türkmenleri H.1126/M.1714 yılına gelindiğinde bütünüyle has reayası olmaktan çıkarılarak malikâne sistemiyle yönetilmeye başlamışlardı. Konar-göçer Türkmenler içerisinde yer alan Tabanlı Aşireti ise Ankara Şer'iyye Sicillerinde Valide Sultan hasları arasında gösterilmektedir. Valide Sultan haslarına bağlanan Tabanlı Türkmen mukataası içerisinde Karamanlu, Avanlu, Kuşçu, Bayat, Çağırğanlu, Karakoyunlu, Dokuzlu, Bayram

Beğlü, Ali Görenlü, Eminlü, Yularlu, Avşar, İnallu, Kürd Mihmadlu, Konurlu, Yavılu ve Danişmend cemaatlerinden oluşuyordu (AŞS 72/758: 442- AŞS 166/852: 290- Gündüz, 2010, 169).

Valide Sultan hasları arasına alınan Tabanlı Türkmenlerinin oluşturduğu mukataanın gelirleri, Evâsıt-ı Safer 1095/Şubat 1684 tarihinde 8000 kuruş olarak görülmektedir (AŞS 64/750: 486). Öte yandan 18 Receb 1107/22 Şubat 1696 tarihinde ise Tabanlı aşiretinin vergi gelirleri 7554 kuruş (AŞS 76/762: 719), 7 Şevval 1142/15 Nisan 1730 tarihinde ise 7393 kuruşa kadar düşmüştü (C. ML. 41/1874). Tabanlı aşiretinin mukataa gelirleri bu yıllarda düşüş trendini sürdürmektedir. Nitekim 10 Cemâziye'l-âhır 1144/11 Aralık 1731 tarihinde mukataanın 7310 kuruşa kadar düşmesi, bu dönemde aşiretten yaşanan kopmalarla yakından ilgilidir (AŞS 110/796: 437).

Tabanlı mukataasının gelirleri nominal olarak değerlendirildiğinde, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeniden artmaya başlamıştır. 28 Şevval 1170/30 Eylül 1756 tarihinde Başmuhasebe defterlerinde Tabanlı cemaatlerinden 7966 kuruş tahsilât yapıldığı kaydedilmiştir (AŞS 141/827: 209). Valide Sultan haslarına bağlı Tabanlı Mukataası gelirleri, H.1178/1765 senesinde daha da artarak 8620 kuruşa kadar çıkmıştı (D. BŞM. d. 3750). Son olarak Tabanlı Mukataasının geliri 4 Safer 1192/5 Mart 1778 tarihinde 7967 kuruş olarak beyan edilmişti (AŞS 166/852: 290).

(Grafik I) Tabanlı Türkmen Mukataası'nın Yıllara Göre Gelirleri

Tabanlı Türkmen mukataasının her dönemde iyi yönetildiğini söylemek mümkün değildir. Bozulus Türkmenlerinden Eminlü Cemâati kethüdası Hüseyin ve kardeşi voyvodası Şedid ve kardeşi Musa ve Ali ve diğer

Musa mirî için 13 seneden beri topladıkları 9000 kuruşu çarçur etmişlerdir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, 20 Ramazan 1126/29 Eylül 1714 tarihinde cemaat kethüdası El-hâc Hüseyin'den 9000 kuruşun tahsili için evine mübaşir göndererek ev eşyalarını, hayvanlarını ve arazilerini tahrir ettirmiştir. Kethüda El-hâc Hüseyin'in ve arkadaşlarının Tabanlı Mukataasına olan zararları bunlarla sınırlı değildir. Aynı tarihlerde İstanbul'dan gelen emir doğrultusunda Bozulus Türkmenlerinden toplanan ve vergilerin hazineye taşınması sırasında Eminlü Cemâati kethüdası Hüseyin ve karındaşı voyvodası Şedid ve karındaşı Musa ve Ali ve diğer Musa, Geyve- Sapanca Boğazı'ndan geçilirken yeniden ortaya çıkmışlardı. Adamlarıyla birlikte mirî mukataayı götüren askerîlerin önüne çıkan bu kişiler, savaş için İstanbul'a giden askerleri katletmiş, tahsilâta haiz defterlere ve yolcuların mallarına el koymak suretiyle ortadan kaybolmuşlardı. Dolayısıyla Osmanlı Devleti kethüda El-hâc Hüseyin ile olaya katılan eşkıyaların yakalanarak Seksun Kalesi'ne hapsedilmelerini emretmişti(AŞS 89/775: 54).

Tabanlı mukataasının tahsili sırasında ona muhalefet eden her kim olursa olsun, Osmanlı merkezî idaresi tarafından en ağır şekilde cezalandırılmışlardı. Veleddoğlu Musa, Nazaroğlu Mehmed, Abdullah, Abdülaziz, İncekara Mustafa, Musa, Ömer odabaşı, Deriş, Mehmed ve diğer Ömer isimli kişiler, reayadan toplanması gereken vergilerin tahsiline engel olmaları, cezalandırılmalarını gerektirmişti. O yıllarda mukataanın dört seneden beri toplanamayan 15000 kuruşluk bakiyesinin tahsili için reayanın üzerlerine gidildiğinde adı geçen kişilerin reayayı tahrik ve tecrîm ve tekdirden hâlî olmadıklarından *ıslâh-ı nefis* için Ankara Kalesi'ne kapatılmalarına karar verilmişti(AŞS 148/834: 313).

Kanunnâmelere göre Türkmenler *Resm-i Yaylak*³⁰, *Resm-i kışlak*³¹, *Resm-i geçit*, *Selamlık*,

Resm-i gûde, *Resm-i ağnam*³², *Çobanbeği*³³, *resm-i çift*, *resm-i otlak*³⁴, *resm-i dönüm*³⁵, *Avarız*, *Sürsat*, *Bennak ve mücerred*, *Resm-i Hâne*, *Bâd-ı hevâ*³⁶, *Cürm-ü cinâyet*, *Resm-i arusâne*³⁷, *Yava*³⁸ ve *Kaçgun*'u mukataa mültezimine ödemek zorundaydı. Türkmen aşiretler her yıl öngörülen oranlarda vergilerini voyvodalarına noksansız olarak vermeleri gerekiyordu(Orhonlu, 1987: 25- Halaçoğlu, 2003: 113- Gündüz, 2010: 65-73).

Türkmen aşiretlerinin esas meşguliyetleri hayvancılık olması sebebiyle konargöçerler öteden beri buna uygun şekilde vergilerini ödeyegelmişlerdi. Bozulus Türkmenlerinin Anadolu'daki malî teşkilâtı, bu ulusun Akkoyunlu devrindeki mali teşkilâtının ıslah edilmiş şekli idi. Anadolu'daki diğer il ve aşiretler gibi malî bakımdan bir ara pâdişah haslarına bağlanmış olan Bozulus Türkmenleri, kendi kanunnâmelerine göre *resm-i kışlak*, *âdet-i çobanbeği* ve *resm-i yaylak* gibi, başlıca üç mühim vergiyi verirlerdi. Bozulus'un çöl/beriyyede iken verdikleri *resm-i kışlak* ve *âdet-i çobanbeği* her şahıs başına 20 akçe idi. *Resm-i Yaylak* ise Bozulus Türkmenlerinin yaylakta veya yaylağa giderken geçit başlarında bir sürüden(300 koyun) bir koyundur.

Voyvodalar zamanla uygulamalarda yeri olmayan, isimleri kişiden kişiye değişen vergiler üretmişlerdi. Bozulus Türkmenlerinden Oğulbeği³⁹ Cemâati voyvodasının topladığı vergiler konuyu özetlemektedir. Voyvoda

³²1540 tahririnde her iki koyuna bir akçe olarak tahsil edilirdi. Bozulus Türkmenleri Anadolu'ya geldiğinde bu vergi 100 koyuna 7 kuruş olarak talep edilmiştir.

³³ Her yüz koyuna yirmi akçe üzerinden hesaplanmaktadır. Osmanlı Devleti güney doğu Anadolu'yu ele geçirince Safevî Devleti'nde olduğu gibi Resm-i Çobanbeği'ni aynı oranda almaya devam etmiştir.

³⁴ Hayvanlar hangi alanda otarsa oranın tımar sahibine 17'şer akçe tımar resmi verilirdi.

³⁵ Kanunnâmelerde 300 koyuna bir koyun veya yahut 30 akçe alınması tespit olunmuştur.

³⁶ Bâd-ı hevâ ve Cürm-ü cinâyet, Resm-i Arusâne yıllık olarak toplanmaktadır.

³⁷ Gelin resmi demektir. Bir kız veya dul evlenirken kadıya verilen nikâh resminden başka, tımar sahibi veya sancakbeyine verilen resimdir.

³⁸ Yâve/kaçgun, sähipsiz tutulan hayvan demektir.

³⁹ Kaynaklara göre Ankara Kazası dâhilinde üç Oğulbeği oymağı karşımıza çıkmaktadır. Bozulus'un Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra bu oymaklardan birisi Karaman Bölgesi'nde(Hacılu, Abdurrahmanlu, Karamanlu, Derilü, Kara Sarılu, Kara Halillü ve Çavundur obalarında) diğerleri ise Vilâyet-i Rum ve Aydın bölgesinde yaşıyorlardı(T. Gündüz Anadolu'da Türkmen Aşiretleri s. 159- 160). Elimizdeki Şer'iyye Sicilinde El-hâc Bedreddin Ağa hakkında şikâyetle bulunan kişiler, Oğulbeği oymağının Hamza Hacılı koluna mensuptur(AŞS 64/750: 493).

³⁰1540 yılına ait Bozulus Kanunnâmesi'nde resm-i yaylak üçyüz koyuna bir iyi koyun şeklinde kaydedilmişti. Anadolu'da bu vergi bulundukları bölgelerde önceden tespit olunan bir mahalde voyvodaları marifetiyle toplanmıştı.

³¹ Tahrirde resm-i kışlak her yüz koyuna yirmi akçe olarak ifade edilmiştir. Şayet aşiret içerisinde arazi ekip biçen varsa onlardan resm-i zemin alınır. Aşiret kışladıkları mahallerde Mart ayı içerisinde hâne başına 3- 12 akçe resm-i duhan öderlerdi.

El-hâc Bedreddin Ağa zorunlu olarak verilmesi gereken mâl- mirî dışında Oğulbeğlü Cemâatinden çeşitli isimler altında vergiler almıştı. Sicillerde geçen şikâyetlerden hareketle, Türkmenler her yıl defterlerde kaydedilen *defter- i mâl* veya diğer adıyla *mâl-ı mirîleri* voyvodalarına ödemek zorundaydılar. Bunun dışında aşiret mensuplarının voyvodalarına *zahire bahâ* adıyla 3000 kuruş, ismi nâ-ma'lum 3000 kuruş, *havaalelik* namıyla 2400 kuruş ve *malbaşı* namıyla 4800 kuruş, *koyun vergisi* ve *bağ vergisi* ve *bahçe vergisi* namıyla 1400 kuruş, *kethüda emirleri* namıyla 2000 kuruş ve *hazine-dar* ve *kalemiye*⁴⁰ ve *kahveci* ve *salepçi* namıyla 1000 kuruş olmak üzere 48800 kuruş ödemişlerdi. H.1094 senesinde ise Oğulbeğlü aşiretinden mâl-ı mirî için 3000 kuruş, *zahire bahâ* olarak 3000 kuruş, *kuruşbaşı* namıyla 4800 kuruş daha tahsil edilmişti. Bozulus Türkmenlerinden olan Oğulbeğlü Cemâatlerinin fazladan ödemiş oldukları vergiler, ona bağlı her grubun 2100'er kuruş daha fazla para vermesi anlamına geliyordu⁴¹(AŞS 64/750: 493). Yapılan tetkik neticesinde mübaşir Mustafa Ağa her cemaatin kendi kethüda ve ihtiyarları ile ayrı ayrı görüşerek voyvodaları El-hâc Bedreddin Ağa'yı, Türkmenlerle mahsuplaştırmıştır⁴².

İktisadî açıdan Tabanlı Türkmen mukataası XVII. yüzyılın sonundan, XVIII. yüzyılın ortalarına kadar düşme eğilimi gösterse de bu durum dönemsel bir gelişmedir. Bu tarihten sonra mukataa gelirleri yeniden eski seviyesine gelmiş gözükmemektedir. Osmanlı merkezî idaresinin Valide Sultan hassı olarak kaydedilen Tabanlı Türkmenleri, mâl-ı mirîlerini bu kısma her yıl vermekle yükümlüydüler. Esas olarak mukataa reayasını zor durumda bırakan gelişmeler voyvodaların reayadan daha fazla vergi için baskı uygulamasıdır. Bu yolla

isimleri yukarıda belirtilen çeşitli vergiler zamanla Türkmenler üzerinde ağır bir yük oluşturmuştur.

1.4. Tabanlı Aşiretinde Eşkîyalık

Tabanlı Türkmenlerinin karışmış olduğu eşkıyalık⁴³ olaylarını iki açıdan ele alabilmek mümkündür. Birincisi aşiret üyelerinin kendi başlarına yaptıkları küçük çaplı eşkıyalık olayları, ikincisi ise aşiret reayasının, askerî zümrelere katılarak topluca giriştikler olaylardır. Bu iki eşkıyalık tipi arasında fark vardır. Gerek katılan eşkıya sayısı ve gasp edilen mallar ve gerekse güvenlik açısından oluşturduğu zafiyetler bakımından ikinci tip eşkıyalık olayları toplum üzerinde daha ağır izler bırakmıştır. Çalışmanın bu kısmında arşiv belgelerinden ve sicillerden hareketle, Orta Anadolu'da Bozulus Türkmenlerinin Tabanlı aşiretine mensup kişilerin karıştığı eşkıyalık hareketlerinden bahsedilecektir. Ayrıca Türkmenleri eşkıyalığa götüren sebepleri, onların eşkıyalığı bırakması için Osmanlı Devleti'nin gösterdiği çabaları ve son olarak da Türkmen eşkıyalığının hangi düzeye ulaştığını bu kısımda görmek mümkün olacaktır.

Akdeniz dünyasında⁴⁴ XVI ve XVII. yüzyıllarda, giderek tırmanan eşkıyalık olayları görülmektedir. Eşkıyalığın ortaya çıkmasında nüfus artışı, halkın fakirleşmesi, ticarî faaliyetlerin yoğunlaşması ve siyasî istikrarın zaafa uğraması gibi faktörler etkili olmuştur. Anadolu'da küçük gruplar halinde yapılan eşkıyalık hareketleri her dönemde var idi. XVI. yüzyılın sonlarına doğru yukarıda zikredilen genel sebeplerin yanı sıra, Osmanlı ülkesinde yaşanan iç karışıklıklar sebebiyle gurbet taifesi veya levendât çetelerinin Celâlî olaylarına zemin hazırladığı ifade edilmektedir(Öz, 2009: 38).

⁴⁰ Sicil kayıtlarından kalemiyenin % 10 oranında tahsil edildiği anlaşılmaktadır(AŞS 76/762: 719).

⁴¹ Mahkemede adı geçen vergilerin Bozulus Türkmen Aşiretlerinden alınıp alınmadığı önce şahitlere daha sonra da voyvoda El-hâc Bedreddin Ağa ve adamlarına sorulmuştur. İnceleme neticesinde El-hâc Bedreddin Ağa ve adamları ifade edilen vergileri topladıklarını itiraf etmişlerdi.

⁴² Örneğin Tabanlı Aşiretine tabi Eminlü cemâatinin kethüdaları Osman Bey ve ihtiyarlarından Cafer bey, Yusuf bey, Mehmed ve El-hâc Abdullah, Aşiret voyvodası El-hâc Bedreddin Ağa ve adamlarının ile mahsuplaşmak üzere mahkemeye gelerek fazladan toplanan 3048 kuruşlarını geri almışlardı. Mahkeme kararınca El-hâc Bedreddin Ağa'dan talep edilen para taksitler halinde ödenmiştir. Buna göre paranın önce 1525 kuruşu ödenmiş ve sulh yapılmıştır(AŞS 64/750: 494).

⁴³ Şakî kelimesinin çoğulu olan eşkıya(kat'u't- tarîk) genelde silahla veya başka bir şekilde zor kullanmak suretiyle yol kesip baskın yaparak mala, cana tecavüz, kamu düzeni ve güvenliği ihlal olarak tanımlanabilir(M. Öz, "Modernleşme Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkıyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri", s. 36).

⁴⁴ K. Barkey *Eşkıyalar ve Devlet* isimli kitabında Fransa'da devlet karşıtı isyanların çoğunun merkezleşmeden büyük zarar gören köylüler tarafından çıkarıldığını ve köylülerin bu işte soylularla ittifak yaptıklarını; halbuki Osmanlı Devleti'nde farklı şartlar çevresinde patrimoniyal bir yönetim biçimi ile aracılık tarzı merkezleşmenin birlikte yürüdüğü bir sistemden kullanıldığını belirtmektedir(K. Barkey, *Eşkıyalar ve Devlet*, s. 3).

Türkmenlerin eşkıyalık olaylarına katılması, burada ifade edilen sebeplerin dışında düşünülemez ancak, bu sebeplere bazı hususları ilave etmek mümkündür. Osmanlı devrinde karşılaşılan eşkıyalık olayları sadece yol kesicilik, hırsızlık yapmak suretiyle insanların mal ve servetlerini çalmakla sınırlı kalmamıştır. Eşkıyalar aynı zamanda halkın eşya ve hayvanlarını çalarak ziraat ve ticaretlerini sekteye uğratmışlardır. Bunlardan başka reayaya ağır hakarete bulunma, namusuna tasallut olma, adam öldürme ve yaralama, hanelerini yakarak ailelerin dağılmasına neden olma gibi çeşitli yollarla halka eziyet etmişlerdi. Eşkıyalığın ferdi veya toplu yapılmış olması, insanlar üzerindeki korkuyu azaltmamaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki, Osmanlı döneminde görülen eşkıyalık olayları doğrudan devlet düzenine karşı yapılmış ideolojik bir isyan değil, daha çok olumsuz bir durumla karşılaşan Türkmenlerin halka zulüm etmesi, hırsızlık yapması ve yol keserek mallarını ele geçirmesi şeklindedir (Barkey, 1999: 159).

Orta Anadolu'da Türkmenlerin yol keserek eşkıyalık yapmasında, Osmanlı Devleti'nin iç düzeninde ortaya çıkan bazı sorunlar etkili olmuştur. Aşiret mensuplarının yaylak-kışlak arasındaki seyahati, öteden beri yerleşik reaya ile aralarında problem teşkil ediyordu. Konar-göçer Türkmenlerle köylüler arasında veya konar-göçerlerle diğer konar-göçerler arasında ekinleri yedirme, çiğnetme, otlak ve çayırlıkları kullanma konusu yüzünden kavgalar eksik olmuyordu⁴⁵. Kırsalda yaşayan Türkmenler arasında hayvan otlatma tartışması yüzünden adam yaralama ve adam öldürme olayları sıkça yaşanıyordu.

Tabanlı Türkmenler arasında eşkıyalığın yaygınlaşması, XVII. yüzyılın ikinci yarısında artmaktadır. Osmanlı Devleti'nin bu zamanda karşılaştığı siyasî, askerî ve iktisadî sorunlar toplumun her kesimini etkilediği gibi, kırsalda yaşayan Türkmenleri de etkilemiştir. Osmanlı devrinde Türkmenler kırsalda yaşıyor olmalarına karşın, iç güvenliğe dair olaylar hep bu alanlarda başlamıştır (Öz, 2009: 42). Onun için merkezî idare tarafından gözden kaçırılan en küçük bir hata, kırsal alanlarda

yankı buluyordu. Bu açıdan Celâlî olayları⁴⁶ özellikle, XVI. yüzyılın ikinci yarısında ve XVII. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'nun sosyal yapısını derinden etkilemiştir. Celâlîler askerî kökenli kimseler olmasına rağmen, onların böyle bir harekete girişmiş olmaları siyasî bir iddiadan hareketle oluşmuş bir muhalefet değildir (Ünal, 2009: 29- Öz, 2009: 37). Her ne şekilde olursa olsun Celâlî isyanlarının yağma hareketleri içermesi nedeniyle sosyal karışıklıklara yol açtığından, kırdan şehirlere doğru göçü arttırmıştı⁴⁷ (Uluçay, 1944: 86- İnalçık, 2000: 69- Akdağ, 1995: 86).

Karışıklıklar sebebiyle arazi sahiplerinin tarımsal faaliyetlerini azaltması, ziraat alanlarının boş kalması ister istemez, hububat fiyatlarında hızlı ve aşırı bölgesel dalgalanmalar meydana getirmiştir. Osmanlı toplumu bu durumdan çok ağır şekilde etkilenmiştir. Paranın alım gücü düşmüş, emtia fiyatları artmıştır. Devletin sosyal düzeninde yaşanan gelişmeler, bundan etkilenen kişileri farklı kazanç yollarına doğru çekmiştir. Bu açıdan bakıldığında, bir taraftan sosyal gelişmelerden etkilendiği için eşkıyalık olaylarına katılanlar, diğer taraftan da bu grupların sözlerine inanarak sırf fırsatları değerlendirmek için eşkıyalığa katılan gruplar, ortaya çıkmaya başlamıştır. Her ne kadar Celâlî isyanları belirli bir süre sonra tamamen ortadan kaldırılsa da onun toprak ve vergi sistemi üzerinde yarattığı bozulma, eşkıyalığın gelişmesine zemin oluşturmuştur.

Tabanlı Türkmenlerinin yöneticileri, yaşanan iktisadî ve idarî krizleri bahane ederek halktan daha fazla vergi talep etmeye kalkışmışlardır. Olaylar önlenmeye çalışılmış olsa da esasen bir önceki olay, bir sonraki olaya yolsuzluk, usûlsuzluk ve mal gaspı konusunda etki yapmıştır. Devlet yöneticilerinin (voyvoda ve kethüdalar) reayadan zorla, haksız yere vergi talebinde bulunması, onları rahatsız etmiştir. Reaya karşılaştığı olumsuz durum kar-

⁴⁵ Bu konuda A. Refik "Türk Aşiretleri", s. 67 ve AŞS 20/706: 178 numaralı sicil kaydına bakılabilir.

⁴⁶ Celâlî adı verilen ve işsiz ve güçsüz insanlarla gerek duyulduğunda savaş için orduya alınıp daha sonra da terhis edilen veya farklı sebeplerle ordudan kaçan grupların beliren önce Avusturya ve İran savaşları sebebiyle iç güvenlik açısından zayıf oluşmuştur.

⁴⁷ Anadolu'da kırsaldan şehirlere doğru göçlerin artması, arazilerin ekilip biçilmesini etkilediği için vakıfların tarımsal üretiminin düşmesine neden olmuştur. Ortaya çıkan bu gelişmeler neticesinde vakıfların tarımsal gelirlerinde azalma ve bütçelerinde uzun süreli daralma meydana gelmiştir.

şısında merkeze karşı hemen şikâyet hakkını kullanmıştır. Ancak şikâyetin yapıldığı tarih ile davanın sonuçlandığı dönem arasında geçen uzun sürede, yöneticilerin gücü ve nüfuzu karşısında baskı gören, ezilen, köşeye sıkışan Türkmenlerin yeni çıkış yolları aramış olmaları da gözden kaçırılmamalıdır⁴⁸.

H. 1084/1673 yılından sonra Ankara Sancağı'nın her tarafında görülmeye başlanan Tabanlı Türkmenleri, basit eşkıyalık olaylarının⁴⁹ yanı sıra, daha büyük eşkıyalık olaylarına da karışmaya başlamışlardı⁵⁰. Tabanlı Türkmen eşkıyalığı iyi şekilde korunan resmî kervanları bile basabilecek mahiyette idi. Nitekim Bozulus Türkmenleri, kendilerinden tahsil edilen vergi gelirlerini İstanbul'a götüren kervanı basarak bütün mukataa gelirlerini kolayca ele geçirebilmişlerdi. Olay sırasında konargöçerler, kendi voyvodaları olan Beşir'i öldürmüşler ve asitâneye götürülen mâl-ı mirîye ait 210 keselik paraya da el koymuşlardı. Yapılan tetkik neticesinde Beşir Ağa'nın karşısına çıkan eşkıyaların 35'i Bozulus Türkmen Aşiretinden, geri kalan 18 nefer ise diğer Türkmen cemaatlerinden olduğu anlaşılmıştı(AŞS 72/758: 413- 414- 419).

Tabanlı Türkmenlerin karıştığı belki de en önemli eşkıyalık olayı XVII. yüzyılın son yıllarında yaşanmıştı. H.1097- 1098 yıllarında Bozulus Türkmen voyvodası olan Hüseyin Ağa ve yine aynı aşiretin H.1099- 1100 yıllarındaki voyvodasının önleri, mâl-ı mirîleri asitâneye götürürlerken 34 kişi tarafından Marmara nâm mahalde kesilmiştir. Boğuşma sırasında voyvoda Hüseyin boynundan yaralanmıştır. İki grup arasında geçen uzun çatış-

madan sonra Türkmenler, voyvodanın yanında bulunan mirî paraları ve hayvanları gasp ederek kaçmışlardı(AŞS 72/758:57-62). Türkmenlerle, Osmanlı merkezî idaresi arasında, 5 Cemâziye'l- evvel 1103/24 Ocak 1692 tarihinde sulh yapılmış ve Bozulus Türkmen cemaatleri hem gasp ettikleri paraları, hem de alıp götürdükleri hayvanların bedeli olarak devlete, 105000 kuruş ödemeyi taahhüd etmişlerdi. Mir-i mirân Bolad Mehmed Paşa ve yeni voyvoda Mehmed Ağa tarafından Bozulus Türkmenlerinin gasp ettikleri malların bedeli olarak 105000 kuruş cemaatler arasında pay edilmiştir. Buna göre, Tabanlı cemaatine 8000, Kösne cemaatine 8000, Oğulbeğlü cemaatine 5650, Şeyhlü cemaatine 7000, Çayan ve İleminlü cemaatine 6000, Süleyman Hacılı cemaatine 8750, Hamza Hacılı cemaatine 16500, Karadîn(?) cemaatine 15250, Karabağlı cemaatine 7000, Kuşdoğan cemaatine 11500, Mihmadlu cemaatine 11750 kuruş hisse ayrılmıştır(AŞS 72/758: 442).

Bozulus Türkmenlerinin Tabanlı Aşireti, XVII. yüzyılın ikinci yarısında eşkıyalık hareketleri ile sadece Ankara ve Kırşehir bölgesinde değil, Anadolu'nun başka yerlerinde de zâfiyet oluştuyordu. 2 Şaban 1088/30 Eylül 1677 tarihinde Tabanlı Türkmenleri ve diğer aşiretlere mensup kişiler, Sivas- Gemerek yolunda bir Acem kervanını basmışlardı. Tüccarların mallarını ve paralarını gasp eden Türkmenler, orada 8 kişiyi katletmişlerdi. Gemerek bölgesinde yol kesen Türkmen eşkıyasının yaklaşık 300- 400 kişi olduğu belgelerde ifade edilmektedir. O yıl içerisinde Tabanlı aşiretine mensup eşkıyanın verdiği zarar sadece bununla sınırlı değildir. Benzer şekilde İstanbul'a Valide Sultan hassı reayasının vergilerini götüren kişilerin önü, Çongar nâm mahalde Türkmenler tarafından kesilmiştir. İki grup arasında geçen boğuşmada, Valide Sultan haslarını taşıyan 5 kişi katledilmiş ve bir kadı da yaralamıştır(AŞS 59/745: 994). XVII. yüzyılın son yıllarında Ankara Sancağı içerisinde yaşayan Türkmen reayasının şekâveti bölgede yaşayan bütün toplulukları etkiliyordu. Nitekim Eyne Suyu nâm mahalde 100 kadar atlı yerleşik olarak bölgede ikâmet eden ahaliden zorla

⁴⁸ Sicil kayıtlarında sık sık fermanlara rastlanmaktadır. Kaza kadısına yazılan fermanlarda, eşkıyanın yakalanması için bölgeye gönderilen askerlerden, ayrıca sulh yapılması için eşkıyanın yakalanarak elindeki mallarının kabzedilmesi için talimatlar verilmektedir(bkz. AŞS 60/746: 572).

⁴⁹ Tabanlı Türkmenlerinin eşkıyalıkları bazen bir kaç kişi tarafından yapılmıştır ki bu durumda organize sayılamayacak bireysel faaliyetlerin daha çok gasp amaçlı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Alemdar Hanı demekle maruf yerde Hamza b. Ergaib, Veli b. Ali, Ömer b. Satılmış ve Mustafa b. Davud'un 9 adet develerini El-hâc Mehmed, Bayat, Hüseyin ve Ali zorla gasp etmişlerdi(AŞS 60/740: 153).

⁵⁰ Evâsıt-ı Şaban 1130/14 Temmuz 1718 tarihli buyruhduda, Tabanlı cemaatinden Şedid oğlu ve karındaşı, Kara Musa ve oğlu, Mehmed ve Şeyhlü cemaatinden Seyf Ali ve Arab Ömer 70- 80 miktar eşkıya ile kendi hallerinde yaşayıp giden 27 hâneyi basmış, 2 kişiyi öldürmüş ve 7 kişiyi de hapsedmişlerdi(AŞS 93/779: 321).

para toplamış⁵¹ ve bu durum, yerli halkta büyük endişeye neden olmuştur(AŞS 59/745: 646).

Öteden beri Ankara kaza merkezinin uluslararası ticarete konu olan sof üretiminin merkezi olması, tüccarların mallarını gasp ederek Türkmenlere bir anda zengin olmanın yollarını açabiliyordu. Bu açıdan bakıldığında Türkmenlerin tüccar kervanlarını basabileceği en müsait mıntikanın, Beypazarı- Göynük kazaları arasındaki geçitler olduğu anlaşıyordu. Beypazarı ve Göynük arasında bulunan *Hamamlu Boğazı*, Tabanlı Türkmenlerinin yol kesmeleri için tercih ediliyordu. Boğazın Beypazarı'na 2 saat, Ankara'ya 15 saat uzaklıktaki olması nedeniyle askerlerin bölgeye intikalini kısıtlıyordu. Dolayısıyla eşkıyalar soygunu gerçekleştirdikten sonra, merkezî idarenin olaylardan haberi oluyordu. Bu yüzden Tabanlı Türkmenlerinden 40 nefer süvari evâsıt-ı Cemâziye'l-âhır 1124/Temmuz 1712 tarihinde Hamamlu Boğazı'nı keserek 6 saat boyunca Beypazarı voyvodası ile savaşmışlardı.

Eşkıyalık ister bireysel olarak yapılmış olsun, isterse toplu yapılmış olsun, Tabanlı aşiretinde, XVIII. yüzyılda sürekli olarak artmıştı. Sicil kayıtlarında ifade edildiğine göre, hiçbir sebep yok iken, eşkıyanın gözüne kestirdiği kişilerin evlerini ve depolarını basarak mallarını gasp etmesi, bireysel olayların en başında geliyordu. Bu tür faaliyetler aslında eşkıyanın, daha fazla mal elde etmek amacına yönelik hareketlerdi. Her ne kadar merkezden yazılan fermanlarda öldürülen, malları yağma edilen, arazileri zarar gören, evleri yakılıp yıkılan kişilerin davalarının görülmesi için emirler gönderilmiş olsa da olayların tetkiki ve yargılama sürecinin uzadığı görülmektedir(AŞS 139/825: 227-230).

Kaynaklarda Ankara Sancağı içerisinde ve dışında eşkıyalık hareketlerini gerçekleştiren Tabanlı Türkmenleri, her zaman yol kesip, ev basan konumunda da değildir. Yani Ankara'da eşkıyalık yapan grupların hepsi, Tabanlı aşireti mensupları değillerdi. Bazen

yolda eşkıyalar tarafından soyulanlar, Tabanlı Türkmenleri olabiliyordu. Evâsıt-ı Cemâziye'l-âhır 1168/29 Mart 1755 tarihinde Beypazarı yakınlarında bulunan Hamamlu Boğazı demekle ma'ruf yerden geçen Tabanlı voyvodası El-hâc Halil'in önüne kat' u't-tarik/yol eşkıyası inmiş ve toplam 1500 kuruşluk malını gasp etmişti. Öte yandan voyvoda El-hâc Halil, çarpışma sırasında sağ göğsünden yararlanırken, bir adamı da öldürülmüştü(AŞS 139/825: 200).

Osmanlı Devleti eşkıyalık olaylarını engelleyebilmek için, aldığı karar doğrultusunda bu tür oluşumlara katılan kişiler hangi sancaktan ise, o sancağa mensup kişilerin mallarını ödemeleri istenmişti. Bunun için Türkmenler, kendi içlerindeki kötü niyetli kişileri yola getirmek için çaba sarf etmeye başlamışlardı. Osmanlı Devleti güvenlik amaçlı olarak aşiretlere sadece ödeme yükümlülüğü getirmemiş aynı zamanda, yolcuları katleden, mallarını gasp eden eşkıyanın yakalanarak Ankara Kalesi'ne kapatılmasını emretmişti(AŞS 76/762: 755).

Sekban ve Saruca isimli askerî grupların hizmete alınmamalarından dolayı Anadolu'da kargaşalıklar artmıştır⁵². Sekban ve Saruca askerleri daha önceden tek başlarına eşkıyalık yapan oymak ve aşiretleri kendi yanlarına çekmek suretiyle Anadolu'da ve Balkanlarda baskılarını arttırırken, yine aynı kişilerin, etrafa salma salarak vergi talep etmişler ve vermeyenlerden zorla almışlardı. Sekban ve Sarucaların yol ve seyahat emniyetini ortadan kaldırmış olmaları, şehirlerarası ticareti ve uzun mesafeli ticareti sekteye uğratmıştır(Orhonlu, 1987: 41- Öz, 2009: 39). Belirli dönemlerde azalmış olmasına rağmen Sekban ve Sarucaların toplum üzerindeki baskısı XVIII. yüzyılda sürmüştür. Türkmenler hakkında yayınlanmış kanunnameler, onların arazilerini terk edip başka yerlere gitmesine izin vermediği için Anadolu'nun zirâi ve iktisadî düzeni bozulmaya devam ediyordu. Sekban ve Saruca askerlerinin Türkmenlerle birlikte eşkıyalık yapmasının yanı sıra, XVIII. yüzyıl içerisinde mütegalibe denilen zorbaların ortaya çıkması,

⁵¹ Eşkıyanın yakalanmasından sonra sulh yapılması gündeme gelmiştir. Buna göre halk mahkemede eşkıya ile 2 deve, 1 at, 1 tay, yeşil çuka abadan, mor çuka, karnuş, mavi çuka serhadî, 3 merdane, 1 kaftan, 10 esedî kuruş karşılığında akd-i sulh yapılmıştır. 21 Receb 1088/19 Eylül 1677 (AŞS 59/ 745: 646).

⁵² H.1101/1690 seferine iştirak ettirmek maksadıyla Bozulus teşekküllerinin boy beyleri ve kethüdaları Konya'ya davet edilmiş ve adı geçen sefere iştirak edeceklerine dair kendilerinden söz istenmiştir.

Anadolu eşkıyalığını oluşturan gruplara bunların da dahil olmasıyla sonuçlanmıştır.

Toprağını kaybetmiş, zirâi faaliyetlerini askıya almış kişilerin, ekonomik açıdan baskı altında olduğunu hisseden konar-göçer reayanın, asker yazılarak yerel iktidar sahiplerinin etkisi altına girmesi yani, kapı halkı olması bu yüzyılda önem kazanmaya başlamıştır. Zor durumda kalan reayanın kapı halkı olarak güçlü kimselerin kontrolü altına girmesi ve komutanının adına seferlere katılması bir yana, fırsat buldukça eşkıyalığa karışmalarını da mümkün kılmıştır(Barkey, 1999: 170).

Devletin yerel yönetiminin merkezî görevliler tarafından kurulmaya çalışıldığı dönemde ise etrafındaki askerleriyle liderliği ele geçiren zorbalara, maiyetleriyle birlikte köyleri dolaşarak kendi masraflarını halktan tahsil etmeye başlamıştı. Bununla da kalmayan yerel gruplar, halka yeni vergiler yüklemiş ve onların sırtından geçinmeye başlamıştır. Tabanlı aşiretinin Karamanlu cemaati reayaları üzerine verdiği zarar bu tür olayların vehametini ortaya koymaktadır. Ankara sakinlerinden Sarıkadioğlu Şakir ve Muharrem isimli kişiler mahkemede şikayet etmişlerdi. Ankara'lı Nakkaşoğlu Ali "sakin olduğunuz mahal bizim çiftliğimizdir" diyerek söz konusu kişilerin topraklarına el koymaya çalışmıştı. Nakkaşoğlu Ali bunun üzerine, H.1170 senesinde 300'den fazla levendât taifesi ile Karamanlu Aşireti üzerine gelmiş, onların kışlak hayvan damlarını yıkarak 100'den fazla hayvanlarını telef etmiş ve sair eşyalarına el koymuştur⁵³(AŞS 147/833: 405).

Tabanlı Türkmen aşireti etrafa korku salmaya devam ederken, bir taraftan da kendi içlerindeki çatışmaları sürüyordu. Aşiret ileri gelenleri⁵⁴ bazen halkla, bazen de reayanın voyvoda veya kethüdalarıyla çatıştıkları görülebiliyordu. Her ne sebeple olursa olsun, eşkıyanın hem kendisine hem de içinde bulunduğu topluma büyük zararları oluyordu. Eşkıya-

lık hareketleri Ankara'da sakin Tabanlı cemâatleri arasında özellikle, XVIII. yüzyılda hızla artan bir husustu⁵⁵. Aşiret mensuplarının eşkıyalığının kendi cemaatlerine zarar verdiği yazılan arzuhallerden takip edilebilmektedir⁵⁶(AŞS 161/847: 220). Aşiret mensupları arasından yaşanan eşkıyalık olaylarında sadece ev eşyası ve çeşitli vasıflarda hayvan gasp edilmiyor⁵⁷ aynı zamanda boğuşma sırasında reayayı öldürülebiliyordu⁵⁸.

XVIII. yüzyılda eşkıyanın mukataa bölgesine verdiği zarar daha da artmıştır⁵⁹. Türkmen Bozulus reayasına verilen zarar, sadece kendisini ilgilendirmiyor, esas olarak bölgede yaşayan halkın bağlı olduğu mukataa gelirlerini de etkiliyordu. 4 Safer 1192/5 Mart 1778 tarihli bir sicil kaydında Bozulus nâm-ı diğer Tabanlı Türkmenlerinden yaşanan huzursuzluklar nedeniyle 3-5'er senelik vergilerinin toplanamadığı ifade ediliyordu(AŞS 166/852: 290).

Sicil kayıtlarına göre, Bozulus nâm-ı diğer Tabanlı Mukataası reayalarının sosyal yapısı XVIII. yüzyılın sonlarına iyice bozulmuştur. Türkmen reayasının bir kısmının sefer zamanı başıboş dolaşan kapısız levendât taifesine katılarak önce cemaatlerinin sonra da aşiretin huzurunu bozduğu ifade ediliyordu. Sonuçta bu levend askerlerinin etraflarına bir şekilde topladıkları eşkıyalarla cemâatların

⁵³ Örneğin Evâil-i Şaban 1130/9 Temmuz 1718 tarihli bir belgede, Tabanlı Cemaati'nden Ali ve Mehmed nâm kimesneler "...şakiler 1130 senesinde ahvallerine tab'i eşkıyalarla Kadı Mehmed ve Ali nâm kimesneleri bi-gayr-ı hak katl idüb ziyâde teaddî ve fesad eylediklerini" bildiriyorlardı. Evâil-i Şaban 1130/9 Temmuz 1718, (AŞS 93/779: 320).

⁵⁴ Tabanlı cemâati ahalisinden Ahmed ve Mustafa nâm kimseler arzuhal yazarak kendi hallerinde iken yine cemaat ahalisinden şakiler tarafından 1130 senesinde evleri basılmıştır. Evâsıt-ı Şaban 1130/ 14 Temmuz 1718(AŞS 93/ 779: 319).

⁵⁵ Bireysel olarak ortaya çıkan küçük suçlara bu çalışmada değinilmemiştir. Örneğin Evâsıt-ı Receb 1168/27 Nisan 1755 tarihinde Tabanlı cemaatinden Süleyman isimli kişi, Ankara Kazası'na tabî Tekye karyesinden olup eşkıyalıkla meşhur olmuş Maruf Ali ve oğlu ve Deli Halil ve Abbas isimli kişilerin evini haksız yere bastığını, mallarını gasp ettiklerini bildirmiştir(AŞS 139/825: 229).

⁵⁶ Bozulus Türkmenlerinden Yusuf ve İsmail, H.1160 senesinde şekâveti ile meşhur Nakkaş ve oğlu Osman'ın babalarını aletle öldürdüğünü ve bu yüzden diyet talep etmişlerdir. 15 Receb 1168/ 27 Nisan 1755. (AŞS 139/825: 228).

⁵⁷ Tabanlı reayasından Topal Ahmed'in yazdığı mektupta Şah Veli oğlu Ali ve Vahab oğlu Ömer ve Maksud oğlu Arslan isimli eşkıyalar, Eskişehir civarına gelindiğinde arkalarından yetişip ellerinde bulunan arz ve mahzarları aldıktan sonra bu kişilerin yanlarında bulunan emval ve erzaklarını da yağma etmişlerdi. Gurre-i Cemâziye'l-âhır 1083/24 Eylül 1672(AŞS 55/741: 456).

mallarına, canlarına kastettikleri görülmektedir⁶⁰. Görüldüğü gibi eskiden bireysel olarak eşkıyalık olayları Türkmenler arasında daha sık görülürken, XVII. yüzyılda zor durumda kalmış kimselerin orduya levend olarak yazılmasından sonra olaylar azalmamış aksine, daha da artmıştır. Birkaç sefer sonrası işsiz kalan levendler kendi kumandanlarının kontrolünde harekete geçerek yol kesmiş, reayaya baskı yapmış, onların paralarını ve mallarını gasp etmişlerdi. Osmanlı Devleti'nde yerel elitin himayesi altında işsiz köylüler gibi, baskı gördüğü için korunma ihtiyacı duyan konar-göçer Türkmenler de bulunuyordu.

1.5. Tabanlı Türkmen Reayasının Sür-güne Gönderilmesi ve Zorunlu İskanı

XVIII. yüzyıl Bozulus nâm-ı diğer Tabanlı Türkmen aşireti mensupları için, yeni yerleşim yerleri aramaya başladıkları dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşiret mensupları senelerdir kendi yöneticilerinin baskı ve zulmünün yanı sıra, kendi içlerinden türeyen eşkıya ile baş edememişlerdi. Sekban ve Saruca askerlerinin savaş zamanlarında Türkmenlerden ve diğer unsurlardan topladıkları gruplarla her tarafa korku saldıkları bir ortamda onların güvende olduklarını söylemek güçtür.

Osmanlı Devleti'nin katıldığı uzun savaşlardan dolayı artan huzursuzluğu engelleyebilmek için eşkıyalığa daha müsait olan grupları toprağa yerleşmeyi teşvik etmiştir. Böylece Osmanlı Devleti, zirai üretimi yeniden arttıracak, arazileri şenlendirecek, güvensizlik unsurunu devre dışı bırakacaktır. Bunun için önce kırsalda yaşayan eşkıyalığa müsait yapıları ile konar-göçerlerin durumunun düzeltilmesi gerekiyordu. Öncelikli olarak Orta Anadolu sahasında yaşayan ve olaylara karışan Türkmenlerin güneyde Rakka ve Halep eyaletlerine, Hama ve Humus, Adana ve Bozok sancaklarına sürülmesi uygun bulunmuştur⁶¹.

Belgelere göre, eşkıyalık olaylarına gruplar halinde veya bireysel olarak katılan ve yakalanan Tabanlı Türkmen aşiretine mensup kişiler, Rakka'ya sürülmüşlerdi⁶²(AŞS 79/765: 541- AŞS 92/778: 39- AŞS 96/782: 175). Örneğin Bozulus Türkmenlerinin İzzeddin cemâati reayasından Hüsam oğlu Mehmed'in şekâveti günden güne arttığı için onun hareketleri halkı çok derinden etkiliyordu. Bunun üzerine İstanbul'dan gelen emir doğrultusunda Hüsam oğlu Mehmed'in yakalanarak Ankara Kalesi'nde hapsedilmesi, daha sonra da ailesiyle birlikte Rakka'ya iskân olunması için emir çıkarılmıştı(AŞS 85/771: 443). Devletin sürdürdüğü iskân girişiminin konar-göçerler tarafından olumlu karşılandığını söylemek güçtür. Göçler sonrasında ortaya çıkan olaylara bakıldığında, bu iskân girişiminin olayları çözmekten ziyade, Anadolu'da yeni tehlikelere neden olduğu gözden kaçmamaktadır.

Rakka sahasında iskân edilen aşiretler, burada uzun süre kalamamış ve hemen geri kaçarak Anadolu'nun iç kısımlarına dağılmışlardı. Rakka'dan kaçarak gelen Türkmenlerin geldikleri yerlerde uğraşacak meşguliyetleri olmadığından onlar, doğrudan yağma ve talan yapmaya başlamışlardı. Osmanlı Devleti kaçarak Anadolu'ya gelen bu toplulukları yeniden Rakka'ya döndürmeye çalışsa da gitmemekte direnen aşiretler, yeni huzursuzlukların kaynağını oluşturmuşlardı. Rakka firarîleri arasında Bozulus Türkmenlerine mensup Gündeşlü, Musacalu, Tabanlı, Tecerlü, Küçük-lü aşiretlerinden kimseler kaçarak Erzurum bölgesine gitmişlerdi(Gündüz, 2010: 94).

Eşkıyalık olaylarına karışan Türkmenler kadar, bu türlü olaylara hiç bulaşmadan hayatını sürdüren konar-göçerler de vardı. Bozulus Tabanlı Türkmen mukataasının reayaları artık, "...kapisuz levendât ve diğer eşkıya ve haramzâdelerin tasallut ve tecâvüzleri hasibiyle kadîm-i yurdlarını..." terk etmek zorunda kalmışlardı⁶³. Cemaat mensuplarının

⁶⁰ Aşiretlerin Orta Anadolu'da eşkıyalık yaparken bazen reayayı öldürdüğü, malını aldığı, hapsedtiği ve hatta eşlerini ve kızlarını dağa kaldırdıkları da oluyordu(AŞS 17/703: 168- 169 - AŞS 18/704: 270- 271).

⁶¹ İslam hukukuna göre eşkıyalık olaylarına katılanlara dört çeşit ceza verilebilirdi. Öldürme, asılma, el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi ve sürgündür. İslam fıkında had cezaları olarak ifade edilen cezaların uygulanması zorunlu olup devlet başkanları bunları başka cezalara çeviremezdi(A. Bardakoğlu, "Eşkıya", *Diyanet İslam Ansiklopedisi XI*, s. 463).

⁶² Rakka'ya sürülme işlemi sırasında Türkmenlerin yanlarında köleleri de vardır.

⁶³ Sicilde, Tabanlı mukataası reayalarının bazılarının sefer zamanı başıboş kapisuz levendât eşkıya zümresine katıldıkları ve reayanın canına, malına ve ırzına musallat oldukları ifade ediliyordu. Yaşanan bu gelişmeler üzerine halk oturduğu bölgeyi terk ederek başka bölgelere gitmişti. Reayanın yer değiştirmiş olması, devletin vergi toplamasını engellemiş ve 3-5 sene bo-

suhte ve levend eşkiyasının baskısından senelerdir yaşadığı sıkıntılar, topraklarını bırakmaya zorlamıştı. Aslında bu terk-i diyar/cila-yı vatan hareketi, doğrudan doğruya güvenlik endişesiyle yapıldığı için Türkmenler daha güvenli gördükleri, eşkiya baskısının olmadığı bölgelere doğru gitmişlerdi(Akdağ, 1963: 115-152). Güvenlik amaçlı yapılan bu yer değiştirmelerde özellikle en yakın kaza merkezi olan Ankara'nın ve onun batısında kalan kazaların tercih edildiği görülmektedir.

Sadece Tabanlı cemaati değil, diğer cemaatlerin de yaşanan huzursuzluklar sebebiyle ikâmet yerlerini değiştirmişlerdi Örneğin öteden beri Tabanlı cemaati kethüdalarına deruhte edilen Kürd Mihmadlu cemaati mensuplarının bir kısmı, Alaşehir ve Bolu'da iskân ve ziraat ile meşgul olmaya başlamışlardı. Bundan başka yine Bolu ve Aydın kazalarında iskân olunan Karabağ(Karabağlu) cemaati de yine Orta Anadolu'da bulunan büyük Bozulus topluluklarının müteferrik parçalarıydı(AŞS 76/762: 696).

Valide Sultan hassının Bozulus nâm-ı diğer Tabanlı mukataası reayaları M.1670'li yıllarında Ankara Sancağı dahiline gelip buraya yerleşmişlerdi. Zamanla yaşanan ağır sorunlar sonucunda Tabanlı Türkmenleri sancağın dışına çıkarak yerleşik hayata geçmişlerdi(Gündüz, 2009: 129). Sicillerde Türkmenlerin 150 hanesinin, en yakın kaza olan Ankara merkezi ve civarına, 300 hanesinin Bursa ve Balıkesir'e hâvî Akhisar ve Bergama ve Saruhan Sancaklarına, 120 hanelik perakendesinin ise Kırşehir ve Bozok Sancaklarına yerleştikleri ifade ediliyordu. Bozulus Türkmenlerinin yayıldığı saha sadece bunlarla sınırlı değildir. Devlet, tıpkı sayıları çok olan diğer Türkmenler gibi, sayıları az olan Türkmen perakendelerinin de yeniden Ankara'ya dönmelerini emretmişti⁶⁴(AŞS 179/865: 233). Asayiş sorunları yüzünden yerinden olan, ancak uzun yıllardır hayvancılıkla geçinen Türkmenlerin büyük bir kısmı faaliyet alanlarını terk ederek, daha güvenli ve hayvancılık için elverişli buldukları Antalya, Burdur ve Isparta'ya kadar yayılmış-

lardı⁶⁵. Öte yandan müteferrik Türkmen gruplarının yerlerinin tespit edilmesi genellikle bir şikâyet veya denetim sonucunda olabiliyordu. Dolayısıyla yerlerinden kalkıp giden dağılmış Türkmenlerin hemen hepsinin geri topraklarına getirilebilmesi oldukça zordu.

Yeni yerleştikleri sahalarda ister ferdî, isterse topluca yaşıyor olsun, Türkmenler, kendi güvenliklerini koruyabilmek, dış saldırılardan canlarını ve mallarını muhafaza edebilmek için mutlaka güçlü bir otoritenin hâkimiyetine, yani ayan veya mütegalibenin kontrolüne daha fazla ihtiyaç duymaya başlamışlardı⁶⁶. Aksi taktirde yalnız kalan Türkmenlerin hayatını sürdürmesi zorlaşıyordu. Bu bakımdan Türkmenler, daha önce levend eşkiyasının zulmünden kaçarken bile kendilerine göre bir tercih yapmak zorunda kalmışlardı⁶⁷.

Anadolu'da eşkiya zulmünden kaçan reayanın durumu daha da kötüleşiyordu. 26 Safer 1115/11 Temmuz 1703 tarihli fermana; Ankara ve diğer sancaklarda bulunan mirî mukataaların devlet ricalinin ve ayanların elinde olduğu vurgulandıktan sonra, reaya fukarasının devlete olan borçlarını ödeyemedikleri ifade ediliyordu. Vergi gelirlerini topalayamayan mültezimlerin, reaya eziyet ettiği, suç işlediği, ekseri perişan ve perakende olan bu kişilerin kötü durumda olduğu, eski yerlerinde kalanların ise yardıma muhtaç ve ahvalleri ertesi güne yetmeyecek derecede perişan durumda oldukları belirtiliyordu(AŞS 80/767: 651).

Türkmen aşiretinin hayvancılıkla uğraşması yer değiştirmeler nedeniyle zora girin-

yunca hiç vergi toplanamamıştır. 4 Safer 1192/5 Mart 1778(AŞS 166/852: 290).

⁶⁴ Ankara sancağına yerleştirilmek istenen Tabanlı Aşiretinin iskânı için çeşitli dönemlerde merkezden emirler gönderilmiştir(İ. ML. 35/624).

⁶⁵ Tabanlı Türkmeninin "...müteferrik olan aşâyirden Bergama Sancağı'nda Şeyhlü cemaatinden 85 hane, Çağıranlı cemaatinden 50 hane, Bayrambeglü cemaatinden 25 hane, Alikuran cemaatinden 15 hane ve Kürd Mihmadlu cemaatinden 20 hane ve Karamanlu cemaatinden 20 hane, Eminlü cemaatinden 20 hane ve Anadolu Eyaleti'nden 20 hane ve yine Balıkesir Sancağı'nda Burhanlu cemaatinden 80 hane, Kirişlü cemaatinden 10 hane ve Bonaslu cemaatinden 15 hane ve yine Isparta ve Burdur Sancaklarında Kuşcu cemaatinden 150 hane ve Ankara Sancağı'nın derûn-ı birûnunda 150 hane rûsûm-ı kast ve müteferrik reaya olmağla reaya-yı merkurmlar vech-i muharrer üzere hane ve zamana i'tibar olunmaksızın oldukları mahallerin kuzât ve mütesellimleri ma'rifetiyle kaldırılıb asıl aşiretler derûnuna i'vâ ve iskân-ı senîyye-i güzêsteden müterâkim olan mâl-ı mirîleri ale'l-hâl tahsîl ettirilme üzere..." emr-i şerif verilmişti. 4 Safer 1192/5 Mart 1778(AŞS 166/852: 290).

⁶⁶ Tabanlı reayasının vardıkları mahallerde a'yân ve bazı zâbitân ve mütegalibenin emriyle hareket ettikleri belirtiliyordu(26 Muharrem 1187/ 22 Temmuz 1764).

ce, konar-göçerler arasından okuyup tahsil gören kişilerin sayısı artmaya başlamıştır. Zamanla tahsillerini bitiren Tabanlı Türkmenlerinin askerî sınıfına girerek şehirlere yerleştikleri görülmektedir⁶⁸. Bu durumda voyvodaların tahsil edeceği vergi reayası azaldığı için askerîye geçen bu kişilerle ilgili davalar belirmeye başlamıştır. Bu tür davalarda aşiret mensupları kadı huzurunda yaptıkları savunmalarda, askerîden olduklarını ve askerîden resm-i raiyyetin alınmadığını sık sık dile getiriyorlardı⁶⁹(AŞS 166/852: 139).

Sonuç olarak, aşiretleri devletle karşı karşıya getiren problemler farklı farklıydı. Türkmenlere devletin tahsis ettiği otlak ve yaylakların yetersizliği, iskân edilen yerin beğenilmemesi, ürün kıtlığı ve susuzluk gibi sıkıntılar aşiretleri kendi aralarında huzursuzluğa iten sebeplerdi. Aşiretlerin arasındaki sürtüşmeler, onları yeni mekân arayışına da itmişti. Ankara bölgesine gelen Tabanlı Türkmenlerinin yer değiştirmesi ise yukarıda ifade edilen sebeplerin yanı sıra, savaş bahanesiyle veya daha başka sebeplerle idarecilerin halka yüklediği mükellefiyetlerden kaynaklanmıştı. Yeterince geliri olmayan, vergisini veremeyen veya fazla vergi baskısı altında kalan konar-göçerlerin zamanla eşkıyalığa meylettği anlaşılmaktadır.

Anadolu'da eşkıyalık her dönemde olmakla birlikte özellikle, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren çok ciddi sorunlar doğurmaya başlamıştır. Daha sonraki süreçte saruca ya da sekban askerlerinin eşkıya gruplarına dahil olması, Anadolu'da asayiş ve güvenliğin kaybolduğu döneme girilmesine neden olmuştur. Anadolu'daki aşiret kaynaklı eşkıyalık hare-

ketlerinin artmasının perde arkasında, merkez ile taşra arasında meydana gelen idarî boşlukların ve anlaşmazlıkların olduğu bilinmektedir. İmparatorluğun XVII ve XVIII. yüzyıllarda merkezî idarede güç kaybına uğraması, aynı anda hem içeride eşkıyalık olayları ile hem de dışarıdaki güç odakları ile mücadele etmesini zorlaştırmıştır. Eşkıya hareketlerinin yaygınlaşarak etkinlik kazanmasında bu siyasî gelişmeleri de görmek gerekmektedir.

Aşiretlerin eşkıyalıklarının önlenmesi noktasında sadece idarecilerin aldıkları önlemler yeterli olmamıştır. Devlet, aşiret ileri gelenleri ve yöneticilerinin yardımlarını her zaman talep etmiştir. Yine de Osmanlı Devleti, Türkmen aşiretlerinin oluşturdukları huzursuzluklar nedeniyle kendileri hakkında sürgün kararları almaktan geri dönmemiştir. Ancak her zaman olduğu gibi, sürgün olayında zarar gören yine yerleşik ve veya konar-göçer vaziyette vergisini veren, isyan etmeden yaşamaya çalışan reaya olmuştur. Dolayısıyla sürgün olayından sonra Tabanlı Türkmenlerinin bir kısmı batı, güney ve kuzey Anadolu bölgelerine doğru dağılmışlardır. Sonuç olarak XVI. yüzyıldan itibaren Ankara civarında yaşamaya başlayan Tabanlı Türkmenlerinin oldukça hareketli bir topluluk olduğu, bir kısmının yaşadıkları olumsuz gelişmeler üzerine eşkıyalığa yöneldikleri görülmektedir.

⁶⁸ XVIII. asrın sonlarına doğru Tabanlı cemaati reayasından Eminli cemâatinden Bekir bey oğlu Mustafa ve kardeşi Halil isimli kişiler hâss-ı reayanın defterli reayası iken askerlik ve ehil cihadlık iddiasıyla vermeleri gereken vergileri vermemişlerdi. 21 Cemâziye'l-evvel 1124/26 Haziran 1712.(AŞS 87/773: 772). Benzer şekilde Bozulus nâm-ı diğer Tabanlı Türkmen Aşiretinden Abdülvehhab bey, Ankara'da Arasta Çarşısı'nda bulunan İlyas Fakihzâde El-hâc Mehmed Mescidi'nde imamlık yapan Hafız Abdurrahman halife b. Veliyüddin hakkında suç duyurusunda bulunarak kendisinden resm-i raiyyet talep edilmişti. Ancak yapılan incelemede, kendisinin askerîden olması nedeniyle resm-i raiyyet alınamayacağı belirtmesi üzerine dava düşmüştür(AŞS 166/852: 139). Benzer örnekler için AŞS 161/847: 55),

⁶⁹ Ankara merkezinde Fakihzâde El-hâc Mehmed Mescidinde imam olan Abdurrahman Halife hem imamlık beratını mahkemeye sunmuş hem de "askerîden resm-i raiyyet alınmaz" diyerek haklılığını ortaya koymuştur.

(Tablo I) Tabanlı Aşireti Voyvodaları

Yıl	Voyvoda adı	Bağlı olduğu yer	Kaynak
H.1087/1677	Arslan Mehmed	Padişah hassı	AŞS 59/745: 993
H.1092/1682	Hacı Bedreddin Ağa	Padişah hassı	AŞS 64/750: 486
H.1095/1684	Osman Ağa	Padişah hassı	AŞS 65/751: 660
H.1097-1098/1686	Beşir Ağa	Padişah hassı	AŞS 71/752: 442
H.1099-1100/1688	Hüseyin Ağa	Padişah hassı	AŞS 72/758: 62
H.1103/1692	Hüseyin Ağa	Padişah hassı	AŞS 71/752: 442
H.1107/1696	Kemal Ağa	Padişah hassı	AŞS 76/762: 719
H.1114/1702	Mehmed Ağa	Padişah hassı	AŞS 81/767: 552
H.1124/1712	Hüseyin Ağa	Valide Sultan Hassı	AŞS 87/773: 772
H.1126/1714	Salih Ağa	Valide Sultan Hassı	AŞS 88/774: 453
H.1137/1725	Ahmed Ağa	Valide Sultan Hassı	AŞS 101/787: 253
H.1149/1736	El-hâc Hüseyin Ağa	Valide Sultan Hassı	AŞS 117/803: 191
H.1168/1755	Halil Ağa	Valide Sultan Hassı	AŞS 139/825:200-232
H.1170/1757	Mustafa Ağa	Valide Sultan Hassı	AŞS 140/826: 176

Kaynakça

A.MKT. NZD. 1/39, C. ADL. 26/1579, C. ADL. 41/2510, C. DH. 166/8282, C. DH 178/8896, C. ML. 1874, C. ML. 41/1874, C. DRB. 37133, C. SM. 137/6864, C. ZB. 4/189, İE. ML. 78/7294, İE. ML.119/11286, D.BŞM. d. 2404, D.BŞM. d. 3750,

Ankara Şer'iyye Sicilleri(AŞS): AŞS 30/716, AŞS 42/728, AŞS 55/741, AŞS 56/742, AŞS 59/745, AŞS 60/746, AŞS 64/750, AŞS 65/751, AŞS 69/755, AŞS 71/752, AŞS 72/758, AŞS 76/762, AŞS 79/765, AŞS 80/767, AŞS 81/767, AŞS 82/768, AŞS 84/770, AŞS 85/771, AŞS 86/772, AŞS 87/773, AŞS 88/774, AŞS 89/775, AŞS 92/778, AŞS 93/779, AŞS 96/782, AŞS 97/783, AŞS 98/784, AŞS 100/786, AŞS 101/803, AŞS 102/788, AŞS 109/795, AŞS 110/796, AŞS 117/803, AŞS 123/809, AŞS 139/825, AŞS 140/826, AŞS 140/826, AŞS 141/827, AŞS 147/833, AŞS 148/834, AŞS 150/836, AŞS 161/847, AŞS 166/852, AŞS 179/865, AŞS 181/867, AŞS 191/877, AŞS 196/882, AŞS 198/884, AŞS 209/895, AŞS 213/899,

Akdağ, M. (1963).*Celali İsyanları (1550-1603)*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.

Babacan Hasan- S. Avşar.(2011). *Türkmen Aşiretleri*, Geçit Yayınları, İstanbul.

Bardakoğlu, A. (1995). "Eşkîya", *Diyanet İslam Ansiklopedisi XI*, ss. 463- 466.

Barkey, K. (1999). *Eşkîyalar ve Devlet; Osmanlı Tarzı Devlet Merkezîleşmesi*, (çev. Zeynep Altıok),Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Demirtaş, F. (1949). "Tavâ-yif-i Bozulus", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 7/1, ss. 47-60, Ankara.

Demirtaş, F. (1949). "Osmanlı Devrinde Anadolu'da Oğuz Boyları", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 7/1, ss.321-385, Ankara.

Demirtaş, F. (1949). "Bozulus Hakkında", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 7/1, ss. 29- 46, Ankara,

Erdem, İ. (1991). "Ak-koyunlu Devleri'ni Meydana Getiren Aşiretler", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih incelemeleri Dergisi VI*, İzmir, ss. 243- 265.

- Erdem, İ. (1991). "Ak-koyunlu Ordusunu Oluşturan İnsan Unsuru", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XV/XXVI, Ankara, s. 85-92.
- Erdoğan, E. (2005). "Ankara Yörükleri, 1463, 1523/30 ve 1571 Tahrirlerine Göre" *OTAM(Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, sayı. 18, ss. 119-135.
- Gündüz, T. (2005). *XVII ve XVIII. yüzyıllarda Danişmendli Türkmenleri*, Yeditepe Yayınları, I. Baskı, İstanbul.
- Gündüz, T. (2009). *Türkmenler Üzerine Makaleler Bozkırın Efendileri*, Yeditepe Yayınları, I. Baskı, İstanbul.
- Gündüz, T. (2010). *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, Yeditepe Yayınları, III. Baskı, İstanbul.
- Halaçoğlu, Y. (2003). *XIV- XVII. yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK. Yayınları, Ankara
- Halaçoğlu, Y. (2010). *Türkiye'nin Derin Kökleri Osmanlı Kimliği ve Aşiretler*, Babıali Kültür Yayıncılık, II. Baskı, İstanbul.
- İlgürel, M. (1993). "Celâli İsyanları", *Diyanet İslam Ansiklopedisi VII*, ss. 252- 257.
- İnalcık, H. (1986). "The Yürüks, Their Origins, Expansion, and Economic Role", *Oriental Carpet, and Textile Studies*, ed. R. Pinner, W. Denny, London.
- İnalcık, H. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I,(1300-1600)*, Eren Yayınları, İstanbul.
- Kaya, K. (2005) "XIX. yüzyılda Anadolu'da İç Güvenlik Sorunları ve Voyvodalar", *OTAM(Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* s. 19, ss. 239- 255
- Kaya, K. (2009). "Karadeniz Havalisindeki Eşkiyalık Hareketlerinin Önlenmesinde Voyvodaların Rolü", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkiyalık ve Terör*, (ed. Osman Köse), Etüt Yayınları, Samsun, ss. 263- 274.
- Koç, Y.(2005). "Osmanlıda Toplumsal Dinamizmden Celali İsyanlarına Giden Yol ya da İki Belgeye Tek Yorum", *Bilig, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 35, Güz, ss. 231-245.
- Orhonlu, C. (1987). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, Eren Yayınları, İstanbul.
- Orhonlu, C. (1990). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilâtı*, Eren Yayınları, II. Baskı, İstanbul.
- Öz, M. (2009). "Modernleşme Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkiyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkiyalık ve Terör*, (ed. Osman Köse), Etüt Yayınları, Samsun, ss. 33- 40.
- Özdemir, R. (1986). *XIX. yüzyılın İlk Yarısında Ankara(Fiziki, Demografik, İdari ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 694*, Ankara.
- Özel, O.(2011). "The Reign of Violence: the Celalis(c.1550-1700)", *The Ottoman World*, ed. Christine Woodhead, London-New York: Routledge, 2011, p. 184-202.
- Uluçay, Ç. (1944). *Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, Manisa Halk Evi Yayınları, İstanbul.
- Ünal, M. A. (2009). "Devlet İçi İktidar Mücadelesinin Bir Unsuru Olarak Eşkiyalık ve Ayrılıkçı Hareketler", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkiyalık ve Terör*, (ed. Osman Köse), Etüt Yayınları, ss. 25- 32, Samsun.

TÜRKİYE'NİN İTTİFAK POLİTİKASI VE KATILDIĞI ULUSLARARASI GÜVENLİK İTTİFAKLARI (1928-1938)

Mustafa BIYIKLI*

Öz

Yeni Türkiye, dünyayı sıkıntıya sokmaması için bütün devletlerin sorumlu olduğu dünya barışı ve bölgesel ortak barışın ve ortak güvenliğin, bütün devletlerin elbirliğiyle kurulması ve korunması gerektiğini; dış politikası, kurduğu iyi ilişkiler, iyi komşuluk, barış, dostluk ve birlik yaklaşımları yanı sıra oluşturulan Balkan Paktı, Montrö barışı ve Sadâbat Paktı örnekleriyle dünyaya gösterdi.

Yeni Türkiye'nin izlediği ortak barış, ortak güvenlik ve bölge birliği politikası, Dünya'da yankı uyandırdı ve kısa zamanda Türkiye'nin dışarıda ve bölgesinde saygınlığını önemli derecede arttırdı.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, ortak barış, ortak güvenlik, ittifaklar.

Turkey's Policy Alliance and Participated in International Security

Alliances

(1928-1938)

Abstract

The new Turkish State showed, with its positive relations, peaceful neighborhood that it founded during the process in which it was re-modeling its foreign policy, and the Sadâbat Pact and peace of Montreux which was founded with peaceful, friendly intentions, that the global and regional peace and common security must be established and protected with the participation of all states. The common peace, common security and regional unity policies of the new Turkish State had awakened echo around the world and enhanced the reputation of the state abroad in a very short time.

Keywords: the Turkish foreign policy, common peace, common security, alliances.

* Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, FEF Tarih Bölümü, mb.bilgi@gmail.com

1. Giriş

1925-1933 yıllarında, dünyada barış diplomasisi ve politikası sürecinin işlediği bir dönem olarak elverişli çevre şartları nedeniyle siyasî istikrar kendini kabul ettirmeye, demokrasi anlayışı yayılmaya, ekonomik düzen yerleşmeye, sosyal karmaşa yatışmaya başladı. Ortak güvenlik ve ilerleme üstüne kurulu bir barış zamanı işlemekteydi. Locarno Antlaşması'nın¹ Eylül 1926'da Almanya'nın Milletler Cemiyeti'ne kabulünü sağlamasıyla birlikte, galip-mağlup bölünmesi kalktı, yerini eşitler arası dostluk aldı. Ağustos 1928'de, Kellogg-Briand Pakti² uluslararası uzlaşmanın yeni bir aşamasını oluşturdu. Antlaşma, savaşa başvurma her çeşidini reddetmekte ve antlaşmayı imzalayan tüm taraflar için, uluslararası anlaşmazlıkları çözümlemek üzere, Milletler Cemiyeti'nin himayesinde hakemlik kurumuna başvurma zorunluluğu getirdi.

Belirsiz olmasına ve yaptırımlar içermemesine rağmen, savaşın yasadışı sayılması dünya kamuoyu üzerinde büyük bir yankı uyandırdı. Silahsızlanma teşebbüsleri, 1929'da başlamış olan bir Avrupa birliği taslağı konusundaki görüşmeler, barış ve huzur umutlarını daha da uzun sürdürdü. Amerika'nın Ortadoğu'daki manda yönetimlerinin hürriyetlerine kavuşmasından yana tavrı, Fransa tarafından, Suriye'nin ve Lübnan'ın birer anayasaya sahip olmasının sağlanması, İngiltere tarafından Irak'a ve Ürdün'e bağımsızlık verilmesi de bu yönde atılan adımlardı. Ancak çekingen bir sömürge politikası izleyen İngiltere, buna karşılık bir yenilik yaparak, 1926'da, İngiltere'ye sömürge devletler topluluğunu, ortak bir bağla

kendine bağlamak amacıyla bir araya getirerek, İngiliz Milletler Topluluğu'nu (Commonwealth)³ kurdu⁴.

1929 ekonomik bunalımı, ekonomik savaşa, siyasî gerginliklere, gittikçe artan milliyetçi ve ideolojik çatışmalara yol açarak, barış dinamiğini ve sürecini kırdı. Borçların ödenmemesi, Amerikalıların, barışı muhafaza gayretlerinde yalnız başına kalması, 1931-1932'de silahsızlanma⁵ ve Avrupa birliği tasarılarının gerçekleşmeyişi, Almanya'nın, İtalya'nın ve Japonya'nın yayılmacı hırslarının yeniden ortaya çıkması, 1933'de Almanya ve Japonya'nın Milletler Cemiyeti'nden çekilmesi, barışın oyalayıcı ve geçici olduğunu, Büyük Harp'teki despotizm devrinin geri geleceğini göstermekteydi. Aynı yıl, Hitler'in iktidara gelmesiyle başlayan yeni süreç, Lozan Antlaşması'nın sağladığı kolektif güvenlik sisteminin sonunu getirdi⁶ ve bunalımlar dönemini başlattı.

Dünya bunalımı, yerleştirilmeye çalışılan demokrasi anlayışının güçsüzleşmesine yol açtı. Bu durum, milliyetçiliği, iktidara geçme aracı ve kurtuluş yolu olarak kullanan yeni, otoriter ideolojileri özellikle Nazizm'i, ortaya çıkardı. Çok zaman antlaşmalara aykırı olarak yürütülen diktatörlerin saldırgan politikaları,

¹ Locarno Antlaşması, 1 Aralık 1925'te, Londra'da imzalandı. Almanya ve Fransa arasında ortaya çıkan tamirat borçları sorununun uzlaşmaya dönüşmesi iki ülke arasındaki ilişkileri olumlu yönde etkiledi ve bir güvenlik ortamı oluşturdu. Devletleri savaştan korumak ve anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözülmesini öngören Locarno Antlaşması ile Avrupa'da yeni bir dönem başladı. Bkz. "Locarno Antlaşması", http://tr.wikipedia.org/wiki/Locarno_Antlaşması, 22. 05. 2009.

² Bkz. "Kellogg Briand Pakti", http://tr.wikipedia.org/wiki/Kellogg-Briand_Pakti, 22. 05. 2009.

³ Kelime kökeni olarak İngilizcede "ortak çıkar, fayda" anlamına gelen commonwealth sözcüğü günümüz İngilizcesinde "bağımsız devlet" (genellikle demokratik cumhuriyet) anlamında kullanılır. Günümüzde Commonwealth, Birleşik Krallık(İngiltere) önderliğinde bir araya gelmiş, bağımsız devletleri nitелеmek amacıyla kullanılır. Bkz. "Britanya İmp...", http://tr.wikipedia.org/wiki/Britanya_İmparatorluğu, 22.05.2009.

⁴ S. Pacteau, - F. C. Mougél, *Uluslararası İlişkiler Tarihi*, 2. bsk., İstanbul, İletişim Yayınları, 1995, s. 84, 86.

⁵ Türkiye'nin milletlerarası işbirliği ve kolektif barış çabalarına katılması, 1928 de silahsızlanma konferansının hazırlık komisyonu çalışmalarına davet edilmesiyle başladı. Komisyonunda bütün silahların ilgası teklif edildiği zaman, bu teklifi destekleyenlerden biri de Türkiye oldu. 1932 Şubatında toplanan Silahsızlanma Konferansında da yine ve tam silahsızlanma üzerinde ısrar edildiği zaman da, bu teklifi destekleyen tek devlet yine Türkiye oldu.

⁶ Pacteau-Mougél, *a.g.e.*, s. 86.

demokratlar yönünde sınırlı tepkilere yol açtı. İngiltere, bekle gör politikası, Amerika ise yalnızlık politikası izlemekteydi. Fransa ise endişeli, etkin ve her zaman çok başarılı olmayan diplomatik bir çaba içindeydi. Merkezîyetçiliğin ve diktatörlüğün karşısında korkak demokrasilerin zayıflığı ve Avrupa'nın küçük devletlerinin endişeye düşmesi, durumu daha da tehlikeli hale getirdi⁷.

Türkiye'ye gelince, bu müstesna ülkenin çok zengin nimetlere, çok yönlü avantajlara, şanslara ve imkânlarla sahip, tarihî derinlik ve geniş kültürel zenginliğiyle bir çekim merkezi haline gelmiş bir Afriavasya ülkesi olan Türkiye, Afrika'nın kuzeyi, Avrupa'nın doğusu ve Asya'nın batısında yer alan ve bu üç kıtanın kesişme, birleşme, karşılaşma, geçiş ve çatışma noktasında bir kavşak ve merkezî özelliği ile dünyanın dikkatini ve yönünü tarih boyu üzerine çekti.⁸

Türkiye'nin, Osmanlı'nın üç kıtada ulaştığı son ve tabii sınırlarla hayat ve güvenlik sahası çizilmiş, belirlenmiş, beş deniz, yani Karadeniz, Ege Denizi, Akdeniz, Umman Denizi'nin uzantıları Kızıldeniz ve Basra Körfezi⁹, Hazar Denizi arasında ve üç kıtanın birleştiği kara coğrafyasında yer alan dört denize yani Karadeniz, Marmara Denizi, Ege Denizi ve Akdeniz'e kıyısı sahip olmakla, kara devletinden çok, bir deniz devleti olması;

Türkiye'nin jeopolitik¹⁰ ve jeostratejik¹¹ konumu ve bu konumun doğurduğu önemin

çekiciliği, bölgesel sorunlar, bölgesel ve uluslararası çıkar çatışmalarının oluşturduğu tehditler, siyasî, ekonomik, askerî ve güvenlik sorunlarının iç içe oluşu¹², Türkiye'nin barış ve barış politikası, ortak barış, ortak güvenlik ve ittifak politikaları konularındaki çalışmaları, strateji geliştirici kuruluşları kaçınılmaz kıldı.

Bu çalışmada, yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 1928-1938 döneminde yakın komşuları, çevre bölge ülkeleri ve dünya devletleriyle ikili iyi ve dostluk ilişkilerinin yanı sıra, Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni barış politikası, ortak barış, ortak güvenlik ve bölgesel ittifaklar kurma politikaları ve bu hususlardaki gayretleri genel hatlarıyla ele alındı.

1.1. Avrupa Barışı ve Briand-Kellogg Pakti

Fransa, Locarno Pakti'nin¹³ imzaladığı halde, doğu sınırlarının güvenliğinden endişe duyduğu için, bu yolda yeni ve başka garantiler elde etmek istedi. Fransız dışişleri bakanı Briand, 20 Haziran 1927'de ABD ile sürekli bir barış paktı yapmayı ve bunda her iki devletin karşılıklı ilişkilerinde savaşa başvurmayacakları prensibine yer verilmesini istedi. Monroe siyasetine geri dönmüş bulunan ABD için bu teklif uygun değildi. Dolayısıyla ABD, Fransa'nın önerisini reddetti. Buna karşılık Amerikan dışişleri bakanı Kellogg, bütün büyük devletlerin, muhtemel bir savaşı lanetleme paktı imzalamalarını önerdi. Fransa öneriyi kabul etti. Bunun üzerine Kellogg, bu öneriyi Sovyetler dışında tüm diğer büyük ülkelere de sundu. Öneri, Almanya tarafından derhal;

⁷ A.g.e., s. 87-88.

⁸ Mehmet Kocaoğlu, "Üç Kıtanın Kesişim Noktasında Bir İstikrar Unsuru: Türkiye", *Yeni Forum*, C. XVII, No:321, Şubat 1996, s. 25-36.

⁹ Türkiye'nin Güney Doğu-Basra Körfezi hattı politikası için bkz. Mahmut Bali Aykan, "Türkiye'nin Basra Körfezi Güvenliği Politikası", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, C.XXI, No:1, 1994, s. 23-59; Ali Karaosmanoğlu, "Basra, Körfez Güvenliği ve Doğu Anadolu'daki Havaalanları Tartışması: Yanılgılar ve Kuruntular", *Dış Politika*, C. X, No:2 (Mayıs, 1983) s. 3-9.

¹⁰ Jeopolitiğin önemi için ayrıca bkz. A. Suat Bilge, "Jeopolitik", *Kara Kuvvetleri Dergisi*, C. II, No:5, Haziran 1959, s. 1-30.

¹¹ Jeostratejinin önemi için bkz. Ahmet Davutoğlu, "Türk Dış Politikasında Stratejik Teori Yetersizliği ve Sonuçları", *Yeni Türkiye*, C. I, No:3(Mart-Nisan 1995), s. 497-501.

¹² Bıyıklı, "Uluslararası Politikalar ve Afriavasya Stratejileri Çemberinde Türkiye'nin Önemi ve Hayat Sahası" *Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi*, C.I, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2008, s. 27-28. Akdeniz'in üçüncü büyük adası olan Kıbrıs, Çukurova bölgesi ile Hatay bölgesi arasında bir ada olması dolayısıyla bu kara parçaları ile bir bütünlük arz eder. Aynı zamanda Hatay ile Anadolu kıyılarının teşkil ettiği İskenderun Körfezi'ne hâkim bir noktada bulunduğundan bu toprakları kontrol eder durumdadır. Kıbrıs'ın yüzölçümü 9.251 km kare olup, Türkiye sahillerinden 70, Suriye'den 100, Mısır'dan 370, Rodos'tan 400 ve Yunanistan sahillerinden 800 km. uzaklıkta bulunmaktadır.

¹³ Bkz. "Locarno Antlaşması", http://tr.wikipedia.org/wiki/Locarno_Antlaşması, 15.06. 2011.

İngiltere tarafından, Büyük Britanya İmparatorluğu'nun önemli bölgelerinde serbest kalmak şartıyla kabul edildi. Nihayet 27 Ağustos 1928'de büyük devletler ile Belçika, Polonya ve Çekoslovakya Paris'te toplanarak Kellogg Pak-tı adı verilen antlaşmayı imzalamaya karar verdiler. Daha sonra Sovyet Rusya ve belli başlı tüm devletler de bu pakta katıldılar. Pak-tın esası, hukuki olmaktan çok ahlaki idi ve "savaşın lanetlenmesi" diye özetlenebilir. Rus-ya'nın isteği üzerine, "barışın korunmasıyla samimiyetle ilgilenen" Türkiye de, 1928 Eylül ayında davet edildi ve 1929 Ocak ayında Briand-Kellogg Paktı'na katıldı. Bu pakt, yeni Türkiye için, barış adına ilk defa uluslararası sahada yerini almış olması ve uluslararası ilişkilerde savaşı reddettiğini açıkça ortaya koyması bakımından önemlidir.¹⁴

1.2. Galiplerin Oluşturduğu Milletler Cemi-yeti'ne Katılışı

Milletler Cemiyeti (Birleşmiş Milletler), I. Dünya Savaşı sonunda galip devletler tara-fından, dünya barışının korunması ve ulusla-rarası işbirliğinin arttırılması gayesiyle kurul-du. Bu cemiyetin kurulmasına milletlerarası barış ve güvenliği korumak, gerçekte ise galip devletler tarafından elde edilen başarı ve hâ-kimiyeti korumak ve mağlup devletleri dene-tim ve kontrol altında tutmak maksadıyla I. Dünya savaşı sonrası toplanan Paris Konferan-sı'nda, karar verildi ve 26 maddelik milletler cemiyeti misakı hazırlandı. I. Dünya savaşı galipleri tarafından kurulan cemiyetin başlıca maksadı; Versailles Antlaşmasıyla tespit edilen savaş sonrası düzenin devamını sağlamaktır¹⁵. Cemiyet, başlangıçta bir müddet İngiltere'nin kontrolü ve güdümünde faaliyet gösterdi. Bundan dolayı, Türkiye, İngiltere ile olan problemleri yüzünden Milletler Cemiyeti'ne pek sıcak bakmamıştı. Musul Sorunu ve İngil-tere'nin Milletler Cemiyeti üzerindeki etkin nüfusu nedeniyle Türkiye bu kuruluşa uzun bir zaman üye olmayı düşünmemişti. Musul Meselesi'nin çözülmesi ve uluslararası işbirli-

ğinin öneminin daha çok artması gibi gelişme-ler, Türkiye'nin bu teşkilata üye olmasını belir-leyen önemli etkenler arasında yer aldı. Türki-ye, takip ettiği "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" ortak barış ilkesi ve ortak güvenlik politikası-nın bir gereği olarak, 1928'den itibaren dünya-daki silahsızlanma faaliyetlerine katıldı ve 1929'da da uluslararası ilk katıldığı Briand-Kellogg Paktnı imzalayarak, yukarda da belir-tildiği gibi, uluslararası ilişkilerde savaşı red-dettiğini açıkça ortaya koydu.

Bu durum, Türk dış politikasına yeni bir boyut ve süreç kazandırdı ve 1930'lardan itiba-ren Milletler Cemiyeti ile ilgilenmesine sebep oldu. 1930'lardan sonra dış politika stratejinin ana hedefi, Türk milletini ve devletini ayakta tutmaktı. Bu hedefe ulaşmak için de Avrupa'yı Türkiye'nin karşısına almamaya dikkat edildi. Bunun için de bir savunma taktiği olarak Av-rupa'nın yanında yer almaya veya Avrupa'nın Türkiye'nin yanında yer almasına büyük özen gösterildi. Bu yüzden, barış politikası izleyen Türkiye, kendisi ile Milletler Cemiyeti arasında aynı maksada hizmet etmek noktasında bir yakınlaşmanın yaşandığı bu dönemde Türki-ye, özellikle Musul meselesindeki kararların-dan dolayı Milletler Cemiyeti'ne güvenilir bir teşkilat olarak bakmamasına rağmen, Cemiyet ile işbirliğine hazır olduğunu bildirdi. Batı ile sorunlar önemli ölçüde çözüldü ve dostluk antlaşmaları imzalandı¹⁶.

Türkiye, Nisan 1932'de yapılan Cenevre Silahsızlanma Konferansı'nda, Milletler Cemi-yeti ile işbirliğine hazır olduğunu bildirdi. Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girişi, takip ettiği barışçı dış politikanın tabii bir sonucu idi. Türkiye, Barışçı dış politikası nedeniyle bu kuruluşa davet edildi. Bunun üzerine, İspanya ve Yunanistan temsilcileri Türkiye'nin Millet-ler Cemiyeti'ne üye olarak kabul edilmesi yö-nünde bir teklif verdiler. Bu teklif, 6 Temmuz 1932 tarihinde Milletler Cemiyeti Genel Kuru-lu tarafından 43 devletin oybirliğiyle kabul edildi.¹⁷ Bu kararın, 18 Temmuz 1932 günü de TBMM de onaylanması sonucu, Türkiye res-

¹⁴ Bkz. "Kellogg Briand Paktı", http://tr.wikipedia.org/wiki/Kellogg-Briand_Paktı, 15.06.2011.

¹⁵ Mehmet Gönübol-Cem Sar, *Atatürk ve Türki-ye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Ankara, ATAM Yayınları., 1990, s.22-23; Edip Çelik, *100 Soruda Türkiye'nin Dış Politikası*, İstanbul, 1969, s. 94.

¹⁶ Harun Bodur, *Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tari-hi(1900-1999)*, Çağlar Yayınları, Ankara, 2005, 289-290.

¹⁷ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1991, s.337.

men Milletler Cemiyeti'ne üye oldu. Bu gelişme, Türk dış politikasında da yeni bir dönemin başlangıcı oldu¹⁸.

Türkiye Cumhuriyeti'nin dış siyasetinde, Yunanistan'la nüfus değişimi, İngiltere ile Musul, Boğazlar Komisyonu ile Boğazlar, Fransa ve Suriye ile Hatay sorununu yaşayan Türkiye, Milletler Cemiyeti'ne üyelik konusunda önemli bir sorun yaşamadı. Türkiye, üye olduktan sonra cemiyete sonuna kadar ve samimiyetle bağlı kaldı ve barışın korunması için Cemiyeti daima destekledi. Bu olay, aynı zamanda dış politikasında da yeni dönemin başlangıcı oldu. Bu yeni dönemde de Türkiye, cemiyet içindeki aktif ve başarılı çalışmaları sonucu 1934 yılında konsey üyeliğine de seçildi.

1.3. Balkan Birliği İçin Balkan Barışı ve Balkan Paktı (9 Şubat 1934)

Balkanlar'da bir işbirliği fikrini, ilk kez 1926 yılında Balkanlardaki Türk elçilikler ortaya attı. 1927 yılında Dış İşleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras da bir Balkan paktının kurulması fikrini savundu. Yunan başbakanı Venizelos da, Türkiye'nin Balkanlar'daki işbirliği tekliflerine sıcak baktı. Balkan Birliği'nin takibini, Cenevre'de toplanan Milletlerarası Barış Bürosu yaptı. 1929 tarihinde Atina'da düzenlediği Evrensel Barış Kongresi'nde Yunanistan'ın eski başbakanı Papanastasiou, bir Balkan Birliği kurulmasını teklif etti¹⁹. Bunun üzerine, Balkan devletleri arasında gayri resmi bir konferans toplanması kararlaştırıldı.²⁰

1930'lu yıllara gelindiğinde, 1929 dünya ekonomik krizinin ve revizyonist ve anti-

revizyonist politikalar çevresinde gruplaşmaların da etkisiyle Türkiye'nin, Balkan devletleriyle ilişkileri hemen hemen düzeldi ve Balkanlar'da bir işbirliği kurulması için uygun ortam oluştu.

Dünya ekonomik krizinde Avrupa ülkeleriyle uzlaşma ve ticari işbirliği politikalarına ağırlık veren²¹ Türkiye, 1930'lu yıllarda Ortadoğu ve Akdeniz'deki İtalyan tehlikesine karşı denge unsuru olarak revizyonist (değişimci) olmayan, yani mevcut vaziyeti korumadan yana olan batıya yaklaşma politikasını daha uygun gördü.

1933 yılından sonra İtalya ile Almanya'nın güçlenmeye başlaması Balkan devletleri arasında güçlenme eğilimini doğurdu. Çünkü İtalya'nın Balkanlarda, Almanya'nın da Doğu'da çıkarları ve gözleri vardı. Bu kuruluşun doğmasında İtalya ile Almanya'nın emperyalist, yayılmacı emellerinin yanı sıra, daha önce Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan dostluk ilişkileri ve yapılan antlaşmaların da etkisi oldu.

Sınırların güvenliğini sağlamak, yurttan barış, dünyada barış ilkesine uymak, komşu devletlerin dostluğunu kazanmak, devletlerarası güç birliği kurmak amacıyla Türkiye bu paktın oluşmasında öncü rolü oynadı.

Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya, Atina'da bir araya gelerek kendi aralarında bir ittifak oluşturdular ve 9 Şubat 1934 tarihinde Balkan Paktı'nı imzaladılar²². Revizyonist bir politika izleyen, komşuları üzerinde toprak iddiasında bulunan ve Nöyvi Antlaşması öncesine dönmek isteyen Bulgaristan ve askeri ve ekonomik olarak İtalya'nın etkisi altında bulunan Arnavutluk ittifaka/pakta katılmadılar.

24 Ocak 1937'de Bulgaristan ile Yugoslavya arasında bir anlaşmaya varılması, antantın aldığı kararlar ile çelişti. 1939'dan itibaren Balkanlarda ve dünya politikasında cereyan eden olaylar, Balkan Paktı'na fiilen son verdi. 1940'ta son kez toplantısını yapan Balkan Paktı, II. Dünya Savaşı yıllarında dağıldı.

¹⁸ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih(1789-1994)*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s. 577.

¹⁹ Gönübol-Sar, *a.g.e.*, s.96; Dilek Barlas, "Türkiye'nin 1930'lardaki Balkan Politikası", *Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç*, Ed.: İsmail Soysal, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s.361-362.

²⁰ Bu konferans, Balkan Paktı'nın gerçekleşme sürecinde yapılan 4 konferanstan ilki oldu. Birinci Balkan Konferansı, 6-10 Ekim 1930 tarihlerinde Atina'da; İkinci Balkan Konferansı, İstanbul'da; Üçüncü Balkan Konferansı, 23-26 Ekim 1932'de Bükrüş'te; Dördüncü ve son Balkan Konferansı, 5-11 Kasım 1933 tarihlerinde Selanik'te toplanmıştır.

²¹ *A.g.e.*, s. 292.

²² *Düstur*, 3.Tertip, C. 15, s.185-186.

1.4. Ortak Güvenlik İçin Doğu Akdeniz Güvenliği ve Akdeniz Pakti

İtalya'nın, 1935 yılında, Ege'deki adalarda askeri hareketlere başlaması ve Habeşistan'a (bugünkü Sudan) saldırması ile Doğu Akdeniz'de ortaya çıkan İtalyan tehlikesi, İngiltere ve Fransa ile Türkiye'yi birbirine yakınlıştırdı. Çünkü, Fransa'nın ve İngiltere'nin Türk dostluğuna ihtiyacı vardı. İtalya-Habeş savaşı Türk-İtalyan münasebetlerindeki güvensizliği arttırdı ve bu savaşın meydana getirdiği buhran karşısında Türkiye, ortak barışın korunmasında, İngiltere ve Fransa ile sıkı bir işbirliğine girme dönemini de açtı. Özellikle Türk-İngiliz ilişkileri bu krizden sonra önemli bir gelişme gösterdi. Bununla birlikte, Milletler Cemiyeti'nin İtalya tehdidine karşı aldığı yaptırım kararlarına Türkiye de katıldı. Yugoslavya ve Yunanistan'ın da tehdit edilmesi üzerine İngiltere, Fransa, Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye, İtalya'ya uygulanacak olan yaptırım kararlarına katılmalarından dolayı İtalya'nın saldırısına uğrarlarsa yardım ve destek sözü verdi. Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye bu garantiyi kabul ettiler. Ayrıca, bu üç devlet de İngiltere'ye garanti verdiler. Daha sonra İngiltere bu devletlerin garantisinden vazgeçti. Bu sırada İtalya, Türkiye ile münasebetlerini düzeltmek istediğinden ve Türkiye de İtalya'yı daha fazla kızdırmamak için, Temmuz 1936'da tek taraflı kalan garanti durumuna son verdi. İtalya'nın Akdeniz'de doğurduğu bu tehlike ve yaptığı siyasi tehditler dolayısıyla ortaya çıkan, İngiltere ve Fransa'nın öncülük ettiği bu ittifak ve karşılıklı garantiler sistemine, "Akdeniz Pakti" adını verdiler.²³

Türkiye, bu pakta, 22 Ocak 1936'da katıldı. Akdeniz Pakti ile Türkiye, güvenliğinin ve ortak barışın korunmasında ve İtalyan tehlikesi karşısında İngiltere'ye bağlanmış oldu. Bu, yeni Türkiye'nin, İngiltere ile münasebetlerinde bir dönüm noktası teşkil etti. Bundan sonra, Türkiye ile İngiltere arasında bir yakınlaşma, ittifak ve güvenlik politikası izlendi.²⁴

1.5. Yeni Bir Barış Yaklaşımı: Montrö Barışı (20 Temmuz 1936)

Lozan Antlaşması'nda Boğazlar konusuyla ilgili alınan kararda Türkiye'ye tam yetki verilmedi. Bu durum, Türkiye'nin bağımsızlık anlayışına ters düştü ve Misak-ı milli kararlarına da uymadı. Çünkü bu sözleşmeyle, hem Boğazlar asker ve silahtan arındırılmış hem de Boğazlardan geçişleri kontrol etmek ve geçişlerle ilgili olarak Milletler Cemiyeti'ne bilgi vermekle yetkili, ayrı bir bütçesi olan ve Türkiye temsilcisinin başkanlık ettiği bir Boğazlar Komisyonu kuruldu. Lozan Konferansı'nda başkanı Türk olan uluslararası bir komisyonun Boğazları yönetmesi, Türkiye'nin egemenlik haklarına aykırı bir durum oluşturdu.²⁵

Türkiye'ye karşı ortaya çıkabilecek bir tehlike durumunda, Boğazların kullanımıyla ilgili Milletler Cemiyeti ve özellikle İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya Türkiye'ye garanti vermiş olmalarına rağmen bu yetersiz kaldı. Boğazların böyle bir statüye bağlanmış olması, Milletler Cemiyeti güvenlik sisteminin dünyanın çeşitli bölgelerinde tam olarak uygulanamaması ve İtalya ile Almanya'nın dünya barışını tehdit eden saldırgan bir tutum içinde bulunmaları ve dünyada yeni bir savaş rüzgârının esmeye başlaması, Türkiye'yi rahatsız etti. Çünkü bu durum, Boğazların da geleceğini tehlikeye atacaktı. Türkiye, 11 Nisan 1936 tarihinde, sözleşmeyi imzalayan devletlere "Şartlar Değişmiştir" ilkesinden hareketle birer nota göndererek, Avrupa'da gelişen buhranların, Boğazlar güvenliği için verilmiş olan kolektif garantiyi artık işlemez hale getirdiğini belirtti ve Boğazların güvenliği ve egemenlik haklarının korunması için mevcut sözleşmenin değiştirilmesi isteğini bildirdi.²⁶

Türkiye'nin Boğazlara tek başına hâkim olmasını istemeyen, Boğazlarla ilgili politika-sında Akdeniz yolu üzerindeki engelleri ortadan kaldırma amacına yönelen ve Boğazlardan geçiş hakkı isteyen Rusya, Lozan'da Türkiye'nin görüşünü desteklerken, Montrö'de destek vermedi. Boğazların statüsü ve gemilerin geçiş şartlarıyla her zaman yakından ilgilenmiş olan İngiltere, Türkiye'nin bu isteğini haklı bularak desteklediğini açıkladı. Boğazlar Sözleşmesinde, Balkan Antantı Daimi Konseyi'nin Türkiye'nin isteklerini haklı bularak destekle-

²³ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.478.

²⁴ Oran, *a.g.e.*, s.273-274.

²⁵ Bodur, *a.g.e.*, s.320-321.

²⁶ Uçarol, *a.g.e.*, 581-582.

mesi ve 4 Mayıs 1936'da aynı yönde bir karar alması, Türkiye'yi memnun etti²⁷. Daha sonra sözleşmeyi imzalayan diğer devletlerin de bu isteği uygun bulmaları üzerine, Boğazların durumunun, yeniden görüşülmesi için 22 Haziran 1936 tarihinde İsviçre'nin Montrö kentinde bir konferans düzenlendi. Yapılan görüşmelerden sonra, 20 Temmuz 1936 günü, Türkiye, İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği, Japonya, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya arasında Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalandı²⁸.

Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde, Türkiye toprakları içinde başka yöneticilerin de bulunduğu anlamına gelen Boğazlar Komisyonu uygulamasına son verilerek ve Lozan'ın Türkiye'nin egemenlik haklarını zedeleyen hükmünün kaldırılıp komisyonun görevinin ve tüm yetkilerinin Türkiye'ye devredilmesi ve yabancı savaş gemilerinin Boğazlardan geçişinin sınırlandırılarak, Türkiye'nin denetimine bırakılması, Boğazlarda asker bulundurulması, Boğazlardaki Türk egemenliğini yeniden kurduğu gibi; Türkiye'nin uluslararası alandaki gücünü, saygınlığını ve bölgesindeki önemini arttırdı²⁹.

Sözleşme, Türkiye ile Avrupalı devletleri birbirine daha da yaklaştırdı. Özellikle İngiltere kralı VIII. Edward'ın ziyareti ile Kemal Atatürk arasında oluşan dostluk, iki devlet idarecileri görüşlerine uygun olarak iki hükümet arasında fiilen gelişmekte olan yakın ilişkilerin ve etkilerin yolunu açtı. Uluslararası şartların değişmesi üzerine yapılan sözleşme ile,

Türkiye kendi gücüne dayanarak Boğazlarda kendi savunmasını yapabilme imkânına kavuştu ve uluslararası ilişkilerde Türkiye'nin prestiji arttı. Batı ile ilişkilerde de yeni bir dönem başladı. Böylece Türkiye, milletlerarası işbirliğine resmen katıldı ve dünya barışının korunması çalışmalarına da teşkilat içinde ve dışında katkıda bulunmaya devam edecek fırsatı buldu³⁰.

Bununla beraber, bu sözleşmeyle Misak-ı Milli'nin Boğazlara yönelik kararı gerçekleşti. Türkiye, değişen güçler dengesini kendi lehine çok iyi değerlendirerek, büyük bir siyasi başarı kazandı. Artık Milletler Cemiyeti'nin yetersiz garantisi yerine Türkiye kendi gücüne dayanabilmek ve Boğazlar üzerinde de savunmasını yapabilmek imkânına kavuştu. 1833 Hünkar İskelesi Antlaşması'ndan beri süregelen Boğazlar Sorunu çözümlenmiş oldu. Günümüzde Rusya'nın dağılmasından sonra Rusya, Ukrayna, Bulgaristan, Romanya, Gürcistan'ın batılı ülkelerle ilişkilerinin giderek artmasından dolayı Boğazların stratejik önemi daha da arttı³¹. Bununla beraber Montrö Sözleşmesi, Avrupa'da, gerektiği zaman müzakere yolu ile revizyon esasını kabul eden bir barış cephesinin alameti olma bakımından Boğazlar sınırını aşan barış için ortak işbirliği politikasının ifadesi olarak, ortak barış politikası anlamında bir "Montrö Siyaseti" de doğurdu³².

1.6. Bölge Birliği İçin Ortadoğu Barışı ve Sadâbat Paktı (8 Temmuz 1937)

İtalya'nın, Milletler Cemiyeti kararlarını ihlâl ederek Habeşistan'a saldırıda bulunması, Türkiye'yi Doğulu devletlerle ittifak politikası ve bir pakt kurma yoluna sevk etti. Bu yakınlaşma isteği, 2 Ekim 1935'de Cenevre'de, Türkiye, Irak ve İran arasında Ortadoğu'da bölgesel işbirliğini geliştirmek amacıyla üçlü bir antlaşmanın parafe edilmesi ile sonuçlandı³³. İtalyan tehlikesine karşı 1934 Balkan ve 1937 Sadâbat paktları ve Boğazlar Sözleşmesi ile

²⁷ Mustafa Bıyıklı, *Batı İşgalleri Karşısında Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları-Atatürk Dönemi*, Genişletilmiş 2. Baskı, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2007, s. 308.

²⁸ Montrö Sözleşmesi'nde Alınan Kararlar: 1. Boğazlar Komisyonu kaldırılarak görev ve yetkileri Türkiye'ye bırakıldı. 2. Türkiye'ye Boğazların her iki yanında da asker bulundurma ve askeri tesis kurma hakkı tanındı. 3. Ticaret gemilerinin Boğazlardan geçişi serbest bırakıldı. 4. Yabancı savaş gemilerinin Boğazlardan geçişi için sınırlama getirildi. 5. Karadeniz'de kıyısı olmayan devletlerin donanmalarına ait savaş gemileri, zaman ve ağırlıkları bakımından sınırlandırıldı. 6. Türkiye bir savaşa girer ya da bir savaş tehlikesi ile karşılaşarsa Boğazları istediği gibi açıp kapayabilecekti.

²⁹ Bodur, *a.g.e.*, s.321.

³⁰ Uçarol, *a.g.e.*, s.577.

³¹ Uçarol, *a.g.e.*, s. 585.

³² Tefrik Rüştü Aras, *Atatürk'ün Dış Politikası*, Kaynak yayınları, İstanbul, 2003, s.165.

³³ Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Kronolojisi 1918-1938*, Ankara, 1988, TTK Yayınları, s.605.

Avrupa devletleriyle daha yakın işbirliğine yönelen Türkiye, bu süreç doğrultusunda kendine biçilen rollerle, Doğu Akdeniz ve Karadeniz suları ile Balkanlarda ve Ortadoğu'da, barışçıl politikalar izleyerek ve iyi ilişkilerini sürdürmeye çalışarak barış ve denge politikasını devam ettirdi.

Türkiye'nin 8 Temmuz'da, Tahran'da, İran Şahının yazlık sarayı olan Sadâbat Sarayı'nda, Afganistan, Irak ve İran ile imzaladığı Sadâbat Paktı, bu dört devletin birlik ve ittifakıyla oluşturuldu. İran'ın başkenti Tahran'da, dört doğu devleti arasında Sadâbat Sarayı'nda yapılan antlaşmayla kurulan pakt, üye devletlerden birinin saldırıya uğraması durumunda diğerlerinin de saldırıya uğraması durumunda esasları üzerinde kuruldu ve ortak savunmayı esas aldı³⁴. Yayılmacılığa karşı caydırıcı bir unsur oluşturan Sadâbat Paktı'na Türkiye ile arasındaki Hatay meselesi sebebiyle Suriye üye olmadı.

Uluslararası barışı koruma adına Türkiye'nin öncülüğünde oluşturulan Sadâbat Paktı'yla da doğu ve batı sınırlarının güvenliği sağlandı ve ittifak ve güvenlik sistemi kurulmuş oldu. Böylece Türkiye, bölgede barışı ve dengeyi sağlayarak³⁵, dünya barışına katkıda bulundu ve uluslararası alanda etkinlik ve saygınlık kazandı.

Yukarıda açıklanan uluslararası ittifakların bir ifadesi olarak Mustafa Kemal Atatürk: "Dünya milletlerinin saadetine çalışmak, diğer bir yoldan kendi huzur ve saadeti temine çalışmak demektir. En uzakta zannettiğimiz bir hadisenin bize bir gün temas etmeyeceğini bilemeyiz." sözüyle uluslararası barışı korumanın değerini ortaya koydu.³⁶

Bu dörtlü işbirliği ve dostluk antlaşması, kayda değer barış örneklerinden biri olarak tarihe geçti. Türkiye, bu antlaşmayla, Ortadoğu'da muhtemel Kürt isyanlarına karşı alınacak ortak tedbirler yanında Irak'ın İngiltere'nin manda idaresi altında ve sömürgesi duru-

munda olması sebebiyle dolaylı olarak İngiltere ile de bir işbirliği gerçekleştirdi.³⁷

1.8. Bölge Güvenliği İçin Irak ve Musul Politikası

Lozan Konferansı tartışmaları sürecinde, İngiliz temsilcisi Lord Curzon, Musul sorununu, Milletler Cemiyeti'nin hakemliğine havalesini önermeyi düşünerek, konferans gündeminden çıkartmayı planlıyordu. Sorunun İngiltere'nin ağırlığı olan Milletler Cemiyeti'ne havalesi demek, sorunun İngilizler lehine çözülmesi demekti. Türkiye ise, üyesi olmadığı ve İngiltere'nin nüfuzunda olan Milletler Cemiyeti'nin Musul sorununa karıştırılmasını istemiyordu. Ancak diğer taraftan Ankara Hükümeti, Musul meselesi yüzünden barış yolunu tıkamayı da politikasına aykırı görüyordu. İsmet Paşa, 9 Şubat'ta müttefiklere sunduğu mektupta Türk tarafının görüşünü şu sözlerle açıkladı "Salt barışın yapılmasına engel olmamasını sağlamak amacıyla ve Türkiye ile İngiltere arasında bir yıl içinde bir ortak anlaşmayla çözümlenmek üzere, bu meselenin konferans programından çıkartılmasının yerinde olacağını düşünmekteyiz"³⁸.

Türkiye'nin Musul Politikası TBMM'nde şiddetli tartışmalara yol açtı. Hükümetin bu konuda izlediği dış politikayı eleştiren ve kuvvet kullanarak Musul'u alma fikrini savunan milletvekillerine cevap için söz alan Mustafa Kemal bu konudaki politikasını şöyle izah etti:

"...Bugün Musul meselesini halletmek istediğimiz vakit bu meselede karşınızda yalnız İngiliz değil; Fransız, İtalyan, Japon ve bütün dünyanın düşmanları vardır. Yalnız karşı karşıya kaldığımız zaman İngilizlerle karşı karşıya kalacağız... Musul meselesini bugünden halledeceğiz, ordumuzu yürüteceğiz, bugün alacağız dersek, bu mümkündür. Musul'u gayet kolaylıkla alırız. Musul'u aldı-

³⁴ Aras, a.g.e., s.165.

³⁵ Uçarol, a.g.e., s.587.

³⁶ Haluk Bayülken, "Atatürk İlkelerinin Türk Dış Politikasına Etkisi", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, S.36, C. 12, Kasım 1996: <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=Dergiler&IcerikNo=714,05,06,2011>.

³⁷ İsmail Soysal, "1937 Sadâbât Paktı", X. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, C.IV. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. 3129-3158; Alain Gresh- Dominique Vidal, Ortadoğu: Mezopotamya'dan Körfez Savaşı'na, Terc.: Hamdi Türe, İstanbul, Alan Yay. 1991, s. 77.

³⁸ Ömer Kürkçüoğlu, Türk-İngiliz ilişkileri (1919-1926), Ankara, 1978, s.287.

ğımızı müteakip muharebenin hemen son bulacağına kani olamayız. Yani bunu ayrıca konu etmek isterseniz mahzurlar kendi kendine ortaya çıkar”³⁹.

Bu değerlendirmelerden sonra Türkiye, Musul sorununun konferans programından çıkartılmasını ve iki ülke arasında bir yıl içinde ortak bir anlaşma ile çözümlenmesini istedi. Bunun üzerine Lozan Konferansı’nın ikinci bölümünde Musul meselesi gündeme gelmedi. Türk tarafının bir yıllık önerdiği süre dokuz aya indirilerek üzerinde mutabakata varıldı⁴⁰.

Osmanlı Devleti’nin bir parçası olan Musul Vilayetinin kaderinde, stratejik önemi yanında bölgede bulunan bol miktardaki petrol rezervleri etkili oldu. XX. yüzyılın başlarında Avrupa ve Amerikan emperyalizminin ilgi odağı haline gelen Mezopotamya bölgesi için sermaye çevreleri ve bunların yönlendirdiği devletlerarasında kıyasıya süren bir mücadeleye başladı. Böylece uluslararası bir mesele haline gelen Musul’a sahip olma mücadelesinde, İngiltere bölgede elde ettiği askeri avantajları kullanarak diğer devletlere karşı üstünlük kurmaya çalıştı. Ayrıca İngiltere, meseleyi kendi lehine çözümlenmeye çalışırken, bölgenin petrolü ile ilgilenen büyük sermaye çevrelerine petrolden pay vermek suretiyle karşısına çıkan birçok engeli de aşmayı bildi⁴¹.

Musul’da başlayan bağımsızlık mücadelesi, içinde bulunulan tüm olumsuz şartlara rağmen Ankara Hükümeti tarafından desteklendi. Türkiye, Musul’u kurtarmak maksadıyla bir askeri harekâtın hazırlıklarına da girişti. Ancak, Lozan’da görüşmelerin kesilme tehlikesinin belirmesi ve savaşın yeniden başlama ihtimalinin ortaya çıkması üzerine planlanan askeri harekât yapılamadı.

Musul Meselesi gündeme geldiğinde

³⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. III, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1985, s.1318.

⁴⁰ Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler, Terc.. Seha L.Meray, Takım:II, C.II, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, Ankara, İstanbul, 2001, s.4.

⁴¹ İsrail Kurtcephe-Aydın Beden, “Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Musul-Kerkük Politikası”, *Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi*, Editör: Mustafa Bıyıklı, C.II, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2008, s.506.

Türkiye sorunun İngiltere ile Türkiye arasında ikili görüşmelerle çözümlenmesi yönünde bir politika izleyerek, karşısındaki rakip sayısını azaltmayı düşündü. Bundan sonra iki devlet arasında 5 Haziran 1926 tarihine kadar devam edecek olan bir diplomasi savaşı başladı. Lozan’da çözülemeyen Musul sorununun ikili görüşmelerde de bir karara bağlanamaması üzerine konu, Milletler Cemiyeti’ne götürüldü. Cemiyetin oluşturduğu inceleme komisyonunun raporu Musul’u hukuken İngilizlere verdi. Bu rapor çerçevesinde Milletler Cemiyeti de Musul’u İngiltere’nin 25 yıl süreli mandaterliği kabulü şartıyla Irak’a bıraktı. Bu karara rağmen bölge üzerindeki iddiasını sürdüren Türkiye, Şeyh Sait İsyanı ile Musul üzerindeki hak iddiasını dayandığı tezin zayıfladığını anlayanca İngilizlerle anlaşma politikasını tercih etti ve Musul’u kaybetti⁴².

Musul Vilayetinin Türkiye’den ayrılıp Irak’a devrinin ardından Ankara Hükümeti’nin bu konudaki dış politikası, Irak’ın toprak bütünlüğüne saygılı olacak şekilde sürdü. Bölgedeki Türkmenlere olan ilgisi ise zamanla azaldı. Ancak Türkmenlere karşı uygulanan baskıcı politikalar ve ortaya çıkan üzücü olaylar neticesinde, tepkisini göstermekten de çekinmedi. Fakat yapılan girişimlerin hemen hemen tamamı sadece diplomatik yazışmalarla sınırlı kaldı. Türkiye, Türkmenlerin, Irak’ın yerli vatandaşı sayılmasını sağlayabilecek farklı çözüm yolları üretmedi ve Irak Hükümeti’ne yaptırımlar uygulayamadı⁴³.

Türkiye Cumhuriyeti’nin ve Mustafa Kemal Atatürk’ün bu yıllarda izlediği dış politika, gerilim ve savaş politikası değil, güvenlik, barış ve ittifak politikasıydı. Nitekim Türkiye’nin 8 Temmuz 1937’de, Tahran’da, İran Şahının yazlık sarayı Sadâbat Sarayı’nda, Afganistan, Irak ve İran ile imza etmiş olduğu dörtlü antlaşma(Sadâbat Paketi), kayda değer barış örneklerinden biri olarak tarihe geçti⁴⁴. Türkiye, bu antlaşmayla, Ortadoğu’da işbirliği, dostluk ve Kürt isyanlarına karşı alınacak ortak tedbirler⁴⁵ yanında Irak’ın İngiltere’nin manda idaresi altında ve sömürgesi durumunda ol-

⁴² Kurtcephe-Beden, *a.g.m.*, s. 506.

⁴³ Kurtcephe-Beden, *a.g.m.*, s.507.

⁴⁴ Soysal, *a.g..m.*, s. 3129-3158.

⁴⁵ Gresh- Vidal, *a.g.e.*, s. 77.

ması sebebiyle, İngiltere ile sürekli muhatap olma zorunda kaldı.

1.8. Bölge Güvenliği İçin Filistin Politikası(1930-1938)

Lozan antlaşması ve Filistin'in zaten İngiliz işgali ve mandası altında bulunması, Türkiye Cumhuriyeti devlet adamları ve siyasilerinin, politikalarını da hassaslaştırdı ve sınırlandırdı.

1930-38 dönemi, Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Atatürk'ün dış politikasını belirlerken, barışçı politikaya daha yakın ve mevcut durumun muhafazasına çalışan batılı devletlere yaklaşmayı uygun buldu.

Alman Nazizm'i, Yunan, Romen, Rus ve diğer Hristiyan unsurların düşmanlığı karşısında, yok edilme tehdidi altında bulunan Yahudilerin düştüğü aşağı ve acıklı durum karşısında zayıf, mazluma daima el atan, koruyan bir millet olan Türkler ve Türkiye, bu dönemde, tüm asırlar boyunca hiç bir zaman 1933 yılından II. Dünya Savaşı sonuna kadar süren dönemdeki gibi zorlu bir durumla karşılaşmamış olan ve politik Siyonizm'in Filistin topraklarında bir devlet kurma uğruna Türklerle ve Türkiye'ye karşı tutum, faaliyet ve maceralarına rağmen, Yahudilere, Musevilere kucak açarak, onlara karşı yine eşi görülmemiş bir asalet ve insaniyet örneği sergiledi. Türk diplomatları, Nazi işgali altındaki Avrupa'dan binlerce Yahudi'yi kurtardı ve Türkiye'nin Musevi mülteciler için Doğu Avrupa ve Filistin arasında bir köprü oluşturmaya imkân sağladı. İnsaniyet duygusu eksikliğiyle suçlanmaktan çekinen Türkiye, Musevi kurtarma ve göç örgütlerinin faaliyetlerini yasaklıymış gibi yaptı. Ama el altından aktif biçimde bunlara yardım etti ve Nazi tehdidine karşı da siyasî tedbirler aldı. Bu baskı ve tehlikelere karşı Türkiye bu siyasî tedbirleri kullanarak hem Musevi mültecilere yardımını sürdürdü, binlerce Musevi'yi Türk vatandaşı diye kurtardı ve hem de Musevilere yardım etmek isteyen tüm kuruluşlar için önemli bir üs görevi üstlendi. Üstelik Türkiye, Musevilerin Avrupa'dan Filistin'e kaçmaları için tek geçit yolu olarak kaldı. Türkiye, Boğazları mülteci geçişine kapatmayı da reddetti. Daha önce Musevi Ajansı'nın kullandığı Marsilya-Akdeniz hattı, Fransa'nın işgali (ve daha sonra 1940'ta İtal-

ya'nın savaşa girmesi) ile kapanmıştı. Türkiye'nin artan önemi sebebiyle Musevi Ajansı, genel merkezini Cenevre'den İstanbul'a kaydırmıştı. Kuruluşun Başkanı Haim Barlas hatıralarında bu konuda şunları yazmıştır: "Filistin'e Musevi göçünün başarılı olmasındaki en önemli etken, Alman etkisi ve işgal tehlikesine rağmen Türkiye'nin, kuruluşumuzun isteklerine uygun biçimde Musevi göçmenlerin geçişine izin vermesidir. Türk Hükümeti tarafından 12 Şubat 1941 tarihinde çıkarılan 'Transit Kararnamesi' bu göç hareketinin ana temelini oluşturdu." ⁴⁶.

Bunun yanında, Türkiye daima Filistin halkı yanında yer almış ve Filistinlilerin milli ve uluslar arası haklarını her zemin ve fırsatta savunmaya devam etmiştir.

Bütün bu misallerde, Atatürk'ün dış politikasında da 1930-1938 yıllarında Atatürk, Lozan Antlaşmasını referans alarak, millî sınırları aşmayan bir güvenlik ve barış politikası izlediği görülmektedir. Üstelik Filistin'i işgali altında tutan ve orada bir Yahudi devletini tesis etmenin zeminini oluşturmaya çalışan İngiltere ile iyi ilişkiler kurmaya çalıştığı, Yahudilere kucak açtığı ve onların Türkiye üzerinden Filistin'e geçmelerine de izin verdiği bilinmektedir.

İngiltere kralı VIII. Edward'ın ziyareti ve Boğazlarda yeni rejimin Montrö antlaşması hükümlerine göre uygulanmasının başlaması ve Filistin'i işgali altında tutan İngilizlerin kralıyla Kemal Atatürk arasında oluşan dostluk, iki devlet idarecileri görüşlerine uygun olarak iki hükümet arasında fiilen gelişmekte olan yakın ilişkilerin ve etkilerin yolunu açtı: Türk Hükümeti, İngiltere'ye haber verdikten ve Sovyetler ile de sıkı danışmalarda bulunduktan sonra 11 Nisan günü sözleşmeyi imzalayan devletlere birer muhtıra vererek yeni boğazlar rejimini ortaya koymak üzere konferansın toplanmasını istedi. İngiltere, Balkan

⁴⁶ Bıyıklı, a.g.e., s. 324; Stanford J.Shaw, "Musevi Soykırımına Karşı Türkiye", (çevirimiçi) http://www.ideapolitika.com/arsiv/4/4_dosya_shaw1.htm, 19 Mayıs 2002; Musevi olayı ve Yahudilere yardım eden diplomatlar için bkz.: Vecdet Erkun, *Budapeşte'den Ankara'ya: Anılar*, Ankara, Türk-Macar Dostluk Derneği Yay., 1999, s. 90-93.

Paktı Daimi Konseyi bu isteği haklı bularak desteklediler. Sözleşmeyi imzalayan devletlerin de uygun bulmaları üzerine 22 Haziran'da İsviçre'nin Montrö kentinde konferans düzenlenmiştir. 20 Temmuz'da Türkiye, İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği, Japonya, Romanya Bulgaristan ve Yugoslavya arasında Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalandı.. Uluslararası ilişkilerde Türkiye'nin itibarı arttı. Batı ile ilişkilerde de yeni bir dönem başladı. Boğazlar sözleşmesinden sonra Türk-İngiliz dostluğunda önemli bir yakınlaşma ve gelişme sağlandı⁴⁷.

Yeni Türkiye, Ortadoğu'da kendisinden ayrılan ülkelerin Fransız ve İngiliz mandası altına girmesiyle, askıya alınmış meseleleri⁴⁸ bağımsızlıklarını kazandıktan sonra ikili ilişkiler kurarak tekrar ele almaya başladı. İleriki yıllarda İngiltere, bağımsızlıklarını kazandıktan sonra da Ortadoğu Arap devletleri üzerindeki etkinliğini sürdürmek için Türkiye'ye bir rol vermek isteyecektir. Ancak Araplar Türkiye'ye, Siyonizm varlığının bölgeye yerleştirilmesinde Batının işlediği cürme ve suça günahkâr bir ortak olarak bakacaklar ve Türkiye'nin 1951 yılında ortaya attığı Ortadoğu Komutanlığı projesiyle, Arap ülkelerini Batı savunmasına bağlamak istemesini, projenin Araplar tarafından, Arap ülkelerindeki mevcut askerî üsleri aracılığıyla II. Dünya Savaşı'nda Arap ülkelerine teklif edilen İngiltere liderliğindeki Batı emperyalizmi projesi olarak hatırlayacaklardı. Türkiye'nin "İslâm ve Müslüman düşmanı" İsrail'i tanınması, Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinin artması ve Arap ülkelerini Batı savunma sistemine bağlamak istemesi, Türk-Arap münasebetlerinde olumlu adımlara rağmen daima aşılması zor iki engel olacaktır⁴⁹.

Netice olarak Yeni Türkiye'nin bu dönemdeki uluslararası politikaları ve politik tutumları, bir diplomasi pazarlığına değil,

Lozan prensiplerine ve yüzyıllardır mücadele ettikleri düşmanlarına karşı duydukları güvensizliğe dayandı⁵⁰.

1.9. Bölgesel Güvenlik Politikası

Türkiye Cumhuriyeti'nin güvenlik politikalarının temel unsurları Milli Mücadele döneminde belirginleşmeye başlamıştı. 16 Mart 1921 tarihinde Sovyetler Birliği ile yapılan Türk-Sovyet dostluk anlaşması ile doğu sınırları güvenlik altına alınırken, Batılı ülkelere karşı da stratejiler geliştirildi ve pazarlık payı artırıldı. Bu anlaşmanın 8. maddesindeki hüküm daha sonra Türkiye'nin komşuları ile yürüttüğü ilişkilerde dış politikasının temel prensiplerinden birini oluşturdu. Bu maddeye göre "Akid taraflar kendi ülkeleri üzerinde, diğer devletlerin hükümetini devirmek amacını güden teşekküllerin kurulmasına ve çalışmasına müsaade etmeyecekti." Dış politik literatürde "komşuların karşılıklı olarak iç işlerine karışmama prensibi" olarak bilinen bu temel prensibi Türkiye'de tüm iktidarlar dış politikanın temel araçlarından bir olarak görmüşlerdi. Sovyetler Birliği ile 1921 yılında başlayan ilişkiler, 1925 yılında imzalanan "Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması" ile yeni bir aşamaya geldi. Bu bağlamda Türkiye uluslararası işbirliği ve ilişkilerinde, 1925 Antlaşmasının 2. Maddesi çerçevesinde Sovyetler Birliği'nin tutumunu önceden öğrenmeden kesin adım atmamaya özen gösterdi. Yine bu dönemde Türkiye'nin uluslararası barış ve güvenlik konularındaki faaliyetlerde Sovyetler Birliği'nin katkısı göz ardı edilmedi⁵¹. Türkiye, 1936 yılına kadar kendi güvenliliğinin sağlanması ve uluslararası düzenin korunması ile ilgili yapılan görüşmelerde, Sovyetler Birliği'nin bu yöndeki politikalarını (Milletler Cemiyetine girmede olduğu gibi) göz önünde bulundurdu⁵². 1

⁴⁷ Bıyıklı, *a.g.e.*, s. 308-309.

⁴⁸ Yazıcı, *a.g.e.*, C. II, s. 218.

⁴⁹ İbrahim Dakuki, "Türk Okul Kitaplarında ve Medyasında Arap İmajını Değiştirmek İçin Eğitim ve Tanıtım Bazında Yeni Bir Hareket Planı", *Türk Arap İlişkilerinin Geleceği, Milletlerarası Platformda Çözüm Önerileri 15-18 Kasım 1993 Beyrut-Lübnan*, İstanbul, Timaş Yay., 1994, s. 511-513.

⁵⁰ Georges Duhamel, *Yeni Türkiye Bir Garp Devleti*, Terc.: Can Yücel, Ankara, TTK., 1956, s. 66.

⁵¹ Uçarol, *a.g.e.*, s. 564.

⁵² Muhittin Demiray, "Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Güvenlik Politikaları ve Güvenlik Stratejilerinin Gelişimi", *Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi*, Editör: Mustafa Bıyıklı, C. I, Gökkuş Yayınları, İstanbul, 2008, s. 120.

Mustafa Kemal Paşa, 1923 Lozan Antlaşması ile ulaşılan sonuçlara (Musul ve Hatay hariç) ve Türkiye'nin uluslararası alanda hukuken varlığının kabulünü ve sınırlarını tatmin edici ve gerçekçi sonuçlar olarak gördü. Bu nedenle, Birinci Dünya Savaşı'nın mağlubu Almanya ve İtalya gibi revizyonist bir dış politika izlemedi. Belirlenen sınırları (Musul ve Hatay dışında) kabul etmiş ve komşularına karşı toprak talebinde bulunmadı. Türkiye 1928 yılında uluslararası silahsızlanma Komisyonu'na katılarak uluslararası barışın ve güvenliğin sağlanabilmesi için devletlerin silahlanma yarışmasından vazgeçmeleri yönünde bir dış politika izledi. Sovyetler Birliği'nin dışişleri bakanı Litvinov, Türkiye'nin, dünya siyasetinde oynamakta olduğu önemli role ve jeopolitik konumuna vurgu yaparak, 1928 Uluslararası Silahsızlanma Komisyonu'na davet edilmesini talep etti.⁵³

Türkiye'nin dış ve güvenlik politikasının temelini Mustafa Kemal'in vurguladığı "Yurtta sulh, cihanda sulh" kavramı ve yaklaşımı, oluşturdu. Mustafa Kemal, 1931 yılında yaptığı bir konuşmada Türkiye'nin uygulayacağı barışçı dış ve güvenlik politikasını şu şekilde ifade etti: "Türkiye'nin emniyetini gaye tutan, hiçbir milletin aleyhine olmayan, bir sulh istikameti, bizim daima düsturumuz olacaktır"⁵⁴. Osmanlı Devleti'nin nerdeyse hiç sonu gelmeyen savaş, darbe ve karşı darbelerden oluşan acı tecrübelerinden ders çıkararak dış politikada Türkiye'nin güvenliğini tehdit edecek bir maceraya atılmamaktı⁵⁵.

Türkiye, 1923'den sonra Birinci Dünya Savaşı ile birlikte elde edilen uluslararası mevcut durumun devamı yönündeki politikaları destekledi. Bunu yaparken Mustafa Kemal bu dönemde Statüko taraftarları ile aralarındaki sorunları gidererek ilişkileri düzeltmeye; revizyonistlere karşı mesafeli durmaya ve özellikle de Mussolini'nin tehditlerine karşı koymaya⁵⁶ çalıştı. Türkiye, Wilson İlkeleri çerçevesinde Uluslararası barışın ve güvenliğin sağ-

lanması için bir platform olması düşünülen Milletler Cemiyeti'ne Musul konusunda verdiği aleyhte karara rağmen 1932'de üye oldu. Aynı şekilde Avrupa'da giderek belirgin hale gelen Statükocu İngiltere ve Fransa taraftarları ile revizyonist Almanya ve İtalya ülkeleri arasındaki gerilimin giderek arttığı bir dönemde, Balkanlar'da güvenliğin sağlanması ve muhtemel bir savaş durumunda Balkan ülkelerinin dış saldırılara karşı kendilerini koruyabilmele-ri hedefine yönelik olarak, Türkiye ve Balkan ülkeleri arasında 1934 yılında Balkan Paketi imzalandı. Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye'nin, Balkan Paketi ile Balkanlar'daki komşuları ile Sadâbat Paketi⁵⁷ ile de doğu ve güneydoğudaki komşuları ile olan sınırlarını güven altına alınmasının ötesinde bir strateji belirlemeye de çalıştı. Türkiye, İtalya'nın Akdeniz ve Ortadoğu'daki niyet ve tehditlerine karşı oluşturulan Balkan Paketi'ne ve yine İtalyan ve Rus tehditlerine karşı Sadâbat Paketi'ne kendi aralarındaki sınırları garanti eden bir anlaşmadan ziyade, akit taraflarının sınırlarını diğer devletlere karşı koruyabilecek bölgesel bir savunma teşekkülünün ön aşaması olarak gördü. Türkiye, Balkan devletleri arasında eşitlik esasına dayanan kurumsal bir işbirliğinin Avrupa politikasında önemli bir yere sahip olacağını düşündü.⁵⁸

Bu dönemde, döneminde Türkiye'nin güvenliğin zaafa uğramasına sebep teşkil eden sorunlardan biri de Türkiye'nin savunmasında jeostratejik açıdan önemli bir konuma sahip olan Boğazlar sorunu gelmekteydi. Lozan Antlaşması'nda (24 Temmuz 1923) ek bir protokolle imzalanan "Boğazlar Sözleşmesi" Türkiye'yi tatmin etmekten uzaktı. Zira her iki boğazın iki yakasında da, Çanakkale'nin doğu ve batısında 20'şer, İstanbul Boğazı'nda 15 km., askerden arındırılmış bölge bulunacak; Marmara Denizi'ndeki adalara asker konuşlandırılmayacaktı. Boğazların güvenliği ise Milletler Cemiyeti'nin garantisi altında bulunmakta ve Boğazlar, MC tarafından oluşturulan bir "Boğazlar Komisyonu" tarafından yönetilmekteydi.⁵⁹ Bu haliyle Türkiye'nin Bo-

⁵³ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 335.

⁵⁴ Mehmet Gönübol v.d., *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1993*, 9. bsk., Ankara, Siyasî Kitabevi, 1996, s. 94.

⁵⁵ Demiray, *a.g.m.*, s. 121.

⁵⁶ Oran, *a.g.e.*, s. 253.

⁵⁷ Soysal, *a.g.m.*, s. 3129-3158; Gresh- Vidal, *a.g.e.*, s. 77.

⁵⁸ Gönübol, vd., *a.g.e.*, s. 103.

⁵⁹ Uçarol, *a.g.e.*, s. 580 ve Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 343.

ğazlar üzerinde hâkimiyetinden bahsetmek söz konusu değildi. Türkiye'nin güvenliği için stratejik öneme sahip olan Çanakkale ve İstanbul boğazlarını savunma tedbirlerini alması mümkün görünmüyordu. Avrupa'da Almanya'nın başını çektiği revizyonistler ile İngiltere ve Fransa'nın öncülük ettikleri Statüko taraftarları arasında giderek tırmanan gerilim, Türkiye'nin Boğazların statüsünü kendi lehine yeniden düzenlenmesini sağladı. Türkiye, akidleştiği taraflara gönderdiği notada uluslararası mevcut ortamda "kendi güvenliği, savunması ve egemenlik haklarının korunması" için Lozan'da belirlenen statünün değiştirilmesi yönündeki talebi 20 Temmuz 1936 yılında Montreux'de yapılan yeni bir sözleşme ile kabul edildi. Bu sözleşme ile Türkiye Boğazlarda kendi güvenliğinin sağlanması ve hâkimiyet haklarını sınırlayan Boğazlar statüsünü kendi lehine değiştirmeyi başardı⁶⁰

2. Sonuç

Lozan Antlaşması'ndan hemen sonra Türkiye, yeni bir barış yolu politikasıyla Balkan devletleri, komşuları ve yakın doğu İslam devletleriyle yeniden politik ve diplomatik ilişkiler başlattı. Ortak barış ve ortak güvenlik işbirliğine dayalı ikili anlaşmalar yaptı. Bu ikili anlaşmalarda, Balkanlar'ın ve Ortadoğu'nun içinde bulunduğu durum da dikkate alınarak "iyi komşuluk, barış, dostluk ve kardeşlik" yaklaşımıyla gerçekçi bir dış politika izlemeye çalıştı. 1930'lu yıllarda dünyadaki ekonomik kriz ve barışın tehlikeye girmesi Balkanları ve Ortadoğu'yu da etkiledi ve bu durum, devletleri ikili ve çoklu işbirliğine ve bölgesel ittifaklara yönlendirdi. Dünyada ortaya çıkan yayılmacı(revizyonist) ve statükocu(anti-revizyonist) gruplaşmalar ve eğilimler, Balkan ve Ortadoğu devletleri arasında da yayılmaya başladığı için, Balkanlarda ve Ortadoğu'da statükonun devamını hedefleyen devletler arasında ortak barış ve ortak cephe güvenliğini sağlayacak ittifakların kurulmasının yolunu

açtı. Bu ittifakların oluşmasında büyük oranda Türkiye etkili ve öncü oldu.

Bölge ülkeleri ve diğer büyük devletlerle iyi ilişkilerini geliştirmeye çalışan Türkiye Cumhuriyeti, ikinci on yılında "Yurtta barış, dünyada barış" politikasıyla, başta Balkanlarda olmak üzere doğu Akdeniz havzasında ittifaklar kurarak, Avrupa Birliği benzeri bir çevresel bölge birliği kurmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Ne var ki yeni Türkiye'nin ortak barış ve ortak güvenlik amaçlı oluşturmaya çalıştığı bu birlik projesini, II. Dünya Savaşı'nın sebepleri ortadan kaldırdı.

Kaynakça

Aras, Tevfik Rüşti, *Atatürk'ün Dış Politikası*, Kaynak yayınları, İstanbul, 2003.

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1991.

Aykan, Mahmut Bali, "Türkiye'nin Basra Körfezi Güvenliği Politikası", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, C.XXI, No:1(1994), s.23-59.

Barlas, Dilek, "Türkiye'nin 1930'lardaki Balkan Politikası", *Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç*, Ed.: İsmail Soysal, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, ss. 361-373.

Bayülken, Haluk, "Atatürk İlkelerinin Türk Dış Politikasına Etkisi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S.36, C. 12, Kasım 1996: <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DerGilerik&IcerikNo=714>, 05,06, 2011.

Bıyıklı, Mustafa, "Uluslararası Politikalar ve Afriavasya Stratejiler Çemberinde Türkiye'nin Önemi ve Hayat Sahası", *Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi*, Editör: Mustafa Bıyıklı, C. 1, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2008, s.11-34.

Bıyıklı, Mustafa, *Batı İşgalleri Karşısında Türkiye'nin Ortadoğu Politikaları-Atatürk Dönemi-*, Genişletilmiş 2. Baskı, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2007.

Bilge, Suat, "Jeopolitik", *Kara Kuvvetleri Dergisi*, C. II, No:5(Haziran 1959), s.1-30

⁶⁰ Demiray, a.g.m., s.122; Uçarol, a.g.e., s. 585; *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, Ed.: Abdullah İlgazi, 1. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2011, s.212-225.

- Bodur, Harun, *Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi(1900-1999)*, Çağlar Yayınları, Ankara, 2005.
- Çelik, Edip, *100 Soruda Türkiye'nin Dış Politikası*, İstanbul, 1969.
- Dakuki, İbrahim, "Türk Okul Kitaplarında ve Medyasında Arap İmajını Değiştirmek İçin Eğitim ve Tanıtım Bazında Yeni Bir Hareket Planı", *Türk Arap İlişkilerinin Geleceği, Milletlerarası Platformda Çözüm Önerileri 15- 18 Kasım 1993 Beyrut-Lübnan*, İstanbul, Timaş Yayınları, 1994, s.511-513.
- Davutoğlu, Ahmet, "Türk Dış Politikasında Stratejik Teori Yetersizliği ve Sonuçları", *Yeni Türkiye*, C. I, No:3(Mart-Nisan 1995), s. 497-501.
- Demiray, Muhittin, "Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Güvenlik Politikaları ve Güvenlik Stratejilerinin Gelişimi", *Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi*, Editör: Mustafa Bıyıklı, C. I, Gökkubbe Yayınları, İstanbul, 2008.
- Duhamel, Georges, *Yeni Türkiye Bir Garp Devleti*, Terc.: Can Yücel, Ankara, TTK., 1956.
- Düstur*, 3. Tertip, C. 15.
- Erkun, Vecdet, *Budapeşte'den Ankara'ya: Anılar*, Türk-Macar Dostluk Derneği Yayınları, Ankara, 1999.
- Gönlübol, Mehmet- Sar, Cem, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası: 1919-1938*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1990.
- Gönlübol, Mehmet v.d., *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1965*, Ankara, 1969.
- Gresh, Alain – Vidal, Dominique, *Ortadoğu: Mezopotamya'dan Körfez Savaşı'na*, Terc.: Hamdi Türe, İstanbul, Alan Yay. 1991.
- İlgazi, Abdullah (Ed.) *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, 1. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2011.
- Karaosmanoğlu, Ali, "Basma, Körfez Güvenliği ve Doğu Anadolu'daki Havaalanları Tarışması: Yanılgılar ve Kuruntular", *Dış Politika*, C. X, No:2, Mayıs 1983, s. 3-9.
- Kocaoğlu, Mehmet "Üç Kıtanın Kesişim Noktasında Bir İstikrar Unsuru: Türkiye", *Yeni Forum*, C. XVII, No:321, Şubat 1996, s. 25-36.
- Kurtcephe, İsrail – Beden, Aydın, "Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Musul-Kerkük Politikası", *Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi*, Editör: Mustafa Bıyıklı, C.II, Gökkubbe Yayınları, İstanbul, 2008, s.419-511.
- Kürkçüoğlu, Ömer *Türk-İngiliz İlişkiler(1919-1926)*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978.
- Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler*, Terc. Seha L.Meray, Takım: II, C.II, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, Ankara, İstanbul, 2001.
- Soysal, İsmail, "1937 Sadâbât Paktı", X. *Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, C.IV. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s.3129-3158.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. III, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985.
- Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar 1919-1980*, Ed.: Baskın Oran, C. I, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, 2003.
- Uçarol, Rifat, *Siyasî Tarih (1789-1994)*, 4. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995.
- Yazıcı, Reşat, *Türkiye, İslâm Ülkeleri, Antlaşmalar ve Mevzuat*, C. I-II, Ankara 1982.
- Shaw, Stanford J., "Musevi Soykırımına Karşı Türkiye", (çevirimiçi) http://www.ideapolitika.com/arsiv/4/4_dosya_shaw1.htm, 19.05.2012.
- "Locarno Antlaşması", (Çevirimiçi), http://tr.wikipedia.org/wiki/Locarno_Antlaşması, 22.05.2012.
- "Britanya-İmparatorluğu", (Çevirimiçi), http://tr.wikipedia.org/wiki/Britanya_İmparatorluğu, 22.05.2012.
- "Kellogg Briand Paktı", http://tr.wikipedia.org/wiki/Kellogg-Briand_Pak_tı, 22.05.2012.

KOBİ'LERİN KURUMSALLAŞMASINDA KOSGEB DESTEKLERİNİN ROLÜ

Ahmet ÇAKIR*, İbrahim AKSEL^φ, Masoodul Hassan^ς

Öz

Bu çalışmada KOBİ'ler ile ilgili temel bilgiler, kurumsallaşma kavramı, KOBİ'lerin kurumsallaşmasında genelde devlet desteklerinin özelde ise Küçük ve Orta Boy Sanayi Geliştirme Başkanlığı (KOSGEB)'nin desteklerinin KOBİ'lerin kurumsallaşmasındaki etkilerine yönelik saha araştırmasının sonuçları yer almaktadır.

Araştırma kapsamında İstanbul İkitelli Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyet göstermekte olan KOBİ niteliğindeki 200 işletme bulunmaktadır. Söz konusu işletmelerin 100'ü destek kullanan 100'ü ise hiç destek kullanmayan işletmelerdir. Araştırmanın verileri, söz konusu işletmelerin yöneticileri ve/veya sahip yöneticilerine yönelik olarak hazırlanan anket formu aracılığıyla yüz yüze yapılarak toplanmıştır. Araştırmada değerlendirmeye alınan anket sayısı destek alan işletme 45 ve hiç destek kullanmayan işletme 57 olmak üzere toplam olarak 102'dir.

Araştırma kapsamındaki KOSGEB'den destek alan işletmeler destek almayan işletmelerden daha kurumsal olduğu; yine biçimsel yapı, kültürel güç, kurumsal sosyal sorumluluk, kurumsal çevre ve normlara uyum boyutları açısından KOSGEB desteği alan işletmeler, destek almayan işletmelerden daha kurumsal olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: KOBİ, Kurumsallaşma, KOSGEB

The Role of KOSGEB Support of the SMES Institutionalization

Abstract

In this study, basic information relating to SMEs, the concept of institutionalization and the results offield research about effects of support of KOSGEB (Republic of Turkey- Small and Medium Enterprises Development Organization) on SMEs institutionalization. Within this research, 200 SMEs, which has been operating in Istanbul İkitelli Industrial Zone. The point in question, 100 entities that uses support and 100 entities that not uses support. The data were collected from face to face questionnaires with the owners and/or managers of enterprises. Evaluated the number of survey in this study is 45 entities that uses support and 57 entities that not uses support to total of 102 entities. According to the result of this research, supported firms are more institutionalize than not supported firms. Especially that dimensions; formal structure, cultural power, corporate social responsibility, compliance with corporate environment and norms.

Keywords: SME, Institutionalization, Republic of Turkey- Small and Medium Enterprises Development Organization

* Yrd. Doç. Dr., Harran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, acakir@harran.edu.tr

^φ Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, iaksel@pau.edu.tr

^ς Assistant Professor Dr., Bahauddin Zakariya University, Multan, Pakistan, Institute of Management Sciences, masoodulhassan99@yahoo.com

Giriş

Gerek dünyada gerekse Türkiye’de ülkenin ekonomik ve sosyal yapısının harcını oluşturan Küçük ve Orta Boy İşletmeler (KOBİ) önemli bir ağırlığa sahiptir. KOBİ’ler geniş bir alanda faaliyet gösterdikleri için, bölgesel farklılıkların giderilmesi, mülkiyetin tabana yayılması, istihdam yaratılmasında büyük önem taşırlar. KOBİ’lerin ekonomideki yeri, yarattığı istihdam, büyük işletmelere sağladıkları destek hizmetleri ve milli gelire sağladıkları katkı göz önüne alındığında, mutlaka desteklenmeleri gerekmektedir. Bunun için bütün dünyada ve Türkiye’de KOBİ’lere yönelik çeşitli teşvik ve destekler verilmektedir. KOBİ’ler söz konusu destek ve teşvikleri kullandıklarında kurumsallaşma yolunda da önemli adımlar atmış olmaktadır. Çünkü destek ve teşvikler KOBİ’lere verilirken kendilerinden bir takım prosedürleri yerine getirmeleri istenmektedir. Söz konusu istekler uygulanırken KOBİ’lerin faaliyetlerindeki nitelikleri yükseltmektedirler.

KOBİ’lerin çeşitli teşvik ve desteklerle desteklenmesindeki amaçlardan birisi de; büyük şirketlerle rekabet ve gelişimlerinin sağlanması yanında, KOBİ’lerin avantajlarından yararlanmak ve olumsuz yönlerini azaltmaktır.

Kurumsallaşma KOBİ’lerin önemli sorunudur. KOBİ’lerin %95’lik bir kısmını aile işletmelerinin oluşturduğu ve yöneticilerinin genelde aile üyeleri olduğu bir ortamda kurumsallaşmanın önemi daha da artmaktadır. Çünkü kurumsallaşma ile firmalar kendilerini yöneten kişilerin keyfi uygulamalarından kurtulmakta bir kurallar ve standartlar topluluğuna sahip olmaktadır.

KOBİ’ler temel sorunlarını çözebilmelelerinde kurumsallaşma çok önemli bir adımdır. Kurumsallaşma en başta KOBİ’lerin kendileri ile yüzleşmelerini sağlayacaktır. Kendileri ile yüzleşmeyi başarabilen bir KOBİ yaşadıkları sorunları fark edecek ve sağlıklı çözüm yolları bulma yolunda bilinçlenecektir.

Bu çalışmada Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme Dairesi Başkanlığı (KOSGEB) tarafından KOBİ’lerin kullanımına sunulan destek ve teşvik türleri ile kurumsallaşma düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu doğrultuda öncelikle KOBİ ve kurumsallık

kavramları kuramsal açıdan ele alınmakta daha sonra KOSGEB’den destek alan işletmeler ile destek almayan işletmelerin kurumsallaşma düzeyleri karşılıklı olarak incelenmektedir.

1. Küçük ve Orta Boy İşletme (KOBİ) Kavramı ve KOBİ’lere Sağlanan Destekler

Sanayi devriminden bu yana özellikle “ölçek ekonomisi” teorisinden hareketle büyük ölçekli işletmeler önemsenmiştir. Bu önemsemede büyük işletmelerin maliyet tasarrufu sağlamaları etkin olmuştur. Gerek serbest piyasa ekonomisinde gerekse sosyalist ekonomilerde ideal olan büyük olandır düşüncesi son yıllara kadar etkinliğini göstermiştir. 1960’lı yıllardan bu yana ise geçmiş yılların aksine gerek gelişmiş ülkelerde gerekse gelişmekte olan ülkelerde KOBİ’lerin desteklendiği, bu işletmelerin sadece sosyal ve politik düzlemde değil ekonomik düzlemde de sahip oldukları üstünlüklerin güçlü bir şekilde vurgulandığı göze çarpmaktadır. Örneğin İngiltere’de 20’den az sayıda işçi çalıştıran işletmelerin sayısı ekonominin %98’ini oluşturmaktadır (Deakins ve Freel, 1998; 144). Ülkemizde ise 2008 yılı verilerine göre, toplam işletme sayısı 2.583.099, toplam KOBİ sayısı ise 2.580.075 olarak görülmektedir. Buna göre işletmelerimizin %99,8’ini KOBİ’ler oluşturmaktadır (TÜİK, 2011).

Sözü edilen bu gelişmelerin sonucu “küçük güzeldir” sözü slogan haline gelmiş, “ölçek ekonomileri” kavramı ise yerini “sinergi” kavramına bırakmıştır. KOBİ’lerin ekonomik, sosyal ve politik düzlemde önem kazanmalarının bir diğer nedeni ise söz konusu işletmelerin niteliklerinin değişimleriyle de ilgilidir. Artık KOBİ’ler başarısız ve sürekli yardıma muhtaç işletmeler değil, aksine değişimlere çok daha kolay ayak uydurabilen esnek, yenilikçi ve bürokratik olmayan yapılarıyla ortaya çıkan fırsatları çok iyi değerlendirebilen işletmelerdir (Müftüoğlu, 1998).

KOBİ’lerin tanımlanması hemen her ekonomide farklılık göstermesine rağmen genel olarak kabul edilen unsurlar vardır. Örneğin AB’nin KOBİ tanımında en çok üzerinde durduğu iki ölçütten birisi işletmenin yıllık

geliri iken bir diğeri de çalışan sayısıdır. Çalışan sayısı sektörden sektöre değişmekle birlikte en fazla 250 kişi olarak kabul edilmektedir (O'Regan ve Ghobadian, 2004; 64-79). Ülkemizde KOBİ tanımında bir birliğin sağlanması amacıyla 18 Kasım 2005 tarihinde çıkarılan "KOBİ'lerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında" yönetmelik ile Türkiye'de KOBİ tanımlaması AB'nin KOBİ tanımı ile uyumlu hale getirilmeye çalışılmıştır. Söz konusu yönetmelikte KOBİ'ler 250 kişiden az yıllık çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hasılası ya da mali bilançosu 25 milyon Türk Lirasını aşmayan işletmeler olarak tanımlanmıştır (Resmi Gazete, 2005/9617).

Avrupa'da 1980'li yıllardan bu yana KOBİ'lerin sayısında önemli bir artış olmuştur. KOBİ'lerin devlet tarafından desteklenmesi ülkedeki ekonomik gelişme ile bir paralellik taşımaktadır. İzlenen politika ve verilen desteklerin KOBİ'lerin kurumsal kültürlerinin gelişmelerine yardımcı olduğu ve ekonomik refahı arttırdığına dair görüşleri yaygınlık kazanmasına rağmen söz konusu politikaların kesin sonuçlarını tespit etmek zor olmaktadır (Curran, 2000; 36). Bununla birlikte KOBİ'lerin sayısının artması sadece makro ekonomik şartların doğurduğu bir sonuç değildir. Hükümet programları, mevcut girişimci iklimi, teşvik edici bir ortamının varlığı, siyasilerin yapıcı yaklaşımları ve finansal destekler yeni işletmelerin kuruluş nedenleri arasındadır (Reynolds, 2011; 27).

KOBİ'lerin ülke ekonomilerinde böyle büyük rol oynamaya başlaması devletlerin KOBİ'lere destek vermelerini de beraberinde getirmiştir. Destek ve teşviklerin yapısı birbirinden farklılık arz etse de gerek AB ülkelerinde (Laudher ve diğ., 1994; 11) gerekse Afrika ülkelerinde (Rogerson, 2004) devletlerin KOBİ'lerin gelişmeleri için destek ve teşvik sistemlerini kurdukları görülmektedir.

Ülkemizde KOBİ'lere destek veren bir çok kurum bulunmasına rağmen bunların içinde en büyük aktör hiç şüphesiz KOSGEB'tir. KOSGEB, 15 Haziran 2010 tarihinde yeni bir yapılanmaya giderek verdiği destek ve teşvikleri yeniden tanımlamıştır (KOSGEB, 2010).

2. Kurumsallaşma Kavramı

Kurumsallaşma, ekonomik, sosyal ve politik nitelikteki olayların incelenmesinde başvurulan bir yaklaşımdır. Kurumları nasıl oluştuğu, toplumsal özellikler ile kurumlaşma arasındaki ilişkiler, organizasyonların yapı ve işleyişleri ve kurumsal olmaları bu yaklaşımın incelediği alt başlıklardandır. Ancak kurumsallaşma konusu ile ilgili olanların konuya bakış açıları ve tanımları birbirinden farklı olabilmektedir (Koçel, 2005; 361).

Bu konuda benzer bir yaklaşımın Holm tarafından ileri sürüldüğü görülmektedir. Holm, "Kurumlar nedir, nasıl çalışırlar, kasıtlı olarak mı oluşturulurlar, ne zaman ve nasıl değişirler?" sorularını sormuş ve kurumların sosyal bilimciler arasında son zamanlarda yeniden ilgi odağı olmasına rağmen bu konuda bir fikir birliği oluşmadığını belirtmiştir (Holm, 1995, 398).

Kurum Teorisinin temelleri ilk olarak Philip Selznick'in çalışmalarıyla atılmıştır. Selznick kuruluş (örgüt) ve kurum ayırımından hareketle, kurumlaşmayı örgütün ayrı bir kimlik kazanma ve sosyal ihtiyaç ve baskıların bir sonucu olarak esnek ve duyarlı bir yapı haline gelme süreci anlamında kullanmıştır. Diğer bir ifadeyle örgütler amaçlarını gerçekleştirmek için düzenlenmiş biçimsel bir yapıdır. Ancak örgütsel değerlerin somutlaştırılarak ve sosyal yapının ekonomik anlamın ötesinde bir canlı olarak ihtiyaçları belirlenerek, uyum kapasitesi daha fazla olan bir canlı biçiminde ele alınması ve anlaşılması halinde örgütten çok kurumdan söz edilebilir (Gürol, 1998, 8).

North ise bu farkı şu şekilde açıklamaktadır. Kurumlar ekonomik kısıtlamalara rağmen toplumdaki fırsatları belirlemektedir. Kuruluşlar ise bu fırsatlardan yararlanmak için kurulurlar ve evrim geçirdikçe de kurumları değiştirir. Diğer bir anlatımla kurumların sunduğu teşvik unsurlarının sonucu olarak evrimleşen kuruluşlar ile kurumlar arasındaki simbiyotik (karşılıklı birbirinden beslenme) ilişkiden kaynaklanan bir kilitlenme vardır. Belli bir kuruluşun ortaya çıkmasının nedeni, kurumsal çerçevenin bir parçası haline gelen teşvik unsurlarıdır. Kuruluşlar gerçekleştirdikleri faaliyetlerin kârlı olabilmesi için bu çerçevenin içinde kalmak zorundadır (North, 2010; 15).

March'a göre kurumsallaşma süreci çok hızlı bir şekilde ortaya çıkan çevresel değişim ile başlamaktadır. Çevresel değişim zorunlu olarak organizasyonel değişimi ortaya çıkarmaktadır. Organizasyonel değişim ise işletmelerde standartlaşmayı sağlamaktadır (March, 1996; 281).

Meyer ve Rowan ise kurumsallaşmayı kuralların yerleşikliği açısından yaklaşmaktadır. Bu yaklaşıma göre kurumsallaşma; işletmenin dışındaki çevreyle karşılıklı etkileşimiyle ortaya çıkan uyumlu ve kontrol edilebilir faaliyetler sistemi ve bu sistemin zorunlu kıldığı kural ve prosedürlerin icra edilmesi sürecidir (Meyer ve Rowan, 1997; 340).

3. Kurumsallaşmanın Unsurları

Çalışmanın araştırma kısmının temelini oluşturan kurumsallaşmanın unsurları dokuz başlık altında ele alınmıştır. Bu sınıflama, literatürde ilgili konulardan yola çıkılarak (Çakır, 2010) tarafından yapılmıştır. Bunlar;

Biçimsel Faaliyet Yapısı; Biçimsel faaliyet yapısı prosedürler, talimatlar ve yazılı kurallar aracılığı ile firmanın iç bünyesindeki istikrarı, sistemliliği, objektifliği ve standartlaşmayı sağlar. Böylece firmaların faaliyetleri bireysel inisiyatiften çıkartılarak belirlenen kurallara bağlanmış olur. Böylece yöneticiler ve çalışanlar neyi nasıl yapacaklarını ve sorumluluklarını detaylı olarak bilirler. Faaliyetler ile ilgili oluşan bu açıklık durumu planlamanın hızlı ve etkin yapılabilmesini ve yapılan bu planların daha kolay uygulamaya geçmesini sağlar (Staggenborg, 1988; 593). İşletmeler büyüdükçe organizasyon yapısı karmaşık bir hal almaktadır. Farklı birimler ve mevkiiler arasındaki ilişki sayısının artması bu sonucu doğurmaktadır. Eğer yazılı bir organizasyon şeması yoksa görev ve tanımlar açıklayıcı değilse, tarif edilmiş bir raporlama sistemi yoksa yapılan faaliyetler belgelerle kontrol altına alınmıyorsa işletmenin birçok sorunla karşılaşacağı açıktır. Karşılaşılan hatalar, gecikmeler, çatışmalar, verimsizlikler, işten ayrılmalar ve mutsuzluklar bu sorunların başındadır (Tavşancı, 2009; 22).

Biçimsel Yapıya Uyum; Kurumsallaşma bir anda olmaz zaman içinde gerçekleşir. İşletmeler az veya çok kurumsallaşmayı kendi bünyelerinde yaşıtmaktadırlar. Burada önemli

olan kurumsallaşmanın tekrarlanan eylemler ve alışkanlıklar aracılığı ile örgütler içinde standart hale gelebilmesidir. Örneğin bir işletme çalışanların birbirlerini selamlama ve hitap tarzları, ödüllendirme ve cezalandırma yöntemleri, müşterileri ile diyalog kurma biçimleri, yöneticilerin çalışanlara karşı davranış biçimleri ve kendi aralarındaki diyalogları kurumsallaşmış olabilir. Burada önemli nokta davranışların eylemlerin tekrarlanarak alışkanlık haline gelebilmesidir (Tavşancı, 2009; 27).

Tutarlılık; İşletmelerin kurumsallaşabilmeleri için eylemlerinin birbiriyle uyumlu, bir başka ifadeyle tutarlı olması gerekmektedir. Tutarlılık her bir parçanın arzulanın bütünlüğü yansıtması ve onunla uyumdur. Bundan dolayı meydana getirilen biçimsel faaliyet yapısının (prosedür ve kurallar) ve biçimsel organizasyon yapısının (organizasyon şeması, yetki ve sorumluluklar) önceden tanımlandığı şekilde sürdürülmesi ve biçimsel yapıya uyum sağlaması gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında prosedürlerin, kuralların, organizasyon şemasının tüm çalışanlar tarafından aynı şekilde algılanıp aynı şekilde uygulanması gerekir (Tavşancı, 2009; 27-28).

Kurumsal Çevreye Uyum; Bir işletmenin içinde bulunduğu çevredeki kurumsal faktörler işletmelerde bir takım değişikliklerin olmasına neden olmaktadır. Bunun en önemli nedeni kurumsal faktörlerden kaynaklanan baskılardır. Çünkü işletmeler bulundukları çevre içindeki farklı birimlerle iş yapmak zorundadırlar. Özellikle etkili kurumlar değişimin unsurlarını önemli ölçüde etkilemektedir (Grewal ve Dharwadkar, 2002; 82). Örgütler faaliyet gösterdikleri toplumda meşruiyet kazanmak ve işletmenin yaşamı için gerekli olan çeşitli ekonomik kaynaklara ulaşabilmek için birer efsane işlemi gören kuramsal kurallara (meslekler, iş yapma yöntemleri vb.) uyum zorundadır (Özen, 2007; 255-256).

Kurumsal Sosyal Sorumluluk; Kurumsal sosyal sorumluluk düşüncesi sürdürülebilirliğin başarılmasında önemli bir rol oynar. Sürdürülebilir bir gelişme sosyal adaletin sağlanması, çevrenin korunması gibi temel konuları içine alan ve ekonomik büyümeyi hedefleyen bir yaklaşımdır (Wilson, 2003; 2).

Kültürel Güç; Güçlü bir örgüt kültürü işlevselliği arttırmaktadır. Bu da yapılan işin

yüksek performanslı olduğu anlamına gelmektedir. Bu sonucu sağlayabilmek için ise çalışanlar arasında güçlü bir dayanışma oluşturularak iyi kararlar verebilmenin yolunu açmak gerekmektedir (Langan ve Philomena, 1997; 273).

Profesyonellik; Profesyonelleşme işletmedeki tüm faaliyetlerin konuyla ilgili olan uzman kişilerce gerçekleştirilmesi, yetki ve sorumlulukları uzmanlık temeline göre belirlenmesi demektir (Barnes ve Hershon, 1989; 195).

Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik; İşletmeler farklı kurumlar tarafından hazırlanan, üzerinde hem fikir olunan, anlaşma sağlanan, standart ve ilkelere uymak suretiyle hesap verebilmeleri mümkün olabilir. Güvenilir olma, saygı, sorumluluk, adil olma, başkalarının haklarına özen gösterme bu ilkelerden bazılarıdır (Morgan ve Hunt, 1994; 23). Şeffaflık, hesap verebilirlik, denetim, sorumluluk gibi kavramlar birbirleriyle ilişkili ve birbirini tamamlayan kavramlardır. Şeffaflık herkesin ihtiyaç duyduğu bilgiye kolayca ulaşabilmesini ifade eder. Hesap verebilirlik ve şeffaflık arasındaki ilişki ise birbirine bağlı, karşılıklı ve birbirini tamamlar niteliktedir (Eryılmaz, 2011; 24-25).

Toplumsal Değer ve Normlara Uyum; İşletmeler meşruluk kazanıp kurumsallaşmayı sağlayabilmek için dürüstlük, sözünde durma, doğaya karşı saygılı olma, adalet, yapılan hak-sızlıklara karşı tepki gösterme gibi toplumsal değer ve normlara uymalıdır (Arıcıoğlu ve Tutan, 2008; 47).

4. KOSGEB Desteklerinin KOBİ'lerin Kurumsallaşmasındaki Rolü Üzerine Araştırma

Temel olarak işletme faaliyetlerinin kişilerin varlığına bağımlı olmadan yürütülmesi anlamına gelen kurumsallaşma, literatürde çok fazla araştırma ve çalışmaya konu olmaktadır. Gerek özgün olarak gerekse farklı kavramlarla ilişkilendirilerek ele alınan kurumsallaşma kavramı bu çalışmada devlet desteklerinin bir türü olan KOSGEB destekleri ile ilişkisi açısından ele alınmaktadır.

4.1 Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel amacı "KOSGEB desteği alan KOBİ'ler ile KOSGEB desteği alma-

yan KOBİ'lerin kurumsallaşma düzeyleri arasında farklılık var mıdır?" sorusuna cevap bulmaktır. Buradan hareketle temelde devlet desteklerinin özelde ise KOSGEB desteklerinin işletmelerin kurumsallaşma düzeylerine olumlu etkisi olduğu düşünülmektedir.

4.2 Araştırmanın Kapsamı ve Kısıtlar

Araştırmanın kapsamını İstanbul İkitelli Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyet gösteren ve devlet desteği almayan 100 işletme ile KOSGEB'den destek alan 100 işletme oluşturmaktadır. Çalışmaya konu olan işletmelerin aldıkları destekleri faaliyetlerine yansıtmaları ve sonuç almaları böylece kurumsallaşmalarına etki etmesi düşünüldüğünde önceki yıllarda aldıkları destekler değerlendirilmelidir. Bu gerekçeyle çalışma ana kütesine 2010 yılından önce KOSGEB'ten destek alan 100 işletme alınmıştır. Bu ön kabul gereği ana kütleyle konu olan işletmelerin aldıkları destekler KOSGEB'in 15 Haziran 2010'dan sonra uygulamakta olduğu yeni destek tasnifine göre değil, söz konusu tarihten önceki tasnife göre değerlendirilecektir.

4.3 Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak yüz yüze anket yöntemi kullanılmıştır. Anket formunda yer alan sorular araştırmada belirtilen hedeflere uygun şekilde oluşturulmaya çalışılmış, soruların anlaşılabilir ve kısa olmasına özen gösterilmiştir. Katılımcıları etkilememek amacıyla yönlendirici soruların sorulmamasına dikkat edilmiştir.

KOSGEB'den destek alan işletmelerin iletişim bilgilerine KOSGEB İkitelli Bölge Müdürlüğü'nden ulaşılmış, KOSGEB'ten destek almayan işletmeler İstanbul İkitelli Organize Sanayi Bölgesi'nin web sayfasından tesadüfi olarak belirlenmiştir.

Araştırmada bazı işletmelerin ticari faaliyetlerini durdurma, araştırmaya katılmak istememe, iletişim bilgilerinden ulaşılamama vb. gibi nedenlerle KOSGEB desteği alan 45 işletme ve destek almayan 57 işletme toplam 105 değerlendirmeye alınmıştır.

Araştırmada kullanılan anket formu 2 ana bölümden oluşmaktadır. Bunlar; (1) işletmeye ait bilgiler (destek alan işletmeler için destekler ile ilgili bilgiler), (2) kurumsallaşma

ölçeği bölümleridir. Araştırmada kullanılan kurumsallaşma ölçeğinde 5'li Likert tipi metrik ifadeler kullanılmıştır. Verilen ifadelerin sıklık dereceleri (1) Hiç katılmıyorum, (2) Biraz Katılıyorum, (3) Orta Derecede Katılıyorum, (4) Çok Katılıyorum, (5) Tamamen Katılıyorum şeklinde sıralanmıştır.

Araştırmada kullanılan "kurumsallaşma ölçeği" Apaydın (2007) ve Tavşancı (2009)'nın kullandığı ölçeklerden yararlanılarak dokuz boyut ve 63 ifade olarak oluşturulmuştur.

4.4 Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın hipotezleri şu şekilde belirlenmiştir;

H_{1-A}: KOSGEB'den destek alan işletmeler ile destek almayan işletmelerin kurumsallaşma düzeyleri arasında fark vardır.

H_{1-B}: KOSGEB'den destek alan işletmeler ile destek almayan işletmelerin kurumsallaşma boyutlarının düzeyleri arasında fark vardır.

4.5 Araştırmada Kullanılan

Ölçeğin Güvenilirliği

Çalışmada güvenilirlik analizlerinden iç tutarlılık analizi tercih edilmiştir. İç tutarlılık, Cronbach Alpha (α), ikiye bölme ve madde-toplam korelasyon katsayısı (r) ile belirlenir ve sıfır ile bir arasında değişen değerler alır. Değer bir (1.00)'e yaklaştıkça güvenilirliğin yüksek olduğu kabul edilir (Özdemir, 2011).

Araştırmaya ilişkin 63 ifadeli kurumsallaşma ölçeğinin iç tutarlılığı ve güvenilirliğini ölçmek için kullanılan Cronbach Alpha (α) değeri, 0,956 olarak hesaplanmıştır. Buna göre, ölçeğin güvenilir olduğunu söylemek mümkündür.

Ölçeğin güvenilirliği için alfa değerinden başka ölçeğin **madde-toplam puan korelasyon** değerlerine bakılır. Bu değer en az 0,30 olması beklenir (Büyüköztürk, 2004; 257; Şencan, 2005; 257).

Ölçeğin güvenilirliği için alfa değerinden başka ölçeğin madde-toplam puan korelasyon değerleri incelendiğinde profesyonellik boyutunun altında yer alan "çalışanlarımız yeteneklerine göre terfi ettirililmektedir" ifadesinin 0,30 değerinden düşük olarak (0,263) hesaplanmıştır. Bununla birlikte geçerlilik analizleri sırasında bu ifade çıkarılmadan fak-

tör analizi uygulanmış, söz konusu ifade geçerlilik analizi sonucunda da düşük değer almış ve böylece ölçekten çıkarılmıştır.

4.6 Araştırmada Kullanılan

Ölçeğin Geçerliliği

Araştırmada kullanılan ölçeklerin geçerliliği için geçerlilik türlerinden, içerik geçerliliği ve yapı geçerliliği hesaplanmıştır. İçerik geçerliliği için önce aynı disiplindeki doktora öğrencileri tarafından anket sorularının uygunluğu, anlaşılabilirliği ve istenen şeyi ifade edip etmediği açılarından gözden geçirilmiş, gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra 2 akademisyen tarafından incelenmiş ve ölçeklerin son hali verilmiştir. Yapı geçerliliği için ise faktör analizi uygulanmıştır.

Faktör analizi sonucunda "Kurumsallaşma Ölçeği"nin Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) test değeri **0,831** olarak hesaplanmıştır. KMO test değerinin 0,50'den büyük olması veri setinin faktör analizi için uygunluğunu gösterir. KMO test değeri 1'e yaklaştıkça veri setinin faktör analizi için iyi değerlere sahip olduğu söylenebilir (Kalaycı ve diğ. 2006; 327).

Faktör analizinde ikinci bakılacak olan test Barlett testi'dir. Barlett test değerinin sig. değerinin anlamlı çıkması değişkenler arasındaki korelasyonun anlamlı olduğunu gösterir (Kalaycı ve diğ. 2006; 328). "Kurumsallaşma Ölçeği"nin Barlett testi sig. değeri ($p = 0,000 / \chi^2=2775,968; p<0,01$) anlamlı çıkmıştır.

Faktör analizinde faktör sayısına karar verilirken özdeğerinin (Eigen value) 1'den yüksek olmasına ve faktör yüklerinin 0,40 ve üzerinde olmasına dikkat edilmiştir.

Geçerlilik ve güvenilirlik analizleri öncesinde 9 boyut ve 63 ifadeden oluşan "kurumsallaşma ölçeği", faktör analizi sonucunda **8 faktör ve 39 değişken** olarak ortaya çıkmıştır. Bir başka ifadeyle 63 ifadeden oluşan "kurumsallaşma ölçeği"nin 24 ifadesi geçerlilik analizi sonunda çıkarılmıştır. Ortaya çıkan 39 ifade ve sekiz faktörden oluşan ölçek toplam varyansın %70'ini açıklamaktadır.

4.5 Araştırmanın Bulguları

Katılımcı İşletmelerin Kuruluş Yılı

Ana kütlede yer alan işletmelerin yaşı (kuruluş yılı) göz önüne alındığında; destek alan 45 firmanın % 42,2'si (19 işletme) 15 yıl-

dan daha kısa süredir faaliyet göstermekte iken %57,8'i (26 işletme) 15 yıldan daha fazla süredir faaliyet göstermektedir. Destek almayan 33 firmanın % 57,9'u (33 işletme) 15 yıldan daha kısa süredir faaliyet göstermekte iken % 42,1'i (24 işletme) 15 yıldan daha fazla süredir faaliyet göstermektedir.

Katılımcı İşletmelerin Unvanı

Destek alan işletmelerin %88,9 (40 işletme) limited şirkettir. Limited şirket oranı destek almayan firmalarda %93 (53) dür. Anonim şirketlerin oranı ise destek alan işletmelerde %11,1 (5), destek almayan işletmelerde ise %7 (4) dür.

Katılımcı İşletmelerin Faaliyet Gösterdiği Sektörler

Destek alan toplam 45 işletmenin %33,3'ü (15 işletme) Ana metal döküm, makine yedek parça sanayinde faaliyet göstermektedir. %20'si (9 işletme) Kimya, plastik, kozmetik ve kalıp sanayinde, %17,8'i (8 işletme) Tekstil, örme giyim ve deri sanayinde, %11,1'i (5 işletme) Elektrik ve elektronik sanayinde faaliyet göstermektedir. Matbaacılık ve otomotiv yan sanayilerinde faaliyet gösteren işletmeler ana kütledeki işletmelerin %17,8'ini (8 işletme) oluşturmaktadır. Destek almayan toplam 57 işletmenin %33,3'ü (19 işletme) ana metal döküm, makine yedek parça sanayinde faaliyet göstermektedir. %19,6'sı (11 işletme) Kimya, plastik, kozmetik ve kalıp sanayinde, %19,3'ü (11 işletme) Tekstil, örme giyim ve deri sanayinde, %12,3'ü (7 işletme) Elektrik ve elektronik sanayinde faaliyet göstermektedir. Matbaacılık ve otomotiv yan sanayilerinde faaliyet gösteren işletmeler ana kütledeki işletmelerin %15,8'ini (9 işletme) oluşturmaktadır.

Katılımcı İşletmelerin Çalışan Sayısı

49 ve altı çalışanı olan işletmeler küçük, 50 ile 249 arası çalışanı olanlar orta ölçekte işletme kabul edildiğinde ortaya çıkan sonuçlar şu şekildedir. Destek alan işletmelerin %93,3'ü (42 işletme) küçük işletme, %6,7'si (3) orta büyüklükte işletmelerdir. Destek almayan işletmelerin ise %89,5'i (51 işletme) küçük, %10,5'i ise (6) orta ölçekte işletmelerdir. Destek alan ve almayan işletmelerde küçük ve orta

işletmelerin toplama oranlarının (%93,3 ve %89,5) birbirlerine yakın olduğu görülmektedir. KOBİ'lerin büyük ölçüde 49 veya daha az sayıda çalışana sahip olduğu görülmektedir.

Katılımcı İşletmelerin KOSGEB destek ve teşviklerine ihtiyaç duyma nedenleri

KOSGEB destek ve teşviklerine neden ihtiyaç duydunuz sorusuna işletmelerin %56,3'ü (27) "KOSGEB'in sağladığı bu imkanı değerlendirmek istedik" cevabını vermiştir. %33,3'ü (16) "firmamızı geliştirmek istedik", "%6,3'ü (3) "finansal yetersizlik", %4,2'si (2) ise "rakiplerimizin KOSGEB desteklerinden yararlandıklarını öğrendik" cevaplarını vermiştir.

Katılımcı İşletmelerin Destek ve Teşvik İçin KOSGEB'i Tercih Etme Nedenleri

İşletmelerin %35,6'sı (16) "KOSGEB'e daha rahat ulaşılabilmektedir" cevabını vermişlerdir. %28,9'u (13) "KOSGEB destekleri daha uygun koşullar içermektedir", %22,2'i (10) "KOSGEB'in bir kamu kurumu olması dolayısıyla daha güvenilir olması", %11,1'i (5) "KOSGEB tanıtımını daha iyi yapmaktadır" ve %2,2'i ise "diğer nedenler" cevabını vermiştir.

Hipotez Testleri;

Araştırmanın birinci hipotezi aşağıdaki şekilde belirlenmiştir;

H_{1-A}: KOSGEB'den destek alan işletmeler ile destek almayan işletmelerin kurumsallaşma düzeyleri arasında fark vardır.

H_{1-A} hipotezini test etmek için kullanılan bağımsız örneklem t-testi iki ayrı grubun ortalamalarını karşılaştırmak amacıyla kullanılan bir istatistiksel yöntemdir (Altunışık ve diğ., 2004; 200).

Araştırmada, KOSGEB desteklerinden yararlanan ve yararlanmayan işletmelerin kurumsallaşma düzeyleri arasındaki farklılık bağımsız örneklem t-testi ile ölçülmüştür.

Tablo-1 KOSGEB Desteklerinden Yararlanan ve Yararlanmayan İşletmelerin Kurumsallaşma Durumu Bağımsız Grup t-Testi Analizi Sonuç Tabloları

Kurumsallaşma	N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata Ortalaması
Destek_Alan	45	4,0687	,46952	,06999
Destek_Almayan	57	3,7124	,51769	,06857

Varyans eşitliği için Levene testi							
Kurumsallaşma	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Ortalama Farkı	Std. Hata Farkı
Varyanslar eşit	,837	,362	3,595	100	,001	,35633	,09912
Varyanslar eşit değil			3,637	98,036	,000	,35633	,09798

Tablo-1’de görüldüğü gibi KOSGEB’den destek alan işletmelerin kurumsallaşma ortalamaları, destek almayan işletmelerden daha yüksektir. Bu iki grup arasındaki farklılığın anlamlı olup olmadığının analizi için uygulanan bağımsız grup t-testi sonuçlarına göre aradaki farklılık anlamlıdır.

t-testi sonuçlarının yorumlanması için öncelikle varyansların eşit olup olmadığına (Levene testi sonuçlarına) bakılır. Bu sonuçlara göre F ve sig. değerleri istatistiki anlamlı ise varyansların eşit olmadığı; anlamlı değilse varyansların eşit olduğu anlaşılar.

Test sonuçları varyanslar arasında farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığını, dolayısı ile varyansların eşit olduğunu göstermektedir (F=0,837; $p>0,05$ -0,362). Eşit varyans satırındaki sig. değerine ($p>0,05$; $t=3,595$) bakıldığında, KOSGEB’den destek alan işletmelerin kurumsallaşma düzeyi ile destek almayan işletmelerin kurumsallaşma düzeyi arasındaki farkın istatistiki olarak anlamlı olduğu; buna göre KOSGEB’den destek alan işletmelerin destek almayan işletmelerden daha fazla kurumsal olduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle H_{1-A} hipoteze kabul edilmiştir.

Araştırmanın ikinci hipotezi aşağıdaki şekilde belirlenmiştir;

H_{1-B} : KOSGEB’den destek alan işletmeler ile destek almayan işletmelerin kurumsallaşma boyutlarının düzeyleri arasında fark vardır.

Tablo-2 KOSGEB Desteklerinden Yararlanan ve Yararlanmayan İşletmelerin Kurumsallaşma Boyutlarının Durumu Bağımsız Grup t-Testi Analizi Sonuç Tabloları

	Destek Alma	N	Ort	Std. Sapma	Std. Hata Ortalaması
Bıçimsel Yapı	Destek_Alan	45	3,6263	,77581	,11565
	Destek_Almayan	57	2,6172	,99136	,13131
Kültürel Güç	Destek_Alan	45	3,9365	,62534	,09322
	Destek_Almayan	57	3,5363	,78955	,10458
Toplumsal Değerler	Destek_Alan	45	4,4578	,54041	,08056
	Destek_Almayan	57	4,4140	,57179	,07574
Şeffaflık	Destek_Alan	45	4,2311	,64520	,09618
	Destek_Almayan	57	4,0175	,71742	,09502

Kurumsal Sosyal Sorumluluk	Destek_Alan	45	3,9056	,64246	,09577
	Destek_Almayan	57	3,4211	,96033	,12720
Kurumsal Çevreye ve Normlara Uyum	Destek_Alan	45	3,9704	,60228	,08978
	Destek_Almayan	57	3,4211	,88758	,11756
Tutarlılık	Destek_Alan	45	4,4889	,59819	,08917
	Destek_Almayan	57	4,4474	,64562	,08551
Profesyonellik	Destek_Alan	45	3,9333	,89570	,13352
	Destek_Almayan	57	3,8246	,94723	,12546

Tablo-2’de araştırmanın başında 9 boyut olarak oluşturulan fakat geçerlilik analizleri sonucunda 8 boyut olarak ortaya çıkan kurumsallaşma ölçeğinin Kosgeb Destekleri ile ilişkilendirilmiş değerleri görülmektedir.

Grup istatistikleri incelendiğinde KOSGEB’den destek alan işletmelerin kurumsallaşmanın 8 boyutunda da ortalama değerlerinin destek almayan işletmelere kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo-2a Varyans Eşitliği İçin Levene Testi Tablosu

		Varyans eşitliği için Levene testi				Sig. (2- tailed)	Ortalama Farkı	Std. Hata Farkı
		F	Sig.	t	df			
Bicimsel Yapı	Varyanslar eşit	5,442	,022	5,604	100	,000	1,00904	,18005
	Varyanslar eşit değil			5,767	99,996	,000	1,00904	,17498
Kültürel Güç	Varyanslar eşit	2,962	,088	2,780	100	,007	,40017	,14396
	Varyanslar eşit değil			2,856	99,997	,005	,40017	,14010
Toplumsal Değerler	Varyanslar eşit	,511	,477	,393	100	,695	,04374	,11131
	Varyanslar eşit değil			,396	96,760	,693	,04374	,11057
Şeffaflık	Varyanslar eşit	,003	,957	1,560	100	,122	,21357	,13691
	Varyanslar eşit değil			1,580	98,260	,117	,21357	,13520
Kurumsal Sosyal Sorumluluk	Varyanslar eşit	6,506	,012	2,908	100	,004	,48450	,16661
	Varyanslar eşit değil			3,043	97,578	,003	,48450	,15922
Kurumsal Çevreye ve Normlara Uyum	Varyanslar eşit	6,722	,011	3,554	100	,001	,54932	,15457
	Varyanslar eşit değil			3,713	97,961	,000	,54932	,14793
Tutarlılık	Varyanslar eşit	,130	,719	,333	100	,740	,04152	,12467
	Varyanslar eşit değil			,336	97,411	,738	,04152	,12355
Yetki Delegasyonu	Varyanslar eşit	,891	,347	,590	100	,557	,10877	,18444
	Varyanslar eşit değil			,594	96,742	,554	,10877	,18322

Tablo-2a'da ise yukarıda sözü edilen ve KOSGEB desteği alan işletmelerin yüksek olan ortalama değerlerinin anlamlılık testinin sonuçları görülmektedir.

Bu sonuçlara göre, KOSGEB'den destek alan işletmelerin, kurumsallaşmanın boyutları olarak; biçimsel yapı, kültürel güç, kurumsal sosyal sorumluluk ve kurumsal çevreye ve normlara uyum açısından KOSGEB'den destek almayan işletmelerden daha kurumsal olduğu söylenebilir. Bu durumda H_{1-B} hipotezi kabul edilmiştir.

5. Sonuç

KOBİ'ler gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinde önemli bir role sahiptir. Tüm ekonomilerin vazgeçilmezi olan KOBİ'ler, istihdam ettikleri işgücünden, yaptıkları yatırımlara, ödedikleri vergilere, sağladığı verimliliğe, yarattıkları ürün çeşitliliği ile ekonomideki dalgalanmalardan daha az etkilenmeleriyle her ekonomide önemli bir yere sahiptirler. KOBİ'ler büyük işletmelerin kullandıkları mamul ya da yarı mamulleri üreterek büyük firmaların tamamlayıcısıdır. Ayrıca esnek yapılarıyla, büyük işletmelerin girmedikleri veya girmekten çekindikleri alanlara girerek bu alanlardaki üretim açıklarını kapatmaktadır.

KOBİ'lerin yoğun rekabet ortamı içinde başarılı olabilmeleri için gerekli koşullardan biri de kurumsallaşmadır. Kurumsallaşma KOBİ'lerin çevrelerinde bulunan örgütlerle ilişkilerini daha iyi tanzim edebilmelerini sağlamaktadır. KOBİ'lerin kurumsallaşmaları, sanayileşmenin başlangıcından bu yana işletmelerin en önemli önceliği olan verimliliklerini arttıracaktır.

Araştırma kapsamındaki KOSGEB'den destek alan işletmeler destek almayan işletmelerden daha kurumsal olduğu; yine biçimsel yapı, kültürel güç, kurumsal sosyal sorumluluk ve kurumsal çevre ve normlara uyum boyutları açısından KOSGEB desteği alan işletmeler, destek almayan işletmelerden daha kurumsal olduğu ortaya çıkmıştır.

KOBİ'lerin destek talebinde bulunup bunu kullanabilmeleri öncelikle belli bir niteli-

ğe sahip elemanlara sahip olmalarıyla yakından ilgilidir. Bu bağlamda nitelikli elemanları olmayan KOBİ'ler desteklere ulaşmakta zorluk yaşamaktadırlar.

KOBİ'lerin desteklenmeleri özellikle kuruluş ve gelişme dönemlerinde onlar için hayati bir önem taşımaktadır. Her ülke bunu merkezi hükümetler aracılığıyla yapmakta KOBİ'lerini belli şekillerde sübvans etmektedirler. Ülkemizde bu işlevi yerine getiren KOSGEB bu anlamda önemli çalışmalarda bulunmaktadır.

Böyle kurumların KOBİ'lere verecekleri destekler birçok alanda faydalı olacağı gibi kurumsallaşma açısından da faydalı olduğu araştırma kapsamında ortaya çıkmıştır. Bu sonuç her iki tarafa da görevlerini hatırlatmak açısından oldukça önemlidir. Bunlar, bir taraf destek vermeye devam etmeli diğer tarafta aldığı bu desteği sadece kısa vadeli ekonomik sonuçlar elde etmek için değil uzun vadeli yönetsel sonuçlar için de bir avantaja dönüştürmeye gayret etmelidir.

Kaynakça

Altunışık, R. ve diğ., **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı**, Sakarya Kitabevi, Geliştirilmiş 3. Baskı, Sakarya, 2004

Apaydın F., "Örgütlerde Kurumsallaşma Ve Adaptif Yeteneklerin Pazarlama Eylemlerine Ve Örgütsel Performansa Etkileri", Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2007

Arıcioğlu A. ve Tutan A., "Etik Etkisini Geliştirme Modeli ve Bir Uygulama", **Erciyes Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı:30, Ocak- Haziran 2008

Barnes, L. B. ve Hershon S. A. "Transferring Power in the Family Business" **Family Business Review**, 1989 (June), Vol:2 (2), p.187-202

Büyüköztürk, Ş., **Veri Analizi El Kitabı**, 4. Baskı, Pegema Yayıncılık, Ankara, 2004

Curran, J., "What is Small Business Policy in the UK for? Evaluation and Assesing Small Business Policies", **International Small Business Journal**, Vol: 18-3, 2000

Çakır, Ahmet, Küçük ve Orta Boy İşletmeler'in Kullanımına Sunulan Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme Başkanlığı Destek ve Teşvik Türleri ile Kurumsallaşma Düzeyleri Arasındaki İlişki, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2011

Deakins, D. ve Freel, M. "Enterpreneurial Learning and the Growth Process in SMEs", **The Learning Organization**, Vol: 5, No:3, 1998

Eryılmaz, B. ve Biricikoğlu, H., "Kamu Yönetiminde Hesap Verebilirlik ve Etik", **İş Ahlakı Dergisi**, 2011, Cilt:1, Sayı:7

Grewal R. ve Dharwadkar R., "The of the Institutional Environment in Marketing Channels" **Journal of Marketing**, 2002, Vol:66, No:3

Gürolü, Y., "Kurumsallaşma Yaklaşımı ve Türkiye'de Kurumsal Bir Nitelik Kazanmış Olan ISO 9000 Uygulamasının Örgütler Arasında Benimsenerek Yaygınlaşmasını Kurum Teorisi ile İzah Eden Bir Araştırma" İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Fakültesi İşletme Yönetimi ve Organizasyon Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1998

Holm, P., "The Dynamics of Institutionalization: Transformation Processes in Norwegian Fisheries" **Administrative Science Quarterly**, Vol 40, 1995

Kalaycı, Ş. ve diğ., **SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri**, Asil Yayın Dağıtım Ltd.Şti. 2.Baskı, Ankara, 2006

Koçel, T., **İşletme Yöneticiliği**, 10.bası, Arıkan Yayınları, İstanbul, 2005

KOSGEB, Kobi'ler İçin Yeni Dönem Kosgeb'den Yeni Destekler, <http://www.kosgeb.gov.tr/Pages/UI/Default.aspx>, (Erişim: 1 Kasım 2010)

Langan F. J. ve Philomena T., "Images of a Culture in Tarnsition: Personal Constructs of Organizational Stability and Change" **Journal of Occupational and Organizational Psychology**, 1997, Vol:70(3)

Laudher D. ve diğ., "The System of Support for SMEs in the UK and Germany" **European Business Review**, Vol:94, No:1, 1994

March, J. G., "Countinuty and Cahange in Theories of Organizational Action" **Administrative Science Quarterly**, Vol: 41, June 1996, p.278-287.

Meyer, J. W. ve Rowan B., "Institutionalized Organizations Formal Structure as Myth and Ceremony", **American Journal of Sociology**, Vol:83, 1977

Morgan, R. M. ve Hunt S. D., "The Commitment Trus Theory of Relationship Marketing" **Journal of Marketing**, Vol; 58, July 1994

Müftüoğlu, T., **Türkiye'de Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler KOBİ'ler**, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar: 10, Turhan Kitapevi, Ankara, 1998

North D. C., **Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans**, Sabancı Üniversitesi Yayınları, Çev. Gül Çağalı Güven, Sena Ofset Basım, İstanbul, 2010

O'Regan, N., ve Ghobadian, A., "Testing the Homogeneity of SMEs The Impact of Size on Managerial and Organisational Processes", **European Business Review**, Vol.16 No 1, 2004, pp. 64-79

Özdemir T., "Güvenilirlik Analizi",
http://www.akademikdestek.net/kutuphane/analiz/analiz_dosyalar/guvenirlik_analizi.doc (Erişim: 6 Haziran 2011)

Özen Ş., **Yeni Örgütsel Kuram: Örgütleri Çözümlemede Yeni Ufuklar ve Yeni Sorunlar, Örgüt Kuramı**, İmge Kitapevi Ankara, 2007

Resmi Gazete, "KOBİ'lerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelik", Karar Sayısı: 2005/9617,
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/11/20051118>, (Erişim: 14 Eylül 2011)

Reynolds, P. D., "Informal and Early Formal Financial Support in the Business Creation Process: Exploration with PSED II Data Set", **Journal of Small Business Management** Vol: 49, January 2011

Rogerson, C., M., "The Impact of the South African Government's SMME Programmes: A Ten Year Review (1994-2003)" **Development Southern Africa**, Vol:21, No:5, December 2004

Şencan H., **Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenilirlik ve Geçerlilik**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005

Staggenborg, S., "The Consequences of Professionalization and Formalization in the Pro-choice Movement", **American Sociological Review**, 1988, Vol:53 No:4, p.585-606

Tavşancı S., "Firmalarda Kurumsallaşma Düzeyinin Rekabet Gücüne Etkisi Üzerine Bir Araştırma" Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2009

TÜİK, "Kısmi ve Büyüklük Gruplarına Göre İstihdam", 2008,
www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1021, (Erişim: 10 Eylül 2011)

Wilson. M., "Coorporate Sustainability: What is It and Where Does It Come From" **Ivey Business Journal**, 2003, March/April Vol: 67

The Venture Capital Financing Model in Turkey and The United Kingdom: A Comparative Study

Metin AKTAŞ*

Abstract

Since venture capital financing model particularly promote new ideas and new corporations, it is very precious for the developing countries. In developing countries like Turkey, unemployment rate is very high related to the developed countries. Therefore, by the usage of this financing model of which one of the most important goals is to have people start their own business, the developing countries not only increase their economic development but also decrease their high unemployment rate. The purpose of this study is to search the condition of the venture capital financing model in Turkey by comparing with the United Kingdom. For this analysis, the situations of the constraints about the venture capital in these countries are examined. In addition, by using research and development expenditures, patent applications of residents and nonresidents, number of venture capital companies and funding sources of the venture capitals, a comparison between these countries are made. At the end of the study, it can be concluded that because of the insufficient protection of minority shareholder rights, lack of the government involment to the venture capital system, shortness of the maturity of the funds, few expert consulting firms and weak openness to the innovation, the usage of venture capital financing model in Turkey is very inadequate.

Keywords: Turkey, United Kingdom, Venture Capital, Financing Model

Türkiye’de ve İngiltere’de Girişim Sermayesi Finansman Modeli: Karşılaştırmalı Bir Analiz

Öz

Girişim sermayesi finansman modeli özellikle yeni fikirleri ve yeni ortaklıkları desteklediği için gelişmekte olan ülkeler için büyük bir önem arz etmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkeler göre işsizlik oranı çok daha yüksektir. Bu yüzden, en önemli amaçlarından birisi insanları kendi işinin sahibi yapmak olan bu finansman modelinin kullanımı ile gelişmekte olan ülkeler hem ülkelerinin kalkınmasını sağlayabilirler hem de yüksek olan işsizlik oranını düşürebilirler.

Bu çalışmanın amacı, İngiltere ile karşılaştırarak girişim sermayesi finansman modelinin Türkiye’deki durumunu araştırmaktır. Bunun için, sözkonusu ülkelerdeki girişim sermayesi ile ilgili sınırlamaların durumları incelenmektedir. Bunun yanında, araştırma ve geliştirme harcamaları, yerleşik olan ve yerleşik olmayanların patent başvuruları, risk sermayesi şirketlerinin sayısı ve girişim sermayesi şirketlerinin fon kaynakları kullanılarak bu iki ülke arasında bir karşılaştırma yapılmaktadır. Çalışmanın sonucunda, azınlık hisse senedi haklarının korunmadaki yetersizlik, devletin risk sermayesi sistemine müdahil olmaması, fon vadelerinin kısalığı, uzman danışmanlık şirketlerinin azlığı ve yeniliğe açık olmama nedenlerinden dolayı Türkiye’de risk sermayesi finansman modelinin kullanımının çok yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İngiltere, Girişim Sermayesi, Finansman Modeli

* Assist. Professor in the Department of Business Administration, Nigde University, Turkey, maktas@nigde.edu

1. INTRODUCTION

After the World War II, United States, United Kingdom, Japan and many of the European countries effectively used venture capital financing model. This model has important effect on the development of the advanced countries. Many gigantic wellknown companies such as Google, Apple, Microsoft, Cisco etc. have been financed by the venture capital funds. The number of employees who are working in these companies presents how this financing model is valuable for a country to grow up.

Since entrepreneurs who have new ideas but do not have enough fund to establish their own business are financed by the venture capital, this financing model contribute to the increase of the number of companies operating in the country. Besides, many strategic business thoughts which are very crucial to the society can be implemented with the support of this financing model.

Venture capital is based on the profit-loss sharing. Therefore, systematic risks of countries are dispersed to the whole investors and fund suppliers. In addition, because fund suppliers will share loss of the investments, before the investment decision, they will try to examine economic conditions of the investors more effectively and this situation will transfer the funds to the profitable investment areas.

In developing countries, maturity of the funds is very short and this impedes long term valuable strategic investments. Because venture capital is a long term fund in its nature, by improving the venture capital financing model in underdeveloped countries, the problem of long term fund shortages can be resolved.

According to the Beşkardeşler (2010), the following advantages are expected from the venture capital financing model; Positive effects on the improvement of the capital markets and on the spread of the capital to the base, more rational allocation and use of the sources, providing long term but tax free and attractive return, improvement of science and

technology, coming up with new business areas and entrepreneurs, attracting foreign capital to the country and preventing brain drain.

The results of the studies about the venture capital in Turkey show that despite there are some regulatory arrangements, tax incentives, exit options from the venture capitals, the industry is still in beginning stage. It has been almost 20 years since venture capital started in Turkey, but there are only 4 companies operating in this sector.

In this study, venture capital financing model is introduced and then situation of this model in Turkey are examined by comparing with the United Kingdom. For this analysis, conditions of the constraints about venture capital in these countries are examined. In addition, the indicators of research and development expenditures, patent applications of residents and nonresidents, number of venture capital companies and funding sources of venture capitals are compared.

2. VENTURE CAPITAL FINANCING MODEL

According to the capital market board of Turkey, venture capital is a form of investment which enables dynamic and creative entrepreneurs who don't have adequate financial power to fulfill their investment ideas (CMB, 2012).

The concept of venture capital financing model is not new. Venture capitalists are often related to the story of Christopher Columbus. In the fifteenth century, he sought to travel westwards instead of eastwards from Europe planning to reach India. His idea of travel was not financially supported with the King of Portugal. But, King Ferdinand and Queen Isabella of Spain, decided to fund him. The decision by Spain's Ferdinand and Isabella to finance Christopher Columbus's voyage of exploration can be considered one of the history's most profitable and a very early example of venture capital investments (Özgüneş, 2006:14-17)

Venture capital is independently managed, dedicated pools of capital that focus

on equity or equity-linked investments in privately held, high-growth companies. Typically, these invested funds are not primarily investors' own capital, they raise these funds from institutions and individuals. Large institutional investors, such as pension funds and university endowments have neither the staff nor the expertise to make investments themselves. Thus, they invest in partnerships sponsored by venture capital funds, which in turn provide the funds to young firms (Lerner and Watson, 2008:2).

It is seen from the venture capital applications in the world that supports of the governments are quite high in the all of the countries that their venture capitals improved. In these countries, at the beginning of the venture capital, governments have been initiator and also put into practice incentives for the private sector. After venture capital investments increase to a definite level, involvement of the governments decreases, at the same time the proportion of the private sector increases (Beşkardeşler, 2010:2)

It is thought that venture capital specialized on the financing of young and small-sized firms is crucial for start-ups. In a typical venture capital fund, general partners pool resources from limited partners, who are institutional and individual investors, and invest in firms of high-growth potential. Venture capital funds are established for about 10 years. The general partners manage the fund and their compensation structure in most cases entails a management fee which is about an annual rate of 2% of the fund size and a carried interest which is about 20% of the capital gains after liquidation of the investments (Ussal, 2010:3)

At the beginnings, the venture capital industry has had social as well as financial objectives. Much of the domestic venture capital industry has moved away from this perspective to one that focuses on value creation through financial returns. However, there are more developmental sectors of the industry for whom social objectives continue to be as important as financial ones. These social objectives include economic development of distressed urban and rural

geographies; creation of high-quality jobs for low-income populations; and generation of products benefit society, such as those that lower poverty or contribute to a cleaner environment (Rubin, 2009:336).

According to the Vermeulen (2012), venture capital promote innovation, economic growth and job creation. It is therefore not surprising that venture capital is an important topic in the legal and regulatory reforms. Policymakers and regulators are convinced that regulatory interventions should aim at creating a virtuous venture capital cycle by (1) boosting venture capital fundraising (particularly from institutional investors), (2) promoting venture capital and other risk capital investments in promising, mostly early-stage growth companies, and (3) encouraging access to capital markets in order to improve liquidity and exit opportunities that enable venture capital funds to return capital to their investors.

Venture capital investments are consists of five stages. These are; Seed, start up, early stage, expansion and later stage. Not all venture capitalists invest in start ups. While venture firms will invest in companies that are in their initial start up modes, venture capitalists will also invest in companies at various stages of the business life cycle (Özgüneş, 2006:7).

Sometimes, venture capital and private equity are mixed up. Venture capital is the sub branch of private equity and is mainly concerned with entrepreneurship rather than developed companies. Private equity not only includes the financial support in company's early stage but also includes the financing in the expansion stages of the enterprise following the life recycle. Although private equity and venture capital finances different stages of investment, they have the same idea in the end. Both of them provides capital following the negotiations between investment fund manager and entrepreneur aiming to improve the enterprise and create value. (Yardımcıoğlu and Demirel, 2008:11)

According to the Yardımcıoğlu (2008), before considering an investment, private equity require a background of 3-10 years

including its operations. On the other hand, investors of the venture capital can provide an initial capital to an idea or can invest in 1-3 years old companies in order to help them develop.

In the United States, venture capital is usually used for the early stage investments whereas private equity is generally used for late stage investments. In Europe however, venture capital is used for both early and late stage investments.

Özgüneş (2006) states that several steps have to be taken before a successful venture capital investment is booked in venture capitalists' deal list. These steps and their features can be listed as follow:

Identifying and Attracting New Deals:

Before making an investment into the companies, a typical venture capitalist monitors the companies, industries and the potential competitors. After monitoring all these and the other economic factors, a venture capital company make a decision about weather the companies are good candidates to invest or not.

Reviewing the Business Plans: After deciding that the companies can be

good candidates to invest, venture capitalist starts to review the business plans of the

companies and tests weather the plans are applicable and realistic or not.

Preparing the Investment Report: If the venture capitalist finds the business plans of the companies attractive and applicable then it prepares an investment report to present their decision organs in order to convince them that these companies are worth to invest in.

Due Diligence Process: Right after the decision organs approve the investment decision, the venture capitalist starts immediately the due diligence process in order to double check the information provided by the companies.

Preparing Shareholders Agreement: At the same time of the due diligence

process, venture capitalist and the companies assign lawyers to prepare a shareholders

agreement to be signed before venture capital transfer the money. Shareholders agreement contains all the details about the investment, the role of the venture capitalist, the proceed of the invested money etc.

Monitoring: After signing the shareholders agreement and transferring the

agreed amount of money to the companies, venture capitalist becomes the shareholder of the companies and starts monitoring the developments of the companies. Venture capitalist assigns some board members after the signing of the shareholders agreement in order to become active in the decision making process and monitor the development of the company closely.

Exit: The main focus of any venture capital company is to determine the most suitable timing in order to be able to exit from the invested companies. Therefore, venture capital monitors both the invested companies and the market. Exit channels and the variety of them is a very crucial point for a venture capitalist even before investing into a company. If a venture capitalist can not clearly determine the potential exit channels of an investment before investing the company, he may not invest at all.

Exit from the venture capital can be different ways. These are; initial public offerings, acquisitions and mergers, repurchase of the stocks by the company, re-organization of the company and liquiditaon of the company.

According to the Lerner (2008), venture capital has positive effects on technological innovation and technological innovation is linked to economic growth, since the 1950s, economists have understood that technological innovation is critical to economic growth. Therefore, venture capital also has positive effects on the economic growth.

The venture capital industry is replete with information asymmetries. There is a high degree of information asymmetry between the fund managers, who play a relatively active role in the development and growth of portfolio companies, and the passive investors, who are not able to closely monitor the

prospects of each individual start-up. Legal practice, however, has developed contractual governance and incentive techniques that are widely considered to be effective in limiting opportunism and controlling the level of risk. For example, a fund's duration is usually ten years with a five years investment period, making it possible for investors to estimate with reasonable accuracy until when the venture capital firm can make fresh investments and, most importantly, when they ultimately will be able to recover their investments, including profits. In order to align the interests, the fund managers are also required to make a capital commitment. Typically the managers will invest 1% of the fund's total capital commitments (Vermeulen and Nunes, 2012:3).

Vermeulen and Nunes (2012), in their studies, discuss four strategies that may be deployed by venture capitalists. The first strategy relates to the "survival of the fittest" trend. It appears that the best performing venture capitalists are still able to attract sufficient interest from institutional investors. They may only have to slightly tweak the traditional venture capital fund agreement to offer more protection to the institutional investors. A second strategy, involving the introduction of "innovative" contractual provisions, aims to target more active investors. By offering customized separate accounts arrangements and deal-by-deal investment opportunities. The third strategy is moved by the idea that strategic, often corporate, investors will be able to improve and accelerate the fundraising process. Finally, venture capitalists can take a real partnership-type approach by setting up a new fund in which investors are selected on the basis of particular abilities and affinities.

3. COMPARISON OF TURKEY AND THE UNITED KINGDOM IN TERMS OF VENTURE CAPITAL

The resources of the information for this analysis are from various publications on the venture capital market. To obtain data for venture capital industries in the United Kingdom and Turkey, I used the European

Private Equity and Venture Capital Association's (EVCA) Yearbook 2012, the BVCA Venture Capital Report on Investment activity 2011, the National Venture Capital Association Yearbook 2012, the Capital Markets Board of Turkey and the web sites of the venture capital firms in Turkey.

In this analysis, each country are analyzed separately based on the theoretical structure of the venture capitals and then they are compared based on the yearly data of indicators. Conditions of the venture capital in Turkey as follow:

3.1. CONDITIONS OF THE VENTURE CAPITAL IN TURKEY

Although venture capital financing model first started in 1993 in Turkey, at the end of 2011, there were just four venture capital investment trust in Turkey. Their names in order of their foundation dates are, IS venture capital trust, RHA venture capital trust, EGELI venture capital trust and GOZDE venture capital trust.

In Turkey, According to the Capital Markets Board of Turkey (CMB), Venture Capital Investment Trusts (VCIT) are a form of collective investment institutions, directing issued capital toward venture capital investments which are defined as long-term fund transfers, through investing in capital market instruments issued in primary markets by the entrepreneur companies already established or to be established, with the aim of obtaining capital or interest gains (CMB, 2012).

As stated by the CMB (2012), some of the characteristics of the VCIT in Turkey are follow:

Legal Structure

They are established in the form of joint-stock corporations and they have a legal personality. Their capital is registered and they issue shares. Their shares have to be issued in return for cash and quoted, traded and priced at a stock exchange.

Founders

There is no restriction on the founders accept for certifying that they have not been subjected to any legal prosecution due to bankruptcy or another disgraceful offence. Legal persons as well as real persons can be founders of a VCIT.

Portfolio Management

Venture capital investment trusts may; (1) Purchase stocks and borrowing instruments issued by the entrepreneur company, (2) Issue borrowing instruments, (3) Participate in the active management of the entrepreneur company and (4) Invest in other venture capital investment trusts.

Portfolio Restriction

Some of the restriction are related to; (1) Investing in the companies in which major shareholders or directors of the VCIT has a share of at least 10%, (2) Investing in securities of non-entrepreneur companies in the secondary market and (3) Investing in other VCITs.

Investors buy shares of a VCIT in the stock exchange. In return they are paid dividends at the end of the years. They may also sell their shares in the exchange and receive capital gains anytime they want.

Disclosure

Important developments about the VCITs and their monthly portfolio tables, including their assets and net asset value per share, are announced to the investors in the bulletin of the stock exchange. Besides, their annual and semiannual financial statements have to be audited by a certified external auditor.

Protection of Investors

The disclosure liabilities, portfolio restrictions and the listing requirements for the VCITs ensure the protection of the investors.

While Ussal (2008) states that venture capital investments in Turkey have been very limited, both in number of transactions and amount invested, Deloitte (2007) indicates that venture capital investments simply do not exist in Turkey. New ideas or early stage

investments are usually self funded by the entrepreneur themselves or through bank loans, which are usually short term borrowings. Funding the majority of capital investments by short term bank loans has caused considerable problems both for the companies and for the banks in the past.

According to the Beşkardeşler (2010), the problems of venture capital financing sector in Turkey are that; The funds in Turkey usually have short term maturity, there are few expert consulting firms and openness to the innovation is very weak.

About the analysis of venture capital system, Çetindamar (2000) states that the determinants of the venture capital industry can be analysed under the three categories: access to savings, incentive structure and exit possibilities. Similarly, Ussal (2010) also indicates that the constraints on venture capital regarding regulatory / legal issues can be categorized into three categories: (1) issues regarding legal status and taxation of the venture capital funds, (2) limited exit options and (3) problems with protection of minority shareholders

According to the Ussal (2010), conditions of these constraints about the venture capital in Turkey as follow:

Legal Status And Taxation

While Turkey needs a modernization in the legal and regulatory infrastructure, the lack of it is not seem to be a binding constraint over the venture capital industry. The reforms in this area are not likely to foster the venture capital industry unless they are accompanied by other measures to address the market failures.

The all private equity and venture capital funds which are regulated under Capital Markets Board (CMB) regulations, enjoy large tax advantages. They are exempt from corporate tax as well as personal income tax for the partners. Under CMB regulations, all venture capital funds have to get an operating license from the CMB, have independent audits every 6 months and file certain reporting requirements to CMB. Up until 2009, there was an additional

requirement for the funds to be quoted in the Istanbul Stock Exchange (IMKB). This requirement resulted in not only new reporting burdens, but also created a distortion in the partnership structure of the venture capital firms. In 2009, this requirement was practically waived. Also, the current regulations only allow for open-ended funds, but not for fixed duration closed-end funds that is the common practice in the industry.

The Limited Exit Options

Another constraint on attracting investors to venture capital industry in Turkey is the limited exit options. There is no secondary dynamic public equity market for young technology companies with flexible Initial Public Offering (IPO) requirements, like NASDAQ. However, it is hard to argue that non-existence of a secondary market will be a binding constraint over venture capital. Cross-country evidence suggests that IPOs do not have significant effect in explaining variations in venture capital activity.

Protection of Minority Shareholders

Protection of minority shareholder rights is weak in Turkey. In an index to measure performance of countries in protection of minority shareholder rights in World Bank's Doing Business indicators, Turkey currently ranks 60th among 160 countries, below emerging market countries like Poland, Mexico and India. Turkey requires reform in transparency of companies to their investors, rights of minority investors on director's conduct and enforcement of judicial decisions in this area

According to the Ussal (2010) regulation and taxation issues can not be binding constraint on the development of venture capital, limited exit opportunities also may not be a binding constraint but protection of minority shareholders can be a binding constraint of venture capital in Turkey.

The results of the swot analysis made by Özdemir (2011) about the Venture Capital and Private Equity (VCPE) in Turkey as follow:

Strengths: (1) Following the rebound in Q2 2009, high and sustainable growth potential for nearly all industries, especially in consumer-related sectors, (2) Highly developed entrepreneurial skills, (3) Increasing understanding and acceptance of VCPE, high-quality professional management despite being an emerging market.

Weaknesses: (1) Lack of skilled workforce for certain industries, despite high unemployment rate, (2) Low protection of intellectual property rights, (3) Highly volatile market.

Opportunities: (1) A substantial young population, growing middle class and increasing per capita income will drive growth in the consumer products sector, (2) The level of institutionalization and transparency is expected to increase substantially with the enforcement of a new trade law, enacted in January 2011, (3) There is a growing appetite for acquisition finance, supported by a local banking system that is healthy and liquid, (4) IPO and Merger&Acquisition activity is increasing, as the economy grows; regulators are offering substantial incentives, such as lowering the minimum percentage float and profitability requirements, and the introduction of secondary markets for companies that cannot meet the listing requirements, (5) The majority of businesses are small- to medium-sized and family owned, with family members still active in daily management.

Outlook: (1) Turkey is a high potential growth market, (2) The legal and regulatory framework is still converging to the European system.

Conditions of the venture capital in the United Kingdom as follow:

3.2. CONDITIONS OF THE VENTURE CAPITAL IN THE UNITED KINGDOM

The history of British venture capital starts in 1929 where market failures in small firm financing were first recognized and reported by the Committee on Finance and

Industry (the Macmillan Committee). In 1945, clearing banks and Scottish Banks were combined to finance the creation of the Industrial and Commercial Finance Corporation (ICFC). The Bank of England supported this formation from the beginning and the ICFC evolved to become one of the UK's top venture capital funds (Özgüneş, 2006:33).

The British Venture Capital Association (BVCA) has around 165 full member firms. This represents the vast majority of UK-based private equity and venture capital firms. There are 3 million people working in the companies that venture capital companies have invested. That is equivalent to around 18% of the private sector workforce. The UK accounts for about 40% of the whole of the European market and it is second in the world as a size after the United States (Jo, 2004:2)

The focus of the venture capital investments in the UK is mainly later stage

Companies as it is indicated in the Table 1. High relative transaction costs for early stage investments such as financial due diligence and lawyer costs, make early stage venture capital investments unattractive and relatively small compared to later stage investments (Özgüneş, 2006:36-37).

Table 1: UK Venture Capital Investment by Financing Stage.

Stages	Investment Amount (£m)			Number of Companies		
	2009	2010	2011	2009	2010	2011
Seed	14	10	23	37	39	49
Start-up	125	46	47	57	65	62
Early Stage/Expansion	164	168	163	191	219	227
Later stage	151	89	115	80	74	67
Total Venture Capital	454	313	347	365	397	405

Source: BVCA Private Equity and Venture Capital Report on Investment Activity 2011

Related with the legal status-taxation and limited exit options of the venture capital, according to the Özgüneş (2006), the United Kingdom has taken some important actions as follow:

Legal Status and Taxation

Firstly, British government has taken some important actions to transfer more venture capital funds to start-up and early stage companies. Enterprise Investment Scheme (EIS) introduced in 1994, was designed to help overcome the problems faced by small companies in raising small amount of capital. The EIS is available for both small companies and established companies and provides a range of tax relieves for investors.

Secondly, The Venture Capital Trust (VCT) scheme came into force in April 1995. VCTs are quoted companies to attract investments from individuals and invest into qualified companies. VCTs are tax exempt institutions and individuals who invest in VCTs are entitled to tax incentives

Thirdly, The Corporate Venturing (CV) scheme, introduced in 2000, is intended to encourage corporations to make venture capital investments. Tax relieves and exemptions are major incentives of CV scheme. The corporations are eligible to tax incentives given by the CV scheme if and only if they hold more than 30% of the issuing company's ordinary share capitals and the gross assets of the issuing company does not exceed £15 million.

Along with these actions several tax incentive schemes were implemented to make small firms to be able to access capital sources.

The Limited Exit Options

The British government realized that one of the most important reasons of small amount of money investing to start-up companies was the exit route problem. Since the major consideration of any venture capitalist is to exit from his investment after a certain period of time, the difficulty to find such a path could be a major problem for a venture capitalist to invest into a promising company. In order to establish an exit system for venture capitalist to exit from his relatively small investments, the London Stock Exchange introduced the Alternative Investment Market (AIM) in 1995 as a secondary stock market with less admission requirements and lower initial and continuing costs.

The results of the swot analysis made by Date (2011) about the venture capital and private equity (VCPE) in the United kingdom as follow:

Strengths: (1) Established global VCPE and financial centre, with large numbers of assets currently under VCPE ownership, (2) Private equity as an asset class is recognized as an important part of the economy, (3) Significant rebounding of private equity acquisition activity in 2010, with exit opportunities reappearing in Merger&Acquisition markets, (4) Leverage is returning and is much more accessible than in the last two years.

Weaknesses: (1) Caution created by continuing economic uncertainty, (2) Fierce competition for quality assets, (3) Difficult to establish the stability and growth prospects of individual target assets while emerging from the recession, (4) IPO markets not a widely accessible exit route for private equity assets in the past two years.

Opportunities: (1) Many attractive investment opportunities will come to market as the pent-up flow of exits continues, (3) Assets acquired by the banks during economic difficulties are expected to come to market, (4) While fund-raising still remains difficult, liquidity concerns are likely to recede and fundraising should recover.

Threats: (1) Macroeconomic uncertainty continues, (2) An increased regulatory burden may be placed upon private equity; the full impact of the regulatory changes are yet to become clear, (3) Refinancing challenges remain for private equity-backed assets, (4) The IPO market as an exit route for private equity remains uncertain

Outlook: (1) There is a large portfolio of private equity-backed UK assets expected to be exited, so the flow of assets to market is set to increase, (2) As credit becomes increasingly available by investors searching for yield in the current low-interest rate environment, transactions should continue to scale up in size; similarly, as investors search for yield, terms will shift in favour of borrowers, (3)

Fund-raising conditions will remain challenging.

3.1. COMPARISON OF TURKEY AND THE UNITED KINGDOM

In this part of analysis, Turkey and the United kingdom are compared based on the some development indicators of venture capital. These are consist of research and development expenditures, patent applications of residents and nonresidents, number of venture capital companies and funding resource of venture capital companies.

In this comparison, since Turkey is an emerging country, it is not expected that the values of Turkey are close to the values of UK. But, with this comparison, improving trend of the venture capital in Turkey can be understood and it can give an opinion about the situation of the industry.

Research and development expenditure of Turkey and the United Kingdom between 2007-2009 are shown in the Table 2.

Tablo 2: Research and Development Expenditure

Country	% of GDP		
	2007	2008	2009
Turkey	0.72	0.73	0.85
United Kingdom	1.78	1.77	1.87

Source:

<http://data.worldbank.org/indicator/GB.XPD.RSDV.GD.ZS>

It is seen from the Table 1 that although it is small in amount, there is an increasing trend of the venture capital related to the research and development expenditure in Turkey during the 2007-2009 term.

Patent applications of residents and nonresidents in Turkey and the United Kingdom between 2007-2009 are shown in the Table 3:

Table 3: Patent Applications of Residents and Nonresidents.

	Residents Patent Applications			Nonresidents Patent Applications		
Country	2007	2008	2009	2007	2008	2009
Turkey	1.180	2.221	2.555	211	176	177
United Kingdom	17.375	16.523	15.985	7.624	6.856	6.480

Source:

<http://data.worldbank.org/indicator/IP.PAT.RESD>

As it is seen from the Table 3, while residents patent applications more and increase, nonresidents patent applications small and decrease along the analysis term.

The number of venture capital investment trust and portfolio values of them in Turkey and the United Kingdom between 2000 and 2011 are shown in the Table 4.

Table 4: Number of Venture Capital Companies

	Number of Venture Capital Companies	
Year	Turkey	United Kingdom
2009	2	365
2010	2	397
2011/09	4	405

Source: Capital Markets Board of Turkey, BVCA, 2011.

Although there are only 2 companies in Turkey before the year 2011, it doubles in 2011. This shows that there is an improvement in this industry as shown in the Table 4, even the number of companies is very small.

Funding resources of venture capital companies in Turkey and the United Kingdom are shown in the Table 5.

Table 5: Venture Capital Funding Resources in Turkey and UK

Turkey	United Kingdom
*Funds of Banks *Funds of independent venture capital firms *Funds of venture capital firms' parts *Funds of private companies investing on the small and medium size companies *Funds of R&D private corporations	*Funds of banks *Investment institutions based funds *Business expansions funds *Funds of Corporations *Funds of semiofficial institutions

Source: www.

kobinet.org.tr/finansdunyasi/risksermayesi/html.

As it is shown in the Table 5, the important difference concerning with the funding resources between Turkey and the UK is that Turkey does not use any public funds.

4. CONCLUSION

In this study, I have tried to search the conditions of venture capital financing model in Turkey and the United Kingdom and then compare between these countries. For this research, mainly I have looked into the legal status and taxation, limited exit options and problems with protection of minority shareholders. For the comparison of these two countries, I have used the indicators of research and development expenditures, patent applications of residents and nonresidents, number of venture capital companies and funding sources of the venture capital companies.

The review of the literature about the venture capital indicates that venture capital financing model is very crucial for a country, especially for the emerging countries. Since this financing model includes both financial and social objectives, countries can accomplish economic development and also social projects such as job creation.

The results of the study show that although there are basic regulatory infrastructure, various taxation incentives, exit options and protection of minority shareholders rights, venture capital financing model in Turkey is quite insufficient. The

reasons why venture capital in Turkey is so weak can be explained by the situations that protection of minority shareholder rights is not enough, the funds in Turkey usually have short term maturity, there are few expert consulting firms and openness to the innovation is very weak.

In addition, the results of the comparison between Turkey and UK show that even it is inadequate there is an increasing trend of the venture capital about the research and development expenditure in Turkey, while patent applications of residents more and increase gradually, patent applications of nonresidents less and decrease during the 2009-2011 term, the number of venture capital companies doubled in recent years and as a disadvantage there is no public fund usage in Turkey.

The comparison results also indicate that all of the indicators have an increasing trend in Turkey like UK, but sources of funds are not same as UK. There is no public fund in the resources of venture capital in Turkey. Since the success of venture capital financing model at the beginning mostly depends on the government supports, insufficiency of the venture capital in Turkey can be also explained by the lack of government support as a fund.

REFERENCES

- ARK, Ali Haydar (2002), "Risk Sermayesi: Tarihsel Gelişimi ve Türkiye Ekonomisinin Yeniden Yapılandırılmasında Potansiyel Rolü ve Önemi", *Activeline Dergisi*, Mart-Nisan Sayısı.
- BEŞKARDEŞLER, Halil (2010), "Venture Capital in the world and in the Turkey", Master Thesis, University of Kadir Has, Finance and Banking Division, Turkey.
- BVCA (2011), British Private Equity and Venture Capital Association, Private Equity and Venture Capital Report on Investment Activity. <http://admin.bvca.co.uk/library/documents/RIA.pdf>, 9 May 2012.
- CMB (2012), Capital Markets Board of Turkey, Venture Capital Investment Trusts", <http://www.cmb.gov.tr/indexpage.aspx?pageid=7&submenuheader=5>, 9 May, 2012.
- ÇETİNDAMAR KARAÖMERLİOĞLU, Dilek and Jacobsson Staffan (2000), "The Swedish Venture Capital Industry: An Infant, Adolescent Or Grown-Up?", *Venture Capital*, Vol. 2, No. 1, 61-88.
- ÇİMAT, Ali ve Atakan Laçın (2002), "KO-Bİ'lerin Finansman Sorunlarının Çözümünde Risk Sermayesi", *Ankara: Vergi Denetmenleri Derneği*, 112-113.
- DATE, Sachin (2011), "Regional and Country Profiles, United Kingdom, The Global Venture Capital and Private Equity Country Attractiveness Index", Ernst&Young, IESE Business School University of Navarra, 2011 Annual, pg.224.
- DELOITTE (2007), Private Equity in Turkey, A Practical Guide for Turkish Companies and Investors, pg.1-20.
- EVCA (2012), "Activity Data on Fundraising, Investments and Divestments by Private Equity and Venture Capital Firms in Europe", Yearbook. http://www.evca.eu/uploadedfiles/home/press_room/Yearbook_2012_Presentation_all.pdf, 9 May 2012.
- GEORGE, Kozmetsky, Michael D. Gill and Raymond W. Smilor (1985), "Financing and Managing Fast-Growth Companies", *The Venture Capital Process*, 67-68.
- GROH, Alexander, Heinrich Liechtenstein and Karsten Lieser (2011), *The Global Venture Capital and Private Equity*

Country Attractiveness Index, IESE Business School University of Navarra, Ernst&Young, 2011 Annual.

JO Taylor (2004), "A Guide to Venture Capital Term Sheets", British Venture Capital Association, May.

LERNER, J., B. Watson (2008), "The public venture capital challenge: the Australian case", Venture Capital, Vol. 10, No. 1, January, 1-20.

NVCA (2012), National Venture Capital Association, Yearbook.
http://www.nvca.org/index.php?option=com_content&view=article&id=257&Itemid=103, 9 May 2012.

OECD (2011), Financing High-Growth Firms: The Role of Angel Investors, OECD Publishing.

ÖZDEMİR, Demet (2011), "Regional and Country Profiles, Turkey, The Global Venture Capital and Private Equity Country Attractiveness Index", Ernst&Young, IESE Business School University of Navarra, 2011 Annual, pg.218.

ÖZGÜNEŞ, Kadri (2006), "IPO Performances of VC-Backed & Non-VC-Backed Companies: A Cross Country Comparison of Germany & The UK", Master Thesis, Bogazici University.

RUBIN, Julia Sass (2009), "Developmental venture capital: conceptualizing the field", Venture Capital, Vol. 11, No. 4, October, 335-360

USSAL, Sahbaz (2010), "How to foster a venture capital industry in Turkey? A Design for a Public Fund of Funds", Economic Policy Research Foundation of turkey (TEPAV), March 11.

VERMEULEN, Erik P.M. and Diogo Pereira Dias Nunes (2012), "The Evolution and

Regulation of Venture Capital Funds", Topics in Corporate Law & Economics.

YARDIMCIOĞLU, Mahmut, Nuray DEMIREL (2008), "Private Equity As An Alternative Financial Method That Support Entrepreneurship: Turkey Case, KMU İİBF Dergisi Yıl:10 Sayı:14 Haziran.

Mario Levi'nin "Yeni Roman"ı:

Size Pandispanya Yaptım

Yapısal Bir Çözümleme Denemesi

Ali BUDAK*

Öz

Alain Robbe-Grillet, öncüsü olduğu "Yeni Roman"ın bir akımdan çok, bir arayışın adı olduğunu ısrarla vurguluyordu. Grillet'e göre, Yeni Roman anlayışı, insanla dünya arasında sürekli değişen bağlantıları anlayabilmek ve anlatabilmek; biçimiyle olduğu kadar ruhuyla da yeni bir eser yaratabilmektir. Çünkü, edebiyat da hayat gibi canlıydı, çevredeki her şey değişir ve dönüşürken, romanın, yüz elli yıldır aynı şekilde donup kalması düşünülemezdi. Her roman mutlaka kendi tarzını ve biçimini bulmalıydı, bulmak zorundaydı.

Bu makalenin amacı, Mario Levi'nin *Size Pandispanya Yaptım* adlı son romanını, Grillet'in bu görüşleri çerçevesinde incelemektir. Bunun için, roman, tamamlanmış bir "yapı" olarak ele alınmış, tek tek unsurlarına ayrılmış ve çözümlenmeye çalışılmıştır.

İnceleme, "giriş" ve "sonuç" yazıları hariç, beş bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde, *Size Pandispanya Yaptım* romanının ayrıntılı denilebilecek bir özeti verilmiştir. İkinci bölüm, "Bir Yapı Olarak Roman" başlığını taşımaktadır. Burada, romanda yapı denilince ne anlaşılması gerektiği açıklığa kavuşturulmak istenmiştir. Üçüncü bölümde roman, bu defa, bir anlatım sanatı olarak, başlıca unsurlarıyla birlikte ele alınmıştır. Vak'a zinciri, olay örgüsü, anlatıcıları ve bakış açıları, romandan yapılmış alıntılarla örneklenmiştir. Dördüncü bölüm, bir bakıma, *Size Pandispanya Yaptım* romanının parodik bir okuması niteliğindedir. Bu yaklaşımla, eserin, geleneksel roman kalıplarını zorlayan biçiminin, en koyu çizgilerle belirlenmesi amaçlanmıştır. Nihayet beşinci bölümde ise, eserin dili ve üslubu, psikanalitik eleştirinin önemli ismi Norman H. Holland'ın görüşleri ışığında mercek altına alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mario Levi, *Size Pandispanya Yaptım*, İstanbul Bir Masaldı, Karanlık Çökerken Neredeydiniz, Yeni Roman, Alain Robbe - Grillet, Yapısalcılık, Psikanalitik edebiyat kuramı.

Mario Levi's "New Novel"

I Prepared You Pandispanya

A Study Of A Structural Analysis

Abstract:

As its leading author Alain Grillet insistently emphasized that "New Novel" is an orientation of a search rather than a new moment. According to Grillet, the understanding of New Novel means to understand and express the changing connection and interplay between the man and the life and to create a new product with its *sui generis* soul and type. Because the literature is alive as well as the instinct life, it is impossible to imagine that the novel stay with the same type constantly as 150 years past, even though everything within the environment is always transformed and rapidly changed. Every novel is supposed to and have to find its own type and style depending on time and space. Under these circumstances, the aim of this article is to analyze the newly published novel of Mario Levi entitled as "Size Pandispanya Yaptım" [I prepared you Pandispanya] within the framework of Grillet's opinions and this perspective. Therefore, the Novel, as an completed structure, is attempted to be analyzed by having separated its components respectively with structuralist approach. The study has composed of five chapters excluding the "introduction" and "conclusion". In the first chapter, there is a detailed summary of the novel "Size Pandispanya Yaptım" [I prepared you Pandispanya]. The second chapter has the title "Novel as a Structure" and analyzed the meaning of the structure within the novel. In the third chapter, in this turn, as an art of narrative, the novel has been evaluated with its main components. The chains of events, the interwoven cases, its narrators and perspectives have been elucidated and illustrated with the quotations from the aforementioned novel. The fourth chapter, in a way, is the parodist reading of the novel "Size Pandispanya Yaptım" [I prepared you Pandispanya]. In this approach, it is aimed to demonstrate the distinctive feature of the novel with its trespassing position of the traditional idea of novel. Lastly the fifth chapter monitors the language and type of the novel by focusing on the standpoints of Norman H. Holland as a prominent author of psychoanalytic critical theory.

Keywords:

Mario Levi, Size Pandispanya Yaptım [I prepared you Pandispanya], İstanbul Bir Masaldı [İstanbul was a dream], karanlık Çökerken Neredeydiniz [Where were you while the dark got], New Novel, Alain Robbe-Grillet, Structuralism, Psychoanalytic theory of literature

Giriş

Alain Robbe-Grillet, öncüsü olduğu “Yeni Roman”ın bir okul olmadığını ısrarla vurgular. “Yeni Roman” bir akımın adı da değildir. Olsa olsa bir çağa ayak uydurma çabasıdır; insanla dünya arasında sürekli değişen bağlantıları anlayabilmek, anlatabilmek ya da yaratabilmek, kısacası, biçimiyle olduğu kadar ruhuyla da yeni bir roman bulmaya çalışmaktır. Çünkü edebiyat gibi roman da canlıdır. Çevredeki her şey değişir ve dönüşürken, yüz elli yıllık roman yazımı da elbette hareketsiz ve donmuş kalmayacaktır.

Grillet’in çıkış noktası; hayat değişikçe hayatı algılamının da değiştiğidir. Bu durumda, Flaubert 1860’ların yeni romanını, Proust 1910’ların yeni romanını yazmıştır. Ölümsüzlük içinde şaheser diye bir şey yoktur, yalnızca tarih içinde eserler vardır. Bu eserler de ancak geçmişini arkada bırakabildikleri ve geleceği duyurabildikleri ölçüde var ve uzun ömürlü olabileceklerdir. Grillet’e göre, her roman kendi biçimini bulmalıdır, bulmak zorundadır. Hiçbir reçete, değişen çağa ve şartlara göre düşünmenin ve araştırmanın yerini tutamaz. Daha önce yaratılmış bir kitabın kuralları yalnız kendisi için geçerlidir. Öyleyse, her yeni kitap, değişmez biçimlerin aşılması, yerlerine yenilerinin konulması anlamına gelmektedir. Daha basit bir söyleyişle; her yeni kitap kendisini var ederken, öncüllerini yıkmakta ve yok etmektedir.¹

Yeter ki iyi yazılabilsin, yeter ki bir “yeni roman” olabilsin.

Mario Levi’nin son kitabı *Size Pandispanya Yaptım*², bir “yeni roman” olabilmiş midir? Çalışmamızın amacı, bu sorunun cevabını aramaktır. Bunun için de roman, tek tek unsurlarına ayrılarak çözümlenmeye çalışılacaktır.

Öyleyse, önce biraz romanı tanıyalım.

1. Size Pandispanya Yaptım

Size Pandispanya Yaptım, geçmiş zamanın izini süren bir roman. Marcel Proust

gibi, Mario Levi de çocukluğunun derinliklerine doğru esaslı bir yolculuğa çıkıyor. Hatıralarının en kuytu köşelerinden bulup çıkardığı zengin tatlarla bize eşsiz ziyafet sofraları kuruyor. Proust gibi hasta değildir, ama, o da sessiz, yalnız ve mutsuz bir çocuktur. Dolayısıyla maziye yeniden kurup şekillendirişinde yer yer Proust’unkine benzer hassasiyetler ve ince dikkatler göze çarpmaktadır. Çok daha önemlisi, Levi bu romanında, daha önceki eserlerini çepeçevre kuşatmış olan “kızgın ve huzursuz” ruh halinden epeyce kurtulmuş görünmektedir. Elbette, yine arka taraflardan hüznün melodileri duyulmaktadır, fakat bunlara artık, öfkeler, dargınlıklar ve kırgınlıklardan daha çok, buruk gülümsemeler ve anlayışlı kabullenişler eşlik etmektedir.

Proust, yorgun ve bezgin bir anında, ağzına attığı bir kurabiye’nin tadıyla çocukluğunun güzel bir dönemini; büyük halasının yazlığında her sabah bir bardak ıhlamurla beraber “Madeleine” denilen çörekleri yediği gamsız tasasız zamanları hatırlıyor, birden içinin neşeyle dolduğunu hissediyordu. Üzerinde, biraz önceki çökmüş ve bıkmış ruh halinden hiç eser kalmıyordu.

Levi de babaannesinin büyük bir özenle hazırladığı yemeklerde ve onların hâlâ duyduğu kokularında, kendi geçmişiyile birlikte bütün İstanbul’u buluyor. Kalın perdeleri bir bir aralayıp anılarına uzandıkça da tıpkı Proust gibi, giderek üzerindeki ağırlıklardan kurtuluyor, hafifliyor, canlanıyor. Çünkü içinde bulunduğu dar zamandan sıyrılıyor, hatıralarının ölümsüz “anları” içinde genişledikçe genişleyen ve asla tükenmeyen zaman denizlerine dalıyor.³

Size Pandispanya Yaptım, bu genel açıyla bakıldığında tipik bir anı romanı. Bir çocuğun yedi-sekiz yaşlarından itibaren ailesine dair hatırladıkları... Ancak aile biraz genişçe tutulmuş. Merkezde babaanne var, dolayısıyla onun iki oğlu, gelinleri, torunları ve dünürlerinin yanı sıra, kızkardeşi, kızkardeşinin oğluy-la gelini ve torunu da çizilen çerçevenin içinde.

³ Proust’a göre, insan, şimdiki zamanı algılayamaz. Zira, zaman daha ne olup bittiği anlaşılmadan geçer gider. Gelecek zaman ise, adı üstünde gelecektir, yaşanıp yaşanmayacağı belli değildir. Öyleyse insanın gereği gibi algılayabildiği, değerlendirebildiği, yorumlayabildiği tek zaman dilimi geçmiştedir. İnsan sadece geçmiş zamanın farkına varabilir; keyfini veya hüznünü yaşayabilir.

¹ Alain Robbe-Grillet, **Yeni Roman**, Çev. Asım Bezirci, İst. , Yazko, 1981, s. 29-31.

² Mario Levi, **Size Pandispanya Yaptım**, İst. , Doğan Kitap, 2013.

Tabii, arkadaşları ve komşularıyla birlikte bütün İstanbul da...

Roman bu şekilde, bir ailenin hikâyesi olarak okunabildiği gibi, bir cemaatin özel tarihi olarak da, hüznü, buruk, ihaneti, kıyıcılığı, intikamı barındıran bir aşk hikâyesi olarak da, bir duygu ikliminin, coğrafyanın sesi olarak da okunabiliyor. Ruh ve düşünce dünyasına göre herkes kendi okumasını yapıyor. Ancak hikâyelerin tümünü birleştiren ortak bir taraf var: Yemekler... Bu yemekler yüzyıllar boyunca bu coğrafyada kuşaktan kuşağa bir çeşit var olma mücadelesiyle kimliğini koruma kaygısıyla aktarılmış Sefarad Mutfağı'nın yemekleri. Kökenleri bir ihtimalle on beşinci yüzyılın Kastilya'sına veya Endülü'süne kadar uzanan, ancak artık çok buralı olmuş, şüphesiz başka kültürlerden de etkiler almış yemekler. Sık sık nasıl yapıldıkları da anlatılıyor. Roman diline uydurulmak istenmiş yemek tarifleri... Bu durumda bir lezzet tarihiyle karşı karşıya bulunduğumuz da söylenebilir. Ancak bu kadarıyla yetinmemiz, yazarın amacını yeterince göremememize de yol açabilir. Çünkü anlatıcıları roman boyunca sık sık bu yemeklerin uyandırdığı duygulardan ve kendilerinde yer etmiş hikâyelerden söz ediyor. Hatta aralarından biri hikâyesinin bir yerlerinde asıl değer taşıyanın yemekler kadar bu yemeklerin yer aldığı sofraların etrafında bir araya gelmiş insanlar olduğunu ifade etmeye de ihtiyaç duyuyor. Çünkü yemekler aynı zamanda bir coğrafyanın kaderi, bu coğrafyayı paylaşmış insanların tarihi ve bu tarihe ışık tutan bir ayna özelliğinde.

Yusuf babasını henüz daha ergenlik çağında kaybetmiş, büyük fedakârlıklar gösterip uzun yıllar boyunca evlere gündelikçi bir terzi olarak giderek geçimini sağlayabilmiş annesi tarafından büyütülmüş, iyi eğitim almış, hırslı bir delikanlıdır. Yaşadığı mütevazı koşullar ve zorluklar onda zenginlik ve güçlü olma hayalini neredeyse bir tutkuya dönüştürmüştür. Yetimliğinden gelen çok hassas bir tarafı da vardır. Bu özelliği annesinin yanında kalfa olarak çalışan, karşısına yine yetim bir kız olarak çıkan Rozi'ye gizli bir aşkla bağlanmasına da neden olmuştur. Aşk karşılıksız değildir. Hikâyenin bu bölümünde Rozi sessiz, içine kapanık, kaderine razı, biraz da ezilmiş bir genç kız olarak görünür. Tam aralarında

bir ilişki başlayacak derken Yusuf'un önüne çıkan fırsatları değerlendirmeye çalışırken başka bir seçim yaptığını ve kendine göre çok tutarlı bir gerekçeyle zengin bir kızla evlendiğini görürüz. Bu karara annesi Rahel de destek verir ama ikisinin de içinde vicdanlarını zorlayan, açıklamak istemedikleri bir tereddüt vardır. Bu tereddüt hem kendi değerleri hem de dışlanmış gibi görünen Rozi ile alakalıdır. Ailenin öteki tarafındaysa Rahel'in ablası Lea, iki oğlu ve gelinleri vardır. İki kız kardeş arasında genç kızlıklarından başlamış bir çekişme ve çatışma hüküm sürmektedir. Rahel daha yenilikçi ve özgür düşünceli, Lea daha gelenekçi, muhafazakâr ve inançlarına bağlıdır. Hayatın dayatmaları onları çok farklı kadınlar yapmıştır. Bu farklılık mutfakla ilişkilerinde çok belirgin bir şekilde ortaya çıkar. Rahel, hiç şüphe yok ki yaşamak zorunda kaldığı hayat nede niyle yemeğe çok önem vermezken, Lea yemekleri neredeyse hayatın merkezine koymuştur. Zaten roman süresince tarifleri de verilen yemeklerin neredeyse tümünü Lea yapacaktır. Yemeklere bağlılık simgesel bir değer kazanmaktadır aslında. Hikâye ilerledikçe bu değer in ayrıntıları yavaş yavaş ortaya çıkmaktadır. Romancının kurduğu anlatım tekniğinin bir yansımasıdır bu. Herkes yemekle ilişkisinde, kendisini de, hiç farkında olmadan ifade etmekte, ortaya çıkarmakta, dahası hikâyesini bizimle paylaşmaktadır. Sadece Rahel ve Lea için değil, romanın akışında çok önemli bir kahraman olarak karşımıza çıkacak Rozi için de geçerlidir bu durum, yıllar geçtikçe derinleşecek Yusuf için de, Lea'nın oğulları ve gelinleri için de, en önemlisi anlatıcılardan biri olarak giderek önem kazanan, başlangıçta her şeyi seyreden görünen küçük torunu için de...

Sıradan bir gönül ilişkisi olarak başlayan Yusuf ile Rozi'nin hikâyesi yıllar geçtikçe bir çeşit felaket sarmalına evrilir. Bir süre sonra da bizi yavaş yavaş oyunun beklenmedik sonuna taşıyacak acılı bir kahraman ve hikâyesiyle karşı karşıya kalırız. Düğümü atan ve çözen kahramandır bu. Yapbozun son parçasını koyan kahraman. Ama bunu anlayabilmek için eserin sonunu getirmemiz gerekecektir.

Yemekler arasında hiç şüphe yok ki, en önemli simgesel değeri, romana adını veren 'pandispanya' üstlenmiştir. Evde hazırlanan, basit, portakallı bir kektir bu. Etimolojik köke-

ninde 'İspanyol ekmeğinin bulunması önemlidir ama kişisel ilişkilerdeki, değerini yine bu coğrafyanın geleneklerinde ve derinliklerinde bulan anlamı daha önemlidir. Bu ilişkinin merkezinde de Rozi vardır. Rozi'nin adının gül anlamına gelmesi ve doğası gereği dikensiz düşünülmemesi de önemlidir tabii bu arada, doğu felsefesinin eski uzantıları da.

Ana hatlarını böylece belirledikten sonra şimdi de romanı "özel bir yapı" olarak gözden geçirelim.

2. Bir Yapı Olarak Roman

Yapısalcılık (Structuralism) akımının edebiyat dünyasına en önemli katkılarının biri, herhalde, "yapı" sözcüğünü kavramsal bir derinliğe kavuşturmuş olmasıdır. Yirminci yüzyılın ortalarına doğru ortaya çıkmış, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Fransız kuramcıları ve uygulamacılarıyla etkinlik kazanmış olan bu akım içerisinde "yapı" sözcüğü, taşıdığı unsurların toplamından daha fazlasına sahip bir bütünsellik olarak benimsenmiştir. Yani, yapısal bütünlük denilince, birtakım parçaların rastgele bir araya getirildiği bir yığın anlaşılmamaktadır. Aksine, bu akım temsilcilerine göre, yapı, çok özel bir sistemin adıdır. Öyle ki, unsurları, kendi başlarına bir anlam taşımamakta, ancak genel dizge içinde belirli bir yer tuttukları zaman değer kazanmaktadırlar. Bu da her ögenin yerli yerinde olduğu bir "denge durumu"nın sağlanması demektir.⁴ Robert Scholes'in söyleyişiyle; "Yapısalcılık, - en geniş anlamıyla - gerçeği tek tek nesnelerde değil de nesneler arasındaki ilişkilerde arama yoludur."⁵

Böylece, gerçek, birbirine bağımlı bir bütün-parça ilişkisi içinde algılanacak; bu genel yaklaşım da bizi, "tüm insan davranışlarının ve düşünsel eylemlerinin yapısal bir temelle dayandığı ve ancak düzenli bir çözümlemeyle bu yapının ortaya çıkarılıp değerlendirilebileceği inancı"na götürecektir.⁶ Zaten amaç, insanın bireysel eylemlerini, algılama biçimle-

rini, düşüncelerini ve duygularını meydana getiren "değişmez yapıları" bulmaktır.⁷ Nitekim, Jameson yapısalcılığın amacını, "İnsan beyninin değişmez yapılarını bulmak" biçiminde tanımlamıştır.⁸

Fakat, zaman içinde yaygınlaşan görüş; yapısalcılığın bir dünya görüşü olarak kabul edilmemesi gerektiği yolundadır.⁹ Roland Barthes'e göre, yapısalcılık, çağdaş dilbilim yöntemlerinden yola çıkılarak geliştirilmiş edebi bir çözümleme yöntemidir.¹⁰

Biz ise, bu çalışmada, Barthes'in sözünü ettiği çözümleme yöntemlerini de hariçte tutarak, yapısalcı kuramın sadece, edebi eseri, "ayrı bir varlık ve tamamlanmış bir sistem" olarak benimseyen genel yaklaşımından yararlanacağız.¹¹ Daha doğrusu, bu akım temsilcilerinin "yapı"ya atfettikleri bu vurgudan yola

⁷Terence Hawkes, **Structuralism and Semiotics**, Methuen, Londra 1977, s. 18.

⁸Fredric Jameson, **The Prison-House of Language**, Princeton University Press, Princeton, 1972, s. 109.

⁹Çünkü geniş bir çerçeve tutturulursa, şu sorular akla gelmektedir: İnsan değişmez midir? Her şeyin gelişip değişmesi gibi insanın evrilmesi de söz konusu değil midir? Eğer öyle ise, bu durumda, yapısalcılık, "insanın evrimi" düşüncesinin içerdiği iyimserliği, "insanın değişmezliği" savıyla ortadan kaldıran karamsar, dural bir görüş olmaktadır. Daha geniş bir değerlendirme için bkz; Yüksel, **a.g.e.**, s.6-8.

¹⁰Roland Barthes, "Science Versus Literature", **The Times Literary Supplement**, 28 Eylül 1967, s. 897.

¹¹Edebî eser incelemelerinde çeşitli eleştiri yöntemleri kullanılabilir. Kendi içinde tutarlı olmak kaydıyla hepsi belli ölçülerde faydalıdır. Edebî eserin meydana geldiği çevreyi, tarihî ve sosyal şartları dikkatlere sunan incelemeler okuyucunun, eserde anlatılanları daha iyi kavramasını sağlar. Eserin oluşmasını konu alan araştırmalar, yazarın psikolojik dünyasına ve kaynaklarına inerek farklı yaklaşım imkânları sunarlar. Edebî eserin gelişmesini esas alan çalışmalar ise eseri türe has özelliklerin perspektifinden ele alırlar. Eseri sosyolojik ve psikolojik bakış tarzlarıyla incelemek de mümkündür. Yalnız, bu metotların hemen hepsi, esere "dıştan" yaklaşımları bakımından incelemeden ziyade tasvir karakterine sahiptirler. Halbuki, asıl olan eserdir, eğer edebiyat diye bir bilim varsa, eseri, yazarından ve dış faktörlerinden bağımsız bir hadise olarak ele almak, onu kendi sistemi içinde incelemeye gayret etmek bir mecburiyettir. Çünkü edebiyat biliminin uğraşacağı asıl saha edebî metnin kendisidir. Hangi seviyede olursa olsun bir edebî metin, karşımıza tamamlanmış bir sistem olarak çıkar. Onu anlayabilmek, özellikle de anlatabilmek için bu sistemi meydana getiren unsurlar arasındaki ilişki ağı tespit edilmelidir. Bu görüşler ve biraz daha ayrıntı için bkz; Şerif Aktaş, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, Ank. , Akçağ, 1991, s. 9-11.

⁴Ayşegül Yüksel, **Yapısalcılık ve Bir Uygulama**, İst. , Yazko, 1981, s.5-6.

⁵Robert Scholes, **Structuralism in Literature**, Yale University, Press, Londra. 1974, s.4.

⁶Hovard Gardner, **The Quest for Mind**, Quartet Books, Londra 1976, s. 10.

çıkarak, *Size Pandispanya Yaptım*'ı meydana getiren unsurları, bir bütünsellik içerisinde belirlemeye ve anlamlandırmaya çalışacağız.

3. Bir Anlatım Sanatı Olarak Roman ve Unsurları

Zira, roman kendi sanal atmosferiyle bağımsız bir dünyadır. Yazar, bir bakıma, hayatı ve dünyayı kendine göre yeniden kurmakta ve kurgulamaktadır. Başka bir söyleyişle her roman çalışması, ayrı ayrı dünyaların kurulması ve orada yeni yaşama tecrübelerinin denenmesi demektir. Romancı aslında sadece anlatmamaktadır; anlatırken yorumlamakta ve bize “böyle de yaşanabilir” seçeneğini sunmaktadır. Bu doğrultuda yazar, kendine göre bir dil, kendine göre bir zaman ve mekân algısıyla “kurmaca” yapısını taş taş inşa etmektedir. Öyleyse roman, belli bir amaçla belli unsurlar ve değerler kullanılarak kurulmuş özel bir “yapı”dır. Bu yapıyı anlayıp değerlendirebilmek için öncelikle “inşa” sırasında kullanılan unsurların neler olduğunun ve bunların nasıl bir birliktelik oluşturduklarının bilinmesi ve incelenmesi gerekmektedir.

Modern dönemin en güçlü ve etkili anlatım sanatı haline gelmiş olan romanda asıl unsur “vaka”dır. Vaka kelime anlamıyla “olup geçen şey”dir. Anlatıda, sözkonusu olup geçen şeyin veya olması muhtemel şeylerin biçimlendirdiği serüvenin adı ise “hikâye”dir. Bir romanda, sadece, -çok nadir de olsa-, bir tek vaka olabileceği gibi zincir halinde sayısız vaka da olabilir. Hikâye’yi ise, olayların, yani vaka veya vakaların belirli bir düzen ve kompozisyon içerisinde anlatılması olarak açmak mümkündür. Anlatıda olayların sebep – sonuç ilişkisine göre özenle ve belirli bir amaca göre biçimlendirilmesi ise “olay örgüsü” olarak adlandırılmaktadır. Bir romanda vaka zincirleri nabız atışlarıysa “olay örgüsü” bir romanın sesidir.¹² Ortada bir hikâye varsa, elbette onu kotarıp sunacak bir “anlatıcı” da olacaktır. Bu durumda, “hikâye” ile “anlatıcı” romanın iki

temel unsuru olmaktadır. “Bakış açısı”, “zaman-mekân”, “şahıs kadrosu”, “dil ve üslup” gibi diğer unsurlar, bu olmazsa olmaz iki ana unsura, yani “hikâye”ye ve “anlatıcı”ya bağlı olarak eserin genel yapısını şekillendirmektedirler.

3.1. Vaka – Hikâye- Olay Örgüsü

Size Pandispanya Yaptım, vaka veya vaka zincirlerinin, dolayısıyla hikâyenin çok öne çıktığı geleneksel bir roman özelliği taşımaktadır. Roman “çekmece içinde çekmece” tekniğiyle yazılmış gibi görünmektedir. Daha ilk satırlarda birinci çekmece, bir kadının itiraf gibi okunabilecek konuşmalarıyla açılmıştır. Bir yakınının öldürdüğünü, daha doğrusu ölmesine yardım ettiğini söyleyen “çilek rengi elbiseli kadın”, hastane odasının komodininde bulunduğu bir defteri okumaya başlamıştır. “Alikobeni” adlı bir romanın taslağı olarak kaleme alınmış defteri, anlatıcı kadınla birlikte biz de okuruz ve böylece diğer çekmecelere ulaşırız. Bu defa önümüzde dört defterle uzun bir mektup vardır. Sahnede başrolü genişçe bir aile oynamaktadır. Daha doğrusu ailenin kendilerine özgü yemekleri ve etrafında toplandıkları uzun akşam sofraları... Zamana yayılmış buruk aşk hikâyesi ise, sanki oyunun yan unsuru durumundadır. O kadar ki, romanın entrikasının bu aşk hikâyesi içine gizlenmiş olması bile, aile merkezli genel yapıyı bozmamaktadır. Okuduğumuz metinler sonunda karşımızda bir portre olarak belirginleşen yazar adayı, İstanbul üzerine yazacağı yeni kitabı üzerinde çalışmaktadır. Bir gece kapısını söz konusu çilek rengi elbiseli kadın çalacaktır. Kolunun altında tuttuğu siyah deriden bir dosyayı çalışma masasının üzerine bırakacak ve üç gün sonra gelip alacağını söyleyerek çıkıp gidecektir. Böylece, yazılmasını istediği hikâyeyi, yani okumuş olduğumuz defterleri ve mektubu yazara ulaştırmış olmaktadır. Bu da romanın bir başka çekmecesinin açılmasıdır. Onu ise, “son perde”de, çilek rengi elbiseli kadının hem kendi kimliğini hem de romanın sırlarını, güya, bir bir ifşa ettiği son çekmece izleyecektir. Fakat bu defa da, yapılan açıklamaların, kitap boyunca sorulmuş olan sorulara cevap oluşturup oluşturmadıkları bir başka

¹²Tanımlar için bkz, Mehmet Tekin, **Roman Sanatı (Romanın Unsurları)**, İst. , Ötüken, 2002, s. 61-69. Vak’a, Şerif Aktaş tarafından, “herhangi bir alaka ile bir arada bulunan veya birbirleriyle ilgilenmek mecburiyetinde kalan fertlerden en az ikisinin karşılıklı münasebetlerinin tezahürüdür” şeklinde tanımlanmıştır. **a.g.e.** ,

ifrit soruya dönüşecek ve zihinlerimizde öylece takılıp kalacaktır.

Hâlbuki destan, masal, hikâye ve roman gibi anlatım esaslı edebi türlerde vaka, asıl unsur durumundadır. Anlatılması gereken bir husus vardır ki yazar böylesine çileli bir yolculuğa çıkmıştır. Aksi halde, geriye bir yığın söz ve laf ebeliği kalacaktır. Karşı görüş olarak denilebilir ki, bazı modern romancılar; W. Woolf, F. Kafka, J. Joyce, W. Faulkner gibi isimler eserlerinde vakanın önemini en alt düzeye indirmeye, hatta onu büsbütün kaldırmaya çalışmışlardır. Sonrasında Alain Robbe-Grillet, Michel Butor, Claude Simon'un öcülüğündeki "Yeni Roman" hareketi içinde de vaka iyice belirsizleştirilmiştir. Ancak bu ilk bakıştaki algıdır ve çok da doğru değildir. Bu eserler daha dikkatli okunduğunda görülmektedir ki, vaka ya da hikâye tamamen kaldırılmamakta, tasvirlerle ve dolaylı anlatımlarla gizlenmekte, bir bakıma okuyucunun keşfine bırakılmaktadır.¹³

Mario Levi'nin *Size Padispanya Yaptım*'da denediği teknik de büyük ölçüde böyledir. Yazar çocukluk hatıralarının izini sürerken ne alışıldık tarzda sürükleyici bir hikâyenin peşinde görünmektedir ne entrikanın ne de heyecanın. Ama anlatmak istedikleri vardır ve bunları belleğinin süzgecinden geçirerek anlatmaya çalışmıştır. Yalnız, olaylara yukarıdan geniş bir mercek baktığı ve merkeze değişik konumlarda da olsa hep kendisini koyduğu için, olaylar ve hikâyeler bize hep kırılarak yansımaktadır. Esasen yazarın asıl yapmak istediği budur:

"Anlatabileceklerimi anlatmaktan söz ediyorum gördüğünüz gibi. Anlatamayacaklarımı da kendime saklayacağım. Yaşadıklarım kimileri için kaldırılabilir gibi değil çünkü. Üstelik insanın, ne yaşarsa yaşasın, bazı çok derin gerçeklerini kendine saklamaktan başka türlüünü yapamadığının da fazlasıyla farkındayım. Bu gizlenmenin kendini varetmekle, hatta ölüme direnmekle bir ilgisi olduğunun da... (s. 11)

Amaç geçmiş, çekici birtakım maceralarla süsleyerek okuyucuya sunmak değil, belleğinde yerleşip kalmış bazı fotoğraflarla, yaşandığı gibi, yeniden canlandırmaktır. Bunu

da kendisi için yapmaktır. Ve onun belleğine geçmiş zaman, daha çok evlerinde yaşanmış ve öylece donup kalmış birtakım fotoğraflar halinde kazanmıştır.

"Çocukluk yıllarımda bıraktığım birkaç sahne hafızamdan hiç silinmedi. Seslerle geçmişin o sis perdesinin ardında kalan resimler, dokunuşlar, daha çok yaz aylarına, dolayısıyla da okula gitmediğim için, kendimi biraz daha iyi hissettiğim Erenköy'deki evimize ve hatıralarına ait. Bu günlere çok döndüm. Gerek hikâyelerimde, gerek rüyalarım, gerekse yaşadığım ilişkilerin bende kalan gizli taraflarında. Zaten hepsi birdi. Tüm farklı yerlere ve zamanlara istesem de istemesem de aynı insanı taşıyordum. Hep aynı hayalin, hatta yalanın izleri çıkıyordu karşıma, hep bu izleri sürerek anlamaya ve anlatmaya çalışıyordum." (s. 15)

O yüzden roman tam bir sit-com gibi kurgulanmıştır. Esasen hayatın bir oyun olduğu yazarı tarafından ilan edilmiştir. Sahnenin en çok kurulan dekoru babaanne Lea'nın çeşit çeşit yemekler yaptığı kullanışlı mutfaktır. Orada sekiz-on yaşlarında 'sessiz ve yalnız bir çocuk' bir kenarda oturmuş merakla babaannesinin bir nevi ibadet duygusuyla yaptığı yemekleri izlemekte, kokularını huşuyla içine sindirmektedir:

"Anlatmak istediğim resim o yıllarda çok oynanmış, tekrarlanmış bir sahneden geliyor. Sekiz on yaşlarındaki o sessiz ve yalnız çocuk, genellikle tezgahın üstünde uygun bir yere oturarak, babaannesini yemek yaparken, ısrarla ve sabırla seyrediyordu. Kendisine yemek hazırlıklarından ve kokularından bir dünya kurmuştu artık. O kadar ki, hiç kimse'nin yardımını almadan ve zorlanmadan, zeytinyağlı biber dolmasını da, karnıyarığı da, pırasa köftesini de, patlıcanlı gül böreğini de, hatta ıspanaklı kuru fasulyeyi bile tek başına yapabileceğini biliyordu." (s.16-17)

Oyunun ana dekoru mutfak olunca, elbette, ikinci değişmez dekoru, önemli günlerde geniş ailenin bütün fertlerinin bir araya geldiği, evin büyük yemek salonu olacaktır. Yazar, tecrübesini yaptığı teknikte okuyucuyu da oyunun, daha doğrusu metnin bir parçası olarak kurgulamıştır:

"Yeni bir perde başlıyor. Sanki bir yazar adayı bir roman yazmayı denemiş, yarı yolda soluğu tükenmiş de romanı bir yazarın

¹³Aktaş, a.g.e. , s. 11.

tamamlamasını istiyor. Öyle değil tabii, bunu biliyoruz. Böyle bir kurgunun daha önce başka romanlarda denendiğini bile biliyoruz. Ama birilerinde şimdilik bu duyguyu uyandırmanın bir mahsuru yok.” (s. 30)

Bu şekilde, metnin kendisi sorunsallaştırılarak, postmodernizme ufak ufak göndermeler yapılırken, bir soyutlama çabası söz etmek de mümkündür. Fakat soyutlama, bilindik tarzda, hikâye için ayrıntılardan kurtulmak biçiminde değil, çok zaman ayrıntılar için hikâyeden fedakârlıklar yapmak şeklinde gerçekleşmiştir:

“Hikâyelerde başka boşluklar bulmanız da mümkün. Bazılarını bilerek bıraktım. İstedığınız değişiklikleri yapmakta, bu boşlukları da dilediğiniz gibi doldurmakta özgürsünüz.” (s.31)

3.2. Anlatıcılar ve Bakış Açıları

Roman sanatında asıl öncelikli konum şüphesiz “anlatıcı”ya aittir. Her şey onun etrafında dönmekte ve biçimlenmektedir. Tabiidir ki, o olmadan hikâyeyi anlatmak da olayların akışına yön vermek de mümkün olamayacaktır. Eserde, hikâyenin ağırlığı görecedir ve daha çok süse, imaja, kısacası içeriğe dönüktür. Buna karşılık “anlatıcı”nın ağırlığı, yapıcı ve yönlendirici bir ağırlıktır.¹⁴Anlatıcı bu görevlerini yerine getirirken üç eyleme yaslanmaktadır. Bunlar; “anlatma”, “gösterme” ve “tasvir etme” eylemleridir. Başka bir söyleyişle roman ve hikâye gibi edebi eserler bu üç eylemin sentezinden meydana gelmişlerdir. “Anlatma”da hikâye nakledilmekte, “gösterme”de ise okuyucunun gözleri önünde adeta tecesüm ettirilmektedir. Anlatıcı, “tasvir”den de mekân ve kişilerle ilgili özellikleri okuyucuya yansıtmakta yararlanmaktadır. Bu üç unsurun, eserin tamamında, bir bölümünde veya kıs-

mında terkip hâline getirilmesi ise “bakış açısı” ile ilgilidir.¹⁵

Romanda, olaylar kişi-zaman-mekân düzleminde aktarılırken bir özne olarak “anlatıcı” sesini duyduğumuz ilk kişidir. Kurmaca metinlerin bu ilk sesinin; roman kahramanlarından birisi de, kişilik kazandırılmış herhangi bir varlık olması da mümkündür. İster, birinci tekil kişi (ben), ister üçüncü tekil kişi (o) ve isterse ikinci çoğul kişi (siz) olsun, anlatıcının kimliği, cinsi ve konumu, romandaki önemini ve işlevini etkilemeyecektir. Zira, kurgu ona bağlıdır, her şey ona göre ve onun izniyle gerçekleşmektedir. Kahraman veya kahraman süsü verilmiş herhangi bir varlık; “anlatıcı”nın istediği şekilde konuşmakta, görmekte, duymakta, düşünmektedir. Bu açıdan ‘anlatıcı’, özellikle üçüncü tekil kişi kimliği taşıyan (o) anlatıcı, mutlak ve tartışılmaz bir gücün sahibidir. Üçüncü tekil kişi durumundaki (o) anlatıcının gücü, “destan” türünden “roman”a intikal etmiş olmasında ve “buyurgan, yukarıdan bakan” tavrını büyük ölçüde burada da devam ettirmesindedir. Gerçi, realistler, romanı hayata yaklaştırmak kaygısıyla, bu figürün destandaki abartılı konumunu ve gücünü makul bir düzeye çekmeye çalışmışlar, onu olabildiğince “beşerî”leştirmeye uğraşmışlardır, ancak, yine de “her şeyi görmesi ve bilmesiyle” belirginleşen “ilahi” yanını tam olarak ortadan kaldıramamışlardır. Bunda, elbette, yazarların bu anlatıcı tipi sayesinde yaşamış oldukları “insanüstü”lük duygusu ve tatmininin payı büyük olmalıdır. Tabii, anlatıcının, “ilahi” niteliklerle donanmış olmasının hikâyenin tam manasıyla aktarımı için büyük avantaj sağladığı da unutulmaması gereken bir gerçekliktir.

Birinci tekil kişi kimliğindeki (ben) anlatıcının konumu daha basit ve açıktır; her şeyden önce bir “insan” olarak karşımızdadır. Ben anlatıcının da bilhassa samimiyet ve inandırıcılık sağlamada yazara büyük imkânlar sunduğu söylenebilecektir. Çoğul ikinci kişi

¹⁴Tekin’e göre, Foster’ın “hikâye olmazsa roman olmaz” (1982: s.40) anlayışını genel ve estetik bağlamda düşünmek gerekir: Hikâye, romanın ruhu ve tadıdır; romanı okutan, okuyucuyu romanın dünyasına çeken odur. Ama bu özellik, “hikâye”yi, “anlatıcı”dan önceye koymaya yetmez. Tekin, tam aksi yöndeki bir görüş sahibi Haedens’in de, “hikâye”yi, romanın “kıymetsiz tarafı” olarak gördüğünü, (1961: s.6) ve “hikâyenin, romanda hakkı olmayan bir yeri işgal ettiğini” belirttiğini (s.29) nakletmektedir.. Bkz; Tekin, **a.g.e.**, s. 17-18.

¹⁵Tekin’e göre, Foster’ın “hikâye olmazsa roman olmaz” (1982: s.40) anlayışını genel ve estetik bağlamda düşünmek gerekir: Hikâye, romanın ruhu ve tadıdır; romanı okutan, okuyucuyu romanın dünyasına çeken odur. Ama bu özellik, “hikâye”yi, “anlatıcı”dan önceye koymaya yetmez. Tekin, tam aksi yöndeki bir görüş sahibi Haedens’in de, “hikâye”yi, romanın “kıymetsiz tarafı” olarak gördüğünü, (1961: s.6) ve “hikâyenin, romanda hakkı olmayan bir yeri işgal ettiğini” belirttiğini (s.29) nakletmektedir.. Bkz; Tekin, **a.g.e.**, s. 17-18.

kimliğiyle konuşan anlatıcı ise, Tekin'e göre, "marjinal ve sıkıntılı" bir tip örneğidir ve romancıyı bir hayli sınırlamakta ve zorlamaktadır.¹⁶

Romanda anlatıcının ağırlığına koşut olarak "bakış açısı" da çok önemlidir. Başka bir söyleyişle, "anlatıcı"nın bu kadar öne çıkmasında bakış açısının payı da büyüktür. Anlatının kimin gözüyle izlendiği, mekân, zaman, şahıs kadrosu gibi unsurların kim tarafından görüldüğü, idrak edildiği ve kim tarafından, kime nakledildiği soruları bizi, doğrudan "bakış açısı"na götürmektedir. Metnin özü, vaka zinciri hatta eserin dili ve üslubu, büyük ölçüde "anlatıcı"nın bakış açısına göre şekillenmektedir. Bir tiyatro oyununda olaylar seyircinin gözleri önünde cereyan ettiği için ayrıca bir aracıya ihtiyaç yoktur. Oysa roman ve hikâyede durum farklıdır. Bir aktarım söz konusu olduğundan, baştan sona konuşma biçiminde yazılmış olan romanlarda bile bir anlatıcı bulunmak durumundadır.

Bu yüzden Mark Schorer gibi kuramcılar, "bakış açısı"nı geniş bir yaklaşımla teknik ve yöntemle eşanlamlı saymakta; onu, konusunu araştırmak, bulmak, geliştirmek, değerlendirmek ve ruh kazandırmak için romancının elindeki tek araç olarak görmektedirler. Gerçekten de romanın yapısı, olaylarının saptanması, düzenlenmesi ve sıralanmasında "bakış açısı" yazarın en doğal yardımcısıdır. Romanın anlatım dili ve üslubu, tamamıyla kullanılan "bakış açısı"na bağlıdır. Yazar, okuyucuyu, kişilere ve olaylara, istediği çizgide yönlendirmeyi de yine "bakış açısı" yoluyla sağlamaktadır. Bu çerçevede, yazarın kendi sınırsız bakış açısı ile anlattığı bir roman, yani (o) anlatıcılı bir roman, hikâyenin kahramanı tarafından anlatılan bir romandan, yani, (ben) anlatıcılı bir romandan, kapsamı ve üslubu bakımından olduğu gibi, anlam yaratma yolları ve yöntemleri bakımından da çok farklıdır. Romanda "bakış açısı"ndan yararlanılan kişiyi, olayları yansıtan bir aynaya benzetmek olasıdır. Ne var ki, bu ayna önündeki her şeyi olduğu gibi gösteren bir ayna değildir. Kendine gelen görüntüleri yapısının özelliklerine göre bir ölçüde değiştirmektedir. Bundan dolayı romanda anlatıcının kişiliği ve dünya görüşü,

romanın ayrılmaz bir parçası olarak dikkate alınmak durumundadır. Hele hele anlatıcının kendisi de romanın kişileri arasında bulunmaktaysa, kişisel özelliklerinin önemi büsbütün artmaktadır. Unutmamak gerekir ki, romandaki her şey bize, onun bu kendisine mahsus özelliklerinin süzgecinden geçerek ulaşmaktadır.¹⁷

Öyleyse, eserle ilgili "hususilikleri" anlamak, açıklamak ve yorumlamak için, önce metnin "bakış açısı"nın tespit edilmesi bir zorunluluktur. Tabii, aynı eserde birden çok bakış açısı varsa bunları da belirtmek ve birbirleriyle ilişkileri üzerinde düşünmek gerekmektedir. Aksi halde eserin dünyasına layıkıyla girilemeyecektir. Şerif Aktaş, bu noktada, bilhassa eserin "söylem"ine dikkat çekmektedir. Ona göre, romanın hikâyesini özet hâlinde vermek, başka bir vasıta ile ifade etmek mümkündür. Ama "söylem"i ne özetlenebilir ne de başka bir vasıttan yararlanılarak ortaya konulabilir. Çünkü o, belli bir bakış açısından hareketle, vaka çevresinde, bir defaya mahsus olmak üzere vücut bulmuştur, herhangi bir müdahale, aynı hadise çevresinde başka bir "söylem" in ortaya çıkmasına sebep olacaktır.¹⁸

Peki, yazar eserini anlatarak mı sunacaktır, göstererek mi? Göstermek her ne kadar, tiyatroya ait bir dışavurum ise de bir ölçüde roman ve hikâyelerde de kullanılmaktadır. "Bakış açısı" konusunun açıklığa kavuşturulmasında bu sorunun da yanıtlanması gerekmektedir. Henry James gibi bazı yazarlar "gösterme"den yana tavır takınmışlar; romancının hikâyesini elden geldiği ölçüde bir tiyatro yazarı gibi gözler önüne sermesi gerektiğine inanmışlardır. Bu yaklaşımın en büyük savunucularından olan Percy Lubbock, 1921 yılında yayımladığı *The Craft of Fiction* adlı eserinde, işi, roman sanatının, ancak, yazarların hikâyelerini "gösterilecek bir şey" olarak düşünmeye başlamalarından sonra doğduğunu söyleyecek kadar ileri götürmüştür. Lubbock, "gösterme"nin karşılığı olarak "drama", "anlatma"nın karşılığı olarak ise, "panorama" ile "Picture" sözcüklerini kullanmıştır. "Panorama", romancının sırasında

¹⁶Daha fazla ayrıntı için bkz; Tekin, **a.g.e.** , s. 26-28.

¹⁷Ünal Aytür, **Henry James ve Roman Sanatı**, Ank. , Ankara Üniversitesi Basımevi, 1977, s. 18-19.

¹⁸Aktaş, **a.g.e.** , s. 83

uzun yıllara yayılan geniş bir yaşam kesimine uzaktan bakarak bunu okuyucuya genel çizgileriyle ve kendi gördüğü gibi sunmasıdır. Bundan ötürü anlatma yönteminde sık sık özetlemeye başvurulmaktadır. “Gösterme”, bir olayı ya da durumu, belli bir zaman ve yer içinde, daha çok kişiler arası konuşma ve eylem biçiminde okuyucuya sunmaktır. Percy Lubbock, “anlatma” ile “gösterme” arasında şöyle bir ayırım yapmaktadır: “Anlatma”da okuyucunun yüzü hikâyeyi anlatan kimseye dönüktür, onun sözlerine kulak vermektedir; “gösterme”de ise, okuyucunun gözleri hikâyeye çevrilmiş, onu seyretmektedir.

Değişik zamanlarda, değişik yerlerde geçen tüm olayları “gösterme” yöntemiyle canlandırmanın güçlüğü, uzunluğu, hatta gereksizliği ve sıkıcılığı ortadadır. Bu bakımdan sırf “gösterme” yöntemiyle yazılmış roman yoktur denilebilir. Genellikle romancılar, hem “anlatma” hem de “gösterme” yöntemini birlikte kullanmaktırlar. Bunu da hikâyenin üzerinde fazlaca durulması gerekmeyen bölümlerini özetlemek suretiyle yapmaktadırlar. Romancıların “gösterme”den vazgeçememelerinin sebebi, bu yöntemle okuyucuların kendilerini olayların içinde hissetmelerini sağlamak istemeleridir. Çünkü sahneye konulmuş olaylar, her şey o anda olup bitiyormuş duygusu vermek suretiyle izleyicileri, bir tür tanığa dönüştürmektedirler. “Gösterme” yöntemi, bu yüzden özellikle duyguların yoğun yaşandığı anların aktarımında tercih edilmektedir.¹⁹ “Anlatma”da bunu gerçekleştirmek fevkalade zordur, çünkü okuyucu olup bitenleri hep ikinci ağızdan dinlemektedir. Olayları birinci elden gören, değerlendiren, eleştiren, yorumlayan hep anlatıcının kendisidir. “Gösterme”de ise, yazar, kendisi aradan çekilmekte, okuyucuyu sahnede olaylar ve kişilerle baş başa bırakmaktadır

3.2.1. Yazar-Anlatıcının Bakış Açısı

İster “anlatma”ya çalışsınlar, ister “gösterme”ye, yazarlar, eserlerini kazandırmak istedikleri anlam ve şekle göre anlatıcı veya anla-

¹⁹Henry James, Percy Lubbock, Norman Friedman, Phyllis Bentley gibi yazar ve eleştirmenlerin bu konudaki görüşleri, kaynakları ve değerlendirmeleri için bkz; Aytür, **a.g.e.**, s. 22-24.

tıcılar yaratmak durumundadırlar. Eserlerde her şeyi bilen ve gören bir konumda bulunan anlatıcılar, sahip oldukları bu özellikleri ve her alandaki sınırsız güçleri dolayısıyla “ilahi” bir nitelik arz etmektedirler.²⁰ Onlar hem olaylara hem kişilere hem de geçmiş ve geleceğe dair her şeyden haberdardırlar. Aynı zamanda sorumsuzdurlar, anlattıklarını nasıl, nereden, kimden öğrendiklerini söylemek ve belirtmek mecburiyetinde de değildirler.

Her şeyi gören, işiten, bilen anlatıcılarla tanrısal bakış açısına sahip böyle eserlerde anlatıcılar, yazarın dilini kullanarak ait olduğu âleme ait mekânı, şahıs kadrosunu ve hayat tezahürlerini nakletmekte veya dikkatle sunmaktadırlar. Aktaş, buradan hareketle “hâkim bakış açısı”yla yazılmış bu tür eserlerdeki anlatıcıyı “yazar-anlatıcı” olarak adlandırmaktadır.²¹

3.2.2. Kahraman Anlatıcının Bakış Açısı

On sekizinci yüzyıldan itibaren gelişen bir başka yöntem de hikâyeyi romanın başkişisine, yani kahramanına anlattırmaktır. Daniel Defoe, gerçeklik duygusu yaratmakta etkili olduğu inancıyla Robinson Crusoe’dan Roxana’ya kadar bütün romanlarında bu yolu kullanmıştır. Otobiyografik karakterli bu yöntemin başlıca özelliği, romanın konusunun da anlatıcısının da aynı kişi olmasıdır. Hikâye

²⁰Tanrısal bakış açısı yöntemi, yazar ile okuyucunun ortak değerlere sahip bulundukları toplumlarda geçerlidir. Çünkü böyle bir anlatım yönteminin kullanılabilmesi için yazarın ileri sürdüğü görüş ve düşüncelerin okurlarınca da benimseneceğine, paylaşılabileceğine güvenmesi gerekir. On sekizinci yüzyıl İngiltere’sinde romancıyla okurunun üstünde birleştikleri yaygın değerler, tanrısal anlatım yönteminin kullanılabilmesi için uygun bir toplum ortamı oluştuyordu. Böyle bir ortak değerler ortamı on dokuzuncu yüzyılın sonlarına değin sürdüğünden, bu yöntem birtakım değişikliklerle Jane Austen, Dickens, Thackeray, George Eliot, Meredith, Flardy gibi yüzyılın önde gelen romancılarınca da kullanılmıştır. Bütün bu yazarların bu yöntemle anlatılan romanlarında yazarın varlığı göz önündedir; hikâyeyi anlatmakla kalmaz, olaylar hakkında açıklama ve yorumlarda da bulunur. Yirminci yüzyılın başlarında, özellikle Birinci Dünya Savaşı’ndan sonraki yıllarda görülen toplumsal değişiklikler insanların ortak inanç ve değerlerini sarsıtıkça, kendi görüş ve düşüncelerini açıkça ileri sürmenin güçlüğünü gören roman yazarları daha nesnel anlatım yöntemleri aramaya, daha sınırlı bakış açıları kullanmaya başlamışlardır. Bkz; Aytür, **a.g.e.**, s. 25.

²¹Aktaş, **a.g.e.**, s. 95-96.

anlatıcının kişiliği etrafında gelişip şekillenmektedir. Bu tür metinlerde en çok tutulan yol, anlatıcı kahramanın çocukluk ve gençlik yıllarından başlayarak tüm hayatını gözden veya belli bir yaştan sonra hatırlama yoluyla geriye, eski günlere dönmesidir. Böylece, geçmişte olup bitenleri erişmiş bulunduğu yeni ve tecrübeli yaşın bakış açısından bir kere daha yaşamakta ve anlatmaktadır.

Böylece, bu tür romanlarda iki ayrı kişilik ve bakış açısı ortaya çıkmaktadır; bunlardan birincisi, anlatıcının olayları yaşadığı sıradaki kişiliği ve bakış açısıdır, ikincisi ise, o an, geçmişi hatırladığı ve anlattığı sırada içinde bulunduğu kişilik ve bakış açısıdır. Böyle ayrı kişilikler ve bakış açılarının bulunduğu romanlarda aradaki farklılıkların bulunup tartışılmasının, eserin özünün ve anlamının kavranmasına mühim katkılar sunacağı açıktır. Yazar bile böyle bir karşılaştırmayla kendisindeki değişim ve dönüşümleri izleyebilecektir. Otobiyografik yöntemle yaratılan ikili bakış açısının romancıya sağladığı önemli yararlarından biri de, kahramanını okuyucuya hem yakından ve içten, hem de uzaktan ve dıştan gösterebilme imkânı bulmasıdır.²²

3.2.3. Görgü Tanığı Anlatıcının Bakış Açısı

Anlatma esasına bağlı bazı metinlerde, “anlatıcı”, kahramanlardan daha az bilgi sahibi olabilmektedir. Bu durumda o da hikâyede yer alan kişilerden birisinin gözünü kullanmakta, böylece “bakış açısı”nı hayli genişlet-

²²“Anlatıcı, olayların geçtiği sırada neler düşünmüş, neler duymuş, olup bitenlerden nasıl etkilenmiştir? Olayları yaşayan kimse olarak, tüm bu soruların karşılığını en iyi, en yakından kendisi bilecek ve açıklayacak durumdadır. Öte yandan, olaylardan olgunlaşarak ve yeni bir anlayış kazanarak çıkmış bulunduğu, eski günlere döndüğünde, aradan geçen sürenin sağladığı uzaklığın da yardımıyla, o zamanki benliğini nesnel bir biçimde gösterebilmek ve değerlendirebilmek olanağına da sahiptir. Bundan ötürü, otobiyografik yöntemde anlatıcının durumu, kişileri hakkında her şeyi gören ve bilen tanrısal yazarın kullandığı anlatıcıya benzer. Ne var ki, tanrısal bakış açısına sahip anlatıcı romandaki tüm kişilerin içlerine girerek her türlü duygu ve düşüncelerini açıklayabildiği, herkes hakkında her şeyi bildiği halde, birinci şahıs bakış açısı kullanılan romanlarda anlatıcıyalınızca bir kişi hakkında tam bilgiye sahiptir, o da kendisidir.” Bakış açısına dair daha fazla ayrıntı ve kaynak bilgisi için bkz; Aytür, **a.g.e.**, s. 26-37.

mektedir. Görgü tanığı bir anlatıcının devrede olduğu bu tür eserlerde, tabii olarak derinlemesine ruh ve duygu tahlillerinden ziyade “gözleme” ve “izleme” eylemleri öne çıkmaktadır. Zira görgü tanığı ya da gözlemci durumundaki anlatıcılar, tanrısal bakış açısına sahip anlatıcıya tanınan tüm ayrıcalıklardan yoksundurlar ve yalnızca görebildikleri, işitebildikleri, öğrenebildikleri bilgiler çerçevesi içinde kalmak durumundadırlar. Romanın diğer kahramanlarının iç dünyalarında yaşadıklarını, zihinlerinden ve gönüllerinden geçirdiklerini bilme imkânları bulunmadığı için, olsa olsa, gözlemlerine dayanarak bazı tahminler yürütebilmektedirler. Fakat, gözlemci-anlatıcılar büsbütün aciz durumda da değildirler, hikâyenin baş kişisi ve olaylar hakkında kendi gözlemleriyle yetinmeyip soruşturmalarla bulunabilme ve üçüncü kişilerle konuşup ayrıntılı araştırmalar yapma gibi özgürlüklere sahiptirler. Esasen asıl görevlerinden birisi eldeki bilgileri değerlendirmek ve yorumlamaktır.

4. Geleneksel Romana Parodik Yaklaşım

Size Pandisya Yaptım, “çok anlatıcılı”, dolayısıyla “çok bakış açılı” bir roman... Romanın takdim edicisi konumundaki “Çilek rengi elbiseli genç kadın”, birinci tekil şahıs kipini kullanmaktadır, yani (ben) anlatıcıdır:

“Ben bir yalancıyım. Az sonra okuyacaklarınız da yalanlar üzerine kurulu. Bu bir suç mu? Bilmem. Ben artık sadece hikâyedeki kahramanların bana anlattıklarını hatırlıyorum.” (s.9)

Ama o, kurgunun asıl anlatıcısı değildir, sadece, kendisinin de belirttiği gibi, hikâyenin parçalarını bir araya getirmeye çalışmıştır, bunu da anlatılanların doğru olup olmadığını sorgulamadan yapmıştır:

“Gösterdiklerinin, hatta gösteremediklerinin de doğrularını inşa ettiğini unutmaksızın. Herkes içini açabildiğince açar, hakikatlerini taşıyabildiğince taşır diyorum, geçiyorum. Hem yaşadıklarım bana yetiyor. İçimdeki kötülük de...” (s.9)

Romanın ikinci anlatıcısı da bir tür takdimci olarak kurgulanmıştır. “Alikobenî” (Bir Roman Taslağı) adlı bölüm, eserin başın-

da, sanki bağımsız bir parça gibidir. Ama, yine birinci tekil şahıs kipiyle konuşan bu anlatıcı, daha sonra sekiz-on yaşlarında “sessiz ve yalnız” bir çocuk olarak eserde görünecek, son bölümde ise, yeni yetme bir yazar olarak karşımıza çıkacaktır.

Birinci ve ikinci anlatıcı, doğal olarak “gözlemci” ve “izlenimci” bir bakış açısını ortaya koymaktadırlar.

Üçüncü anlatıcı; defterlerin yazarı... Hikâyeyi, üçüncü tekil şahıs kipiyle aktarıyor. Yani, her şeyi gören, bilen, işiten anlatıcı durumunda ve doğal olarak tanrısal bakış açısı sahibi... Birinci defterde mekân Rahel’in evi... Rahel’in eşini kaybedişi, oğlu Yusuf’la ortada kalışı ve hayata tutunmaya çabalayışı anlatılıyor:

“Merak etmeyin Madam Rahel. Yetişir, bu da yetişir...”

Sadece seçtiği kelimelerde değil, sesinde de bir olgunluk vardı. Nasıl olmasını ki... O da çok zor koşullar altında büyümüştü. Ne kadar büyümüşse artık. Sütünden bir yudum daha alırken makinenin iğnesine ipliği titizlikle geçiren bu kıza bir daha baktı. ‘Zavalı kız...’ dedi kendi kendine ama cümlesini tamamlayamadı.”(s. 42-43)

Ne var ki, defterlerde tanrısal bakış açısına sahip bu anlatıcıdan başka ikinci bir anlatıcı daha bulunuyor. Başka bir söyleyişle, tanrısal bakış açısına sahip anlatıcı, metnin akışı içinde yer yer, bu yukarıdan bakışı bırakıyor ve ailenin içinde bulunan ve her şeyi izleyen, fakat kimsenin kendisini görmediği, bilmediği bir kişi olarak konuşmaya başlıyor:

“Bu sahneyi unutmadım. Seyrettiğim hiçbir sahneyi unutmadım. Oyunun size elimden geldiğince tanıtmaya çalışacağım kahramanları beni görmüyordu. Kural buydu. Sonuçta her beraberliğin bir kaderi vardı, değil mi? Bu hikâyedeki kaderim de böyle bir kaderdi işte. Kendimi, her yerde olabilmek için, bile bile silmeyi tercih etmiştim. Bile bile yok etmeyi. Ya da böyle var etmeyi... Aksi halde yaşananları yeniden inşa edemezdik. Çok mu tuhaf? Hiç değil. Yaşadıklarım, yalnızca gerçek sandıklarınız kadar tuhaf, inanın. Ben sadece birçok insanın yaşadıklarından ilham aldım. Oyunu tanıdık bulup bulmamakelinizde. Kendinizi bu oyunun oyunculuğunu veya seyirciliğini yakıştırmak da. Ben tüm görebileceklerle

rimi gördüm. Onlar ve bende bıraktıkları için. Yaşamak için. Yaşadıklarına inanmak için...” (s.35)

Sağlam bir görgü tanığının ağzıyla konuşan bu anlatıcı, zaman zaman hükümler de veriyor, yorumlar yapıyor, düşünceler beyan ediyor:

“Nasıl bir çelişkiydi bu? Kim bilir... Ortada bir çelişki de yoktu belki. Tüm yaşananlar kendi içlerinde bir bütündü. Şüpheleriyle, sorularıyla, insanın kendisinden daha zayıf, ya da güçsüz gördüğü birine yardım edebildiği duygusuyla güç kazanmaya duyduğu ihtiyaç da... Rahel bu gerçeğin farkında mıydı? Değildi bence. Bu hikâyenin kahramanı olarak sınırları, en kibarca söyleyişle, böyle gerçeklere varmasını sağlayacak soruları sormasına imkân vermiyordu çünkü.”(s. 43)

Bazen de etkisiz ve silik bir kişilikle sadece izleyen ve gözleyen bir kahraman konumuyla eserde bulunmaktan şikayet ediyor:

“Rahel bu meselenin ne kadar derinliklerine inebilirdi? Cevap vermekte zorlanıyordum. Onun benimkinden farklı bir dili vardı sonuçta. Hayata bakışını da ortaya koyan bir dili... Bu bakış onun bu yemeği, alışkanlıkların verdiği rahatlığın biraz dışına çıkarak, küçük bir dokunuşla daha lezzetli bir hale getirmek için bir çaba gösterme ihtiyacı duymasının da önüne geçiyordu. Ama ne yapabilirdim?.. Benim de bu hikâyenin seyircisi ve anlatıcısı olarak sınırlarım, hatta çaresizliklerim vardı dediğim gibi. Yapabilseydim, ona, yemeği daha lezzetli bir hale getirebilmesi için, ayçiçeği yağı yerine zeytinyağı kullanmasını, sade su yerine tavuk suyu kullanmasını, hatta bu suyun içine ince kıyılmış iki üç diş sarmısak katmasını tavsiye ederdim, ama yapamıyordum işte.” (s. 53-54)

Defterlerde karşımıza çıkan her şeyi gören, işiten, bilen tanrısal bakış açısına sahip anlatıcıyla bir tür görgü tanığı nitelikli bu pasif anlatıcı, esere, sanki karşılıklı konuştukları bir tiyatro havası veriyorlar:

“Hikâye uzundu. O da bu hikâyeden öğreneceklerini öğrenmiş, gereken hayat derslerini almıştı. Ama hatırlamak istemiyordu artık. Hatırlaması gerekenleri hatırlamıştı zaten. Şimdi o günlerden kalan kırgınlıkların da kendisine neler öğrettiğini daha iyi anlayabiliyordu. Bir aydınlanma zamanının içine düştü-

ğünü hissediyordu, bunu da ben söyleyeyim. Ama nasıl bir aydınlanmaydı bu? Yoksa... "(s. 72)

Eserin, bu tür anlatıcı oyunları ile klasik roman anlayışı ve kurgusunun bilinçli bir parodisi olduğu düşünülebilir. *Size Pandispanya Yaptım*, gerçekten, hem anlatıcıları, hem onların farklı bakış açıları, hem de birbirleriyle konuşur gibi yansıtılmalarıyla dikkate değer nitelikte bir yapı ortaya koymaktadır. Eserin oyunsuluğunu da, yine, geleneksel roman türüne kazandırılmaya çalışılmış bir zenginlik olarak değerlendirmek mümkündür.

İkinci defterde mekân Rahel'in ablası Lea'nın oturduğu ev... Lea'nın hayat hikâyesine şöyle bir değinildikten sonra metnin odağına yemekler yerleştiriliyor. Burada da anlatımı, tanrısal bakış açısına sahip anlatıcıyla gözlemci bakış açısına sahip görgü tanığı anlatıcı beraber karılıklı konuşma havası içinde yapıyorlar:

"Gülümseyordu. Bu gülümseme karşısında ben de gülümseme ihtiyacı duydum. Benimkinin çok farklı bir sebebi vardı ama. Gönlünün tüm yaşananlara ve kendisine yaşattıklarına karşın, küçük ve asi oğluna kaydığını itiraf edemediğini, hiçbir zaman da edemeyeceğini görebiliyordum çünkü. Bir kadının kendisine acı çektiren belalı bir sevgiliyi, gizli-den gizliye, iyi kalpli bir sevgiliye, hatta bir eşe tercih etmesi gibi bir durumdu bu sanki. Tanıklığını yapmak zorunda kaldıklarının doğurduğu öfkede tercihinin de bir payı var mıydı? Bu soruyu da ben soruyordum. Kendimi sorularıyla, onuysa o sabah yaşadıklarıyla başbaşa bırakmaktan başka çarem yoktu. Hepimiz yine yapabildiğimizi yapıyorduk.

Yatağından bu karışık duygularla kalkmaktan başka çaresi yoktu. Doğruldu, tuvalete gitti, bacaklarının arasındaki bezi değiştirdi. Artık böyle bir mecburiyeti de vardı. Çişini kolaylıkla tutamıyordu artık." (s. 109)

Sayfalar ilerledikçe, içeriden biri olarak konuşan görgü tanığı anlatıcının, "Alikobeni" adlı roman taslağının yazarı, Lea'nın sessiz ve yalnız torunu olduğu hissettiriliyor. Böylece romanın parçaları da birbirleriyle eklemleniyor:

"Her zamanki gibi, o sofrada ihtiyaç duyulanlardan fazlasını mı yapacaktı? İhtimal

onu sadece gülümsetebilirdi. Dil pişiyordu, hatta pişmek üzereydi. Kabak dolmaları da, 'kaşkarikas' da ocaktaydı. Hamaratlığı üzerindeydi, kendisine iyi yol aldığını söyleyebilirdi. Duygunun verdiği güçle gül böreklerine de el atabilir miydi? Atabilirdi. Çocukları kalkana kadar yetiştirebildiğini yetiştirirdi artık. Bu yemek de el tutan yemeklerden sonuça. Ama başka çaresi yoktu, yapacaktı. Sofrada yer alacaklara çoktan karar vermişti.

Resimler yine birbirinin içinde kaybolacaktı. Yeniden inşa edilecek o hikâye için. Madem sahnede kalınacaktı, bu oyunu da görmek ve yaşamak gerekiyordu galiba. Patlıcanlı gül böreği... O çocukluk dünyama kurduğum dil köprüsündeki adıyla da 'bulema de berencena'..." (s. 117-118)

Bu bölümlerde, her şeyi bilen anlatıcının sesinin biraz kısıldığını görgü tanığı konumundaki yazar-anlatıcının daha çok devrede olduğunu söylemek mümkün. Herhalde, bunun, anlatımın yapıldığı mekânlarla ilişkisi olmalıdır. Daha önce, büyük teyzesi Rahel'in evinde olup bitenlere dair gözlemleri sınırlı olan çocuğun, ikinci defterde, hikâye kendi evlerine taşındığı andan itibaren daha çok şey görüp duyduğu, yapılan yemeklerin kokusunu aldığı, bu yüzden daha çok konuştuğu düşünülebilir. Gözlemci çocuk yahut yazar-anlatıcı, Lea'nın büyük oğlu Gad'ın oğludur. Fakat büyükannesinin yanı sıra pek sevmediği anlaşılan amcası Aşer de onlarla birlikte oturmaktadır:

"O çocuk sessizdi ama o sabah, çok çok sessizdi. İçindeki birçok sese rağmen. Gününü geldiğinde amcasını nasıl öldüreceğinin hesabını da yapacaktı. Ama bu hikâye başka bir zamanın hikâyesiydi." (s. 126)

İki ayrı bakış açısının aynı metinde iç içe sunulması romana hiç şüphesiz büyük bir derinlik kazandırmaktadır. Bir taraftan, yazar-anlatıcının yaptığı gözlemler ve yaşadığı duygular, birinci ağızdan "içeriden" yansıtılırken, diğer taraftan, (O) anlatıcının tanrısal bakış açısıyla olaylar ve kişiler "dışarıdan" yorumlanabilmektedir. Hatta yazar-anlatıcı bile değerlendirilebilmektedir:

"Çocuk henüz yemeğini bitirememişti. Biraz daha kalacaktı orada. Biraz yavaştı, biraz da güçsüz. 'Babasının oğlu' diye düşündü Lea, hafiften kederlendi. Üzerine o kadar çok titri-

yordu ki... Sonra o da yemeğini bitirdi, kalktı, sessizce gitti. Aklında ertesi sabah evin kapısının altından atılacak ve daha hiç kimse uyanmadan bir çırpıda bitireceği '1001 Roman' dergisindeki maceraların nasıl devam edebileceği sorusu vardı." (s. 127)

Böylece, anlatanın da anlatıldığı, gözleyen de gözetlendiği bir yazım tekniği ortaya çıkmaktadır. Bu yöntemin okuyucunun görüş alanlarını genişletmek suretiyle kurgunun inandırıcılığını artırdığı muhakkaktır. Zira, yazar, olayların gelişimine göre hareket etmekte, hangi anlatıcı daha uygunsa ona yönelmektedir. Örneğin, Lea, küçük oğlu Aşer'i Rahel'in kalfası Rozi ile aynı yatakta yakalamıştır. Bu sahnenin Lea, Aşer ve Rozi cepheleleri vardır, dolayısıyla aynı anda hem dışarıdan hem içeriden bakış açılarına ve bilgilendirmelere ihtiyaç duyulacaktır. Yazar da böyle düşünmüş, burada sözü, her şeyi gören, işiten, bilen anlatıcıya bırakmış, olayın kahramanlarının ruh hallerini kolayca okuyucuya yansıtmıştır. Önce Lea:

"En doğrusu bu durumda alacağımı alıp, sesini çıkarmadan, kendisini de farketirmeden çıkıp gitmek, sonra da o çok sevdiği üç maymunu oynamaktı. Ancak hani ne derler, şeytan dürtmüştü bir kere. Üstelik ne gizlemeli, her insanın içinde bir iblis, bir karanlık barınabilirdi. Kapı da aralıktı... İçeri göz ucuyla bakmıştı şöyle bir. Bakmasıyla birlikte de o şoku yaşamıştı işte. Yataktaki kız Lina değildi, oğlunun nişanlısı değildi, Rozi'ydil.. Rahel'in yanında çalışan o sessiz, çalışkan, içine biraz fazla kapalı bildikleri Rozi..." (s. 131)

Anlatıcı, tanrısal bakış açısı avantajıyla hemen ardından Rozi'nin derin sırlarını okuyucuyla paylaşmıştır:

"Rozi'nin hikâyesindeki en karanlık tarafı da anlatmanın en doğru zamanı... Komşuları subayın karısının evine dikiş dikmek için gitmeye başladığı günlerdi. Henüz on yedi yaşındaydı. Kadının farklı istekleri vardı. Baki-relighinden kurtulması gerektiğini söylemişti. Hayatının en çılğın zevklerini ona tattırabileceğini..." (s. 148)

Sıra yaşananların anlamlandırılmasına ya da yorumlanmasına geldiğinde, hemen yeniden iç içe anlatıma geçilmektedir. Her şeyi bilen anlatıcıyla görgü tanığı anlatıcının birlik-

te görev aldıkları bu kısımları, yazarın, hatıralarını yıllar sonra kaleme almasının gerekçeleri gibi okumak da olasıdır:

"Bizim oyunumuz bir başka sessizlik oyunuydu çünkü. Adı konamamış, tarifi yapılamamış, neden yaşandığı bile yeterince anlaşılamamış bir sessizlik oyunu. Hikâye hayatlarımıza başka türlü yazılamazdı. Onu o gün de, o akşam da kaderiyle başbaşa bırakmak zorundaydım. Seyirciliğimin gerekleri adına. Ben de oradaydım. Tek yapabileceğim buydu. Orada olmak. Olmanın her haliyle, aklınıza gelebilecek her manasıyla. Seyirciliğim aynı zamanda bir tanıklıktı çünkü. Unutamamak da benim kaderimdi, biliyordum." (s.139)

Üçüncü defterde yine Lea ile özenli yemekleri ve geniş aile sofraları merkezdedir. Yani, sahnedeki oyuncuların sayısı bir hayli artmış durumdadır. Yazar, burada daha çok her şeyi bilen anlatıcıya söz veriyor. Zira, seyirci-gözlemci rolündeki anlatıcının, burada anlatılan bir çok hayatın hepsini ayrı ayrı gözlemleme ve seyretme imkânı bulunmamaktadır. Nitekim, dördüncü defterde sahne küçülmüş oyuncular azalmış, anlatım yine ona geçmiştir. Bu bölüme büyük ölçüde ailenin sessiz ve yalnız çocuğunun bakış açısı hâkimdir. O yazgısı olan özel tarih için, çevresinde olup biteni büyük bir dikkatle izlemeyi ve gözlemeyi sürdürmektedir:

"Varlığımı duyurmadan duymaya, kendimi göstermeden görmeye, üstüne üstlük görmek istemediklerimi bile görmeye yazgılıydım yine. Bu oyunun ne daha ne kadar süreceğini bilmiyordum ama, o sabah başlayan perdenin uzun süreceğini hissedebiliyordum. Neden öyleydi bilmiyordum ama hissediyordum işte. Bu hikâyeyi başka türlü yazamazdım... Şimdi de hatırlamak zorundayım." (s.203)

Sadece tanıklıklarını aktarmamakta, aynı görev duygusuyla kendisini de zaman tüneline arayıp bulmakta ve hatırlamaktadır. Dördüncü defter, sessiz ve yalnız çocuğun romancılığa uzanan yolculuğu olarak da okunabilecek niteliktedir.

Roman bundan sonra uzunca bir mektupla devam ediyor. Mektubun sahibi; görgü tanığı anlatıcı, muhatabı ise defterlerin yazarı kimliğinde herşeyi gören, işiten, bilen anlatıcıdır. Şimdiye kadar defterlerde adı konulmamış

biçimde yaptıkları karşılıklı konuşmayı burada daha açık olarak sürdürmektedirler:

“Yazılanları bu halleriyle yayınlamak gibi zorunluluğumuz yok zaten. Neleri karanlıkta bırakıp, neleri günışığına çıkaracağımıza birlikte karar veririz. Vakti geldiğinde... Bu metinleri bir romana dönüştürmemiz gerekecek daha, işimiz çok. Önce hatırlayabildiklerimizi hatırlayalım öyleyse. Hatırlayalım, evet.” (s. 244)

Hemen sonrasında, bu anlatım tekniklerinin, enbaşından beri oynanan oyunun parçası olduklarını öğreniyoruz. Kurgu sahibi, farklı ağızlarla yarattığı sohbet ortamıyla aslında amacının kişinin kendisiyle konuşmalarını canlandırmaya çalıştığını; “Şimdi bu yalnızlık sohbeti nereye gider bilmiyorum.” cümlesiyle ifşa ediyor. Ardından daha da ileri gidiyor, meydana getirilen metni, “yazımız” diyor. Burada, hem iki açılı anlatım hem iki uçlu söylem söz konusu... Yazı, hem metin anlamında kullanılıyor hem de kader anlamında:

“Deneyeceğim ama bir daha deneyeceğim. ‘Yazı’mız için... Bu kelime bile sözünü ettiğim kadere ne kadar yaklaşıyor. Dilin küçük, ama bana hep anlamlı gelmiş oyunlarından biri işte.” (s. 243)

Mektup tekniğinin romanda kullanılması yazarın yeni bir açılımı olarak dikkat çekmektedir. Şüphesiz, samimiyeti artırarak metnini daha inandırıcı kılmaya çalışmaktadır. Zira mektup, XVIII. Yüzyıldan bu yana bireysel duygu ve düşüncelerin edebiyata aktarımında vazgeçilmez bir tür durumundadır. Yazarlar, mahrem durumların ve kişisel itirafların birebir yansıtılmasında en tesirli yollarından biri olarak mektubu görmüşlerdir. Çünkü mektup, anlatımı bir anda “genel” olmaktan çıkarp “özel”leştirebilmekte, hattahikâyenin merkezine somut bir insanı yerleştirdiği için “özgün”leştirebilmektedir.

Size Pandispanya Yaptım romanında da kurgu sahibi, mektup türünü, bir itiraf aracı olarak kullanmıştır. Şimdiye kadar, çoklu anlatıcı tipleri ve farklı bakış açılarıyla atılmış olan düğümler buradan itibaren çözülmeye başlanmıştır.

5. Dil ve Üslup

Roman, dili, şiir ve hikâyeden daha fazla ve daha kapsamlı şekilde kullanan bir türdür. Bu da tabiidir; dil, her şeyden önce bir anlatım aracı, roman da, her şeyden önce, bir anlatım sanatıdır.

Romanla dil arasındaki ilişki üzerinde düşünürken, karşılıklı bir etkileşimden söz etmek mümkün, hatta gereklidir. Roman, dil-den yararlanırken, ona yeni değerler, nitelikler ve biçimler kazandırmaktadır. Böylelikle dil, sadece yaşanan dünyanın değil, kurgulanan dünyanın da sesi olabilmektedir. Aynı şekilde dil de romanı özelleştirmekte, dönüştürmekte ve zenginleştirmektedir. Bu artık umurun günlük hayatta konuştuğundan ayrı bir dil; “roman dili”dir.

Ama hemen vurgulamak gerekir; dil, bir romancı için amaç değil, sadece bir araçtır. Roman sanatında asıl amaç, konuya en uygun biçimi bulmaktır. Başka bir ifadeyle; olay, kişi, zaman, mekân gibi unsurların belirli bir yapıyla ve formla sunulabilmesidir. Anlatmak elbette önemlidir, ama, romancı için çok daha önemli olan şey; anlattıklarını somutlaştırabilmesi; gerçeklik zeminine oturtabilmesi ve okuyucunun zihnine adeta kazıyabilmesidir. Bunun için, romancının, dilin imkânlarını ustalıkla yerli yerinde kullanması yetmemekte, ilave olarak kendi tarzını ve biçimini de yaratması gerekmektedir. Dil, bir eserin genel anlamda “söylem tabakası”nı oluşturmaktadır. Bir de eserin “estetik tabakası” vardır. Bu da ancak belirli bir biçimle, formlar gerçekleştirilebilmektedir.²³ Roman sanatında dil, bakış açısıyla da doğrudan ilişkilidir. Çünkü eserin anlatıcısının kimliği ve konumu kullanılan dili ve üslubu da belirlemektedir.

Üslup, edebiyatta, genel bir yaklaşımla “kişisel yazma biçimi” olarak görülebilir. Yazar, elindeki malzemeyi kendine göre sıralamakta, işlemekte, yorumlamakta ve bir kompozisyon içerisinde okuyucuya sunmaktadır. İşte bu süreçte, “anlatımın kazandığı biçim” ya da “içeriğin kazandığı form”, üslup olarak tanımlanmaktadır. Genelde sanatın, özelde romanın, hikâyenin hatta şiirin nihai hedefi

²³“Sanat, esasen ifade edicidir (expressive); ancak biçimlendirici (formative) olmadan ifade edici olamaz.” (E. Cassirer, *Essay on Man*, New York 1953, s. 181) Bkz, Tekin, a.g.e. , s. 164-165.

olan bu form, sanatkarın kişisel tasarrufunun, beceri ve ustalığının beyaz kağıttaki yansıması, adı konulmamış imzasıdır.²⁴

Psikanalitik eleştirinin önde gelen isimlerinden Norman H. Holland, bir sanatçının üslubunun onun kişiliğinin aynası olduğu görüşündedir.²⁵ Ona göre, edebiyat yapıtının oluşumunda işlevsel olan mekanizmalar ego-nun savunmalarına benzemektedir. Sözelimi, ironi; tepki oluşturma ya da tersine çevirmeye, boşluk bırakma; inkar ya da baskılamaya karşılık gelmektedir. Holland açısından eserin hem formu, hem de anlamı savunmaya dâhildir. Yazarın savunma, yani biçimlendirme aşamasında aldığı zevk, ekonomik bir çoğaltıcı gibi işlev görmek, o forma ve savunmaya yönelik izleği güçlendirmekte, böylece yazarın kendine özgü üslubunun ortaya çıkmasına imkân sağlamaktadır.²⁶

Size Pandispanya Yaptım, otobiyografik bir eser... Yazar, kaçamadığı bir kaderin pençesinde kıvrılırken, bir çıkış yolu bulabilmek ümidiyle geçmişini canlandırmaya çalışıyor.

"Kitap yazmak tek anlamlı eylem değil elbet. Hayatın kendisi de var, gönül tarihimiz de var. Bize bazı kaybetmelerin kazanmak anlamına gelebileceğini fısıldayan savaşlarımızın öğrettikleri de var. Vicdanımız var. Kendimizi öğrenme savaşımız... Bu savaş ne çok ölümü yaşamayı ve hatırlamayı gerektiriyordu değil mi?... Koparıldığımız yerleri özleyişimiz, özümüze dönmek için aldığımız yaralar... Ben meseleye bu taraftan baktığımda yazmayı bir kader gibi gördüm." (s. 243)

Esasen yaşananlar hiçbir zaman boşuna yaşanmamıştır. Ve yaşananlardan artakanların taşınmaları hiç kolay değildir:

"Bende kalanları daha fazla taşıyamayacağım çünkü artık. Hele hele bu defterlerin ardından... İçimde yıllar boyunca neleri tutmuş, saklamışım meğer. Şimdi daha iyi anlıyorum. Hatırladıkça gördüklerimin bana boşuna yaşatılmadığını da anlayabiliyorum ama." (s. 244)

Onun için ısrarla anlatmaya çalışacak, biriktirdiklerini gereği gibi anlatabildiği takdirde ancak istediğince özgürleşebileceğine, yaşadığına inanabilecektir:

"...O günlerin lanetinden yine de tam anlamıyla kurtulamadığımı itiraf etmeliyim. Tüm çabalarım rağmen kendimi istediğimce özgürleştiremediğimi söylesem, inanır mısınız?... Çocukluk ülkesinin gizli sokaklarında, odalarında, aynalarında yaşananların yaptığı hasarlar kolay kolay tamir edilemez, dahası anlatılamaz derler, doğrudur. Anlatamıyorsanız işte, elinizdeki kelimelere rağmen anlatamıyorsunuz, içinizdeki yıkıntıları farkına vararak ya da varmayarak girdiğiniz, yaşamak istediğiniz her eve taşıyorsunuz. Sonuçta o günlerin yaraları dışarıdan kapanmış gibi görüldüğü halde, içinizde kanamaya devam ediyor, hepsi bu." (s. 243-244)

Gerçi, maziye herkes bir ölçüde hüznülle, o günlerin artık bir daha yaşanamayacağını bilmenin üzüntüsüyle yad eder. Ne var ki, *Size Pandispanya Yaptım*'da hem daha fazlası hem daha farklısı söz konusudur... Yazar, sessiz, yalnız ve mutsuz bir çocuk kimliğiyle geçmişini yeniden kurarken, doğal olarak, iki kat zorlu iki kat karmaşık duygular içinde görünüyor. Bir yanı, her şeyi iyilikler ve güzelliklerle hatırlayabilmeyi istemekte, diğer yanı, acıları ve mutsuzlukları da listeye dâhil etmektedir. Bu, acısıyla tatlısıyla hayatı yansıtmaktan ziyade, genel olarak hayatı değerlendirmek ve ölçüye vurmakla ilgili bir sorun, kişinin kendisiyle kavgası gibi bize yansıyor. Belki de hem kendisiyle hem ailesiyle hem kenti, hem de toplumuyla bir hesaplaşması...

"Zamanın ancak bir yerine gelmiş, sonra da durmuşum. Yaslarıyla yüzleşmekten kaçanlar ile geçmişlerini taşıyamayanlar hep böyle yaparlar, biliyorsunuz. Tarihin bir kısmı onlar için hiç yaşanmamıştır sanki. Oysa yaşamıştır. Hem de tüm anları ve ölümleriyle... O kadar ki, hatırlamak istemeyenlerde bile etkilerini sürdürürler. Bakın ben de şimdi aynı

²⁴Üslup, dilin mecazi gücünü, renk ve eylem zenginliğini, kısacası dilin anlatım dağarcığını kişisel beceriyle söze veya özellikle yazıyı dökmek, dile hayatıyet (canlılık) kazandırmak demektir. Temelde anonim bir karakter taşıyan dil, sanatkarınmizacından, düşünce ve felsefesinden gelen destekle özelleşir, üslup boyutu kazanır." Daha fazla ayrıntı için bkz; Tekin, *a.g.e.*, s. 165-168.

²⁵Bu söyleyişin geleneksel kültürümüzdeki karşılığı; "Üslûb-ı beyân - Ayniyle insân" şeklindedir. Fakat, burada Holland'ın kasdettiği biraz daha farklı ve kapsamlıdır; üslup araştırmasında, kelimelerin seçiminden kullanılan seslere ve cümle yapılarına kadar birtakım somut verilerin dikkate alınmasını öngörmektedir,

²⁶Norman H. Holland, *The Dynamics of Literary Response*, New York : Oxford University Press. 1968, s. 225, 239.

kaçışa sığıyorum. Ancak kendimle bir kavga verdiğimi söylemeliyim.” (s. 239-240)

Holland’ın açtığı yoldan yürümek istersek, *Size Pandispanya Yaptım* romanındaki çoklu anlatımı, yazarın içinde bulunduğu “çatışma” ve “hesaplaşma” durumunun kâğıda dökülmesi ve bir forma dönüştürülmesi olarak yorumlayabiliriz. Yazar, dünden bugüne yüreğinde birikmiş olan tortuları, yarattığı birçok kimlik ve bakış açısıyla tartışmaya ve irdelemeye çalışmıştır. Eğer, böyle karmaşık bir ruh hali içinde olmamış olsaydı, şüphesiz böyle iç içe bir form da doğmayacaktı. Her şiirin kendi biçimiyle var olması gibi, romanlar ya da hikâyeler de yazım aşamasında kendi biçimlerini kendileri bulmaktadırlar. Bulmalıdırlar.

Meseleyi biraz daha açalım. Form, bilinçaltında bulunan ve bilinç alanına ulaşması arzu edilmeyen fantezileri ve içeriği manipule etmeye yarayan bir düzenleme prensibi olarak tanımlanabilir. İçeriğin unsurları böylece gizlenmiş ve yapılandırılmış olarak dış dünyaya yansımaktadırlar. Bunu şöyle de ifade edebiliriz: Bir yapının içeriği içgüdüye, dürtüye ya da bilinçdışı fanteziye karşılık gelirken, form, bu içeriğin hemen açığa çıkmasını önlemeye yönelik “savunma”ya karşılık düşmektedir. İşlevi, okuyucunun içerikle hemen bağlantı kurmasını, araya mesafeler ve şaşırtmalar koyarak mümkün olduğunca geciktirmekve böylece yapıttan alınan zevki artırmaktadır. Yani, okuyucunun reaksiyonunu büyük ölçüde eserin formu belirlemektedir. İçeriğin sistemli bir biçimde sunulmadığı durumlarda eser, sırrı ilk bakışta çözülen ve anında tüketilen bir nesneye dönüşmektedir. Çünkü içerikle form arasına hiçbir mesafe konulmamış, söylenmek istenilen, melodramatik ve pornografik eserlerde olduğu gibi, en basit ve en çıplak halde doğrudan söylenmiştir.²⁷

Yazar, araya çeşitli mesafeler koyarak okuyucuyu oyalamak ve sürükleyiciliği artırmak adına içeriği sarıp sarmalarken, kurgu, zaman, mekân, çeşitli anlatım teknikleri ve bakış açılarıyla birlikte dilden de yararlanmaktadır. Bazen, en çok dilden yararlanmaktadır. Esasen dili özel kullanma çabası da uygun bir form arayışı anlamına gelmektedir. Fakat özellikle vurgulamak gerekir ki, bilinçaltı meka-

nizmalarının devrede olduğu bu süreçte eserin kompozisyonunun nihai formu belirlenmiş değildir. Yazarın kafasında bölük pörçük bazı biçimler elbette vardır, ancak, ne kadarının metne yansıtacağı tamamıyla meçhuldür. Cebeci, yaratım aşamasında yazarın metne mutlak biçimde hâkim olmasının mümkün olmadığı görüşündedir: “Zira, sözcük ve ses etkilerinin seçiminden içeriğe kadar pek çok konu, bilinçdışı gereksinimler kapsamında ve bilinçdışının kendine özgü ilkeleri uyarınca belirlenmektedir.”²⁸

Yazarın form oluşturma süreci daha ilk cümlelerinden itibaren kelimeleri seçimi ve dizimiyle başladığına göre, eserin nihai formunu belirleyen psikolojik etkenleri eserin üslubunda da hesaba katmak yanlış olmayacaktır. *Size Pandispanya Yaptım*’da, yazarın geçmişiyile yüzleşirken kendi içinde yoğun bir çatışma hali yaşadığını ve bu durumun farklı bir kurguyla eserin formunu belirlediğini kabul etmişsek, aynı ruh halinin yansımalarını üslubunda da aramak ve bulmak durumundayız.

Bilinçaltından bilince çıkmak isteyen unsurlar, yani, bastırılmış birtakım istek ve dürtüler, oldukları gibi değil de bir dizi sansürden geçtikten sonra açığa çıkıyorlarsa eğer, birtakım perdeleme yöntemleri kullanılıyor demektir. Gerçekten, özellikle rüyalar üzerinde yapılan psikanalitik araştırmalar, egonun, sözkonusu dışa vurum sırasında, “yoğunlaştırma”, ve “yer değiştirme” gibi usuller başta olmak üzere birtakım savunma mekanizmaları kullandığını belirlemişlerdir.²⁹Rüya kuramının en önemli kavramlarından biri olan “yoğunlaşma” (condensation) kavramı, kısaca; kişinin ‘gizli rüya’larında oluşturduğu bir çok düşünce, anı ve fantezinin, tek bir somut imgede toplanarak açık rüyaya girmesi’ olarak tanımlanmaktadır. Denilebilir ki, çok sayıdaki bilinçaltı unsuru, ego tarafından bir imgede birleştirilmek suretiyle çözülmesi zor karmaşık bir yumak halinde açığa vurulmuştur.

²⁸Oğuz Cebeci, **Metafor ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri**, İst. , İthaki Yayınevi, 2013, s. 93.

²⁹Burada bir parantez açarak, günlük hayattaki her uğraşta egonun karşı çıkmadığını belirtelim. Hatta bazıları ego için hoş giden, istenen şeylerdir. Ancak bunalım ve suçluluk duygusu doğuran kaynaklar ego’nun hoşuna gitmez ve açığa çıkmaları perdelenerek engellenir.

²⁷Bu konuda daha fazla ayrıntı için bkz; Holland, **a.g.e.** , s. 104-160.

"Yerdeğiştirme" mekanizması; kişinin gördüğü rüyaya ait birtakım unsurların, bilinçaltında saklıca yaratmış ve oluşturmuş olduğu 'gizli rüya'ya ait unsurları maskeleyişinin adıdır. Bu durumu, bilinen şekilde; 'rüyada görülen şeyin, aslında o şey olmaması' veya "tersiyle ifade etmek" şeklinde özetlemek mümkündür. Burada, ya, gizli rüya açısından önemli olmayan bir unsur açık rüyada öne çıkarılmıştır, ya da, benzer biçimde, açık rüyanın çok önemsiz bir unsuru gizli rüyanın çok önemli bir unsuru olarak rüyaya girmiştir. Ego, bu çarpıtma ile, rüyayı anlamaya yönelik çabaları hedefinden saptırmayı başarmaktadır. "Sembolleştirme" ve "dramatizasyon" (görselleştirme) yöntemleri de Freud'un tanımladığı rüya mekanizmaları arasında, gizli rüyayı dönüşüme uğratmakta en çok kullanılan araçlardır.³⁰Holland'a göre, eserlerde çeşitli kelime ve anlatım oyunları ile dikkatin içerikten çok dile yöneltilmesi psikanalizdeki "yer değiştirme" mekanizmasının karşılığı olarak değerlendirilmelidir.³¹ Nasıl, ego, rüyalarda "yerdeğiştirme" yöntemini kullanarak anlaşılmayı geciktiriyor ve zorlaştırıyorsa, yazar da aynı şekilde, eserinde, birtakım dil oyunları ve teknikleriyle içeriğin hemen anlaşılmasını geciktirmekte, okuyucuyu kendisinin de dâhil olduğu bir merak ve arayış süreciyle zevkli bir sona doğru sürüklemektedir. Yazar, kelimeleri ve cümleleri üzerinde böylesine bir yoğunlaşmayı ise, dili olağandışı ya da kendine özgü kullanmak suretiyle sağlamaktadır. Yani, üslubuyla.

Mario Levi'nin daha ilk romanı *İstanbul Bir Masaldı*'dan itibaren dil üzerinde uzun uzun düşündüğü, kendine özgü bir kullanım için çaba harcadığı anlaşılmaktadır:

"Benim kimi ipuçlarına yaklaştığım yerde, doğduğu, denizini soluduğu ve bir türlü terk edemediği şehre, bambaşka bir pence-rede bakmaya çalışan, daha da önemlisi, 'diline', 'asıl dilini' bulmak için uzun bir yürüyüşü göze almış bir hikâye kahramanı vardı. 'Ülke'nin sırrı bu yürüyüşte gizliydi, 'Ülke'nin sınırları bu 'dille' çizilecekti. 'Ülke' bu 'dilin' kendisiydi, bu 'dilin' açtığı ufuktan, bu 'dilin' verdiği, uyandırdığı hayallerdi, 'bu dilin' do-

ğurduğu duyguydu. " (İstanbul Bir Masaldı, s. 12)

Bu satırlar, Levi için, dilin sadece bir araç olmanın çok ötesinde anlam değerlerine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Heidegger, dil düşüncenin evidir demişti. Levi daha da ileri gitmekte; dil insanın herşeyidir demektedir. Kendi dilini bulmak için bu zorlu yolculuğa başladığını belirten bir yazarın üslubunun kişiliği ve kişiliğinin bilinçaltı katmanlarıyla ilişkisi herhalde çok daha açık ve "tartışılmaz" olacaktır. Gerçekten, yediyüz kırk bir sayfalık bir eser olan *İstanbul Bir Masaldı*'dan alınmış küçük bir kesit bile, araştırmacıya, yazarına dair özel yorumlar yapabilmek imkânı sunabilmektedir.

"Hikâyeyse çok eski bir hikâyeydi. Hikâyedeki saat, 'kullanılmış', başka yerlerde 'yaşamış' bir saatti örneğin, hikâyedeki 'ölümler', 'bilinen' ölümlerdendi, hikâyedeki kitap sabırla, hem gizlenmek, hem de gizlenmemek için yazılmış bir kitaptı. Anlatmaya, kurmaya çalıştığı metni, sığınabileceği tek 'ülkesi' bilen bir insan vardı bu kitapta. Anlattıklarının hem tanıdığı, hem seyircisi, hem de kahramanı olan bir insan... Anlattıklarının, bir başka deyişle, hem içinde, hem de dışında kalan, kalmaya yargılı görünen bir insan... 'Duvarlar' orada da örülmüştü, 'duvarlar da 'o ülkenin' sınırlarını çizmiş, daha da önemlisi göstermişti. Bu 'duvarların' yabansı değildim... Bu 'duvarlar' benim de duvarlarımdı... Benim 'duvarlarım... 'dilemde', yeniden bulmak istediğim, 'dilemde' anlatmayı düşlediğim duvarlarım... O tedirginlik böyle açıklanabilirdi, o yanlış adım atma korkusu bu duvarların tarihinde aranabilirdi belki de... O korku o duvarlarda gizliydi... İstanbul'un 'batı'ya en yakın yarımadasında, bir 'yabancı' olarak doğmak benim suçum değildi ama. İstanbul'u bir masal gibi yaşamak da benim suçum değildi, başka kitaplardaki insanlara, ya da hayatımın bana yön veren hikâye ve oyun kahramanlarına zaman zaman benzemeyi istemek de, 'ötekiler'in sözcüklerini, eski bir yanılmanın etkisiyle, ayırtına varmaksızın kullanmak, yeni bir yolculuk, bir kurtuluş umudu bilmek de... Benim İstanbul'um bir masaldı sonuçta... Benim İstanbul'um bi masaldı... Bu masal benim hikâyemdi.. Bu masal 'onların' hikâyesiydi... Bu masal bizim hikâyemizdi... Bu masal sizin

³⁰Rüya mekanizmalarına dair ayrıntı için bkz; Oğuz Cebeci, *Psikanalitik Edebiyat Kuramı*, İst. , İthaki Yayınaevi, 2004, s. 296 – 303.

³¹Holland, *a.g.e.* , s. 135.

hikâyenizdi... Bu masal, kendini, kendi şehrinde yabancı hissedenlerin hikâyesiydi... Bu masal, tüm yaşananlara karşın, Boğaz'ın sularını bir ana rahmi olarak görmek istemenin hikâyesiydi... Bu masal, 'yanlış' bir kulaçta, ya da bir kürek sallayıştta, o akıntıların biri tarafından yutulmaktan, bambaşka bir denize sürüklenmekten korkmanın hikâyesiydi... Bu masal, bir masaldı işte."³²

Cebeci, metaforik yapıları anlattığı önemli eseri *Metafor ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri*'nde, yukarıdaki metne ve yazarına dair şu çıkarsamalarda bulunmuştur:

"Pasajın temel özelliklerinden biri "tekrar" olgusu ve metnin tekrar üzerinden küçük değişikliklerle ilerletilmesine yönelik bir tekniktir. Dil, hikâye, ülke, saat, anlatı, duvar, masal sözcükleri çerçevesinde oluşturulan ve bu sözcüklerin ritmik aralıklarla ilişkilendirilmesini öngören anlatı, ilerleme fikrinden çok, "dönme" ve kendi üzerine kapanma eğilimini taşır. Bu açıdan, yukarıda sözü edilen, "çizgisel olmayan merkezci bir yapı"yı, konuyu açıklama yerine yer değiştirerek döndürme fikrinin bir uygulamasını gösterir diyebiliriz. Kronolojinin yerine "çağırışım"ı geçiren bu anlatı tarzının temel bir özelliği, bilgi aktarmaması, olaylar arasındaki bağlantıları "neden sonuç ilişkisi" bağlamından çıkararak, çağırışım bağlamına oturtmasıdır."³³

İstanbul Bir Masaldı, yine otobiyografik bir eserdir ve Levi orada da hatıralarından yola çıkarak İstanbul'da masal gibi bir geçmişi yeniden yaratmaya çalışmıştır. Çıkış noktası hatıralar olduğu için elbette geriye doğru "dönmüş", kendi üzerine kapanmış, bilinçinden veya bilinç dışından çıkarabileceği ne varsa bulup çıkarmaya uğraşmıştır. Böyle bir metnin ilerlemeden çok dönme eğilimi taşıması ve "çizgisel olmayan merkezci bir yapı" arzetmesi kaçınılmazdır. Yazar, ister istemez, "açıklama yerine yer değiştirerek döndürme fikri"nin bir uygulayıcısı olacaktır. Öyle de olmuştur. Bir pasajdan yola çıkılarak eserin tamamına yönelik olarak yapılabilecek böyle bir yorum, yukarıdan bakışın ana çizgile-

riyle büyük ölçüde doğrudur ve isabetlidir. Çünkü üslup içeriğe paralel yürümüştür.

Mario Levi, *Size Pandispanya Yaptım* romanında bir kere daha yaşadıklarının geriye doğru izini sürmektedir. Ne var ki, aradan bir insan ömrü için uzun denilebilecek bir süre, yaklaşık yirmi yıl geçmiştir. Yazar artık ellili yaşların ortalarında; coşkusu heyecanı oturmuş, hayat görüşü epeyce durulmuştur. Yine geçmişle hesaplamakta yine hafızasına silinmez kareler halinde kayıtlanmış flû fotoğrafları netleştirmeye ve renklendirmeye çalışmaktadır, ama artık tarzı ve yaklaşımı farklıdır. Geçmişine ve yaşadıklarına, ailesine, cemaatine ve toplumuna karşı eskisi kadar uzlaşmaz değildir. Mutsuzluğu ve öfkesi, her şeye rağmen hissedilir derecede azalmıştır. Dahası, acılarının ve kırıklıklarının asıl itici gücü olduğunu fark etmiştir:

"Kırılğan bir insan oldum çıktım, anlayacağınız. Kırık da diyebilirsiniz. Bu tarafımla barışığım ama artık. Kitaplarımı önce yazma ihtiyacını duymamı, sonra da yazmamı sağlayan en güçlü duyguymuş bu, yıllar geçtikçe daha iyi anladım. Benim gibi yaşayanların yol aldıkça daha çok duyma imkânını bulduğum seslerinden de güç almayı bildim. Onlarla karşılaşabildiğim anlar, hayatımın en duygulandırıcı, kederli, ama aynı zamanda da en yüreklenirici anları arasında yer aldı. (s. 246)

Ama biraz daha uzlaşmacı bir tutum sergilemiş olması, *Size Pandispanya Yaptım* romanının yeni bir "yüzleşme metni" olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Kahramanın çoklu anlatım tekniklerini kullanarak kendi kendisiyle tartışması, içeriktekine paralel bir biçimde üslupta da görünmektedir. Cümleler peşpeşe akarlarken adeta birbirleriyle çarpışmaktadırlar. Her cümle bir öncekiyle didişme halinde gibidir:

"Burada duralım mı? Duralım bence. Hikâyeyi inşa etmek için oynadığımız bu oyunu da bitirelim artık. Birbirimizi daha ne kadar kandıracağız? Bakın, bana bakın. Ne görüyorsunuz? Aynı insanı değil mi? Aynı insanı, duyuyor musunuz? Bal gibi aynı insanız işte." (s. 321)

"Ben vakti geldiğinde geleceğim. Gitikten sonra da artık hiç dönmem belki. Kalmaktan başka türlü sünyapamayacağım resim ruhumu yine hapsine alıyor. Bu göç, bu uzak-

³² Mario Levi, *İstanbul Bir Masaldı*, İst. , Remzi Kitabevi, 1999, s. 13.

³³ Oğuz Cebeci, *Metafor ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri*, İst. , İthaki Yayinevi, 2013, s. 101.

lık nasıl da eski bir bilseniz, nasıl da derinlerime işlenmiş. Bir kader bu, biliyorum. Yüzyıllardır, hatta binyıllardır yaşanan, taşınmak zorunda kalınmış bir kader. Günah, asıl günah kimin günahıydı aslında? Sonra... Sonra gittiğim yerden belki de beni başka odalar çağırır. O gün ne zaman gelir, bilemem. Ama gelir, elbette gelir, biliyorum. Bu uzun bir hikâye. Ne zaman biteceği, hatta bitip bitmeyeceği kestirelemeyecek bir hikâye. (s.325)

Cümleler, yazarın kendi söyleyişiyle adeta birer çılgıntıdır:

“Bu çılgılık benim de çılgılımdı çünkü. Kırgınlık benim de kırgınlığım. Kader benim de kaderim. Dışarıda bırakılanların, hep kenarda yaşamaya yazgılı olanların kaderi. Lanetlilerin kaderi. Lanetlerini başkalarına taşımaktan, bulaştırmaktan başka türlüünü yapamayanların kaderi...(s. 330-331)

Ama, yine de yazarın kafa karışıklığının çok çok azalmış olduğu, kısa, öz ve açık cümlelerle hemen üsluba yansımıştır. Örneğin, 2009 yılında yayımlanmış olan *Karanlık Çökerken Neredeydiniz* adlı romanda³⁴ sıkça rastladığımız;

“Yine elini tuttum. Yine elimi sıktı. Onca yıldan sonra o köprüyü bir daha kurmuştuk. Hüzünlü bir hikâyeydi anlattığı. Son anda evlenmekten vazgeçmesi, Nihal’in onu yeniden görmek istemesi, buluşmaları, buluşmamaya ihtiyaç duymaları... Acı oradaydı. Tüm bilinenlere rağmen... Sıradanlıklarıyla... Kim yaşadıklarının çok özel olmadığını kolay kolay kabul edebilir ki ama?...”³⁵

şeklindeki kesik kesik cümleler bu çalışmada artık daha duru ve daha olağan bir akış içerisine girmiş görünmektedirler. Tabir caizse, yazar artık söyleyeceğini söylerken, yaşadığı hissedilen bir tür tedirginliğin veya huzursuzluğun dışavurumu mahiyetindeki kekelemeyi bütünüyle bırakmıştır.

“Ben en çok kendi cinayetimi gördüm. Herkes gibi. Bu hikâyede herkes öyle yaptı göreceksiniz. Herkes en çok kendi cinayetini yaşadı. Anlatılanlarda bir tutarlılık aramayın

bu yüzden. Hiç kimse hiç kimseyi takip etmeyecek, çözmeye çalışmayacak.” (s. 2)

Cümleler belki yine kısa kısırdırlar, ancak, daha kararlı, berrak ve akıcıdır:

“Ben bu hikâyenin neresinde miyim? Bu ne acele böyle!.. Gelin önce bu defterlerle bu uzun mektubu ve onları biraraya getiren kaderin hikâyesini okuyun. Davetlisiniz, buyurun. Cinayetlerin nasıl işlendiğini görmek istiyorsanız tabii.” (s. 25)

Üslup araştırmaları, şüphesiz, seslerin ve kelimelerin kullanımından türlerine ve yapılarına, cümle kuruluşlarından dizimlerine kadar bir yığın veri incelemesini gerektirmektedir. Burada yapısal bir analizin sınırları içinde sadece genel değinmelerle yetinilmiştir.

Sonuç

Size Pandispanya Yaptım, çok anlatıcılı, çok bakış açılı, kendisine özgü bir kurgusu olan farklı bir roman...

Mario Levi, anlatım biçimi kadar anlatıklarıyla da geleneksel çizgiden epeyce ayrılıyor. Roman, her ne kadar içinde, hüzünlü, buruk ve kıyıcı bir aşk hikayesini barındırıyor sa da, daha çok, yedi-sekiz yaşlarındaki bir çocuğun belleğine kazınmış bazı fotoğrafları canlandırma çabası olarak okunuyor... Yazarın, unutamadığı çocukluk anılarının siliğini, evlerinde babaannesinin pişirdiği yemeklerin buharları ve kokularıyla gidermeye çalışması ise, romanın asıl özgün yanını oluşturuyor. Anlaşıyor ki, Levi, çocukluğunu son derece açık ve ayrıntılı bir şekilde hatırlama imkânı veren Seferad Mutfağı yemekleriyle cemaatinin bu coğrafyada verdiği “var ve kalıcı olma” mücadelesi arasında özel bir ilişki kuruyor ve bu ilişkiyi anlatılmaya değer buluyor. *Size Pandispanya Yaptım* romanının hem tekniği hem de içeriğiyle Alain Robbe-Grillet’in tanımladığı türden bir arayışın eseri olduğu rahatlıkla söylenebilir. Mario Levi, tam da Grillet’in söylediği gibi; bu eseriyle geçmişini arkasında bırakırken, kendi tarzı ve biçimiyle geleceğin de sesini duyurabilmiştir. Öyleyse, *Size Pandispanya Yaptım*, işlenişi, biçimi ve içeriğiyle gerçekten “yeni bir roman”dır.

Kaynakça

Eugene Borowitz. Yahudi Etiğini Tetkik’ten Alıntılar, Vaade Uyuma Sorumluluğuna Dair Evrak (Detroit: Wayne Eyalet Üniv.,1990) (Excerpts from Exploring

³⁴Roman üzerinde kapsamlı bir inceleme için bkz; Ali Budak, “Karanlık Çökerken Neredeydiniz Romanında ‘Kimlik Sorunları’ ve Kimlik Yapıcı Bir Mekan Olarak İstanbul“, İst. , *Journal of Academic Studies*, Volume : 12, Number :46, October 2010, p. 77- 106.

³⁵Mario Levi, *Karanlık Çökerken Neredeydiniz*, İst. , Doğan Kitap, 2009, s. 117.

- Jewish Ethics,) Papers on Covenant Responsibility (Detroit: Wayne State University, 1990): S. 26-36, Metinsel Muhakeme Bülteni'nde (in the Journal of Textual Reasoning), Cilt. 1, 1 Temmuz 1991.
- Denis Brian. Bilinmeyen Einstein: İkon'un Ardındaki Gerçek Adam(The Unexpected Einstein: The Real man Behind the Icon) [John Wiley, 2005]
- Ronald W. Clark. (Einstein: The Life and Times) [New York: The World Publishing Company, 1971]
- Albert Einstein. Fikirler ve Görüşler (Ideas and Opinions) [New York: Bonanza Books, 1986]
- Albert Einstein. Sonraki Yıllarıma Dair(Out of My Later Years) [New York: Philosophical Library, 1950]
- Nahum Goldmann. Siyonist İdeoloji ve İsrail Gerçeği "Zionist Ideology and the Reality of Israel," *Foreign Affairs*, Fall 1978.
- Nahum Goldmann. Yahudi Paradoksu (The Jewish Paradox) [New York: Fred Jordan, 1978]
- Siegfried Grundmann. Einstein Dosyaları: Bilim ve Siyaset—Einstein'ın FBI Dosyası Üzerine bir İlave Bölümle Einstein'ın Berlin Dönemi (The Einstein Dossiers: Science and Politics - Einstein's Berlin Period with an Appendix on Einstein's FBI File) [Springer, 2006]
- Jessica Heckman. "Mesafeli Eylem: Aktivist olarak Einstein" Vassar Koleji Arşivi ve Özel Koleksiyonları ("Action at a Distance: Einstein as Activist," Vassar College Archive and Special Collections, 2005.)Banesh Hoffmann. "Einstein ve Siyonizm" G.Shaviv ve J.Rosen, Genel Rölativite ve Yerçekimi ("Einstein and Zionism," in G. Shaviv and J. Rosen (eds.), General Relativity and Gravitation [New York: John Wiley & Sons, 1975], S. 233-242.)
- Gerald Holton and Yehuda Elkana (eds.). Albert Einstein: Tarihi ve Kültürel Bakışaçıları: Kudüs'teki Yüzüncüyıl Sempozyumu [Princeton Üniv. Yay.1982] (Albert Einstein: Historical and Cultural Perspectives: The Centennial Symposium in Jerusalem) [Princeton University Press, 1982]
- Fred Jerome. Einstein Dosyası: J.Edgar Hoover'ın Dünyanın En Ünlü Bilimadamı'na Karşı Savaşı (The Einstein File: J. Edgar Hoover's Secret War Against the World's Most Famous Scientist) [St. Martin's Press, 2002]
- Fred Jerome and Rodger Taylor. Irk ve Irkçılık Üzerine Einstein(Einstein on Race and Racism) [Rutgers University Press, 2005]
- Henry Kissinger. Beyazsaray Yılları (White House Years) [Little Brown, 1979]
- Alfred Lilienthal. Siyonist Akıbalık: Barış'ın Bedeli Nedir?(The Zionist Connection: What Price Peace?) [New York: Middle East Perspectives, 1979]
- Otto Nathan and Heinz Norden (eds.). Barış'a Dair Einstein(Einstein on Peace)[New York: Avenel Books, 1968]
- Harvey Sicherman. "Mukaddes ve Gayrı Mukaddes: Judaizm ve Ulusal İlişkiler,"("The Sacred and the Profane: Judaism and International Relations," Volume 10, Number 1, January 2002.)
- John Stachel. 'B'den 'Z'ye Einstein (Einstein from 'B' to 'Z') [Boston: Birkhäuser, 2002]
- Birleşik Devletler Kongre Kütüphanesi_1 "Siyasi Siyonizm"(U.S. Library of Congress_1. "Political Zionism" [Country Studies; Online]
- Birleşik Devletler Kongre Kütüphanesi_2. Kültürel Siyonizm (U.S. Library of Congress_2. "Cultural Zionism") [Country Studies; Online]

*Türkiye'nin Gelecek Ufku: Muhafazakâr Değişim**

Mesut MEZKİT**

Öz

Geleceği emin adımlarla arşınlayabilmenin yolu; geçmişteki tecrübelerden âzami derecede istifade ile mümkündür. İstikbal inşasını kendine dert edinenlerin ana insiyakı; "muhafaza" edebilmenin gayreti hep ön plânda olmuştur. Geçmiş olduğu gibi "an"a ve "âti'ye taşıma lüzumsuzluğu ile debelenenler ile; yine "maziye" olduğu gibi taşımanın gayretkeşleri de/ gayretkeşliği de uç noktaların iştigal ettiği sahalardır. Burada yapılmak istenen; "köksüzlük" ile "geri dönücülük" arasında gel git dengesinin bir türlü tutturulamamışlığı açığa çıkarmaktadır. Hakikatte ise toplumların şuur altında mevcut bulunan "koruma" telâkkisi doğru zemin ve zamanda yerli yerine oturtulabilirse tekâmülün gerçekleşeceği muhakkaktır.

İşte, bir türlü kurulamayan değişim ile muhafaza arasındaki denge; devamlı suretle fikrî ve siyasi münakaşaların vasatını oluşturmıştır. Değişmeyen tek şeyin değişmek ile yaşamayı öğrenmek uğruna, "değerlerin" buna feda edilmesi; karşı çıkışların mevzi kazanmasına zemin hazırlanmıştır. Bunun, birlikte olabileceği fikri üzerinde durma çabaları ise -hüsranla demeyelim-; ama, tahrif edilmiş bir muhafazakârlığı ve değişimi meydana getirmiştir. Esas itibarıyla değişmek için yok etmenin gerekmediğini; "asıl" olanı bertaraf ederek, muhafazakâr olunamayacağını; bilakis tarihimizde "gizli olmayan" hazinelerin gün ışığına çıkarılarak "denge"yi bulmanın mümkünlüğüne müdrik olmalıyız. Yani, gelecek inşasını, geçmişle birlikte; tasfiyesiz, tahrifsiz, taklitsiz bir telâkkî ile mümkündür. İşte, Muhafazakâr Değişim'i bunun için kaleme aldık.

Anahtar Kelimeler: Muhafazakar Değişim, Muhafazakarlık, Değişim, Geçmiş, Hal, Gelecek, Gelenek, Gelenekçilik, Çağdaşlık, Modernlik, Modernizm, Millet, Milliyetçilik

Turkey's Future Horizon: Conservative Change

Abstract

It's only possible to take secure steps in to the future by making use of past experiences. Those who dedicated themselves in the construction of future always gave importance to "conservation". Those who struggle to make present and future just like the past are people who try to carry past directly into the future. Here, dilemma between rootlessness and passion of past is clearly seen. However, every society has a moral of conservation that should be used in proper time and place.

So, balance between this incompleting change and conservation has always been matter of ideal and political disagreements. The only thing constant is change, and some values may be sacrificed in this way and this situation also caused objections to this issue. Thinking these two terms together also caused -let's not say disappointingly- altered conservation and change. In fact some doesn't have to destroy and demolish in order to change and some can't be conservative by disregarding the "fact", hence we have to unearth the treasures of past to set balance between these terms. We should built future along with the experience of past but in a unique way. That's why we wrote about "Conservative Change".

Keywords: Conservative Change, Conservation, Change, Past, Present, Future, Tradition, Traditionalism, Contemporary, Modernism, Modern

**Yazar/ mesutmezkit@gmail.com

1. MUHAFAZAKÂRLIK VE GELENEK

1.1.Muhafazakâr Değişim'e giriş niyetine

İnsanoğlunda, beşer olmanın gereği, bilinmeyenlere, tecrübe etmediği şeylere karşı muhafaza içgüdüleriyle hareket etme hissiyatı hakimdir. Umumi kanaate göre, maceraya atılmaktansa mevcudu koruyarak, önünü görerek, geçmiş tecrübelerden istifade etmeyi düşünüp adımlarını ona göre atmanın saikiyle hayata devam ederler. Şuur altındaki muhafaza duygusu bütün hayatına yansır. Ferdi tercihin bu yönde olması, toplumun da gelecek vizyonunu bu politikalar belirler. Dolayısıyla bir milletin kültürel hayatından dini inancına; edebiyatından sanatına; hukuk sahasından iktisadi anlayışına; tarihine bakışından sosyal hadiselerle yaklaşımına; velhâsılı medeniyet inşasına kadar her şeyini muhafaza içgüdüleriyle şekillendirir. Bu telâkkî ile değişime karşı olan endişeli bakışı hâkim unsur haline gelir. Aslında, değişime muhalif değildir; ancak sahip olduğu “şey”lerden ne kadarının elinden çıkacağını; zaferle mi yoksa hezimetle mi karşılaşacağını bil(e)mediğinden ihtiyatlı bir davranışı sergilemesi tabiidir.

İşte, cemiyette var olan bu fikrî kalıplar, toplumun tamamını ihata ederek yaşantılarına aksetmiştir. Zikredilen toplumdan neşet edecek olan siyaset tarzına da, korumacılık anlayışının hakim olması kaçınılmazdır. Siyasete yön veren teşkilâtların başındaki kişilerin (buradaki siyasetin modern veya modern öncesi olması açısından bir farklılık yoktur) yönetime katılımları, siyaset felsefelerini buna göre tespit etmeleri “muhafazakârlığın” bulunduğu yere göre muhalif unsurları da belirlemiştir. Artık bundan sonra muhafazakâr ve muhalifleri şeklinde kendisini tarih içinde göstermiştir.

Muhafazakârlık, tarihin seyrinde her mahal lin kendine has muhtelif mânâlar kazanmıştır. Özünde “korumacılık” olmasına rağmen teferuatında çeşitlik vardır. Buradan hareketle muhafazakârlığın Türkiye’de ve dünyadaki fikrî mülâhazalarıyla mevzumıza başlayalım.

Zikrettiğimiz gibi muhafazakârlık vücut bulduğu toplumda ideoloji olarak tekâmül ettiğinde meselenin aslına inilmiş olunur.

Siyasi bir doktrin olarak temayüz ettiğinde topyekûn bir siyasi anlam kazanır. Sığ bir parçalanmışlıktan derinliği olan siyasi bir ideolojiye dönüşür. Bir cemiyetin politikaları da – istesek de istemesek de- ideoloji halini almadan toplumun menfaatine katkı sağlamaz. İdeoloji “izm” despotluğuna dönüşmeden; karanlıklara yelken açmadan cemiyete mal olursa; derinlik, daha manalı hâle gelir. Burada muhafazakârlığın Türkiye ve dünya-daki tekâmülüne geçmeden evvel Cemil Meriç’in ideoloji hakkındaki görüşlerine müracaat etmekte fayda ümid ediyorum:

“Karanlıkta kavga olmaz. İdeolojiler, uçurumları aydınlatan hırsız fenerleri. İstemek de onlara muhtacdır. Kaosu kosmos yapan insan zekası, tecrübelerini ideolojilerde sergilemiş. İdeolojiye düşmanlık, tek izm’e teslimiyettir: Onskürantizme. İdeolojiler siyaset dünyasının haritaları. Haritasız denize açılır mı? Ama harita tehlikeli bir yolculukta tek kılavuz olamaz. Pusulaya da ihtiyaç var. Pusula: şuur. Tarih şuuru, milliyet şuuru, kişilik şuuru. İdeolojilerin peşine takılanlar pusulasızdılar. Gemi ya kayalara çarptı, ya batağa saplandı. İdeolojilerin ışığına göz yumanları sloganalar yönetir. Karanlık kinlerin birbirine saldırttığı çılgın sürülerin savaş çılgıdır, slogan. İlkelin, budalanın, papağanın ideolojisi. Düşünce ile çılgılık bağdaşmaz. Şuurun sesi çılgılık değildir. Yabani bağırır, medenî konuşur. Bu çocuklar yıllarca konuşturulmadı. Hınçlarını üç beş kelime ile suratımıza tükürüyorlar. İdeolojileri yasakladığımız için hışımlarına uğradık. Demokrasinin demopedi olduğunu kimse düşünmedi. Aczin hürriyetperverliği yalanların en namussuzu. Bahşedilen hürriyet, ölmek ve öldürmek hürriyet.

Toprak sarsılıyor!.. hep birden esfel-i sâfilene yuvarlanmak istemiyorsak, gözlerimizi açmalıyız. İnsanlar sloganla güdülmez. Düşünceye hürriyet, sonsuz hürriyet. Kitaptan değil kitapsızlıktan korkmalıyız. Bütün ideolojilere kapıları açmak, hepsini tartışmak ve Türkiye’nin kaderini onların aydınlığında fakat tarihimizin büyük mirasına dayanarak inşa etmek. İşte, en doğru yol.” (Meriç, 2002:93-94)

Değişimdeki tezahürü tetikleyen ana saik insanın bizatihi kendisidir. İnsan merkezli bir hayatın tekâmülü sosyal vakıaların nasıl şekil-

lendiğine bağlıdır. İşte, bundan dolayı insan hayatında öyle olaylar vardır ki, bunlar insanların dimağlarında oluşur; fakat orada iz bırakmazlar. Dimağlarda vukuu bulan düşünceler pratiğe dökülmediğinden veya halk tabanına inilmediğinden orada yerleşmesi bir hayli güçtür. Toplumların değişime ayak diremesinin kaynağında milleti teşkil eden fertlere tekamülün hikmetinin tam olarak anlatılamamasıdır.

Meseleler, bu fikirlerin halkta kabul görmemesi, “mutlak” olarak verilmeye çalışılmasından ileri gelmektedir. Bir fikrî sistem ki, kategorik bir üslup ile topluma verilmesi, orada kargaşalığa yol açar. Çünkü, cemiyette yerleşmiş bağnaz düşüncelerin geçersizliğini kabul ettirmek zorundasınız. Bunun için yeni bir doktrini empoze etmek amacıyla muhtelif yollara başvurulacağı aşîkârdır.

Toplumda kemikleşmiş hatalı fikirleri, iyi düşünülmeden hayata geçirilmiş mülâhazaları kaba kuvvetle yok etmek mümkün müdür? Fiili güce karşı , fikirlerle mücadele ne kadar imkân dahilindedir?

Felsefi inanışlar ve fikirler belirli manevî temayüllerden doğan hareketler, ister doğru, ister yanlış olsunlar bir zaman sonra artık yalnız bir “şart” ile maddî kuvvet tarafından yok edilebilirler. Bu şart şudur: Maddi kuvvet .Maddi kuvvet, yeni bir ışık saçan felsefi inanış veya fikrin hizmetinde olmalıdır.

Manevi bir inanışa dayanan ahlaki bir kuvvet olmadan yalnız başına fiziki bir kuvvet kullanarak bir fikrin zihinlerden sökülüp atılması hiç bir zaman sağlanamaz...

Buradaki maddi kuvvetin yanında öyle kuvvet olmalı ki(ifade ettiğimiz maddi kuvvetin illaki askeri bir güç,kolluk kuvvetlerinin müdahale anlaşılmamalıdır. Muhtelif iletişim yolları da buna dahil edebiliriz), bu ikisi birleştiğinde toplumda mevcut olan hatalı fikirler değişsin. Bu kuvvet, manevî inanışa dayanan “ahlâkî”bir güçtür. Bu manevî kuvvet olmadığı müddetçe yalnız fizikî güç ile, zorlama yoluyla halkta yer etmiş olan bir düşünce yok edilemez. Belki de bu fikir sahiplerini ortadan tamamen kaldırmak suretiyle muvaffak olunabilir. Nihayetinde bunun da muhal olduğu açıktır (Batının liberal demokrasiyi bu şekilde müstemlekelerine mecbur etmesi, buna delildir).Böylesi kötü neticeler; bu fikri anlayı-

şa sahip devletin, dünyadan tecrit edilmesine sebep olur. Toplumda çeşitli muhalif gruplar oluşarak devletin yıkımı daha da kolaylaşır.

Hakikatte, bir fikrin yok edilmesi için mutlaka ahlaki bir boyutu olmalıdır. Sadece fiziki güçle elde edilen başarılar uzun sürmez.

Ahlâkî bir gücün olabilmesi, değişim ve korruma tahterevallisinin ne kadar temessül (özümseme) edildiğiyle ilişkilidir. Özümsemiş alternatif fikir sunulmalı ve halkın kabul etmesi temin edilmelidir. Bu hal, diğer fikirle mücadeleden daha iyidir. Arz edilen fikirle, karşı hamle yapılırsa ve üstünlük elde edilirse, o zaman halkta bir kaynaşma, bir yönelme olur.

Meselâ,Charles DARWİN’in “Darwinizm” diye bilinen nazariyesi hemen hemen her toplumda aksülamel meydana getirmiştir. Bu tepkiye bağlı olarak mezkûr görüşe yönelik tenkitler yapılmıştır. Eğer, bu nazariyeyi eleştirirken, bundan daha üstün ve bunun mümkün olmadığını kitlelere anlatılmamış olunsaydı; işte o zaman bu teori yaygınlaşır ve önüne de geçilemezdi. Ama, alternatif bir yaklaşım ile bu nazariyenin yaygınlaşması önleildi. En azından iddia olmaktan öte geçemedi.

Bu örneği vermekle şunu anlatmak istiyoruz: Eğer bir topluma uymayan, onun zihninde tezahür etmeden şırına edilen edilen bir fikrin, cemiyette yaralar açacağı düşünülüyor ise, onunla mücadele edilirken fizikî gücün yanında mutlaka manevî bir dayanak ile (ahlâkî) takviye edilmelidir. Ahlâkî güç olan alternatifler topluma verilmediği müddetçe, hatalı fikirlerle mücadele yapılamaz.

Halka tevcih edilen fikrin vasatı, bu fikri kabulünde çok önemli yer tutar. Mücadelesi verilen felsefî düşüncenin ortamı, karşıtlarının kanunları (nassları-dogmaları) ile yönetiliyor ise, işte o zaman mücadelenin mukadderatını;mücadele edilen fikrin yerleşmiş ortamına emanet olunur ki, o zaman “kuzu, kurda”ikram edilmiş demektir. Alternatif fikrî yerleştirmeden, kadrolaştırmadan bu ortamda mücadele zor olur.Ve, netice elde edilmesi hayal olur.

Bütün bir tabakaya hakim olmuş bir doktrinle mücadele, ancak aynı şartlarda olur; hatta onlardan daha üstün duruma gelinmelidir(Müspet düşüncenin teşekkülünde).

Bu noktadan hareketle felsefî düşüncenin sistemleştirildiği batıya atf-ı nazar edildiğinde; ortaçağın karanlık dehlizlerinde yoğrulmuş skolastik kilise “ide”si, batı insanını o kadar derinden sarsmıştır ki; topyekün bir inkârcılık telâkkîsinin yerleşmesi ile sekülerleşmede en ön safta yer almıştır. Cemiyetin –bütün- kılcal damarlarına kadar nüfuz etmiş nasslardan (dogma) kurtulmak isteyen batı toplumu, ihtiyaçlarına cevap verecek bir yol bulduğunda, buna –hemen- dört elle sarılmıştır. Hristiyan batıda hacamat din adamlarının halkı sömürmesiyle dinden uzaklaşan garb medeniyeti, çıkış yolu ararken, buna önderlik eden de Martin LUTHER olmuştur. Fikrî teşekkülün akis bulması, toplumun teveccühünü kazanmasında mühim bir tesir meydana getirmiştir. Yeni bir fikrî akımın neşvüneması inadırcılığı ve alternatif sunumunun müesseriyeti ile tahavvülü (değişim) hız kazanmıştır. Buna fikrî alt yapının hazırlığı batı düşüncesinin yeniden yorumlanmasına zemin hazırlamıştır. Toplumun teşne olduğu fikrî temayülünün önündeki manilerin kaldırılmasına liderlik ve rehberlik eden bu ve bunun gibi “protest” kişiliklerin batının maddî ilim ve fen sahasında terakkisine katkıları çok fazladır. Yani; Batı, tekâmülünü de bu kişiye borçludur. Kralın çıplak olduğunu “ahlakî” (seküler batı ahlâkı) bir temelle ispat etmiş ve kitleleri arkasından sürüklemiştir. Ancak , alternatif fikrin “ahlâkî” boyutu çok önemlidir. Ahlakîden kastımızın inanç mezkezi “manevî” bir derinliğin mevcut olmasıdır. Sırf muhalif olsun kabilinden farklı mülâhazâtın cemiyete şırına edilmesi ; hastalanan insana verilmesi gerekli dozun fazla kaçırılması ve dozdaki karışıma ilavesi mucip “can” miktarının olmaması uzun vadede menfi neticelerin meydana gelmesine sebep teşkil eder. Bu zihniyete misal olarak Augusta Comte’un şu ifadelerini gösterebiliriz: “Geçmişte dikkate alındığında bilimler, insan düşüncesini *teoloji ve metafiziğin* vesayetinden kurtarmıştır... Şimdi dikkate değer alındığında hem yöntemleri, hem genel sonuçlarıyla toplumla (alâkalı) kuramların yeniden düzenlenmesinin belirlenmesine yardım etmelidirler. Gelecekte dikkate alındığında, bir kere sistematize olduktan sonra, türümüzün etkenliği yeryüzünde sürdükçe, toplum düzeninin

sürekli (fikrî) temeli olacaklardır.”(Aron,1994:11)

Binaenaleyh, fikrî mücadelelerde subjektif bir gücün yanısıra içe dönük 'ötelere' ahlâkının deruhte edilmesi asal bir etken olacaktır. Toplumunu ikileme sürüklemekten metafizik ve fizik dengesini muhafaza ederek hayata geçirilecek fikri hareketin muvaffakiyeti muhakkaktır. Ancak, metafizik-fizik arasındaki diyalektiğin tedrici tatbiki önemlidir. Aşamalı ihyacı hareketin neticesini görmek; "sebat ve sabır" ile doğru orantılı olduğu da unutulmamalıdır.

Neden fizik-metafizik denge? Neden safha safha tatbikat? Bunun cevabı Batı'nın tekâmülünde (evriminde) saklıdır. Batının rönesanstan itibaren geçirdiği materyalist felsefinin insanlarını ne hale soktuğunu malumdur. Batı'nın maddî sahadaki fikrî tekâmülü, ortodoksi ile (katolik mezhebi) heterodoksi (protestan mezhebi) arasındaki mücadelenin ana merkezi, bağnazlık telâkkîsi ile materyalist felsefenin nüfuz etme sahasıdır. Alternatif maddi arzı kuvvetli olan materyalist felsefe gâlip gelerek, garb düşüncesinde ihtilal yapması, pozitivizmin omurgasını meydana getirmiş oldu. Pozitivizmin batı insanına verdiği inkarcılık, nihayetinde çok da geçmeden çıkmaza sokmuştur. Bunalım toplumu inşa etmiştir. Zira maddeyi tek ayak üzerine bina eden batı maddeciliği, terazinin bir tarafına fazla yüklenince, hayatla yok oluş (ölüm) arasında kalan batı insanı, maddî refahın huzur getirmediğini çok geç olmadan anlamıştır.

Ancak, dini reddeden, metafiziği yok sayan; her şeyi tecrübeyle, akılla ölçüp tasnif eden Batı, şimdi de zifiri karanlıktan çıkış aramaktadır. Alternatif mülâhazanın oluşmasındaki sır da işte buradadır: Ahlakî boyut (buud). Bu noktada batı insanının tezatlıklar içerisindeki hissiyatı, yine batı cemiyetinin içinden çıkmış ve sonunda huzurun İslam'da olduğunu görmüş olan eski ismiyle Leopold WEISS; meşhur ismi ile Muhammed ESED, batı toplumunun geçirdiği ve hâlen de geçirmekte olduğu manevi buhranı şöyle dile getirir: “Her şey şekilsiz bir cereyanla erimiş gençliğin ruhî kararsızlığı, tutunacak bir şey bulamıyor. Ahlakî değerler için doğru bir ölçünün mevcut olmayışı karşısında kimse, biz gençlerin (1914-1918

yıllarından bahsediyor. M.M.) zihnimizi alt üst eden sorularına doyurucu cevaplar veremiyor. Bilim, "Bilgi herşeydir" diyor. -Unutuyor ki, manevi dayanağı olmayan bilgi yalnız felakete götürür.- Sosyal yenilik taraftarı olanlar, ihtilalciler, komünistler, hepsi daha iyi ve mutlu bir dünya kurmaya çalışıyorlar, fakat konuyu sathi şekilde, yalnız kelimelere tırmanarak düşündüklerinin farkında değildirler. Yalnız sosyal ve ekonomik şartlar var ortada. Bu eksikliği gidermek için "tarihi maddecilik" doktrinini ortaya atıyorlar. Metafizik'in yeni bir anti metafiziki... Diğer taraftan gelenekçi dindar halk, kendi düşünme alışkanlıklarının ortaya çıkardığı Allah'a dayanmaktan daha iyi bir şey olmadığı iddiasında bulunuyorlar. Bu alışkanlık çoktan beri kalıplaşmış ve anlamını kaybetmiştir. Biz gençler, bu değerlerin etrafımızda gerçekleşen şeylerle uzlaşmaz bir tezat içinde bulunduğunu görünce kendi kendimize "Kaderi şekillendiren güçler, Allah'a atfedilen niteliklerden gayet açık şekilde farklıdır" diyoruz. Bütün bu karışıklığa, belki yalnız kendilerine göre haklı olan kader bekçilerinin keyfi hareketlerinin sebep olduğunu içimizden pekazı bilir.... Menevî değerlerin bu oynaklığı kişiyi büsbütün ahlakî felâkete ve alaycılığa sevkeder veya daha düzenli bir hayatın kurulması yolunda üretici ve şahsi bir tezahürün araştırılmasına sebep olur.... İnsan şahsiyetinin şekillenmesinde rolü bilinmeyen şeylerin hiç şüpheye mahal kalmayacak şekilde meydana çıkarılması, mevcut psikolojik teorilerin yardımıyla, kendini daha derinden anlama yolunda gençliğin maceralara atılmasına yol açtı. Her şeyi kabule hazırdım. Hakikaten Freud'un düşünceleri genç zihnimi, keskin bir şarap gibi uyuşturmuştu.... İnsan benliğinin bütün meçhulleri, nörojenetik tezahürlere dönüştürülüyordu. Felsefî sonuçlar da kurucuları tarafından ortaya atıldı. Fakat bu sonuçlar, esas hakikate yaklaşabilmek için biraz hafif, fazla kesin, ve gereğinden fazla çok basit göründüler bana. Şüphesiz bunlar , daha iyi bir hayata götüren yolu işaret etmiyordu."(Esed,1999:74-76)

İşte, batı insanının çıkmazdan çıkış aradığı yolun, materyalist felsefe ile olamayacağını; kendi içindeki birisinden başkasının bunu

anlatması mümkün müdür? Dolayısıyla, alternatif fikrin tezahüründe en büyük müessir "şey" madde- mânâ dengesinin tesisinden geçmektedir. Yoksa sadece pozitivizmden neşet eden aklî ve fizikî güçle bu mümkün değildir.

Muhafazakar düşüncenin Muhafazakar Değişimi ne kadar etkilediğini anlamada fikrî olgunluğun fert üzerindeki aksi mühim yer tutmaktadır. Buna göre şekillenen toplum, yöneten-yönetilen münasebetinde tesiri de o mesabededir. Bu sebeple muhafazakarlık, bu fikri safhalardan geçerek siyasi bir amaca yönelik işlerlik kazanmıştır.

Fikrî an'ane;düşüncenin ideolojiyle siyasi bir davranış olarak kabul edilen muhafazakârlık, siyasi niteliği Batı'da ortaya çıkmıştır. Felsefi bir derinliği, tarihî arka plânıyla temâyüz eden Batı tarzı muhafazakârlık, esas itibariyle Aydınlanma Felsefesine muhalif olarak tevellüt etmiştir. Rönesansla başlayan dönüşüm, batıyı kendi değerlerinden çok uzaklara atan bir siyasi ideolojiye dönüşmesi neticesinde olumsuzlukların had safhaya vardığını düşünen kimi batılı aydınlarca mevcudun elden gittiğine düşünmelerine sebep olmuştur. Sonuçta aşırı değişimden, dönüşümden, kural-sız ihtilâllerden bîzar olan batı aydını muhalif hareketi yerliliğe bağlılıkla eşdeğer görmüş; bu minval üzere Aydınlanmacı tavrı red etmenin doğruluğu üzerinde fikrî hareket başlamıştır.

Buna göre muhafazakârlık "Aydınlanmanın olumsuz kimi sonuçlarına, dönemin siyasi projelerine ve bu siyasi projeler doğrultusunda toplumun dönüştürülmesine ilişkin öneri ve uygulamalara muhalif olarak ortaya çıkan, rasyonalist siyasi sınırlamayı ve toplumu bu tür devrimci dönüşüm projelerinden korumayı amaçlayan yazar, düşünür ve siyasetçilerin eleştirilerinin biçimlendirdiği siyasi felsefeyi, bir düşünce geleneğini ve zaman içerisinde onlardan türetilen bir siyasi ideolojiyi ifade etmektedir. Doğuşu itibariyle aristokratik bir kökene sahip olan muhafazakâr ideoloji, devrimlere ve yenilikçi akımlara öncülük eden Fransız Devrimi ve Devrimin ananevî tarım toplumunun değişmesine yol açan entelektüel hareketi olan Aydınlanmanın, geleneğin ve her alandaki gelenekli otoritenin bilinçli reddine, akla dayalı ütöpik devletler kurmanın peşinde

olan düşünürlerine Devrimin doğurduğu radikal güçlere karşı bir argüman geliştirmek amacıyla doğmuştur.” (Robertson,1996:65)

Yine diğer bir tarife göre muhafazakârlık şöyledir: “Muhafazakârlığın ne olduğu konusunda iki farklı yaklaşımın varlığından söz edilebilir. Bunlardan birincisi muhafazakârlığı, Fransız Devrimi’nden sonra ortaya çıkmış, temel doğrultusunda yeni rejimin getirdiği ve genellikle ‘modernlik’ olarak algılanan değer ve kurumlar manzumesine karşılık olan bir ideoloji olarak görülür. Bu tanımlamada muhafazakârlık, eski rejimle özdeşleşen, krallık, kilise ve aristokrasiyi, diğer deyişle feodal dönemin hiyerarşik yapılanmasını savunan, bireyciliğe karşı olduğu gibi,aklı küçümseyen, sanayi toplumun bazı özelliklerine karşı çıkan hareketlere verilen genel isim olarak kullanıla gelmiştir. İkinci yaklaşım muhafazakârlığı, katı doktriner içeriğe sahip bir ideoloji olmaktan çok,esas eğilimi var olan kurum ve ilişkiler ağını korumak olan bir dünyayı algılama ve davranış biçimi (disposition)olarak algılar. Muhafazakârlık, insanın mükemmel olamayacağı fikrinden esinlenir ve dünyaya akıl yoluyla hükmedebileceği görüşünü sorgular. İdeal toplum tasavvuru herkesin kendi yerinin farkında olduğu hiyerarşik bir toplumdur. Değişimi,ancak kaçınılmaz olduğu zaman ve genellikle değişime gidilmezse daha kötü olacağına inandığı için ehven-i şer olarak görür. Muhafazakâr düşünüş eskiye dönüş özelemlerinin de en az diğerleri kadar sosyal mühendislik koktuğuna inanır. Bu sebeple gerici veya rasyonalist değildir. Yüzyılların birikimi ve sağduyusunu içerdiğine inandığı geleneklere değer verir, denenmiş olanı denenmemişe tercih eder. Muhafazakâr için özel mülkiyet sadece maddî (para) değeri olan meta değil, aidiyet, bağlılık ve korunma gibi insanın hissiyatına/ psikolojik duygularına da hitap eden bir kurumdur. Keza, muhafazakâr için otoritenin varlığı tabi bir gerekliliktir. Otorite liberallerin ileri sürdüğü gibi, sosyal sözleşmeden kaynaklanmaz; toplumun tabiatında mündemiçtir, onu mümkün kılar. Her türlü otoriteye -baba, öğretmen, din adamı,devlet- saygı gösterilmesi toplumun toplum olarak varlığını devam ettirebilmesi için gereklidir. Muhafazakâr felsefe kanun önünde eşitlik fikrini kabul ederse de, sosyo-

ekonomik eşitlik fikrine karşıdır. İnsanın doğuştan eşit olmadığına/ yaratılmadığına inanır.”(Demirel,2004:215)

Aslında beşeriyetin şuur altında var olup da sebepler yüzünden fikrî plândan siyasi tahavvüle (dönüşüm) geçen muhafazakârlık;XVIII. yüzyılın sonunda Aydınlanma felsefesinin uygulamalarındaki akla ziyan anlayışına aks-ül amelde bulunmak suretiyle şekillenmiştir.

Halbuki “muhafazakârlık genelde, aydınlanmacı düşünceyle ve Fransız İhtilaline reaksiyon olarak çıkmış bir akım şeklinde tanımlansa ve öne sürülse bile bu geleneğin çok gerilere gittiği, en azından batı geleneği içinde muhafazakârlığa karşılık gelen, hatta genelde batılı araştırmacılar tarafından,Roma İmparatoru Augustus’a kadar götürülebilecek ve onun devlet yapılanmasındaki pratiklerine ad verilebilecek bir yön olduğu söyleniyor.”(Adanalı,2004:52)

Bu muhalif anlayış,XX. yüzyılda muhafazakâr iktidarların yönetime gelmesine zemin hazırlamıştır. 1980’li yıllarda ABD ve İngiltere’de yeni muhafazakârlar adıyla maruf iktidarlar muhafazakârlığa da yeni anlamlar yüklemişlerdir. Bunun yanı sıra Kıta Avrupası’nda Hristiyan Demokratlar muhafazakârlığın savunuculuğunu üstlenmişler. Bu siyasi doktrini iktidara taşıyarak;temelde aynı teferruatta farklı muhafazakârlık telâkkisini uygulamışlardır.

Mahalli değerlere göre muhafazakârlığın değiştiğine misal, Japonya’daki liberallerin muhafazakâr kıymetleri savunmalarıdır. Halbuki muhafazakârlık batıda topluma bir cevap olması için meydana çıkan iki farklı anlayışın Japonya’da birlikte neşvünema bulması ilginçtir.

Muhafazakâr felsefenin batıdaki tatbik şekline ve sınıflandırmaya geçmeden evvel muhafazakâr siyaset felsefesinin ana hatlarını hülâsa etmekte fayda vardır:

1-Muhafazakâr siyaset felsefesine göre, evrende bir çeşit mutlak ahlâkî düzen vardır.

2-Muhafazakâr düşüncede tanrı merkezli (theocentric)bir hümanizm vardır. Muhafazakâr değer teorisinin kalbini oluşturan bu teori, kişinin manevî gelişimi ve erdemin filizlenmesi ile ilgilidir. İnsan ve toplumun varlığı tanrıya dayanır. Hem dinî bir varlık olan insan için,

hem de iyi bir toplum için din gereklidir. İnsan hayatını düzene sokmak istiyorsa, dinin gereklerine uymalıdır.

3-Muhafazakâr felsefeye göre insan aklı, sınırlı şeyleri bilebilir. Muhafazakâr anlayışın insan hakkındaki bu yaklaşımı siyasî düşünceyi de sınırlar.

4-Muhafazakârlar, insanın toplumu çeşitli ideallere göre yeniden biçimlendirme yeteneğine güvenmezler.

5-Muhafazakâr düşünce antiütopik olup, siyasette yaklaşımları pragmatiktir. Çeşitli siyasî önerileri değerlendirirken muhafazakârlar, karar vereceklerini içinde bulunduğu pratik, tarihî ve amprîk şartlarının önemini vurgular. Bu sebeple insan ve toplumun oluşumunda devrim stratejisini reddeder. Çünkü devrimler, toplumun düzenini alt üst edip, gelenekli otorite, meslek ve sınıf tercih ederler. Reform gerekiyorsa bu, her şeyden önce mevcut durumu korumak için olmalıdır.

6-Muhafazakârlar rasyonalist ve pozitivist saldırıya karşı, klâsik felsefeyi ve Hristiyan düşünce geleneğini savunur.

7-Muhafazakârlar, genellikle toplumu en kabiliyetli insanların (tabi aristokrasi) yönetmesi gerektiğini öne sürerler.

8-Muhafazakârlar modern siyasî hayatta irrasyonel çoğunluğun topluma vereceği zararları önlemek ve liderlerin gücünü sınırlamak için anayasa temelli yapılanmanın gerekli olduğunu öne sürer. Ayrıca modern demokratik siyasetin aşırılık ve tehlikelerine karşı hukuk düzeni ve bağımsız yargıyı savunur.

9-Muhafazakârlar yerelliğe ehemmiyet atfederler. Bu sebeple küçük ölçekli topluluk ilişkilerine, cemaatlara ve aile kurumuna büyük önem verirler. Ayrıca yönetimde yerel idarelere ve siyasî kurumların yerinden yönetimi çok mühimdir.

10-Muhafazakâr siyaset felsefesinde ilkeler mutlak olmayıp, değişebilir, eklenebilir ve çıkarılabilir (Vural, 2003:14-15).

Muhafazakârlık, yerli durumu ön plâna çıkardığı için mahallin şartlarına göre çeşitlilik arz etmektedir. Çıkış şartları farklı olduğundan ötürü, yerleştiği toplum(lar)daki yönetim anlayışı da muhteliftir. Meselâ sosyo-politik sahaya çıktığı yer olan Avrupâ'da iki kısma ayrılmaktadır.

Birincisi Kıta Avrupası Muhafazakârlığı'dır. Buna göre sathî bir tefrik ile şunları söylemek mümkündür. Fransız Aydınlanmasında bulan bütüncü, rasyonalist ve devrimci ve kolektivist teorilere kaynaklık eden; Aydınlanma aklının ürünü siyasî nazariyelere muhalif olan, ama rasyonalizm tenkidi haricinde, umumiyetle aynı bütüncü fikir tarzını taşımaktadır.

İkincisi ise, Anglo-Sakson ve Amerikan muhafazakârlığıdır. İskoç Aydınlanmasında ifadesini bulan evrimci ve nispeten ferdi bir düşünceler geleneği içinde meydana çıkar (Özipek, 2000,).

Fransız görüşü olarak yaygınlaşan ve kabul gören birinci tip muhafazakârlık, Joseph de Maistre ile Louis de Bonald gibi Fransız ekolü olarak kabul edilen muhafazakârlık Fransız Devrimi'nin eskiye dair ne varsa kökten söküp atarak reddi miras yapmasına karşılık müdafaa edinilen bu tarz muhafazakârlık monarşik bir geçmişe özlem duymaktadır. Buna karşılık İngiliz ekolü olarak da nitelenebilecek olan muhafazakârlığı ise Edmund Burke'nin yaklaşımıyla şekillenmiştir. Edmund Burke biraz daha ılımlı, dengeli ve parlamenter hükümetten yan tavır sergilemiştir. (Akdoğan, 2003:19) Fransız Devrimi'nin giriştiği katliamlara Edmund Burke'nin şu tepkisi neden farklı bir muhafazakârlık anlayışının ortaya çıktığına delâlet eder: "Katliam, işkence, idam! İşte sizin insan haklarınız bunlardır" (Hirschman, 1994:24-25, Nak.: Vural, 2003:23)

Muhafazakârlığın farklı bir numunesi ve uygulaması ise "neo-con", yani, yeni- muhafazakârlıktır. ABD tipi muhafazakârlık olan bu anlayış, birinci tür muhafazakârlıktan (Kıta Avrupası) ayrılır; ama ikincisine yakın bir telâkkîyi savunur ve tatbik eder (Anglo-Sakson). Yeni- muhafazakârlık umdelerini, Amerikan yeni- muhafazakârlık düşüncesinin ilkelerinden kabul edilen Russell Kirk'ün 1953'te yayımlanan *The Conservative Mind* adlı kitabında yeni fikrini yedi tezi şu şekilde sırlamaktadır: "1-Ahlâkî ve aşkın bir düzenin varlığına inanmak; 2-Hiyerarşiye inanmak; 3-Örf ve âdetlere karşı duyulan sevgi; 4-Özel mülkiyet tapınması; 5-Reformist ideolojilere karşı kuşku; 6-Topluluk ekseriyetine temayül; 7-Tarihî süreklilik ilkesine bağlılık". (İnsel, 2003:11)

Amerikan sistemine göre muhafazakârlık “her şeyden önce, neo-muhafazakârlık klasik doktrinle ilgili olmaktan çok,Amerika’nın bugünkü statükosunun ideolojileştirilmesiyle ilgilidir. Bu ideolojinin özünü, bugünkü Amerikan siyasi kurumlarından somutlaşan şekliyle ‘Amerikan değerleri’nin insanlığın nihai-evrensel durağı olduğu düşüncesi meydana getirmektedir. Amerikan yöneticilerine ‘kuvvet yoluyla’ demokrasi ihracı’nı böylesine normal gösteren de budur.

Amerika’da neo-muhafazakârlık, esas itibariyle ‘soğuk savaş’ döneminin anti-komünizm atmosferinde ve muhafazakârlığın gelenekli değerlerinden bir ölçüde kopuk bir şekilde ortaya çıkmıştır. Gelenekli Amerikan muhafazakârlığı muhafazakâr doktrinin ana değerlerini (insan tabiatı hakkında kötümserlik, devletin ferdi iradelerden türemediği anlayışı, ara kurumların önemi, düzen vurgusu, erdemin teşvikinin devletin görevi olduğu gibi) esas itibariyle paylaşmakla beraber, o özünde dış politikada izolasyonizmden yana olan, federal devlet karşısında eyalet haklarını vurgulayan ve refah devletine eleştirel bakan(yani, liberal temalara daha sempatik) bir muhafazakârlıktır(r). Soğuk savaş döneminin özel şartlarının Amerikalılarda meydana getirdiği ‘hür dünya’nın doğal lideri olduklarına dair inancın ve bunun yol açtığı ‘nizam-ı âlem’ci dış politikanın ise bu anlayışla bağdaşmadığı açıktır.

Nitekim, Amerikan muhafazakârlığı içinde bu gelenekli çizgiyi koruyan ve kendilerine ‘paleo-muhafazakârlar’ da denen grup neo-muhafazakâr politikalara karşıdır. Paleo-muhafazakârların karakteristik yanı baştan beri muhafazakâr gelenek içinde yer almaları ve sağ-kanat Troçkistler olarak gördükleri neo-muhafazakârlara karşı olmalarıdır. Onların neo-muhafazakârlara karşı olmalarının temel sebebi,bu yeni grubun müdahaleci, hatta saldırgan (şahin) bir dış politikadan yana olması ve Amerikan’ın (İsrail’in lehine olacak şekilde) bir emperyal siyaset izlemesini teşvik etmiştir. Oysa,paleo-muhafazakârlar dış politikada izolasyonizm taraftarı olup müdahaleciliğe karşı çıkarlar.”(Erdoğan,2004:31-32)

1.2.Muhafazakârlıkta geleneğin yeri neresidir?

Gelenek, naklin esasını teşkil eden bir unsur olduğundan,muhafaza edileceklerin de başında gelir. Hatta,başat amildir.

Bütün milletlerin kendine mahsus olan geleneklerinin muhafaza edilip edilemeyeceği; uğradığı tahrifata göredir. İhtiva ettiği “kutsal” ölçüsünde kıymetlidir. Doğu’ya ait geleneğin muhafazasının neden önemli olduğu; geleneğin “öz”ünde saklı olan ruhta gizlidir. Asıl Kaynak’tan tevarüs eden hikmetli, mukaddes ve canlı bir varlık olan geleneğin “sahih”liğini muhafazada vahyin sahiplenışı önem arz etmektedir.

Umumi mânâda (bütün muhafazakârlık anlayışlarında) “ Gelenek,muhafazakârlığın temel referansıdır. Muhafazakârların geleneğe bağlılıkları dışarıdan bakanlara körü körüne bir bağlılık olarak görülebilir. Oysa muhafazakârlar geleneği bir tür bilgi veya bilgelik kaynağı olarak görürler; muhafazakâr açısından gelenek toplum tecrübelerinin muhassasıdır. Onlara göre,gelenekli kurum ve normlar bir toplumun tarihî tecrübelerinin somutlaşmış birikimleri demektir ki, bu bilgi veya birikim tek bir insanın aklının spekülâtif çabasıyla erişilemeyecek kadar engin ve derindir.

Ayrıca, muhafazakârlar,geleneğin sürekliliğinin toplumun kimliğinin omurgasını teşkil ettiğini düşünürler. Muhafazakârlara göre, ferde belli bir aidiyet hissi veren, onu köksüzlük duygusunun boşluğuna düşmekten koruyan ve kendi kimliğinin bilincine varmasını sağlayan gelenektir. Bundan başka, muhafazakâr düşüncede gelenek toplumun istikrarının da temeli olarak görülür... Gelenek, kişileri ve toplumu değişimin yol açtığı belirsizliğin meydana getirdiği güvensizlik hissinden kurtarır. Bundan dolayı, muhafazakârlar gelenekli kurumların yerine, akıl yoluyla soyut olarak tasarlanan yenilerini koyma girişiminin beklenmedik zararlı sonuçlar ortaya çıkaracağından endişe ederler.” (Erdoğan,2004:27)

İnsanları ve cemiyetleri mevcut birikimlerini muhafazaya sevk eden gelenek, nasıl teşekkül ediyor? Geleneğin hepsi muhafaza edilmeli mi? Her gelenek topluluklara (milletlere) yön verebilir mi? Kastedilen hangi tür an’ane olmalıdır ki, cemiyetin bütün kılcal damarlarına nüfuz ettiğinde, makul karşılan-

sın? Geleneği neler oluşturur ve meydana getirir? Geleneğin değişime mukavemeti veya katkısı nedir? Neden modernizm geleneği dışlamıştır? Niçin Batı-dışı toplumlarda değişimin sancısı çok derin olmaktadır? Batıda modernizm, geleneği yıkararak mı tekâmül etmiştir? Vs. vs...

Bu suallerin cevapları ciltleri dolduracak kadar geniş hacimlidir. Şurası da muhakkaktır ki, “muhafazakârlık” ile “değişim”in muvazenesi geleneğin sahilliğinde (orjinallüğinde) gizlidir.

Buradan hareketle Muhafazakar Değişim'in sosyal sahadan iktisadi sahaya; tarihi süreç içindeki Muhafazakârlık ve Değişimin ihyası nasıl olmalıdır? Zihni bir inkılap mümkün müdür? Bunun izaha çalışalım:

1.3.Muhafazakâr Değişim'in

İnkılabı

Cemiyetin inkılabı;direncin (mukavemetin) ölçüsüne göre, bünyenin sağlamlığı, dayanışmanın kararlılığı büyük ölçüde değişimin önündeki engel gibi görünür. Mukavemetin, cemiyetin tekâmülüne set çektiği, müspet değişimi geciktirdiği,diğer medeniyetlerle münasebeti sağlayamadığı nazariyesinde yanlışlıklar vardır. Zira her mukavemetin değişime muhalif olmak yahut muhalifmiş gibi göstermek,aıkl-ı selimin varacağı bir çıkarım olamaz. Binaenaleyh,bahsedilen direnişi,karşı çıkış olarak kabul etmekten ziyade;toplumun şuur altında var olan şüphelerinin tezahürüdür. Bu şüpheleri var eden evham ise;kendine yabancı (ecnebi) olanın;“varlığımdan” ne kadar götürür endişesini taşıması;kazandırdıklarından çok (kazandırdığını söylemek de şüpheli!)kaybettirdiği değerlere karşı direnişin aksetmesidir.

Değişim nasıl olmalı ki; aksül amel de bulunan toplumun haklılığına karşı“öz”üne hâlel getirmeden olumlu girdi sağlansın?Hangi gerekçeler; kutsal değerlerine sıkı sıkıya bağlı cemiyeti, tahavvülün eşiğine getiriyor? Milletin asliyetine zarar verilmeyeceğine dair ne gibi kıstaslar ortaya konuyor?Sahih gelenek (an'ane) ile aslı olmayanını nasıl ayırt edip, cemiyetin seçimine sunuluyor?Mukaddesatı için yaşadığı,onun uğruna her “şey”i göze aldığı değerlerini korumadan nasıl bir “yeni halin” değişimine tercih yapmak zorunda bırakılıyor?

Şimdi;“kökü mazide olan âti” umdesiyle hemhal olmuş veya olmaya çalışmış mütefekkirimiz, büyük şair Yahya Kemal'in ufkunu ufkumuz kabul etsek bile,“âtinin”oluşumu çok sathidir. Zira, tefekkür hayatı ile fiiliyatı arasında rabıta kuramamış;“camiyi” dışarıdan çok güzel tasvir eden bir dehanın anlayışı;tatbiki olsaydı ancak geçmişi geleceğe o zaman daha güzel taşırdı. İşte,biz mazi-hal-gelecek nasıl aynı paydada buluştururuz;bunun fikri tahlilini yapacağız.

Yani; Gelenek(an'ane)(tez) + Asrîlik(Çağdaşlık)(antitez) =Muhafazakâr Değişim

1.4.Gelenek Nedir?

Gelenekle ilgili araştırmalarda yapılan hataların başlangıcı, mefhum kargaşasıdır. Bu kavramlar yerinde kullanılmazsa ilmi yanlışlıklara sebep oluyor. Bunu, S.H.NASR şu şekilde dile getiriyor: “Sebepler her ne olursa sonuç, gelenekçi karakterde eserlerin Batı'da ortaya çıkışından altmış ya da yetmiş yıl kadar sonra birçok çevrede geleneğin hâlâ yanlış anlaşıldığı;âdet, alışkanlık, miras olarak devralınmış düşünce kalıpları ve benzeri şeylerle karıştırıldığıdır.”(Nasr,1995:49-50)

Böyle bir girizgâhtan sonra, mevzumuzu esas teşkil edecek gelenekle alakalı tarifleri nakledelim. Gelenek; “Bir toplulukta, zaman içinde meydana gelen kültür birikimin neticesi olan her şey; sözlü nakil ile gelen şeyler.”(Doğan,385)

Başka bir tarifte ise, “Bir toplumda, bir toplulukta uzun süre yaşayan, kuşaktan kuşağa aktarılan efsane, olay, öğreti, alışkanlık gibi şeylerin bütünü.”(Dictionaire Larousse,910)

Yine benzer bir tanım; “(gelmekten, gelenek) Uzun bir süresi boyunca , efsane, olay, görüş, doktrin, töre v.b.'lerin sözlü aktarımı. Nesilden nesile aktarımla bilinen veya yapılan şey.”(Meydan Larousse,457)

Ansiklopedik ve lügat itibarıyla bu şekildeki tarifler ilk defa söylenebilecekleri ifadeden ibarettir. Orjini aynı olmakla birlikte asıl mevzumuzu mutabık olan tarif ise şu şekildedir: “Gelenek, kelime anlamıyla bir kuşaktan diğerine aktarılabilen herhangi beşeri uygulamaya, “inanç”,kurum ya da zanaat için kullanılır. Geleneklerin içerdikleri şeyler olmakla birlikte, tipik olarak içtimai (toplum) bir rubun ortak mirasının parçası olarak görülen bazı kültür unsurlarına işaret eder. Gelenek sık sık toplumun kararlılığının

ve meşruluğun kaynağı olarak görülür, fakat mevcut değişime temel sağlayabilmek için de geleneğe başvurulur. Kavram, modern bir toplumla bir karışıklık kuran sosyolojide “otoritenin “ niteliği ile ilgili tartışmalardan önemlidir.”

(TurnerAbercrombei,1981 :Nak.:Armağan,1992 :13-14)

Geleneğin muhafazasını sağlamak, onu olduğu gibi bir fanus içinde saklamak mıdır? “Mukaddes Değeri” korumak adına (gelenek) tabulaştırmak mı gerekir? “O”nun arkasına sığınarak dünyevî menfaat temin etmek gayesi mi güdülmektedir? Yoksa, “asıl” olanı geleceğe taşıyarak münbit nesle nasıl aktarıyoruz endişesi mi hakim olmalı? İşte, cemiyetimizin sahih (asıl) olan geleneği kabullenip hayatına aksettirebilmesi için gerçek an’aneyi bilmesi/bildirilmesi lazımdır.Lazımdan da öte,elzemdir.

Asıl geleneğin,bir görüş,bir doktrin gibi dünyevî düşünce sistemi şeklinde ele almak ve melekelerin nesilden nesile nakledilmesi olarak düşünmemek lazımdır.Geleneğin mutlaka bir “öz”e sahip olması gerekir.Asliyetin,sağlam bir dayanağının mevcut olmaması onun beşerî bir “uydurma” hâlini almasını kaçınılmaz kılar.Ancak, ana kaynağının “ilahi” olması, kasdedilenin bozulmadan muhafazasının devamlılığı esastır.

Biz burada genel bir gelenekten;vahiy kaynaklı olmayan gelenekten bahsetmeyeceğiz. Mezkûr lûgat ve ansiklopetik tarifler, girizgâh niyeti ile yapılmıştır.Batının kendi iç tekâmülü neticesinde oluşan gelenek de burada tahlil edilmeyecektir.

Gelenek, ne kadar bir süre sonra bu anlamı ile isimlendirilir? Frithjof SCHUON, bu zamanı şöyle tarif eder:“Bir din doğuşunda ,ilk andan itibaren insanları Allah’a bağlar fakat ona gelenek adı verilmez.Dinin ilk tabilerinin üzerinden iki ya da üç nesil geçince din bir gelenek halini alır.”[Schuon,1966 :144,Nak.:Armağan,1992 :12)]

Buradaki iki ya da üç nesil öncesi kaynakların güvenilir olması demek;İslâm ulemasının nakli,sağlam temellere dayanandırılması anlamındadır.Yani “asıl”(Kur’an ve Sünnet) dairenin dışına çıkılmadan geleneği belirli esaslara oturtmak gerekir.Daire merkezindeki 'Asıl'ın çaplarının manyetik dinamizmi, geleneği merkeze

çekeceğinden harici tesirlerin tahribatı azalacağı bir gerçektir.Çapların kuvvetni temin eden irtibat yollarının 'vahiy derinliği' çok önemli bir amildir. Vahiy derinliğine sahip,Kur’an-ı Kerim ve Sünnet’e bağlı, bunları sahih kaynağından alıp aktaran,altın silsile mevcut olmuştur(Sahabe-i Kiram, Tâbiin, Tebeitâbiin gibi). Ve, dinin asıl amacı insana, kaybettiği merkezine dönüş yolunu açmak(Lings,1989 : 27), O’ndan neşet eden geleneğin insanlığa (insanımıza) niçin aynı hayatı bahşetmesin!

Bu vazifeyi ifa edebilecek sahih geleneği Seyyid Hüseyin NASR şöyle tarif ediyor:“En evrensel anlamda geleneğin insanı ilahi olana bağlayan umdeleri içerdiği söylenebilir.Öte yandan ve başka açıdan din,esas anlamıyla Gök’ten indirilen ve insanı Kaynağına bağlayan ilkeler olarak düşünülebilir.Bu durumda gelenek,daha sınırlı bir anlamda bu ilkelerin uygulanması şeklinde görülebilir....Gelenek, çekip çıkartılamaz bir biçimde dine ve vahye, kutsallığa, ortodoksi, otoriteye, sürekliliğe ve zahiri ve bâtini hakikatin düzenli biçimde aktarılmasına bağlıdır... Yani“hikmet-i halide”; yani ebedi bilgelik kavramıyla çok yakından ilgilidir.” [Nasr(Nak.:Armağan),1995 :12]

Tabii olarak burada sahih geleneği mutlak otorite kabul edilmesi halinde “Kitap ve Sünnet’in” ruhuna aykırı hali kaçınılmazdır.NASR’ın ifadesinde geçen “ortodoksi ve otoriterlik” mefhumları zamanla ve modernizmin (modern değil)otoriterliği ile paralel peyda olan aklın tahakküm etmesidir.Bu süreçte meydana gelen sahih olmayan geleneği çağrıştıran bir tanımlamadır. Geleneğin belirleyiciliği vardır,ancak;mutlak otorite,tiranvari sitem ihtiva etmez. Etmemelidir de. Zira,Halik-ı Mutak, insana irade-i cüz’iyye vermekle tercih hakkı tanımıştır. Eğer asıl geleneği tetkik ediyor ve sahih gelenek de “İlahi Vahiyi” asıl ise;bu taktirde vahyin ferdi muhtar kılmasını görmezden gelmiş oluruz. O zaman da hür iradeye ket vurulmuş anlamına gelir. ‘Hürriyeti ortadan kaldırırsanız hayatta bir kendiliğinden oluş, davranışlarda da bir makılaşıma hâli kalır(Topçu,2012 :64). İradenin hürriyeti esaret altına alınmış demektir.Esaret,hürriyete kapı aralayacağı düşünülse de,bu zaman zarfında meydana gelebilecek kayıplar, telafisi mümkün olmayabilir. Kazanılacak hürriyet irade-i cüz’iyyenin

anlamsızlığını vahmeder ki, değişimdeki asıl engel de budur. Esaretin neticesi mes'uliyetsizliktir. Mes'uliyetsizlik, imtihan sırrına vakıf olmaya bend olacağı; metafizik boyutu örseleyeceği aşıkardır.

Beşer hürriyetinin aslını da gelenekte bulmaktayız. Nasr, gelenek ilgili izahına şöyle devam eder: "Gelenek, *tradition* (gelenek) kelimesi etimolojik olarak nakletme ile alâkalıdır ve bu tarif içerisinde bilginin, uygulamanın, tekniklerin, hukukların, şekillerin ve sözlü ve yazılı birçok diğer özelliğin intikalini kapsar. Gelenek yaşayan bir varlık gibidir; iz bırakır, ama bu ize indirgenemez. Onun naklettikleri kağıt üstüne yazılmış kelimeler gibi görülebilir, ama o insanların ruhlarına kazınmış gerçeklerdir de; ve nefes ve hatta belli öğretilerin kendisiyle nakledildiği bakış kadar latiftir.

...(G)elenek, gerçekleri insanlığa açıklanmış ya da açıklanmamış ilâhî bir kaynağın hakikat ve ilkelerini; ve gerçekte, farklı diyarlardaki sonuçları ve (hukuk, toplumun yapısı, sanat, sembolizm, bilimler ve kazanılması için gerekli araçlarla birlikte Yüce Bilgi'yi ihtiva eden) uygulamaları ile birlikte nebiler, resûller, avatarlar, Logos (Kelâm) ve diğer nakilci vasıtalar olarak tasavvur edilmiş olan birçok figür vasıtasıyla tüm kozmik sektörü ifade ediyor.

Daha cihanşümül (evrensel) anlamıyla geleniğin insanı öte'ye bağlayan ilkeleri ve dolayısıyla dini kapsadığı düşünülebilir. Bir diğer görüş açısından ise din, Allah tarafından vahyedilen ve insanı Asl'ına bağlayan ilkeler olarak, kendi aslî anlamı içerisinde düşünülebilir. Bu durumda gelenek, daha sınırlı bir anlamda, bu umdelerin uygulanması olarak düşünülebilir. Gelenek, hakikatin mahiyetinden kaynaklanan fert-ötesi karakterdeki gerçekleri ifade eder; şu sözde söylenildiği gibi: 'Gelenek çocuksu ve modası geçmiş bir mitoloji değil, alabildiğine gerçek olan ilimdir.' Gelenek, din gibi, hem hakikat, hem de bulunuştur. Bilinen özne ve bilinen nesneyle ilgilenir gelenek. Her şeyin aslı olan ve her şeyin dönecek olduğu Kaynak'tan gelir. Böylece gelenek, sufilere göre varoluşun asıl kaynağı olan 'Rahman'ın Nefesi' gibi her şeyi ihtiva eder. Gelenek, kendilerinden ayrılmaz bir şekilde vahiy ve dinle, kutsalla, sahih akideyle, şahadetle, süreklilik ile, hakikatin nakledili-

şindeki düzenliliği ile, zahirî olanla ve bâtinî olanla olduğu kadar manevî hayat, bilim ve sanatlar ile de ilişkilidir." (Nasr, 2001:78-79)

Geleneğin din ile ilişkisini ve asrımızdaki geleniğin durumunu da göz önüne almak mecburiyetindeyiz. "Eğer gelenek etimolojik ve kavram olarak nakletmeyle ilgiliyse, karşılık olarak religion (din) kök anlamı itibarıyla 'bağlayıcı' (Latince religareden) olmaya işaret eder... (Gelenek) insanı Allah'a bağlar; aynı zamanda kişileri kutsal bir cemaatin ya da halkın, ya da İslâm'ın isimlendirdiği şekliyle ümmetin üyeleri olarak birbirlerine bağlar. Bu şekilde anlaşıldığında, ilâhî bir başlangıç olarak, vahiy aracılığıyla uygulamaları ile geleniğin kaynağı olarak düşünülebilir... (G)eleneğin tam anlamı bu başlangıcı olduğu kadar, ondan doğmuş olanları ve onun yayılışına da şamildir. Bu anlamda gelenek dini ihata eden daha genel bir kavramdır; Arapça ed-dîn (en evrensel anlamıyla din) deyimi gelenek ve din demektir; religion (batılı bir kavram olarak din) deyimi ise (en geniş anlamıyla; bazılarınca anlaşıldığı gibi, vazettiği ilkelerin uygulamasını ve daha sonraki tarihî açılımları içine alacak şekilde) de gelenek derken kastettiğimiz şeyi ihata etmektedir. Mamefi; modernizmin ve anti gelenekçi etkilerin dinin alanına hulûl etmelerinin sonucu olarak gelenekli bakış açısıyla dinî bakış bakış açısı artık özdeş değildir." (Nasr, 2001:86)

Geleneği ideoloji olarak telâkkî etmek de otoriterliğin merkezine oturmakla eşdeğerdir (Şia, Vehabilik gibi). Artık burada sahih gelenekten bahsetmek mümkün değildir. Geleneğin yerini "Gelenekçilik" (Traditionalizm) almıştır. Öğretisini çevreye yaymaya çalışan ve onun arkasına sığınarak, takiyye yolu ile ideolojisini ihraç eden "otorite" haline dönüşmüştür. Buradaki nüans çok iyi tefrik edilmelidir.

Geleneği entegrist bir tutumla onu (sahih gelenek) "içine kapanma, taassupluk" gibi ifadelerle bir şeyin zıddıymış gibi takdim etmek "baticıların" kendi totariterliğine kılıf bulmak için yaptıkları bir cepheleşmedir. Halbuki gerçek kimliği ile tanımlanabilir ise, cemiyetimizin ne kadar kazançlı çıkacağı o zaman görülecektir.

Sahih geleneğin; değişkenliğinden (yıkıcı değil), yapıcılığından, tutuculuğun

karşısında oluşundan, totariter gibi görünüp; ama, bunu izale ediciliğinden, sahih kaynakları membaından gelecek nesillere taşımasından, gerçek mânâda tarih şuurunu aşılmasından; kısaca dinamik bir gelenekten bahsedersek; gelenekçiliğin de bunun tam zıddına tekabül ettiğini söylemek mümkündür. Yani gelenekçilik; totaliter, değişmeye direnen, entegrist, bozguncu, belirli mihrakların (güç sahipleri) etkisinde, sahih kaynağı yok sayarak, hurafeleri, bid'atları umumileştiren; kısaca statik ve tahripkar bir unsurdur.

Geleneği nesilden nesile aktarılma safhasında meydana gelen hâdiseler, geleneğin kökünü dinamitlemiş ; yenileme adı altında bir sürü sapık cereyanlar ortaya çıkarmıştır. Bâtıl fikri akımlar sahih gelenekte büyük tahribatlara sebep olmuştur. Yanlış anlayışlar tezahür ederek inanç sahiplerini menfi yönlendirmiştir. Hz. Ebubekir (ra) zamanından emareleri görülen, Hz. Ali (ra) devrinde daha da artan bir "haricilik" hareketi sahih geleneği derinden sarmıştır. Bununla beraber günümüze kadar gelen sahih gelenek elbette hükmünü sürdürmüştür. Ancak, burada masum gibi görünen o kadar değişik ve hatalı anlayışlar üretilmiştir ki, "öz"e aykırı bu fikirleri mücedditlerin büyük gayreti ile, sahih gelenek yeniden ıslah edilmiştir.

Binaenaleyh, Doğu'daki (Hilâl medeniyeti, daha özeli "Biz"deki) geleneği ikiye ayırmak; meseleyi biraz daha vuzuha kavuşturacaktır. Çünkü, gelenek üzerinden yapılan tartışmalar hep "modernizm" kaynaklı olmuştur. Bu da meselenin -kabaca- "iyi-kötü" şeklinde sınıflandırılmasına; insanların zihninde hatalı kabullenmelere sebebiyet vermiştir. Bu halde geleneği iki kısma ayırmak mümkündür:

1-Aslî gelenek, 2-Örfî gelenek

Aslî gelenek: Vahiy kaynaklı; kutsî olanı, aslından saptırmadan vasıtaların doğruluğu üzerine bina edilen canlı bir varlıktır.

Örfî gelenek ise, yerliliği ve yerleşik düzenden aldıklarını "o anki" tashihin iler(i)ki zamanlarda (asırlarda) dumura uğramasını mevzu bahis kılan/ kılınması muhtemel olan kadavradır.

Aslî gelenek ile Örfî gelenek arasında ince bir çizgi vardır. Günümüzde tukaka edilen; aslında ikincisinin üzerinden birincisidir.

Yani, gelenek muhaliflerinin amacı; tahrif olmuş Örfî geleneği tahkir ederek; Aslî geleneği yıkmak için çalışırlar. Örfî gelenekteki uygulamaları, Aslî gelenektekilerle aynılaştırılarak "yobaz" tasması takılmak istenmektedir. Elbette Örfî yaşayıştaki bozulmuş an'aneyi savunmak yobazlık sayılabilir. Ancak, bunu yapanlar, Aslî geleneği kast etmelerinden dolayı kötü niyetlerini açığa çıkarmaktadırlar.

Bu noktada Cemil Meriç'in şu tespiti yerinde olacaktır: "Yobazlık, Şark'ın nefis müdafaası. Yobaz, samimiyet, yobaz kendini bir nass'a hapseden idrak; bir nass'a, yani sonsuza.

Yobaza düşmanlık, tarihe düşmanlık. Yobaz biziz, en güzel taraflarımızla biz." (Meriç, 2002:89)

Bakınız Aslî geleneğin imbiğinden süzülerek yerleşmiş davranış şekline bir misal verelim. Geleneğin muhafazası, ehemmiyet kazanmaktadır.

Kadir Mısıroğlu'nun bir hatırasını nakletmek yerinde olacaktır.

"İlk olarak Almanya'ya, Türk işçilerine ve orada okuyan Müslüman talebelere konferanslar vermek üzere bir davete icabetle gittiğim 1965 yılında, Rudesheim şehrinde bir Türk talebesinden şu vak'ayı dinledim. Kendisi Almanya'ya ilk geldiği sırada Münih'te Almanca öğrenmek üzere Goethe Enstitüsü'ne kaydolunmuş. Türkiye'den çıkarken dininden haberi olmayan bir Müslüman gençmiş. Sadece domuz etinin kendisine haram olduğu tarzında, birkaç temel dinî bilgiye sahipmiş. Domuz eti karışmış olacağı düşüncesiyle enstitünün yemeklerini boykot edip, yememe kararı almış ve kendisine yapılan bütün telkînleri reddetmesi üzerine bunu enstitünün müdürüne çıkarmışlar. Alman olan enstitü müdürü , daha önce oraya gelmiş olan hiçbir Türk talebesinin böyle bir talepte bulunmadığını söyleyerek , biraz sert ve târizkâr üslup kullanmış. Bizim genç ısrar edince aralarında münakaşa çıkmış. O sırada müdürün yanında bir misafir varmış. Bu zât karşılıklı bağırıp çağrılarını teskîn için söze karışıp müdüre demiş ki:

-Ben geçenlerde Papalık'ın gazetesinde bir makale okudum. Siz bu gence haksızlık ediyorsunuz. Okuduğum makalede deniyor ki: Biz batılılar kaydettiğimiz teknik terakkî

karşısında uyanan ve tahrik olan maddi icab ve ihtiyaçlarımızı frenleyemediğimiz gibi, inancımızı da o terakkî ile uzlaştırarak ayakta tutamadık. Bakın kiliselerimize, oraya devam eden hiçbir genç göremezsiniz. Kendilerini ölüm korkusu istila etmiş birkaç ihtiyar dışında , dinin icabını yapan yoktur. Merhamet duyguları köreldi. İnsanlar ihtiraslarının zebunu oldu.

Târîhen meşhur olan İsevî merhametin bütün menbâları kurudu. Bu durumda dinimiz için tehlike çanları çalmaktadır. Fakat şimdi bu teknik terakkîde Müslüman-Türk milleti adım atıyor. Ben onlardan çok ümitliyim. Onlar maddi terakkî ile manevî alemleri bağdaştırarak Dünyada yeni bir misal teşkil edecekler. Belki de bu halleri biz Avrupalılara da ders verecekler. İnsanın bedenden ibaret olmadığını, bir de ruhu bulunduğunu hatırlatacaklar. Ben geçenlerde bir Türkiye ziyareti yaptım. Şahsî müşahedelerime istinâden söylüyorum ki, onlar her teknik terakkîyi inançlarıyla bağdaştırıyorlar. Bu kabil olmadığı takdirde o terakkîyi reddediyorlar. Size bir misal vereyim. Her bindiğim arabada bir levha gördüm. Üzerinde “maşallah” yazıyordu. Ben bunu önce bir şirket adı zannettim.

-Bu şirketin ne çok arabası var, diye sorduşumda iş anlaşıldı. Türkler câhiliğime bir hayli güldüler.

-Bu bir şirket ismi değildir. “Allah dilerse” mânâsına bir ibaredir ki, Allah’a sığınmayı, O’na dayanmayı,O’nun takdirinden ümitvâr olmayı ifade ediyormuş. Sonra anlattılar. Bir şoför kontak anahtarını besmeleyle çevirmiş. Yeni bir araba aldıklarında, kazâ-belâdan masun kalabilmek ümidiyle bir kurban keser ve onun kanları üzerinden arabanın tekerleklerini geçirirlermiş. Böyle daha birçok müşahedem oldu. Anladım ki,Türkler bugünkü durumlarına rağmen mâneviyâtla dolu milletler. Kötü idarecileri yüzünden geri kalmış olsalar da, yakın gelecekte bunu telâfi edecek ve fakat maddiyât ile maneviyâtın te’lifi istikametinde yeni bir model oluşturacaklar k müşahedem oldu. Anladım ki,Türkler bugünkü laik idârelerine ve böylece bize de ibret teşkil edeceklerdir...

Bu izahat üzerine enstitü müdürü, bizim gencin itirazını kabul etmiş ve ona enstitüde hastalar için çıkartılmış olan yemekten

vermeyi kabul etmiş. Zira hastalar için domuz eti kullanılmazmış.

Ben de buna benzer bir hadiseye daha sonra şahid oldum. Bir Alman’a domuz eti yiyip yemediğini sorduğumda:

“-Hayır bana yasak, çünkü bende romatizma var.”dedi.

Daha sonra bu bahis üzerine nimal-i fikir “Domuz Eti ve Sağlık” ünvanıyla Almanca bir kitap getirdiler ve muhtasar olarak muhteviyatını naklettiler. İslâmın her kaidesinin altında hayâtî bir hikmet yattığına şahid oldum ve Rabbime şükrettim.”(Mısıroğlu,2003:32)

1.4.1.Gelenek, Değişime mani midir?

Hürriyetin kaybedilmesi ve yeniden ayağa kalkmanın önündeki mani olarak görülen geleneğin nasıl bir hayati öneme haiz olduğunu tespit ve teşhis edelim.

Gelenek, her milletin, her kültürün; dolayısıyla her medeniyetin inşa sürecindeki amillerin asli unsurlar olup olmadığına göre değişmektedir. Batı’nın, geleneği red ederek, yeni bir yapılanma içinde olmasının haklı mazeretleri elbette vardı. Garb’ın gelenek diye vasıflandırdığı yegane şey, ortaçağ karanlığındaki hurafelerden müteşekkil değerler yumağıdır. Bu değerlerin temel taşı olan muharref Hıristiyanlık, milletlerin tabii tekâmülüne daima set çekmiştir. İnsanlığın faydasına olabilecek bütün yenilik hareketlerine bend oluşturduğundan dolayı,ortaçağın o meş’um engizisyonları nice masumun kanına girmiştir. Temizliğe bile karşı olan bir “uygarlığın” geleneği elbette ki tahrif olmuş değerler mirasıdır. Galile,dünyanın döndüğünü söylemesiyle kilisenin o korkunç engizisyonuna muhatap kalmıştır. Neticede bu iddiasını geri alması şunu gösterir:Kilisenin tahakkümünden neşet eden bozulmuş bir geleneğin müdafaası nasıl mümkün olabilir ki? Bundan tevellüt eden Batı kültürü, matbaanın gelişimine o kadar sert muhalefet göstermiştir ki, uzunca bir süre kilisenin iznine tabi olmayan hiçbir eser basılamamıştır. Zira, matbaanın en büyük tesiri;kokuşmuş, batıyı tamamen esaret altına almış ve tek söz söyleme selâhiyetine sahip Kilise’nin mahsulü geleneğin,Aydınlanma’nın bir numaralı düşmanı olmasını kaçınılmaz kılmıştır. Bu yüzden Batı’nın geleneğe bakışı, hep çağdışı olmuştur. Bundaki haklılıklarını anlamak mümkündür. Bu “anakronik” telakkî,

“Modernizm”in daima hedef tahtası haline gelmesine sebep olmuştur. Daha sonra da “Modernizm-Gelenek” kavgası bütün milletleri etkilemiş, nihayetinde Batı’nın her toplumu kendisi gibi aynı safhalardan geçtiği zehabıyla hareket etmesi, diğer milletlerin-hususiyle Doğulu milletlerin- “taban- tavan” zıtlığının asrımızda da devamını etkilemiştir.

Toplumlar, canlılıklarını muhafaza ettikleri müddetçe, değişimi yaşayacaklardır. Değişimi red ile değil de sahip çıkarak gerçekleştirmek; tekâmüldeki sırdır. Bu sırrın merkezinde yer alan temel unsur ise gelenektir. Geleneği her gelişmenin önündeki engel görenler, aslında onun arkasındaki “kutsal” şeyleri yermektedirler.

Gelenek, esas itibariyle devamlılığın bir şiarıdır. Bu şiar, cemiyetleri var eden unsurların nesilden nesile nakledilmesi neticesinde milletlerin canlılığını korumuştur. Canlı bir organizmanın devamlı bir şekilde, kendini değiştirerek yenileyebilmesi, o cemiyetin mukavemetine bağlıdır. Mukavemet de dayandığı güce göredir. Eğer, istinat olunan değerlerin aslı korunmuş ise, direnç o kadar güçlüdür. Direnmenin derecesi ise “geçmiş-hal-gelecek” arasındaki irtibatın hangi boyutlarda olduğuy- la eşdeğerdir.

Geleneği bozulmuş, tahrifata uğramış, aslî vazifesini icra edemeyecek hale getirilmiş an’ane gibi değerlendirmeye tabi tutulması, geleneğe bakışın can damarını oluşturmaktadır. Cemiyetteki tekâmül, gelenekçilerin duruşuyla ilgilidir. Gelenekçi tutum; bütün tecdit hareketine kendi zaviyesinden bakmaktadır. Kendi yerini muhafaza etmek için yerleşmiş, kutsaldan ari, cahiliyet üzerine bina edilmiş; mahallî âdetlerin hakim olduğu Muharref Gelenek, var gücüyle mücadele eder. Buradaki muhalifliğin ana unsuru “dünyalığını” kaybetme korkusudur. O, her şeyini Muharref Gelenek üzerine kurmuştur. Böyle olunca, mahallî âdetlerin hüküm fermâ olduğu bu şekil bir vasatın ilerlemeye mani olmaması düşünülemez. Münevver tabakanın, mezkûr geleneği baz alarak geleceğe bakması, bu yön- de milleti yönlendirmesine haklılık kazandırmıştır. Millî bütünlüğün harcı olan kutsal değerler, değişimin önündeki engeller olarak sunuluyor. Bunun yerine ikame edilmeye çalışılan da seküler bir kutsiyet anlayışıdır. Top-

lumun ikilem içinde kalmasına zemin hazırlanarak, geçmişe ait ne varsa “Muharref Gelene- nek” le mücadele adı altında, bir milletin “mukaddesatına” mutabık olmayan davranış- lar sergilenmektedir. Muharref Geleneğin sa- hih olmadığı, asıl geleneğin aslî ilkelerden müteşekkil bir harç olduğu mutlaka bu millete ve aydınların idrakine arz edilmelidir.

1.4.2. Geleneğin asıl mevzusu milliliğidir

Geleneğin asıl mevzusu milliliğidir. Müslüman-Türk geleneğinin zaman içerisinde arızalara uğramasının temelinde yatan amil ise, “aslî” olanın mecrasından sapmasıdır. Zamanla oluşan, nesilden nesile nakledilen, bir milletin olmazsa olmazı olan gelenek, maalesef bugünkü haliyle milletimizin tekâmülüne hizmet vermesi düşünülemez. Mecrasından başka yön- lere akmasına sebep olan faktörlerin hakim düşünce şekline gelmesi, geleneğin tec- didine imkân vermemiştir. Bu uğurda yapı- lan; yani mukaddesatın mündemiç olduğu bir geleneğin tekrar neşvünema bulmasına matuf çabalar; tahakkümcü zihniyetin engellemeleri- ne maruz kalmıştır. Millî hasletlerin oluşu- munda yegane âmil olan gelenek, dahilî ve hâricî müdahalelerin neticesinde yeniden di- rilmesi, yeşermesi, dal budak salması mümkün olmamıştır. Zira, Türk modernleşmesinin teme- lini meydana getiren sekülerizm; kutsallığı ile bir milletin geleceğine yön veren gelenek, bu sayede akamete uğradı. Bunun için şartlar kemale erdirildi.

Türklerin Müslüman olması- la; kültür, örf ve âdetlerin, mahallî hayat tarzla- rının vs. gibi değerlerin karşılıklı mübadelesi neticesinde sentezin meydana gelmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu karşılıklı alış verişin temessülü neticesinde Müslüman-Türk geleneği vücuda gelmiştir. Vahyin asıl ve hakimiyetini muhafaza ederek, ancak şartların değişmesiyle yeni ihtiyaçların hasıl olması ve bunun asırlar- ca devam etmesi orjinal bir geleneğin teşekkü- lünü ortaya çıkarmıştır. Zaten geleneğin teme- linde yatan, ilim erbabınca da vaz edilen dinî temelli inanç sistemi, bir iki nesil sonrasında millî bir gelenek meydana getirmiştir. Modernizmin tahribatına maruz kalan gele- nek, dünyevileşmenin de tesiriyle aslından sapmalar göstermiştir. Bir medeniyetin (İslâm- Türk Medeniyeti’nin) fetret devri yaşadığı bir

sırada Batı medeniyetinin tahakkümüyle birlikte geleneğin yeniden şekillenmesine; yani modernliğin geleneğe galip gelmesiyle, “öz”den iyice sap(ıl)mıştır Bunda dinî şuur-suzluğun büyük payı vardır. Aydınlanmacı taraftarları, bilinçsizliğin sebep olduğu tutuculuğu bahane ederek var gücüyle geleneğe saldırdılar. Bütün meselelerin baş sorumlusu geleneği gördüler. Değişime, yenileşmeye, yeni fikrî tekâmüllere mani olarak; peşin hükümleriyle bütün güçlerini geleneğe teksif ettiler. Aslında bu fikir sahipleri mukaddesata saldırmayı doğrudan yapamadıkları için geleneğe yüklenerek, ona çağdışılık damgasını vurarak İslâm Dini’ne saldırmaktadırlar. Doğrudur; geleneğin zahirinde birçok tahrifatlar olmuştur. Bu bozukluklar, çok sayıda bilinçsiz kişiyi değişimin, gelişmenin önündeki engelleri artıranlar olarak göstermiştir. Çünkü bunların fiilleri, yaşayışları, “asıl”mış gibi bir hatalı görüşe sevk etti. Onların hayat tarzları, sahih geleneğin bir yansıması olduğu intibağı husûle getirildi. Ve, yine doğrudur; gelenek istismara açık hâle getirilmiştir. Bundan her iki taraf da kendine pay çıkartarak dünyevî menfaat temin etmektedir. Halbuki geleneğin görünüşündeki tahrifat, asrımızın müspetesiyle (burada muasır unsurların olumlu katkılarla demek daha doğru bir ifadedir) sentezin sahih geleneğin “öz”üne hâle getirmeyeceği âşikârdır. İçi sağlam, temeli aslına uygun olan bir tarihî binanın tadilatı nasıl ki insanlığın hizmetine sunuluyor ise sahih geleneği de tekrar aslına rücû ettirerek; ancak asrımızın da icaplarını yerine getirerek meselenin kangrene dönüşmüş yönü hal edilmiş olur. Yaklaşık iki buçuk asırdır süren gerici-ilerici mücadelesinde her şeyi yerli yerine oturtarak dayanışmaya sevk etmek mümkündür. Böylece içine düştüğümüz çıkmazdan kurtulup geleceğe, Müslüman-Türk neslinin “âlem şümul” umdesini bütün insanlığın hizmetine sunmasına imkân verecektir. Zira, dünya, Müslüman-Türk vasfını kazanmış bir nesle ihtiyacı var. Bu neslin fikrî vizyonu, insanlığa huzur ve refahı getireceği muhakkaktır. Bütün insanlığın beklediği de budur.

O halde tekamülümüze katkı sağlayacak sahih geleneğin tarifini yapalım:

Sahih Geleneği: “Kaynağını ilahi olandan alan; tevellüt ettiği hakiki kaynaktan en ufak bir

şüpheye mahal bırakmayacak şekilde emaneti ehline bırakıncasına teslim eden; herhangi bir doktrinin maiyyetine ve mahiyyetine dahil olmadan; ancak vücut bulduğu cemiyetin de müspet taraflarını içinde eriterek sentez yapan; naklen gelen bilgilerin hurafeye dönüşmeden aklın idrakine de sunarak; bu meyanda zaman içinde kırılmaya uğramadan doğru bir seyir izleyen; mukaddes değerlerle olan irtibatını devamlı pekiştiren; zamanla oluşan zahiri kayıpları asri zamanın müspetesiyle kendini tamamlayarak nesilden nesle aktarılan; düzenleyici olup, otoriter olmayan; mazi ile âtiyi birbirine bağlayan rabıta-dır” diye tanımlarsak, böylece hareket noktamızı tayin etmiş oluruz.

1.5. Muhafazakârlıkta gelenek ve modernizmin yeri nedir?

Muhafaza edilmek istenen “şey”in değişim karşısındaki tavrı ya da mukavemetindeki gücün seyri çok önemlidir. Direncin, topyekün yokedilişe mi yoksa tabii değişim sürecine mi karşı duruş olduğu mühimdir. Değişimden kastın milletin bütün kıymetlerine hücum ise; bu taktirde çok sert bir mukavemetin olması tabiidir. Bir milleti var eden unsurların hiçe sayılarak tekâmül iddiası, varsayım-dan öte gitmediği yakın tarih göstermiştir. Millî değerlerin, [bunlar; din (milletin ruhuna işlemesi bakımından), dil, tarih, kültür değerleri, edebiyat, estetik değerleri, sanat, musiki, mukaddesleri v.d.] yenilik adına tahrif edilmek istenmesi; tekâmüle mani denilerek hepsini ortadan kaldırılma teşebbüsleri; kabuğa çekilmeye icbar edilen topluluk meydana getirilmiştir. Böyle olunca da gerçek mânâda muhafaza adı altında terakkîye bend olma arzusu güdenlerin peydahlanmasına zemin hazırlanmış oldu. Bir türlü tutturulamayan, “muhafaza edilerek değişim” hayata geçirilemedi. Bu sebeplerden ötürü de ifrat tefrit noktasında med-cezirler oluştu. “İşin tabiatından ileri gelen müşküllerin haricinde, resmî ideolojinin tarihi olguları sterilizasyon işleminden geçirerek Cumhuriyet nizamının muhtemel meydan okumalara karşı güçlendirme gayretine girişmesi, Osmanlı tarihini çok problemli bir inanç alanı haline getirdi; ifratla tefrit arasında dengesizleşen ‘tartma’ kabiliyeti yüzünden Osmanlı tarihinde beyaz ve siyah inanç bölgeleri oluşturuldu. Resmî ideolojinin ve-

himli bir hâletle kararttığı muntikalar, müdafaacıların gayretiyle hiç gri alan bırakmamak kaydıyla beyaza “badana” edildi.

İşin ilginç tarafı, aynı “ifrat-tefrit” aykırılığının Osmanlı tarihiyle mahdud kalmayarak Cumhuriyet tarihine de bulaşmış olmasıdır. Meselâ ifratçı zümre, Mustafa Kemal Paşa’nın 31 Mart Vak’asındaki rolünü abartarak onu neredeyse Hareket Ordusu’nun yegâne erkân-ı harbi olarak takdim ederken tefritçiler bu abartmayı boşa çıkarmak maksadıyla Hareket Ordusu’nun “muhtelif” muhteviyatına vurgu yaparak karşı atak geliştirmişlerdir; ifratçılara göre Mustafa Kemal Paşa’nın Ordu Müfettişi sıfatıyla Samsun’a hareket etmesi, tamamen kendi inisiyatifinden ilham alan ve bu yüzden “Millî Mücadele”nin ilk adımı sayılması gereken bir kudsiyet taşıyor, oysa ki tefritçiler, Mustafa Kemal Paşa’nın Vahidettin tarafından tevcih edilmiş “vatanı kurtarma” vazifesiyle Samsun’a gönderildiğini düşünürler. İfratçılar, Mustafa Kemal Paşa’ya, “Carlyle”nin kahraman misyonunu izafe ederek, “o olmasaydı, Millî Mücadele de olmazdı” görüşünü tâlim ederken tefritçiler, “o olmasaydı başkası olurdu” demeye getirirler. Bu kabil hadiseleri, Cumhuriyet tarihinin bütün ana başlıklarına yayarak “ifrat-tefrit” listesi tanzim etmek mümkündür; tarihî hadiselerin etrafında bu tip kampaşmaların neticede “hakikat duygusu”nu zedelediğini söyleyebiliriz.

Osmanlı tarihi söz konusu olduğunda ihtilaf listesi daha da kabarır: İfratçılara göre Osmanlılar dine dayalı bir devlet kurmuşlar, devlet başkanlığını Osmanlı sülâlesine tahsis edip tez zamanda monarşiyi mutlaklaştırarak keyfi yönetime kaymışlardır; devşirmeler kapıkulu ocağına kabul etmekte Türkmen aristokrasinin sükutuna yol açmışlar, bütün servet dolaşımını devlet kontrolünde tutarak ticaret ve sanayi sermayesinin temerküzünü engellemişler; Türklük bilincini hiçe sayarak yabancı kadınlarla evlenmişler, yüksek devlet hizmetlerini ecnebi asıllılara teslim etmişler; denizciliğe önem vermemişler; yargı, yönetim, eğitim ve ilim hayatını medresenin inhisarına bırakmışlar; bürokrasinin gereğinden fazla büyümesini seyretmekle yetinmişler, çağdaş ilim ve teknolojiyi izlemekte ihmalkâr davranarak bunun yerine hurâfe ve dinî itikadlarla iş görmeyi tercih etmişler; reaya ve yönetici zümre-

nin birbirinden farklı sınıflar haline gelmesini tercih ederek baskı yönetiminden vazgeçmişler; saray ve zâdegân çevresinde farklı bir dil ve ideoloji geliştirerek halk yığınlarını asker ve vergi kaynağı olarak görmüşler ve hâsılı yanlış üstüne yanlış yapmışlardı. Bu yanlışlar listesine siyasi hatâlar da yer almaktadır ama ilk elde akla gelen kalemlerden müteşekkil bu “seyyiât”ın hemen tamamı, siyasi olmaktan çok evvel bir “zihni duruş yeri” olarak dikkat çekmektedir.” (Alkan, 1999: 229-230)

Değişim diyerek reddetme politikasının takip edilmesi, köklü bir tekâmüle hepten mani olmuştur. Hâlâ günümüzde de “Muhafazakârlık” ve “Değişim”, ya “yakın”ı muhafaza etme amacı güdülmekte veyahut da “altın çağ” gibi hamhayallerle uğraşarak millet oyalanmaktadır. Oyalanmakla da kalmayıp, Sahih Geleneğin vasıtası olan iki zaman arasındaki “değerler” yok sayılarak; onların sahih mirası tarihin çöplüğüne atılmak istenmesi çok acıdır. Politik arenada muhafazakârlığı “Muhafazakâr Demokrasi” diye vasıflandırıp, bir nevi kadükleştirilmiş, yontulmuş, “asrın idrakine” sunulmuş bir anlayış ne kadar gerçekçidir? Bu tarz telâkkî, “Muhafazakâr Değişimi” sınırlandırmakta; Batılı yönlendiricilerin tuzağına düşerek başka alternatifin olmadığına çanak tutmaktadırlar. Bu, bir “Vizyon”u hudutlandırarak Hilal Medeniyeti’nden neşet edecek ihya hareketine ket vuracaktır. Zira bu tür anlayışın temelinde, “Mukaddesat” ve “Vahiy Gelenek”i dumura uğratacak zihniyetin hakim olduğu gözlerden ırak edilmemelidir. Ana “referans” kaynakları, “Şarkiyatçılık” merkezli anlayışa göre yorumlanmaktadır. Bundan tevellüd eden 19. yüzyıl “İslamcı” hareketleri kimlerin eline zebun edildiği unutulmamalıdır. Muhafazakârlığı da yozlaşmış veya yozlaştırılan politik cereyan olarak kabul etmek; mühim ve ehemmiyet ince çizgisine müdrik olamamanın işaretidir.

İfade ettiğimiz Muhafazakar Demokrasi anlayışına, Muhafazakâr Değişim’in nasıl feda edildiğini şu ifadelerden çıkarmak mümkündür: “... İslamcığın muhafazakârlığa dönüşmesi etrafında söz konusu ettiğimiz hikâye, Türkiye’de ayrı bir muhafazakâr eğilimin kendi iç gelişimini görmemize engel olmamalıdır. Türk muhafazakârlığının beslenen kaynağı sadece dinin modernleşmesinin saldırıla-

rına karşı koruma refleksi olmamıştır. Aksine dini kendi hayat tarzını tamamlayan bir renk olarak vasıtalılaştıran bir boyutu da hep varolmuştur. Üstelik modernliğin uygun temposu içerisinde dinin usulüne uygun değişimi veya aşınmasına karşı da muhafazakârlık hiçbir pazarlığa kapalı değildir. Din, hayatın birçok rengi arasında bir renktir. Bir estetik unsurdur. Estetize edilmeye müsait olmayan yanları Arap bedevilerinin kabalıklarıyla ilişkilendirilerek dışlanmalıdır. Daha ötede ,din, kendisine ayrılan yeri aşarak hayatın tamamını kuşatan, etkileyen, toplumun ve devletin kararlarında belirleyici bir role soyunmamalıdır. Hayatın rutin akışı içindeki olağan değişimleri zorlayacak bir değişim talebinde bulunmamalıdır. Din, kültürün cüz'i bir parçası ve kültürel bütünlüğün içinde bir dekor unsuru olarak güzeldir. Fazlası zarardır ve estetiğe de uygun değildir. Zaten, zevahiri batırır. İslâmcılığın muhafazakar bir vizyle siyasi alanda varolma çabasının zamanla kendisini gerçekten de muhafazakârlaştırması kadar, bu ifademi himaye ilişkisinin muhafazakârlığının zimmetine dahil ettiği sembolik sermaye de söz konusu olmuştur. Ancak muhafazakârlığın bu sermayeye yaklaşımı tabii ki onun toplumun faydasına tahvil edilebilir değerine bağlıdır. İslâmcılığın sistemle çatışmaya yüz tuttuğu durumlarda muhafazakârlık bu sermaye üzerindeki haklarını kullanarak, radikal taleplerini kırıci bir etkiye bulunur. Bunun tipik örneklerinden biri başörtüsü sorununa yaklaşımla gösterilebilir. Üniversitelerde başörtüsünün artık yasaklanamayacak kadar yaygın olduğunun düşünüldüğü dönemlerde, yasakçılığa karşı cesurca söylemler dillendirilebilir. Oysa zamanla devlet ile başörtüsü arasında bir yol ayrımında kalındığında, devlet iradesine teslim olmak en tipik muhafazakâr tavır olmuştur.” (Aktay,2004:25)

Muhafazakârlığı, yozlaştırma ile eşdeğer gören anlayışın,yozlaştırılmış farklı bir fikrin uygulayıcılarına İslâmcı sıfatını yakıştırmaları da çelişki değil midir? “İslâmcı entelektüel” sıfatını haiz olduklarını düşünenlerin biat ettikleri kişilerin mazileri nedense hep “iyi niyetli tevîl” ile; yine iyi niyetli ifadeyle “hatasızlığını” kabul ettirme telaşı içinde olmuşlardır. İhya hareketini dışarıda arayan bir tefekkürün tezahürü mümkün mü? “ Gü-

nümüzde İslâmî olarak düşünmek mümkün müdür? Veya modern dünyada bir “Müslüman entelektüel” olmak mümkün müdür? Bununla kastın sadece İslâm'ın kurallarını takip eden bir entelektüel değil; modernitenin ortasında yaşarken İslâm'ın üç temel boyutunda (İlim, Amel ,İhlas) İslâmî olarak düşünen kimsedir.

Basit anlamda entelektüel meselelerle ilgili olan on binlerce Müslüman yazar, profesör, doktor,avukat ve bilim adamı olduğundan hiç şüphem yok. Fakat benim kastettiğim mânâda “Müslüman entelektüel” tanımına, çok ufak bir grup dışında,uyan kimseler olduğu hususunda çok ciddi şüphelerim var. Evet, İslâm'ın takipçisi olarak doğan ve onu uygulayan derin düşünceli ve entelektüel kültüre sahip birçok insan var. Fakat onlar İslâmî bir biçimde düşünüyorlar mı? Hem modern anlamda bir bilim adamı olup hem de kainatı ve insan ruhunu Kur'an ve Sünnetin kendisine açıkladığı şekilde anlamlandıran bir Müslüman olmak mümkün mü? Bir sosyolog olup aynı zamanda 'tevhid' açısından olaylara bakmak mümkün mü?” (Chittick,2003:59)

Halbuki ihya hareketinin aslının Aslî Gelenek'in hurafe sınıfına dahil edilerek “Kur'an” merkezli bir anlayış sergilemeleri, meseleyi mecrasından saptırmaya matuf teşebbüslerdir. Muhafazakârlığın temeli olan Asli Gelenek(Sahih gelenek),İslâmi mirasın temelidir.Bu mirasın birikimine mani birçok unsur vardır: “Örneğin toplumun politize olması,İslâm öğretisinin monolog tefsirleri, günümüz Müslüman liderlerinin öğretilerinin sorgusuz sualsiz kabulü(diğer bir deyimle de taklit).Belki de bu engellerin ve önemli ve yaygın olanı genel bir yaklaşım olan geleneklilik karşıtlığıdır.

Diğer dinler gibi İslâm da gelenek (aklî ve naklî ilimlerin toplamı) üzerine bina edilmiştir. Pek çok müslüman, modernitenin tanrılarına inanmakla ve aynı zamanda Kur'an ve Sünnet'in otorite oluşuna inanmak arasında bir çelişki görmemektedir. Bunun için Müslümanların 13 yüzyıllık İslâm entelektüel tarihini görmezlikten gelmesi gerekmektedir ve sanki kimsenin Kur'an ve Sünnet'i anlamak ve tefsir etmek için geçmişteki büyük düşünürlerin ihtiyacı yokmuş gibi davranıyorlar.

Şunu bilmemiz gerekiyor ki, eğer modern dünyada evrensel kabul görmüş bir

dogma varsa, bu, geleneğin reddi demektir. Modernitenin büyük 'peygamberi' - Descartes, Rousseau, Marx, Freud- birçok değişik tanrıyı izlemişlerdir ki o da eski tanrıların artık bir işe yaramadıklarıdır. İslâmî perspektifte Allah'ın peygamberleri tevhid inancını paylaşır. Bunun aksine modern peygamberler tevhid'i red ve teksir'i kabul inancını paylaşırlar. Kişi Allah'ın birliğini ancak O'na şirk koşarak reddedebilir.

Gelenekli İslâm terimlerinde Allah kadîm, ezeli ve ebedîdir. Allah her zaman vardır ve her zaman olacaktır. Modernitede tanrılar yenidir. Yeni diyebilmek için tanrıların sık sık değişmiş olması gerekmektedir. Yeni, geri kalmış ve modası geçmiş eskiye tercih edilir. Bilim sürekli yeni keşifler yapıyor ve teknoloji bize durmadan ihtiyacını hissettiğimizi düşündüğümüz yeni buluşlar sunuyor. Yenilenme sürecinde olmayan her şey ise ölmüş olarak düşünülüyor.

Bu yenilik tanrısının bir ismi 'orjinallik'tir. O yeni tarz ve modelleri emrederek hüküm sürer ve O'nun rahipleri, özellikle reklâm sektöründe ve kitlelerin beyinlerinin yıkanması işlevinde yoğun olmakla beraber her yerde bulunabilirler. Moda müchtehitlerimiz var ve onlar kadınların ne giyeceğine dahi karar verirler ve fetvalarını sürekli değiştirirler. 'Orjinalite'nin rahipleri sanat dünyasının otoritelerini kullanırlar. Ya da en son entelektüel tarzı ortaya çıkar çıkmaz adapte eden çoğu profesörlerin bulunduğu üniversiteleri ele geçirirler. Çoğu modern üniversitede, bayan, modasında olduğu gibi, Paris hükmeder.

Modern Müslümanlar için- diğer birçokları gibi- gelenekçilik karşıtlığının en büyük tehlikesi bu tanrıyı bilinçsizce kabul etmiş olmalarıdır. Bu sebeple böyle müslümanlar 13 yüzyıl boyunca Müslümanların söyleyeceği hiçbir şeyin olmadığını düşünüyorlar. Müslüman kimliklerini muhafaza etmek istiyorlar fakat bunu yapabilmek için yüzyıllar boyu süregelen geleneğin büyük düşünürlerini umursamadan, önem vermeyerek sadece Kur'an ve Sünnete'e bağlı kalmanın yeterli olacağını düşünüyorlar.

Eğer insanlar artık büyük tefsircilere ihtiyaçlarının kalmadıklarını düşünüyorlarsa bu onların ilerleme, bilim ve gelişmenin tanrılarına inandıklarından ötürü olduğunu dü-

şündürür... Geçmişteki büyük Müslüman düşünürleri dışlayıp sadece bilim adamları ve uzmanların entelektüel otoritesini kabul edecekler. Eğer bir şeyi Einstein söylerse o doğru olmalıdır, fakat Gazali veya Molla Sadra söylerse o ilmi değildir yanlış olandır.

Eğer gerçekten bilim ve ilahiyatın kökleri ve temelleri hakkında bir şey bilmiş olsalardı, bilimin ilahiyat için söyleyeceği hiçbir şey olmadığını fakat ilahiyatın bilim için söyleyecek çok şeyi olduğunu da bilirlerdi. Bunun sebebi ilahiyatın tevhid inancı üzerine kurulu olmasıdır. Bu sebeple yukarıdan aşağıya bakabilir ve her şey arasındaki kopuklukları farkedebilir. Fakat bilim teksir inancı üzerine kuruludur dolayısıyla çokluk-gerçekliğin en alt seviyesi- düzeyinde sıkışıp kalmıştır ve sadece bu çokluğu derinlemesine inceleyebilir ve sonsuza dek yeniden düzenleyebilir. O ne zaman ki kopuklukları gözden geçirmeye muvaffak olursa, bunu ancak bu kopuklukların ne anlama geldiğini anlamaksızın yapabilir. Onun kendi dayanak noktaları ile bilim görünmez alanlardan -Kur'an'ın deyişiyle gaybdan- soyutlandı. Eğer onun bazen nisbi hakkında söyleyecek hiçbir şeyi yoksa gerçek bir gayb olan Allah hakkında da söyleyecek hiçbir şeyi olamaz. Bunun zıddına İslâmî entelektüel gelenek Allah'ın ilmi üzerine bina olmuştur ve dolayısıyla O'nun yarattıkları hakkında da bilgi sahibidir. Bunlar modern disiplinlerin zıddına mutlak doğru ve kesinlik üzere inşa edilmişlerdir. İnsan ile kutsal arasındaki ilişkiyi ancak bu tür bir gelenekli bilgi yeniden kurabilir." (Chittick, 2003:64-65)

Muhafazakâr Değişim'in temelini oluşturan gelenek; vahyin nakış nakış işlediği kutsal bilginin naklinin muhafazasıdır. Bu muhafazayı hayata geçirecek olana (şimdiye kadar geçiren) vasitanın/vasıtaların meşruiyeti çok önemlidir.

1.5.1. Milliyetçilik, milliyetperverlik, millî hassasiyetlik, Muhafazakâr Değişim'e mani mi? Veya bunların iççeliği ne kadardır?

Muhafaza duygusunun tarihi, sosyolojik ve felsefi arka planında yatan ana saik şudur: Değişime maruz kalan toplumun (milletin) kendi değerlerinden koparılan karşı bir direncin ifadesidir. Kıymetlerinin, mukaddes saydığı/kabul ettiği hususlarda terke mecbur

birakılmışlık intibainın verilmesidir. Ki, şimdiye kadarki uygulamaların böyle olduğu meydandadır. Buradan hareketle kendini koruyup kollama vazifesini deruhte eden milletin fertlerinin karşı duruşla mukavemet göstermeleri tabiidir. Bunun milliyetçilikte (milletçilik/ulusluk değil) ile ortaya çıkması da kaçınılmazdır. Unutulmamalıdır ki, milliyetçilik, kendi değerlerini korumak adına kapanmayı değil; ancak dışarıdaki tehlikeyi sezerek tedbir alıp; millî benliğini muhafaza ederek cihanşümul bir devlet olma yolunda gitmeyi amaçlamaktadır. Açılırken (değişirken, tekâmül ederken) hep alma değil; temessül ederek alma ve vermedir. Bu anlayışın modernizme karşı bir ülkü etrafında yok olmamanın mücadelesidir. Millilikte, milliyetçilikte elbette “hakim unsurun” tarih ve gelenek telâkkîsi vardır. Sahih Gelenek bağlamında gelecek inşasını hayata geçirebilmek için; “biz” değerini kâmil mânâda yapabilmekle mümkündür. Bizdeki “Millet sistemi, Batı Avrupa tipi milliyetçiliğe temel olmaz. Batı tipi milliyetçilik bu sistemle çatışarak ve onun silinmesiyle gelebilmiştir. Bizatihi millet sözünün (nation), ve milliyetçilik (nationalisme) gibi terimlerin tercümesi olmayacağı açıktır. Terim uyumsuzluğu, tarihi yönden uyumsuzluğu da aksettirmektedir. Buna rağmen tarihî tecrübe, millet sisteminin yeni tip ulus milliyetçiliğinin biçimlenişine kadar özellikle Müslüman kavimler arasında yeni bir kaynaştırıcı kimlik oluşturulmasına da yardımcı olduğunu gösteriyor. Bu çelişki gelişme, belirttiğimiz gibi bu kavimlerin tarihi bütün hadiseli safhalarıyla birlikte yaşamalarından ileri gelmektedir.

Osmanlı kimliği salt bir Müslüman kimliği olarak kalmamıştır. Sadrazam Said Paşa’nın ve benzerlerinin girişimlerinde olduğu gibi Türklüğün ağır bastığı bir Müslümanlıktır. Öbür Müslüman etnik gruplar bu Türklüğe dil olarak intibak ettikleri ölçüde Osmanlı-Türk olmaktadır. Genel kural, Türk olmayan ana babanın Türkçe konuşup anlaşmaları ve çocuklarının da bu dili izlemeleri ölçüsündedir; ailenin Türk olacağıdır. Dolayısıyla son yüzyılın Osmanlılığı Türk kimliğine kolayca dönüşmektedir.” (Ortaylı, 1999:84-85)

Elbette “Türk” anlayışında kavmiyetçilik önplânda değildir. Bu Muhafazakâr Değişimin ruhuna aykırıdır. Ancak unutulmamalıdır ki,

“hakim unsur”da biyolojik kökenin tesirli olduğu da aşîkârdır. Mukadderat, böyledir.

1.5.2. An’anevi cemiyet ve an’anevi kültürün beraberliği nasıl olmalı?

Şu ana kadar değişimin handikapı gibi görülen gelenekten ve sahih geleneğin oluşumundan bahsettik. Sahih gelenek nasıl olmalı onu tarif ettik. Şimdi ise cemiyet-kültür münasebetini tetkik ederek; harsi buudun (boyut) tarih ile irtibatını sağlamlaştırarak, onu cemiyet üzerindeki tesirini tahlil edeceğiz. Şu ana kadar bahsettiğimiz geleneğin devamlılığından, düzenleyiciliğinden (otoriter değil), bulunduğu toplumdan aldığı “şey”leri tazammun etmesinden ve aslını nasıl koruması gerektiği üzerinde durduk.

Kültür-cemiyet ilişkisinde varılmak istenen nokta ise “millet” unsurudur. Cemiyetin yekvücutluğu, ortak paydası olan “milletin” hedeflerindendir. Millet ise, cemiyetin (toplunun) sistemleştirilmiş temayülün ifadesidir.

Kültür oluşumunun cemiyetin (millet) tekâmülündeki müesseriyeti üzerinde durmadan önce, bir hususa açıklık getirmekte fayda mülâhaza addediyoruz. Bazılarının “din-gelenek” konusunda din ile geleneği *aynılaştırırlar* iddiası ile ilgili olarak kısaca şunu ifade etmekle iktifa edeceğiz: Biz, sahih geleneği müdafaa ederken dinle aynılığını iddiasında değiliz. Sahih geleneğin teşekkülünde ana mehazın vahiy (din) olduğunu; ancak dinden, Kur’an-ı Kerim’de ifade edildiği gibi “mücedditler” yardımıyla hurafeler çıkarılarak, Kur’an-ı Kerim ve Sünnet yolunu aynen devam ettirdiklerine temas ettik. Sahih geleneğin (bizce) tartışmamızda da ifade ettiğimiz gibi toplumların (millet) müspet katkılarındaki ortak paydanın din olduğunu mütalâa ediyoruz. Yoksa “din= gelenek” iddiasında değiliz.

Kültürün (hars) cemiyet hayatındaki yerini tayin edebilmemiz için, kültür mefhumunun terminolojisi üzerinde durmamız gerekmektedir.

Kültür mefhumunu çeşitli ilmi disiplinlerde aynı etimolojiye (iştikak) sahip olmakla birlikte farklı mânâlarda kullanılmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de hars; “Kadınlarınız sizin için bir harıstır. O halde harsınıza nasıl isterseniz varın ve kendileriniz için ileriye hazırlık yapın ...ilh.” (2/223) şeklinde ifade ediliyor.

Şimdi de asıl tanımlamaya E.SAPİR'in üç mânâda topladığı tarifiyle başlayalım (Sapir,Nak.:Turan,1994:33-34):

İlki, "...kültür "insanın" hayatında içtimai yoldan tevarüs ettiği maddi ve manevi her unsuru ihtiva eder. Bu mânâda kullanılan kültür,insan mefhumuyla hemen hemen aynı şeyi ifade etmektedir..."

İkincisi,kültür tabakalaşmasını ifade eden bir yaklaşımdır."Bu terimin ikinci mânâda kullanılışı ise daha çok taammün etmiştir(Yaygınlaşmıştır).Bu manaya göre kültürden "ferdî" inceliğin daha ziyade konvansiyona (anlaşma-mukavele) tabii bir ideali kastolunmaktadır. Bu ideal, temessül (özümseme) cüz'i bir bilgi ve tecrübeye dayanmakta, fakat bir sınıfın ve an'anenin himayesinde mazhar olan tipik aksülamelden müteşekkil bir tarz ifade etmektedir..."

"...Hülâsa bu kültür ideali bir kıyafet ve bir eda (tarz,üslup) meselesidir. Bu kıyafet bir insana gayet zarif şekilde yakışabilir; edada hoş bir hava bulunabilir,fakat ne de olsa kıyafet bir elbiseden ibarettir ve eda da nihayet bir edadır..."

"Üçüncü mânâ ise, kültür (hars) mefhumunun bir taraftan, fertten ziyade grubun sahip olduğu manevi kıymetlere vermesi(dir)..."

B.TYLOR Sapir'in ilk tarifine uygun olarak"Kültür, bilgiyi,imanı sanatı, ahlâkı, örf ve adeti ferdin mensup olduğu cemiyetin bir uzvu olması itibariyle kazandığı itiyatlarını ve bütün maharetlerini ihtiva eden girift bir bütündür."(Tylor,Nak.:Turan,1994:35)B.MALINOWS Kİ biraz daha (Mümtaz TURHAN hocaya göre) iyi tarif yapmış:

"Kültür değişmesi,bir cemiyetin mevcut nizamını, yani içtimai,maddî ve manevî medeniyetini bir tipten başka bir tipe kalbeden prosestir. Böylece kültür değişmesi,bir cemiyetin siyasî yapısında,idarî müesseselerinde ve toprağa yerleşme ve iskân tarzında,iman ve kanaatlerinde, bilgisisteminde,terbiyecihazında,kanunlarında, mad dî alet ve vasıtalarında, bunların kullanılmasında,içtimai iktisadının dayandığı istihlâk maddelerinin sarfında az çok husule gelen tahavvülleri ihtiva eder. Terimin en geniş mânasıyla kültür değişmesi,insan medeniyetinin daimi bir faktörüdür;her yerde ve her zaman vukua gelmektedir."(Malinowski,Nak.:Turan,1994:46)

Muhtelif görüşlerin kültür tariflerini biraz ayrıntılı vermemizin sebebi,okuyucuya

geniş bir ufuk kazandırarak hükmünde kolaylık sağlamaktır.

Türkçülüğün mimarlarından Ziya GÖKALP harsı, "yalnız bir milletin dinî,ahlâkî, hukukî ,mukalevî, bedîi, lisanî,iktisadî ve fennî hayatlarının ahenktar bir mecmuasıdır." (Gökalp;Nak.:Turan:1994;46) diye tarif eder.

Bu tariflerde altı çizilen,mutabık kalınan mefhum "maddî-manevî" değerlerin vurgulanmasıdır. Kültürün değişmez umdesi de, zikredilen "maddî-manevî"kıymetlerin devamlılığı ve bir ırmak misali mecrasına doğru akarken kenarlarından kendi bünyesinde sentez edebileceklerini alır ve çağlar (nesiller) boyu yoluna devam eder.

Son olarak Mümtaz TURHAN hocanın tarifini aktaralım: "Kültür , cemiyetin sahip olduğu maddî ve manevî kıymetlerden teşekkül eden öyle bir bütündür ki, cemiyetin içinde mevcut her nevi bilgiyi, alâkaları , itiyatları(alışkanlık-meleke),kıymet ölçülerini,umumî atitüt(tavır),görüş ve zihniyet ile her nevi davranış şekillerini içine alır. Bütün bunlar, birlikte,o cemiyet mensuplarının ekserisinde müşterek olan ve onun diğer cemiyetlerden ayırt eden hususi bir hayat tarzı temin eder." (Turan,1994:45)

Kültürün, milleti var eden,onu;hemhal olmuş toplumun en küçük birimine taşıyan vasitanın (bilgi,yayma,v.s.) ehemmiyeti-kaçınılmaz olarak- üzerinde durulması gerekir.Zira taşıyıcıların ehliyetsiz,liyakatsız her nevi unsur, "sahih geleneğin" yok olmasına veya hurafeye dönüşmesine; dolayısıyla inkılabın gecikmesine ve/veya ertelenmesine sebebiyet verir. Onun için,cemiyetin kılcal damarlarına kadar işleyecek olan doğru;ileriye matuf güzel tahayyülleri realize etmek için bilginin doğru iletilmesi icap etmektedir.

Kültür bir milleti diğer milletlerden ayıran mîyardır ve Nurettin TOPÇU'nun "mukadderatını kendi ellerine almayan millet kaybolmaya mahkumdur."ifadeleri,bu hakikatın altını çizmektedir. Bu millet mukadderatını da ancak "sahih geleneğin" mütemmimi olan kültür(hars)ile mümkündür. Mamafih hars;kopuk bir tarihle değil, bütün bir geçmişin tekâmülünün bileşkesidir.

Kültürümüzü kadim tarihimizden itibaren, bütün vecheleriyle ele alınması elzemdir.Evvvel ve sonra kültür tefrikinin yapılma-

sı,Müslüman-Türk kültürünün noksanlığına delâlet eder.Nitekim şu ifadelerde olduğu gibi:“...vicdanın zaferi kültürümüzü kurtarmakla kabildir.Kültürümüz nerede?Bin yıllık tarihimizin meydana getirdiği kültür, vicdanımızda barınıyor; o şuurumuzda şuurumuzun altında ve bütün hücrelerimizde görülür.Onu dile getirmek, onu harekete geçirmek,onu hayata kavuşturmamız lazım geliyor.”(Topçu,1995:22)Bu ifadelerle, Nurettin TOPÇU, tarihimizi ve dolayısıyla kültürümüzü “1071 Malazgirt Savaşı” ile başlatıyor.Ondan önceki geçiş sürecini ve evvelkini reddetme meylinde. Bunda bir eksiklik söz konusudur. İslam öncesi devri niçin görmezden gelelim ki? Nasıl olur da bütün Türk tarihini Anadoluculuk adına yok sayabiliriz?Türk milleti gökten zenbille mi indi de hermen Müslüman oluverdi?Kim söyleyebilir ki İslam’dan evvel ki Türklerin tevhid inancına sahip olmadığını? Türklerin Ergenekan’dan çıkışının öylesine uydurulmuş bir efsane mi olduğu düşünülmektedir? Bununla alâkalı olarak Kehf suresinde Zülkarneyn (A.S.)’ın kıssası anlatılmakta (18/83-98) ve merhum Elmalılı Hamdi YAZIR da bu ayet-i kerimeleri tefsir etmektedir (Yazır,1992:5/381-395).

Peki, nassla sabit olan bu hadiseye ne diyeceksiniz? Bu da mı uydurma? Burada zikredilen millet, Türk milletinden başkası olmadığına göre geçmiş topyekün kabul etmek mecburiyetindeyiz

Ancak, İslâm ile müşerref olan Türk milletinin Dinimize ters olan adet, gelenek ve görenekleri kabul etmesi zaten mümkün değildir. Kabul etmediğini de bin yıllık tarihî süreçten anlıyoruz. Ancak “kültür kırılması” olarak niteleyebileceğimiz bu düşünceler iyi niyetle bile vaz edilmiş olsa;asıl hurâfeci tavır Şarkiyatçıların (Oryantalist) Osmanlı ve Selçuklu dönemini görmezden gelerek,İslâm dünyasına ihraç ettikleri mesnetsiz nazariyeleridir.

İşte asıl “kültür kırılması” na sebep bu ve benzeri tarih telâkkileri ve techiz edilmemiş ham bilgilerin genç dimağlara sunulmasıdır. Sahih olmayan an’anevi kültürü,tevarüs eden cemiyet (millet), tabii olarak fikri kargaşalıklarla boğuşacaktır.

Bu hurafecilere âdeta direniş gösteren meşhur vak’anüvisimiz Ahmet Cevdet Pa-

şa’nın fikrî ve ilmî mücadelesini taktir etmemek mümkün değildir.

“Hikmet-i hükümet (raison d’etat) çokça kullanılan devlet adamı ve büyük tarihçi Cevdet Paşa (öl.1895)İslam dünyasında “hurafelerden arındırılmış ve dili”sade bir İslâm tarihi yazmaya yönelen ve bu düşüncesini Kısas-ı Enbiya ile büyük ölçüde neticelendirmeyi başaran ilk müelliflerimizdendir..yalnızca sahih hadiselerden yola çıkarak bir İslâm tarihi yazmak-ki bu mevcut tarihlerin çok büyük bir kısmının devre dışı bırakılması dolayısıyla bir algılama ve yaşama tarzını(hurâfeleşmiş hars ve gelenek –M.M.) tasviyesi demektir.Gerekçelerini şöyle sıralamaktadır: 1.Peygamberler tarihin kitaplarına sıkıştırılan zayıf rivayetler..(bugünkü) müslümanların itikatlarını ve düşüncelerini zayıflatırken,İslâm dini aleyhinde neşriyatta bulunan misyonerlere/şarkiyatçılara da malzeme teşkil etmektedir...

2.İranlılar nice batıl ve yalan haberlerle doldurdıkları kitapları Osmanlı topraklarına,özellikle de Irak’ta neşredilmekte ve bu yolla halkın itikadını bozarak Sünnileri kendi mezheplerine çekmektedirler. Dolayısıyla Şiaya karşı Ehli Sünnet mezhebini savunmak ve tavsiye etmek, şüleşme temayülünü durdurmak bir vecibedir. 3...nebevi hilafeti Osmanlılara nasıl geçtiğini ve Osmanlı hanedanının bi-hakkın hilafete haiz olmadıklarını insanların zihinlerine tedricen yerleştirmek ve eğitim çağında olan çocukları bu yolla terbiye etmektir.”(Paşa,1995:19-20)

Eğer hakiki bilgiyi “kendini”kültürümüzü;sahih tarih telâkkisi ile beraber cemiyete sırınga ederek;milleti hiç şüpheye düşürmeden,hatalı anlayışları temessül etmeden, müspet zihnî temayüllerini doğru tavırlarla kesiktirirsek,cemiyetin kültürünü sahih geleneğe irtibatlandırmış oluruz. Bunu yapmanın yolu zikredilen sistemleri hata payını en aza ircâ edip yorumlayarak, genç nesillerin dimağlarına yerleştirmekle mümkündür.Bütün fertler,kendi “eğitimi”, ifade edilen şekilde fert fert yaparsa mukadderatımızın kendi elimizde olduğunu göreceğiz. Yaptığımız patinajları kaygan zeminde aramak;bilakis “Sanatkarın”tasarrufunu “dengeli” yansıttasındaki esrarını tefekkür etmek lazımdır.

1.6. Ulus-Devlet mi ? Milli-Devlet mi ?

Ulus ve devlet mefhumları sanayi ihtilali ile şekillendiği iddia edilen müteharrik (dinamik) bir unsurdur. Ancak "millet-gelenek" münasebetinin girift oluşundan dolayı tahavvülün (değişim) ana merkezi olan "millet" safhalarını, gelenek bahsinde tetkik ve tahlil etmemizin daha doğru olacağı kanaatini taşıyoruz. Mamafih, "modern" ulus-devlet mefhumunu da burada tartışmış olacağız.

Acaba, ulus ile millet kavramı aynı anlamda kullanılabilir mi? "Ulus" denince "millet"; "millet" denince de "ulus" mu anlaşılmalıdır? Yoksa, bu iki mefhumun kökeni insan zihninde farklı mânâlara mı gelmeli? Bu kelimelerin sözlük ve kullanılma anlamları ile tartışmamıza başlayalım.

Ulus fikrinin milletlerarası bir güç, kompleks bir yapıya sahip kimliklerin üst bir kimlik oluşturduğunu öne süren M.Guibernau, "...ulusu, bir topluluk oluşturma bilincine sahip, ortak kültürü paylaşan, açıkça belirlenmiş bir toprak üstünde yerleşik, ortak bir geçmiş ve gelecek projesine sahip ve kendi kendini yönetme hakkına sahip, bir insan grubu olarak tanımlayacağım" der. (Guibernau, 1998:119) Ve, ulusun da beş boyutlu olduğunu iddia eden Guibernau, "...psikolojik(bir grup oluşturma biçimi), kültürel, toprağa ait (territorial), siyasal ve tarihî." (Guibernau, 1998:119) ulusun dayandığı veya dayandırıldığı temelleri bina eder. Bu yaklaşım meseleye pozitif bir bakış açısıyla, batının kendi iç tekâmülü neticesinde meydana gelen uluslaşmanın umumileştirilmesinden başka bir şey değildir. Bizdeki

"jöntürk" hareketinin tavırları; batının sekülerleşmesi ile kendi iç laikleşmesi arasındaki benzerlik ne ise (tanımlama ve kabul etme), batının uluslaşması ile bizim millileşmemiz aynı daireye alınmak istenmiştir. Tarifte de görüleceği gibi, bir arada bulunup düşüncede, fikirde, idealde birliktelik meydana getirmek; grup oluşturmak hangi ruh haliyle olacak? İşte, hadiseye bu zaviyeden bakıldığında pozitifizmin üzerimizdeki müesseriyesi açıkça görülecektir. Bizdeki münevverlerin kahir ekseriyeti millileşme şeklinde değil de, uluslaşmanın neticesi olarak gördüğü ulus-devletin oluşumunu milat kabul ederler. M. Guibernau hâlâ meseleyi vuzuha kavuşturamadığı için mefhumları yerli yerine oturtmayı sürdürür ve tariflerini izaha devam eder.

"Ulus-devlet, sınırları belirlenmiş bir toprak parçası içinde yasal güç kullanma hakkına sahip ve yönetimi, altındaki halkı türdeşleştirecek, ortak kültür, simgeler, değerler yaratarak, gelenekler ve kökten mitlerini canlandırarak, birleştirmeyi amaçlayan bir tür devletin oluşumuyla tanımlanan, modern bir olgudur. Ulus ile ulus devletin çoğu zaman olduğu gibi, çakışmaması durumunda aralarındaki temel farkın bir ulusun üyelerinin bir topluluk oluşturma bilinci göstermesine karşılık, ulus devletin bir ulus oluşturmaya çalışması ve bir topluluk duygusu geliştirmeye çabalanmasından kaynaklandığı söylenebilir." (Guibernau, 1998:119)

Geçmişinde uluslaşamamış toplulukların, müşterek kültür, tarih, fikri ve zihni olarak bir arada aynı maksada yürümeleri ancak mecburiyetten olur ki; siyasi ve ekonomik olarak meydana gelen zaafalarda geçici tedbirlerin netice vermeyeceği aşikardır.

Bunun yanında biraz daha kutsal me hazlı tanımlamalara da rastlamak mümkündür. Schleiermacher; "insan ırkının, özellikleri tanrı tarafından verilmiş, doğal bir bölünmesidir" (Guibernau, 1998:120) tezi, hakikatin menşesine inme temayüllerini çağırıştır.

Yeryüzündeki halkların farklı kabilelere ayrılarak münasebetlerini kendilerine mahsus oluşturdıkları teşkilatlanmalarıyla Mutlak Varlık'a işaret etmek istiyor. Ama yine de bazı görüşler din noktasına geldiğinde farklı bir duruş sergiliyorlar: Mesela Huizinga, "...haçlıların, dil, soy ve sadakat açısından bölünmüş olanları, din uğruna birleştirmekten çok, Latin hristiyanlığının ulusal düşmanlıklarını körükleyerek, onları silahlandırarak, savaş düzenine sokarak ve az ya da çok dinî rekabet oluşturarak bir araya getirir" (Guibernau, 1998:121) iddiasını ileri sürer. Bu da nihayetinde batının ulusu nasıl gördüğü ve ulus devlet oluşumunun nasıl sistemleştirdiğinin bir işaretidir.

Bazı mahalli tefekkür sahipleri de kavram olarak "ulus" kelimesini sanayi devrimine hasretmekte, ancak manasını kadim bir geleceğe dayandırarak, kutsal kaynağın doğduğu kavmi Yahudi "ulusu" ile sınırlamaktadır. Buradan hareketle umumi kabul görmüş nazariyeyi kendi fikri temayülü ile de -O'nun tanımlaması ile ulus ve ulus devletin- tahakkümcü yaklaşımını ön plana çıkarmaktadır. Bu noktada tasnife gidip belirli hudutları tayin

ettikten sonra bu hükme varsaydı, daha ilmi bir yaklaşım söz konusu olabilirdi. Halbuki kullandığı kelime (ulus) modern bir mefhum; bunun yerine kendi harsı (kültürel) bir terim olan "millet"i kullansaydı; karşı duruşu kendimize has değerlerle müdafaa etseydi, hem ilmi açıdan hak ettiği yeri alır, hem de inandırıcılığı olurdu. O'na göre tahakkümcü "ulus devletin" kültürünün tahrifatı çok ileri boyutlardadır: "...herhangi bir kavmin kendi kültürünü sırf kendi kavmine özgü olması hasebiyle yüceltmesinin yanıltıcı olacağı noktasına dikkat çekmek gerekir. Ulus devlet düşüncesiyle birlikte, ulusal kültürlerin önem kazanmaya başlaması, bir devletin kendine referans olarak aldığı kültürü yüceltmesine, neredeyse mutlaklaştırmasına yol açtı. Gerçekte bir kavmin sadece kendine ait olmasından dolayı mensup olduğu kültürü yüceltmesiyle kendine tapınması aynı şeydir.

...(Ö)zellikle ulus devlet fikriyle beraber ortaya çıkan ulusal kültür düşüncenin insanoğlunun tarihî birliğini parçaladığını, tarihteki şirk eğilimlerini öne çıkardığını söylemek mümkün" iddiasını ön sürer Ali BULAÇ. (Bulaç, 1995:8)

Tahlilimize, millet tarifi ile devam edelim: Millet; "Din, inanç, ilahi hükümleri tamamı, şariat: Millet-i İbrahim; Mezhep, dini meslek; bir din veya mezhebe mensup olanların tamamı, ümmet: İslam Milleti; İnanç, ortak tarih, dil, gelenek, kültür, ideal ve vatan birliği olan topluluk" (Doğan, 781)

İspanya Akademi Sözlüğünde "aynı etnik kökene sahip olan, genelde aynı dili konuşan ve ortak bir geleneği paylaşan insanların oluşturduğu hidden anlayışın ürünü..." (Hobsbawm, 1993:30) olduğu ifade edilmektedir.

Yapılan tarifleri, daha ziyade modern zamanlar (asrı) dediğimiz, sanayi devriminden sonraki tariflerdir. Zira, o zamana kadar böyle bir tanımlamaya ihtiyaç duyulmamış olduğu söylenebilir. Hatta bu konuda Ernest GELLNER'in iddiası daha da kat'i:

"Ulusları meydana getiren şey ise uluslaşmanın kendisidir. Bu durum paradoksal gibi gözükse de ulus, uluslaşmanın bir sebebi değil sonucudur. Uluslaşma ise sanayi toplumuna geçişin nedenlerinden ve bu toplumun kendi genel koşullarından kaynaklanan bir süreçtir... (S)ürecin dayattığı dilin, kültürün ve eğitimin merkezden kumandalı kullanımıdır. Dolayısıyla ulus olgusu-

nun ulus-devletle kaçınılmaz beraberliği ve bu ilişki gereği ulusun siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan rüştünü ispatlayabilmesidir.

(Gellner, 1992: 8-9)

GELLNER'in milli şuurun meydana gelmesini, sanayi ihtilalinin neticesi gibi telakki etmesi, milli şuurun evveliyatının olmaması manasını taşımaz. Eğer milli tasavvur olmasa idi, kadim devletlerin oluşumunu hangi şuurun etkisiyle teşekkül ettiğini kabul edecektik? Bir düşüncenin adının konmaması, onun olmadığını mı gösterir? Genelde Britanya, Roma, Çin vs; hususiyle ise kurulmuş Türk Devletleri ve son, Devlet-i Aliyeyi Osmaniye'nin kuruluşuna sevk eden düşünce ne olabilir? Sadece bir menfaat birlikteliğini düşünmek güç. Hele Türk Tarihi için bu mefkurenin olmaması, hilafı hakikattir.

Millet mefhumunu bu şekilde tarif ettikten sonra eşanlamı gibi telakki edilen, aslında farklı dünya görüşlerin ideolojik birer sloganı haline getirilen "ulus"u tanımlayalım.

Ulus, "oymakların meydana getirdiği topluluk; cemaat, halk, kavim, millet" (Doğan, 1118) şeklinde ifade edilmekle birlikte, cari mananın "kavim" olduğu aşıkardır. Zira, kavim seküler bir etimolojiye sahip olup, din-dışı anlamlarını kullanmak isteyen doktrinin mahsulüdür. Gerek içerideki ve gerek dış merkezli içtimaiyyat (sosyolog) mütehassısları "seküler" manadan hareketle araştırmalarına konu ederler. Buradan yola çıkan bir çok yaklaşım ise yanlış zihni ve ilmi telakki ve tetebbülara sebep olur. Buna bir misalle daha da somutlaştıralım:

"...(Z)amanımızda evrensel ve varolması gerekir diye görünen bu ulus nasıl bir kavramdır? İki çok geçici tanım bu anlaşılmaması zor kavramı kavramamıza yardımcı olacaktır.

1-İki insan ancak ve ancak aynı kültürü paylaşıyorsa aynı ulustan sayılır. Kültür burada bir düşünceler, işaretler, davranışlar ve iletişim biçimleri sistemi anlamına gelmesidir.

2-İki insan ancak ve ancak birbirlerini aynı ulusun üyeleri olarak "tanıyorlarsa" aynı ulusun mensubudur demektir. Bir başka deyişle "ulusları insanlar yaratır; uluslar insanların kendi inanç, sadakat ve dayanışmalarının ürünüdür. Bir grup insan, diyelim ki, bir ülkenin sakinleri veya belli bir dili konuşan insanlar, ancak aynı gruba

mensup olmaların-dan dolayı birbirlerine karşı bazı ortak hak ve görevleri olduğunu kesinlikle kabul ettikleri taktirde bir ulus olabilirler.(Gellner,1992:28)

Bu ifadelerden sonra zikredilen ulus oluşumundaki tezatlığı analiz edelim:

İlk maddedeki, iki insanın “*aynı kültür-rü paylaşması*” aynı millettten sayılır iddiası;kültürün “*ortak*” mal kabul edilmesiyle çelişmektedir. Gerek millet tarifi, gerekse ulus tarifinde aynı kavme mensubiyet asıl olduğuna göre, farklı ırklardan gelen iki insan üçüncü bir ülkede birleşiyor ve o ülkenin kültürü ile (özellikle ikinci ve üçüncü kuşak) hemhal oluyorsa, aynı kültürü paylaştığı için ırkdaş mı(millet-ulus) sayılmalıdır?Bir Kuzey Afrikalı ile Türk’ün Almanya’da yetişip büyümesi ve tamamen “o” milletin kültürü ile yoğrulması; K. Afrikalı’nın ve Türk’ün Alman milletinden olması için yeterli şart mıdır? Almanlar gibi yemek yemesi,giyinmesi,okullarında eğitim ve öğrenimini sürdürmesi, onların fikirleriyle amel etmesi, işaretlerini kullanması, “onlardan” olmasına kifayet eder mi? İki ayrı ırktan gelen insanların müşterek gayeleri olmadığı gibi(milli menfaat zaviyesinden), müşterek hedeflerinin de (mefkure- ideal) bulunmaması, bırakın aynı milleti oluşturmaları, sayılmaları bile mümkün değildir.

Saniyen,iki insan aynı ulusun mensubu olabilmesi için; “müşterek tarih, coğrafya, inanç, dil, hedef, mefkure v.s.” gibi umdelerde aynı şeyleri paylaşmaları esastır. Aynı dili konuşmak, hak ve görevlerinin olması mensubiyet için yeter-şart değildir. Mesela; farklı ırktan gelen insanlar aynı çatı altında aynı dili (mesela İngilizce) konuşsalar, amaçları da müşterek olsa, (Almanya’ da otomobil fabrikasında uluslar arası mühendisi olmak gibi) bu insanlar aynı millettten mi sayılırlar? Veya bu insanlara İngiliz demek mümkün mü?(İngiliz vatandaşı değil) Binaenaleyh,iddiaların tutarlı olaması için tez ve antitezler yeterli delile sahip olmalıdır. Fertler, yeterli donanıma sahip kişiler tarafından aydınlatılmalıdır.

O halde tartışmamıza baz oluşturan “*millet*” ve “*ulus*” mefhumlarını tarif edip Milliyetçilik ve Ulusçuluk anlayışımız üzerinde duralım:

Millet; ortak bir mazinin asli unsurlarıyla beraber tarih şuurunu ,kavmi(ırki) geçmişiyle bir-

likte sahih gelenekle yoğrulmuş bir kültür birliği;sahih geleneğe mehaz(kaynak) teşkil eden inanç birlik ve beraberliği;bu tarih,kültür ve inancın teksif ettiği ahlak birliği; coğrafi hududun tayin ettiği birlik; bu birliğe esas teşkil eden ve asli unsurlardan biri olan dil birliği ile pekiştirilmiş ortak tavır ve müşterek mefkurenin getirdiği şuurun ana bileşkesi, “millet”tir ve müteharrik (dinamik) bir unsurdur.

Ulus; ırki birliğe dayanan ;inanç birliği tali kalan;dil, tefekkür, işaretlerde ortaklığı esas alan;şekli mânâ muhtevalı olduğu için bütün bir ırkdaşlığın müdafaası olan fikir birliği; ecnebi (modern-batı)kaynaklı ilmi literatürün kazandırmış olduğu âfâki bir düşünce sisteminin ürünüdür.

Meseleyi hülâsa edersek:

Ülkemizdeki“*millet*” ve “*ulus*” telakkisi, tefekkür hayatımızın açmazlarından biridir. Batıdaki fikri cereyanların tahlilindeki kendilerine mahsusluk halini Türk aydınının hatalı iktibas ve kendince yorumu, düşünce hayatımızı;kaynağından farklı mecralara sürüklenmesine sebep olmuştur. Bunlarda (hatalı yorumlayıcılar) çeşitli fraksiyonlarda iddialarını vaz etmişlerdir.

Bir kısmı“*ulus*” tanımından hareketle, uluslaşmayı savunuyor. Bunlara göre buharın, uluslar arası üstündeki o muazzam tesirini görerek,mejdana gelen yeni hamleler;neticede Sanayi Devrimi’nin meydana geldiği batı dünyasındaki değişiklikler... Nihayetinde, vücut bulan ekonomik ,siyasi ve kültür boyutlu hızlı hareketlenmelerin oluşturduğu “*milli-devlet*” anlayışı...

Sanayi Devrimi’nin de en fazla etkili olduğu yer siyasi sahadır. Müteakiben imparatorlukların parçalanışı v.s. Bu fiil ve hal üzerine bina edilen düşünce sisteminin tefekkür sahipleri, “*millet*” telakkisi değil de “*ulus*” düşünce sistemini savunmuşlardır. Ve Sanayi İhtilali’nin ürünü olan Fransız ihtilalini dayanak gösteriyorlar. Bunların savunucuları aynı düşünce sistemin içinden yetişmiş, onu seslendiren aydınlardır.

Diğer bir grup ise, tarihin kökenine inerken milleti ana unsurlarından tecrit ederek yekpare bir ırkçılığın fikir yayıcıları olarak ortaya çıkıyorlar. Bunların da temel çelişkisi şarkiyatçılardan (oryantalistlerden) farklılıklarını sergilerken, aynı hataya düşüyorlar. Mille-

tin varlığına esas teşkil eden inanç birliğini, dolayısıyla bundan meydana gelen ahlâk ve sahih gelenekten mütevellit kültürü yok sayıyorlar. Böyle fikrî tahayyüllerini ilmî disiplin içerisinde ispatlamaya çalışmaları gerçek değildir. Yani bütün ırkın varlığı(mutlak inanç mühim değil onlar için; belki tesadüfen(!) oluşmuş bir inanç. İslam Dini değil de başka bir din de olabilir: Hristiyanlık, Yahudilik, Budistlik, v.s.) milletin oluşumu için kifayet eder. Artık burada millet değil, “ulus” ideolojisinin tahakkümü söz konusudur.

Bir de milli tarihi sınırlayan mütefekkirler var. Daha evvelki tarihin bıraktığı mirası redd-i miras etme eğilimin getirdiği kopuk tarih tasavvurudur.. Bu düşüncenin ana tezi Türk Tarihi’ni “1071 Malazgirt Savaşı’ndan” sonraki süreçte Türklerin Anadolu’yu müslümanlaştırmalarını temel almalarıdır. Onlar için Türk Milleti’nin mazisi “ 1071 Malazgirt Zaferi”nin milat kabul edilmesiyle başlıyor. Bu da “Sahih Geleneğin” cemiyetin inkılabı üzerindeki etkisini zayıflatıyor. Hatta tamamen yok ediyor. Milli-Devlet’in oluşumunu sadece bu iddia irtibatlandırmak, suni “millet” iddialarını kuvvetlendirir.

E.J. HOBSBAWM, şu ifadeleri ile köksüz mazinin olmayışına ışık tutar.”... milletler, devletin temelini oluşturmaktan daha çok, bir devletin kurulmasının sonucu olarak ortaya çıkarlar. Bütün özgül milli karakteristik özellikleri ve millet olma ölçüleri on sekizinci yüzyılın sonundan itibaren yerleşik kazanan , aslında devletin ve ülkenin kuruluşundan önce var olmayacak olan milli devletlerin açık örnekleri ABD ile Avustralya’dır. Ancak bir devletin yalnızca kurulmasının kendi başına millet teşkile yetmediğini...” (Hobsbawm,1993:100)

Şu husus çok önemlidir: “Milli-devletin” oluşması “bütün” geçmişin teşekkülü ile mümkündür. Kırılğan millet tarihi ile, suni millet geleneği oluşturmakla genç Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulduğunu ve iddia edilen şekliyle farklı bir tarihten geldiğini söylemek insafsızlık olur. “Milli-Devleti” meydana getiren millet unsuru, tevarüs eden tarih geleneğinin topyekün bir kültür hamlesiyle geleceğe taşınması gerektiği ve “Değişimi” ancak bu şekilde tahayyül , tasavvur, tefekkür ve fiilin kalplere nakşedilmesiyle mümkündür. Aksi, hüsrarla neticelenir.

İfrat ve tefritten uzak durmak, bizim geleneğimizin ana umdelerinden en önemlisi.. Milli meselelerdeki bakış açımız at gözlüğü ile olmamalıdır. Irkçılık adı altında radikal bir asabiyetçiliği müdafaa etmek, bunu kabul ettirmeye çalışmak ne kadar “Sahih Geleneğimize” aykırı ise; aynı şekilde “enternasyonal” bir tutum sergileyerek milli geleneğimizi yok farz etmek de o kadar yanlış ve yanıltıcıdır. Çünkü o geçmiş bizi, anımızı yaşatmaktadır. Bununla gurur duymalıyız; ancak, geleceğe aynı ihtişamı taşımanın şuuruyla hareket etmeliyiz.

“Millet” ile “ulus” mefhumların manalarını ve karşıladıkları doktriner ifadeleri mukayese edelim:

MİLLET

- Müşterek inanç birliği vardır.
- Müşterek tarih anlayışı vardır
- Dini muhtevalıdır.
- Kur’an-ı Kerim kaynaklıdır.
- Sahih kaynaklı sentezin mahsulüdür.
- Anakaynağı; din, dil, kavim, tarih, içtimai ahlaktır.
- Bütün bir geçmişin ortak bir ifadesidir.

ULUS

- Müşterek inanç birliği yoktur.
- Karma tarih anlayışı vardır.
- Seküler kaynaklıdır.
- Modernizmin ürünüdür.
- Sahih olmayan sentezin mahsulüdür.
- Ana kaynağı irki birlikteliğe dayanır.
- İstenilen bir geçmişin ortak ifadesidir

1.6.1. Milliyetçilik mi Ulusçuluk mu?

Ulus ve Millet kavramları üzerindeki tahlillerimizden sonra Milliyetçilik ve Ulusçuluk; bunlardan mütevellit Türkçülüğün hangisine yakın durduğuna düşünmeye, tefekkür etmeye ihtiyaç vardır.

Bazı kelimeler lügat itibarıyla aynı anlama gelebilirler. Bütün dillerdeki anlamları bir olabilir. Ancak, bu kelimelerin neşet ettiği topraklar, yoğrulduğu kültür, gelenek, tarih, din gibi aslî unsurların tesiriyle milletlerin kullandığı mefhumların ihtiva ettiği derin mânâ farklılıkları vardır. Hususiyle bu kelimelerin etki sahası bir milletin kaderini alâkadar eden mef-

humlar ise ehemmiyeti daha da ziyadeleşmektedir. Bu sebepten dolayı bizdeki tasfiyeciliğin asıl maksatlarından biri de kelimelerin, mefhumların ruhunu yok ederek “yenileşme” çabası içinde olunmasından ötürü, kendini tanımayan, tarifi mümkün olmayan ve içinden çıkılmaz bir halde yıllarca debelendiğimiz yerde durmaktayız. Bir milleti var eden;onun kelimelerinde yüklü olan “mânâ”sındadır.

Millet ve milliyetçilik ile ulus ve ulusçuluk mefhumları da ruhları yok edilmiş kelimelere birer misaldirler. Bu kelimelere atfedilen mânâlar aynı zamanda bir medeniyete bakışın ve o medeniyetin tarihini, edebiyatını, kültürünü, an’anesini, dîni vasfını aksettirir. Bu kavramlara verilen anlam, hep ideolojik bakış açısında mündemiç olmuştur. Kıymetlerimize; oryantalist fikrin elbisesi giydirilerek; bütün değerlere ve topluma yaklaşımımız bu olmuştur.. Özellikle pozitivistimin tesiriyle zihinlerdeki bulanıklık bizim aydınımızda fazlasıyla şumüllendiği için, geleceği tayin edecek beyinlerin bu fikriyatla teşhiz edilmesi yüzünden,kendi meselelerimize Batı’nın gözünden bakmamıza yol açmıştır. Tabiatıyla,zamanla içi boşaltılan, tarihin imbiğinden tevarüs ederek bize gelen mefhumlarımız bir bir ellerimizden kayıp gitmiştir. Bizde,bir kelime halk nazarında kabul görürken, zorlayıcı bir telâkkî ile değil; cemiyetimizin kültüründen, geleneklerinden, dininden, âdet ve göreneklerinden bir şeyler alarak müşterek bir dil meydana getirmiştir. Lisanımızı meydana getiren kelimeler,İslâm dininin ve bizim kadim geçmişimizin kültürüyle yoğrulmuş,ceset ve ruh teşekkül ettirilerek milletimize mal olmuştur.

İmdi, hal böyle iken, 1789 Fransız İhtilali ile neşvünemâ bulan ve dalga dalga yayılan asabiyete dönüş fikriyle hareket eden aydınlarımız,meseleye bu açıdan baktıkları için ulusçuluğun hakim fikir olduğunu ve “Türk ulusunun” ve “ulusçuluğunun” mümkün olabileceğini on yıllardır dile getirmişlerdir. Bu fikri kalıplar aynen devam etmektedir.

Menbanı pozitivistimden alan şarkiyatçıların tilmizlerine göre ulusçuluk daha evvelden yok idi ve bu ulusçuluk malum ihtilalle gün yüzüne çıkmıştır. Bizim de kendi ırkımızın ön plâna çıkarılması ve istikbalimizi tayin etmek için kendi kavmimizin insanları eliyle mümkün olabileceği fikriyle hareket

etmişlerdir. Böyle düşünen aydın tabakası batıdan aldıkları “nasyonal” kelimesini ulus, “nasyonalizm” mefhumunu da ulusçuluk diyerek meseleyi asli merkezinden sapmasını sebep olmuşlardır. Dolayısıyla bunlara ve zamanımızdaki kullanımına göre ulus ve ulusçuluk tamamen seküler bir kavramdır. Ladinidir. Kökü yoktur ve tarihî bir geçmişi olmamıştır. Şimdiye kadar olmayan böyle fikirler bir anda ortaya çıkmıştır. Bu yüzden mezkûr fikriyattan şu anlaşılmaktadır: Müslüman-Türk milletinin tarihi yoktur. Bin yıllık İslâm-Türk tarihi ve beş bin yıllık Türk tarihinin olması mümkün değildir. Ulusçuluğun ve ulusçuların fikrine göre asıl unsurlar şu hususiyetlerden müteşekkildir:Bu mefhumların tarihî zemini yoktur. Dinî,harsî,an’anevî hid bulunmamaktadır. Müşterek değerlerden şekillenen bir maziye sahip değildir. İçi boş, dışı modernizm ile doldurulmuş,milletimizin hiçbir meselesine cevap verebilecek teşhizat (donanım) mevcut değildir. Tabandan değil, tavandan; yani otoriter bir zihniyetin tahakkümü ile millete mal edilmeye çalışılan mefhumlar bütünüdür. Ulusçuluk, bizim milletimizle hemhal olmamıştır ve olmayacaktır. Aslını red eden biz zihniyetin mahsulünden, gelecek tasavvur etmek imkan dahilinde değildir. Ve bundan sonra da olması mümkün olmayacaktır. Hakim “izm”in tahakkümü belki biraz daha zorlayıcılığını devam ettirebilir; ancak, ruhsuz bir cesedin fayda vermeyeceği de aşîkârdır.

Buraya kadar tahlil edilen hususların milletimizdeki karşılığı nedir, ona bakalım: Millilik,millet sevgisi,vatan sevgisi, milliyetçilik, gibi kavramların bizdeki karşılığı batıdan tamamen farklıdır. Garbın milliyetçiliğe yaklaşımı,ona yüklediği anlam ‘ulusçuluk’ tan ibaret olduğu için “ırki” tarafının öne çıkması tabiidir. Dolayısıyla batı merkezli milliyetçilik tarifini bize olduğu gibi nakletmek,umumileştirmek;ilmî bir tanımlama olmaz. Çünkü batı milliyetçiliğinin aslî unsuru ırkidir. Meseleye bakışları biyolojiktir. Dinî ve lisanî bir vasıfları olmadığından ötürü lâ-dini bir mefhum olan “ulus” tam da karşılığıdır. Mesela,bir Alman ulusçuluğu, bir İtalyan Faşizmi, tamamen ulus odaklı değerler yumağına bağlılık olarak kabul edilir ve tatbikatı da böyle olmuştur. Bu şekil “ulusal değerlere”

bağlılık adı altında ırkçılık felsefesini esas alan bir “ulusçuluğu” nasıl kendi kıymetlerimize dahil edeceğiz? Hangi hidden bizi aynı tarifi şemsiyesi altında buluşturacak? Mahreçlerinde bile farklılık arzeden bir ulusçuluk ile din ve dil merkezli müşterek değerlerin bileşkesi olan milliyetçiliği aynı kefeye koyacağız? Zaten ülkemizdeki “ulusçuluk” ve “milliyetçilik” çatışması da bu noktada başlamaktadır. Hiçbir zaman birlikte olması tahayyül ve tasavvur edilemeyecek bir beraberliğin, aynı maksada matuf hizmetin mümkün olmayacağı da ortadadır. Böyle fikirlere sahip olanlar, “kendi” çıkarları veya ideolojilerine göre hareket etmektedirler. Zira, bizde batı merkezli ırkçılık, milliyetçilik olarak ve millî değerlere bağlılık mesabesinde belirleyiciliği olamaz. Tayin edici bir âmil değildir. Zaten bu gibi fikri misyona sahip olanlar ulusçuluğun emrindeki müstemleke zihniyetlilerdir.

“Evrenselcilik” adına da millî hissiyatı istismar edenler, millî hasletlerimize zarar vermekten başka hiçbir vazife icra etmemektedirler.

Müslüman-Türk milletin milliyetçilik telâkisi, “**vatan sevgisi imandandır**” düsturunu merkez alan bir misyonun ifadelendirilmesidir. Çatısını ve temelini bu fikirle inşa etmiş milliyetçiliği, “kültürel milliyetçilik” olarak nitelemek de maalesef aslî unsuru yok saymaktır. Bu tanımla hareket noktasını tayin eden zümreler meseleyi asıl mecrasından saptırarak millet unsurunu kültürle eşdeğer saymışlardır. Kültürel milliyetçilikten söz etmek de biyolojik ırkçılıktan veya dinî ırkçılıktan (Siyonizm gibi) bahsedenlerle paralel düşünmeyi iktiza ettirir. Böyle bir tarif, hakim unsurun ihmal edilmesi demektir. Halbuki millet ve milliyetçilik, aslî unsurun bütün tebayı kucaklayarak; farklı tabakaların huzurunu temin etmekten geçer. O ruhu tesis eden şey ise, içi din ile doldurulmuş millet teşekkülünü hayata geçirmektir. Millet mûdafisi olan milliyetçilik bütün tarihî geçmiş bünyesinde barındıran bir anlayışın ürünüdür. Milliyetçiliğin harcını oluşturan ana unsurların ehemmiyeti, bunlara tabiliğimizin derecesiyle ölçülür. Aslî unsurlarımız ise, tarihimiz, kültürümüz, edebiyatımız, musîkimiz sanatımız, âdetlerimiz, törelerimiz, sahih geleneğimiz, lisanımız ve en mühim olanı da dinimiz-

dir. Muharref olmayan, tahrifata maruz kalmamış; bunlarla yüzyüze olanların da tecdidi ile donatılmış edilmiş bir milliyetçiliğin “kültürel milliyetçilik” ile bir irtibatı olabilir mi? Kültürel milliyetçiliğin Osmanlı Millet Sistemine tekabül ettiği iddia edilirse, o zaman zaten mesele hal edilmiş demektir. Zira Osmanlı Millet Sisteminin temeli, hakim unsurun, yani Müslüman-Türk anlayışının asıl olduğuna delâlettir. Burada kültürel milliyetçilikten bahsedilemez. Bazı aydınların böyle bir tarifle kelimeye anlam yüklemeleri, ulusçuluk misyonuna hizmet edenlerle aynı safta olduklarına gösterir. Dolayısıyla şu hususları ayan beyan ortaya koyarsak mefhum kargaşalığı biraz olsun aralanabilir. Milliyetçiliği besleyen ansa unsur din ve dildir. Bunlardan neşet eden sahih gelenektir. Milletin kıymetlerinden oluşmuş kültürdür. Tarihtir, sanattır, edebiyattır, musîkidir. Ve, bu misyonun ve vizyonun meydana getirdiği medeniyettir. Dinsiz bir millet nasıl yok olmaya mahkum ise, aynı şekilde dinî, dili ve sahih geleneği merkez almayan bir milliyetçilik de kadük kalmayı hak edecektir. Tabansız ve tavansız, kendinden menkul misyonlarla yola çıkanların varacağı nokta ulusçuluktur. Şimdiye kadar kendimizi aşamadığımız ve fikir dünyasında fırtınalar kopan bir zihniyetin zaman aşımına uğradığını, tek övünme kaynağımız olan birbirimizi yeme alışkanlığımızdan kurtularak; bölgemizden ve kendi hinterlandımızdan bütün dünyaya “Türk” gibi düşünen bir zihniyetin varlığını tesis etmeliyiz. İçimizdeki ve dışımızdaki her türlü imkânları kullanabilen; daha evvel var olan ruhu tekrar diriltip şaha kaldırmalıyız.

Bu babta şu sorunun cevabı da iyi tahlil edilmelidir: **Türkçülük, ulusçuluğa mı yoksa milliyetçiliğe mi daha yakın? (Mezkit, 2010/4)**

Türkçülük fikrinin ırkçılığa mı yoksa milliyetçiliğe mi yakın durduğu, kafaları karıştıran bir sorudur.

Kafatasçılık, ırkçılık, ulusçuluk, milliyetçilik gibi kavramların ideolojik amaçla toplumun şekillenmesinde ne kadar etkili olduğu, bu doktrinlere yön veren ana unsurların gücü ölçüsündedir. Bir milletin var oluş mücadelesinde ifade edilen akımların yine milletin temel değerlerine ters istikamette bir yol harita-

sının çizilemeyeceğini, toplumun ruhuna hitap etmeyen bir öğretinin zamanla millete doğru dönüşüm geçirmesi tarihin bir gerçeğidir. Derde deva reçetelerin zıt tepki vermesi reçeteyi yazanın kimliğinde aramak, siyasi tarihin bir realitesidir. (Bir ülkenin, bir milletin, bir halkın geleceğine yön verenler; bu siyaseti amaç edinenlerin şuur altına şırınga edenlerin fikri temelini meydana getiren inanç sisteminin ne kadar tesir ettiğini Türkçülük hareketinin önder kadrosundan anlamak mümkündür).

Esas itibariyle milleti aydınlığa taşımamanın derdini dert edinmişlerin amacının daima takdire şayan olduğu unutulmamalıdır. Ortak paydayı bu şekilde teşekkül ettirmemiz zorunluluktur. Meseleye bu açıdan baktığımızda “Türkçülük, ulusçuluğa mı yoksa milliyetçiliğe mi daha yakın?” sorusunun cevabını ırkçılığa yakın durduğunu, Türkçülük cereyanı ideologlarının fikirlerinde görmekteyiz. Türkçülere göre ırkî taraf ağır basmakta ve milliyetçiliğin ana unsurlarından “inanç” yönü ya es geçilmekte veya da “olsa da olmasa da fark etmez” anlayışı hâkimdir. “Pantürkist” telâkkî, “Millî Şeflik” döneminde tu kaka edilerek tabutluklarda yeşeren Turan ülküsü, ulusçuluğu esas alır. Ulusçuluktaki lâdinilik, mukaddes “şey”lerin etkisiz, kavmiyetçiliğin ana eksen kabul edilmesi; bu ön kabule zihinleri zorlamaktadır. Dolayısıyla Türkçülük’te, “ırkî” unsurun asıllığı açıktır. Türkçülük hareketinin temel değerleri “ırkî” kaynaklıdır. Türkçülüğün fikrî akım tarzının gayri dinîliği, onun Nasyonal Sosyalizm’in yansıması şeklinde algılamayı da haklı kılmaktadır. Milliyetçilik-Ulusçuluk tartışmaları ve Türkçülüğün hangisine daha yakın durduğu meselesinin netliğe kavuşması, geleceğimizi de şekillendirecektir. Girizgâh niyetiyle ifade ettiklerimizi biraz daha açalım:

Türkçülüğün esasları şeklinde özetlenebilecek ilkeler yumağı, zamanımızdan evvelki bin yıllık tarihi yok saymaktadır. Türkçü harekete göre, din, bu ideolojide yer almaması gerekir. Bütün Türklerin dini konumuna gelmiş İslâm dini sadece tesadüfler sonucu veya Arap hakimiyetinin bize zerk ettiği inanç sistemidir. Meşhur Türkçülerden Dr. Rıza Nur, İslâm’ı Arap dini kabul eder ve bunun Türklüğü yok ettiği düşüncesini savunur.

“Türklerde hayret ve takdire lâyıktır ki İslâmlaşmadan evvel milliyet duygusu vardı. Bunun misali çok bariz bir şekilde Göktürklerdedir. Bu Türkler Türk yasa ve töresine pek riayet etmişlerdir. Orhun sitelerinde: ‘Yukarıda Türklerin Tanrı’sı demiş: Türk milleti yok olmasın...’ ‘Türk milletinin adı, şöhreti silinmesin’ gibi cümleler vardır. Bu cümleler bugünkü Türk nesillerine ibret ve derstir.

Arap fütuhatının Orta Asya’ya varmasıyla Türkler Müslümanlığı kabule başlamışlardır. Git gide Müslümanlık geniş mikyasta Türkler arasında yayılmış, bu yeni din tesiriyle Türkler milliyetini unutup Arab’a meclup olmuştur. (Meclûb: Başka yerden getirilmiş olan- M. N. Özön, Osmanlıca Türkçe Sözlük) İlmi ve askeri bütün deha ve varlıklarını Arap hizmetine koymuşlardır. Öyle ki Türkiye’ye fenâ filislâm veya fenâ fiarap demek yanlış olmaz. Türklerin Arap medeniyet ve ilmine ettikleri hizmet çok büyüktür. Hele Arabın dinini, dilini, milliyetini muhafaza için Türklerin bütün cihanla vuruşları pek meşhurdur. Eğer Türkler olmasaydı Arap bütün maddi ve manevî varlığıyla beraber çoktan çökmüş, bitmiş, batmış milletler listesine girerlerdi. Hristiyanlık öncesi Piyer Lermit’in ruhu ve Tasso’ya “Kurtarılmış Kudüs” büyük epopesini yazdıran (destan) ruh, sonra da koloni kurt iştahası fenomenleriyle Arabı sömürür, yeryüzünden siler süpürürdü. Tarih şahittir ki, bütün bunlara karşı koyan yiğitler safları Türk alp ve erlerinden teşekkül etmiştir.

İşte bu Araba yarsıma iledir ki Türk yasa, töre ve milliyeti Arap dini sıvağında tuz suda erir gibi eriyip gitmiştir. Bu hal aşağı yukarı 10 asır sürmüştür.” (Nur, 1990:99-100)

Türklerin İslâmı kabul etmesi neticesinde İslâm âleminin yegâne temsilcisi ve koruyuculuğunu deruhte etmesini; Türklüğe ihanet gören anlayışın zihni alt yapısında, oryantalist felsefenin etkileri vardır. “Türklerde görülen milliyet şuuru, Osmanlı döneminde, İmparatorluk ve İslâm dininin tesiri altında küllenmiştir” (Lewis, 1984:33) ifadesi ile 1914’lerdeki Türkçülerin temsilcilerinden Ahmet Ağaoğlu’nun şu ifadeleri arasında ne fark vardır?

“İslamiyet Türk’ün dinidir, din-i millîsidir, kavmisidir. Türk İslamiyet’i cebren, mahkûm, mağlup olarak değil, hâkim olarak kabul etmiştir. Bin seneden beridir ki İslamiyet’in en

ağır yüklerini, omzuna alarak taşımaktadır, İslamiyet yolunda Türk her şeyini unutmıştır. Lisanını, edebiyatını, iktisadiyatını ve hatta bazen mevcudiyet-i kavmiyesini bile.”(Agayef (Ağaoğlu),1914/7: 2388 (Nakleden: Sarıay,1990:22)

Aslında Dr. Rıza Nur doğruları dolaylı yoldan söylemektedir. Elbette, bu millet, Türk Milleti İslâm’ın bayraktarlığını 10 asırdır yapmıştır. Ancak, bunu yaparken Arap ırkına hizmet için değil, bilakis kendi ruhundaki hamleci, cesaret ve savaşçı ruhuyla, İslam’ın barışçı, mazlumlara zalimlerin zulmünden kurtuluşun reçetesini sunan ruhuyla birleştirerek bütün yeryüzünü arşınlamıştır. İşte bu noktada Türkçülük, meseleyi sırf lâdinî zaviyeden sekülerizme irca ederek, bir nevi “Oryantalizmin” tuzağına düşmüştür. Oryantalizmin temel felsefesi on asırlık Türk tarihini, özellikle de Osmanlı Dönemini yok farz ederek Haçlı ruhuna hizmet etmiştir. Dolaylı olarak yok sayma, Osmanlıyı Türk Devleti kabul etmeme, Oryantalistlerle aynı gayeye hizmetten başka bir şey değildir.

Elbette, Türk tarihi on asır evvelden başlatılamaz, burası doğrudur. Meseleyi bu mecradan bakmak, (Meselâ, Nurettin Topçu, Ali Fuat Başgil gibi) sırf Anadolu Türklüğünden bahsederek kadim Türk tarihini yok saymak mümkün değildir. Bu da kopuk tarih anlayışıdır. Ya da Bülent Ecevit, Azra Erhat, Cevat Şakir, Melih Cevdet Anday gibi siyaset adamları ve yazarların meseleyi Batı’ya yaranmak adına Anadolu’daki eski uygarlıklara kadar götürülmesi de hatalıdır.

Türkçülerin piri kabul ettikleri Ziya Gökalp Türklüğü dolayısıyla Turan idealini gösterirken Mukaddesata vurgu yapmaktadır. Hâlbuki Türkçüler (Nihal Atsız ve eski bakanlardan Abdülhaluk Çay gibi Türkçüler) Ziya Gökalp’ı da kendilerine benzeterek Türk tarihini ırka dayandırmışlardır. Türkçülük ideolojisi İslâmî bir anlayışı reddettiği içindir ki millî değildir. Türkçülük gayri millî bir akımdır. Dinî vasfı kabul etmeyen bu fikre göre bir dünya medeniyeti kurmuş Müslüman-Türk devletlerini Türk değil; bilakis, çokmilletli ve çokkültürlü devletler diye nitelendirmektedirler. Bundan ötürüdür ki, hiçbir Türkçü Osmanlı’ya olumlu bakmamaktadır. Türkçü akımının savunucularına göre İslâm

dinini kabul etmemiz tesadüfidir. Gelecekte başka bir dinin olması muhtemeldir. Türkçülüğe göre, kendi fikrine uymayan her görüş, anlayış tamamen dışlanmalıdır, hatta tekdir edilmelidir.

Özellikle Türkçülük peşin hükmünün, Osmanlı-Türk devletine bakışının dışlayıcılığı pek tabidir ki bu fikriyatı ulusçulukla kesişmesi çok ilginçtir. Osmanlıyı Türk kabul etmemeleri veya bu yöndeki hakaretimiz olmasa da ona yakın tavırları. Millet ulus tahtarevallisindeki salınımları sürecektir. Bu kabul edilişin, oryantalist fikre çanak tuttuğu da açıktır.

Türkçülüğün önde gelenlerinden Nihal Atsız’ın bu ideolojiye bakışı, İslam dininin Türkler arasındaki yayılışma, dolayısıyla İslam’ın özü olan tasavvufa bakışındaki tasavvur, doğrudan hedef göstermeksizin dolaylı yünden bu milletin ruhuna pranga vurduğunu dile getirmesi dikkat çekicidir.

“Yunus Emre, Türkçenin büyük sanatkârıdır. Türkçenin büyük şiir ve fikir dili olduğunu ortaya koyanlardan birisidir.

Fakat Yunus Emre’nin fikirleri Türk Milleti’ni zehirlemiş, onu uyuşturmuştur. Çünkü o da yaşadığı zamanın fikir ve duygu hastalıklarına kapılarak birbirini tutmaz sözleri ‘tasavvuf diye ortaya atmış, savaşçı bir millet olan ve çevresinin düşmanlarla kaplı olmasından ötürü savaşçı olmaya mecbur bulunan Türk Milleti’ne bir dilencilik felsefesini telkin etmeye çalışmıştır. Onun: **Dövene elsiz gerek/Sövene dilsiz gerek/Derviş gönülsüz gerek/Sen derviş olamazsın.** Demesi Türk ahlâkına, yaratılışına uyan bir düşünce midir? Hatta Türk dervişleri böyle midir? Orhan Gazi ile birlikte savaşlara katılan dervişler, derviş değil midir? Türkiye’nin ilk İmparatoru olan Selçuklu Tuğrul Beğ’in katibi olan Arap İzni Hassül, Türkçeye de çevrilen eserinde Türkleri böyle mi tarif etmiştir?

Yetmiş iki millete bir göz ile bakmayan/Halka müderris olsa hakikatta asidir

Demekle Yunus Emre milliyet hiden ri da, din bakımından da sapıklık içinde değil midir? ‘Millet’ kelimesini Türkçedeki bugünkü anlamı ile ‘ulus’ yerinde kullanıyorsa milliyetsiz, vatanlı bir adamdır. Böyle değil de bunu Arapçadaki manası ile “din” yerinde kullanıyorsa da o zaman da kâfirdir. Çünkü Müslümanlık

öteki dinleri kendisiyle eşit saymaz. Zaten onun:

Oruç, namaz, zekât, hac cürm ü cinayettür;/Fakir bundan hidden has-ı heves içinde demesi de hiçbir tevîl ve tefsire mahal bırakmayacak şekilde küfürden başka bir şey değildir. Bunları tasavvufî falan izaha çalışmak boşuna ve gülünç gayretlerdir” (Atsız:Nak.:Çil,1990: 44-46.).

Türkçülüğün zamanla değişim geçirerek biraz daha İslam’a yakın durması, farklı bir noktaya gelmesi önemlidir. Aslında burada Atsız’ın millet yerine ulus kelimesine atıfta bulunarak günümüzdeki anlamı ile Yunus Emre’ye yüklenmesi de bir çelişki değil midir? Ulus ve Millet kavramlarının anlamında; bir medeniyetin inşasındaki önemine işaret vardır. Ancak, Türkçülük milliyetçiliği sadece lafzını kabul etmesi; milleti meydana getiren ana unsurların ihmal edilebilir sayılması garabetini de beraberinde getirmektedir. Bu hususla alâkalı Haluk Çay’ın Türkçülüğü tarifi, ulusçuluk ile milliyetçik arasındaki gelgitlerin derinliğine nüfuz ettiğine delâlettir:

“Türkçülük Türk milliyetçiliğinin adıdır. Türkçülük Türk Milletinin diğer milletlerden ileri ve üstün olma ülküsüdür. Türkçülük fikrini siyasî, felsefî, edebî ve ekonomik sahada ilk defa bir sistem olarak ortaya koyan Ziya Gökalp’tir. Türkçülük ülküsüne temel alınan değer, Türk milletidir. Namık Kemal’in düşündüğü millet, Fransız İhtilali’nin ortaya çıkardığı müşterek bir irade ve menfaat birliğinin oluşturduğu müşterek bir tarih şuuruna erişmemiş ruhsuz bir kalabalıktır. Fransız tebaası her yabancı bu topluluğa girebildiği gibi, Osmanlı tebaası, her Osmanlıyı diyen de Osmanlı toplumuna girebilmiştir. Türk olmayan, Türklük düşmanı bu tebaa, Tanzimat’tan beri Türk aydınlarındaki gafletten faydalanarak Türk milletinin ve devletinin başına dert olmuştur” (Çay,1990:17-18)

Türkçülük hareketi, milliyetçiliği ana eksen kabul etmesi, bir taraftan da milliyetçiliği besleyen ana damar olan dinî (İslam dinî) harcın içinde yapıstırıcılığından ziyade süsü kabul etmesi anlaşılabilir bir fikri kırılmadır. Mesela Atsız’ın Yunus Emre için söylediklerine, Türkçülüğün mimarlarından olan Necip Türkçü’nün Yunus Emre’ye bakışı çelişkidir (Orkun,1977:62). Türkçülük fikri, ulusçulu-

ğa daya yakınlığına inananların daha sonraları milliyetçi muhafazakâr değerlere kayması “ana unsur” din daha da önem kazanmıştır. Tarihe bakıldığında Türkçülük hareketi, zamanla “kaynaşma”ya doğru bir seyir izlemiştir. Türkçülüğün gerçekte milliyetçilik olduğunu/olması gerekliliği üzerinde Kur’an-ı Kerim’den ve Peygamberimizin (s.a.v.) hadislerinden kaynaklar gösterilmiştir. Bu, Türkçülüğün değişim safhalarını göstermektedir. Hatta ayet ve hadislerle, muhalif gördüklerine sert bir üslupla cevap vermektedir. Mesela buna vurgu yapan şu yazı gibi: “Hatta milliyetçiliği teşvik ve takdir eden, bu yolda ayetler gönderen Yüce Allah’ın emirlerini tuttuğunu iddia eden bazı cahil ve hain Müslümanları da kullanarak milliyetçilere saldırtırlar (Avrupa’nın Türkiye üzerindeki emellerinden bahsediyor. M.M.). Allah Hucurat Suresi’nin 13. ayetinde, ‘Ben sizi kavim kavim yarattım, birbirinizi tanıyıp seversiniz diye’ diyor. Yüce Peygamber Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) ‘da ‘Kişi kavmini sevmekle kınanamaz’ diyor. Ama bu yabancı güdümlü Müslümanlar, Avrupalı efendilerinin sözünü daha çok tuttukları için, kendileri milli duygulardan arınıp günaha giriyor ve ayrıca milliyetçilere de saldırıp iftira ederek haram işliyorlar.

Bu günahkârların vebali öyle büyüktür ki, bu yolla İslam’a da zarar verdiklerinin yanında, milliyetçilere düşmanlık edeceğimiz diye azınlık ırkçılığım da körükleyerek asabiyete sebep oluyor, fitne çıkarıyorlar. Bunlar aynı zamanda bölücülük yapıp Müslümanların katline zemin hazırlıyorlar” (Şahin,2005).

Millîlik, millet sevgisi, vatan sevgisi, milliyetçilik, bunların bizdeki karşılığı batıkinden tamamen farklıdır. Garbın milliyetçiliğe yaklaşımı, ona yüklediği anlam’ulusçuluktan’ ibaret olduğu için “ırkî” tarafın öne çıkması tabiidir. Dolayısıyla batı merkezli milliyetçilik tarifini bize aynen nakletmek, umumileştirmek; ilmî bir tanımlama değildir. Batı milliyetçiliğinin aslî unsuru ırkidir. Meseleye bakışları biyolojiktir. Dinî ve lisanî(dil)bir vasıf olmaması yüzünden lâ-dini bir mefhumun “ulus” tam da karşılığıdır. Mesela, bir Alman ulusçuluğu, bir İtalyan Faşizmi, tamamen ulus odaklı değerler yumağına bağlıdır. Uygulaması da böyledir. Bu şekil “ulusal değerlere” bağlılık adı altında ırkçılık

felsefesini esas alan bir “ulusçuluğu” nasıl kendi değerlerimize dâhil edeceğiz? Hangi hidden bizi aynı tarifi şemsiyesi altında buluşturacak? Çıkışların da bile farklılık arz eden bir ulusçuluk ile kendi değerlerimizin bileşkesi milliyetçiliği nasıl aynı kefeye koyacağız? Zaten ülkemizdeki “ulusçuluk” ve “milliyetçilik” çatışması da bu noktada başlamaktadır. Hiçbir zaman birlikteliği tahayyül ve tasavvur edilemeyecek bir beraberliğin, aynı amaca yönelik hizmeti mümkün değildir. Bizde, batı merkezli ırkçılık, milliyetçilik ve millî değerlere bağlılık mesabesinde belirleyiciliği yoktur. Tayin edici bir özne değildir. “Evrenselcilik” adına, millî hissiyatın istismar edilmesi, millî özelliklerimize zarar verir..

1.7.Muhafazakâr Değişim’in Medeni yet inşasındaki tesiri

Şimdiye dek izaha çalıştığımız Sahih Gelenek,Millet ve Ulus kavramlarından sonra nasıl bir muhafaza anlayışı ile hareket edeceğiz? Bu hususta aleniyet çok mühimdir. Bir milletin medeniyet inşasındaki en büyük amili,değişimi gerçekleştirmesidir. Mevcut hâlin devamından yana ve bulunduğu şartların korunmasına taraf olan;zihni ve fiili durum tespiti yaparak hareketsiz kalan milletlerin ileriye dönük gayelerinin olması muhaldir. Değişime direnmek, tekâmüle set çekmek demektir. Tekâmülün engellenmesi neticesinde ise bir milletin, dolayısıyla bir medeniyetin geri kalmasına zemin hazırlanmış olunur. Böyle bir düşünceden hareketle yönetilen toplumlar;güdülen cemiyetler olarak temayüz ederler. Mukavemeti bu denli kuvvetli olan toplumların refaha ve huzura kavuşması imkânsızdır. Huzur ve refaha erişememiş cemiyetin fertleri ise kendi dışındaki her şeye kapalı olduklarından;en ufak bir kıpırdanmaya sert tepkiler verirler. Tedhişçilik,böyle halkların müracaat edecekleri yegane güç olur. Tekâmül edememiş milletler (toplum) iktisadî, sosyal, kültürel ve yönetim açısından zamanın dışında bir anlayışa sahip olduklarından ötürü,geri kalmışlık saikiyle aks-ül amelde bulunacaklardır. Böyle kişilerin yani ruhi yönden tatmin olmamış; maddî açıdan da ihtiyacı olan insanlar yığınından, hoş olmayan işlere tevessül eden-

ler meydana gelecek ve buna mani olunamayacaktır.

Meseleye,zamana mukavemet göstermek zaviyesinde bakıldığında değişimi engelleyici bakış açısını sergilemiş oluruz. Zikrettiğimiz hususlar,beynelmilel bir toplumun umumi resmidir. Ancak, günümüzde muhafazakârlığı değerlendirmeye tabi tutarken “Batı” odaklı bir teşhisle meseleye yaklaşıldığı için fikrî vasatın şirazesi kaçmış oluyor.

Biz,esas teşkil eden kendi tekâmülümüze dönersek; meseleye bakış açımızın mahalliyattan umumiyete atf-ı nazar olacaktır. Değişime bakışımız,batının geçtiği safhalardaki muhafazakârlığın direnme noktasından olursa,hatalı tarafta kürek çekmekle meşgulüz demektir.

Batı’nın muhafazakârlığa red gözüyle muhalefet etmesi tabiidir. Batı’nın kendi değerlerine, Orta Çağ karanlığı darbe vurduğundan muhafazakarlığa edna telâkkisiyle yaklaşması kaçınılmazdır. Dikkat edildiğinde rönesansla başlayıp reform süreciyle devam eden muhafazakârlık karşıtı gelişmenin sonucu Batı’ya çıkış imkânı tanımıştır. Fillhakika, serbest düşünce adı altında yeni gelişmelerin bütün Avrupa’yı kaplaması kendiliğinden oluşmuştur. Burada mufazakârlıktan veya muhafazkârlığın erdemliğinden bahse konu olacak bir gelişmeden söz edilemez.Her gelişmenin önündeki Kilise’nin bağnazca tutumu, Batı insanını ikilem arasında bırakmıştır. Din mi? Dinsizlik mi? Kilise’nin ruhanî yapısını korumak mı? Yoksa insanları maddî ihtiyaçlarına çare mi olmak? Din ile dinsizlik ya da bundan neşet eden laiklik/ sekülerlik ile Hristiyan ruhaniliği gibi bir çelişki içerisindeki tahterevallinin salınımları,çözumsuzlukta baş amil olmuştur. İşte bundan dolayı Batı muhafazakârlığındaki mukavemet geri dönüşe işaret olduğundan; Aydınlanmacı felsefenin hakimiyetine dört elle sarılmıştır. Dikkat edilirse laiklik veya sekülerliğe teşne bir toplumun varacağı noktanın yeni deryalara yelken açmasından başka ne olabilir ki? Bu meyanda bile; yani din dışılığında da ayrışmalar kendini göstermiştir. Katı bir anlayışla Fransız laikliği,dini kıymetleri temelden dışlamıştır. Keskin sınırlar çizerek vur demenin öldür anlamına geldiğini fiili olarak ispat etmiştir. Bundan biraz daha ehven görünen Anglo-Saksonların seküler

anlayışıdır ki, müsamaha çitası yüksek; katı yaklaşımdan ziyade hoşgörölüsü olan din dışılık kendini göstermiştir. Böyle bir yerde vücut bulacak hakim fikirlerin, elbette ki muhafazakârlığa çok farklı bakacakları aşikârdır.

Bizim, yani Müslüman-Türk toplumunun muhafazakârlığa bakışı nasıl olması icap eder? Külliye red mi yoksa sentezden mütevellit bir tekâmül mü müspet netice verecektir? Muhafazakârlığı cemiyet olarak nasıl algılamalıyız? İyi-kötü, güzel-çirkin, tahrif olmuş- olmamış; nasıl bakacağız? Bunu tetkik etmekte büyük faydalar vardır. Ancak, bu taktirde Muhafazakâr Değişim'e fikrî ve ameli taban oluştururuz.

Değişime arzulu milletlerin şuur altında var olan; dönüşüm mü değişim mi dilemması (ikilemi) içinde zihni bulanıklığın varlığı da tekâmülün önündeki engel gibi görünür. Değişmenin, ilerlemenin şartı olduğunu düşünmekle birlikte, bu esnada dönüşüme matuf toplum mühendisliğinin mevcudiyeti; hassas cemiyetleri, kabuğunu kırmakta tereddüt geçirmeye zorlamaktadır. Tahavvülün neticesindeki gelişmeler, bir topluluğun aslından başka mecralara sürüklenmesine sebep olduğu bilindiğinden dolayı, tecdit hareketlerinin dirençle yüzyüze kalmalarına yol açıyor. İnanç birliği ile bütünlüğünü muhafaza eden, kavmiyet ile sentezi yapılan; ama altında çapanoğlu aranmasına yol açacak gelişmelere zemin hazırlayan etkenlerin meydana cirit atması, hamle yapacak cemiyetin kafasını dışarıya çıkarıp tabii bir refleksle geri çeken bir civcivin halini andırmaktadır. Güvensizlik duygusu had safhadadır. İtimat telkin edici bilgi ve bundan meydana gelen fiillerin olmaması veya toplumun tabii seyrine muhalif ifadelerin hakimiyeti "acaba"ları tezahür ettirmektedir. Böyle toplumlar, mukaddesatına bağlıdırlar. Kuvvetli bir rabita ile bağlandıkları kutsî kıymetlerine halel geleceği fikriyle hareket etmektedirler. Bunda da haklı oldukları; yapılan "değerlerinden arındırma" politikalarından bellidir. Zira, değişim adına teşebbüste bulunan her fikrî akım ve bunun neticesinde hareketin işbaşında fiiliyata dökülmesi; inandığı değerlere "saldırı" var hükmünü vermektedir. Asırlardır hemhâl olduğu, müşterek buluşma zemini kabul ettikleri, "ırkî" farklılıkları ayırmaya temel teşkil etmediği "inanç" birliğinin zedelendiğini düşündüren masabaşı mühendisliği, cemiyetin

mutabakatsız kalmasına sebebiyet vermektedir. Mutabakat kültürünün mevcut olmamasının tesisi; halk hareketlerine ve muhafaza duygusuna meşruiyet kazandırmıştır. Geçici bir fetret devrin yaşanması, dâhili ve hârici toplum mühendisliğinin had safhadaki varlığı, inancı muhafaza uğruna; sapmalara vasat hâzırlamıştır.

Muhafazakâr Değişim'de asıl olan ise, değerlere sahip çıkarak gelişmedir. Mevcut hataları tasfiye; ama, yerine ikâme edilecek yeni "şey"lerin cemiyetin geleneğine, inancına düşman olmayan, uzak durmayan yeniliklerden teşekkül etmelidir. Tahrifata uğramış, tekâmüle mani çürük değersiz kıymetlerin tecdidi (yenilenme) münbit (verimli) neticelere imkân verecektir. Topluma, asrın gelişmelerinden; bu gelişmenin değişim ile mümkün olabileceğinden, değişimin dünyalık getirisinin muşahhas verilerini sunarak yapılan teşebbüs, müspet neticeler vereceği muhakkaktır. Karşı karşıya kaldığı veya kalacağı; şırınga edilecek doktriner nassların (dogmaların) olamayacağını yenileşme çabasındaki cemiyete (millet) izah edilmelidir. Tepeden inme fikirlerin cemiyette akis bulması zor olacağından, hatta ters tepeceğinden ortak değerlerine vurgu yapılmalıdır. Seçilenlerin nazariyenleri, toplumu yönlendirme mevkiindekilerin ve devlet idarecilerin afakilikten uzak durmaları, ayakları yere basarak iş yapmaları ehemmiyet arz etmektedir. Meselenin bam teli, tarihî geçmişi olan bir milletin -ki burada arz edilmek istenen milletin Müslüman-Türk milleti olduğu izahtan varestedir- Sahih Geleneği'ne bağlılığı da aşikârdır. Sahih Geleneği'ni tesis etmiş bir milletin yeniliklere karşı hissiyatsız olması düşünülemez. Buna karşılık gelecek, kendine münhasır fakat alemşümül umdeleri yeni bir bakış açısıyla millete kazandırması tabidir. Asriliğin (modernlik/çağdaşlık) müspetisiyle kendi kültüründen, inancından, tarihinden; velhâsılı bütün bunların bileşkesinden müteşekkil kutsî kıymetleri; suiistimale mahal bırakmayacak şekilde milletin bünyesine katabilir. Ancak, maalesef bu noktada, belki de iyi niyetli çalışmaların mahsulü olarak; Sahih Geleneği'n aslından tavizler verdirerek veya vererek bilmediği deryalara dalan bazı fikir sahipleri

olmuştur ve hâlâ da olmakta; görünen o ki olmaya da devam edecek.

1.8. Zihniyet İhtilâli

Muhafaza edilerek; ihtilal ne kadar mümkündür? Muhafazakarlık ile ihtilalcilik taban tabana zıt fikrî anlayış değil mi? Öyle gibi gözüксе de aslında muhafazakâr düşüncenin kendisi ihtilalci derinliğe sahiptir. İnsanı merkez alan bir varlık aleminin mevcudiyetini sürdürebilmesi; mevcut varoluşu koruyarak hayatiyetini devam ettirmek, değişmek, gelişmek, ilerlemek; -dahası- tekamül etmek; muhafazakar düşüncenin esası olmalı değil mi? Normal şartlar altındaki muhafazakarlığın aslı esası değişime mani olmak, statükoyu korumak değil midir? İnsanı merkez almayan bir muhafazakarlığın insanlığın devamını müesses nizamın nasıl korunması değil, mevcut halin otorite-fert dengesini koruyarak değişimin adaletli bir şekilde sağlanması zihniyet ihtilalinin somutlaştırılmasıyla mümkündür. Haddizatında bozulmaya, yozlaşmaya, şuursuzlaşmaya, kendisiyle sebep olacak reformist bir ferdiyet serbestleşmenin sonucuna karşılık değişimle bir milletin varlığını teşkil eden olmazsa olmazlarını muhafaza etmek gibi en zorlu dönemeçleri geçme fikriyatının mevcudiyeti, sonradan پیدا olmuş retçi anlayışa karşı varlığını ispat etmesi başlı başına bir ihtilal değil midir? Muhafazakar değişim gibi düşünce ikliminin varlığı ortaya koyarak böyle vizyonu gerektirecek mevcut alt yapıyı gün yüzüne çıkararak ; tatbiki yapılmış bir sistemin asrımızın bütün sahalardaki olumlu getirisini mecederek yeniden milletin ufku yapma idealinin varlığını ispatlama çabaları da başlı başına bir zihniyet ihtilali değil midir?

Bu takdirde soralım:Nasıl bir zihniyet ihtilâli?

Milleti,dolayısıyla bu millettten müteşkil devletin ve medeniyet havzasının merkezindeki hakim unsurun,değişime ayak uydurması mecburidir. Mecburiyetten kaynaklanan her türlü girişimin ise dengeyi tesis etmesinde zaruret vardır. İki asırdır yürütülen ve son yarım asırdan fazla zamandan beri zirveye taşınan batılılaşma cereyanı temelsiz iddialarla geleceğimizi tayin etmeye çalışmıştır. Bunun olumsuz neticelerini görmeme; safdillik olur.

Değişme hareketini hayata geçirmeye çalışan Türk münevveri ve bunu idarede tahakküm ettirmeye çalışan ve “yabancılaşma”akımını doğuran “modernleşme”; asıl çıkış noktasından çok farklı anlamlar yüklenerek; -güya- kendi “ulus modernleşmesini” gerçekleştirmek için bir yol izlendi. Halbuki, -burada Batı’nın da hakkını teslim etmek mecburiyetindeyiz- Batı yenilenirken, her ne kadar Orta Çağ karanlığını red etse de, ondan kurtulma gayreti ile Rönesansla birlikte Aydınlanma felsefesini ve bilâhere de maddî sahadaki gelişmesini sağlasa da; o, kin güttüğü tarihini eleştiri süzgecinden geçirerek; zamanına intibak ettirmiştir. Batı, Modernite’yi bizim gibi geleneği red ederek değil; içindeki çürükleri seçerek, tadil etmek suretiyle geleceğini inşa etmiştir. Geleneğini tamamen kötü diyerek tarihin çöplüğüne atmamıştır. Zaten,şu anki geldiği aşamasını, tarihî safhaları da göz önünde tutarak dünyevileşmesini temin etmiştir. Bizim asıl umdemiz olması icap eden “kökü mazi de olan âti ” düsturunu, onlar, hayat felsefesi olarak kabul etmişlerdir. Tefekkür sahiplerimiz, aydın tabaka, “entelektüel” kesim sırça köşklerinden Batı’nın geleneğe bakışını görmezden gelerek, Müslüman-Türk geleneğini tamamen dışlayıcı davranış içinde olmuşlardır. Batı’nın tabii seyr-ü seferi olan kendi zaviyesinden,geçmiş karanlığından maddî sahada düzlüğe çıkma macerası, “yeniden doğuş”u (rönesans-renaissance) görünüşteki ret;gizli olarak yeniden doğma ile mümkün olmuştur.

Burada bizim için Muhafazakâr Değişim’e örnek olabilecek; gelişerek; aslına zarar vermeden, sahih gelenek ile âtiye yürüyen,inanç noktasında da kahir ekseriyetin paylaştığı nasslardan müteşkil bir geleceği tesis ile hareketimize imkân verecek bir nakli yapmakta büyük fayda vardır. Rönesans uzmanı Jacob Burckhardt, muhafaza ederek değişmeye, gelişmeye şu şekilde yaklaşır. “İtalyan kültür tarihini incelerken öyle noktaya gelmiş bulunuyoruz ki burada klâsik ilkçağ kültürünü hatırlamamız gerekmektedir. Bunun yeniden doğuşu, tek yanlı kalmakla beraber, bütün çağın adı olarak yerleşen terim (Renaissance) olmuştur.”(Burckhardt :Nak.:Hocaoğlu,72/2003:134)

Yine muhafaza ederek değişmeye ,Giovanni Scognamillo’nun;bu hareketin Hırıs-

tiyan-öncesi dönemine dönüş olarak niteler. Ve, şu görüşe de katılmamak mümkün değil; "Rönesans'ın önemli hususiyetlerinden biri de, onun oturmuş-durmuş, düzenli, hidden bir çağ olmayışıdır. O, her şeyden önce ve beheimahal "bir düzenden başka hâle geçme" süreci, bir "tahavvül", bir "tebeddül" ve hele en hidden, bir "takallub" süreci olarak anlaşılmalıdır; fakat, kendi kendisinden radikal bir kopukluk anlamına gelebilecek bir "tağayyür" olarak ise asla anlaşılmalıdır.

Bir kere daha vurgulamakta yarar görmekteyim: "Batı tecrübesi" bize açık- seçik olarak birbirini tamamlayan, birbirine bağlı olan şu iki beynelmilel umdeyi bilfiil ispat etmiştir: 1- Geleneği olmayanın geleceği olmaz, 2- Klasığı olmayanın modern olmaz." (Hocaoğlu, 72/2003:134)

Görünen o ki, meselenin çok ihmal edilen tarafları vardır.

Zihniyet ihtilalini izah ederken ihmal edilen ve kasten günah keçisi durumuna sokulan geleneği iyi analiz etmek; doğru yere koymak suretiyle zihni kargaşalığın önüne geçmek mümkündür. Daha evvel gelenek bahsinde bu konu üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmuştuk. Şimdi de çağdaşlığın geleneği neden dışladığına bakalım:

Doğu Medeniyeti'ne has bir özellik olan geçmişe bağlılık; geleneğin ışığında istikbale bakış vardır. Özellikle, doğu milletlerinin içinde müstesna bir yeri olan Müslüman-Türk milleti de bundan azade değildir. Zikredilen hususlar yüzünden, kendince çıkış arayan veya hakikaten geleceğe yönelik müspet fikirleri olan aydınlarımız; gelişmenin önündeki yegane mani olarak, geleneği görmüşlerdir. Burada haklı oldukları noktalar mevcuttur. Yüzyıllardır devam eden kültürler arası alış verişler; medeniyetlerin, hususiyile de Batı "uygarlığı"nın karşılıklı tesirleri neticesinde bir yozlaşma olduğu muhakkaktır. Dolayısıyla refah ve huzuru yakalamada, tekâmülde, gelenek hep engellenmenin baş sebebi gösterilmiştir. Bunun için modernizm ile baş etmenin tek çaresi; bize ait ne varsa- tabiatıyla burada kast edilen geleneğimizdir- tamamını tarihin çöplüğüne atarak "çağdaşlaşma" yolunda ilerlememiz zaruri görülmüştür. Bütün günahlar geleneğe yüklenmiş ve yüklenmektedir. Buna

benzer fikir kalıpları hep tepeden inmece olduğundan yıllardır gelenek-yenilik çatışması süregelmiştir.

Millet olarak tekâmül, geri kalmışlıktan kurtulmak, ilim ve teknikte ileri seviyedeki ülkelerin imkânlarından faydalanmak ve bunları kendi ülkemizdeki insanlarımızın hizmetine sunmak, elbette arzu edilen bir amaçtır. Ve, mutlaka bu uğurda çabanın azamîsini göstermeliyiz. Ancak, maddî refah uğruna bütün kıymetlerimizden tavizler vererek, kendi tarihimizi, dilimizi, kültürümüzü, geleneğimizi ve tabi ki dinimizi bir kenara atarak bunu yapmak; kısa vadede birileri için hoş olsa da ve buna karşılık maddî katkı sağlasa da; uzun vadede bir milletin yok olmasına sebep teşkil edecektir. Kapitalist ülkelerin müstemlekesi durumuna düşmekle, onlara boyun eğerek köleleşmek aynı mânâyâ geleceğinden, bize hiçbir fayda sağlamayacağı ayan beyan ortadadır.

Hürriyetine düşkün ve bunun asırlardır mümessilliğini yapmış bir medeniyetin torunlarının altın kafes içinde yaşamayı kabullenmek fikriyle hareke etmesinin istenmesini düşünmek, abesle iştigaldir.

Geleneği değerlendirmeye tabi tutarken elbette tahrif olmuş, yozlaşmış, özünden kopmuş olanları temizlemek ya da aslına uygun bir şekilde yenilemek lazımdır. Hatta bunu yapmak, geleceğimiz adına çok lüzumludur.. Birçok mahalli âdetlerin dine girerek kutsileştirilmesi ve daha sonra da bunu sahil gelenek olarak hayatta icra edilmiş olmasının doğru bir anlayış olduğunu göstermez. İslâm dinî, çeşitli devirlerde değişik milletlere ve medeniyetlere beşiklik etmiş topraklarda neşvünemâ bulması sonucunda, yeni hidayet bulanların eski âdetlerini beraberinde yaşatmalarını doğurmuştur. Bunlarla ilgili binlerce örnek vermek mümkündür.

Ehemmiyet arz eden hususun, yeniden gözden geçirilerek çağımızın imkânlarıyla milletin hizmetine sunulmasıdır. Gerileme safhasında birçok hatalı yorumlar, zamanla asıl gibi kabul edilmiştir. Bunların düzeltilmesi üzerinde sosyolojik prensiplerle hareket edilerek hatalar izale edilmelidir. Asrın getirdiği yeni imkânları bizim ölçülerimize uygulayarak; gelişmemize hız kazandırmalıyız. Bu noktada Batı'nın

(Hristiyan-Yahudi Medeniyeti) Modernite (Modernizm), postmodernizm, demokrasi, insan hak ve hürriyetleri, serbest piyasa, globalleşme, çevre, çokkültürlülük, ferdi hürriyetler, terörizm gibi kendi dışındaki milletlere, geri kalmış ülkelere, isteyerek veya istemeyerek zorla ihraç ettiği fikirlerin bizim sahih (otantik) geleneğimize yansımaları nasıl olmalıdır? Bu fikirleri Muhafazakâr Değişim açısından nasıl tahlil ve tetkik ederek uyumunu sağlayacağız? Yahudi-Hristiyan Medeniyeti'nden ithal fikirleri tamamen red mi yoksa istisnasız kabul mü edeceğiz? Böyle fikirlerin kendi tarihî, irfanî, kültürel, gelenek, dil ve inancımızın imbiğinden süzmeden mi kabul edeceğiz? **Muhafazakâr Demokrasi** adına bizi biz yapan değerleri kutsilik kisvesi altında batıya iltimas mı geçeceğiz? Müsamaha adı altında İslâm'ın âmir hükmüne hâlel getirmek uğruna İbrahimi Dinler ve diğer dalâlet ve sapık mezhepleri muktedir olanlarca teşvik edilecek, "Reform" çabalarına destek mi verilecek? Batı'nın yapamadığını, çağdaş müslümanlığı kabule zorlayanlara imkân mı verilecek? Daha özele indirgesek, şimdiye kadar ki yabancılaşmayı ya da yabancılaştırma macerasını, tepeden inerek milletimizin mukaddesatını yok sayma siyasetine karşılık Müslüman-Türk milletinin Muhafaza hissiyatına bend mi olacağız?

1.9.Öyleyse soruyu şöyle sora

İm:Muhafazakârlık, mürtecilik mi?

Şimdiye dek izahlarımızdan anlaşılacağı üzere tefekkür hayatımızın açmazlarından ve Türk aydınını sınıflandıran bir kelime, muhafazakârlık. Muhafazakârlık, bir algılayış biçimidir. Hayata bakışın aydın zihnindeki yansımasıdır. Ve, Türk aydınının nasıl paralandığına da delâlet eder. Bu, muhafazakâr telâkkîye bakış açısında, Doğu-Batı tezatlığının nasıl ortaya çıktığını görmek mümkündür.

Muhafazakârlığı, geriye dönüş olarak kabul etmek, batının muhafazakâr felsefesini ana merkez yapmış bazı batıcı aydınlar, yerli olanı daima dışlayan bir fikre sahip olmuşlardır. Batının muhafazakârlık anlayışının temeli olan skolastizme dönüş veyahut da, bu felsefenin fikrî vizyonunu kendine amaç edinen batı aydınının tepkisiyle, kendini bir tutarak olaya genel bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Bizdeki

muhafazakârlığın, kendi beyinlerindeki "öçülere" dönüşebileceği korkusuyla; batının şartları gereği temel felsefesi haline gelen Aydınlanmacılık anlayışını ana gaye olarak görmüşlerdir. Muhafazakârlık mefhumu, zihinlerinde mürteciliği çağrıştırmıştır. Böyle bir fikrî hareketle Avrupalılaşılabileceğini düşünmüşlerdir. Geçmişin izlerini silinmesine yönelik her oluşumu destekleyen bu gibi aydınların aslında fikrî arka plânında yatan şeyin, maziye red ile geleceğe bakmanın mümkün olabileceğini düşünmeleridir. Tarihteki medeniyetin bize ait olmadığını, farklı medeniyetlerin bir dayatması olduğu şeklindeki "aydınlanmacı" fikir yapılarına devletin en mühim organlarını da alet etmişlerdir. Kendileriyle aynı fikirde olduğu şayiasını daima diri tutmuşlardır. Belki bazı fikirdaşları bulunmuş olabilir; ama, bütünü temsil edemeyeceği de bir gerçektir. Muhafazakârlığın gericilik olmadığı, sadece millete ait ne varsa geleceğe taşımak kaygısı yattığını, kutsal kabul edilen bütün değerleri sahiplenmek, mürtecilik olmasa gerekir. Taassubun muhafazası değil, taassuptan kurtularak, istikbali köklü maziyle beraber inşa etmenin telaşı ve tefekkür hayatının mücadelesi vardır. Kadim geçmişi tecditle ebedi geleceğe taşımanın fikri temeli bu anlayışta yatar.

Muhafazakârlık, eğer geleceği takoz koyarak tıkıyorsa, bu muhafazakârlık değildir. Bu düşüncenin savunucuları, yine modernleşmenin mahsulü olan mutaassıplardır. Böyle bir anlayışla dünya siyasetini takip edenlerin Avrupa'nın muhafazakârlığına tamah etmeleri tabiidir. Bir inkılâbın hakiki mânâda başarısı muhafazakârlığı tam olarak kabulüne bağlıdır. Bu taktirde gerçek dönüşün olabilmesi için inkılâba maya olacak "şey"lerin muhafazası çok önemlidir. Sahih olanların, muharref olanlardan tefrik ederek geleceğe arz etmenin yegane yolu da budur. Peyami Safa, muhafazakârlık ve inkılabı mukayese ederek, muhafazakârlığı mürtecilik olmadığını farklı bir karşılaştırma ile metodu ile dile getirmiş. Peyami Safa şöyle diyor:

"Her millet inkılâbını kendine göre yapar. Türkler asker bir millettir. İnkılâplarını ordu yapmıştır ve askerce yapmıştır. 1908 Meşrutiyet inkılâbı, 1923 Cumhuriyet inkılâbı, 1960 Milliyet ve Hürriyet inkılâbı ordunun eserleridir.

Her memlekette ordu muhafazakârdır. Çünkü, evvelâ vatani muhafaza eder ve onunla birlikte milletin bütün tarihini, bütün canlı geleneklerini, kültür hazinesini ve manevi değerlerini muhafaza ettiğinin yüksek şuuruna sahiptir. Fakat bu şuur onun inkılâpçılık ruhunu dondurmaz, bilakis tarih köklerine bağlar, üreticilik hamlesini hızlandırır.

Sathi bir bakışa mütenakız görünen bu iki vasıf , muhafazakârlık inkılâpçılık birbirinin tamamlayıcısıdır. Her canlı varlık, var olabilmek için hem kendi özüne sadık kalmaya, hem de değişmeye mahkumdur. Büyük milletlerin hepsi, aynı zamanda muhafazakâr ve inkılâpçılardır. Başta Almanya, İngiltere, hemen bütün Avrupa.

Mürteci, muhafazakârın soysuzlaşmış tipidir. Geçmiş geleceğe bağlayan köprüyü geçmek istemez, ona arkasını döner ve zamanın tek hid içinde kakılıp kalır. Muhafazakâr bu köprüyü kurar ve üstünden geçer. Bir ayağı geçmişte olmayan bir köprünün geleceğe kurulamayacağını bilir. Zengin bir tarih şuuruna sahiptir, geleceğin geçmişten doğduğunu bilir, geçmişle ilgisini kesen devrimbazdan ayrılır. Devrimci değildir, İnkılâpçıdır. Devirmez, üretir, geçmişin temelleri üzerine geleceğin çatısını kurar, Bu temellerden mahrum devrimler yıkılmaya mahkumdur, geçmişe sırtını çeviren devrimbazla geleceğe sırtını çeviren mürteci, zihin yapısı bakımından , aynı adamdır, zamanın üç hidden kavrayamaz, içinde yaşadığı halin öncesiyle sonrası arasındaki münasebetin idraksizliği içindedir. Zamanın üç hidden kavrayan muhafazakâr, milletin ruhu gibi, ebedilik plânındadır. Düşüncesi, mürtecinininki gibi yalnız geçmişe, devrimbazıninki gibi yalnız geçiciye saplı değildir. Ebediliğin prensiplerine, olmuş olanla olacak olanın arasındaki sonsuz münasebetin idrakine bağlıdır.

Her inkılâp yıkıcı olduğu nispette yapıcı olduğu için, dünden aldığını yarına ödemek zorundadır. Bu borcu ödemediği tarihin sahnesinden çekilemez. Yalnız yıkmakla kalan ve tarihe borcunu ödemekten kaçan bir inkılâp yarım kalmıştır ve onu tamamlayacak yeni bir inkılaba gebedir. Mefhum kalıpları içinde kalan, bunları doldurmayan, kelimeci inkılâplar, sözde inkılâplardır. Romantikler, hayal, dilek, nümayiş ve nutuk safhasında kalırlar.

Romantik devreden realist devreye, imha safhasından inşa safhasına geçemezler. Yıkanlar yapmak ödevini üzerlerine almışlardır.

Bu, yalnız dilekse yasa şekli veren hukuki bir inşa değildir. Topyekün bir devleti temelinden çatısına kadar duran bir madde ve manâ yapısıdır. Şairin ve hukukunun kifayetsiz ellerine bırakılamaz. Bütün tarih ve manevi değerler hazinesiyle, bütün mülki ve idari teşkilat bünyesiyle bütün dinî, ahlâkî ve millî temelleriyle toptan bir inşadır.

1960 inkılabı yıkmaktaki dehasını yapmakta da göstermeye davetlidir.

Herkes kabul eder ki, ikincisi birincisi kadar süratle gerçekleştirilemez. İnşası gereken bina bir gecekondu devleti değildir. Yalnız plânı üzerinde bile, inkılâp mimarlarıyla bütün Türk düşünürlerinin uzun işbirliği şarttır. Dava muazzam bir hareketi bir iki siyasi partiye acele devir ve teslim etmek değildir. Dava Türkiye'nin yeniden inşasıdır.”(Safa, Nak.: Nalbantoğlu, 2004)

1.10. Muhafazakârlık mürtecilik değil-se;neyi muhafaza edelim?

Beşeriyet, devamlı ileriye matuf gelecek plânlarıyla hareket halinde iken, mazisiyle de mütemâdiyen muhasebe içinde bulunmalıdır. Kadim tarihini değerlendirerek; âtînin nasıl olacağından ziyade nasıl olmalıdır sorusunu yöneltebilir; tefekkür dünyasını yeni düşüncelere açmanın yollarını mensup olduğu cemiyete zerk etme vazifesi kendinde görmelidir. Daha ileri gitmek için, tekâmül seyrini devamlı olumlu mânâda seyrüseferini yapabilmesine imkân vermelidir. Bunu yapmanın kolay olmadığı bir vakıadır. Çünkü, gelişme adına yapılan her teşebbüs; ya hamaset tarikiyle geriye rücu etmenin telaşındadır veya da redci fikir kalıbıyla yeni bir tarih inşa etmenin çabası içinde görülmektedir. İnşa düşüncesindeki zeminin temelsiz olmasına bakılmadan yapılmak istenen bu şekil (ve istenmiş) değişim ve gelişme siyasetlerinin yeni fikri vizyonlardan ne kadar mahrum olduğunu; yaşanmış hadiselerden anlamaktayız. Mâzi ile âtî arasındaki köprüyü kuracak, rabıtayı temin edecek hususiyetlerin “hal”de mevcut olabilmesi; bunun da yeni bir dinamizm ile tanyerinden muştuların neşvünemâ bulması, tamamen köprü vazifesini deruhte eden “hal”in donanımının tam olmasıyla mümkündür. Bu hususta mecburi-

yet vardır. “Hal”deki sorumluların idrakiyle, (hakim unsurun ahlâki sorumluk alması kaçınılmazdır) icra edenlerin hayata geçirme tarzları; “neyi muhafaza edelim” sualinin tam merkezini teşkil ettiği muhakkaktır. İcra etmes’uliyetini üstlenenlerin “muhafazayı” fanus içindeki telâkki fehmedilirse; o takdirde, tarihteki yerini almıştır. Sadece isimlerini tarih kitaplarında zikrettiğimiz bir vakıa olarak hatırlanır.

Muhafaza,direnme değil;tekâmüldeki sırrın keşfidir. Sır ise tahrifattan, yozlaşmadan, muharrefleşmiş gelenekten kurtularak;asrın imkânlarıyla temessül edilmiş yeni bir “hal”in mevcudiyetinin temin edilmesidir. Yani, zaman-mekân tasavvurunun muvazene (denge) dahilinde teşekkülü,istikbalin müjdecisi olacaktır. Tefekkür sahiplerinin, milletin geleceği adına fikir sahibi olanların, ayakları yere basmayan “ütopya”larının varlığı lazım; uygulayıcılarının muşahhas hale getirerek hakikate dönüştürmesi elzemdir. Çünkü,fikir ve tatbikatın, mücerred(soyut)- muşahhas(somut) münasebetinin işbirliği ile mümkündür. Tabiatıyla muşahhaslaştırılanların realist olması zaruridir. Asrı-ı Saadet veyahut da Osmanlı’nın geri gelmesi imkânsız olduğu,izahtan varestedir. Ancak, bu şanlı tecrübe-yi yaşamak, hayata geçirmenin veya geleceğe rehberlik etmesinin imkân dahilinde olduğu da / olması da bir gerçektir.

“Tarihin tecrübe hazineleri ve geniş zaman-mekân tasavvuru bir tarafıyla büyük meseleleri halletme imkânı verecek kadar bereketli ve muktedir,diğer tarafıyla da aldanişlara ve avunmalara kaynaklık edebilecek kadar tehlikelidir. Tarihte kalırsanız bu tekrara (tekrîre), giderek durağanlığa ve çürümüşlüğe yol verecek, tarihi terk ederseniz bu defa da kendiniz olmaktan çıkacaksınız. Bu ikileme “tarihi yaşamak” ve “tarihte yaşamak” diyebiliriz. Tarihi yaşamak dediğimizde, bir okçunun önündeki (şimdilik) hedefe tam isabet kaydetmek için bilgi ve irade ile mücehhez olarak, yayını, müstakim bir tarzda ve olabildiğince geriye doğru çekmesini anlayabiliriz. Yani, doğru yolda ve ileriye doğru seyredebilmek için geriye, olabildiğince geriye germek. Tarihte yaşamak ise nerede, nasıl biteceği belli olmayan hayaller ülkesine doğru at koşturmak ve kendisini de başkalarını da avutmak, aldatmak

olabilir. Tarihi çekerek ve biçimsizleştirerek değil anlayarak ve yorumlayarak bugüne getirme mecburiyeti vardır.

...(A)ktüel realitelerin, hatta maddî tarihin üstünde daha mücerret, felsefî ve metafizik diyebileceğimiz sahaları temaşa etmemizi, anlamamızı ve buradan nazarî-irfanî bir yapı inşa etmemizi sağlayacak unsurları görmeyi mümkün kılacak evsaftadır. Eflatun’un, kendisine tevcih edilen bir soru üzerine, eserlerini, “bir daha Sokratlar gibi insanlar öldürülmesin” için telif ettiğini söyler. Bu cevap, büyük filozofun idealist hatta ütöplast gibi görünen düşüncelerinin ve inşâ faaliyetlerinin aynı zamanda ne kadar “realist” ve ahlâkî(pratik) bir endişeden kaynaklandığını gösterdiği kadar reel ve pratik olanın felsefî ve metafizik bir çerçeve olmadan nihai olarak anlaşılıp çözülemeyeceğine de işaret vardır. İnsanoğluna bir kuruculuk ve yapıcılık vasfı isnat edilecekse bu, evveliyetle nazarî/zihnî (isterseniz buna imanî diyelim) bir vuzuha, aydınlanmaya ve bunu takip eden bir kararlığa, bir istikrara muhtaçtır.”(Kara,2004:28)

Muhafaza etmenin,şekli ve muhtevası;mukavemet gösterenlerin maksatlarını anlayarak, onların mukaddeslerinin korunmasının asıl, bugüne tatbikin ise fer’i olduğuna inandırmak; meselenin halline delâlettir. Asliyetin ana unsur ve hakim telâkki olduğunu; asriliğin ise “kutsî”kıymetlerin daha nasıl tekâmül ettirmek için çalışıldığına inandırmak ve itimat ettirmek işin esasını teşkil ettiği takdirde,tabii bir sürecin kendiliğinden işleyeceği aşikârdır. Tabii mecrasında seyreden ırmağın önüne engel olan “şey”lerin temizlenmesi; gerektiğinde fayda getiren elektrik üretim merkezlerinin inşasının;faydasız akıp gitmesinden daha çok menfaat vereceğine binaen;yeniliklerin de önüne set çekmeden; ama,sahihliğini de muhafaza ederek, “mâzi ile âti”yi kenetlenmiş vaziyette deryalara yelken açmasından korkmanın lüzumsuz olduğu görülecektir.

1.11. Mazi ile âti arasındaki medcezir:Tekâmüldeki Değişim

Âtinin içinde saklı olan tekâmülün seyri, tarihi muhafazayla mümkündür. An’aneyi, membaından, asrımıza akıtsak,istikbalin muştusundan ümidvar olabiliriz. Heyhat ki, ne yapabiliriz de medeniyetlere beşiklik etmiş mirasımızdan kurtulu-

ruz, şahsiyetsiz halimizi beğenmelerine arz ederiz; hep bunun kavgasını vermişiz. Nasıl olur da ruhu, maddenin emrine amade kılarız; fikrimiz ve fiilimiz maalesef bu şekilde olmuştur. Mücadele edilmeden, zafer kazanılacağı zehabına kapılmışız. Gönül gözümüz görmez olmuş; kafa gözüyle her şeye bakar olmuşuz. Ferasetimizin bağlanması, geleceğimize bend olmuş.

Değişmenin; tarihimizden, kültürümüzden, ırfanımızdan, musikimizden, dilimizden, dinimizden, sahih geleneğimizden; velhâsılı bütün mazimizden kurtularak, bunları bir çırpıda paçavra gibi kenara fırlatarak necatı imkân dahilinde görmüşüz. Edebiyatı, keskin sınırlarla ayırır verdik; tarih öncesi tarih sonrası gibi. Musikimizi Batı tarzı değil diyerek milattan önceki döneme aitmiş gibi bir hale getirmişiz. Yapılan her işte, tekâmülde, gelişmede, reddi miras ederek teşebbüse yeltenmişiz. Ama, her seferinde duvara toslamışız. Yine de nerede hata yapıldığını sormak aklımızın ucundan bile geçmemiş, halen daha geçmiyor. Bu halin elli yıl evveli, yüzyıl evveli yok. Elan bu samimiysizliğimiz, reddiyeciliğimiz, temelsizliğimiz artarak devam etmektedir.

Esef verici taraf ise; tarihî, millî, dinî; bizi biz yapan kıymetlerimizde hassas olduğunu zan edenler veya öyle kabul edilmesini arzu edenler, etkili ve yetkili mercilerle geldiklerinde bir anda nisanla malul hâle dönüşüyorlar. Değişime sığınarak, derin güçlere mesaj veriyorlar. Halbuki buraya kadar, kendilerinin farklı olduğunu, bütün hassasiyetlere karşı hissiyat içinde olacaklarını vaad etmişler idi. Şu da bilinmeli ki, başkası için değişen; o, olmadığı müddetçe kabul görmeyecektir. Onlardan yüz bulamayacaktır. Her verdiği taviz, yenisini beraberinde getirecektir. Ama, uluslar arası zaman o sınıfa dahil ol(a)mayacaktır.

Tekâmüldeki değişim, tarihî, millî, dinî, kültür değerlerini ideolojik bir yaklaşımla değil; tam aksine medeniyetimizin birer mirası olarak kabul edilerek geleceğimize yön verilse; terakkinin, bizi biz yapan kıymetlerimizi elimizin tersiyle bir kenara atmadan, onları bütün benliğimize temessül ederek iktisadî, siyasî, sosyal sahalarda gelişmeye teşebbüs neticesinde yarınların bizim olacağı kaçınılmazdır. Maateessüf, bizler tarihimize ihanetin, ona sırt çevirmemizin hesabını tam veremediğimiz

için ümidvarlıktan bedbinliğe doğru hızla gidiyoruz. Bunu kendimize dert edinmiyoruz. Ne zaman ki, kendimize gelmeyi dert ediniriz; işte, o vakit iyiye doğru emarelerin olduğuna inanmaya başlayabiliriz. Görünen o ki, bizi buna sevk edecek saiklerin meydanda olmayışı, değişime muhafazayla yaklaşmayışımız, derin endişelere sevk etmektedir. Ne zamanki bir ümid ışığı görünüyor; tam çıkış bulduk diye sevinirken kara bulutların üzerimize çöküvermesi, hüznümüzü ve ümitsizliğimizi artırmaktadır.

Yine de, bu millet, o ruhuna kavuşmak için gayret sarfederse, gerçek Müslüman-Türk vasfını kazanma noktasında adım atarsa, buna rehberlik edenlere de mani olunmazsa, belki istikbalin bizim olacağına ikna oluruz. Hama-setle, sloganlarla; madde-ruh beraberliğine sed çekilirse değişen bir şey olmaz.

Tekâmüldeki değişimi hayata geçirmek; âtinin içinde sahih geleneği muhafaza edersek; istikbalin tam ortasına bizi biz yapan değerlerimizi yerleştirirsek ve bunu da kendimize şiar edininip yeni nesli tam techizatlı geleceğe hazırlarsak, ümidvar olmamak mümkün değildir.

2. KÖKLÜ ÇÖZÜM İÇİN DEMİR DÖVMEK...

2.1. Değişim, Türkiye’de Siyasi Meşruiyeti ne kadar etkilemektedir?

Türkiye’deki siyasi hayatın işleyememesinin temelinde yatan sebep, meşruiyetin kâmil mânâda olmayışıdır. Halkın seçtiği temsilcilerin derin devlete karşı meşru olduklarını ispatlamaya çalışmaları, kendilerini kabule icbar etmeleri derin bir krize sebep olmaktadır. Çöreklenmiş derin bürokrasinin fiili durumu, mevzisini korumak ve kollamak adına milletin taleplerine sırt çevirmektedirler. Ehemmiyet arz eden hususun, devletin millet için var olma umdesi, tam tersi bir işlerliğe sahip: yani millet devletin bekası için şart olduğu. Elbette millet-devlet münasebeti birbirinden ayrılmaz rabıta halinde olmalıdır. Hakikatte ise milletin evveliyeti çok mühim iken, devletin (bir kısım devletlünün) ön plâna çıkması, meşruiyet meselesinin temelini oluşturmuştur. Dolayısıyla halkın temsilcisi olan siya-

si iktidarın iş yapma sahası meşruiyet sorunu yüzünden devamlı suretle engellenmekte, yeni açılımlara teşne Türk cemiyeti bu sayede hep üçüncü dünya ülkesinin vatandaşı olma kaderini yaşamaya devam edecektir.

Meşru hükümetin icraati ise ne zaman meşru sayıldı işte,o takdirde önu açılmış kabul edilmektedir. "Siyasal iktidarın tek meşruiyet kaynağı vardır, o da halktır.Bunun aksine meşruiyet kaynağı belirlemek, bugünün dünyasında imkânsız bir şeydir.Türkiye’de farklı olan sadece şu var. Devlet katında meşruiyet ile, halk katında meşruiyet gibi bir ayırım yapıyor. Halk katında meşru olamayan bir şeyin, devlet katında meşru olabileceği şeklinde bir varsayıma dayanıyor. Demokrasinin gelişmişliği ile alâkalı bir sorun. Sadece ve sadece halkın rızası, halkın onayı meşruiyet kriteri olarak kabul edilirse, sanırım bu sorunlarda çözülmüş olur.Bunun büyük ölçüde siyasal alanda yaşanacak gelişmelere bağlı olarak devam edeceğini veya ortadan kalkacağını söylemek mümkün. Şunun aşılması lazım: Devletin çıkarlarıyla halkın çıkarları çelişiyor. Hayır çelişmiyor. Devlet kendi çıkarlarının halk tarafından hidden edildiğine inandığını söylüyor veya böyle düşünüyor. Aslına bakarsanız buna biraz da Türkiye’de iktidarın temellendirilmesiyle ilgili bir sorun. İktidar hakkını,hükmetme yetkisini elinde bulunduranlar böyle bir meşruiyet alanı açıyorlar kendilerine. Ben bunun gerçekçi olduğunu düşünmüyorum. Bu Türkiye’de ki siyasal gerçekliği ifade eden bir şey değil. Devletin farklı çıkarları olacaksa , bunu koruyacak birileri olması lazım deniyor,yok öyle bir şey.Türkiye’de şablon olarak tekrarlanan şöyle bir senorya var: Partiler halktan destek alıyorlar iktidara geliyorlar, iktidara geldiği andan andan itibaren, öbür taraftaki meşruiyeti, devlet katındaki meşruiyeti sağlamaya çalışıyorlar,halktan kopuyorlar. Bu tabii Türkiye’deki siyasete bir sürü hastalık getiriyor. Hükümetler kendi halk tabanından uzaklaşıyorlar, yapay dengele-re,yapay gerçekliklere oturuyorlar,yapay siyaset üretiyorlar. Ve siyasetin sarkacı her seçimde bir yerden öbür uca doğru dağılıyor.”(Türköne:2003;16)

Meşruiyeti ispata çalışan iktidarın ise bunu yapıncaya kadar; ya kendi prensiplerini, halka verdiği taahhütlerini unutarak aslını red

yoluna gidiyor; ya da (ki bunu yapan uluslar arası parti yok gibi) aslını inkar edemeyeceğini, milletin kıymetlerine asla ayrı düşmeyeceğini,milletin dertlerini çözmek için iktidara talip olduklarını, dolayısıyla bunu yapmanın kendilerini inkar mânâsına geleceğini ifade ederek, tekrar sine-i millete gitmeleridir. İfade ettiğimiz gibi bunu yapacak bir babayiğit şimdiye kadar çıkmadı. Bundan sonra da çıkacağını bu şartlarda zannetmen. Zira milletle ters düşme pahasına da olsa, güya “uzlaş” adı altında derin güçlerin yörüngesine girdiklerine ikrar ve itiraftan kaçınmaktadırlar. Siyasette kalıcı olmak, millete-hizmete mani olucuların mukavemetine rağmen-hizmet etmek meşruiyetin ta kendisidir ve kazanıldığı andır.

Siyasi meşruiyetin sorgulanmasına sebep olacak değişim nasıl bir netice verecektir? Yeni bir açılım Türk siyasi hayatını; dolayısıyla Türkiye’nin geleceğini nasıl şekillendirecektir? Yaşadığımız derin meselelerin çözüm noktasında ne gibi kökten tedbirler alınmalıdır? Getirilecek çözüm modelleri ne kadar değişime mutabık olacaktır?Postmodern bir yaklaşım mı sergilenecek yoksa çok uzak olmayan tatbik edilmiş sistemi günümüze mi uyarlanacak? Kısacası Muhafazakâr Değişim nasıl bir çözüm getericek günümüzdeki acil sorunlara? Şimdi bu mesele ile alâkalı düşüncelerimiz şöyledir:

Sosyal hadiselerin tarih içindeki seyri etki-tepki esasına dayanmaktadır. İnsanların kimlik arayışı nereden geldim-ben kimim, köküm dereye dayanıyor gibi soruları kendine sormaya başladığında o insanlarda bir şeylerin değiştiği görülür. Durup dururken aklılara gelmeyen ,gelmesine sebep ortamın oluşması bir zamanda bu sualleri kimlik soruşturmasına dayalı etnik kimliği ön plana çıkaran ,ayrıştırmayı körükleyen düşünce kalıplarının aleniyet kazanması dikkatlerin buraya odaklanmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Asgari müştereklerden ziyade ırkı savunan fertlerden teşekkül eden toplulukların şuur altına zerkedilmeye başlayan masumane fikirler daha sonra birilerinin sinsi emellerine yağ sürmektedir. Masum taleplerin tehlikeli hale gelmesi üzerinde titizlikle durulması icap eden bir gelişmedir. Sebeplerini hassasiyetle tetkik ederek içtimai ilmin ışığında meselelere çare olmak tek çıkış noktasıdır.

Cumhuriyet tarihimizin üç açmazı kabul edilen İslamcılık, Komünizm ve Kürtçülük ile son durum şudur: Komünizmin gerçekleşebilirliğinin ortadan kalkmasıyla mesele çözüme kavuşmuş gözükmekte; ama fikren devam ettiği muhakkak. İslamcılık'ın müslümanlar üzerinde sonuçlanmış gözükmesi ve Kürtçülüğün Zerdüş't bir yapıya doğru kayması, meseleyi çelişkiler yumağına dönüştürmüştür. Toplumun gerilmesine sebep olacak bu hususlar, gerçekçi ölçüler dahilinde analiz edilerek neticeye gitmenin yolları aranmalıdır.

2.2. Değişmek; "Asıl" olanı tahrip etmek midir?

Sosyal hâdiselerde değişim kadar suiistimale uğrayan mefhum az bulunur. Cemiyetin gelişmesi için değişime ayak uydurmasından bahsedilirken, söz konusu değişimin niteliğinin tezahürü nasıl olmalı üzerinde fazla durulmaz. Veyahut da, değişime izafi olarak yüklenen mânâ her fikre göre farklılık kazanır. Muhtelif fikirlerden neşet eden değişimin tekâmüle mi tahakküme mi vesile olduğunu ancak vaz eden kişi(ler) bilmektedir. Şu kadar var ki değişimin ana merkezi "Asıl"ı daima yok saymak üzerine kurulmuştur.

Vahiy Geleneği'nin hakim olduğu cemiyetimizdeki ilmî araştırmalarla iştigal eden zevatın meseleye bakışı, değişim; "Asıl" olanın tekâmüle mani olduğu düşüncesini ana eksen yaparak tamamen redcilerin bir adım gerisinde, "hakir "görmek, "aşağılık" hissiyatıyla hareket ederek muhafazakârlığı, karşı olduğu batıcılık sıfatıyla; yine muhalifliğine zemin olan fikirlerle karşılık vermesi ne kadar da acı tesadüftür. Veya buna, şuurlu muhaliflik ile yerdiği fikirleri baş tacı etmesi ve bununla mücadelesini sürdürmesi değişimin hangi bakış açısında mündemiç olduğunu göstermektedir.

Vahiy Geleneği sorgularken; tarihten gelen mirasın "halk" İslâm'ı ile "havas" İslâm anlayışının zamanla ayırt edilemeyecek hale gelmesi ve topyekün bertaraf edilmesi; buna mukabil "Asr-ı Saadet'e rücû telâkkîsi adı altında Ehl-i Sünnet-i otoriterlik, tekâmüle set çeken, dinî bir sınıfın teşekkül ettirdiği gibi yaklaşımlarla istikbal peşinde olanlar gibi düşünceye sevk edilmesi çok manidardır. Bu minval üzere hareket edenler, içindeki hikmeti hidden arayanların halini andırır. Kendi

tarihî geleneklerine bağlı olarak âtiye bakanları diğer İslâm ülkelerindeki İslâmcı aydınların ileri sürdükleri; aslında, belki de kendi yerleşik düzenlerindeki uygulamalarından kaynaklanan icraata tepkinin yansıması olarak görmek mümkün olan aynı fikirleri, yaşadığı toplumda aynısı görmek istemeleri garip kaçmaktadır. Bu zevatın bin yıllık tatbikatın tamamının hatalı olduğu yönündeki düşünceleri, kendilerine ne kadar "ecnebi "olduklarına delâlet eder. Bu şekil münevverlik veya ilim adamlığı yapmak; İslâm'ı ve dolayısıyla onun uygulayıcılarını (elbette zaman içinde meydana gelen hatalar mevcuttur) müslümanlığın gelişmesinin önündeki engelleri koyucular olarak nitelendirmeleri, medeniyetler çatışması tezini işleyenleri haklı çıkarır niteliktedir. "Sonuçta, medeniyetler çatışması tezi için, Soğuk Savaş'ın bitimi aynı zamanda medeniyetler arası savaşın başlangıcıdır, çatışma olgusunun sistem-kurucu niteliğinin devamıdır, güvenlik olgusunun devletin temel söylemi olma konumunun değişmesidir, ve düşman öteki kodlamasının ideolojiden kimliğe, daha somutta da kültürel düzeyde medeniyetler alanına kaymasıdır. Böylece, medeniyetler bir birlerinden hem farklı, hem de bir birleriyle çatışan nitelikte tanımlanmaktadır. Bu temelde de, **Batı medeniyeti uzlaşmacı, gelişmeci, kalkınmacı, demokratik ve modernleşmeci görülürken, İslâm çatışmacı, gelenekçi, gerileştirici, anti-modern ve otoriter olarak tanımlanır.**"

(Keyman, 2003/20:15-16)

Aslında bu tarz bir medeniyet anlayışının salipten gelmesi ve vehim keyfiyetli yaklaşımın olması tabiidir. Tam aksine bir fikre sahip olmaları bizi şüpheye düşürürdü. Ancak, aslına döneceği iddiasıyla İslâm medeniyetini vücuda getirdiği değerleri tahribata maruz kalmış iddiasıyla külliyyen Ehl-i Sünneti batı gözüyle değerlendirmek veya onların ortaya koydukları kaynaklardan beslenen bilginlerin eserlerini mehas kabul etmek; akla ziyandan da öte onların amacına hizmet etmeye eşdeğerdir. Pozitivist aklın rehberliğindeki tecdidin tekâmüle hizmet ettiğini zannetmek; vahiy-akıl muvazenesini akıl lehine çevirmekle inanç sistemimize vurulacak en büyük darbelerden birini teşkil edeceği aşîkârdır. Bu yüzden İslâm Medeniyeti' nin "orta yol" tavsiyesi ve umdesi, umûmi olarak kabul görmüş; "akıl"

cıların hükmü ise orta yoldan saptığından, tatbikatının ne kadar sınırlı kaldığı ma-lumdur. Yine bin yıllık İslâm-Türk medeniyeti-nin tekâmüle manidir iddiası, objektif olarak tetkik edildiğinde ne kadar mesnedsiz olduğu aklın selimin varacağı bir netice olacaktır.

Şimdi şu ifadeler ki bunu iddia eden-lerin icra organlarının en yetkili yerlerinde olduğu düşünülürken meselenin ilmî vehameti ortadadır; içimizdeki hoşgörücü itti-fakının sonuçları daha şimdiden kendini göstermektedir. - İslâm dünyasının dolayısıyla müslümanların ilerleyememesini Ehl-i Sünnet doktrinine bağlayan iddialar dikkat çekicidir. Çözümü kendi kökünde değil; gelip geçici mo-da rüzgârından ilham alınarak ithal fikirlerle geleceğini tayin ettiklerine işaretler. Kur'an müslümanlığı bunun tipik bir numunesidir.

"Tarih boyunca kendi bünyesinde de binbir türlü yorum içermiş olan Ehl-i Sünnet'in bu spesifik konjonktürde belli bir yorum biçimine karşı araçsallaşması ve uzlaşmaz bir içeriğe kavuşturulması gerektirmektedir. Ehl-i Sün-net'ten sapmış olduğu söylenen İbn Teymiyye'nin , sıradan bir fıkıh mezhepler tarihi bilgisiyle bile , Ehl-i Sünnet doktrininin en önemli temsilcilerinden biri olduğu görü-lebilir. Ehl-i Sünnet'in meşruiyeti tanınmış dört mezhebinden Hanbelî mezhebinin Ahmed bin Hanbel'den sonraki en meşhur müctehidi bile icad edilen bir gelenek içerisinde "sapık kol" olarak nitelenmekten kurtulama-yacaktır. Necip Fazıl'ın otoriter söylemiyle buluşan bu tavrı, muhafazakâr tutumların tari-hi olarak yüklendikleri işlevi ve establisment politikasını tekrarlıyordu aslında: Abdullah Larou'i'nin biraz da sınıfla alâkalı bir refleks attığı şekilde, müesses düzene karşı yenilik dalgası baş gösterdiğinde belli sınıfların örgüt-lenerek bir gelenek icad etmeleri ve bütün savunmaların bu geleneğin arkasına sığınarak yapılması. Ehl-i Sünnet savunusu durumunda da, esasen fiilen işlemekte olan ve dolayısıyla kendi saldırı altında bulunan Ehl-i Sünnet yoktur... "(D)öğru yolcu" dini muhafazakârlık bakımından "sapık kol" olarak nitelenen Mu-hammed Hamidullah, Mevdudi, Mustafa Sibai ve Seyyid Kutub gibi isimler, Ehl-i Sünnet çizgisine daha uyumlu bir söylem ve zihniyete sahiptirler. Akıl yürütme, fıkıh performan-sı, sürekliliği içerisinde bir geleneği sürdürme

bakımından bu isimler Ehl-i Sünnet'in fiili gelenekli söylemi içerisinde yer alırlar. Hatta para-doksal olarak onları sapık kol olarak nitelen-direnlerden daha fazla bu söylemim içindedir-ler. Bununla birlikte onlar, Türkiye'de alt-sınıf ve taşralı bir sosyolojik tabana sahip yeni Türk-İslâmcı dalganın rağbetini çekmiş olmak bakımından yerlici ve gelenekçi değerler üze-rinden örgütlenen bir tepkiye maruz kalacak-lardır. Bu tepkinin yerliliğe ve geleneğe at-fettiği kutsallık ve estetiğin yer yer seçkin bir otoriterlikle dillendirilişi tam da başkalarının Sünniliğinin neden makbul sayılmadığının açıklanmasını kendinde içeriyor. Fetişleşmiş Ehl-i Sünnet'in içeriği ve tutarlılığı değil, bu-nun "bize ait" olması önemlidir. Ehl-i Sünnet üzerinden fetişleşen "biz"den başkası de ğil-dir. İslâm da giderek bizim milletimizi temsil ediyor olması bakımından kutsallaştırılmaya değer bulunur. Dolayısıyla İslâm üzerinden kutsallaştırılan, biraz da Durkheimcılık gele-meyecekse, bizzat "biz" olur. **Bu söyleme dö-nem dönem eşlik etmiş olan, Türk milletinin Müslüman olmadan önce de zaten yeterince "iyi" olduğu edebiyatı, biraz da Türk mille-tinin İslâm'ın zaferlerine yaptığı katkılar edebiyatıyla imtizaç etmiş ettirilerek, bundan İslâm ümmetinin tartışılmaz önderliği sonu-cu çıkarılacaktır. Oysa, "çeviri İslamcılık", "kökü dışarıda olan İslamcılık" doğrudan Kur'anî ifadelerle" Bir toplum Allah'a olan ahdini unuttuğunda Allah onu savar, yerine iyiliği emretmekten, kötülüğü men etmekten çekinmeyen bir toplum getirir, bunlar kına-yanların kınanmasından da çekinmezler" düsturuyla evrenselci ve anti-milliyetçi bir vurgu taşıyacaktır. (Aktay, 2004: 29-30)**

Bu bakış açısıyla, oryantalist yaklaşımın mahiyet itibarıyla ne farkı vardır? Onu da tefekkür etmek akıl sahiplerine düşer.

3. HUZUR-REFAH CEMİYETİ'NE DOĞRU

3.1. Kontrol Edilebilir İktisadi Sistem: Asgari Devletçilik-Azami Ba ğımsızlık

Kapitalist sistemin iktisadi anlayışı kontrol edilemez boyutlara ulaşmış, vahşi ekono-mik felsefesi daima tüketim çılgınlığını besle-

miştir. Burada teknik terimlerle meseleyi iktisat derslerine döndürmenin anlamı yok . Ancak, vahşi kapitalizmin mutlaklaştırılmasının doğru olmadığını, alternatifsizliğine ket vurmak mecburiyetinde olduğumuzun müdrikliği ile hareket etmeliyiz. Oryantalist bakış açısıyla batının kendi içinden çıkardıkları,kendi değerlerinden ürettikleri vahşi kapitalizme karşı farklı bir sistem sunulmalıdır. Arz edilen alternatif iktisadi sistemin tarihi tecrübenin imbiğinden süzerek/süzülerek günümüz şartlarına cevap verebilecek nitelikte olmalıdır. Kalıplaşmış “izm” lerden farklı bir “derin iktisadi” sistemin varlığını bir şekilde insanımıza ve beşeriyetin hizmetine arz etmenin mecburiyeti kendiliğinden meydana çıkmaktadır.

Tüketim çılgınlığının felsefi alt yapısının kapitalist sistem tarafından beslendiğinden şüphe duyulmamalıdır. Bunu tesis ederken yumuşak bir yol bulması, insanları ürkütme-yecek bir şekilde sunması önemlidir. Böyle bir yolu bulmuşlar,adına da liberal iktisat demişler, çığırtkanlarından da “son iktisadi sistem” diye yutturmalarını istemişler; dolayısıyla alternatifsizliklerini ilan edivermişler!

Liberal ekonomi doktrini muvacehesinde her şeyin piyasada oluşmasını beklemişler. Bunu,“görünmeyen el”le vahşi kapitalizme hizmeti, görünmeden yaptırmışlardır.Fakir zengin uçurumunu derinleştiren,en tepedeki bir çift gözün zenginliği kahir ekseriyete hükmetmiş, dünyada yoksulluk almış başını gitmiş. Zengin kaynakların sömürülmesine ve semirilmesine dayanak teşkil eden “ maksat için vasıtalar mübahdır” ilkesince dünya ikiye bölünmüş:beyaz ırk ve köleleştirilmişler...

Kapitalizmin bağrından çıkan Sosyalizmin Çarlık Rusya’sında ortaya çıkmasıyla çelişki arz eden Komünizmin sona ermesinden sonraki dönemde çığırtkanların liberal demokrasinin tartışması! Son olması, yeni ‘izm’in bir peydaanmasına sebep olmuş ve ismini de Globalizm koymuşlar! Böylece insanlığın hayrına olacak global faydaların bir anda kapitalizmin emrine arzı, Globalizmi yeni idolmuş gibi beşeriyete yutturulmasına zemin hazırladı.Herkesin ağzına verilen Globalizm (küreselleşme!), sakız gibi çğnetilmektedir.

Hakikaten Vahşi Kapitalizmin postmodern yüzü Globalizm alternatifsiz mi? Globalizm bütün insanlığın hayrına mı? Gele-

cek, millî devletsiz mi olacak? İddia edildiği gibi bütün dünyanın köy haline gelmesi mevcut sistemlerin sonunu mu getirecek? Başta iktisadi faaliyetler olmak üzere sosyal, kültürel, insani münasebetler,beşeri olabilecek her şey kontrolsüz mü hayatiyetini devam ettirecek? Kapitalizmin iyice atomize ettiği insanlığın değerleri “**bırakınız yapsınlar; bırakınız geçsinler**” anlayışına mı kurban edilecek? Kapitalizme mukavemet edecek,tam bağımsız alternatif bir sistem imkânsız mı? Globalizmin iddia ettiğinin aksine bütün insanlığı kucaklayan; refah-huzur cemiyetini hayat vermek mümkün değil mi? Veyahut da böyle bir sistemin varlığı bahis mevzu da kasıtlı bir “güç” bunun devamlı yok mu sayıyor? Ya da saydıyor?

Refah-huzur cemiyetini ihdas edilebilirliğinin fikrî tahlilini yapmaya çalışalım:

3.2. Globallik Ve Mahallilik

Cihanşumulluğun (Evrenselliğin!) boyutunu anlamak;küçük evrenden(mikro kozmik) büyük evrene(makro kozmik) doğru tekâmülün tam olarak teşekkülünü gerektirir. Boyutun (hide) kozmikliğini nasıl olacağının tespitini yapmak imkân dahilinde midir? Değil midir?Tesirini azamî etmenin yolları nelerdir?Türkiye’nin globallliği nasıl olmalıdır?Türkiye çağı yakalayabilecek mi? Vs.vs. Bu soruların ardı arkası kesilmez.Meselenin sınırlarını iyi çizerek, tahlilimizin tespitinde fayda vardır.

Kimilerine göre kainatın son bulması,kimilerine göre de çağın son bulması nazariyeleri meselelerinden ziyade;Yirmi birinci asır için neyin ehemmiyetli olacağı ve hangi“âmilin” rol oynayacağı çok önemlidir.

Gelecek;geçmişin bileşkesi olduğuna göre istikbali tayin edecek (bahusus Türkiye için) ferdî ve ictimai tercihimizin cephesi mühimdir.Bilgi çağı olma yolundaki vetire, bizim ülkemiz açısından ehemmiyet arz eder.Sanayi toplumundan bilgi toplumuna tekâmül sürecindeki Türkiye’nin yeri neresidir denir ise aklın ilk sürat ettiği şey; sanayi asrına bile ulaşmadığı noktasındadır. Halbuki Türkiye’nin XXI. Asrın reel hedeflerini tutturabilmesi için bilgi çağının mucipliliğinin ülkemiz açısından önemi nedir sualinin cevabı iyi tahlil edilmelidir.

Kendi tahayyül ve tasavvurum, "sorumluluğu" göğüsleyenin XXI. Yy.da hakim güç olacağı yönündedir. Yani XXI.asır, "MES'ULİYET" asrı olacaktır. Bu yönde bazı batılı bilim adamlarının görüşü varsa da, bu âmillerin (faktör) tali kaldığını görürüz. "... kapitalist-ötesi toplumun enformasyonunu ve yapılanmasını sağlayan ilke sorumluluk olmak zorundadır. Kuruluşlar toplumu, bilgi toplumu, kesinlikle sorumluluğa dayalı bir düzen olacaktır." diyen Peter F. Drucker (Drucker, 1994:141) bile mes'uliyeti sınırlamaktadır.

Şimdi, tespitimizi bu şekilde tayin ettikten sonra "sorumluluk" taşıyacak olan-en azından öyle tahmin ediyoruz- Türkiye'nin bunu yüklenecek durumda olabilmesi için bileşenlerinin iyi organize edilmesi gerekmektedir.

Asıl meselemize dönersek akla şu sual gelebilir: Modern köle ile mahalliliğin rabıtası nedir? Bunun uygulanabilirliğini iyi seçerek (sistematiik ve cheyle)meseleye yaklaşalım.

Neden "sorumluluk" üzerinde bu kadar önemle duruyorum. Niçin "sorumluluk" çağı keyfiyetini ön plâna çıkarıyorum? Şöyle ki;

Önümüzdeki bilgi çağı, tamamen makro sanayinin yerini mikro ekonomiye (High-Tech: Bilgi Sanayi)bırakmaya doğru dünyanın evrim geçirmesi, bilimin tatbik edilme şeklini de değiştirdi. Mikro sanayinin (bilim olarak) genetiğe tatbiği yeni bir çıkırın başlangıcı olabileceği gibi "insan türünün daha sağlam bünyeli ya da uzun ömürlü olan çeşidi, teorik olarak sonsuza kadar genetik kimliğinin mülkiyeti alınacak şekilde patentlenebilir." (Sayar:1994/11) ifadeleri kapitalizmin bataklığına, yani sorumsuzca insanın geleceğini ipotek altına alma basiretsizliğine doğru gitmemesi için de uluslar arası sebep yoktur. Bunu önlemenin manevî bir ciheti vardır (Ahlâkî). Bunun için çağı yönlendirecek unsurun tahlili ve tespiti önemlidir. İfadeye çalıştığımız sorumluluk (mes'uliyet) umdesi cihanşumulluğun yansımasıdır. Türkiye için izdüşümü globalleşmeyi yakalamaktır (Buradaki globalleşmeyi yakalamakla kastedilen, bir vakıadan ibaret olan globalleşmedir. Yoksa, "Globalizm" denen yeni müstemleke vasıtası olarak kullanılan emperyalist bir misyonun uzantısını dikkate alma-

mız; aynı kefedede olduğumuzu gösterir ki, bunu müdafa etmemiz mümkün değildir).

3.2.1. İlmin Ahlâkîliği, "Bilimselliğin" Ahlâksızlığı

İlmin Ahlâkîliği, "Bilimselliğin" Ahlâksızlığı (Mezkit, 2011:122) günümüz ahlakının nirengi noktasını teşkil etmektedir. Bilim ve teknolojinin ilerlemesi, insanlığın maddî refahına bulunduğu katkıdan dolayı müteşekkirim olmamız lazım gelir. Ona, her türlü ortamın bahşedilmesi icap eder. Elbette, asrımızın teknolojik gelişmelerinin insanlığa faydasını inkâr etmemiz, abesle iştigaldir. Beşeriyetin menfaatine olacak her adım taktirle karşılanmalıdır. Nasıl ki, elektriği bulan Edison'a minnet borçlu isek, diğer sahalardaki olumlu icraatı olanların da-kim olursa olsun- insanlığın şeref üyesi sayılmalıdır. Ancak, ilmin, "bilimselleğe" tahavvül etmesi (dönüşmesi) neticesinde maddî boyutun hakim olmasıyla "ahlâkî" hidden kendini göstermiştir. İşte, meselenin bam teli burasıdır. Batı, maddî alandaki tekâmüle hep "pozitivist" bakış açısıyla yaklaştığı için, bütün dünyadaki yansımaları da böyle olmuştur. İlerlemenin ahlâkî hid (manevî ciheti, inanç tarafı) hep ihmal edildiğinden ötürü, kalbinde Allah korkusu olmayan (müslüman olmayanlar için "etik" değerleri bulunmayan) bilim adamı ve onun takipçilerinden ve uygulayıcılarından ilmin ahlâkına tabi olacağını zannetmek, safdillik olur. Mesele, Hipokrat Yemini eden doktorların bu ahde ne kadar uydukları meçhuldür (Burada hakiki mânâda yeminine sadık kalan doktorları tenzih ediyorum.) Bilimin "evrenselliği"nden dem vurulurken, yeni icadın hangi fakire aksettildiğini bilen var mı? Bir noktada aksediyor: O da, kobay olarak kullanılan kimsesiz, fakir; hakkını arayamayacak halde olan mazlumlardır.

Asrımızın en mühim buluşlarından biri olarak kabul edilen "gen haritasının" çıkarılması; insanların "gen"leriyle oynamanın hangi çılgınlığa yol açacağı en yetkili ağızlarından duymak mümkündür. Bu meselenin ilmi tarafı bir yana, ahlâkî yönü akıl almaz derecede, çılgınlıkların arz edeceği iddia edilmemekte; bilakis genetik ahlâksızlığın hangi safhalarda olduğunun bilinmemesinin dehşet vericiliğinden korkulmaktadır. Buralarda deney aracı

olarak kullanılan insanların kimler olduğunu tahmin etmek güç değildir. O halde, bilimin faydasından söz edeceksek, evvelâ onun ilmi-liğinden, yani ahlâkiliğinden bahsetmemiz gerekir.

Fazla uzağa gitmenin âlemi yok! Zira, Müslüman bir ülkedeki bilimsel ahlâksızlığın ölçüsü olarak “tüp bebek” hadiselerine bakmak kâfidir. Çocuğu olmayan insanların nasıl gayri meşru yollara sevk edildiğini biliyoruz. İlmin ahlâkî cihetinin noksanlığı sonucunda, “bilimselliğe” tapınılacak mesabedeki itikat, ahlâksızlığın kapısını aralamıştır. Prof.Dr.Cevat Babuna, bu hususu şöyle değerlendirmektedir:

“Sperm babadan,yumurtacık anneden alındığı zaman bir sorun yok. Dinî esaslara uygun. Sperma babadan gelmektedir,yumurtacık anneden gelmektedir, gayri meşru bir olay yoktur tüp bebeklerde. Ancak, sonradan bu, gayri meşru yollara da saptırılmıştır. Meselâ sperması olmayan kocalar vardır. Başkasının spermasını almak suretiyle annenin yumurtacığını onunla aşılama ve böylece o yumurtacığını içeriye yerleştirilmesiyle ailesinin yarısının rol aldığı bir bebek doğmaktadır. Tabi ki burada zina kokusu vardır. Çünkü genetik olarak bir çocuğun anneden ve babadan gelen DNA sistemini taşıması lazım gelirken burada bir yabancı işin içine girmektedir. İslâm dini açısından zina en büyük günahlardan biri olduğu için bizim ülkemizde ve İslâm dünyasında bu kabul edilmemektedir. Baba ile anne arasında olan bir münasebet olduğu zaman bu meşrudur, ama bir yabancı karıştığı zaman meşru değildir. Çok sık rastlanılan ve spekülasyona çok müsait olan yabancı sperma ile aşılama olayı,bizim dinimiz tarafından kesinlikle kabul edilemeyecek çirkin bir olaydır... (S)perm bankası denilen şey insanlığın intiharıdır. Aileyi ve toplumu çökertecek gayri meşru bir uygulamadır. Avrupa Birliği’nin bu gibi dinimize,örf ve âdetlerimize aykırı olan bir şeyi zorlaması mümkün değildir. Böyle bir kanun olsa bile, vicdanı olan, dinine, örf ve âdetlerine bağlı olan bir insan bunu yapamaz. Mühim olan kanundaki yasa değil, insanın ruhudaki yasadır.” (Babuna,2004)

Ahlâkî kıymetlerin olmadığı yerde, ilim olamaz. İlmin olmadığı yerde hangi ge-

lişme olursa olsun, “bilimsel” ahlâksızlığı kö-rükleyecektir. Çünkü, “bilimsel ahlâksızlığın” kökünde; vahşi kapitalizmin maneviyat tanımayan,her şeyi madde ile ölçen,pozitivist telâkkîsi vardır. Metafiziği kabul etmeyen;her şeye “Amprizm” ile yaklaşan anlayışın neticesi de budur.

Batıcılar, meseleye bu zaviyeden bakmamışlar, hep görünüşe aldanmışlardır. Veya bile yapmışlardır. Bu telâkkî yüzünden manevî değerleri red eden, İslâm dinî ile hemhal olmuş geleneği, örf ve âdetleri yok sayan zihniyetin doğmasına sebep olunmuştur. Bununla yetişen bir bilim adamından nasıl bir ilim ahlâkı bekleriz, anlamak mümkün değildir. Olsa olsa, “bilimsel” ahlâksızlığın yolu açılmış olur.

Halbuki, “İlim Çin’de de olsa,onu alınız” düsturunun hakim olduğu bir anlayış, tekâmülde esas zemin alınsaydı, ilmin ahlâkiliğinden söz edilebilirdi. Ahlâkî (manevî) zaafiyeti bulunmayan, yaptıklarının hesabının sorulacağından haberdar olan bir ferdin; kapitalist gibi düşünmeyeceği âşikârdır. Maddî ve manevî tarafının donanımını tamamlamış insan; beşeriyete hizmeti “vazife” kabul edecektir. Böylece gayri insanî tatbikatlardan kaçınacaktır. Bu taktirde, ilmin ahlâkiliğinden bahsetmek mümkün olacaktır. “Bilimsel” ahlâksızlığın önü kesilecektir.

Kapitalizmin, ferdin merkeze alınmasını öngören anlayışın meşru olmayan yollar- dan, denetlenmesi mümkün görünmeyen sistemlerle zenginleşmesine teşvik etmesi sosyal dengiyi alt üst etmiştir. Fakir-zengin tahterevallisi; maddi açıdan zenginlere sarkmış, fakirliğin artışına yol açmıştır. Nasıl maddiyata sahip olunur fikrini asıl kabul eden anlayışın hüküm ferma oluşu gayri meşruluğu hazırlamıştır. İnanç kıymetlerinin bir tarafa bırakılmasına sebep olmuştur. Materyalist zihniyetin hakim olması “ahlâkî değerleri”n değişmesine; hatta yok olmasına;dolayısıyla fırsatlar dünyasının keşfine insanları itmiştir. Fırsat eşitliği yerini, fırsat eşitsizliğine bırakmıştır. Gemisini yürüten kaptan misali, maddi gücün nereden geldiğinin pek önemi kalmamış; kaynağının sorulması erdemsizlik adedilmiştir. “Nereden buldun sualı” kapitalizmin ruhuna aykırı olduğundan beşeriyetin lehine hiçbir işin olmaması;bilakis neye mal olursa olsun maddi menfaatin ön plânda tutulması

liberal iktisadın amir hükümleri olmuştur. Müdafileri(savunucuları) tarafından erdemlerinden söz edilmesi, kapital sömürüyü örtmemiştir. Ruhu alınmış kazancın, kazanana menfaat vermemesi kökenin çürüklüğüne delâlettir.

Devletsiz, otoritesiz toplumun var ol(a)mayacağı aşîkârdır. Millet, kendini koruyup kollayacak bir kudretle ayakta durabilir. Ferdietçi anlayışın var olması mümkün değildir. Materyalist kaynaklı ferdietçilik, liberalizmin hediye ettiği bir ucubedir. Eğer her şey ferdin hakimiyeti altında gerçekleşseydi, en liberal ülkelerde niçin anlaşmazlıklar bir üst otorite (adalet mekanizması)tarafından izale edilmesi yoluna gidilmektedir sorusu havada kalacaktır. Eğer bahsedildiği gibi ferdietçilik insanların özgürleşmesi ise ona bu hürriyeti hangi mes'ul merci sağlayacak? Aydınlatma felsefenin icadı olan ferdietçilik insan merkezli değildir. Olsa olsa insanların yalnızlaştırma merkezidir. Hümanizm adı altında insanlığı yalnızlığa mahkum etmek,cihanşümûl (global)kıymetleri ideolojileştirmek,Vahşi Kapitalizmin hedefi değil midir?

Sosyal güvenliği temin edilememiş toplulukların serbestliklerden fayda umması safdillik olur. Milleti meydana getiren fertlerin sosyal güvenliği sağlandıktan sonra, verimli bir iktisadi sistemin işleyişi önem arz etmektedir.

Cemiyeti perişan eden, uçurumun kenarına kadar hatta yardan aşağıya düşmesine sebep olan yolsuzluklar, suiistimaller, rüşvet, adam kayırmacılık, kamunun arpalık olarak telâkkî edilmesi, politik yatırımların meydana getirdiği fabrika mezarlıkları vs. gibi amiller, “devletin ekonomi içinde ne kadar yer almalıdır” fikrinin sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Bu durumda bir üst otoritenin hududunun bulunması mecburidir. Kontrollü İktisadi Sistemin asıl hedefi asgari devletçilik-azami bağımsızlık umdesinin esası refah-huzur cemiyetinin zeminin teşkil edecektir. Asgari devletçilik-azami bağımsızlık, ithal iktisadi anlayışa set çekeceği bellidir. Dışa bağımlılığın asgariye indirmek, hatta hiç olmamasını temin etmek ana siyaset olmalıdır.Devletin teferruatla debelenip durmasından ziyade teftiş görevini en iyi şekilde yerine getirmesi birçok şeyi halledecektir. Ancak

ülkenin refah seviyesini yükselmesi ise hür teşebbüs vasatın oluşturulmasıyla mümkündür. Bunun için “bir ülkede “düşünce suçu” hâlâ mevcut ise önce bu aşılmalıdır. Serbest düşünmeyi/ düşünebilmeyi tatbik edilebilir duruma getirmenin yollarını aranmalıdır. Sivil teşkilâtlanmanın olabilmesi; sivil topluma geçiş sürecini hızlandırabilmek için yeter şartın ilkinin mutlaka (ama şuurlu olarak) tesisi zaruridir:Hür Düşünce.Dünyevî her şeyin gerçekleşebilirliği (ekonomide dahil) hür düşüncenin “şemsiyesi” altında tezahür eder.

Ancak, hürriyetçi ve serbestî(liberal) anlayışımız **“Tarihin sonunda elitlerin ve halkların kabulleneceği tek sistem liberal demokrasidir”** gibi Batıcı/Aydınlanmacı ideolojik bir yaklaşım olmamalıdır. Bu telâkkî, hür irade ve hürriyeti,bir milletin istiklalini, liberalliğe inhisar etmekle tamamen dokmatikleşmesine ve mutlaklaşmasına iter. Alternatifsizlik hürriyetin özüne ters düşer. Serbestliğin (Hürriyetçiliğin) (düşünce, sistem vs.) seçiciliğinin olması elzemdir.

Hareket noktamızı bu şekilde tayin ettikten sonra asıl mevzuumuza geçelim:

Serbest piyasa ekonomilerin en büyük zaafı enflasyon ve yolsuzluktur.Bu meselenin bir maddî (iktisadî) bir de manevî (ahlâkî) cephesi vardır. Sorunun, ahlâkî yönünü tahayyül ederek çözüm aramak, madde cihetine çıkış noktasını oluşturur.

Mevcut sistemdeki yolsuzlukları,suiistimalleri ortadan kaldırmak kanunlarla mümkün ise de; esas can alıcı noktanın kişinin kendi içinde oluşturacağı hukuk anlayışıdır.Yani: manevî mesuliyet. Manevi boyut mücerret(soyut) bir ahlâkî duygu değil; inanç hamurundan tevellüt etmiş-ki bizim mukaddes değerler yumağıımızdır- ahlâk anlayışıdır. Kemal mânâdaki ahlâkın fertten cemiyetin mes'ul mercilerindeki şahsiyetlerin zikrettiğimiz hususu hazmetmesiyle mümkündür. Bu, sadece serbest/hür düşüncenin olduğu bir vasatta;kişi kendini “ferdi olarak” tekâmül ettirmek suretiyle manevî sorumluluğu yüklenerek hâle gelmesiyle mümkündür. Hakikat ölçülerinde bir müstakil(serbest) ekonomiden bahsedebilmek için evvelâ ön şartların yerine getirilmesi gerekir. Bu ön şartları sıralar isek mesele vuzuha kavuşur:

-Her şeyden önce düşünce hürriyetinin tam teşekkül etmesi lazımdır.

-Bu şartın devamı olarak, kişinin kendi iç alemi manevi sorumluluk taşıyacak hale gelmelidir. Yani "ben ne için ve kim için" çalışıyorum diyebilecek basirete sahip olmalıdır.

- Meselenin ahlâki yönünden sonra ise "hukuk"un tam manasıyla hayata geçirilmesi zardır(Yargı bağımsızlığı).

- Artık bundan sonra, içtimai hürriyetten bahsedebiliriz.

Aşağıdaki izahatımız, anlattıklarımızı daha iyi tefsir edecektir.Bunların ışığında âtiye matuf iyi, güzel fikirler kendiliğinden gelecek ve tesisinde, nazariyenin varlığı sayesinde asıl mecrasına girilmesini kolaylaştıracaktır.

Gelecek vizyonumuzu/ufkumuzu şu şekilde tayin edebiliriz(Mezkit:1994/12).

a:Hür Düşünce;

b:Tekâmül Etmiş Ahlâk;

c:Serbest İktisadî Telâkkî;

d:Devletçilik

Arz edilen umdeler,"Umumdan hususa(genelden özele)" usulü ile yönetim tarzının hayata geçirilmesi esas alınmıştır (Umumdan hususa kastın, devletçiliğin fonksiyonuna göredir). Zikrettiğimiz dört ana şartın çatısını oluştururken; hidden geçmiş dört daire şeklinde düşünülür ise, ifadelerimiz netlik kazanacaktır. Bu dairelerin çapları büyükten küçüğe doğrudur.Yani $a > b > c > d$ diye matematik ifadelerle izah etmek de mümkündür. Açıklamaya çalıştığımız dairelerin en büyüğünden en küçüğüne doğru"ok"işaretleri yönündeki tekâmül başarıyı beraberinde getirecektir. Zira,düşünce hür bir şekilde ifade edilebildiği taktirde manevî (ahlâkî) mes'uliyet ancak o zaman vücut bulur.Hür Düşünce ile Tekâmül Etmiş Ahlâk'ın yekvücutluğu, mükemmele yaklaşan bir iktisadî sistemin;Serbest İktisadî'nin habercisidir. Yalnız hâlâ tekemmül etmiş değildir.Yani hedefe vasıl olunmamıştır.Bunun için dördüncü şart olan Devletçiliğin/denetleyici üst otoritenin (müdahaleci değil;düzenleyici) fonksiyonelliği ile ancak yeter şart olabilir. Ve,Devletçiliğin/üst otoritenin olması (düzenleyici) Serbest İktisadiyatı; vahşi kapitalizmden ayıran en önemli bir unsurdur.

Muşahhas(somut) olsun kabilinden anlatmaya çalıştığımızın dairelerin oranları da

ülkemizde arzu edilen sistemin yeni ufku-dur.Matematik bir ifade ile arz edilen"çap"lar büyükten küçüğe doğru bir oran takip etmesi; sistem içerisinde bütünleştirilmesi elzemdir(Bu oranlarda küçük sapmalar olsa bile-hususi ile Devletçilik ve Serbest İktisat arasında- ülkemizin kendi iç dinamiklerinin de tesiriyle dengeye ulaşacaktır). Bunlardan sadece birinin olmaması şeklin ters dönmesine sebep teşkil eder.(Yani d,c,b,a) ülkemizin geleceği için parlak netice vermeyecektir.

Gelecek ufkumuzu tesis edecek maddelerini biraz daha açalım:

a:Hür Düşünce: Hür düşünceden kastımızın belki Batı'dan bize nakledilen "liberalizm"ile karıştırılması bahis konusu olabilir. Bu tamamen mânâ benzerliğinden ibarettir.Bu unsurlar asırlar evvelinden gerek dinimiz gerekse Türk an'nesinde bulunan ve tatbik edilen umdeler yumağıdır. Dolayısıyla Hür Düşünce'den kastın; fikir, inanç (din, dinsizlik gibi), teşebbüs hürriyetinin tam olarak sağlanmasıdır.Fikir hürriyetinin sınırı tahdit edilmemelidir.Belirli bir şablona oturtulmamalıdır. Hatta açıklık teşvik edilmelidir.

İdeolojik dayatılma neticesinde; kabuğuna çekilmek zorunda bırakılmasıyla, düşündüğünü söyleyemez duruma getirilen Türk milleti üretimsizliği umde edinip, "âtılı" tamamen hasletleştirmiştir. Cumhuriyetin hakim anlayışı olan halkın (milletin) hakimiyeti lafta kalıp, "asker-bürokrat" çıkmazı içinde dejener olmuştur."*Cumhuriyet egemenliğin kaynağını belirler. Demokrasi ise egemenliğin nasıl kullanılacağını belirler. Demokratik ölçülerde belirlediğimizde egemenlik hiçbir zaman milletin (halkın) olmamıştır.*"(Ergil,1994/12)

Halkın tepesinde sallanan "demoklesin kılıcı" toplumu düşüncesizliğe (üretmemeye bakımından), hazırcılığa sevk etmiştir.

Ancak,halkın müteharrik(dinamik) unsurları devleti yönlendirir. Ülkenin ilerlemesine yönelik (matuf) en büyük dinamik unsur, sivil teşkilâtların aksiyonudur.Toplumun sivilleşmesi arzu edilen sistemdir. Sivilleşmeyi sağlayacak olan unsurlar da "Sivil Teşkilât"lardır.Bunlar,halkın mutabakat oluşturarak ortaya çıkardığı müspet hareketlerdir.

O halde, sivil toplum olabildik mi?

Ülkemizde kemiyet itibariyle, sivil toplum kuruluşlarının adedi bir hayli fazladır. Belki binlerce ile ifade edilebilir. Buna bakarak hüküm verilebilir mi? Türkiye'nin yerel (sivil) insiyatifin toplumda olduğu söylenebilir mi? Ya da; yoksa mı... diyeceğiz.

Türkiye'nin yüksek vasıflara haiz; adedi az olabilir, ancak, tesir sahası geniş olan sivil toplum kuruluşlarına ihtiyaç vardır. Kendi içinde değil, toplumda birliği sağlayacak; ülkenin geleceğini teminat altına alabilecek, "Sosyal Gelecek Toplulukları" (Toffler, 401) oluşturmak mecburiyetindeyiz. Bu sivil teşkilatlar, bir amacı değil; tabandan tavana, pramidi "elipsleştiren"; yani, yönetilen ile yönetici arasındaki kopukluğu giderici organizasyonları (sivil kuruluşları) vücuda getirmeliyiz.

Bu sivil toplum kuruluşlarının kendilerine soracakları ilk soru; "Halkın refahına ve huzuruna nasıl katkıda bulunabiliriz" olmalıdır.

Yavan, tecrit edilmiş bir teşkilat ancak ve ancak bir azınlığın sözcüsü olabilirler. Bu da dar bir alanda hizmet ifa ettiği için, tesiri olmayan tabela teşkilatı olmaktan başka hiçbir vazife icra edemez.

Hakikaten, etkili ve faideli bir iş meydana getirilmek ve yöneticiler üzerinde söz sahibi olunmak isteniyorsa, her bölgede sosyal gayeli kuruluşlar teşekkül ettirilmelidir.

Türkiye'nin geleceğine yön verecek, istikametini belirleyecek olan sosyal organizasyonların (mahalli teşkilatlar) müessesiyetinin azami derecede olabilmesi için, tesirleri; temsili katılımlara göre eşit mesabede olmalıdır.

Eşit katılım nasıl sağlanacaktır? Meselelerin düğümlendiği asıl nokta burasıdır. Aktivitesi yüksek, fikir üreten, dar çerçevede değil de, geniş kitleye hitap etmeyi düstur edinmiş bir teşkilat ile küçük bir amacı gerçekleştirmek için faaliyet gösteren örgütün (sivil) eşitliğinin aynı olmaması tabidir.

Eşitsizliği asgariye indirebilmek için:

-Her şeyden önce hedefi büyük tutmak gerekir.

-İhtisaslaşmış bu sivil teşkilatlar arasında; fikri, sosyal ve ekonomik sahalarda yeterli tesanüd tesis edilmelidir.

-Bilgi mahdut bir zümrenin değil, bütün toplumun malıdır ilkesiyle hareket edilmelidir.

-Üyeleri(kurucu ve diğerleri) ise hoşgörülü olmalıdır. Yani halkın bütün kesimlerinin temsilcisi olmalı, yatay planda eşitlik sağlanmalıdır.

Eğer bünyelerine dahil ettikleri üyeler sadece belirli bir grubun mensupları olursa, (zengin üyeler gibi) verimliliği artırmak yerine, azaltmış olursunuz.

Bir sivil toplum örgütü (vakıf, dernek, v.b.) münbit fikirler üretmiyor, sadece belli olaylar karşısında aksül amelde (reaksiyon) bulunuyorsa (medyada çıkan bir haber üzerine harekete geçen kadın dernekleri, hayvan dernekleri gibi) medyatik olmaktan, şov yapmaktan başka hiçbir geçerliliği yoktur.

Mesela; feminist dernekler gerçekten kadın haklarının müdafii iseler; batı toplumlarında olduğu gibi (özellikle İngiltere'de kadının reklam filmlerinde kullanımlarına karşı çıkan feminist dernekler) televizyon reklamlarındaki hayasızlığa dur desinler. Bildiri yayınlamaya, açlık vs. gibi faaliyetlerle protesto ederek, kadının "modern köle" haline getirilmesine karşı çıksınlar. İşte, o zaman, sivil toplum örgütü olduklarını ispatlamış sayılırlar. Ve "geleceğin sosyal müesseselerinde" eşit katılım hakkına sahip olurlar.

Meseleyi hulasa edersek, yapılması gerekenler şunlardır:

-Birlik içinde, aynı gaye doğrultusunda ileri düşünülmeli;

-Belirli kesime değil, her ferde ulaşmak için faaliyetler yaygınlaştırılmalı;

-Teşkilatlanma teşri organlarının işlerliğini artırılmalı ve ;

-Herşeyden önce ve en mühim olanı da "yeni gelişmeye açık fikri vizyona sahip olunmalı" (Mezkit, 1996)

Sivil teşkilatlanma, halkın faydasına işleri kendine vazife bildiğinde hür fikre hizmet edecektir. Bulunduğu mevki hasebiyle, aldığı güç sebebiyle görevini milletin hilafına kullanırsa burada fikri hür, vicdanı hür fertlerden bahsetmek mümkün değildir. Sadece maşa olarak kullanılan, taşeron vazifesini ifa eden bir sivil teşkilatlanma olur ki, sözünü ettiğimiz hürriyetçi yapıya uygun bir talâkki olmadığı apaçık meydandadır. Neden "sivil" dendiği

göz önünde bulundurularak icraat yapıldığında, milletin menfaatine mutabık işlerle iştigal edildiğinde sivilleşme kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Neticede bunun asıl faydası; devletin bekası milletin memnuniyetiyle olacağından; kendini tanıyan, ne düşündüğünü bilen ve ifade edebilen fertlerden müteşekkil cemiyetin payidar olmaması mümkün mü?

b-Tekâmül Etmiş Ahlâk: Bazı liberallerin söylediği gibi ahlâk kendiliğinden oluşmaz. İnsanın özüne, bazı mefhumların ehemmiyetli olduğunu yerleştirmeden, değerlerini bütün benliğine nüfuz ettirmeden ahlâkın (etik-etique) var olması muhaldir.

Ahlâkın; ne ifade ettiğini evveleminde bilmekte fayda vardır. Ahlaklı olmak; güzel huylu olan, karşısındakine saygılı, dini bütün olan mânâsına değildir. Bu tarif indidir (subjektiftir). Halbuki ahlâkın özü; "sorumluluk-mes'uliyet" duygusudur. Kişinin "sorumluluk" duygusuna vakıf olmasıdır; ahlâk. Toplumun çıkarlarını düşünmektir; ahlak. "Ülkem benden ne bekliyor" diyecek ve "ben vazifemden sorumluyum" prensibini kendine şiar edinmiş kişidir; ahlaklı fert.

Yani, meselenin temeli "Mes'uliyet (Sorumluluk) Duygusu" ve "kişinin yaptığı işten sorumluluk" hissetmesidir.

Ülke olarak çektiğimiz en büyük sıkıntı; yolsuzluklar, suiistimaller (manüpilasyonlar) ve bürokrasidir.

Devlet kademelerinde çalışanların (memur) en büyük zaafı "bananecilik"tir. Sorumluluk taşımamaktır. Kendisinin halk için değil; devlet için var olduğu peşin hükmünün hakim olmasıdır. Jakoben tutum empoze ettiği sistemin fonksiyonelliği, sorumluluktan (ahlâk) uzak tutmuştur. Bu sistem (paradigma) kırtasiyeciliği; bu da üretimsizliği (tüketim toplumu olmak) getirmiştir. Bunların olmadığı bir ortamda suiistimallerin, rüşvetin v.s... olması pek tabiidir. Burada önemli olan husus sorumluluk sahibi insanın mes'uliyetini bilecek ve sınırlarını da tayin edecek. Ahlak ile düşüncenin aynı bileşkede toplanması inkışafın habercisidir. (Tabiatıyla zikrettiğimiz hususlar umumi kaidedir. Umumi bir tespittir. Kişi veya müesseseleri hedeften ziyade buradaki 'memur' zihniyetini ortaya koymaktır. Ve tabidir ki, işlerini yapanlara bir şeyin denemeyeceği de aşikârdır. Ama, genel bir

hastalık var ise, tespit ve teşhis şumullüdür. İstisnalara göre kural ihdas edilmez.)

c-Serbest İktisadî Telâkkî: Serbest piyasa ekonomisinin teşekkülü, iki evvelin koordinasyonu sayesinde. Bu unsur tam teşekkül etmeden ve olgunlaşmadan "Serbest İktisadî Telâkkî"nin tezahür etmesi de çok zordur. Vahşi kapitalizm olarak topluma dayattırılan liberal ekonominin çıkış noktası burasıdır.

Bunu aşmak için; daire şeklindeki tasavvur edildiğinde, oranları içe doğru (tüm dengelim) tekâmülü Türk ekonomisinin içine düştüğü bataklıktan kurtaracaktır. Devletin düzenleyici rol oynaması (müdahaleci değil) devletin küçülmesine sebep teşkil edecektir. (Buradaki "d" maddesini zikretmiş oluyoruz.) Devletin düzenleyici rol oynaması vahşi kapitalizmi, serbest ekonomiden ayıran bir nüanstır.

Türkiye'nin mahallilikten cihanşumulluğa (kölelikten azatlığa) geçişini tam sağlayabilmesi için tekliflerimiz şunlar olacaktır:

TEKLİFLER:

- 1- Milli Eğitim'de tam bir reform gerçekleştirilmelidir. (Maddî-Manevî)
- 2- Sistemin alternatifi ve/veya çözüm arayışı en kısa sürede bulunmalı... (hiden değil!)
- 3- Çağın getirdiklerini kopya ederek değil; hazmederek bünyeye dahil etmeli...
- 4- Mevcut iç çözümsüzlükleri totoriterlikle değil; şefkatle çözüm aranmalı...
- 5- Sorumluluğu taşıyacak insan yetiştirmek ve/veya yetiştiren sivil teşkilatlara yardımcı olmak...
- 6- "Konuşan" insan yerine "üreten" insan yetiştirmek (Eğitimle ilgili).
- 7- Ve, en önemlisi de "fikir" ihtilalini gerçekleştirmektir.

Dolayısıyla, Türk iktisadı, mahalli ekonomiye bağlı kalarak, kapalı iktisadi ideolojisini sürdürme çabasında olur ve globalliği, ulus-devlet açmazı olarak düşünülürse, Türkiye'nin kapalılığı inkişafına mani olur. Elbette millî devletten taviz verilmesi mümkün değildir. Mühim olan husus ise özü muhafaza ederek tarihte misalleri bulunan şekilde -hakim olmak şartıyla- dünyaya açılmaktır. Tam bağımsız olabilmektir; olmaktır. İthal ekonomiye dayalı global şirketlerin/müesseselerin emperyalist emel-

leri için ileri karakol vazifesine üstlenmek, bu tür şirketlerin gönüllü mümessilleri (temsilcisi) olmak, azami bağımsızlığı zedeleyecektir. Azami bağımsızlık için uluslar arası ve yerüstü tabi kaynaklarımızın milli menfaatlerimiz doğrultusunda kullanılması; bunun için yeni siyaset felsefenin geliştirilmesi zaruri hale gelmiştir. Ayakları yerden kesmeyecek böylesi bir siyaset- iktisat felsefesinin failleri (özneleri), teşkilâtlanarak –vakit varken- harekete geçmeleri milli dirilişimiz için gereklidir. Ulusçu yaklaşımdan öte milli bir siyaset iktisat teorisini uygulayacak özne ve nesnelerin mes’ul mevkide vazife deruhte etmeleri bizim ve gelecek nesillerimizin faydasıdır. Dolayısıyla kendi içinde muhkem bir Türk devletinin iç meselelerini çözecek kudrete sahip olacaktır. İzaha çalışılan siyasetle refah-huzur cemiyetinin tesisine kavuşmak mümkündür. Bu dalganın yakın çevreden en irak beldelere/ülkelere/halklara yayılması da kaçınılmazdır. Bu da tarihî misyonumuzun bir parçasıdır.

3.2.2. Mahallî Düşünüp; Cihanşümul (Global) Hareket Etmek

Tarihî misyonumuz/vazifemiz; tarihten gelen misyonumuz gereği, siyasi olarak dahili(iç) ve harici (dış) siyasetimizde akl-ı selimi ön plânda tutan bir anlayışın hakim olması lazımdır. Günümüz, gelip geçici, buz üzerindeki siyasi davranışlar bu milletin önünü tıkayıcı rol üstlenecektir. Halkı galeyana getirici, iç politik çekişmelere sahne olan beyan ve fiillerin milletin menfaatine olması akla ziyandır. Milleti yanıltıcı, laf kalabalığı ile kafaları karıştırıp; “ kamuoyu mühendisliği” yaparak gelecek inşa edilemez. Efkâr-ı umumiye (kamuoyu) hissiyata büründürerek; gerek içte, gerekse dıştaki gelişmelere bîgane kalmasına zemin hazırlamak, istikbali ipotek altına almaktır. Bu telâkkî kabile yönetiminde, aşiret sisteminde caridir. Sığ bir gelecek vizyonun çizilmesine temel teşkil edecek fikrin mahsulüdür.

Mahallî tefekkür demek; (bin yıllık; daha evvelinde beş bin yıllık) millet olma vasfını kazandırmış; “öz”den bütün bakir sahalar (kurtuluş bekleyen bütün mazlum ve fakr-u zaruret içindeki beşeriyete) yayma gayesini ana eksen sayan bir anlayışın haricini oluşturan tarihî tecrübe, kültür ve medeniyet, merkezinde vahiy bulunan sahih gelenek; bu bileşkeyi

oluşturan ana kaynak olan inancımızın bize verdiği vazifenin şuurunda bir diriliş ve hayat suyu demektir. Bu hayat suyu ve diriliş vizyonunu mahallinde kemâle ulaşmasını sağladıktan sonra bütün insanlığın (ne kadarına ulaşılabilirse) hizmetine arz etmektir. Mahallî tefekkürün olgunluğu, cihanşümul (global, küresel!) hareketin başarısına delâlettir. Bu mahallî hareket, fikrî, fiilî, siyasî, iktisadî, kültür ve medeniyetin asrî (modern) tecrübesini paylaşmak; tarihi de göz önünde bulundurarak ruhlardaki uyanışa vesile ittihaz edilmesi esastır.

İki asırdır yaşadığımız mahallî düşünememe, milletimizi devamlı kabuğuna çekilmeye zorlamıştır. Dar kalıplarla dış aleme bakışımız, toplum olarak her sahada geri adım atmamıza sebep teşkil etmiştir. Mefkuresiz bir yönetim sistemimiz hep “önümüzü göremiyoruz” katı bir anlayışı sergilemiştir. Bırakınız çevreye faydalı olmayı; milletin harcı olan birçok müşterek “değeri” bir kenara bırakarak, bunların yerine ikamesi mümkün olmayan “ithal” şeyleri bünyeye dahil edilmesi, yeni meseleleri beraberinde getirmiştir. Tarihi tecrübenin mahiyeti belli olmasına rağmen, yeni arayışlarla harcın mayasız kalması neticesinde kurumaların oluşmasına; bunu ganimet sayan gözlerin fırsat bilerek vargücüyle bu milletin tepesine yüklenmesine zemin hazırlanmıştır. El’an mevcut meselelerin çözüm noktasını teşkil eden çarelerin, çaresizlik olarak kabul edilmesi; aslında çaresizliğimizin de baş amilidir.

Çevremizde olup bitenlere baktığımızda, mahallî tefekkürümüzün noksanlığını göstermektedir. Akrabalık bağları ile birbirine bağlı halkların harcını karamadığımızdan, çaresizlik içerisinde beyanatlarla global hareket etmeye çalışıyoruz. Bizden tarihî misyonumuzu yerine getirmemizi bekleyen mazlumların (ırkı ve dini ne olursa olsun; fark etmez.) yanında olabilmek için evvela onların dilinden konuşmamız icap ediyor. Kardeşlik duygusunu bu insanlara anlatabilmemiz için kendi içimizde meseleyi halletmeliyiz. Kardeşliğin mayasını küllerden arındırıp, yekpare bir “inanç” beraberliği dahili huzuru sağladıktan sonra harici misyona kapı açacaktır. Kaybedilen halkların kazanılması; onlara, mahallî duruşun muhafaza edildiğini ispatlayarak müm-

kün olacaktır. Meseleyi ırkî boyut kazandırarak (Ki, zaten bizim ifade etmemize gerek yok. Bütün dünya hangi kavme mensup olduğumuzu zaten biliyor. Bunu tekrar etmek, acizlik işaretidir. Kaybolmamak için direnene ait bir davranış şeklidir. Bizim buna ihtiyaç duymamız, varlığımızın sorgulandığını göstermektir. Biz, varız dememeliyiz. Aksine, "diğerlerinin" varlığını korumak; kendi mevcudiyetimizin kabulünü beraberinde getirir.) cihanşümul hareket etmek mümkün değil. İfade edilen siyasetin böyle olmadığını tarihî hakikatlerden öğreniyoruz. Yakın geçmişimiz(Osmanlı-Türk tarihi) bunu tersine çevirmiş, "emperyal vizyonu" hayata geçirmiştir. Dolayısıyla bu vizyon iyi tahlil edilirse mahallî düşünüşün, nasıl üç kıtaya hükümler olduğunu anlayabiliriz.

Bir fikrî hareketin öncülüğünü yapacak gücün varlığı, mevcut kıymetlerin gün yüzüne çıkmasına imkân tanımak; muhafaza ederek değişmek; değişmeyi soysuzlaştırarak, rönesansvarileştirmek; bu fikrî vizyonu balta-layacağı gibi, yeni bir maceraya atılmaktan öte bir mâna da taşımaz. Gerçekte ise bunun nüveleri yıllar önce atılmıştır. Yıllardır nadasta olan toprağa atılan tohum; yeşermiş; dalbudak salmış; meyveleri teşekkül etmiş; olgunlaşmaya başlayan meyveler de mahallinden bütün dünyaya faydalı olmaya başlamıştır. Mahallî düşünüp; cihanşümul (global) hareket eden vizyonun aslı ve esası bu misyondur. Buna sahip çıkmaktan başka çaremiz yoktur.(Mezkit,2011:4)

4.MUHAFAZAKÂR DEĞİŞİM'DEN MEDENİYETLER ÇATIŞMASINA

4.1.Muhafazakar Değişim'in AB ve Medeniyetler Barışması/Çatışmasındaki Rolü

Muhafazakar Değişim eksenli bir sistemin yakın çevre (bölge), yakın-orta çevre(Avrupa) ve uzak (başta ABD ve diğer uygarlık havzaalarını temsil eden ülkeler) ilişkisi nasıl olacak? Medeniyetler çatışması tezine geçmeden evvel,medeniyetin ne anlama geldiğine bakmak icap ediyor. Zira,zaman zaman,medeniyet çatışması ile hars (kültür) ça-

tışması birbirine karıştırıldığına şahid oluyoruz. Binaenaleyh, bu mefhumun tarifini bilmeden medeniyetler çatışmasını tetkik etmek çok güçtür. Cemil Meriç, medeniyeti, karanlık ve kapalı kelime dediği "civilivation"un tarihî seyrini şöyle ifade eder: "civilivation" 1756'da Fransa'da doğmuş, 18.asrın hiçbir büyük sözlüğünde yok.Ansiklopediye alınmamış.Akademik lügatı,üçüncü baskısında(1798) kelimeyi şöyle tanımlar: Medenileştirme eylemi,yahut medeni olanın durumu.Daha sonraki sözlüklerde aynı tarifi tekrar ederler.Bir kıtanın veya içtimâî bir sınıfın azgın iştahlarını ifşa eden bir anlayışı kim medenileştirilecek? İlk defa 1890'da bugünküne oldukça yakın bir tarifte karşılaşırız, "civilivation" insanlığın ahlâkça, fikirce ve içtimâî hayatça ilerlemesi."(Meriç,2001: 94)

İçtimâiyatçılardan MacIver medeniyeti şöyle tarif eder:"Medeniyetin bir insanın,hayatı üzerinde müessir şartları kontrol maksadıyla sarf etmiş olduğu cihazlar neticesinde meydana getirdiği mekanizma ve teşkilâtın umumî heyetini kast ediyoruz. Bu itibarla medeniyet mefhumu; içtimâî teşkilât sistemlerini, tekniği, maddî aletleri ve vasıtaları içine aldığı gibi seçim sandıklarını, telefonu, ticaret odalarını, demir yollarını, kanunları,mektepleri,bankaları ve bankacılığı da ihtiva eder."(MacIver,2001:94)

MacIver, medeniyetin çıkış noktasını ve tezahürünü tarif ediyor. Ziya Gökalp,mezkur tarife benzer ifadeleri kullanır:"Medeniyet usul vasıtasıyla ve ferdi iradelerle vücuda gelen içtimâî hadiselerin mecmudur. Meselâ, dine dair bilgiler ve ilimler, usul ve irade ile vücuda geldiği gibi, ahlâkça,hukuka, güzel sanatlara, iktisada, muakileye, lisana ve fertlere dair bilgiler ve nazariyeler de hep fertler tarafından usul ve irade dahilinde bulunan bütün bu mefhumların, bilgilerin ve ilimlerin mecmuu (medeniyeti) dediğimiz şeyi vücuda getirir."(Gökalp,2001:88)

Buradaki mânâları ve muhtevaları itibariyle, medeniyetin aslında bütün insanlığın menfaatine sunulmuş bir nimet olduğu için cihanşümul fayda sağlayıcı olması gerekir. Nasıl ki, bir İslâm medeniyetinin beynelmilel yararı mevcut ise; nasıl ki, Osmanlı medeniyeti zamanın ilmini, fennini, sanatını, harsını,

adâletini; hâsılı sahih gelenekten tevarüs ettiği medeniyetin hassaların, gittiği her yerde neşvünemâ bulması, medeniyetin amilliği noktasında vazifesini tayin eder. Her ne kadar bazı yazarlar “Osmanlı medeniyetinden söz edebilir miyiz?” (Alkan,2001:7) diye sorsalar da, güneş balçıkla sıvanmaz!

4.1.2. Hilâl Medeniyeti’nin İnşası

Bu noktada Hilâl Medeniyeti’nin ci-hanşümül mesajı daha da önem kazanmaktadır.

Doğu Medeniyeti’nin asıl kaynağı olan Hilâl Medeniyeti’nin diğer medeniyetleri nasıl etkilediği, hangi sahalarda müessir olduğu bilinen hakikatlerdir. Zamanımızda, bir topluluğu idare etmekten aciz devlet(çik)ler, meseleyi sırf güce irca ettiklerinden dolayıdır ki, bir türlü umumî asayiş sağlayamamışlardır. Hususiyle emperyal olduklarını iddia eden devletlerin Hilâl Medeniyeti’nden alacağı çok dersler vardır. Zira, bu medeniyet, farklı isim altında, beşeriyete nice miraslar bırakmıştır. Kaynağını Hilâl Medeniyeti’nden alan Müslüman idareciler ve onların idaresindeki halkların müreffeh yaşamalarındaki sırrın, adâlet olduğu, insana ve diğer mahlukata, Yüce “Hâlık”ın(c.c.) varetği gözüyle bakıldığından dolayı kıymetlenmiştir. Dünyadaki, “Râhman” sıfatının tezahürü olarak huzurun tesisinde; Hilâl Medeniyeti, kendi şemsiyesi altında yaşayanlara nâmütenahi imkânları arz etmenin gayreti içinde olmuştur. Bu Hilâl Medeniyeti’nin sırrına vakıf olan “ötekiler” kendiliğinden kalelerin kapılarını Hilâl Medeniyeti’ne sonuna kadar açmıştır. Haçlı külâhını görmekten, Hilâl’in sarığını görmeyi yeğleyen “öteki” lere bu fikri veren ise kendilerinde olmayanın Hilâl’de bulunmasıdır. İnsanların tabii haklarını ellerinden alıp, daha sonra insan hakları safsatısıyla hürriyeti bahşedeceğini ilân eden medeniyetin bundaki samimiliği geçmişteki ve şu anki uygulamalarından anlaşılmaktadır. Farklılıkları bir çatı altında buluşturmak, onlara karşı gösterilecek müsamahayla mümkün olacağı, Hilâl Medeniyeti’nden tevarüs eden bir unsur olduğunun görmezden gelinmesi de “ötekilerin” neden Hilâl Medeniyeti’ne düşmanlık beslediklerini gösterir.

Aslında insanlığın Hilâl Medeniyeti’ne borçlu olduğu şeyleri tadat etmek; ummandaki damlaları saymaya ben-

zer. Ancak biz, Hilâl Medeniyeti’nden küçük bir kesit nakledeyim ki, mesele biraz müşahhaslaşsın. Bu, aktaracağım husus aynı zamanda asrımıza ışık tutacak; belki de ülkemiz açısından da çıkmaz gibi görülen bazı meselelerin hal yoluna girmesine zemin hazırlayabilir. Zira farklılıkları nasıl bir çatıda topladığını ve bu çatı altında yüzyıllarca Hilâl Medeniyeti’nin güzel bir numunesini vermiş mazimizde mevcuttur. Ancak, geçmişe dönüp ders alınsaydı, bu hallerde mi olurduk? Burasını aklı-selimin idrakine sunuyorum.

“İslâm’ın ilk devirlerinde Emevî ve Abbâsî yöneticilerinin hoşgörüsüne delâlet eden hususlardan biri de, divânların Arapça’dan başka bir dilde olmasıdır. [Divân, kendilerine atâ verilenlerle askerlerin kabile ve boy-lara göre adlarının yazıldığı defterdir. (el-Kettânî, 2003/1:378)] Subhu’-a’âşa’da şu bilgi verilir: Irak divanını Farsça’dan Arapça’ya çeviren ilk kimse, Abdülmelik b. Mervân’ın halifeliği sırasında Haccac b. Yusuf’tur.... Şam (Suriye) divânını Rûmca’dan Arapça’ya nakleden ilk kimse Abdülmelik b. Mervân’dır. Mısır divânını Kıptice’den Arapça’ya nakleden kimsenin Mısır valiliği sırasında Abdülaziz b. Mervândır... İslâm hakimiyetinden sonra vergi toplama (cibâyet) divânlarına gelince, eskiden olduğu gibi Irak divânı Farsça, Suriye divânı da Rûmca olarak kaldı. Her iki grup divânları yazarlar da ehl-i hidden (zımmîler) kimselerdi...

Öyle anlaşıyor ki Araplar müsamahaları sebebiyle, divânların yazılması için, onların dilleri veya divan tanzim ettikleri ülkelerdeki hâkim dille yazan kâtipler ediniyorlardı... “(el-Kettânî, 2003/1: 382-383)

Hilâl Medeniyeti’nin Müslüman-Türklerdeki müessir rolü çok daha tesirli olmuştur. Hususiyle özbeöz bir Türk devleti olan Osmanlı’daki tatbikat, sistemleşmiş haliyle zirve örnekleri vermiştir. Gittiği her yerdeki Cami yanında Kilise ve Havra’nın aynı çatı altında yaşatmış olan anlayışın ilham aldığı ve tatbik ettiği medeniyet Hilâl Medeniyeti’nden başka bir şey değildir.

Ancak, Hilâl Medeniyeti, şunu yapmamıştır: Musamaha adı altında benliğinden, kaynağından taviz vermemiştir. Hoşgörünmek adına, Hoşgörü’yü istismar etmemiş ve ettirmemiştir. Müsamahanın beraber yaşamak

olduğunu, ancak, hakim unsurun asıl olduğu, “ötekilerin” ise insanca yaşama hakkının verilmesi umdesinin geçerli olmasıdır. Hoşgörü demek, aslından kopmak demek değildir. Hoşgörü demek, asıl ve tek olan “Vahiy” unsurun, muharref olanlara tabi olması değildir. Hoşgörü, İbrahimi dinleri bir çatıda buluşturarak, güya “ılımlılık” kisvesinin giydirilmesi değildir. Hoşgörü, birilerinin hizmetine girmek değildir. Hoşgörü, emperyalizme hizmet değildir. Hoşgörü, Musamaha’nın ruhuna uygun hareket etmektir. Musamaha’nın nereye kadar olacağını ve nasıl teşekkül edeceğini bilmektir.

Yani, Musamaha; Hilâl Medeniyeti’nin asliyetinin muhafazasını temin etmekle beraber, ona dinamizm kazandırarak, yeni ufuklara yelken açmasına zemin hazırlamaktır.

Modern Gelecek adına yönümüzü döndüğümüz Batı Uygarlığı ise iki yüzlülüğün numunesidir.

Aydınlanmacı Uygarlık dediğimiz, pozitivistizmin ürünü olan “tek dişi kalmış canavar” tahakkümünün nasıl etkiler meydana getirdiği son iki asırda; bhusus yakın tarihte bulmak mümkündür. Garbın medeni verilerini değil, “öz”e menfaati olmayanları almışız. Gerekeni değil, gerekli görüleni bünyemize dahil etmişiz.

Bunu, rahmetli Erol Güngör şöyle ifade eder: “Türkiye’de realiteyi incelediğimiz zaman, bu realitenin ideolojik teamüllerle ilgisi bulunsa bile onlardan oldukça farklı bir istikamet tutturduğu görülüyor. Başka bir ifade ile Türkiye’de teknolojik değişme, böyle bir değişmesi en çok ister görünen ve bu yolda manevî kültürü hazır duruma getirebilmek için radikal reformlar yapan ekipler tarafından gerçekleştirilmiş değildir. Cumhuriyet inkılâpçıları, Avrupa medeniyetince, bundan esas itibariyle laiklik ve pozitivist düşünceyi anlıyorlar. Bu bakımdan cumhuriyetten önceki ıslahat hareketleri teknolojik medeniyeti kazanma bakımından daha şuurlu ve daha isabetli olduğu söylenebilir.

Çağdaş medeniyet denince daha ziyade laiklik ve pozitivistizmi anlayan, daha önceki sıkıntıların esas âmili Osmanlı klarikarizminde, Arap harflerinde, feste ilh. Bulan bir düşüncenin sanayi medeniyeti üzerinde fazla durması beklenemezdi. Böylece

cumhuriyet devrinin ilk otuz yılına damgasını vuran Halk Fırkası cemiyette iktisadî değişmeyi ikinci plânda düşünüyor, bu değişmenin kültürel bünyedeki değişmelere bağlı bulunduğunu açıkça olmasa bile kabul ediyordu.” (Güngör, 2001:114)

Peki, bunu empoze eden; pozitivist aklı, güç halde bulunan millî devlet olma yolundaki milletlere tahakküm ettirenlerin hiç mi günahı yok? Garplılar da bunun farkında, kendi “uygarlıklarının” medeniyet olmadığını; “kendileri” için cari bir medeniyet telâkkisine sahip olup; kendi haricindekilerine medeniyeti sunmanın, sömürüye vasıta kabul ettiklerini itiraf ediyorlar. Yani “amaç için araçlar mübah” anlayışını benimsemişlerdir. Bunu Fourier, çok güzel özetler: “Medeniyet iki sütun üzerinde yükselir: Süngü ve açlık. Dolandırıcılarla namussuzların gönlüne göre bir düzen. Hakimi mutlak: Para...”

Salnameleri kanla yazılı medeniyetin, münasebetleri yalan üzerine müesses: Yalan, kin ve kalleşlik. Medeni insan içtimâî bir yilandır, nezaket ve terbiye icabı yalancı olmak zorunda. Medeniyet masallarla beslenir, şiir ile nesir fazilet ve mutluluğu terennüm etmeli. Oysa medeniyette adet boğazlaşmaktır, bir nass uğruna boğazlaşmak. Hem de mânâsını ve ne işe yaradığını anlamadan. Şekil mi istersiniz? İnsan hakları ve hürriyetleri için yapılan katliamlar ortada. Medeniyet üçkağıtlılara saraylar yaptırır, dahilerekümes. » (Faurier, Nak. : Meriç, 2001 :94)

Garp medeniyeti çok ileriye gitmiş olacak ki, hatalarını düzeltme yoluna-nasıl düzeltme ise-tevessül etme temayülleri gösterdi. Yine gayesini gizleyerek timsah göz yaşları ile diğer din mensuplarına zeytin dalı uzattılar. Hakikatte bu « medeniyet içi sorgulama neticesinde hristiyanlığın dönüşüm projelerinden başka bir şey değildir. Dişini şimdilik göstermeden « dinler arası diyalog » adı altında « hoşgörü » temalarını işleyerek postmodern müstemleke bulma peşine düştüler. Hususi ile İslâm dünyası üzerindeki emellerini hayata geçirmek için bu ülkelere (özellikle Türkiye’de) taşeronları vasıtası ile faaliyetlerini devam ettirdiler ve halen de devam ediyorlar.

Bu dinlerarası diyalog için değişim adı altında « İkinci Vatikan Konsilinde 28 Ekim 1965'te kabul edilen Nostra Actate'de : »insanların birbirine yaklaştıkları ve farklı toplumlar arasındaki dostlukaların pekiştiği günümüzde kilise, hristiyan olmayanlarla olan ilişkilerini büyük bir titizlikle ele almaktadır.Bu çerçevede bireyler ve uluslar arasındaki birlik ve yardımseverliği güçlendirmek için insanlığın arasındaki dostluğu pekiştirecek ortak temalar alınmaktadır.Kilise müslümanlar için de büyük saygıya sahiptir.Kurtuluş Fikri,öncelik olarak İbrahim'i inancını benimsediklerini inkar eden ve bizimle birlikte nihai günde insanların yargılayıcısı,merhametli ve bir tanrı'ya inan müslümanlar olmak üzere yaratan,kabul edenini kapsamaktadır. » (Davutoğlu,2000/2 : 49-50) Bu bilidiride bile kurtuluş mercii olduğu inancının tümüyle terk edilmediği görülmektedir.(Davutoğlu,2002/2 :50)

Batı medeniyetinin gizli dosyaları,her zaman için ileriye dönük plânlarla doludur. A plânının yanında B plânı mutlaka vardır.Son asırda da zıt düşünce grubunun menfaat birlikteliği (Hristiyan-Yahudi) her şeyi kontrol edilebilir noktasına getirmiştir. Gelecekte olacakları önceden plânlayarak hangi şartlar vukuu bulursa bulsun, bu şartları bir şekilde kendi lehlerine çevirmesini bilmişlerdir. Medeniyetler çatışması tezi de bu plânın bir parçasıdır.

4.2.Medeniyetler çatışmasının arka plânı

20.yüzyılda iki kutuplu dünya meydana getirilmiştir.Vahşi Kapitalizm ve Komünizm.Halbuki bunlar bir yumurta ikizleridir.Zira, kapitalizmin meyvelerini toplayanlar,aynı zamanda bunun muhalefeti gibi görülen,komünizmi ihya ettiler.[(Bu mevzu ile alâkalı bir misal ile iktifa edelim.Dünyanın en büyük gizli zenginlerinden Rockefeller 1928 yılında kendilerine ait Chase Bank, ABD'ye Bolşevik tahvil senetlerinin satılması işlerine katılmıştı. Bununla irtibatlı olarak kongre üyesi ve House Banking Commite'nin başkanı Luis Mefatten,kongre önünde yaptığı bir açıklamada : «Sovyet yönetimi Chose Bank ve New York'taki Guoranty Trust Company'nin araya girmesiyle Federal Resser ve banka ve

komisyonu aracılığıyla ABD hazine dairesinden yardım aldı...

New York'taki Amtong isimli Sovyet yönetiminin ticaret organizasyonunu merkez bürosunun ve SSCB devlet bankasının defterlerini açıp da ABD'nin devlet bankasından ne kadar çok dolarının Rusya'nın yararına alındığı gördüğünüzde şaşırıp kalacaksınız. Sovyet Rusya'nın devlet bankasına muhaberelelerini yürüten New York'taki Chose Bank aracılığı ile hangi transferlerin yapıldığı bulunur.(Allen :1996 ;103)] F.D. Rojevert'in bir zamanlar dediği gibi : « Politikada hiçbir şey tesadüf değildir. Bir şey vukuu buluyorsa o hadisenin bu şekilde zuhur edeceğinin önceden plânlandığından emin olabilirsiniz. »(Allen,1996 : 4)

Medeniyetler çatışması tezinin ortaya atıldığı tarihleri dikkatlice tetkik ettiğimizde görülecektir ki, garp medeniyetinin() o vahşi zihniyeti ortaya çıkacaktır. Bu medeniyetin sözcülerinden biri olan İngiliz başvekili Margaeertt Thatcher,komünist bloğun çatlayıp,sonra da parçalanarak Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra söylediği şu sözler çok manidardır. Manidar olduğu kadar da üzerinde düşünülmesi icap etmektedir. « NATO'nun evvelki düşmanı kızıldı ;şimdiki düşmanı ise yeşildir. » Tevafuğa bakın ki,malum tez ile bu sözlerin söylendiği tarih arasındaki zaman o kadar uzak değildir. Değil mi ki,İngiltere ABD'nin abisi.

Şu ana kadar geçen zaman, bunun bir tesadüf olmadığını ispatladı ve medeniyetler çatışması tezinin batı medeniyeti dışında kalanları pasifize etmektir.(Alkan :2001 ;6) « Ötekilerin gelecek vizyonuna ipotek kurmaktan başka hiçbir şey değildir. Liberal politikalar ismi altında medeniyetler çatışması tezinin teorisyenlerinin kimin adına bunları yaptıklarını düşününüz. Birilerinin ekmeğine yağ sürmekte,hiç farkında olmadan serbest Pazar tanrısına boyun eğip teslim oldular. »(Türküne,2001 :15)

Samuel Huntington, tezini kendinden emin bir şekilde ve sırf batının hükm-ü fermâ olduğunu te'kid edercesine şöyle demektedir.«Batı medeniyeti hem batılı hem de medenidir. » (Huntigton,2001 :22) Bunun için de dünyanın yegane kabadayıları gibi herşeyin

kendilerinden sorulduğunu, bu şekilde kibirli edâ ve ifadelerle avaz avaz bağırabilmektedirler. Aynı zamanda böyle olduğunu da safdiller kabul edivermektedir.

4.2.1. AB Çıkmazı

Yeni dünya düzeninde AB'ini yeri neresidir? Tek kutuplu ABD'ye rakip mi? Yoksa globalleşmenin bölge mahreçli plânın bir parçası mı? Yani medeni tahakküm vasıtası globalizm ve bunun da ana merkezi Avrupa olduğu düşünülürse meseleye bakış açımız biraz daha netleşir. Ancak burada iki hususa dikkat çekmekte fayda mülâhaza addediyorum Bedbinliğe-fazla- düşmeden, millî menfaatler zaviyesinden meseleye atf-ı nazar etmek lüzumu hasıl oluyor: İlki, ecdadımızın yarım bıraktığı fetih vazifesini genç Osmanlı nesline yeni ufuklar açması mümkündür. Ki, bu noktada vazifenin icra edildiğinden ve zirveye bayrağın dikileceğinden endişe duyulmamalıdır. Buna ilim yoluyla fetih; yumuşak fetih diye vasıflandırmak yanlış olmasa gerek. Sınırların kalmaması, giriş ve çıkışın serbest olması, iç hukukların, faaliyetlere zemin hazırlayacağı tahayyül sayılmamalıdır. İlk hususu, kısaca bu şekilde hülâsa etmekle iktifa edelim.

Saniyen, ülkemiz için Kopenhag kriterlerini tam mânâsıyla tatbikata geçirilmesi; maalesef önce kanımızı emip ölmek üzere olana tekrar aynı zihniyet tarafından kan verilmesi gibi yine de hava teneffüsüne imkân verecektir. Meseleye milli menfaatler açısından bakıldığında dikkatli davranmakta fayda vardır. Rediyecilerden olmamak lazımdır. Teslimiyetçilerden de...

Türk devletinin tasfiyesi şeklinde meseleye bakılırken millî hassasiyetler bakımından makuldür: «Avrupa Birliği'nin nihai hedefi Avrupa Birleşik Devletleridir. Ve bunun açık anlamı da şudur: Tarihin belirli bir döneminde feodalitenin daha yüksek seviyedeki politik bir örgütlenme modeli potasında eritilerek ulus-devletlerin, ortaya çıkış sürecinin yaşanması gibi, şimdi de benzer bir surette Avrupalı ulus-devletlerin, daha yüksek seviyedeki politik bir örgütlenme modeli, çapı daha geniş, daha üst düzeyde bir ulus-devlet (hiper ulus-devlet) olacak olan Avrupa Birleşik Devletleri (United States of

Europe) fedarasyonu potasında eritilmesi süreci yaşanmaktadır. Bu süreç ise, içine alarak eriteceği Avrupalı milletleri mecmuu yekününün muhassa alayından oluşan ve «Pan-Avrupalılık» kimliğini birincil, belirleyici kimlik olarak kabul eden, yani bir millet üzerinde yükselecek olan istikbalin Avrupa Birleşik Devletleri demek olan Avrupa birliğine girecek her devletin kendi varlığını bu büyük fedarasyonun potasında eriteceği, bağımsızlığın sona ereceği bir süreçtir.» (Hocaoğlu, 2001:14)

Bu bakış açısını gözardı etmeden atacağımız adımları daha dikkatli atmalıyız. Netice itibarıyla muhafazakar değişimi hayata geçirilerek cemiyetin, milletin medeniyetler çatışmasından da AB'ye giriş sürecinden de korkmamak lazımdır. Kişilikli, özünden taviz vermeden yeni «izm» lerin tehlikesinden içtinap ederek, vizyonumuzu yeni ufuklara çevirmeliyiz. Taviz vererek tarihimizden, kültürümüzden, sahih gelenekten koparak ülkenin huzur bulması mümkün değildir. Rotasını kaybetmiş, yalpalayarak denzin ortasında nereye gittiği belli olmayan gemi gibi garip bir hal ile karşı karşıya kalırız. İlerlemek istiyorsak, mukaddesata, tarihe, irfana; bunların bileşkesi sahih geleneğe sıkı sıkıya sarılmamız icap ediyor. «Tekâmül mukaddeslerimizden feragatle olmaz Batının âdetlerini değil insanlığın keşiflerini, iktisap edeceğiz. Maziye muhafaza, fakat ayıklayarak yeniyi kabul ;ama seçerek.» (Meriç, 2001:95)

5. Netice

Muhafazakâr Değişim, esas itibarıyla külliyetli bir araştırmanın konusudur. Ve, Muhafazakâr Değişim'i Muhafazakâr Demokrasi, Muhafazakâr Teokrasi, Muhafazakar Dijitokrasi gibi çağa göre değişen anlayışa kurban edilemeyecek kadar beynelmilel canlı bir harekettir. Değişimdeki asıl amacın ne olduğu dönüşmeğe eşdeğer görüldüğü; değişimin karşısında değişmeye mukavemetin tabu gibi gösterilmesi şuurlu altına zerkedilen şuurumsuzluk zehiridir. Tarih, edebiyat, felsefe, iktisadî hayat, sosyal değişim, estetik, yönetim ve organizasyon, çalışma disiplini, mes'uliyet ahlakı, şuuraltı belleğimiz; kısaca hayatımızı

ihata eden bütüncül bir anlayışın geleceğimizi şekillendirmesidir. Millî Belleğimizin teşekkülü,özelden genele içten dışa doğru ufkumuzu dalga dalga nüfuzu; ancak, dengeli bir tefekkürün hayata geçmesiyle mümkündür.Bunun adı, Muhafazakâr Değişim'dir. Muhafazakâr Değişim; bütün bir geçmişin aslına uygun olarak geleceğe taşınıp; inşa ve ihya vizyonunu tesis etmektir. Bunu yaparken, ana gövde kat'iyen zarar görmemelidir. Kaynak,daima asıl olmalıdır. Görünüşteki içi dolu, şeklindeki tahrifat giderilerek geleneğin değişimdeki önceliği teyid edilmelidir. Muhafazakârlığın önüne veya arkasına bazı "ârîzî" sıfatlar getirilerek yozlaştırılmamalıdır. Dar kalıplara irca edilerek, idealsizliğe ve hakikatsizliğe mahkum edilmemelidir. Yenilik adına, değişmek uğruna soysuzlaşmanın da alemi yoktur.

*Muhafazakâr Değişim'i ilk olarak 1994 yılında (üniversite son sınıfta tahsilimizi sürdürürken)kullandık ve daha sonra 1999/2000 yılında Genç Ufuklar dergisinde Muhafazakar Değişim adıyla makale neşrettik.Günlük yazılar kaleme aldığımız Gazete Flaş'ta 2005 yılına kadar muhtelif zamanlarda bu isimle makaleler yayımladık.2005 yılında Muhafazakâr Değişim adıyla kitap çıkardık.Bu makale,Muhafazakar Değişim isimli kitabımızdaki makalelerin-özüne dokunmadan- tek makale halinde neşrinden ibarettir.Eğer şartlar tekâmül ederse,Muhafazakâr Değişim'i ansiklopedik bir araştırmanın konusu yapacağız.

KAYNAKÇA:

- Adanalı**,Hadi, "Türkiye'de Merkez Sağ Ve Muhafazakârlık" Uluslar arası Muhafazakârlık Ve Demokrasi Sempozyumu(Umds) (Dipnot), Ak Parti Yay.,2004-İstanbul
- Agayef (Ağaoğlu)**, Ahmed, "İslamda Dava-Yı Milliyet",Türk Yurdu,(1914)Yıl:3, Cilt:7, Sayı: 11,
- Akdoğan**,Yalçın,Muhafazakâr Demokrasi,Ak Parti Yayınları,2003- Ankara
- Aktay**,Yasin, "İslamcılığın Mümkün Ve Meşru Dili:Muhafazakârlık",Karizma Dergisi, Sayı:17, : Ocak-Şubat-Mart 2004-İstanbul

- Alkan**,Ahmet Turan, "Herkesin 'Osmanlı'sı Kendine",Cogito,Yky,Sayı:19,Yaz-1999-İstanbul
- Alkan**,Ahmet Turan, Türkiye Günlüğü, Sayı: 67, Güz- 2001
- Allen**,Gary, Gizli Dünya Devleti (Terc.,Hakkı Yavuz- İbrahim Akça)Milli Gazete Yayınları,1996-İstanbul
- Aron**, Raymond , Sosyolojik Düşüncenin Evreleri (Çev: Prof. Dr. Korkmaz Alemdar) Bilgi Yayınları,1994-İstanbul
- Babuna**, Cevat, Gerçek Hayat Dergisi, 16-22.04.2004
- Bulaç**,Ali,İslam Ve Gelenek, Bilgi Ve Hikmet Dergisi,Sayı:9,Kış'95 Sayı9,
- Chittick** ,William, "İslâmî Entelektüel Birikim İhyâ Edilebilir Mi?",(Terc.Yusuf Apaydın, Adnan Çilingir,İsmail Hoşoğlu), Umran Dergisi,Sayı:104,Nisan-2003-İstanbul
- Çil**, Faruk Çil, Kavgamız Türkçülük Kavgası, (Nihal Atsız, "Milletleri Ruhlandırmak") Baysan Yayınları,1990-İstanbul
- Çay**,Haluk, Kavgamız Türkçülük Kavgası,Baysan Yayınları,1990-İstanbul
- Davutoğlu**, Ahmet, Divan Dergisi,2000/2
- Demirel**,Tanel , "Türkiye'de Merkez Sağ Ve Muhafazakârlık" Uluslar arası Muhafazakârlık Ve Demokrasi Sempozyumu(Umds) (Dipnot), Ak Parti Yay.,2004-İstanbul
- Dictionnaire Larousse**
- Doğan**,D.Mehmet,Büyük Türkçe Sözlük
- Drucker**,Peter F., *Kapitalist Ötesitoplum*(Terc.,Belkıs Çorakçı),İnk.Yay.1994-İstanbul
- El- Kettânî** ,Muhammed Abdülhay,Et-Terâtîbu'l-İdâriyye(Terc., Doç.Dr. Ahmet Özel), İz. Yay.,2003-İstanbul,C.,1
- Erdoğan**,Mustafa,"Muhafazakârlık: Ana Temalar",Umds, Ak Parti Yay.,2004-İstanbul
- Ergil**, Doğu,Pazar Postası,12 Kasım 1994
- Esed**,Muhammed, Mekke'ye Giden Yol, (Terc.İhsan Babulluoğlu)Yağmur Yayınları,1999-İstanbul
- Faurier**,Nak.Cemil Meriç, Türkiye Günlüğü, Sayı: 67, Güz- 2001

Gellner ,Ernest (Çev.B.Ersanlı Behar,G.Göksu Özdoğan),Uluslar Ve Ulusçuluk,İnsan Yay. 1992-İstanbul

Gökalp,Ziya, Türkiye Günlüğü, Sayı: 67, Güz-2001

Guibernau ,Montserrat, (Çev.Neşe Nur Domaniç) Ulusalcılığın Siyasal Karakteri, Türkiye Günlüğü Dergisi,Mart-Nisan/1998/3-4

Güngör,Erol, Türkiye Günlüğü, Sayı: 67, Güz-2001

Hobsbawm ,E.J.,(Çev.Osman Akınhay), Milletler Ve Milliyetçilik, Ayrıntıyay. 1993-İstanbul

Hocaoğlu,Durmuş, Türkiye Günlüğü,72/2003

Hocaoğlu, Durmuş, Türkiye Günlüğü Dergisi, Güz-2001

Huntigton, Samuel P.,(Çev. Mustafa Çalık)Türkiye Günlüğü Dergisi,Yaz-2001

İnsel,Ahmet,“Amerika’da Yeni Muhafazakârlık” Birikim Dergisi,Birikim Yayınları, 2003/5 İstanbul

Kara,İsmail,Gerçek Hayat Dergisi, 5-11.03.2004

Keyman,E.Fuat Keyman,Doğu-Batı Dergisi,Sayı,20, Ağustos-Eylül-Ekim

Lewis, Bemard, Modern Türkiye’nin Doğuşu,Terc.: Metin Kıratlı, 1984-Ankara

Lings,Martin, (Çev.Ufuk Uyan) Onbirinci Saat, İnsan Yayınları,1989-İstanbul

MacIver, Türkiye Günlüğü, Sayı: 67, Güz- 2001

Meriç,Cemil,Türkiye Günlüğü, Sayı: 67, Güz-2001,

Meriç ,Cemil,Bu Ülke,İletişim Yay.,2002-İstanbul

Meydan Larousse

Mezkit,Mesut,Dirilişimiz;Milliliğin İhyasıdır,Yfd Yayınları,2011-Aydın

Mezkit,Mesut,Yenifikir Dergisi,Sayı:3,2010-Aydın

Mezkit,Mesut,Yayımlanmamış Makale,1994/12-Erzurum

Mezkit,Mesut,İkav Bülteni-Ocak-Şubat/1996-İstanbul

Mısıroğlu,Kadir,Makale(Dipnot),Tarih Ve Düşünce Dergisi,2003/1-İstanbul

Nasr,Seyyid Hüseyin,Nak. :Mustafa Armağan,Dergah Dergisi,Şubat 1995-İstanbul

Nasr,Seyyid Hüseyin,Bilgi Ve Kutsal,Terc.Yusuf Yazar,İz Yayıncılık,2001-İstanbul-2001

Nasr,Seyyid Hüseyin,Gelenek Nedir?(Terc.:Yusuf Yazar)Bilgi Ve Hikmet Dergisi,Kış’95,Sayı: 9-İstanbul

Nur,Rıza, Kavgamız Türkçülük Kavgası, Nak.: Faruk Çil, Baysan Yay. 1990-İstanbul

Orkun,Hüseyin Namık, Türkçülüğün Tarihi, Kömen Yay., 2. Baskı,1977-Ankara

Ortaylı,İlber, “Osmanlı Kimliği”, Cogito, Yky,Sayı:19,Yıl:Yaz-1999-İstanbul

Özipek,B.Berat,Muhafazakâr Düşünce Geleğinde Akıl, Toplum Ve Siyaset,Doktora Tezi,2000-Ankara,

Robertson,D., Dictionary Of Politics, Penguin, Suffolk, 1996(Nakleden:Yalçın Akdoğan,Muhafazakar Demokrasi,Ak Parti Yayınları,2003-Ankara)

Safa,Peyami, Nakleden, Muhiddin Nalbantoğlu, Yeniçağ Gazetesi,4.7.2004

Sayar,Kemal,İzlenim Dergisi, 1994/11

Schuon, Frithjof,Light Of The Ancient Worlds,London,1966 ;Nak. :Mustafa Armağan, Gelenek, Ağaç Yay. 1992-İstanbul

Sure-i Bakara, (2/223)

Sure-i Kehf,(18/83-98)

Şahin,Seyfi, Ortadoğu Gazetesi, 3 Mayıs 2005

Topçu,Nurettin,İsyan Ahlakı,Dergah Yayınları,2012 –İstanbul

Turan,Mümtaz,Kültür Değişimleri,Marmara Ün. İfav Yay. , 1994-İstanbul

Topçu,Nurettin, Dergah Dergisi,Şubat 1995-İstanbul

Turner,Brayn,**Abercrombie** Nicolas,The Penguin Dictionary Of Sociology, London,1981 ;Nak. :Mustafa Armağan, Gelenek, Ağaç Yay. 1992-İstanbul

Toffler,Alvin,GelecekKorkusu:Şok(Terc.:Selam i Turgut),Altın Kitaplar Yay.,1981

Türköne, Mümtaz’er , Türkiye Günlüğü, Sayı: 67, Güz- 2001

Türköne, Mümtaz’er,(Mülakat,Bekir Fuat) Gerçek Hayat Dergisi,10-16 Ekim 2003

Vural,Mehmet ,Siyaset Felsefesi Açısından Muhafazakârlık,Elis Yayınları,2003-Ankara

Yazır,Elmalılı Hamdi,Hak Dini Kur’an li,Azım Yay.1992-İstanbul

ANKARA ŞEHİRLERARASI TERMİNAL İŞLETMESİ HİZMET KALİTESİNİN SERVPERF YÖNTEMİ İLE ÖLÇÜLMESİ

Abdullah USLU*

ÖZ

Bu çalışmanın amacı; Ulaştırma hizmetlerinden faydalanan müşterilerin Ankara Şehirlerarası Terminal İşletmesinde (AŞTİ) sunulan hizmetleri nasıl algıladıklarının ortaya çıkarılmasıdır. Dolayısıyla Hizmet kalitesi ölçüm modellerinden SERVPERF modeli ile ölçülecektir. Bu amaçla, 404 müşteriye anket uygulanmış ve elde edilen veriler SPSS 15.00 paket programında analiz edilmiştir. Araştırmamızda öncelikle, müşterilerin AŞTİ’de sunulan hizmetleri algılamalarına göre buradaki hizmet kalitesini belirleyen faktörler ortaya konulmuştur. Bu faktörler; “Güven ve İsteklilik”, “Fiziki Unsurlar”, “Yeterlilik” ve “Ulaşılabilirlik” olarak belirlenmiştir. Yüzde ve frekans dağılımı, ANOVA ve “t” testi yapılmıştır. Müşterilerin Karayolunu tercih etmelerindeki nedenler ucuz ve güvenli olduğundan kaynaklanmaktadır. Yaş ve cinsiyet grupları hariç müşterilerin demografik özelliklerine göre hizmet kalitesini etkileyen faktörleri farklı algıladıkları tespit edilmiştir. Ancak cinsiyet ve yaş gruplarına göre farklılıklar olmadığı görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Hizmet, Hizmet Kalitesi, SERVPERF, Ulaşım Sektörü, Terminaller.

THE MEASUREMENT OF ANKARA PROVINCE INTER-CITY TERMINAL MANAGEMENT SERVICE QUALITY BY MEANS OF SERVPERF METHOD

Abstract

The aim of this study is to determine the customers’ perceptions of the service quality on Inter-City Terminal Management of Ankara Province. Therefore, service quality measurement models will be measured by means of SERVPERF method. For this purpose, a questionnaire was conducted to 404 customers and the data obtained were analyzed by SPSS 15.00 package program. In this research, first of all, service quality factors were determined according to assess the customers’ perceptions of the service quality on AŞTİ. These factors were determined as ‘Confidence and Willingness’, ‘Physical properties’, ‘Proficiency’ and ‘Accessability’. Frequency and descriptive statistics, ANOVA and “t” test were used. The choice of customers on highway results from low price and confidence. Significant differences are present within the factors affecting variants and service quality according to differences in view of sex and age groups.

Keywords: Service, Service Quality, SERVPERF, Transport Sector, Terminals.

* Öğr. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Fethiye A.S.M.K. MYO auslu@mu.edu.tr

1. Giriş

Hizmet sektöründe müşteriler çok önemli olup, vazgeçilmez bir unsurdur. Müşterilerin hizmetlerden beklentilerini karşılamak, işletmeleri ayakta tutan yaşamsal bir etmendir. Müşterilerin hizmetlerden aldıkları memnuniyetleri veya memnuniyetsizliklerinin düzeylerini ölçmek gerekmektedir. Müşterilerin beklenti ve algılarının karşılanması durumunda müşterilerin memnun olup, hizmet işletmelerine olan bağlılığı artacaktır.

Hizmet sektörünün tüm dünyada ekonomi içindeki payı artmaktadır. Hizmet sektörü içerisinde ulaşım hizmetleri önemli bir yere sahiptir. Ulaşım hizmetlerinde otobüs işletmelerinin uğrak yerleri terminallerdir. Otobüs işletmelerinin sayısının her geçen gün artması, artan müşteri istekleri doğrultusunda modern terminallerin sayısını arttırmaktadır. Ulaşım hizmetleri içerisinde artan rekabetten geri kalmamak adına terminallerinin vermiş oldukları hizmetlerinin kalitesini yükseltmeleri gerekmektedir.

Bu bağlamda, hizmet işletmelerinin ve terminallerin sundukları hizmetlerinin kalitesinin ölçülmesi konusuna önem vermesi gerekmektedir. Literatüre taraması sonucunda, hizmet kalitesi, ulaşım hizmetlerinde kalitenin ölçülmesi ve terminallerle ilgili ayrı ayrı yerli ve yabancı literatürde pek çok çalışma yapılmıştır. Bunlardan bazıları şu şekildedir;

Çatı, (2003), Sivas cumhuriyet üniversitesi İİBF öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada, SERVPERF modelinden faydalanılmıştır ve toplu taşıma hizmetlerinde, genellikle öğrenciler ulaşım hizmetlerini kaliteli bulmamakta, araçlara fazla yolcu alınması ve duraklarda çalışan personelin öğrencilere karşı kaba olmasının, en olumsuz hizmetler olduğunu; en olumlu hizmetlerin, taşıma fiyatlarının uygunluğu olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Kara, (1998), Otobüs işletmelerinin işletme işlevlerini uygulama başarısı üzerine yapmış olduğu araştırma sonucu; 16 Otobüs İşletmesi'nin müşterileri çekme sebeplerinden %38 kaliteli hizmet, %38 ise nitelikli personel olduğu, %13 terminallerin, %6 araçların lüks olması, %5 ise işletme ismini belirtmişlerdir.

Duman vd., (2007), Karayolu yolcu taşımacılığında hizmet kalitesini, müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakati algılarını saptama

amacıyla bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Çalışmalarında SERVQUAL ölçeği kullanılarak, karayolu ulaştırma hizmetlerine yönelik kalite algısının üç temel boyuttan oluştuğunu ortaya çıkarmışlardır. Bu boyutlar; yazıhane-servis-terminal hizmetleri, seyahat süresinde alınan hizmetler ve mola yeri hizmetleridir. Ayrıca hizmet kalitesi boyutları ile müşteri sadakati arasındaki ilişkileri incelemişler ve müşteri sadakati belirleyicilerinin seyahat süresinde alınan hizmetler ve yazıhane-servis-terminal hizmetlerini olduğu ortaya çıkarmışlardır.

Abdulrahman ve Ahmad, (2003), Kuala Lumpur'daki otobüs terminallerinin yapısı, fiziksel açıdan büyütülmesi, iyi planlanmış ve yönetilen otobüs terminaline katalizör olarak hareket edecek sosyal ve ekonomik çevresindeki alanların geliştirilmesi konusunda çalışmışlardır. Yine terminal yerlerinin kötü planlaması durumunda çevrenin yaşam kalitesinin bozulmasına, trafik sorunlarının ortaya çıkmasına sebep olabileceğini belirlemişlerdir.

Tanaboriboon vd., (2005), Vietnam'ın Hanoi şehrindeki otobüs hizmetlerinin analiz edilmesiyle ilgili çalışmada otobüslerin hizmet kalitelerini arttırılması gerekliliği ortaya koymuşlardır. Otobüslerinin hizmet kalitesinin düşük olduğu etkenler; otobüs güzergâhlarının ve servis mesafelerinin yetersiz olduğunu tespit etmişlerdir.

Hanaoka ve Qadir, (2006), Bangkok'daki yolcuların otobüs yolculuklarındaki hizmet kalitesi algılarının belirlenmesi, terminallerdeki bekleme sürelerinin azaltılmaya çalışılması, performans ve seyahat güvenliğinin geliştirilmesi hususunda çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmaların dışında Gromule, (2008), Letonya'daki Riga yolcu terminalinin hizmet kalitesini belirlemeye yönelik çalışma gerçekleştirmiştir. Sonucunda Riga Uluslararası Yolcu Terminali'ndeki hizmet kalite sistemi detaylı incelenerek analiz edilmiştir.

Karayolu ulaşım hizmetleri, ekonomimizde en büyük paya sahip olan alt sistem konumundadır. Ülkemizde taşımacılığa ilişkin bazı istatistikler incelendiğinde, karayolunun sahip olduğu ezici üstünlüğü görmek mümkündür. Ülkemizde; yolcu taşımacılığının %92,5'i karayolları ile yapılmaktadır.

Rekabetin arttığı günümüzde terminal işletmelerin, yapmaları gereken en önemli şey hizmet kalitesini arttırmaktır. Artan hizmet kalitesi ile birlikte müşterilerin memnuniyeti artabilir. Bu çalışmanın amacı, Terminallere gelen müşterilerin hizmet kalitesi algılarının hangi boyutlarda daha önemli olduğunu tespit etmektir. Çalışmada, SERVQUAL yöntemine alternatif olarak geliştirilen SERVPERF yöntemi ile AŞTİ'nin hizmet kalitesinin ölçülmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca araştırmaya katılanların demografik özelliklerini belirlemek ve müşteri algılarının demografik özelliklere bağlı olarak farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymak da araştırmanın amaçları arasındadır. Bu kapsamda, çalışmada, hizmet, kalite ve hizmet kalitesi kavramları, hizmet kalitesinin ölçülmesi, SERVPERF yöntemi ve terminaller teorik olarak incelenecek ve AŞTİ üzerinde bir uygulama çalışması yapılacaktır.

2. Literatür

2.1. Hizmet, Kalite ve Hizmet Kalitesi Kavramları

Latince *Servitum* sözcüğünden türetilmiş olan hizmet, gayretli, çalışkan anlamlarına gelmekte olup zamanla birçok değişim ve gelişme göstermiştir. Hizmet kavramına ilişkin literatür tarandığında, farklı şekillerde tanımlandığı görülmektedir. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

- Rust ve diğerleri'ne göre; hizmet, bir gruptan diğerine sunulan herhangi bir şeyin sahipliği ile sonuçlanmayan, bir faaliyet ya da faydadır (Bozdağ vd., 2003:1).
- Amerikan Pazarlama Birliği (AMA) hizmet kavramını, "satışa sunulan ya da malların satışıyla birlikte sağlanan eylemler, yararlar veya doygunluklardır" (Öztürk, 2009:4).
- Collier'e göre hizmet, üretildiği yerde tüketilen bir iş veya eylem, performans sosyal olay ya da çabadır (Canoğlu, 2008: 24).
- Lovelock'a göre hizmet: Bir şey değil; bir süreç veya performanstır (Koçoğlu, 2009).

Hizmet kavramı ile ilgili bu kadar çok, çeşitli ve değişik tanımların yapılmasının nedeni, hizmetlerin temel özelliklerinden kaynaklanmaktadır (Ghobadian, 1994:45). Hizmetin kendine özgü bir takım özellikleri vardır. Bu özellikler soyutluluk, ayrılmazlık, hetorejenlik, dayanıksızlık ve sahiptir (Eleren vd., 2007).

Hammurabi kanunlarında ilk kez ortaya çıkan kalite sözcüğü, Latince'de "*nasıl oluştuğu*" anlamına gelen "*qualis*" kelimesinden gelmektedir ve 2500 yıllık bir geçmişe sahiptir. Kalite, genel olarak günlük hayat içerisinde üstünlüğü ve iyiliği diğer bir ifade ile de kaliteye konu olan ürün ve hizmetlerin iyi niteliklerinin olduğunu belirtmektedir. Bu açıdan kalite, kişisel değerleri içermektedir fakat kişisel değerler sürekli değişkenlik göstermektedir (Kurnaz, 2011: 17). Kalite konusunda çalışma yapan araştırmacıların kalite kavramına değişik açılardan tanımladıkları görülmektedir. Kalite ile ilgili bazı kavramlar aşağıdaki gibidir:

- Juran vd. (1999)'ne göre kalite, "ürün tatmini sağlamak amacıyla bir ürünün müşteri gereksinimlerine uyumunu tanımlayan özelliklerdir".
- Amerikan Kalite Kontrol Derneği'ne göre kalite şöyle tanımlanmıştır; "ifade edilen, belirtilen, mevcut ihtiyaçlar ile sezindirilen, dolaylı olarak hissettirilen ihtiyaçları tatmin etme kabiliyetini taşıyan, mal veya hizmetin özellik ve karakteristiklerinin toplamıdır" (Ciddi, 2005; Aymanı, 2005: 1-22).
- Kalite, Deming'e göre, "amaca uygunluk", Feigenbaum'a göre, "en düşük maliyetle müşteri tatminini sağlamak" olarak tanımlanmaktadır (Eleren ve Kılıç, 2007: 241).

Hizmet kalitesiyle ilgili son 20 yılda pek çok araştırma yapılmakta olup; net bir tanımlı henüz geliştirilememiş ve hizmet endüstrisinde sunulan hizmetin niteliğine göre farklılık göstermektedir. (Alkoç, 2004:19). Hizmet kalitesi ile ilgili bazı tanımlar literatürde şu şekilde tanımlanmıştır:

- Hizmet kalitesi, bir hizmet işletmesinin kendisini diğer işletmelerden farklılaştırarak sürdürülebilir rekabet avantajı kazanmasını sağlamaktadır (Ghobadian, 1994).
- Hizmet kalitesi, müşterilerin hizmet kalitesindeki beklentileri ve algıları arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır (Parasuraman vd., 1985: 42).
- Hizmet kalitesi; "uzun dönemli bir performans değerlendirmesi sonucu ortaya çıkan bir tutum" şeklinde tanımlanmaktadır (Eleren ve Kılıç, 2007: 241).

Hizmet kalitesini değerlendirmek güçtür. Hizmetler satın alındığında ise kalitesi

konusunda karar verebilmek için gerekli fiziksel özellikler bulunamayabilir. Böyle zamanlarda müşteriler hizmetin kalitesini değerlendirmek amacıyla gözle görülebilen bina, personel, araç, gibi sınırlı imkanlardan faydalanaarak kalitesi konusunda karar verme durumunda olacaktır (Bozdağ vd., 2003: 4).

Bu tanımlar ışığında, Grönroos (1983) hizmet kalitesi yerine algılanan hizmet kalitesi kavramını ortaya atmıştır. Algılanan hizmet kalitesi müşterilerin hizmeti almadan önceki beklentileri ile yararlandığı gerçek hizmet deneyimini kıyaslamının bir sonucu olup, müşterilerin beklentileri ile algılanan performans arasındaki farklılığın yönü ve derecesi olarak tanımlanmaktadır. Algılanan hizmet kalitesi ölçülmesi ile kalite hakkında daha doğru ve gerçekçi bilgiler elde edilebilir (Çatı ve Ağraş, 2007: 162).

Bu doğrultuda; hizmet kalitesinin belirlenmesinde, müşterilerin beklediği hizmet (BH), algıladığı hizmetten (AH) daha yüksek seviyede (BH>AH) ise hizmet kalitesi algılanması düşük düzeyde olmaktadır. Eğer algıladığı hizmet (AH), beklediği hizmetten (BH) daha yüksek seviyede (AH>BH) ise hizmet kalitesi algılanması yüksek düzeyli olmaktadır. Beklediği hizmetin, algıladığı hizmet ile eşit olması durumunda (BH=AH) ise, hizmet kalitesi algılanması memnun edici olacaktır. Algılanan hizmet kalitesi müşterilerin işletme hakkındaki hükümleri olup, tatminle ilişkilidir. Dolayısıyla hizmet kalitesi algılanması sonucunda ortaya çıkan memnuniyet veya memnuniyetsizlikler gelecekteki satın almalar ve önerilerde etkili olabilecektir (Murat ve Çelik, 2007: 4).

Hizmet kalitesinde önemli olan kalitenin müşteri tarafından algılanış biçimidir. Bu nedenle müşterinin sunulan hizmeti algılanması ile hizmet konusundaki yargısı hizmet işletmesinin başarısını etkileyecektir (Koçbek, 2005). Terminallerde hizmet kalitesinin değerlendirilmesi, sunulan kalitenin belirlenmesinde ve rakip ulaşım sektörü bileşenlerinin bu konuda ne düzeyde olduğunun tespit edilmesinde sektör yöneticilerine yardımcı olmaktadır. Ayrıca olumlu sektör imajı oluşurken, kolay personel temini yönünde başarı artarken maliyetlerde düşüş sağlanmaktadır. Bunların dışında başarılı hizmet kalitesinin büyük fayda-

ları vardır ve aşağıdaki gibidir (Türk, 2009: 403):

- Tatmin olmuş ve elde tutulan müşteriler ve çalışanlar,
- Çapraz satış fırsatları,
- Yeni müşteri çekme,
- Müşteri ilişkilerinin geliştirilmesi,
- Artan pazar payı ve satış,
- İyileştirilmiş işletme imajı ve işletme performansı.
- Düşürülmüş maliyetler, artan kar payları.

2.2. Ulaştırma Sektörü ve Terminal Kavramları

Ulaştırma sektörü, insanların vazgeçemedikleri önemli bir hizmettir. Gelişen şehirleşme ve artan nüfus, insanların evlerinden uzak yerlerdeki iş ve okullarına ancak ulaşım vasıtasıyla gitmelerine yol açmıştır. Herkesin kendi ulaşım vasıtasını sağlayamama durumu ise, toplu taşıma araçlarını ihtiyaç haline getirmiştir (Çatı, 2003: 121). Mesafelerin uzak olmasıyla birlikte terminallerin gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Ulaştırma hizmetlerinin karşılaştırılmalarında en “hızlı” olan ulaşım sektörü havayolu ve deniz yolu olarak görülürken iken, karayolu ve demiryolu diğerlerine göre daha düşük hıza sahip olarak görülmektedir. “Enerji tüketiminde” en çok paya karayolu ve havayolu hizmetleri sahip iken, denizyolu ve demiryolu payında ise enerji tüketimi daha az olmaktadır. En sık ulaşım ağına sahip karayolu olarak görülmekte olup; ayrıca “ilk yatırım maliyeti” ve “işletme maliyeti” açısından karşılaştırıldığında, karayolu ulaşımının çok daha ucuz olduğu ortaya çıkmaktadır (Haldenbilen, 1996).

Ulaştırma sektöründeki temel amaç gelişen ekonomik ve sosyal yaşamın gereksinimi olan ulaşım alt yapısının zamanında, ekonomik ve güvenli bir şekilde inşa edilmesidir. Ulaştırma alt sektörleri olan karayolu, havayolu, denizyolu ve demiryolunun birbirlerini tamamlayıcı nitelikte çalışması hedeflenmekte ve önümüzdeki dönemde yolcu taşımacılığında entegre taşımacılığın yaygınlaştırılması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda yapılan ve yapımına başlanan terminallerin, toplu taşıma araçlarına, havalimanlarına ve hızlı tren

başlangıç ve bitiş noktalarına zamanında varabilmek için entegre yolcu taşımacılığı planlanmakta ve öngörülmektedir.

Kaliteli bir hizmet sunmayı amaçlayan terminaller istek ve gereksinimleri doğru tespit ederek, bu istek ve gereksinimleri karşılayacak özellikleri taşıyan mal ve hizmetleri üretmeleri, müşteri beklentilerinin karşılanması açısından önemlidir.

Terminaller, yer ve hava taşımacılığı arasındaki bağlantıyı sağlayan, araçların ihtiyaçları ile, yük ve yolcu taşımacılığına cevap veren, yerel ulaşım sistemlerine bağlı kompleks yapılardır (Kesikbaş, 2006: 28).

Başka bir deyişle terminaller, karayolu taşımacılığının temel bir bileşeni olup, işletilmesi Ulaştırma Bakanlığı'nın iznine ve denetimine tabidir. Gerçek ve tüzel kişiler, asgari terminal şartlarına haiz olmak kaydıyla ilgili mahalli idareden izin alarak, bağımsız terminaller kurabilir ayrıca bu durumdaki terminalleri kiralayarak işletebilirler. Türkiye'deki terminallerin taşınması gereken özellikler ve bu terminallerde verilmekte olan hizmetler Karayolu Taşıma Yönetmeliği kapsamında belirtilmektedir. Bu yönetmeliğe göre, yolcu terminaleri, en az 2000 m² alan üzerinde, belediye imar planlarına uygun, belediye altyapısıyla entegre edilmiş, otobüsler için peronlar, park yerleri, bakım ve ikmal alanlarını barındıracak şekilde, her türlü güvenlik önemlerine sahip, çevre düzenlemesi yapılmış olması gerekmektedir. Yolcuların şehir içine ulaşımını için servis araçları, ticari taksiler ve özel otomobiller için indirme – bindirme yerleri ile park yerleri bulunmalıdır. Terminallerin bakım, onarım ve işletme giderlerinin karşılanması amacıyla; yetki belgesi sahiplerinin taşıt belgelerine kayıtlı her taşıt basına sadece çıkışlarda olmak kaydıyla ücret alınmaktadır (Karagülle, 2007: 91-92).

Terminal binası farklı terminal kullanıcılarının birçok gereksinime hizmet etmektedir. Terminal, yolcular için bilet alımı, güvenlik, bagaj taşıma ve emanete alınması, bekleme salonlarının, alış verişi yerlerinin ve diğer olanakları sağlamaktadır. Yolculuk sırasında yolcuların bekleme ve direk yolculuğun olmadığı yerlere transfer olanaklarını sağlamak amacıyla faydalandıkları yerler terminallerdir. Yine

Abdulrahman ve Ahmad (2003:162-163)'e göre terminaller 4 sınıfa ayrılmaktadır. Bunlar;

- **Kompleks (Karışık) Terminaller:** İçerisinde ayrı alanlarda yolcu inme-binme peronların olduğu ve farklı katlarda olduğu karmaşık yapıdaki yerlerdir. Yolcu bekleme salonları mevcuttur. Ayrıca yolcuların ihtiyaçlarını karşılayabileceği yerlere sahip ve birçok alış-veriş dükkânlarını içinde barındıran yapılardır.
- **Kısmi Bina Tarzı Terminaller:** Bu tür terminallerde hem satış yerlerinin hem yolcu bekleme yerlerinin aynı kısımlarda olduğu, modern olmayan ve iç içe yapılı yerlerdir.
- **Açık Alan Terminaller:** Otobüslerin, terminalde özel işaretlerle ayrılmamış ve yanaşabilecekleri peronların olmadığı ve yolcular için gerekli ihtiyaçların doğru düzgün karşılanmadığı terminallerdir.
- **Dükkânların Önünde Kurulan Terminaller:** Dükkânların önündeki boş alanlarda yolcuların inip bindirildiği dükkânlardan oluşan, yolculara her hangi bir olanak ve çeşitlilik sunmayan yapılardır.

3. AŞTİ Hizmet Kalitesinin Değerlendirilmesi

3.1. Ankara Şehirlerarası Terminal İşletmesi (AŞTİ)

Mülkiyeti Ankara Büyükşehir Belediyesi'ne ait olan Ankara Şehirlerarası Terminal İşletmesinin kısa adı; AŞTİ'dir. Türkiye'nin siyasi ve idari merkezinin Ankara olması ve coğrafi olarak da ülkemizin ortasında kalması nedeniyle Ankara İli çok önemli bir kavşak noktası konumundadır. Bu sebepten dolayı 1987 yılında temeli atılan AŞTİ'nin, projesi Yüksek Mimar Davran EKŞİNAT tarafından çizilmiş ve terminal 31 Mart 1995 tarihinde faaliyete geçmiştir (AŞTİ Baş Müdürlüğü, 2011).

AŞTİ; 1 Ocak 1997 tarihine kadar Ankara Büyükşehir Belediye İşletme ve İştiraklar Daire Başkanlığı'na Genel Müdürlük olarak hizmet verip, ardından Başkent Ulaşım ve Doğalgaz Hizmetleri Proje Taahhüt Sanayi Ticaret A.Ş.'ye (BUGSAŞ) verildi. Halen BUGSAŞ Genel Müdürlüğü'ne bağlı bir Baş

Müdürlük olarak hizmet vermektedir (www.asti.com.tr).

AŞTİ, 541.241 m² arazi üzerinde 228.520 m² alan üzerine inşa edilmiştir. Kapalı alanlar 128.520 m², açık alan 100.000 m² ve peyzaj alanı 414.241 m²'den oluşmaktadır (AŞTİ Baş Müdürlüğü, 2011). AŞTİ'yi kısım kısım yerlerine göre ayıracak olursak şöyle sıralanabilir; Terminal 4 kattan oluşmaktadır. 1. kat, benzin istasyonu, araç park yerleri, maliye denetim birimleri, havuz ve bahçe düzenlemesinden oluşmaktadır. 2. katta ise yolcu indirme peronları, kafeteryalar, restoranlar, bagaj taşıma üniteleri, bagaj alımı için emanet hane, mescit, bekleme salonları, güvenlik ve taksi birimleri vb... kısımlar yer almaktadır. 3. kat Restoran, lokanta, satış ofis ve büroları, danışma hizmetinin yapıldığı bürolar, bankamatikler, yolcuların otobüse bindiği peronlar ve bekleme salonlarının olduğu bölümlerden oluşmaktadır. 4. katta ise AŞTİ'nin idari ve yönetim birimlerinin olduğu odalar yer almaktadır (Alan, 2011).

Türkiye'nin en büyük terminali olan AŞTİ yoğun günlerde ortalama 1700 otobüs yolcu girişi ve 1700 otobüs yolcu çıkışı yapmaktadır (Alan, 2011). Yine AŞTİ Baş Müdürlüğü'nün verdiği veriler doğrultusunda yılda ortalama dört yüz yetmiş bin otobüs girişi yapılmaktadır (AŞTİ Baş Müdürlüğü, 2011).

3.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı; ulaştırma hizmetlerinden faydalanan müşterilerin AŞTİ'de sunulan hizmetleri nasıl algıladıklarını tespit etmektir. Rekabetin arttığı günümüzde müşteri beklentilerini saptamak ve müşteri beklentilerine göre hizmet geliştirmek ve sunmak son derece önemlidir. Bu araştırmayla hangi müşterilerin hizmetin hangi boyutlarına daha fazla önem verdikleri belirlenerek, istekleri doğrultusunda hizmet sunulacak ve daha fazla memnun olan müşteriler haline geleceklerdir. Rekabette öne geçmek isteyen terminal işletmeleri, kalitenin önemini kavramak durumundadırlar.

3.3. Araştırmanın Yöntemi

Hizmet kalitesi ölçme tekniğinde en çok SERVQUAL tekniği kullanılmaktadır ancak bu hizmet sektörünün durumuna ve özel-

liğine göre değişebilmektedir (Çatı ve Ağraş, 2007: 173). Cronin ve Taylor, Parasuraman Zeithaml ve Berry'nin algılanan hizmet kalitesini tutuma, tatmini de özel bir işleme bağlı olarak tanımlamasının hatalı sonuçlar doğuracağını açıkça belirtmişlerdir. Cronin ve Taylor, hizmet kalitesi ölçeğinin beklentiler kısmını kullanmayarak sadece algılar kısmını kullanmışlar ve bunun için ölçümlerine SERVPERF adını vermişlerdir (Paylan 2007: 28). Hizmet kalitesinin ölçülmesi konusunda yapılan çalışmalarda, SERVPERF yönteminin, SERVQUAL yöntemine göre daha güçlü bir yöntem olduğu ortaya konulmuştur (Cronin ve Taylor, 1994; Brady vd., 2002). SERVQUAL'deki 22 algılama önermesi kullanılarak yapılan SERVPERF, SERVQUAL'e alternatif bir teknik olarak ortaya çıkmış ve performansa dayalı ölçüm modeli olarak da adlandırılmaktadır (Baggs ve Kleiner, 1996: 38).

SERVPERF model yapısının analizi SERVPERF ölçeğinin SERVQUAL'e göre teorik üstünlüğünü kanıtlamaktadır. Cronin ve Taylor SERVPERF ölçeğinin deneysel değerlendirilmesinin yapıldığı hizmet endüstrilerinde ölçeğin tek boyutlu olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca ölçeğin, hizmet kalitesi müşteri tatmininin ölçümü ve müşteri tatmini satın alma niyeti üstünde, hizmet kalitesinden daha güçlü bir etkiye sahiptir (Yıldız, 2011: 62).

SERVPERF modeliyle ilgili olarak literatürde hizmet kalitesi ölçümünü değerlendiren oldukça çok araştırma bulunmaktadır. Örneklendirecek olursak;

- Nadiri ve Hussain, (2005), Kuzey Kıbrıs otellerinde algılanan hizmet kalitesi SERVPERF ile ölçülmüştür. Çalışma sonucunda; yükselen bir değer olan Kuzey Kıbrıs'ta 1963 yılından beri adanın siyasi istikrarsızlıkları nedeniyle turizm sektörü etkilenmesi ve 2004 yılında Kıbrıs Güney ve Kuzey arasında barış çözümü için yapılan 24 Nisan referandumu ile turizm sektörünün yükselmesi yönünde hızlı bir ivme kazandırdığından bahsedilmiştir. Çalışmada müşterilerin hizmet kalitesi algıları 2 boyutta ortaya çıkarılmıştır. Bunlar; Somut ve soyut hizmetler olup; turistlerin daha çok gelişmiş hizmet kalitesini tercih ettikleri tespit edilmiştir.
- Bülbül ve Demirer, (2008), çalışmalarında hizmet kalitesi ölçüm modellerinden

SERVQUAL ve SERVPERF modellerin boyutsal oluşumları ve hizmet kalitesini ölçme- de hangisinin daha güçlü olduğunu araştırmışlardır. Sonucunda SERVQUAL ve SERVPERF modellerinin istatistiksel olarak geçerli ve güvenilir olduğunu ve SERVPERF modelinin hizmet kalitesinin boyutlarını açıklamada SERVQUAL modeline göre kısmen daha güçlü olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca SERVPERF modelinin tek boyutlu olmadığı, SERVQUAL modeli gibi beş boyuta sahip olduğunu görmüşlerdir.

- Angur vd., (1999), SERVPERF ve SERVQUAL ölçeklerini karşılaştırdığı çalışmasında keşifsel faktör analizi sonucunda her iki ölçeği de beş boyutlu bulmasına karşın, doğrulayıcı faktör analizinde aynı sonuca ulaşamamıştır (Bülbül ve Demirer, 2008, 183).
- Cui vd., (2003), çalışmasında SERVPERF’i iki boyutlu (1. fiziksel görünüm ve 2. diğerleri) SERVQUAL’i ise üç boyutlu (1. fiziksel görünüm, 2. empati ve 3. güvenilirlik) bulmuştur. Bu sonuçlara göre SERVPERF ile SERVQUAL modeli farklı boyutlarda ayrışabilmektedir.
- Zhou, (2004), yaptığı araştırmasında, SERVPERF ölçeğinin üç boyutlu bir yapı olduğunu tespit etmiştir. Bunlar empati-yanıt verebilirlik, güvenilirlik-güvence ve fiziksel görünümüdür.

Bu çalışmalar ışığında, veri toplama yöntemi olarak anket tekniğinden yararlanılmıştır. Anket formu Cronin ve Taylor (1992), Parasuraman vd., (1991), Gündelen (2007) ve Yumuşak (2006)’ın yaptıkları çalışmalardan uyarlanarak SERVPERF ölçeği kullanılmıştır. Anket formu demografik özellikler ve hizmet kalitesi boyutlarını algılamalarına yönelik sorular olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. AŞTİ’ye gelen yolculara 5’li likert ölçeğinde 39 adet yargı sunulmuştur. Bu yargılar beş aralıklı ölçekten oluşmaktadır. Ölçeği oluşturan değerler; 5- kesinlikle katılıyorum, 4- katılıyorum, 3- kararsızım, 2- katılmıyorum ve 1- ke-

sinlikle katılmıyorum şeklindedir. Elde edilen veriler SPSS paket programında değerlendirilmiştir. Araştırmada, yüzde ve frekans analizi, Faktör Analizi, ANOVA ve “t” Testi uygulanmıştır.

3.4. Araştırmanın Evreni

Araştırma evrenimizi, AŞTİ’nin hizmetinden faydalanan yolcular oluşturmaktadır. Günlük ortalama 100 binin üzerinde yolcunun geldiği, AŞTİ’de kolayda örnekleme yöntemiyle 404 kişiye anket uygulanmış olup, $n = Nt^2pq/d^2(N-1) + t^2pq$ istatistikî olarak en az 383 örnek büyüklüğünün anlamlı sonuçlar vereceğini göstermektedir (Baş 2001: 45).

3.5. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın amacına yönelik ve konuyla ilgili literatür taramaları sonucunda oluşturulan araştırma hipotezleri şunlardır:

- **H₁:** AŞTİ’den hizmet alan müşterilerin hizmet kalitesi ile ilgili algıları olumlu yöndedir.
- **H₂:** AŞTİ’den hizmet alan müşterilerin hizmet kalitesi algılamalarında cinsiyete göre fark vardır.
- **H₃:** AŞTİ’den hizmet alan müşterilerin hizmet kalitesi algılamalarında yaş gruplarına göre fark vardır.
- **H₄:** AŞTİ’den hizmet alan müşterilerin hizmet kalitesi algılamalarında eğitim düzeylerine göre fark vardır.
- **H₅:** AŞTİ’den hizmet alan müşterilerin hizmet kalitesi algılamalarında meslek gruplarına göre fark vardır.
- **H₆:** AŞTİ’den hizmet alan müşterilerin hizmet kalitesi algılamalarında gelir düzeylerine göre fark vardır.
- **H₇:** AŞTİ’den hizmet alan müşterilerin hizmet kalitesi algılamalarında karayolunu tercih etme nedenleri arasında fark vardır.

4. Araştırma Bulguları ve Değerlendirmeleri

Tablo 3: Araştırmaya Katılan Müşterilerle İlgili Demografik Bulgular

Cinsiyet	Frekans	%	Gelir Durumu	Frekans	%
Kadın	235	58,2	619 TL altı	103	25,5
Erkek	169	41,8	620-1000 TL	82	20,3
<i>Toplam</i>	404	100	1001-1500 TL	93	23,0
Yaş			1501-2500 TL	84	20,8
18-24	172	42,6	2501-3000 TL	25	6,2
25-34	135	33,4	3001 TL ve üzeri	17	4,2
35-44	53	13,1	<i>Toplam</i>	404	100,0
45-54	30	7,4	Meslek		
55-64	12	3,0	Memur	73	18,1
65 ve üzeri	2	0,5	Serbest Meslek	40	9,9
<i>Toplam</i>	404	100,0	Doktor	7	1,7
Eğitim			İşçi	25	6,2
İlköğretim	10	2,5	Esnaf	12	3,0
Ortaöğretim	74	18,3	Akademisyen	13	3,2
Ön Lisans	106	26,2	Öğrenci	125	30,9
Lisans	172	42,6	Yönetici	24	5,9
Lisans Üstü	38	9,4	Diğer	85	21,0
Doktora	4	1,0	<i>Toplam</i>	404	100,0
<i>Toplam</i>	404	100,0			

Katılımcılara ait demografik veriler incelendiğinde; araştırmaya katılan müşterilerin 235'inin erkekler, 169'unu ise kadınlar oluşturmaktadır. Bu durumda erkeklerin oranı % 58,2, kadınların oranı ise 41,8'tir. Katılımcıların yaş durumuna göre ilk sırayı, yaşları 18-24 arasında olan (% 42,6) müşteriler almaktadır. Bu yaş grubunu ise, 25-34 arasında olan (% 33,4) ve 35-44 arasında olan (% 13,1) orta yaş grubunda yer alan katılımcılar takip etmektedir. Ayrıca yaşları 45-54 arasında olan (% 7,4) ve 55-64 arasında olan (% 3,65) ve 65 ve üzeri yaşta olan (%0,5) katılımcılar da mevcuttur. Terminale gelen yolcular genel olarak değerlendirildiğinde genç ve orta yaş grubu dikkati çekmektedir. Katılımcıların eğitim durumlarına göre ilk sırayı % 42,6 ile lisans mezunları almaktadır. Lisans mezunlarını Ön lisans (% 26,2) ve Ortaöğretim (%18,3) mezunları takip etmektedir. Son olarak ise yüksek lisans me-

zunları (% 9,4), ilköğretim mezunları (%2,5) ile doktore mezunları (%1,0) yer almaktadır. Katılımcıların meslek gruplarının çoğunluğunu öğrenci (%30,9) oluşturmaktadır. Bunu Diğer (21%), memurlar (%18,1) ve serbest meslek (%9,9) çalışanları takip etmektedir. Son bölümde işçiler (%6,2), yöneticiler (%5,9), akademisyenler (%3,2), esnaf (%3,0) ve doktorlar (%1,7) yer almaktadır. Katılımcıların aylık ortalama gelir durumları incelendiğinde ilk sırayı %25,5 ile 619 TL ve altı geliri olan katılımcılar almıştır. İkinci sırada ise %23,0 ile 1001-1500 TL arası gelire sahip katılımcılar gözlenmektedir. Üçüncü sırada; %20,8 ile 1501-2500 TL arası gelir, dördüncü sırada; %20,3 ile 620-1000 TL arası gelir, beşinci sırada ise %6,2 ile 2501-3000 TL arası gelir sahibi olan katılımcılar yer almaktadır. Son sırada ise 3001 TL ve üzeri (%4,2) gelire sahip katılımcılar takip etmiştir.

Tablo 4: Müşterilerin Terminalle İlgili Tutumları

Niçin Karayolunu Tercih Ettiniz?	Frekans	%
Ucuz olduğu için	111	27,5
Güvenli olduğu için	93	23,0
Başka seçeneğim olmadığı için	147	36,4
Diğer	53	13,1
Toplam	404	100,0
Diğer terminallere göre AŞTİ'yi nasıl buluyorsunuz?		
Çok kötü	11	2,7
Kötü	36	8,9
Orta	97	24,0
İyi	181	44,8
Çok iyi	79	19,6
Toplam	404	100,0
Alternatif terminal olsa AŞTİ'yi tercih eder misiniz?		
Kesinlikle tercih etmem	12	3,0
Tercih etmem	57	14,1
Kararsızım	123	30,4
Tercih ederim	159	39,4
Kesinlikle tercih ederim	53	13,1
Toplam	404	100,0

Müşterilerin terminalle ilgili tutumlarına bakıldığında; karayolunu tercih etme nedenleriyle ilgili olarak belirtilen soruya, müşterilerden alınan cevap sırası şöyledir; “başka seçeneğim olmadığı için” tercih edenlerin sayısı 147 kişi ile (%36,4) ilk sıradadır. İkinci sırada “ucuz olduğu için” tercih edenlerin sayısı 111 kişi ile (%27,5), Üçüncü sırada “güvenli olduğu için” tercih edenlerin sayısı 93 kişi (%23)’dir. Bunları “Diğer” nedenlerle tercih edenlerin sayısı ile 53 kişi (%13,1) takip etmektedir.

Araştırmaya katılan müşterilere “Ankara’da alternatif terminal olsa AŞTİ’yi tercih eder misiniz?” olarak belirtilen soruya, katılımcıların %52,5’i tercih ederim, %30,4’ü kararsızım, %17,1’i tercih etmem şeklinde görüş bildirmişlerdir. Yolcuların büyük bir kısmının alternatif terminallerin olması durumunda bile yeniden AŞTİ’yi tercih edecekleri konusunda değerlendirmede bulunmuşlardır. AŞTİ’ye gelen müşterilere, diğer illerdeki terminallere göre AŞTİ’yi nasıl buldukları ile ilgili soruya ise, müşterilerin %64,4’ü iyi, %24,0’ü orta, %11,6’sı kötü şeklinde cevap verdiği tespit edilmiştir. AŞTİ’ye gelen yolcuların büyük bir çoğunluğunun diğer illerdeki terminallerden daha iyi bulduklarını ifade etmişlerdir. Faktör analizi, birbirle-

riyle orta düzeyde ya da oldukça ilişkili değişkenleri birleştirerek az sayıda ancak bağımsız değişken kümeleri elde etmede ampirik bir temel sağlayan bir tekniktir. Yapılan analiz sonucunda her faktöre bir isim verilir. Faktörü oluşturan değişkenler faktörün isimlendirilmesinde etkili olur. Ancak bazen bir birine uymayan değişkenler bir faktörde toplanabilir. Bu durumda, faktör yükü en büyük olan değişken esas alınarak isimlendirme yapılır (Çatı ve Koçoğlu, 2008: 177; Özveren, 2010: 71). Çalışmada nihai faktörler belirlenmeden önce yapılan faktör analizinde 10 faktör yükleri düşük olması nedeniyle değerlendirme dışı bırakılmışlardır. Hizmet kalitesi boyutlarının özet haline getirmek için “faktör analizi” sonucu 29 adet önerme, 4 boyuta indirilmiştir.

Hizmet Kalitesi İle İlgili Faktör Analizi

Faktörlere ait varyans yüklerinin toplamının % 50 değerinden yüksek çıkması arzu edilen bir durumdur (Koçoğlu, 2009:100). Araştırmanın faktör analizi sonucunda elde edilen varyans yüzdesi toplamı 57,971 olarak **Tablo 1: Hizmet Kalitesi İle İlgili Faktörlerin Öz Değerleri ve Varyans Değerleri**

çıkmiştir. Bu oranın %50’den yüksek olması, analizin geçerli olduğunu göstermektedir.

Faktörler	Toplam	Varyans %	Kümülatif %
Güven ve İsteklilik	11,863	40,907	40,907
Fiziki Unsurlar	2,197	7,577	48,484
Yeterlilik	1,554	5,357	53,841
Ulaşılabilirlik	1,198	4,130	57,971

Tablo 2: Hizmet Kalitesi ile ilgili Faktör Analizi

	Faktör Yükleri	Alfa Değeri
Faktör 1: Güven ve İsteklilik		0,924
AŞTİ çalışanları müşterilere yardım etmeye her zaman hazır, istekli ve gönüllüdür.	,794	
AŞTİ çalışanları müşterilere karşı her zaman saygılı ve naziktirler.	,783	
AŞTİ’de müşteriler, çalışanlarla etkileşimlerinde kendilerini güvende hissederler.	,781	
Müşterilerin bir problemi olduğunda AŞTİ çalışanları güven verici, ilgili ve cana yakındır.	,769	
AŞTİ çalışanları konularında çok bilgilidirler.	,764	
AŞTİ çalışanları her müşteriyle tek tek ve kişisel olarak ilgilenirler.	,738	
AŞTİ’deki personeller yolculara kibar davranmaktadırlar.	,624	
AŞTİ’deki hizmetler vaat edildiği zamanda yerine getirilir.	,578	
AŞTİ’deki Restoran ve Kafelerin temizliği yeterlidir.	,482	
AŞTİ’deki otobüs işletmesi yazıhaneleri temiz ve düzenlidir.	,456	
Faktör 2: Fiziki Unsurlar		0,874
AŞTİ, yeterli düzeyde teknolojik donanıma sahiptir.	,795	
AŞTİ, yapısal olarak modern bir görünüme sahiptir.	,695	
AŞTİ, yolculara güvenli bir yer olduğu duygusunu uyandırmaktadır.	,660	
AŞTİ’nin temizliği yeterli düzeydedir.	,638	
AŞTİ’deki bekleme salonları temiz ve düzenlidir.	,628	
AŞTİ’deki görsel ve işitsel ekipmanları (Lcd Ekran Bilgi Panoları, Uyarı, Anons, Danışma Duyuruları) yeterlidir.	,617	
AŞTİ’nin ulaşım imkânları yeterlidir.	,607	
AŞTİ’de çalışanlar (temizlik, yönetim ve güvenlik personelleri) temiz ve düzgün görünümlüdür.	,569	
Faktör 3: Yeterlilik		0,846
AŞTİ’nin soğutma sistemleri yeterlidir.	,823	
AŞTİ’nin ısıtma sistemleri yeterlidir.	,804	
AŞTİ’nin havalandırması yeterlidir.	,714	
AŞTİ’nin yolcu bekleme salonları sayısal açıdan yeterlidir.	,555	
AŞTİ’nin yolcu bekleme salonları konfor (aydınlatma, oturma elemanları, yerleşim düzeni) açısından yeterlidir.	,511	
AŞTİ’nin araç otopark kapasitesi yeterlidir.	,411	
Faktör 4: Ulaşılabilirlik		0,773
AŞTİ’de Emanethane hizmet noktalarına ulaşmak kolaydır.	,735	
AŞTİ’de kuaföre ulaşmak kolaydır.	,691	
AŞTİ’de WC’lere ulaşmak kolaydır.	,626	
AŞTİ’de market ve restoranlara ulaşmak kolaydır.	,550	
AŞTİ’de çalışanlara (temizlik, güvenlik ve yönetim vb... çalışanlar) istenildiğinde ulaşmak kolaydır.	,455	

Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Ölçümü: 0,946 ve anlamlılık düzeyi: 0,000’dır.

Faktör analizinin en önemli dezavantajlarından biri, faktörlerin isimlendirilmesidir. Faktörlerin isimlendirilmesi faktörü meydana getiren değişkenlere göre yapılmaktadır. Yapılan isimlendirmenin mevcut değişkeni kapsayacak şekilde olması gerekir. Ancak bu çoğu

zaman mümkün olmamaktadır. Bu durumda, faktör yükü en fazla olan değişken esas alınarak isimlendirme yapılır (Koçoğlu, 2009: 100). Bu araştırmada, faktörler isimlendirilirken hem faktör yükleri hem de faktörü oluşturan değişkenler dikkate alınmıştır.

Hizmet Kalitesi İle İlgili AŞTİ Müşterilerinin Algıları

Tablo 5: AŞTİ Müşterilerinin Hizmet Kalitesi İle İlgili Algıları

	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
Güven ve İsteklilik	3,25	
AŞTİ çalışanları müşterilere yardım etmeye her zaman hazır, istekli ve gönüllüdür.	3,18	1,14
AŞTİ çalışanları müşterilere karşı her zaman saygılı ve naziktirler.	3,19	1,20
AŞTİ’de müşteriler, çalışanlarla etkileşimlerinde kendilerini güvende hissederekler.	3,18	1,16
Müşterilerin bir problemi olduğunda AŞTİ çalışanları güven verici, ilgili ve cana yakındır.	3,18	1,17
AŞTİ çalışanları konularında çok bilgilidirler.	3,15	1,12
AŞTİ çalışanları her müşteriyle tek tek ve kişisel olarak ilgilenirler.	3,15	1,18
AŞTİ’deki personeller yolculara kibar davranmaktadırlar.	3,26	1,24
AŞTİ’deki hizmetler vaat edildiği zamanda yerine getirilir.	3,34	1,08
AŞTİ’deki Restoran ve Kafelerin temizliği yeterlidir.	3,39	1,08
AŞTİ’deki otobüs işletmesi yazıhaneleri temiz ve düzenlidir.	3,50	1,07
Fiziki Unsurlar	3,38	
AŞTİ, yeterli düzeyde teknolojik donanıma sahiptir.	3,16	1,18
AŞTİ, yapısal olarak modern bir görünüme sahiptir.	3,27	1,29
AŞTİ,yolculara güvenli bir yer olduğu duygusunu uyandırmaktadır.	3,35	1,22
AŞTİ’nin temizliği yeterli düzeydedir.	3,41	1,18
AŞTİ’deki bekleme salonları temiz ve düzenlidir.	3,45	1,12
AŞTİ’deki görsel ve işitsel ekipmanları (Lcd Ekran Bilgi Panoları, Uyarı, Anons, Danışma Duyuruları) yeterlidir.	3,46	1,20
AŞTİ’nin ulaşım imkânları yeterlidir.	3,62	1,17
AŞTİ’de çalışanlar (temizlik, yönetim ve güvenlik personelleri) temiz ve düzgün görünümlüdür.	3,29	1,15
Yeterlilik	3,35	
AŞTİ’nin soğutma sistemleri yeterlidir.	3,36	1,16
AŞTİ’nin ısıtma sistemleri yeterlidir.	3,39	1,20
AŞTİ’nin havalandırması yeterlidir.	3,49	1,14
AŞTİ’nin yolcu bekleme salonları sayısal açıdan yeterlidir.	3,43	1,21
AŞTİ’nin yolcu bekleme salonları konfor (aydınlatma, oturma elemanları, yerleşim düzeni) açısından yeterlidir.	3,22	1,28
AŞTİ’nin araç otopark kapasitesi yeterlidir.	3,20	1,19
Ulaşılabilirlik	3,42	
AŞTİ’de Emanethane hizmet noktalarına ulaşmak kolaydır.	3,42	1,12
AŞTİ’de kuaföre ulaşmak kolaydır.	3,24	1,11
AŞTİ’de WC’lere ulaşmak kolaydır.	3,46	1,20
AŞTİ’de market ve restoranlara ulaşmak kolaydır.	3,71	1,02
AŞTİ’de çalışanlara (temizlik, güvenlik ve yönetim vb... çalışanlar) istenildiğinde ulaşmak kolaydır.	3,26	1,13

Tabloda, müşterilerin AŞTİ'nin verdiği hizmetleri nasıl algıladığını ölçmek üzere 29 değişken verilmiş ve bu değişkenlere katılım derecesi istenmiştir. Tabloda, müşterilerin değişkenlere katılım dereceleri, ortalamaları dikkate alınarak faktörlere göre ayrı ayrı gruplandırılarak oluşturulmuştur. Aritmetik ortalamalarından en yüksek hizmet algısının "Ulaşılabilirlik" boyutunda bulunan toplam 5 önermenin aritmetik ortalaması "3,42" şeklinde ortaya koyulmaktadır. "Ulaşılabilirlik" boyutundan sonra ikinci olarak gelen hizmet kalitesi boyutu "Fiziki unsurlar" boyutudur. "Fiziki unsurlar" boyutunda toplam 8 önermeden oluşmakta olup aritmetik ortalamaları

"3,38" 'dir. "Fiziki unsurlar" boyutundan sonra gelen hizmet kalitesi boyutu "Yeterlilik" boyutudur. "Yeterlilik" boyutunda toplam 6 önermenin aritmetik ortalaması "3,35" şeklinde oluşmaktadır. Son olarak ise aritmetik ortalaması diğer boyutlardan düşük olan "Güven ve isteklilik" boyutu gelmektedir. "Güven ve isteklilik" boyutunda toplam 10 önermenin aritmetik ortalaması "3,25" şeklinde oluşmaktadır.

AŞTİ müşterilerin hizmet kalitesi algılarını oluşturan hizmetlerin (4 boyut için) aritmetik ortalamaları 3,35 şeklinde oluşmaktadır. Buna göre "H₁: AŞTİ'den hizmet alan müşterilerin hizmet kalitesi ile ilgili algıları olumlu yöndedir." hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 6: Müşterilerin Hizmet Kalitesi değerlendirmelerinin Cinsiyete göre Analizi

Boyut	Cinsiyet	Kişi (N)	Ortalama	t	Sig.(iki yönlü)
Güven ve İsteklilik	Erkek	235	3,2247	-,726	,468
	Kadın	169	3,2893		
Fiziki Unsurlar	Erkek	235	3,3718	-,121	,904
	Kadın	169	3,3824		
Yeterlilik	Erkek	235	3,3156	-,847	,398
	Kadın	169	3,3925		
Ulaşılabilirlik	Erkek	235	3,4391	,595	,552
	Kadın	169	3,3905		

AŞTİ müşterilerinin cinsiyetlerine bağlı olarak, hizmet kalitesini etkileyen faktörleri değerlendirmelerinin farklılık gösterip göstermediğini değerlendirmek için "t" testi yapılmıştır. Faktör boyutlarının hepsinin anlamlılık değerlerinin 0,05'ten büyük olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre; "H₂:AŞTİ'den hizmet alan müşterilerin hizmet kalitesi algılamalarında cinsiyete göre fark vardır" hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 7: Hizmet Kalitesinin Değerlendirilmesine İlişkin Diğer Demografik Özelliklerin Analizi

	Yaş Durumu		Eğitim Durumu		Meslek Durumu		Gelir Durumu	
Hizmet Kalitesini Etkileyen Faktörler	F	Sig.	F	Sig.	F	Sig.	F	Sig.
Güven ve İsteklilik	,275	,927	6,565	,000*	1,955	,051*	2,647	,023*
Fiziksel unsurlar	1,332	,250	1,702	,133	1,703	,096	,798	,552
Ulaşılabilirlik	1,084	,368	2,047	,071	3,033	,003*	,649	,663
Yeterlilik	,189	,967	2,438	,034*	1,989	,047*	,926	,464

* Sig<0.05

Müşterilerin yaşlarına bağlı olarak, hizmet kalitesi faktörlerinin farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla ANOVA analizi yapılmıştır. Bütün faktör gruplarında anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Bu sonuçlara göre; “H₃: AŞTİ’den hizmet alan müşterilerin hizmet kalitesi algılamalarında yaş gruplarına göre fark vardır” hipotezi reddedilmiştir.

Müşterilerin eğitim durumları ile hizmet kalitesini etkileyen faktörler arasında yapılan ANOVA analizi sonucunda, “Güven ve İsteklilik” ve “Ulaşılabilirlik” faktörlerinde anlamlı farklar görülmektedir. Bu faktörlerle ilgili Tukey testi yapıldığında; “Güven ve İsteklilik” faktöründe, İlköğretim mezunu olan müşterilerle ortaöğretim mezunu olan, Lisans mezunu olan, Yüksek Lisans mezunu olan ve Doktora mezunu olan müşterilerle arasında anlamlı bir fark görülmektedir. Aynı şekilde Ön Lisans mezunu olan müşterilerle Lisans mezunu olan ve Yüksek Lisans mezunu olan müşteriler arasında anlamlı bir fark görülmektedir. “Ulaşılabilirlik” faktöründe ise, Yüksek Lisans mezunu olan müşterilerle İlköğretim mezunu olan müşteriler arasında anlamlı bir fark görülmektedir. Bu sonuçlara göre; “H₄: AŞTİ’den hizmet alan müşterilerin hizmet kalitesi algılamalarında eğitim düzeylerine göre fark vardır” hipotezi kabul edilmiştir.

Müşterilerin meslek durumları ile hizmet kalitesini etkileyen faktörler arasında yapılan ANOVA analizi sonucunda, “Güven ve İsteklilik”, “Yeterlilik” ve “Ulaşılabilirlik” faktörlerini farklı olarak değerlendirmişlerdir. Bu faktörlerle ilgili Tukey testi yapıldığında; “Güven ve İsteklilik” faktöründe, “Memur” olan müşterilerle “serbest meslek” sahibi olan müşteriler arasında anlamlı bir fark olup, ayrıca “Serbest Meslek” sahibi olan müşterilerle “Diğer” (başka mesleğe sahip olanlar, örneğin mühendis gibi) meslek sahipleri sınıfında olanlar arasında anlamlı bir fark görülmektedir. “Yeterlilik” faktöründe, “Memur” olan müşterilerle “serbest meslek” sahibi olan müşteriler arasında anlamlı bir fark görülmektedir. “Serbest meslek” sahibi olan müşterilerle Öğrenci olan ve “Diğer” (başka mesleğe sahip olanlar) meslek sahibi olan müşteriler arasında anlamlı bir fark görülmektedir. “Ulaşılabilirlik” faktöründe ise, “Memur” olan müşterilerle “serbest

meslek” sahibi olan müşteriler arasında anlamlı bir fark görülmektedir. “Serbest meslek” sahibi olan müşterilerle Öğrenci olan ve “Diğer” (başka mesleğe sahip olanlar) meslek sahibi olan müşteriler arasında anlamlı bir fark görüldüğü tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre; “H₅: AŞTİ’den hizmet alan müşterilerin hizmet kalitesi algılamalarında meslek gruplarına göre fark vardır” hipotezi kabul edilmiştir.

Müşterilerin gelir durumları ile hizmet kalitesini etkileyen faktörler arasında yapılan ANOVA analizi sonucunda, “Güven ve İsteklilik” faktörünü farklı olarak değerlendirmişlerdir. Bu faktörle ilgili Tukey testi yapıldığında; “1001-1501 TL arasında geliri olan müşterilerle, 2501-3000 TL arası aylık geliri olan müşteriler arasında anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre; “H₆: AŞTİ’den hizmet alan müşterilerin hizmet kalitesi algılamalarında gelir düzeylerine göre fark vardır” hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 8: Müşterilerin Karayolunu Tercih Etme Nedenleri ile Faktör Grupları Arasındaki Analiz

Hizmet Kalitesini Etkileyen Faktörler	F	Sig.
Güven ve İsteklilik	5,414	,001*
Fiziksel unsurlar	4,977	,002*
Ulaşılabilirlik	2,810	,039*
Yeterlilik	3,940	,009*

* Sig<0.05

“Müşterilere yönetilen “niçin karayolunu tercih ettiniz?” ifadesine bağlı olarak hizmet kalitesini belirleyen faktörler arasındaki farkı değerlendirmek için yapılan ANOVA analizi sonucunda; “Güven ve İsteklilik, Fiziksel Unsurlar, Yeterlilik ve Ulaşılabilirlik” faktörlerini farklı olarak değerlendirmişlerdir. Bu faktörlerle ilgili Tukey testi sonucunda; “Güven ve İsteklilik” faktöründe, Ucuz olduğu için karayolunu tercih eden müşterilerle, güvenli olduğu için ve başka seçeneği olmadığı için karayolunu tercih eden müşteriler arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. “Fiziki Unsurlar” faktöründe, Ucuz olduğu için karayolunu tercih eden müşterilerle, güvenli olduğu için tercih eden müşteriler arasında hizmet

kalitesi belirleyen faktörlerini değerlendirilmesinde anlamlı fark olduğu görülmüştür. Ayrıca güvenli olduğu için karayolunu tercih eden müşterilerle, “başka seçeneğim olmadığı için” ve “diğer” değerlendirmelerinde bulunan müşteriler arasında hizmet kalitesini belirleyen faktörlerini değerlendirmelerinde anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. “Yeterlilik” faktöründe, Ucuz olduğu için karayolunu tercih eden müşterilerle, güvenli olduğu için tercih eden müşteriler; aynı zamanda “Ulaşılabilirlik” faktöründe de, müşteriler ucuz olduğu için karayolunu tercih etmeleri ile güvenli olduğu için tercih eden müşteriler arasında hizmet kalitesi belirleyen faktörlerin değerlendirilmesinde anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre; “H7: AŞTİ’den hizmet alan müşterilerin hizmet kalitesi algılamalarında karayolunu tercih etme nedenleri arasında fark vardır” hipotezi kabul edilmiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

Yolcu taşımacılığının çok büyük bir bölümünün kara yolları ile yapıldığı ülkemizde, Ankara için modern, geniş ferah ve artan taleplerle ihtiyaçlara cevap verebilecek bir terminal binasının sağladığı hizmetlerin yeterliliği ve aynı zamanda ölçülebilir olması çok önemlidir.

Bir hizmetin kalitesini ölçmek ve değerlendirmek, bir malın kalitesini ölçmekten daha zor ve karmaşık bir iştir. Hizmet ve hizmet kalitesi kişisel bir deneyim olduğu için hizmetlerde kalite ölçme ve değerlendirme müşteri düzeyinde yapılmalıdır. Tüm hizmetler için geçerli bir ölçme aracı geliştirilememektedir. Diğer bir ifadeyle hizmetler, birbirinden farklı olduğundan bir hizmet için geçerli olan ölçme aracı, diğer hizmetlerde etkili şekilde kullanılamamaktadır. Ayrıca, beklentiler, tutum ve davranışlardaki kültürel farklılıklar nedeniyle yine bir kültürde bir hizmet için geçerli olan ölçme aracı diğer bir kültürdeki aynı hizmet için geçerli olmayabilir.

Ülkemizde, özellikle karayollarında yoğunlaşan yolcu taşımacılığına olan talep, her geçen gün artarak devam etmektedir. Hem bölgesel yoğunluğu kaldırmak için hem de verilen hizmetlerin kalitesi boyutlarının istenen düzeyde olması için terminallerin kaliteli

hizmet sunmaları gereklidir. Bu bağlamda SERVPERF ölçeği ile AŞTİ ölçülmüştür.

SERVPERF ile algıladığı kaliteyi ölçmeye yönelik bir yöntemdir. Hizmet sektöründe ülkemizde en çok kullanılan SERVQUAL yöntemi olmasına karşılık, SERVPERF algıladığı kaliteyi ölçmeye yönelik güvenilir bir ölçektir.

Günümüzde müşteri neyi, ne zaman ve ne şekilde, nasıl istediğini üretici ve satıcıya söyleyen bir güç durumuna gelmiş ve şimdi kendi özel ihtiyaçlarının tatminine yönelik olarak tasarlanmış mal ve hizmetleri talep etmekte ve kaliteli ürünlere yönelmektedirler. Terminallerin sunduğu hizmetin özellikleri anlaşılamadığı takdirde, müşterilerin sizden tam olarak ne istediğini ve hizmet kalitesini nasıl algıladıklarını fark etmediğiniz durumda; yüksek kaliteli müşteri hizmetleri etkinliklerini yürütemezsiniz.

Son dönemde, ulaşım sektöründe yaşanan gelişmeler rekabetin yoğunlaşmasına ve yolcu profilinde değişime yol açmıştır. Terminal işletmelerinin bu yoğun rekabet ortamında başarılı olabilmesi, değişen tüketici beklenti ve ihtiyaçlarının iyi anlaşılmasına ve karşılmasına bağlıdır. Yoğun rekabet ortamında müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakatini en iyi şekilde sağlayabilen işletmeler karlılıklarını sürdürebilmektedirler. Müşterilerin memnun olabilmeleri için öncelikle müşterilerin ne istediklerini bilmek ve onlara uygun hizmet ve stratejiler uygulamaktan geçmektedir.

Genellikle müşterinin belirli ürün veya hizmetleri tekrar tekrar satın alma niyeti veya davranışı oluşabilmesi için sunulan hizmetlerden müşterilerin memnun ayrılmaları gerekmektedir. Karayolu ulaşımını etkin bir şekilde kullanılması için terminaller kaliteli hizmetler sunarak hizmet kalitesini arttırmak zorundadırlar.

Karayolu yolcu taşımacılığı ve müşteri sadakatini oluşturabilen terminaller, hem günün şartlarında hem de gelecek dönemlerde, rekabet ettiği diğer ulaştırma sektörlerine göre önemli avantajlar elde etmektedir.

Araştırmaya katılan müşterilerin AŞTİ’nin hizmet kalitesiyle ilgili algılarına bakıldığında; en yüksek değerlendirme, “AŞTİ’de market ve restoranlara ulaşmak” ile en düşük değerlendirmeler ise “AŞTİ çalışan-

ları konularında çok bilgilidirler.” ve “AŞTİ çalışanları her müşteriyle tek tek ve kişisel olarak ilgilenirler.” şeklinde oluşturmaktadırlar.

Araştırmaya katılan müşterilerin yarısından fazlasını erkekler oluşturmaktadır. Yolcuların birçoğu gençlerden oluşmaktadır. Genç nüfusun fazla olmasının sebebi Ankara'nın başkent olması, büyük üniversitelerin varlığı ve gençlerin şehirlerarası seyahat etme istekleri gösterilebilir. Katılımcıların eğitim düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir. Buradan genç ve eğitim seviyesi yüksek olan katılımcıların büyük bir çoğunluğunu öğrenciler ve devlet memurlarının olduğu anlaşılmaktadır.

AŞTİ müşterilerinin demografik özellikleri ve karayolunu tercih etme nedenlerine göre, hizmet kalitesini belirleyen faktörleri farklı değerlendirdikleri tespit edilmiş olup; ancak cinsiyet ve yaş gruplarına göre farklılık olmadığı görülmüştür. Araştırma'da müşterilerin karayolunu tercih etme nedenlerine göre hizmet kalitesini belirleyen faktörlerinden ucuz ve güvenli olduğu için seçmektedirler. Ayrıca çalışmamıza göre, müşterilerin AŞTİ ile ilgili hizmet kalitesi algıları olumlu yöndedir. AŞTİ, literatüre göre kompleks yapıda bir terminaldir.

Bu sonuçlara göre şu önerilerde bulunulabilir;

Türkiye’de faaliyet gösteren terminallerin rekabette önde gidebilmek için hizmet kalitesini artırmaya yönelik çalışmalarını devam ettirmeleri ve araştırmadan elde edilen sonuçları izlemeleri önerilebilir.

Terminallerin hizmetlerinden faydalanan müşterilerin, sunulan hizmeti nasıl algıladığını öğrenmek amacıyla, belirli zamanlarda hizmet kalitesini ölçmelidirler. Böylece terminallerin mevcut hizmet kalite düzeyini öğrenmeyi ve kalitesini geliştirmesi açısından faydalı olacaktır.

Terminal işletmelerinin sundukları hizmetler insan gücüne dayalı işletmeler olduğu için, insana yani hem iç müşterilerine (personeline) hem de dış müşterilerine (yolculara) göre kendini şekillendirmesi gerekmektedir. Terminal hizmetlerinden faydalanan çalışanlara yönelik yapılacak çalışmalarda hizmet kalitesini belirleyen faktörlerin tespit edilmesi mümkün olacaktır.

tesini belirleyen faktörlerin tespit edilmesi mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdulrahman, M.Y. ve Ahmad, Z. (2003). “Farside Terminating Express Bus Terminal Kuala Lumpur Experience”, **Proceedings of the Eastern Asia Society for Transportation Studies**, Cilt:4, ss.160-177.
- Alan, Z. (2011). **AŞTİ Baş Müdürlüğü Müdür Yardımcısı**, Ankara.
- Alkoç, H. (2004). “Havayolu İşletmelerinin Hizmet Kalitesi Açısından Değerlendirilmesi Üzerine Bir Pilot Araştırma: Türk Hava Yolları Uygulaması”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Pazarlama Anabilim dalı, İstanbul.
- Ankara Şehirlerarası Terminal İşletmesi Baş Müdürlüğü, 2011.
- Aymankuy, Ş. Y. (2005). Konaklama İşletmelerinde Sendikaların Hizmet Kalitesine Etkileri, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 8 (14): 1-22.
- Baggs, S. C. ve B. H. Kleiner (1996), “How to Measure Customer Service Effectively”, **Managing Service Quality**, Vol:6, No:1,(36-39).
- Baş, T. (2001), Anket, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Bülbül, H. ve Demirer Ö. (2008). “Hizmet Kalitesi Ölçüm Modelleri SERVQUAL Ve SERPERF’in Karşılaştırmalı Analizi”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:20, s.s.181–198.
- Bozdağ, N., Atan M. ve Altan Ş. (2003). “Hizmet Sektöründe Toplam Hizmet Kalitesinin SERVQUAL Analizi ile Ölçümü ve Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama”, **6.Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu**.

- Brady, M. K ve J. J. Cronin ve R. R. Brand. (2002). "Performance Only Measurement of Service Quality: A Replication and Extension", **Journal of Business Research**, Cilt: 55, Sayı: 1, s.s. 17-31.
- Canoglu, M. (2008). "Otel Müşterilerinin İmaj Ve Hizmet Kalitesi Algıları İle Tekrar Satın Alma Davranışları Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Ciddi, K. (2005). "Kaliteye Farklı Bir Açıdan Bakış: Hizmet Kalitesi Neden ve Nasıl Ölçülür?", **Kalder Dergisi**, sayı: 93 (<http://www.kalder.org/page.asp?pageID=1250>), Erişim Tarihi: 28.11.2012.
- Cronin, J.J. ve Taylor, S.A. (1992). Measuring service quality: a reexamination and extension. **Journal of Marketing** 6: 55-68.
- Cronin, J.J., Jr. and Steven A. T. (1994). "SERVPERF Versus SERVQUAL: Reconciling Performance- Based on Perceptions-Minus-Expectations Measurement of Service Quality", **Journal of Marketing**, Cilt:58,No:1, s.s. 125-131.
- Cui, C.C., Lewis, B.R., Park, W. (2003), "Service quality measurement in the banking sector Korea", **International Journal of Bank Marketing**, Vol. 21 No.4, s.s.191-201.
- Çatı, K. (2003). "Ulaşım Hizmetlerinde Hizmet Kalitesi Ve Bir Uygulama", **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:27, No:1, s.s.121-134.
- Çatı, K. ve Ağraş S. (2007). "Hizmet Kalitesi Ölçüm Teknikleri", **Toplam Kalite ve Stratejik Yönetimde Yeni Eğilimler**, editör: Said Kınır, Gazi Kitabevi, Ankara
- Çatı, K. ve Koçoğlu C. M., (2008). "Müşteri Sadakati İle Müşteri Tatmini Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 19, s.s.167-188.
- Çatı, K. ve Yıldız S.. (2005), "Şehirlerarası Otobüs İşletmelerinde Hizmet Kalitesinin Ölçülmesi ve Bir Uygulama", **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 23, Sayı: 2, s.s. 121-144.
- Duman, T., Ayduğan P. ve Koçak G.N. (2007). "Karayolu Taşımacılığı Hizmetlerinde Hizmet Kalitesi, Müşteri Değeri, Müşteri Memnuniyeti ve Müşteri Sadakati İlişkileri", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:9, Sayı:1.
- Eleren, A., Bektaş, Ç. ve Görmüş, A. Ş. (2007). Hizmet Sektöründe Hizmet Kalitesinin Servqual Yöntemi ile Ölçülmesi ve Hazır Yemek İşletmesinde Bir Uygulama, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, 44 (514): 75-88.
- Eleren, A. ve Kılıç, B. (2007). Turizm Sektöründe Servqual Analizi ile Hizmet Kalitesinin Ölçülmesi ve Bir Termal Otelde Uygulama, **Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, IX (1): 235-263.
- Ghobadian, A., Speller, S. ve Jones, M. (1994). Service Quality: Concepts and Model, **International Journal of Quality and Reliability Management**, 11 (9): 43-66.
- Gromule, V. (2008). "Quality Of Service At The Riga Coach Terminal", **Transport and Telecommunication**, 2008, Volume 9, No 4, ss. 22-31.
- Göndelen, D. (2007). "Öğretmenevlerinde Hizmet Kalitesi, Müşteri Tatminin Ölçülmesi Uygulaması Ve Müşteri Tatminin Araştırmaya Yönelik Bir Eğitim Modeli", **Doktora Tezi**, Gazi

- Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Eğitim Anabilim Dalı, Ankara.
- Haldenbilen, S. (1996). "Denizli-İzmir Arasındaki Yük Taşımacılığının Konteynerleşebilirliğinin Araştırılması Ve Denizli Konteyner Kara Terminali Planlaması", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İnşaat Mühendisliği Anabilim Dalı, , Denizli.
- Hanaoka, S. ve Qadir M.F. (2006). "Determination Of Bus Transit Service Quality In Bangkok From Passengers' Perspective", **22nd ARRB Conference – Research into Practice**, Canberra Australia, ss. 1-15.
- Hemedoğlu, E. (2010). "Toplu Taşımacılık Sektöründe Hizmet Kalitesini Ölçme: Algılanan Hizmet Kalitesi ve Müşterinin Arzuladığı Hizmet Kalitesi Üzerindeki Etkileri", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Juran, M. J., Godfrey, A. B., Hoogstoel, R. E. ve Schilling, E. G. (1999). *Juran's Quality Handbook. (Fifth Edition)*. New York: McGraw Hill.
- Kara, H. (1998). "Otobüs İşletmelerinin İşletme İşlevlerini Uygulama Başarısı Üzerine Bir Araştırma", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme (Yönetim ve Organizasyon) Anabilim Dalı, Kütahya.
- Karaahmetoğlu, H. (2008). "Havayolu İşletmelerinin Hizmet Kalitesi Açısından Karşılaştırılması", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Pazarlama Anabilim Dalı, İstanbul.
- Karagülle, A.Ö. (2007). "Taşımacılık Sektöründe Havayolu ve Karayolu İşletmeleri-nin Karşılıklı Beklentileri Ve Bir Entegre Yolcu Taşımacılığı Modeli Önerisi", **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim Organizasyon Bilim Dalı Doktora Programı, İstanbul.
- Kesikbaş, E. (2006). "Havaalanı Terminal İşletmeciliği Ve Konya Havaalanı Uygulaması", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Kütahya.
- Koçbek, A.D. (2005). "Yiyecek İçecek Sektöründe Hizmet Kalitesi Ve Müşteri Memnuniyeti: Etnik Restoranlara Yönelik Bir Araştırma", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Koçoğlu, C.M. (2009). "Hizmet Kalitesinin Müşteri Sadakati Üzerindeki Etkisi Ve Beş Yıldızlı Bir Otel İşletmesinde Uygulama", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Düzce
- Kurnaz, A. (2011). "Yiyecek İçecek İşletmelerinde Hizmet Kalitesinin Ölçümü: Marmaris Örneği", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm ve Otel İşletmeciliği Anabilim Dalı, Muğla.
- Murat G. ve Çelik N. (2007). Analitik Hiyerarşi Süreci Yöntemi İle Otel İşletmelerinde Hizmet Kalitesini Değerlendirme: Bartın Örneği, **Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 3, Sayı:6, s.s. 1-20.
- Nadiri, H. ve Hussain, K. (2005). "Perceptions of Service Quality in North Cyprus Hotels", **International Journal of Marketing**,17(6): 469-480.
- Özveren, Y. S. (2010). "Müşteri Memnuniyeti Ve Hizmet Kalitesi İlişkileri: Mersin

- İlindeki Dört Ve Beş Yıldızlı Oteller Örneği", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Paylan, M. A. (2007). "Algılanan Hizmet Kalitesi, Müşteri Değeri ve Müşteri Tatmininin Davranışsal Niyetler Üzerine Etkisi (Karayolu Ulaşım Sektöründe Bir Araştırma)", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Eskişehir.
- Parasuraman, A. ve Zeithaml, V.A. ve Berry, L. (1985). "A Conceptual Model of Service Quality and Its Implications for Future Research", **Journal of Marketing**, Cilt:49, s.s. 41-50.
- Parasuraman, A. ve L.Berry ve V.Zeithaml. (1991). "Refinement and Reassessment of the SERVQUAL Scale", **Journal of Retailing**, Cilt; 67, No:4.
- Tanaboriboon, Y., Anh Trinh T. ve HUNG Bui Q. (2005). "Analyzing Of Bus Service in Hanoi, Vietnam", **Proceedings of the Eastern Asia Society for Transportation Studies**, Vol. 5, pp. 352 - 362.
- Türk, Z. (2009). "Denetim Firmalarının Sunduğu Hizmet Kalitesi, Müşteri Tatmini Ve Sadakati: Servperf Ölçeği", **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 18, Sayı 1, s.s. 399-416
- Yıldız, O. (2011). "Hizmet Kalitesinin Ölçülmesi ve Havayolu Yolcu Taşımacılığı Sektöründe Karşılaştırmalı Uygulanması", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Yıldız, O. ve Erdil T.S. (2011). "Measuring service quality and a comparative analysis in the passenger carriage of airline industry", 7th International Strategic Management Conference, **Procedia Social and Behavioral Sciences** 24, s.s.1232-1242.
- Zhou, L. (2004), "A Dimension- Specific Analysis of Performance-Only Measurement of Service Quality and Satisfaction in China's Retail Banking", **Journal of Service Marketing**, Vol: 18, No:7, (534-546).
<http://www.asti.com.tr> (15.01.2013).

DELİ DUMRUL ve İBRAHİM PEYGAMBER HİKÂYELE- RİNDE ALTERNATİF VARLIK ALANI TANIMI ve ÇAĞIN ALAN PROBLEMİNE TÜRKLERE ÖZGÜ BİR TEKLİF¹

İmran Gür*

ÖZ

Türkler, yeryüzünün işleyişine müdahale eden fakat insana müdahale etmeyen bir yeryüzü modelinin mucididirler. Türk medeniyetini oluşturan tüm diğer unsurları etrafında toplayan ve Türklerin en eski yaşama biçimi olan “töre” kavramında sembolleşen bu teklifte, postmodern çağın en önemli meselelerinden biri olan “alan problemi” Türk düşüncesinde özgün bir bakış açısıyla çözümlenmiştir. Bu bakış açısının temelinde “yasa” ya da “töre”, denilen insanlar arası ilişkileri düzenleyen kamu hukuku bulunmaktadır. Yöneten, yönetilen ilişkisinden başlayarak tam bir eşitlik ve düzenin adaletle devamına dayanan yasa, (töre), etiği insanlar arası ilişkilerde etkin faktör olarak tanımlamakta ve uygulanmasında toleransı reddetmektedir. Bu etiğin açık göstergesi olan “töre”, Türklerin kendilerine özgü inanç, insan ve yaşam ilişkisi modelinden kaynaklanan işlevsel etikdir. Türklerin dışındaki medeniyetlerde insanın kendi doğasına müdahale anlamına gelen, yine bu medeniyetlerin tamamında sınıf düşüncesini yaratan özsel etiği kamu hukukunun dışında bırakan bu teklif tarihte sadece İbrahim’in alan tanımıyla özdeşleşmektedir. Özsel etik, insanın “özel varlık alanı”nın kamu hukukuna açılması, belirli bir inanç ya da düşünce sisteminin kamusal alanda insanın somut varlığının üstünde ve üzerinde tanımlanmasıyla oluşturulan kamu hukuku modelidir. Tarihte ve bugün sınıf düşüncesini yaratan eşitlik dengesinin, adaletin sağlanmasının mümkün olmadığı bu kamu hukuku modeli Türklerin dışındaki medeniyetlerin hemen tamamında karşımıza çıkmaktadır. Türk medeniyet ve tarihini diğer medeniyetlerin yeryüzü modelinden ayıran özsel etik işlevsel etik ayrımının en iyi örneği Dede Korkut Hikâyeleri arasında yer alan Deli Dumrul hikâyesidir. Deli Dumrul’un özsel alan arayışı ile örtüşen tarihteki diğer örnek ise İbrahim’in özsel alan arayış ve tanımını ortaya koyan hikâyesidir. Deli Dumrul ve İbrahim hikâyelerindeki özsel alan işlevsel alan tanımıyla insanın varlık alanı problemi insanlığın geçmişten bugüne kadar devam eden yaygın uygulamalarının dışında orijinal biçimde ortaya konulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Özsel etik, İşlevsel etik, varlık alanı problemi, Deli Dumrul, İbrahim

¹ Makale günümüzde “multidisipliner” ya da “disiplinlerüstü” kavramıyla ifade edilen bilhassa postmodern bilim alanı tanımlamalarında “üst okuma” kavramına dayandırılan disiplinlerüstü bilim düşüncesi göz önünde bulundurularak yazılan makalelerin ilk örneklerindendir. Fakat makale alanına giren, tarih, felsefe, edebiyat, teoloji, antropoloji ve sosyolojinin “bilginin bilgisi” teklifiyle ortaya konulduğu “üst okuma”nın bir adım ilerisini ifade eden bu anlamda “bilginin bilgisinin” ortaya konulduğu yeni bir “bilgi alanı” teklifini de ifade etmektedir. Bu nedenle makalenin kaynakçası kendi tezinin temel kavramları çerçevesinde ve alanların bilgisinin sonuçlarının tartışıldığı dolayısıyla alt basamağını oluşturan bilgi alanlarına yönelik sorgulamaların tartışıldığı bir zemine oturtulmuştur. “bilginin bilgisi” bu anlamda disiplinlerin ortaya koyduğu sonuçların bir üst bilgi basamağından ve bu bilgi basamağının bilinciyle okunmasını zorunlu kılmaktadır. Buna göre “disiplinlerarasıcılık” “bilginin bilgisinin zemini oluşturmaktadır. Bu anlamda makale metodolojik anlamda bir “bilginin bilgisi” alanını ifade etmektedir. Yine buna göre makalenin temel tezini oluşturan “edebi metin ve vahiy metni” ilişkisinin zemini durumunda bulunan bilinç alanına göre “yaratılmış metin” bilginin bilgisini çözümlemek için bilginin ulaştığı son sınırı ifade etmektedir. Buna göre insan bilincinin son çözümleme noktası yaratma –metnin- kendisidir. Metin dayanağını diğer tüm disiplinlerden alan bir üst bilinci ifade etmektedir. Dolayısıyla metnin çözülmesi –Deli Dumrul, İbrahim Hikâyesi, Vahiy metni” insan bilincini oluşturan bilgi basamaklarının ve bu basamakların ortaya koyduğu sonuç değerlerinin bilinmesini gerekli kılmaktadır. Bu anlamda “bilginin bilgisi” bilimsel bilginin nihai hedefi konumundadır.

AN INDIGENOUS OFFER OF THE TURKS FOR THE TIME'S AREA PROBLEM AND THE DESCRIPTION OF THE AREA OF THE ALTERNATIVE ASSETS IN THE IBRAHİM PROPHECY AND THE DELİ DUMRUL STORIES

ABSTRACT

The Turks are the inventors of a model of the universe that interfere in the functioning of the Earth but does not interfere in human. The form of the Turkish civilization that had been gathered around of all the other elements and the Turks most ancient way of the life was the "Customs" which was symbolized the concept of this proposal and as one of the most important issues of the postmodern life, is "The area problem" that had been analyzed from the perspective of the original Turkish thinking. On the basis of this perspective, there are the public laws that had been called as the "Law" or the "Customs" that was regulating the relations between the people. The commencing from the relations of the governing and the managed is based on the order of justice and the full equality and the continuation of the "Law" and the "Customs" ethics are being the active factors and to identify the relations between the people and on the implementation to reject the tolerance. The "Law" and the "Customs" are the clear indication of the functional ethics of the Turks and was born in their own faith and from the life model of their relationship between the human. In the civilizations of other than the Turks, which means that to intervene in the human's own nature and again, in all of these civilizations essentially had created the idea of the self-ethics class, which offers to exclude it from the public laws, thus the definition of encompasses only with the Ibrahim's area definition in the history. The self-ethics is to open the man's "self assets area" to the public laws, in a particular belief or in a system of thoughts on the public sphere personality and over on the concrete existence of the human and is a public law model of the definition of the created. In the history and even at the present, the provisions of justice is not making it possible to create the idea of the class balance equation by this model of the public laws and it emerges in almost of all the civilizations other than the Turks. The Deli Dumrul story, which had been existed in the Dede Korkut Stories proves that the Turkish civilization and the history is a model to the other civilizations of the universe on the separation of the functional ethics and the self-ethics. The another example in the history is laying down in the definition of the story of the Deli Dumrul's search of his self-area is encompasses with the quest of the Ibrahim's self-area search. By the definitions of the functional area and the self-area in the Deli Dumrul and in the stories of Ibrahim is laid down in the original format of the problem of the human being's assets area, along the history of mankind of which is in continuing upto the date besides the common practices.

Keywords: Self-ethics, functional-ethics, assets area problems, Deli Dumrul, Ibrahim

*Yard.Doç.Dr., Namık Kemal Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/ iletisim@imrangur.com

GİRİŞ

Dede Korkut Hikâyeleri, mitolojik destan devrinden halk hikâyesine geçişi temsil eden Türklere özgü en eski yaşama biçimi ve düşüncesinin İslam medeniyeti dairesine girdikten sonra yeni dini anlama ve yaşama biçimleriyle birleştiği özgün tavrın ifadesidir. (Ergin, 2011: 9) Bu anlamda Dede Korkut Hikâyeleri, Türkler'in İslam Medeniyeti dairesine girmeden önce sahip oldukları yaşam biçimiyle İslam'ın Türklerce yaşanma biçimini orijinal haliyle ortaya koymaktadır. Bu orijinallik, Türkler'de daha sonra başka medeniyetlerin bilhassa hermetik düşüncenin İslamı da etkisi altına alan ve yeryüzü düzenini "özel etik" kavramı etrafında biçimlendiren etkisi altında değiştiğini, bugüne kadar gelen inanç, toplum, fert tanımının bu değişimle birlikte öteki medeniyetlerle ortaklaştığını göstermektedir. Osmanlı İmparatorluğunda -bilhassa başlangıç döneminde- ahi-evran geleneğinde devamlılık gösteren ve kendilerine özgü bir etik anlayışını ifade eden "işlevsel etik, özel etik"¹ ayrımı

¹ Etik bir varlık olarak insan en geniş anlamıyla bir ereğin gerçekleştirilmesinde belli tarzlar da eylemlerde bulunabilme kapasitesi ve yeterliliği -erdem- olarak tanımlanabilir. (Geniş bilgi için bakınız. Ahmet, Cevizci, *Etige Giriş*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul: 2008) Diğer taraftan makale, belirli tarihsel dönemlere özgü insan bilinci, "etik belirlenimcilik" Geniş bilgi için bakınız. Doğan, Özlem, *Etik Ahlak Felsefesi*, İnkılâp Yayınları, İstanbul: 2004.) açısından belirli dönemlerin etik belirlenimciliğini o döneme özgü insan bilinci karşılığında yaygın ve genel kanaati ifade eden "etik belirlenimcilik" çerçevesinde tarihsel insan bilinçlerini mitolojik, skolastik ve ideolojik etik adlandırmasıyla ortaya koymaktadır. Makalede ortaya konulan işlevsel ve özel etik kavramları ise yazarın orijinal tanımlamalarını ifade etmektedir. Etigin özel ve işlevsel olarak adlandırılması bugüne kadar ayrımı yapılmamış orijinal etik tanımı ve alanı teklifidir. Buna bağlı olarak makalede tartışılan varlık alanı problemi insan felsefesinin insanın varlık nitelikleri olarak kabul ettiği yapıp eden, değerleri duyan, tavır takınan, önceden gören, belirleyen, isteyen, özgür, tarihsel, ideleştiren, kendisini bir şeye veren, çalışan, eğiten ve eğitebilen, devlet kuran, inanan, sanatı yaratan, konuşan, biyopsişik bir varlık olarak tanımlanan insan özelliklerini temel almaktadır. (Geniş bilgi için bakınız: Takiyeddin, Mengüşoğlu, *İnsan Felse-*

Türkleri kendileri dışındaki medeniyetlerin hemen tamamından ayıran bir insan, toplum ve yeryüzü düzeni düşüncesidir. Türklere özgü yaşama, inanma ve düşünme biçiminin temelini oluşturan² "işlevsel etik-özel etik"

fesi; Remzi Kitabevi, İstanbul:1998) Makalede akıl, irade, inanç, sosyal konum ve benlikten oluşan bir varlık alanı olarak tanımlanan insan, etik bir varlık oluşunun problemlerinin üzerine kurulduğu değişmeyen yapısıyla tespit edilmiş özel ve işlevsel etik kavramları da insanın bu beş temel varlık alanı niteliğine dayandırılmıştır. Dolayısıyla insanın varlık alanı tanımıyla etik arasındaki yakın ilişkiye bağlı olarak insanın varlık alanı problemi de makalede orijinal bir tanım, tasnif ve teklifi ifade etmektedir.

² Makalede sözü edilen "Türkler'i kendileri dışındaki medeniyetlerden ayıran" ifadesinin dayanağı makalede sırasıyla mitolojik, skolastik ve ideolojik bilinçlerle onların sonucu ve devamı olması "özel etik"i insanın varlık alanı tanımının merkezine yerleştirmesiyle ilişkilendirilen liberalist etiğe kadarki medeniyetlerde mitolojik bilinçten itibaren takip edilen sosyal, siyasi, ekonomik ve etik yapılanmadır. (Geniş bilgi için bakınız. Hegel, Köle Efendi Diyaloğu ve F. Fukuyama, tarihin Sonu, Simavi Yayınları: İstanbul: 1993) kavramıyla ifade edilen varlık alanının tek bir bilincin karşılığı olacak biçimde tarihsel süreç içerisindeki devamlılığıdır. Bu yapılanma makalede ortaya konulduğu gibi, yalnızca Türkler'de karşımıza çıkan özel etik işlevsel etik ayrımı ve onun da dayanağı konumunda bulunan yeryüzüne müdahale eden fakat insana müdahale etmeyen tutumlarının sonucudur. Dolayısıyla yargı temel dayanağını tezinin gerekçesini oluşturan ilkçağdan bugüne devam eden medeniyet tarihi içinde özel etik ve işlevsel etigin uygulanmasına ve insan bilincinin temel sınıflandırmasına dayandırmaktır. Genel ve yaygın bir kanaat olarak kabul edilen Türklerde sınıf kavramının toplum yapısında bulunmaması bu durumun sonucu ve açık göstergesi konumundadır. Bu konuda ne yazık ki insan bilinçlerinin bir üst bilgi çerçevesinden tarihsel bir karşılaştırmasının yapılmamış olması, tarihin kısmi karşılaştırmaların üstünde bir "dünya medeniyetler tarihi"ne duyulan büyük ihtiyacı ortaya koymaktadır. Bununla birlikte makalede söz konusu edilen ve "ahi-evran" etiği çerçevesinde somutlaştırılan sosyal yapılanmanın ve uluslar arası bir medeniyet olma din, dil, ırk farkı gözetilmeksizin- modelinin en önemli temsilcisinin Türk Medeniyetleri olduğu -Selçuklu ve Osmanlı İmparatorlukları başta olmak üzere-

ayrımı Türkler'in sonradan diğer medeniyetlerin etkisiyle "özel etik" tutumunu benimsemeleriyle bugün yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaktadır. Temelinde yeryüzüne "düzen getirme" fikrinin (Ögel, 2006: 24) bulunduğu yeryüzüne müdahale eden fakat insana müdahale etmeyen bir yeryüzü düzeni bilincinin bulunduğu işlevsel etik ağırlıklı bu düzen dayanağını insanın somut gerçekle kurduğu ilişkiden almaktadır.³ Türklerin "göçebe-

bilinen bir gerçektir. Bu nedenle söz konusu yargı ideolojik bir yaklaşımı değil fakat tarihsel bir gerçeği –özel etik işlevsel etik çerçevesinde- ifade etmektedir. (Geniş bilgi için bakınız: Ziya Gökalp, Türk Medeniyeti Tarihi, Toker Yayınları, İstanbul: 1995 ve –bilhassa yeniçağdan günümüze kadar- Servet Tanılı, Uygarlık Tarihi, Adam yayıncılık, İstanbul: 1999 ve –bilhassa mitolojik bilincin oluşumu için- İsmail Güven, Ümit Akagündüz, Uygarlık Tarihi, Seçkin Yayıncılık, İstanbul: 2010)

³ Yeryüzüne müdahale ile insana müdahalenin birbirinden ayrılmasının mümkün görülmediği tarihsel ve bugün bilinen tek yöntem olan insanın varlık alanının özel etikle işlevsel etiğin birbirinin yerine ve birbirini karşılayacak şekilde kullanılmasından kaynaklanan tanımı makalenin temel tartışma konusunu oluşturmaktadır. Özel etik ve işlevsel etikten her birinin tek belirleyici olduğu düzenlerde bu ayrımı yapmak mümkün olamadığı için insan bu alanlardan biriyle sınırlanmış, her ikisinde de varlık alanı ötekiyle ilişkisine göre temellenmiş olmaktadır. Yeryüzüne müdahale yalnızca Türk kültür, medeniyet, düşünce ve yaşam biçiminde birbirinden ayrılmış dolayısıyla insanın varlık alanı tanımı özel ve işlevsel olarak birbirinden ayrılmış bulunmaktadır. Bu anlamda yeryüzüne müdahale Türkler'de hâkimiyet kurma, yeryüzüne hâkim olma, devletleşme, düzen getirme düşüncesinin en eski Türk belgelerinde ve uygulamada Türk düşünce ve yaşamında karşılık bulan yönetim biçimi ve bu biçimin kapsadığı tüm dünyayı ifade eden Türklerle özgü tutumdur. Fakat sistem, düzen ya da devlet kurma düşüncesi insanı devletleştirme ya da insanı biçimlendirme iddiasına ve sistematığına dönüşmemektedir. Buna göre özel etikle işlevsel etiğin tek belirleyici olduğu öteki medeniyetlerin hemen tamamında karşımıza çıkan yeryüzüne müdahaleyle birlikte insanın özel alanına ve varlığına müdahale Türklerle özgü yaşama biçiminde yer almamaktadır. Türk medeniyet, kültür ve düşünce hayatı birbiriyle çelişen yeryüzüne müdahale fakat insana müdahale etmeme tutumunu makalede ortaya konulan insanın varlık alanı problemine bakış açılarındaki orijinal tutumla çözümlenmiş olmaktadır. Bu da göstermektedir ki insanın varlık alanının ötekiyle ilişkisi ve ötekiyle ilişkisinin bir merkez özel alan etrafında biçimlendiği tutum, köleşme ve ötekileş-

lik" olarak ifade edilen ve topluluk bilincine dayanan yaşam biçiminde insan varlığını somut işlevselliğinden almakta, yaşamını somut varlıklarla kendi varlığı arasında kurduğu doğrudan ilişki üzerine kurmakta, yaşamla insan arasındaki ilişki insanın somut işlevselliği nedeniyle aracısız gerçekleşmektedir. Bu durum Dede Korkut hikâyelerinde yapılan somut bir işe, gösterilen bir davranışa göre isim alma geleneğinin (Ergin, 2011, 54) gerekçesini oluşturan yaşam biçimini ortaya koymaktadır.

Türk Medeniyetinde İşlevsel etiğin özel etiğe göre öncelenmesinin ve birbirinden ayrılmasının dayanağını aynı yaşam biçiminin gereği ve doğal sonucu olarak insanı öncelikle toplumsal bir varlık olarak insanın sosyal konumunu da somut bir işleve göre tanımlamaları oluşturmaktadır. Topluluğu bir arada tutan temel unsur ve toplumun devamlılığının, bir aradalığının ifadesi olan "töre" (Tutar, 2002: 27) varlığını somut yaşamdan, insanın somut işlevselliğinden –varlık alanı- almaktadır. Bu tutumun ortaya çıkardığı en önemli sonuç ise insanın varlığının işlevselliğiyle kurduğu ilişkiye bağlanması, ortaya çıkan kanunların –töre- insanlar arası ilişkileri ötekine faydalı ya da zararlı olma durumuna göre fayda ve zararı ise kişinin kendi somut işlevselliğini yerine getirdiği alana özgü vazifeye göre belirlemesidir. Varlığını somut işlevsellikten alan vazife alanı, kişinin ötekinden ayrılan varlık alanı olarak ortaya konulmakta ötekinin bu alana müdahalesi kişinin somut varlığına yani işlevselliğine müdahale anlamına gelmekte suçun tanımı bu sisteme göre yapılmaktadır. (Cin, 1989; 207) İnsanın varlık alanı somut işlevsellikle belirlendiği için eşitlik kaçınılmaz olmakta, sınıfların doğması engellenmekte, kendi alanında görevini en iyi yapan öne çıkmakta böylece en iyi ile en faydalı aynı anlam-

menin, ötekileşme ve köleşme ise merkezde bulunan hâkim unsurun insanların özel alanına müdahalesiyle onları kendisine göre biçimlendirmesinin gerekçesidir. Buna göre Türklerde yeryüzüne müdahale kavramı "karışıklık ve kargaşayı yok etme, ona düzen getirme" düşüncesi üzerine kurulmuş olmakta, kargaşaya neden olan başkalarına zarar verecek –işlevsel alanın ihlali- hareketlerin dışında insan özel alanında kendi özgünlüğü içinde yaşama olanağına sahip olabilmektedir.

da birleşmektedir. Faydalı ve iyi, yaşam somut verilere dayandığı için toplumu ileri götüren, sürekli değişime ve ilerlemeye imkân veren bir sistem yaratmaktadır. Topluluğun devlet olabilmesi ve varlığını devam ettirmesinin “töre”ye bağlanmasında, topluluk dağıldığında milletin; millet dağıldığında devletin ve devlet dağıldığında da insan varlığının yok olacağı düşüncesi hâkimdir. (Niyazi, 1993: 40) Töre, kavramı kişileri değil, topluluğun bütünü bir arada tutmayı hedeflediği ve topluluğun dışına çıkanların mevcut yaşam koşulları içinde varlıklarını devam ettirmelerinin mümkün olamayacağı düşüncesi Türkler’de kamu hukukunun kişisel alanla öncelikli (Koca, 2002: 46) olmasını ve birbirinden ayrılmasını gerekli kılmıştır.

Kutadgu Bilig’de eşitlik, iyilik, doğruluk, adalet (Yusuf Has Hacı, 1986: 137) temel nitelikleriyle ortaya konulan Türklere özgü bu sistemin yüzyıllarca devam edebilmesi ve varlığını koruyabilmesinin nedeni insanın varlığının somutluğundan beslenmesi, yaratılmış gerçeğin somut gerçekle yer değiştirmesine imkân verilmemesidir. Bugünkü kamu hukuku modeli olan liberal etiğin uygulanmasında karşılaşılan başarısızlığın nedeni de Türklere özgü evren modelinde açıklık kazanmış olmaktadır. Liberal etik insanı işlevine göre tanımlarken işlev insanın somut varlığına değil, özsel niteliklerinin tümel niteliğine yani tanımlanmış yüksek insan idealine göre yapılmakta insanın sosyal konumuyla özsel alanı arasındaki ayrım sosyal konumun her şey ve merkez olduğu durumu yaratmaktadır. (Vergara, 2006: 179) Dolayısıyla insanın somut varlığı sosyal konum alanından silinmekte onun yerine somut varlığın somut gerçekliğinden beslenmeyen bir özsel tanım üzerinden sahip olduğu işlev (Bauman, 2011: 92) özsel varlığının somut durumunu belirlediği karmaşayı ortaya çıkarmaktadır. Bu durum çağın en önemli problemi mahiyetindeki alan karmaşasının nedeni- dir.⁴ Buna göre, Kutadgu Bilig’te ortaya konu-

bilinen yaygın adıyla kaos olarak ifade edebileceğimiz alan problemi üç varlık alanının birbirinin yerine geçmesi, birbiriyle karışması ve insanın kendi varlık alanını terk etmiş olması temeline dayanmaktadır. Buna göre, kaos üç boyutlu bir karmaşadır. Birinci boyutunda insanın zihinsel varlık alanıyla bedensel varlık alanı arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanan teknolojik süreçlerin desteklediği bir sürecin sonucu olarak zihinsel olarak her yerde olabilen fakat bedensel varlığına yabancılaşmasından kaynaklanan beden-zihin uyumsuzluğu – karmaşası- vardır. Kaosun asıl nedeni olan ve insanın varlık olarak belirli bir özsel alan tanımının –zihinsel potansiyelinin- yarattığı ideal varlığa dönüşümünü ifade eden, sürecin yaygınlaştırmasıyla insanın özsel niteliğinin değiştirilmesine, yeniden kurulmasına dayanan bu karmaşa kendisini liberalist etikte eşitliğin özsel alanların eşitliğine göre tanımlanması biçiminde ortaya koymaktadır. Bunun somut göstergesi, idealize edilmiş bir özsel alan tanımının verilerinin kişinin somut varlık alanı olan işlevsel alana hâkim kılınması böylece insanın varlık alanının işlevselliğinin belirli bir özsel tutuma göre tanımlanması bunun sonucu olarak da kişinin “sosyal konum” a sıkıştırılmasıdır. Bu tavırda sosyal konum kişinin tek varlık alanı konumuna yerleşmekte bu alan belirli bir merkezin idealize ettiği özsel alan tanımına göre biçimlenmekte kişinin yalnızca işlevini ifade etmesi gereken sosyal konumu özsel alanıyla birleşmektedir. Bu birleşme sonucunda insan kendisini yalnız ve ancak belirli bir merkezin özsel alan tanımıyla somut varlık olarak ortaya koyabilmekte, bu nedenle hızla hâkim unsur lehine ötekileşmekte, köleleşmektedir. Bu durum öznenin merkezsiz doğası ve süreçle ilişkisi nedeniyle içinden çıkılmaz boyutlara ulaşmış bulunmaktadır. Çağın alan probleminin ikinci boyutunda temel dayanağını insanın bu tarz tanımından alan ve bu tanım ve sürecin doğal sonucu olan “hibritlik” kavramı yer almaktadır. Uluslarüstü kimliğin ifadesi olan hibritlik, zihinsel olarak bir üst kimliği karşılarken üst kimliğin somut verilerini ihtiva eden yerellik kendisini ideolojik ve skolastik bilinçlere –milliyetçilik ve cemaatleşme- geri dönüş hareketinden beslenmektedir. Zihin-beden uyumsuzluğunun uluslar arası boyuta –topluluk bilincine yansması –tam tersi de doğrudur-, oradaki karşılığı konumunda bulunan bu uyumsuzluk temelde ideolojik ve skolastik bilinçlerle yaşamaya devam eden unsurların uluslarüstü bir büyük bilinç tarafından kurulmasına, yönetilmesine ve biçimlendirilmesine imkan vermekte böylece uluslarüstü bir bilinmeyen kimliğin –belirsiz merkez fakat hâkim unsur- idealize ettiği üst yapı ideolojik ve skolastik tutumun doğasında bulunan özsel alanın topluluk bilinciyle tanımlandığı yapıyı tek özsel alan tanımı olarak kabul ettirmektedir. –entegrasyon- Burada insanlığın tanımı uluslarüstü alanla –hibritlik- ulu-

⁴ Alan problemi ya da alan karmaşası, adı postmodern özne olan günümüz insanının öznelitliklerinin belirlenmesinde “insanın varlık alanının” tanımlanmasından başlayarak bu öznelitliklere göre bir sistem –liberalist etik- içinde yaşamasından kaynaklanan çağın en önemli problemidir. Karışım, karmaşa ya da

lan eşitlik ve ancak eşitlikte mümkün olabilecek adalet kavramının hak için yalnızca insan olmayı yeterli kabul eden anlayışı “özel etik”in sınıfsal düzeninin hâkim olduğu skolastik ortaçağ düşüncesinden de insanı uzak bir ideale dayandırarak somut alanını bununla sınırlayan ideolojik etikten –modern etik– de (Vergara, 2006: 72) ileride bir modeldir. Türkleri İslam dairesi içindeki diğer medeniyetlerden de Hristiyanlık ve Museviliğin dayandığı ve sonradan aynı etkinin altına girmesiyle Türkler’de de değişikliğe uğrayıp bugüne kadar varlığını devam ettiren liberal etikten de ayıran “işlevsel etik-özel etik” ayrımının en iyi temsil edildiği örnek ise Deli Dumrul hikâyesidir. Deli Dumrul hikâyesinde bu iki alanın birbirinden nasıl ayrıldığı ortaya konulmakla kalmamakta aynı zamanda yeryüzüne, insana, topluma ve inanca iki farklı bakış açısının varlığına tanıklık edilmiş olmaktadır. Buna göre

sal ve dinsel alanlar arasındaki efendilik kölelik karmaşasıdır. Bu karmaşa zihinsel varlık alanıyla somut varlık alanı arasındaki uyumsuzluğu, kitlesel düzeyde temsil etmekte, kişi, bilmediği bir süreçte, varlığını ötekine bağlamakta, özel alanı kurulmuş bir yapı arzutmekte ve hızla ötekileşmektedir. Kaosun üçüncü boyutunda alan karmaşasının son noktasını aynı sürecin sonucu olarak öznenin “taptığını kuran, kurduğuna tapan” açık yapısında, yarattığı hakikatle ilişkisi bulunmaktadır. Hızla bir ötekileşme sürecine giren ve ötekileşmiş bir merkez birlik etrafında bir araya gelen insanlığın özel alanı ötekileştiği için makalemizin ana eksenini oluşturan varlık alanı tanımında ortaya konulduğu gibi sürecin tanrısına tapan insan konumuna yerleşmesi nedeniyle özel alanın tanrısal temsili sorununu ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla insanın varlık alanını, yaratıcının varlık alanını sürecin kurduğu tanrı lehine onun temsiline –aracı devretmekte bu da insanı varlık olarak köle, yaratıcıyı kurulmuş yeryüzü tanrısı ve temsilciyi –sürecin temsili kaçınılmazdır- özel alanın yetkilerinin devredildiği bir mutlak güce dönüştürmektedir. Buna göre, insanlık, tarihsel örneklerinin hemen hemen aynısı olacak biçimde –yalnızca kapsam farkı vardır çünkü sorun bölgesel değil, küreseldir.- hakikatle ilişkisini sürecin kurduğu bir tanrıya tapıyor olmakla sınırlamış dolayısıyla kurulmuş bir tanrı etrafında birleşmiş olmaktadır. Bu durumda “alan problemi”, insanın varlık alanı, yaratıcının varlık alanı ve “sürecin kurduğu yaratılmış yeryüzü tanrısının” –temsilci efendibirbirine karıştığı bir varlık alanı problemi biçiminde ifade edilecek cinsten bir açmazın adıdır. ((Geniş bilgi için bakınız. Gür, Kaynakça’da gösterilen makaleler.)

ferdin toplum içindeki varlığını “özel alan”ına; “özel alanı” genel ve yaygın kanaate ya da belirli bir inanma biçimine göre tanımlayan medeniyetler ve onların etiğini belirleyen tutum ile insanı işlevselliğine göre tanımlayan medeniyetlerde insanın varlık nitelikleri farklı özellikler göstermektedir.

1. İşlevsel Etik ve Varlık Alanı Problemi

İnsanın varlık alanını belirleyen temel nitelikleri olan akıl, irade, inanç, benlik ve sosyal konumdan en dışarıda yer alan sosyal konumdur. Sosyal konum, insanın ötekilerle ilişki içinde olduğu durumunu ve özel alanını “benlik” konumunda ortaya koyduğu alanı ifade etmektedir. Dolayısıyla insanın varlık olarak mevcudiyetinin ötekilerce kabul gördüğü ya da reddedildiği, sınırı ötekilerin varlığıyla belirlenmiş varlık alanı konumunda bulunmaktadır. Bu nedenle sosyal konum alanı kamusal alan dediğimiz kamu hukukunun alanına girmekte kişinin somut varlığıyla somut yapıp etmelerini belirli bir düzen içerisinde ve kendi varlık alanına müdahale edilmeden gerçekleştirebilme, kendisini benlik olarak ortaya koyabilme imkân ve şartlarını talep etmektedir. Bu anlamda kişinin aileden başlayarak ötekilerle ilişkilerinde yapıp etmelerinin sınırını da sosyal konum ve sosyal konumun bağlı bulunduğu ortak yaşam alanı belirlemektedir. “İşlevsel etik” kişilerin birbiriyle ilişkilerinde, sosyal düzenin işletilmesinde vazife ve hak ilişkisine dayanan; ötekilerle ilişkilerini düzenleyen sosyal konumu özel alanın belirleyicisi ve eşitlikte ölçü kabul etmeyen, bu alanda ayrıcalığa imkân vermeyen etiği ifade etmektedir. Türklere özgü işlevsel etik özel etik ayrımı ve önemi bu noktada ortaya çıkmaktadır. Buna göre insanların toplumsal alanda sosyal konumlarıyla ortaya koydukları benlikleri somut varlığını, yapıları işten, işin işlevselliğinden almaktadır. Bu alan kişinin sahip olduğu varlık alanını yani sosyal konumunu ifade etmekte sosyal konumun varlık gerekçesi vazifeye, vazife ise sosyal konumun ayrıcalık yarattığı ya da talep ettiği bir üstünlüğe değil, işlevselliğin eşitliğine bağlanmaktadır. (Arsal, 1947: 83)

Buna göre eşitlik işlevsellikle temellenmekte, özsel alan eşit kabul edilmemekte, özsel alandaki üstünlükler ayrıcalık talebine imkân vermemektedir. Dolayısıyla, vazife kişinin sosyal konumunu eşitlikle tanımlamakta alan ayrımı kişilerin alt üst ilişkisi – sınıfsal üstünlük- içinde değil, görev dağılımını ve görevinin alanını ifade etmekte insan olmanın doğası kamusal alanda varlık kazanmak için bir statü sorunu yaratmaktadır. Türkler’de Orhun Kitabeleri’nde halkına hesap veren yöneticiden (Ergin, 2012: 49) başlayarak görevini yerine getirmeyen yöneticinin yerine başka birinin getirilmesi, kurultaylarda yönetenin kanun önünde yönettiklerine hesap vermesi (Ögel, 2002: 54) bu durumun sonucudur. (Kafesoğlu; 1980: 47) Böylece kişilerin somut varlıklarını vazifelerini yerine getirmekten aldıkları, önceden tanımlanmış somut gerekçesi olmayan sosyal konumların toplulukta yer almadıkları ortaya konulmuş olmaktadır.

Türklerin İslami hayata ve yerleşik düzene geçişlerinde “işlevsel etik-özel etik” ayrımının sosyal bir yapılanma biçimi ve Türklere özgü kamu hukukunun en iyi işletildiği kurum ahi-evran teşkilatıdır. Buna göre kişilerin alanı, vazife ve sorumluluklarıyla belirlenmiş olup görevini yerine getirmemek varlık alanını terk etmek anlamına geldiği için kişiler haklarını vazifeden yani somut yaşamdaki işlevselliklerinden almaktadır. (Donuk: 1982: 109) Ahi-evran etiğini özel ve önemli yapan unsur, insana özsel alanını gerçekleştirebileceği yeterli işlevsel alanı ve bu işlevsel alanda kişinin gerçekleştirmek istediği özsel niteliklerinin gerektirdiği somut imkânları sunmuş olmasıdır. Bu imkânlar çerçevesinde ilerleme, gerileme, kendisine verilen imkânları kullanıp kullanmama kişinin kendi iradesine bırakılmıştır. Bu noktada kendi özsel niteliklerini işlevsel alanda gerçekleştirenle gerçekleştir-meyen kendiliğinden ayrılmış olmaktadır. “Liyakat” denilen yapılan işe uygunluk ölçütü bununla belirlendiği için de toplumda sürekli bir dinamizm yaratılmaktadır. Diğer taraftan “işlevsel etik”in kamu hukukunun temelini oluşturduğu bu sistemde kişilerin

varlık alanları vazife ve işlevle vazife ve işlevse somut yaşamla belirlendiği için iki kişinin varlık alanı kesin hatlarla birbirinden ayrılmış olmaktadır. Kişilerin özsel alana özgü farklılıkları kendi alanlarında ortaya koydukları üstünlük, ayrılık, farklılık konumunda bulunmakta ve somut yaşamıyla varlık alanında ortaya koyduğu farklılık, değişiklik ya da ötekilerin önüne geçen meziyetleri vazife alanında açıklık kazanmaktadır. Vazifesini yapanla yapmayandan öte, kişinin özsel alanında gösterdiği farklılıklar ötekinin alanına müdahale sözkonusu olmadıkça engellenmemekte kişi kendi varlık alanında özerklik kazanmakta, özerklik ise kendisini başka bir üstünlükle tanımlayan temsilcinin bulunmamasına dayanmaktadır. (İnalçık, 2000: 126) Bunun sonucunda kendi varlık alanında kendisine özgü bir varlık, değer olan insan alanını, varlığını, kendisini ötekine karşı koruma, reddetme ya da kabul etme özerkliğine sahip olmaktadır. Diğer taraftan alan tanımının kesin çizgilerle birbirinden ayrıldığı ve özsel alandaki farklılıkların sonuç ya da ürün olarak ortaya çıkması somutluk taşıdığı için yeni buluşlar, insanlık için dinamizm sağlayacak teklifler somut olarak ortaya konulmuş olmakta ve yararlı olanlar toplumun gözü önünde gerçekleştiği için kendiliğinden desteklenmekte, onaylanmakta ve örnek alınmaktadır. Bu durumun yarattığı en önemli sonuç ise, suç kavramının kişinin somut varlık alanı dengesi gözetilerek açıklık ve kesinlikle belirlenmiş olmasıdır. Buna göre suçun tanımlanmasında hareket noktası kişinin başkasının varlık alanına yaptığı müdahalelerle ilgili olmaktadır. (Elkatmış; 2013: 734) Yine ahi-evran etiğinde açıkça görüldüğü üzere alana müdahale maddi ve manevi ayrımı yapılmadan cezalandırılmakta ve cezalandırmada işlevsel eşitlik ilkesi devam etmekte cezanın yerine getirilmesinde toleransa yer verilmemektedir. Diğer taraftan bu etiğin ortaya çıkardığı en önemli sonuç, somut yaşam imkânlarıyla etiğin birleştirilmiş olmasıdır. Hayali, ideal ya da tasarlanmış bir model, insanlara dayatılmamakta aksine hem kadınlar hem de erkekleri içine alan büyük bir toplumsal organizasyon olan ahi-evranda meslek edinme yaşamın somut verilerini

içermektedir. (Bayram, 2005: 29) Bu nedenle hak ve vazife somut yaşamdan ayrılmamakta insan olmanın doğasına ters düşen imkânlarla sahip olmadan vazife yükleme ya da varlık alanı imkânı tanımadan suçlu ilan etme gibi özsel etiğin kamu hukukunda uygulanması sonucu ortaya çıkan hem mağdur hem suçlu olma durumunu yaratan insanlık dışı tutumun önüne geçilmiş olmaktadır. Buna göre ferдин somut varlık imkânları elinden alınarak suça itilmesi, potansiyel suçlu konumuna düşürülmesi, -maddi ve manevi muhtaç insan-suçun ve suçlunun tespitinin mümkün olmadığı bir savunma mekanizmasından oluşan kamu hukuku reddedilmiş olmaktadır. Kamusal alanda suçun tespit edilebilmesi için kişinin varlık alanının somut işlevselliğine dayandırılmasının zorunluluk olduğu da aynı model aracılığıyla ortaya konulmuş olmaktadır. Diğer taraftan günümüzün en önemli sorunu konumunda bulunan suçun tespiti ve suçlunun ortaya konulması sorununun da aynı nedenden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Somut varlığını işlevselliğinden almayan insanın varlık alanı kamuya ya da sosyal konumu tanımlayan yapının kendisine muhtaç durumda bulunduğu, kişinin varlık alanı sosyal konuma indirgendiği için insanlık hızla kendi varlığını ötekinin varlığına bağlamakta bu da insanlığı köleleştirmektedir. Bu anlamda köleşme suç ortaklığına dönüşmektedir. İnsanın varlık koşullarına, insanlık onuruna ters düşen tarihsel ve bugünkü sosyal konumun özsel etikten beslendiği kamu hukuku modellerinde ferдин kurban durumunda bulunduğu, suçlu ilan edilemediği, işleyişin kendisinde bulunduğu için suçun açıkça tanımlanamadığı durum işlevsel etikte engellenmiş olmaktadır.

2. Özsel Etik ve Varlık Alanı Problemi

Özsel etik temel dayanağını kişinin özsel alanını ifade eden akıl, irade, inanç ve benliğinin sosyal konumla birleştirilmesinden almaktadır. Bu etiğe göre, insanın ötekilerle ilişki içinde olduğu sosyal konum alanıyla özsel alanı arasında bir ayrım bulunmamaktadır. Özsel alan insanın varlık alanını sosyal konumuyla sınırlandıran ve sınıflandıran ben-

lik, akıl, irade ve inancı sosyal konum alanında ve onunla sınırlı kabul eden ötekileşmiş benlik bilincini ve ötekine göre tanımlanmış insanı temel alan etik tavidir. İnsanlığın ilk çağdan bugüne kadar etikle ilişkisi, “yeryüzü bilinci” ya da insanlığın kendi yarattığı etik olarak ifade edebileceğimiz özsel etiğin hâkimiyetini ifade eder mahiyettedir. Belirli dönemlerin insan yaşamına, evreni algılamasına karşılık gelen bu etik tutum mitolojik dönemden bugüne kadarki mitolojik, skolastik, ideolojik dönemin ve hepsinin toplamı durumunda olan bugünkü liberal etik de dâhil olmak üzere insanın varlık alanı özsel etiğin hâkim olduğu bir yaşama biçimine karşılık gelecek mahiyettedir. Bu, insanlığın büyük çoğunluğunu ve hemen hemen tamamını ifade edecek mahiyette kabul görmüş yaygın bir insanlık tutumunu ifade etmektedir. Dolayısıyla özsel etiğin başlangıcını mitolojik bilincin kendisinde, -insanlığın ilk ve en eski bilinci- ve aynı etiğin devamı mahiyetindeki skolastik ve ideolojik bilinçlerde devam edegelen genel bir insanlık tavrı olarak ifade etmek mümkündür.

Mitolojik bilincin en belirgin özelliği insanın mevcut evrenle aşkın güç arasında kurduğu ilişkinin kurmaca olmasıdır. Mitolojik insanın mevcut evrenden hareketle yarattığı düşünme, inanma, davranma, yaşama biçimlerinin özünü de bu kurmaca bilinci oluşturmaktadır. Tabiatı nüfuz edemediği varlıkları kendi varlık alanı ve değerinin üzerine çıkararak tanrılaştıran ve yarattığı tanrıyla kendi varlığı arasında bulunan öteki unsurları da “yaratılmış tanrı” modeline göre tanımlayan mitolojik bilinçte insana aşkın güç sürekli yer değiştirmektedir. Çok güçlü bir yönetim kurdukları için korkulan zorba krallardan -tanrı kral- gök gürültüsü ve fırtına gibi doğa olaylarına kadar evrendeki tüm unsurların tek bir algıda toplandığı mitolojik tutumun ilk örnekleri Sümer medeniyetinde somut biçimde ortaya konulmuştur. (Çığ, 1995:4) Bu “yaratılmış yeryüzü tanrısı”, Sümer Akad ve Babil’de Mısır ve Yunan mitolojisinde arkasından (Ekinci, 2006:9) da gnostik öğreti aracılığıyla tek tanrılı dinler olarak kabul edilen Hristiyanlık, Musevilik ve Müslümanlıkta (yaygın insanlık bilincinin karşılığı olarak devam etmiştir. (Ulutürk, 2010: 256) “Yaratılmış yeryüzü tanrısı” ve onunla

temsil edilen kurmaca bilinci mitolojik tutumdan başlayarak skolastik ve ideolojik tarihsel bilinçlerin temel dayanağını oluşturan özsel etik merkezli insan bilincini ve bu bilincin yarattığı “tek seçenekli evren modelini” ifade etmektedir. Mitolojik tutumun tarihte bilinen ilk somut örneği olan Sümerlerde bu bilincin – yaratılmış yeryüzü tanrısı- özellikleri açıkça görülmektedir.

Sümer dini çoktanrılı bir dindi. Dünyada, evrende, doğada görülen, hissedilen her nesnenin bir tanrısı vardı. Tanrılar insan görünümünde, fakat insanüstü güçleri olan ölümsüz varlıklardı, insanlar gibi, onların da çocukları ve eşlerinden oluşan aileleri bulunuyordu. Bu aileler kral gibi bir Baştanrı adı altında toplanmışlardı. Tanrılar da insanlar gibi sever, üzüldür, kızar, kıskanır, kavga eder, kötülük yapar, hastalanır, hatta yaralanabilirlerdi. Yer, Gök, Hava, Su Tanrıları yaratıcı, diğerleri yönetici ve koruyucu Tanrılardandı. Her şehrin bir koruyucu Tanrısı vardı. O Tanrı, şehrinin iyi yaşam sürmesinden sorumlu idi. Onun gücü, şehrinin iyi veya fena olduğuna göre değişirdi. Bunlara aynı zamanda diğer şehirlerde de tapılırdı. Bu şehir Tanrıları, evrenin yönetimini aralarında bölüşmüşlerdi. Tanrılara ait listelerde 1500 kadar Tanrı adı bulunması, Sümerlilerin ne kadar çok Tanrı yarattığını göstermektedir. Tanrıların insan şeklinde algılamaları, Tanrıların şehirlerin dışında evren ve doğa Tanrısı olarak geliştirmeleri ve onları uyumlu bir sistem içine almaları, Sumerlilerin önemli ruhsal başarıları olarak kabul edilmektedir. Tanrılar yalnız evrende değil, insanların yaşamına da girerler.” (Çığ 1995:5)

Mitolojik tutumun özünü ifade eden bu tanrı –kurmaca bilinci- Harran hermetizmi aracılığıyla ortaçağa, ideolojik bilince ve ikisinin toplamı olan –tarihsel bilinçlere geri dönüş- postmodern özneye (Eco, 2006: 38) kadar varlığını sürdürmüştür. Çok tanrılı tek tanrı olan gnostizmin (Altındağ, 2006:123) tanrısında –hermetizmde- ise en eski bilinçle “vahyin Allah”⁵ yer değiştirmekte mitolojik tutumdaki

yaratılmış yeryüzü tanrısı “vahyin Allah”ını kendi evren modeli üzerine kurarak yani aynı unsurları kendi alternatifi olan “vahyin Allah”ına yükleyerek yoluna devam etmiş olmaktadır. İnsanlığın en eski inanç sistemi olan bu özelliğiyle “tek seçenekli bir evren modeli” yaratan, insan bilincinin ilkçağdan bugüne kadar aklın, iradenin varlığını reddetme, insanlığın neye inandığını bilmediği ve sorgulamadığı bir tanrıya tapma eğilimi olarak ortaya çıkan hermetizm ilkçağla ortaçağı aynı bilinçle birbirine bağlayan bir “özel etik” sistemi ve postmodern öznenin yapısının kendisi olmaktadır. Bu bilinç, sorgulanmamış, aklın süzgecinden geçmemiş bir inanç sisteminin kabulüne dayanan bu yapıyla insanı “insan olma onur ve üstünlüğünden” uzaklaşmaya varlık alanını terk etmeye mahkûm eden “tarihsel bilinç” tavrının kendisidir. Bu evren modeli bütün bir sistem olarak ifadesini en iyi biçimde “Enoc’un Kitabı”nda bulmakta, kitapta, yaratılmış “tek seçenekli evren modelinin” nasıl ortaya çıktığı, bu bilincin nasıl oluştuğu bütün bir sistem olarak açıklık kazanmaktadır. Bu anlamda Enoc’un Kitabı, ilkçağdan bugüne gelinceye kadar insanlığın nasıl bir tanrıya tapıldığını en önemli temsilini hermetizmin oluşturduğu “vahyin Allah”ıyla yaratılmış tanrının nasıl yer değiştirip aynılaştırıldığını gözler önüne sermektedir. (Laurance, 2012)

Özsel etiğin bir ahlak, bir değerler sistemi olarak uygulanmasının dayanağını oluşturan bu evren modeli ve inanç sistemi Mısır’da Ra, Yunan Mitolojisinde Zeus baş tanrı olmak üzere çoktanrılı tek tanrı inancı olan bu tarihsel inanma biçim ve bilinç modeli ilahi

cı birbiriyle aynı anlamda kullanılmamaktadır. Bu nedenle makalenin temel teziyle yakından ilgili olan kurulmuş yeryüzü tanrısı olarak ifade edilen insanın kurulmuş bilincinde tanrı kavramının karşılığı konumunda bulunan yaratılmış yeryüzü tanrısıyla gerçek yaratıcıyı ayırmak için gerçek yaratıcı kendisini ifade ettiği kavramla “vahyin Allah’ı” kavramıyla karşılanmaktadır. Bu anlamda alan karmaşasında üçüncü kategori olarak ifade ettiğimiz insanlığın kurulmuş bilinçle kurulmuş yeryüzü tanrısına tapıyor olmasından kaynaklanan karışıklık ortaya konulmuş olmaktadır. Dolayısıyla son ve en büyük alan karmaşası –kaos-gerçek yaratıcıyla kurulmuş yeryüzü tanrısının birbirine karıştırılmasından kaynaklanan alan problemdir.

⁵ Makalede diğer inançlarda Tanrı olarak ifade edilen kurulmuş yeryüzü tanrısıyla İslam’ın tanrısının özel adı olarak kullanılan ve kendisini son vahiyde Allah olarak ifade eden yaratıcı

dinleri de kendi algısına mahkûm etmektedir. Aynı anlayış zat ve sıfat meselesi olarak baştanrının yerine Allah'ın, -zat- yardımcı tanrılar yerine, aracı, vesilelerin -sıfat- yerleştirilmesiyle insanlığın vahyin Allah'ını anlamalarının yönteminin -hatta insanlığın hemen tamamını ifade edecek biçimde tek yönteminin- ne olduğuna da açıklık kazandırmış olmaktadır. Buna göre insanlık "tek seçenekli" bir algı modeli içinde nakil aracılığıyla kazandığı bir bilinci kendisini tanımlamak için yüzyıllarca kabullenmiş başka seçenek aramamış olmaktadır. En eski bilincin kendi evren modelinin doğal sonucu içinde ortaya çıkardığı temsil sorunu -aracı düşüncesi- Yahudilerde hahamlık, Hristiyanlarda papalık, Müslümanlarda aynı bilincin ve sistemin devamlılığına tekabül edecek şekilde halifelik -ilk biçimi devlet yöneticisi, özsel alanın temsili değil- biçiminde kendisini ortaya koymaktadır. Hepsinin temel dayanağı, özsel alanın temsili meselesi olup özsel alanın müdahaleye açık bir ortaklık olduğu yanılığını ifade etmektedir. Evrenin düzenini araçlarla yürüten kurulmuş yeryüzü tanrısının varlığını -en yetkin örneği Enoc'un Kitabı'nda görüldüğü gibi- evren modelini işini araçlarla yürüten tanrı algısına dolayısıyla eşitliğin ayrıcalığa dönüştüğü bir algılama bilincine dayandırmaktadır. Kutsallaştırılan tanrıyla birlikte tanrının işlerini yapan bu araçlar da kutsallık kazanmakta, bu tanrı kendisini ve varlığını bir takım özelliklerle yarattıkları aracılığıyla ortaya koymakta, yaratılan unsurların her birinin en üst derecesi bulunmakta bu en üst derece kurulmuş yeryüzü tanrısının "Bir"ine karşılık gelmektedir. Yaratıldığı maddeyle ilişkisinin sonucu olarak ortaya çıkan bu evren modelinde insan evrendeki unsurların yansıması ya da evrendeki unsurlar kendisinin yansımasını ifade etmektedir. Söz konusu unsurların her birinin temsilcisi -yardımcı tanrılar- olduğu gibi, yansıma nedeniyle aynı unsurların insanda da temsili bulunmakta, bu unsurlar da evrendeki ayrıcalıklarında olduğu gibi olduğu gibi tanrılaşmaktadır. İnsandaki tanrılaşmanın üst derecesinde ise kurulmuş yeryüzü bilincini ifade edecek mahiyette kendindeki en üst tanrının karşılığı olarak kendi kendisini tanrılaştıran kurulmuş "Bir" tanrıya dönüşmektedir. Ateş, su, ışık karanlık gibi maddi unsurlardan baş-

layarak aşk, kıskançlık, iyilik ve kötülük gibi insanda karşılığı bulunan manevi unsurların da tanrıları bulunmakta -evrendeki yardımcı tanrılar ve en üst tanrının insanda da aynen bulunması- böylece maddi evrenin tanrıları insanda da karşılığı bulunan ve bu araçla insanın varlığını ele geçiren tanrılara dönüşmektedir. Kendi varlığıyla ilişkisinin tapınma nesnelere dönüştüğü, insanın kendi varlığından beslenen "yaratılmış yeryüzü tanrısı" etrafında bir söylence, hikâye zinciri oluşmakta böylece kurulmuş sahte tanrıların kurulmuş hikâyeleri etrafında oluşan bilinç -kurmaca bilinci- bu tanrılara tapmanın gerekçesi olarak din -bilinç- haline gelmektedir. Dolayısıyla maddi ya da manevi varlık önce tanrılaştırılmakta sonra tanrılaştırılan unsurun tanrılaşmasının gerekçesi olan durum hikâyeleştirilerek onu tanrı yapan bilinci yaratmakta, hikâye ve tanrı birleşerek "yaratılmış yeryüzü tanrısına" dönüşmektedir. Bu tanrıyı en iyi seslendirense tanrının temsilcisi konumunda -duruma göre ya tanrının kendisi ya da ondan ötekilere haber getiren kişi- yerleşmektedir. İkincil bir kurgu bilinci niteliğinde olan ve insanın somut kendi deneyimine dayanmayan bu "kurulmuş kutsal"da kişinin tanrıyla ilişkisi bu nedenle büyü, sihir, olağanüstü varlıklar gibi nedeni açıkça ortaya konulamayacak unsurlara dayandırılmaktadır. (Çığ, 2002: 12) Bu din, din oluşunun gerekçesini gizemden, kutsallaştırılmış olağanüstü varlıklardan ve onların etki alanını ifade eden büyü ve sihirden ileri aşamalarında tanrının bilinemezliği fakat üstün ve ayrıcalıklı insanlar tarafından bilinebildiği düşüncesinden almaktadır. Diğer taraftan kişinin bu dinle ilgili sorunlarını çözen tanrılar insanla konuşmadıkları ve ne istedikleri de belli olmadığı için kendi dillerinden anlayan ve kendisine tapana isteklerini rahipler -kahin, haham- aracılığıyla rüya, fal gibi yöntemlerle ortaya koyan(Çığ, 2002: 27) son insan postmodern öznedeki olduğu gibi insanlığın kendi yarattığının esiri olmasına neden olan durumu yaratmaktadır. İnsanlık bu evren modelinde üstün ve onurlu bir konumda değil, kendi varlık alanını terk eden varlık âleminin en alt basamağına inen varlık konumunda bulunmaktadır. Bu, yaratılmamış fakat yaratmış olan "vahyin" Allah'ın insanlığı kendi varlık alanına dönmesi için uyarmasına, insan-

liğa müdahale etmesine –vahiy özünde bir uyarı hatırlatma olmaktadır- neden olan özsel etiğin kabul gördüğü durumu ifade etmektedir.

Sözkonusu “yaratılmış yeryüzü tanrısı”nu ifade eden bu evren modeli ve inanç sisteminin ilahi dinleri kendi bilincine dönüştürmesi sonucu ortaya çıkan içine “vahyin Allah”ının da dâhil edilerek ortaya konulduğu durum, kendisini skolastik ve ideolojik bilinçlerde –tanrılı ve tanrısız temsil- insanın kendisine özgü varlık alanını ifade eden, ötekine kapalı ve dokunulmaz olan alanının ihlali biçiminde ortaya koymaktadır. Alan ihlalinin dayanağını ise yine örneği tüm insanlık tarihinde görüldüğü gibi bu inancı temsil eden araçlar –efendi- ve araçların temsiline inanan ötekiler –köle-olusturmaktadır. Aracı yeryüzünde “yaratılmış yeryüzü” tanrısının temsilcisi olarak bulunmakta, bu tanrı adına konuşabilmekte, onun adına kararlar verebilmekte, sosyal konumu yani işlevsel alanı uydurulmuş kutsallığa dayanmaktadır. Temsilci, ötekilere tamamen kapalı olan insanın özsel alanının temsilcisi durumuna yerleşmekle kalmamakta, onu belirleyen, bu alanla ilgili tasarruf hakkına sahip bulunan kişi olarak tanrısallaşmaktadır. Özsel alanın temsili temsilci karşısında ötekileri köleleştiren aklını, iradesini, benliğini ve inancını dolayısıyla “kendi varlığını” kutsallaştırdığı temsilciye devreden bir inanç sistemi ifade etmektedir. Bu nedenle özsel etiğin insanlıkla özdeşleşen bu tutumunda insanın eşitliği, adalet, suç ve suçlu kavramını tanımlamak mümkün olmamaktadır. Özsel etiğin kamu hukukunu belirleyen bir teklif olarak yaşandığı insanlık tarihi boyunca ortaya çıkarıldığı ve insanlığın son temsilcisi postmodern özcede liberal etik’le taçlanan bu inanma ve yaşama biçiminin ortaya çıkardığı en büyük sorun ortaya konulan evren modelinde alanın tanımlanamaması yüzünden suç ve suçlunun tespiti sorunu olmaktadır. Bu kamu etiği modelinde temsilci tanrı adına hüküm verdiği ve yetki kullandığı için tapınılan tanrı işlenen suçlara ortak olmaktadır. Bu durum insanlığı suçlu değil, kurban yapmakta tanrı insanları araçlarla kurban eden güç olarak tanımlanmış olmaktadır. Diğer taraftan temsilci kutsallaşmakta tanrının kendisiyle özdeşleşmekte tanrı

adına suç işleyen kişi konumuna yerleşmektedir. Bu durum suçun yasallaşması ya da kutsallaştırılmasının dayanağını oluşturmaktadır. Dolayısıyla özsel etiğin kamu hukuku olarak benimsendiği, herhangi bir özsel etik tanımının insanlar arasındaki ilişkileri düzenlediği modelin en önemli ve yakın temsilcisi olan ortaçağ bilincinde –skolastik tutum- görüldüğü gibi temsilci ve temsiline izin veren dâhil olmak üzere insanlık işlenen suçların tamamından sorumlu olmaktadır. Son insan postmodern öznenin “araçlar” ve temsilcilerle ilişkisi de bir geriye dönüş bilinci olması –skolastizm ve ideolojizm- bakımından bundan farklı görünmemekte aksine tüm insanlık bir bütün olarak iç içe geçtiği için “yaratılmış yeryüzü tanrısı” temsilcileri ile birlikte büyük bir suç imparatorluğuna dönüşmektedir. (Gür, 2013: 48) Postmodern özne, bilincini oluşturan “kurgusalılık”la, mitolojik bilinçle ve onun devamı mahiyetindeki “tarihsel bilinci”n ulaştığı son nokta olmak vasfıyla aynı tanrıya –kendi kurgu bilicine- tapan insanlığın son temsilcisidir.

Zıtlıkların “bir”liği düşüncesinin suçla ortaklaştırdığı “kurulmuş yeryüzü tanrısı” insanlığın kendisiyle kendisini oluşturan unsurlar arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir. Dolayısıyla ilkçağdan bugüne kadarki insanlığın bu bilinçle inandığı tanrı “kendi bilinci”ni ve onun yansımasını ifade ederken “vahyin Allah”ı karşısında suçluluğunun da tescili olmaktadır. Bu itibarla, “vahyin Allah”ından gelen ve vahiyle ortaya konulan Allah’ın tekli fiyle söz konusu inanma biçiminin yarattığı tanrının birbirleriyle ilişkisi insanlığın yaratıcıyı kendi kurgusal bilinciyle anladığını ifade etmektedir. İnsanlık yaratıcıyı başlangıçtan bugüne kadar değişmeksizin aynı bilinç üzerinden anlayan kendi bilincinin temsilcisi durumunda bulunmakta, vahiy bu bilinci değiştirmek ve insana kendisinde bulunan öteki bilincini –potansiyel- hatırlama çağrısı olmaktadır. Aynı bilinçte araçlarla karışmış durumda bulunan ve temsilci sorununun dayanağı olarak kullanılan “vahyi deneyimleyen” elçi vahyi ulaştırarak, Allah’la kendi arasındaki ilişkinin temsiline örneğini ortaya koyan kişiyken insanların özsel alanını temsil eden kişi konumuna yerleştirilmektedir. Fakat özsel

alanın temsili iddiası bunun –vahyin deneyimi- tam tersini ifade etmekte gerçekte bulunmayan, hiçbir işlevi olmayan sahte bir sosyal konum icad edilmekte “papa”lıkta olduğu gibi insanlığın kendi kendisine uydurduğu bir temsil sorunu yaratarak insanlığı köleleştirmektedir. Özsel etiğin yarattığı temsil sorunu bu konumuyla hem Allah’ın hem insanlığın varlık alanına müdahale anlamına gelmektedir. İnsanın özgür, akıllı, iradeli, benlik sahibi ve sosyal bir varlık olarak yaratılışının özüne ters düşen ve “vahiy” aracılığıyla reddedilen “yeryüzü tanrısı”nın -insanlığın kendi bilincinin- insanlığı ele geçirmesi ve insan onurunun yok edilmesini ifade eden bu durum son insan postmodern öznenin en büyük sorunu konumundadır. Büyük açmaz, Allah’a karşı işlenen suçların cezasını ancak Allah’ın verecek olmasına karşılık özsel alanın kamu hukukunu oluşturduğu durumda bu yetkiyi Allah adına temsilcinin yerine getirme iddiasında bulunmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla özsel alanın temsili yalnızca kutsal bir temsilde değil fakat demokratik temsilde de kişinin ötekine kapalı alanına müdahale anlamına gelmektedir. Fakat kutsal temsilde yaratıcının kişinin özsel alanıyla ilişkisinin alanı olması münasebetiyle temsilcinin üstlendiği işlev yaratıcı yerine yetki kullanma boyutuna ulaşmaktadır. Bu nedenle bu yetki hiçbir insanın üstlenebileceği bir yetki –sosyal konum- ve sorumluluk –tanrısal temsil- alanı değildir. Bu nedenle, özsel alanının temsili üzerine kurulan topluluk bilinçlerinin tamamı somut dayanağı olmayan işlevi bulunmayan icad edilmiş sosyal konumlardır. Sonuç olarak ancak işlevsel etiğin kamu hukuku olarak kullanılmasında somut bir varlık alanı tanımlı yapılarak insanların birbirilerine karşı işledikleri suçlardan, eşitlik, adalet ilkesine dayanan bir yeryüzü düzeninden söz etmek mümkündür. Aksi durum özsel temsili kabul eden temsilci, temsil edilen ve temsil edenin suçta ortaklaştığı tüm insanlığı –insanlık bugün büyük bir tek topluluktur- Allah ve kendisi karşısında suçlu duruma düşürecek büyük bir yanlış olacaktır.

3. İbrahim Peygamber ve Deli Dumrul Hikâyelerinde Özsel ve İşlevsel Etik Ayrımı “Alternatif Varlık Alanı” Tanımı

İbrahim Peygamber Hikâyesi tahrif olmuş biçimiyle Tevrat başta olmak üzere –anonimleşmiş olarak- Muazzez İlmiye Çığ’ın anonim dinleşmesi temasıyla (Çığ, 2007: 10) ortaya koyduğu, anonim kültürde hikâyesi derin izler bırakmış gerçek bir yaşam hikâyesidir. Bu kitabın arkeolojik bulguları ışığında Mezopotamya’da İbrahim hikâyesinin gerçekliği tescillenmiş olmakta İbrahim Peygamber’in gerçekte anonim bilincin karşısında bulunan, anonim karşısına kendi gerçek hikâyesini koyarak anonimden –ortaklaşmış bilinç- ayrılan bilinci temsil ettiği anlaşılmaktadır. Buna göre İbrahim Peygamber Mezopotamya –Harran- bölgesinde anonimleşmiş dinle “kurmaca bilincinin” kendisiyle savaşı⁶ bu nedenle kendi özgün hikâyesinin yani yaşamının sahibi olabilen kişi konumundadır. Bu nedenle İbrahim’in Urfa –Harran- dan ayrılmasının –ateşe atıldıktan sonra- ardından Peygamber olarak sorularına ve yaşamına devam ettiği durum Deli Dumrul hikâyesinde bulunmamaktadır. Çünkü hikâyenin Allah’la olan kısmının mahiyeti Deli Dumrul’da nakledilememiştir. Diğer medeniyetlerde de pek çok varyantı bulunan İbrahim Hikâyesinin Mısır’da Mezopotamya kültüründeki derin izleri anonim bilinçle hikâyenin birleşmesine neden olmuş orijinal hikâyeye mitolojik tutum birleşerek Harran hermetizmi aracılığıyla mitolojik bilincin İbrahim’i anlama biçimi haline gelerek gnostizmi yaratmış olmaktadır ki bu karmaşanın odak noktasında Harran Ekolünün kendisi bulunmaktadır. Fakat gerçekte İbrahim, bu bilincin kendisiyle savaşan kendi orijinal hikâyesinin –Allah’la hikâyesi- sahibi olan ve ortak bilinçten ayrılan kişi konumunda bulunmaktadır. İbrahim

⁶ Çığ’ın iddiası bu noktada anonimle savaşan İbrahim’i ona dâhil etmek olmaktadır. Hâlbuki İbrahim bu tutumu reddeden alternatifini ortaya koymaktadır. Bu yorum makalede birbirine karışmış durumda bulunan iki farklı alternatifin aynı durum olarak algılanması yanlışını ortaya koymaktadır. Bu Muazzez İlmiye Çığ’ın da içinde bulunduğu “tek seçenekli evren modeli” içinde yaratıcıyla kurulmuş kutsalın birbirine karışmasını yarattığı yaygın bilgi hatalarından en önemlisidir. Hatanın yaygın olmasının nedeni de bilginin ulaştığı son noktada bu iki seçeneğin birbirinden ayırt edecek bakış açısına ulaşmamış olmasıdır. Dolayısıyla bilgi seçeneğe dâhil olmaktadır. Diğer taraftan Çığ’ın İbrahim Peygamber kitabı İbrahim’in gerçek hikâyesinin, varlığının, yaşadığı dönem ve mücadelesinin izlerini açıkça ortaya koyan önemli bir belge niteliğindedir.

Peygamber'in orijinal hikâyesi Kur'an'da onun ortak bilinçten ayrılmasının aşamalarını, sorgulama sürecini ve bu sürecin somut göstergeleri olan putların insan üzerinde hiçbir gücünün olmadığını algılayıp insanlara göstermesiyle ifade edilmektedir. Hikâyenin odak noktasını İbrahim'in ortak bilinç tarafından ateşe -ortaklaştıkları bir yöntemle- atılmasına neden olan putları kırdıktan sonra en büyük putun eline baltayı vermesi oluşturmaktadır. Hikâyede, büyük put, hepsinin bağlı bulunduğu yaratılmış küçük tanrıların etrafında toplandığı büyük tanrıyı -makalede vurgulanan kurulmuş BİR'i- karşılayan tanrıdır. İbrahim'in topluluğa sorduğu soru arayışının odak noktasını oluşturan tapınılan nesnenin kendisine gücünün yetip yetmeyeceği, kendisinden üstün olup olmadıkları sorusudur. Kıрма eylemiyle bu soruyu kendisine cevaplarırken topluluğa da aynı soruyu sormuş olmaktadır. Kendisinin sorduğu, eylemle cevabını bulduğu ve topluluğa da gösterdiği gerçek yaratıcının büyük put olmadığı sınır İbrahim'in arayışı açısından topluluk bilincinden kurtulduğu son duruma karşılık gelmektedir. -Aynı şekilde insanlığın bugün etrafında toplandığı BİR'i terk ettiği aşamanın da kendisidir.- Bu aşama, topluluğun taptıkları nesnenin -şey put- kendisini İbrahim'den koruyamadığını üstelik bütün diğer putları eğer tanrıysa kendisinin kırmış olması gerektiğini idrak etmelerine rağmen tanrılarını korumak adına İbrahim'i ateşe atmaya karar verdikleri sınırı ifade etmektedir. Bu aşamadan sonra topluluk bilincinin en üst temsilcisi -yönetici kral- la İbrahim'in karşılaşması sözkonusudur. İbrahim'in gerçek yaratıcının kim olması gerektiğini kendisine ve topluluğa açıkladığı bu aşamada yaratıcının vasıfları, can veren can alan, güneşi doğudan doğdurup batıdan batıran" olmasıdır ki yönetici kral'ın en büyük putun sembolik temsilcisi olduğunun ortaya konulduğu bu diyalogta İbrahim, putu yaratan, puta tapan ve onu temsil eden dâhil olmak üzere topluluğun tamamıyla karşı karşıya gelmiş olmaktadır. İbrahim'in hikâyesinin ateşle ilgili kısmı Deli Dumrul Hikâyesinin melek -Azrail- aşamasına karşılık gelmektedir. Çünkü ateşe atılmak üzere olan İbrahim meleklerden yardım istemiştir. Aracısız iletişimin başladığı yer, ateşte bizzat yaratıcı tarafından korunmasından baş-

layarak can alan ve can verenle bizzat iletişim içinde olduğunu ortaya koymaktadır. Yaratıcı, İbrahim meleklerden yardım istemediği için -aracıyı reddetme ve insanın melekten üstün olduğu konumun göstergesi- ateşe bizzat müdahale etmekte, arkasından İbrahim Urfa'dan ayrılarak Mısır'a gelmekte ve Peygamberlik dönemi başlamaktadır. Bu aşamadan sonra İbrahim yaratıcının kendisini yakından tanıma aşamasına geçmiş olmaktadır. Fakat arayışın sınır noktasını insanın meleğin de üstüne çıktığı ateşe atılma aşaması oluşturmaktadır ki bu noktada İbrahim yaratıcının bizzat kendisiyle muhatap olduğu insan olmanın en üst noktasına "üstün ve onurlu konuma" ulaşmış olmaktadır.⁷

Alternatif varlık alanı tanımına imkân veren İbrahim ve onun hikâyesinin Türkler arasındaki varyantı durumunda bulunan ve İbrahim hikâyesinin Türk yaşama biçimindeki karşılığı konumunda bulunan Deli Dumrul⁸

⁷ Bakınız. Kur'an'da İbrahim Peygamber'le ilgili ayetler: Kur'an, M. Esed., Kur'an Mesajı, (C. Koytak, Çev.). İstanbul: İşaret Yayınları: 2002

⁸ Deli Dumrul Hikâyesi, 15. Yüzyıla ait Dede Korkut Hikâyeleri içinde Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Hikâyesini Beyan Eder Hanım Hey" başlığıyla anlatılan hikâyelerden birisidir.(Bknz. Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul: 2011, s.75) Hikâyenin kısa özeti şöyledir: Deli Dumrul isminde bir er vardır. Deli Dumrul kuru bir çayın üstüne köprü yaptırmıştır. Geçeninden 30 akçe geçmeyeninden döve döve 40 akçe alır. Bir gün köprüsünün yayına bir bölük oba yerleşir. Bu obada bir yiğit ölür ve feryatlar üzerine Deli Dumrul atıyla oraya gelir. Feryatların nedenini sorar bir yiğidin öldüğünü öğrenir. Yiğidin canını alanın Azrail olduğunu öğrenince ona kızar, meydan okur. Onunla dövüşmek için Allah'a yalvarır. Sonra evine döner. Deli Dumrul bir toy düzenler, bu toyda Azrail gelir. Deli Dumrul önce direnir, sonra Azrail'i bu şekilde yenemeyeceğini fark eder. Canını bağışlamasını ister, Azrail'in can alan ve veren olmadığını can alanın gerçekte kadir tanrı olduğunu anlayınca, ona aradan çekilmesini kadir tanrıyla kendisinin konuşması gerektiğini söyler. Azrail'in üstünde bir konuma yerleşir. Kadir tanrıyla doğrudan konuşur, kadir tanrının mü'minlerin gönlünde" olduğunu anlar. Yerine can bulursa yaşamasına izin vereceğini söyler. ise ona bir can bulursa ya-

hikâyesinin ortaklaştığı özsel alanı ifade eden arayışın bir benlik durumu olarak ortaya çıkışı işlevsel etikle özsel etiğin birbirinden ayrılmasının mümkün olabilirliğinin ifadeleridir. Özsel alanın sosyal konumdaki hâkimiyetini yani insanın varlık alanının tamamını belirlediği durum, İbrahim'in karşı çıktığı "varlık alanı" tanımını ifade etmektedir. Bu varlık alanı tanımı İbrahim'in arayışında insan için yeni bir varlık alanı tanımını ortaya çıkarmış arayışın doğasını belirlemiştir. İbrahim'in karşı çıktığı özsel etik tanımında, inanç ve sosyal konum arasında yer alan akıl, insanın kendi somut varlığıyla inancı arasındaki ilişkiyi inanç lehine onaylayan zekâ konumunda bulunmaktadır. İrade, aklın sorgusundan mahrum bulunduğu için karar verme yetisinin toplulukla birlikte ortak bir bilinçle insiyatif olarak kullanıldığı –ortaklaştığı– hatalar zinciri konumunda bulunmakta, benlik ise insanın ötekileşmiş yansıtıcı olduğu konumu ifade etmektedir. İbrahim'in aklını devreye sokarak parçaladığı yeni varlık tanımında ise insan inancı ile sosyal konumu yani somut varlığı arasındaki yansıtıcı ilişkiler ağını bozmuş olmaktadır. Aklın inancı sorgulaması onu kendi somut varlığıyla ilişkilendirmesinde ilk dışarıda kalan unsur merkezdeki inanç ile onun yaşama biçimlerinin ortaya konulduğu sosyal konum alanı

şamasına izin vereceğini söyler. Deli Dumrul annesine ve babasına gider ama onlar canlarını vermezler. Can bulamadığı için karısına gider. Karısı da onsuz bu hayatın hiç bir önemi olmadığını söyler ve kendi canını vermeye razı olur. Deli Dumrul Kadir Tanrı'ya yalvarır, Bunun üzerine Allah onları bağışlar, 140 yıl ömür verir ve annesinin, babasının canını alması için Azrail'e emir verir. Deli Dumrul ve eşi 140 yıl ömür sürerler. Deli Dumrul hikâyesinde arayışın aşamaları, Deli Dumrul'un köprü yaptırıp kendisinden güçlü olanla karşılaşmak istemesi, kendisinden güçlü olanın Azrail olduğunu anlaması ve Azrail'in görevli olduğunu anlayınca kendisinin ondan üstün olduğunu fark ederek yaratıcının kendisiyle konuşmasından oluşmaktadır. İbrahim'in Kur'anda geçen babasıyla diyalogu ve can alıp verme anekdotu Deli Dumrul hikâyesinde babasının can vermemesi biçimine dönüşmüştür. 140 yıl ömür ve eşiyle diyalogu İbrahim Peygamber hikâyesinin Mısır bölümüne karşılık gelmektedir.

olmaktadır. Çünkü özsel etikle biçimlenen inanç ve sosyal konum dairesinde bulunan benlik İbrahim'de araya giren akılla yansıtıcı olmaktan çıkmış İbrahim tanrılarını –yaygın genel kanaat– sorguladıkça her seferinde inanç alanı boşalmış genel, yaygın bilinçten bu şekilde ayrılmıştır. Diğer taraftan bu, İbrahim'i ötekinin bilincinden ayıran ve kendi özgün alanını yeniden tanımlamasına neden olan tutumun gerekçesidir. Bu nedenle İbrahim'in arayışında dışarıyla özdeşleşen benlik, içine dışarının unsurlarını almayan duvar işlevi görmüş olmaktadır. Bunun gerçekleşme koşulu özsel alanının merkezine –inanç– sorgulamanın sonunda boşalmasıdır. Boşalan merkezin yerine bir şey koyma süreci ile sorgu sonucu boşalan merkez aşaması birbirinden farklıdır. Merkez bilincinin boşalması sırasında sosyal konumu yansıtmayan benlik durumları sosyal konum alanında ötekilerin bulunduğu alanı reddeden bir benlik durumu olarak dışarı yansımıştır. Bu süreçte boşalan merkezin "sahte ve yalan" olandan temizlenmesi süreci İbrahim'in aklıyla tanıklık ettiği bir sorgulama süreci olmaktadır. Yani İbrahim putları yıkarken onların kendisine ne zararı ne de yararı olmadığını, ötekileri korkutan tanrıların kendisine bir şey yapmadığını yalnızca söylem olarak değil yaşıntısal olarak da deneyimlemiş olmaktadır. Bu, sosyal konumla –somut varlık alanı– merkez –inanç– arasındaki dinamik sorunun sonucudur. Bu aşamadan sonra bunlar değilse kim ve ne sorusunun deneyimi başlamaktadır. Aynı süreç bu defa "sahte ve yalan" olmayanın varlığına aklıyla tanıklık ettiği "ölülerin nasıl diriltildiğini görmek istemesine kadar" merkezinin kendi aklının tanıklığında olduğu durumu ifade etmektedir. İbrahim'de irade doğruyu bulma kararlığı ve gerçek yaratıcıyla karşılaştıktan sonra teslimiyet biçimini alan akıl ve irade bütünlüğünün toplamından oluşan yeni merkezinin adı inançtır. İbrahim'in arayışı ötekilerin taptığı tanrılara tapmadığını ortaya koyduğu; benliğin kendi özsel durumlarının ifadesi olduğu, içerisi dışarısı sınırını kesin hatlarla ayıran duvara dönüştüğü konumdan sonra sosyal alan inanç bütünlüğü olan ve insanın varlık alanını buna göre tanımlayan düşüncelerin tamamında karşımıza çıkan suç ortaklığından kurtuluncaya kadar devam etmektedir. Bu noktada İbrahim'in yeni

varlık alanında varlığı ötekilere bağlı, ötekilerle ilgili ve bağlantılı değildir. Aksine sosyal konum özsel alanının dışında kaldığı fakat kendi inancını ortaya koyduğu alandır. Bu noktada özsel alanla işlevsel alan kesin şekilde birbirinden ayrılmış olmaktadır.

Deli Dumrul ve İbrahim'in arayışları ötekinin varlık alanıyla değil, kendi özsel varlıklarıyla kendilerini belirleyen güç arasındaki ilişkiyi anlamaya yönelik özsel bir sorgulamadır.⁹ Sorgulama sürecinde ötekilerin özsel

⁹ Deli Dumrul ve İbrahim Peygamber hikâyelerindeki ortaklık makalede birkaç kez vurgulanan Deli Dumrul hikâyesinin İbrahim Peygamber hikâyesinin Türkler'deki varyantı olması düşüncesini kuvvetlendirmektedir. Çünkü İbrahim Peygamber'e ait olan hikâyede "arayış" ve buluş İbrahim'in ateşten sonra Urfa'dan ayrılıp Mısır'a gitmesi –Tevrat ve söyleneselleşmiş varyantlarında- ateşten sonra arayışının ikinci kısmını ifade eden yaratıcıyla buluşması ve Peygamber olmasıyla devam ederken, Deli Dumrul'un hikâyesi yaratıcıyı bulduktan sonra İbrahim hikâyesindeki kişisel tarafla-peygamberliğiyle birlikte devam eden evlilik, çocuk vb. – devam etmektedir. Bu durum Deli Dumrul'un hikâyesinde bir kişinin bulunmadığını bulunsaydı onun da peygamber olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu durum destan dönemi anlatılarının devamı mahiyetinde olan dini tarafı ağır basan ve menkıbe türü olarak bilinen evliya hikâyelerine de açıklık kazandırmaktadır. Buna göre hikâyeyi gerçekten yaşayan İbrahim'dir. Deli Dumrul ise anonimdir. Anonimlik, gerçek olayın toplum hafızasında aldığı biçimin ifadesidir ve anonim hikâyelerde kişi değil olay önemlidir. Anonimlik, gerçek bir kişisi, yer ve zamanı ve olayın aslının bulunduğu bir hikâyenin nakil aracılığıyla başka zaman ve kişilere maledilmesiyle oluşan olayın –anlam- vurgulanması anlamını taşımaktadır. Bu durum, tek bir gerçek Yunus'un birçok Yunus olması, tek bir Nasreddin Hoca'nın pek çok Nasreddin Hoca'ya dönüşmesi durumuyla aynıdır. Fakat daha önemlisi kişisi yer ve zamanı olmayan olay –anlam- aktarımındaki olayın gerçekte kime ait olduğunun tespittir. Bu noktada ortaya çıkan iki önemli soru vardır. Birincisi, olayın anonimleştiği durumda olay gerçekten yaşanmamış olduğuna göre nakille yeniden kurulmuş mudur? ? Nakille kurulan anlam orada gerçekten hiç gerçekleşmemiş, yaşanmamış başka durum ya da olayların gerçek olaylarla örtüştürülmesinden ortaya çıkmış olmaktadır. Bu aktarılan anlamın uyarlamasından başka bir şey olmadığına göre gerçek bir olayın başka durum ve zamanlarla örtüştürülmesinden oluşan bir kurgusalıktır. İkinci soru ise, birinci durumla bağlantılı olarak ortaya çıkan nakilde gerçek bir olayı yaşayan gerçek kişiler olmadığına göre gerçeklik adına gerçekleştiren ne olduğu sorusudur? Buna göre orada bir gerçekleşme yoktur. Çünkü gerçek hikâyenin sahibi oradaki kişi değildir. Bu durumda oradaki kişi kendisi olmayan başkasının hikâyesini kendisine uyarlayan kişi olmaktadır. Dolayısıyla, evliyalık kavramı etrafında toplanan menkıbelerde gerçekleşen olaylar tıpkı Deli Dumrul İbrahim hikâyelerinde olduğu gibi yaratıcıyla peygamber arasında gerçekleşen ana olay ya da anlamın başka durumlar için kullanılmasıyla ortaya çıkmış olmaktadır. Buna göre

alandaki arayış sonucu ortaya konulan benlik durumuna karşı takındıkları tavır, Türk tarzı yaşam biçimiyle öteki medeniyetlerin temel tutumunu temsil eden İbrahim'e karşı takınılan tavrı birbirinden ayıran noktayı oluşturmaktadır. İbrahim'in ateşe atılmasına –öldürülmesi- karşılık Deli Dumrul'da arayışının delilik olarak adlandırılması fakat ulaşılan anlamın kabulü tutumuyla karşılaşılmaktadır. Bu durum göstermektedir ki Türkler'in işlevsel etik tanımında kendi varlık alanında ötekine zarar vermeyen arayış ve sorgulamalar için kişinin yeterli bir varlık alanı –özsel alan- bulunmakta ve bu alana müdahale edilmemektedir. Bu durum Deli Dumrul'un arayışında köprüyü obanın dışına yaptırmayı, köprüsüyle muhatap olanla muhatap olması, arayışını ötekilerle ilişkili değil, özsel yapan tutumun göstergesidir. Obanın ortak inancını ifade eden can alanın Azrail olduğu inancı Deli Dumrul'da muhatabına gidişi kendisinden güçlü olanla gerçekten karşılaşp onu yenip yenemeyeceğini anlamak düşüncesi üzerine kurulmuştur. Deli Dumrul'un bu alışılmadık tavrını adından da anlaşılacağı üzere delilik olarak adlandıran topluluk bilinci –ortak inanç alanı- konumunda bulunan ötekiler, gözleyici ve izleyici bir tavır takınarak sonuca odaklanmakta Deli Dumrul'un Azrail'le hesaplaşmasına itiraz etmemektedirler. Dolayısıyla temsilci sorununu ve işlevini son derece ironik ve ironinin keskinliğiyle ortaya koyan bu örnekte olduğu gibi temsilci ya da aracının işlevi –eğer var olsaydı- Azrail'i Deli Dumrul'dan koruma teşebbüsünde bulunan kişi olmuş olacaktı. Türk toplumunda böyle işlevsiz bir sosyal konum bulunmadığı için ne topluluk Deli Dumrul'un arayışında onun karşısına çıkmakta ne de Deli Dumrul İbrahim'in tanrılarını kendisinden korumaya çalışan insanlara karşı

evliya denilen kişilerin yaşadıkları bir gerçek olay yoktur. Buradaki olay, nakledilen anlamın başka bir olaya giydirilmesiyle ortaya çıkan kurmaca bilincinin kendisidir. Olayın gerçek olabilmesi ancak tek bir kişinin –İbrahim'de olduğu gibi- özgün hikâyesi olması kişiyle özdeşleşmesi gerekmektedir. Aktarılmış gerçek –naklin anlamın gerçeği- aktarıldığı durum açısından gerçek olmamaktadır. Kişi orijinal gerçeğin içine kendi yaşadığı durumu yerleştirmektedir. Bu durum da kurmacayla gerçeğin ayırt edilebileceği en önemli noktayı oluşturmaktadır. Bu durumda kurmaca bilinci anonimleşen anlamın gerçek olarak algılanmasında gerçekleşen yer değiştirmenin bizzat kendisidir.

verdiği mücadeleyi vermiş olmaktadır. Arayışı topluluğun gözü önünde ve özsel nitelikte devam etmektedir. Temsilcinin işlevi ve topluluk karşısındaki durumu da bu örnekte netleşmiş olmaktadır. Buna göre temsilci yaratıcıyla karşı karşıya gelmek isteyen insanın özsel alanına müdahale eden, kendisini temsilci konumuna yerleştirdiği için insanları da bu müdahalenin suç ortakları yapan kişinin kendisidir. Özsel bir arayışla gerçeği görmek isteyen insanı gerçekten meneden, yaratıcıyla ilişki kurmasına engel olan aracı ve engelleyici gücün ifadesidir. Deli Dumrul hikâyesinde, Azrail'i Deli Dumrul'dan korumaya teşebbüs eden kişidir. Bu nedenle İbrahim özsel arayışında karşısında yalnız maddi ve görünmeyen unsurların kendilerini değil, onları temsil eden insanları da bulmuş fakat Deli Dumrul çok daha kısa bir yoldan doğrudan Azrail'le ve yaratıcının kendisiyle karşılaşmış bilinç olmaktadır. Tarihsel dönemleri bakımından daha eski olan İbrahim hikâyesinin Türkler'deki karşılığı olarak bulunması muhtemel olan –ya da orijinal Türk tarzı arayışın bizzat kendisi olan- Deli Dumrul Hikâyesi' Türkler'in özsel alan ve işlevsel alan açısından diğer medeniyetlerden farkını ve ayrıcalığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, İbrahim'in özsel ve işlevsel alanı birbirinden ayıran teklifinin Türklerin yeryüzüne müdahale eden fakat insana müdahale etmeyen teklifleriyle örtüşüğünü ortaya koymaktadır.

Türlere özgü evren modelinin işlevsel etikle özsel etiği birbirinden ayırmasının ortaya konulduğu Deli Dumrul hikâyesiyle özsel etiğin hâkim unsur konumunda bulunduğu İbrahim hikâyesi “arayış” ve “buluş” bilincini, insanın varlık niteliklerinin benlik durumu olarak ortaya konulmasını ifade etmektedir. Bu anlamda İki hikâye, “inanç”, irade, akıl, benlik ve sosyal konum toplamından oluşan insanın varlık alanını ortaya koyarken kendisini ötekilerden ve ötekilerin inancından ayıran “benlik”e karşı takınılan iki farklı tavrın, varolan topluluk bilincine alternatif olabilecek öteki seçeneği ortaya koyan tutumun ifadesi olmaktadır. Daha eski bir hikâye olan İbrahim hikâyesinin Türkler'deki karşılığı olması kuvvetle muhtemel olan –eşine gitmesi, ömür talebi benzerlikleri göz önüne alındığında- Deli

Dumrul hikâyesi Türkler'in insana ve topluma bakışındaki farklılığı açıkça ortaya koymaktadır. İşlevsel etikle özsel etiğin birbirinden ayrılmasını mümkün kılan bu tutumun temelinde “adalet” ve “eşitlik” kavramı bu kavramların mümkün olabildiğinin temelinde ise somut yaşamla işlevin örtüşmesinden kaynaklanan insanın kendi somut varlığına, aklına, inancına, irade ve benliğine özgü kişisel özelliklerini denetleyebileceği bir denetleme mekanizmasına imkân vermesi bulunmaktadır. Dolayısıyla insan işlevsel etikte sosyal konumu durumundaki somut varlığıyla özsel alanındaki uyumsuzlukları aklıyla sorgulayabileceği bir mesafeye ve özgürlük alanına kavuşmuş olmakta benlik içeriyle dışarıyı kendi somut varlığıyla ötekinin varlık alanını birbirinden ayırıp işlevsel alandaki ortak kanaatleri sorgulayabileceği bir bilinç durumuna ulaşma imkânına ulaşmış olmaktadır. Deli Dumrul ve İbrahim Peygamber hikâyeleri işlevsel etiğin özsel etikle, insanın varlık alanının diğer varlıklardan ve öteki insanlardan ayrılmasının mümkün olabildiği arayış ya da sorgu bilincinin en önemli iki örneğidir.

İbrahim ve Deli Dumrul'u ortaklaştıran arayışla ilgili en önemli unsur kendileri de aynı zihniyetin içindeyken bu zihniyetten ayrılımlarının gerekçesini oluşturan “sorgu bilinci”dir. İbrahim'in deneyimini önemli yapan şey Deli Dumrul Hikâyesinde de karşılaşılan “sorgu bilincinin” kendisidir. Deli Dumrul evrenin merkezine kendisini koyarak kendisinden güçlü olanın kim ya da ne olduğunu somut şekilde öğrenmek ister. Onun bu tutumunda dayanağı somut yaşamı ve somut yaşamı içindeki kendisini çıkış noktası alan aklıdır. İbrahim'in tutumunda bu durumun karşılığı evrenin merkezine koyduğu kendi somut varlığıyla “tapınılan biçimsel nesneler” arasında gerçekleştirdiği akılcı sorgulamadır. Deli Dumrul'da başlangıçta tapınılan ve insanların kendi üzerlerine çıkardıkları güç Azrail aracılığıyla can alan “hikâyeleşmiş inanç”tır. Obadakililerin Kadir tek tanrının ne olduğu, ölümün nasıl gerçekleştiğiyle ilgili bir soruları olmadığı için kabullenilmiş inanç noktasında İbrahim'in toplumuyla aynı özellikleri gösterdikleri söylenilebilir. İnanılan tanrı her iki anlayışta da insanların üzerinde kendisini insan-

dan güçlü oluşuyla “*can alan ve can veren*” olma özelliğiyle ortaya koymaktadır. Diğer taraftan Deli Dumrul’un sorgusunun gerekçesini oluşturan durum, obadakilerin yaşamlarını somut kendi varlıklarına dayandırmaları –Deli Dumrul’un kendisi dâhil olmak üzere- yaşamlarını bilmedikleri bir tanrıya adamamaları yani işlevsel alanın özsel alandan ayrılmış olması ve bunun sonucunda da temsilcinin bulunmaması nedeniyle İbrahim’in toplumundan ayrılmışlardır. Bu nedenle İbrahim hikâyesinde İbrahim’in arayışının başladığı yerle Deli Dumrul’un arayışının başladığı yer birbirinden farklıdır. Deli Dumrul kendisinden güçlü olanın kim ya da ne olduğunu anlamaya insanlardan başlarken –insanın kendi somut varlığı güç olarak kabul edilmektedir.- İbrahim, insanların kendi somut varlıklarının üzerine çıkardıkları tanrılardan ve tanrılaştırılan unsurlardan başlamaktadır ki bu işlevsel ve özsel etik ayrımının yarattığı farkı açıkça ortaya koymaktadır. Türk kültür ve medeniyetinin -genel kanaatin aksine- üstünlüğü olan bu durum insanı varlık olarak özsel alanıyla değil, somut konumuyla kabul etmesinin sonucudur. Bu önemli detay İbrahim’in hikâyesinde insanın putları –yaratılmış tanrıları- kendilerine üstün bir konuma yerleştirdiklerini Deli Dumrul hikâyesinde ise insanın evrenin tanrılaştırılmış unsurlarının üstünde bulunduğunu göstermektedir. Bu nedenle Deli Dumrul’un gücün kaynağını arayışı, köprü izliğiyle ortaya konulan öteki insanlardan başlamakta sırasıyla -işlevsel alan- bilinmeyen gücü temsil eden ölüm meleği Azrail ve en son “can alan ve can veren” tanrıyla doğrudan karşılaşma basamaklarından oluşmaktadır.

İbrahim arayışına, insanlığın varlık olarak çok aşağı bir konumda bulunduğu sırasıyla tabiat unsurlarından ay, yıldız, güneş ve hatta daha alt bir basamak olan bu unsurların tanrılaştırılmış biçimleri olan “*tapınılan biçimsel nesneler*”den başlamaktadır. İbrahim’in yemeyen, içmeyen, konuşmayan kendilerine ve kimseye ne yararı ne zararı dokunmadığını merkeze kendisini somut varlığını ve aklını yerleştirerek tespit ettiği varlıkların insandan üstün olmadığını anlamakta kullandığı akıl, naiftir. Naiflik, işlevini genel kabule uymakla yitirmeyen insan doğasına uygun bir aklın

varlığını yani bozulmamış insan doğasının kolayca çözümleyebileceği bir sorguyu temsil etmektedir. Sorgusuna putların ve putlaştırmanın asıl gerekçesi olan yıldız, ay ve güneş gibi insanların tanrılaştırdıkları unsurlarla devam etmektedir. Sırasıyla bu unsurları kendisine tanrı edinen ve onların da doğup battıklarını fark eden İbrahim çok naif bir şekilde çıplak, örtülmemiş gerçeğin akıl sorgusunda ortada bulunduğunu temsil etmektedir. Buna göre insanın tanrısı ondan daha üstün, daha güçlü, tüm evren ve kendisi üzerinde gerçek bir nedenle söz sahibi olabilecek, varlığıyla kendi varlığı arasında açık bir ilişkisi bulunabilen varlık olmak zorundadır. (Kur’an; 2002a: 192) Dolayısıyla İbrahim’in reddettiği tanrılar, gerçekte üstün nitelikler taşımamakta aksine insanın kendisinin üstün nitelikler yüklediği kendisinden daha değersiz varlıklara karşılık gelmektedir. Bu, İbrahim’de temsilini bulan insanın doğal yapısına uygun muhakeme tarzını ya da aklın doğal düşünme biçimine karşılık gelen insanın doğal bilincidir. İbrahim’in karşı çıktığı tutum ise insanın varlık olarak doğallığını yitirdiği yani kendi varlık alanında bulunmadığı durumu ifade etmektedir.

İbrahim ve Deli Dumrul’un arayışında insanlığın genel ve yaygın yaşama biçimlerinin karşısında bulunan iki önemli sonuç ortaya çıkmaktadır. Birincisi, insanlığın kabullenici tutumunda akıl bir sorgu bilinci olarak kullanılmamakta, insanlık yaşarken aklıyla değil, sorgulamadan kabul ettiği ve merkezine yerleştirdiği inançla bütünleşmekte, basit bir akıl sorgusunda yaşama olanağı bulunmayan bir değerler sistemini kendi üzerine çıkarmakta, üstün nitelikler yüklenen bu yaratılmış varlıklar karşısında kendi üstün konumunu kaybetmektedir. Bu tavrın nedeni insanın yaratılmış tanrısal nitelikler yüklenmiş evren modelini kendisiyle özdeşleştirmesi, -kişiselleştirme-kendisini ondan ayıracak yetiyi yani aklını kullanamaz duruma getirmiş olmasıdır. Bu noktada İbrahim ve Deli Dumrul’un arayışı kendi varlık alanlarıyla Allah’ın ve ötekilerin varlık alanını birbirinden ayırdetme ve yerine yerleştirme süreci olmaktadır. Deli Dumrul’un hikâyesinde insandan gelen ile yaratıcıdan gelen başlangıçta birbirinden ayrılmış durumdayken İbrahim’in arayışta reddettiği unsurla-

rın tamamını ifade eden topluluk bilincinde yaratıcının alanıyla insanın alanı birbirine karışmış durumdadır. Bu karışmanın en önemli sonucu insanı alternatif konumunda bulunan öteki seçenekten mahrum bırakması olmuş insanlık “tek seçenekli evren modeli” ve bilincine mahkûm olmuştur. *“Onların kurdukları çoktanrılı din, yavaş yavaş tek tanrıya dönüşerek, bugünkü dinlerin temelini oluşturmuştur. Fakat bu arada diğer Tanrılar da tamamıyla yok olmayarak bu dinlerde melekler, şeytanlar, cinler olarak varlıklarını korumaktadır.* (Çığ, 1995: 5) Çığ’ın değerlendirmesinde görüldüğü gibi karmaşa en eski mitolojik bilincin kurulmuş tek seçenekli evren modeliyle onun alternatifi konumundaki İbrahim’in alternatifini tek seçenek olarak algılamış olmaktadır. Karışım ve yer değiştirme sonucu ortaya çıkan ötsel etiğin hâkim unsur konumunda bulunduğu yaşama biçimlerinin tamamında insan bütünüyle edilgen ve inandığı şeyin kurbanı durumundadır. Etken unsuru tapınılan nesnelerin tamamına karşılık gelen kutsallaştırılmış bilincin kendisi olan bu bilinç, kutsallaştırılmış araçlara karşılık gelmektedir. Kutsallaştırılmış araçlarda “eylemde bulunan ve eylemleri yapan” insanla birlikte, insanın taptığı şeydir. Dolayısıyla insan kendisine rağmen bir şeye –aracı, kurulmuş bilinç- tapmaktadır. Bu durumda eylem, insanın araçlar konumunda bulunan tanrılarla ilişkisinin sonucu olmakta eylemde bulunan insan eylemini tanrılarla ortak gerçekleştirdiği için “eylem”in kendisi de kutsallaşmakta dolayısıyla insanın kendisine, yaratıcıya ya da ötekine karşı işlediği suçlara tanrılar da eylemin kendisi de ortak olmaktadır. İnsanın alanı -inandığı şey, inanan ve temsil eden- ortak olduğu için suçta ortaklaşma söz konusudur. Sonuç olarak alternatif yaratması ve insanı suçtan arındırması gereken gerçek yaratıcı orada bulunmadığı için tapınılan tanrı da eylem de ötekiler de insanın kendisi de topluca suçsuz ya da suçlu ilan edilmiş olmaktadır.

İbrahim’in kırdığı putların kutsallıktan kurtulmuş insan eylemine karşılık geldiğini, arayışının insanın varlık alanının ve yaratıcının varlık alanının birbirinden ayrılması sürecini ifade ettiğini söylemek mümkündür. İbrahim’in kırdığı putlar, (Kur’an, 2002: 552) insanın kendi üstünde kendi eylemlerine kutsallık

kazandırdığı duruma, insan doğasının kendisine yabancılaştığı, ötekileştiği “kurulmuş yeryüzü bilinci”ne karşılık gelmektedir. İbrahim’in arayışının ikinci aşaması aradığı varlığı bulması ve ona teslim olması sürecidir. Aynı naif, doğal algıyla Allah’la birebir karşılaşan İbrahim’in aradığı şeyi buluşunun ve bulduktan sonraki teslimiyetinin ifadesi olan Kâbe’nin inşası “kurulmamış, yaratılmamış” olan yaratıcıyla karşılaşmanın, kendisini ötekilerden ayıran bilincin sembolik temsili olmaktadır. (Kur’an, 2002c:28) Bu nedenle İbrahim ve Deli Dumrul’un arayışında somutlanan durum, insanın kendi bilincinin “kurulmuş yeryüzü bilinci”nden ayrılmasını, ayrılan bilincin ayrılışında karşılaşılan gerçek yaratıcıyla “insanın kendi kurduğu tanrılarının” birbirinden ayrılmasını, gerçek insan doğasıyla birleşen gerçek yaratıcının insan ve yaratıcı arasındaki ilişkiyi olması gereken doğallığına yerleştirmesini ifade etmektedir. Bu, alternatif insanı ve alternatifi yaratanın doğasını ortaya koyan düşüncenin merkezinde ise insanın kendi varlık alanındaki ötsel arayışı; aklının sorgusunda kendisini ötekilerden, ötekileşmiş kendisinden ayırma süreci bulunmaktadır. İbrahim arayışında kendisini ötekileşmiş bilinçten ayırmakta, kendi ötsel varlık alanına yerleşmekte, ötekiler bir benlik durumu olarak ortaya çıkan İbrahim karşısında işlevsel etiğin alanında bulunan varlık alanları konumunda bulunmaktadır. Yine İbrahim’in kendisini ötekilere ifade ettiği, kendi tavrını ortaya koyduğu durum, kendi gerçeğini –benlik durumu olarak ortaya koyması anlamına gelmekte ötekilerle doğrudan bir ilişkisi bulunmamaktadır. İşlevsel etiğin alanı konumunda bulunan İbrahim’in somut bir benlik durumu olarak ortaya çıktığı ötekilerle İbrahim’in ilişkisinden oluşan alan işlevsel etikle ötsel etiğin birbirinden ayırdığı müdahale konusunun en iyi anlaşılabilir durumu ifade etmektedir. Buna göre İbrahim’in ötsel alanını benlik durumu olarak ortaya koyduğu alan işlevsel etiğin alanı içinde bulunan kendi somut varlık alanıdır. Ötsel alanını işlevsel alanda ortaya koymakta, sahte ve yanlış olanı eleştirmekte fakat insanların ötsel alanına müdahale etmemektedir. Müdahale, ötekilerin İbrahim’e karşı tutumlarında onun ötsel alanını somut şekilde ortaya koyduğu benliğinin varlık alanı olan sosyal ko-

numuna yani varlık alanına yönelen yok etme teşebbüsüdür. Ötekiler, -topluluk bilinci- İbrahim'in bir benlik durumu olarak ortaya koyduğu gerçekle akıl ve muhakeme yoluyla mücadele edemeyince gerçeği sorgulamak yerine kendi gerçekleri adına İbrahim'i öldürmeye teşebbüs ederek özsel ve işlevsel alanına müdahale etmişlerdir.

İbrahim'in özsel alanında yaptığı tercih yani yaratıcıyla karşılaşması sonucunda¹⁰ özsel alanının ve özsel alanını ötekilerden ayırdığı benliğiyle varolduğu sosyal konumunun koruma altına alındığı görülmektedir. Bu anlamda İbrahim'in ateşe atılması ötekilerin suç ortaklığını ve suç ortaklığına karşı İbrahim'in Allah'ının onu korumasını temsil eden çok önemli bir detaydır. Aynı sahte tanrıya inanmakta birleşen özsel alanları ortaklaşmış ötekilerin İbrahim'i öldürme biçimleri suç ortaklığının mahiyetini açıklığa kavuşturmadır. İbrahim'in sözkonusu inancın en üst temsilini ifade eden tanrı kralla -Nemrut olarak bilinmekte- karşı karşıya gelmesinde temsilci ve temsil edilenlerin birleşerek inançları adına kendi inançlarından ayrılan İbrahim'i

¹⁰ İbrahim Peygamber hikâyesi sıradan bir insanın insana ait potansiyeli kullanarak, -sorgulama, sorgulama için gereken ve her insana verilmiş olan akıl- insanın gerçek varlık alanının ne olduğunu ortaya koyduğu ve insanın varlık olarak kendi alanına yerleştikten sonra yaratıcının kendisiyle karşılaşmasının anlatıldığı bir arayış, sorgulama ve buluş hikâyesidir. Bu hikâyeden ortaya çıkan en önemli sonuç, peygamberliğin ilk insana verilmiş olan ve her insanda bulunan potansiyelini kullanmakla ilgili bir kavram olduğunun ortaya konulmuş olmasıdır. Bu potansiyeli kullanan öteki seçeneğe yani Âdem'in yanılığını ifade eden ve İbrahim Peygamber hikâyesinde "ortaklaşmış tek seçenekli evren" bilincini temsil eden yanlış seçenekten kendi potansiyelinde bulunan doğru seçeneği bulmakta ve bu buluş Allah'la aracısız doğrudan iletişimin kendisi olmaktadır. Buna göre peygamberlik ve vahiy insanın kendisinde bulunan Allah'la aracısız iletişim potansiyelinin kendisini temsil etmekte dolayısıyla peygamber olan kişilere baştan verilmiş bir ayrıcalığı değil aksine doğru seçeneği bulma yolunda gösterilen çabanın karşılığını ifade etmektedir. Buna göre insanlık kendisinde bulunan potansiyeli doğru kullandığında alternatifli olan yaratıcının alternatifine ulaşmış olmakta İbrahim'de olduğu gibi ulaştığı alternatif yaratıcıyla birlikte olmanın kendisini ifade etmektedir. Bu anlamda bugünkü insanlığın da içinde bulunduğu tüm insanlık tarihi yanlış seçenekte birleşmenin ifadesi olmakta doğru seçenek ise vahyin deneyiminin örneği olduğu yaratıcıyla doğrudan iletişimi zorunlu kılmaktadır. İbrahim'in hikâyesinin sorgulamayla başlayıp peygamberlikle devam eden hikâyesi insanlığın tanık olduğu öteki seçeneğin hikâyesidir.

öldürme kararları suç ortaklığıdır. Bu nedenle İbrahim'in öldürülme biçimi aralarından birinin İbrahim'i öldürmesi şeklinde değil, hepsinin ortak kararını -suça iştiraklerini- ifade edecek mahiyette onun bir mancinığa konularak kendilerinin yaklaşmadığı büyük bir ateşin içine atılması biçiminde gerçekleştirilmiştir. Diğer taraftan İbrahim'in tartıştığı kral (Kur'an, 2002d: 62) kendisinin gücünün sınırlarını fark etmesine -tanrısal niteliği olmadığını bilmektedir.- rağmen konumunu devam ettiren uydurulmuş sahte konumunu koruyan aracıyı temsil etmektedir. Bu durumda İbrahim inandığı Allah'ın "can veren ve can alan" varlık olmasının kanıtı olarak inandığı Allah tarafından ateşte korunmuş, Allah İbrahim'in varlık alanına müdahale etmiştir. Dolayısıyla öldürenin ötekiler ya da ötekilerin taptığı tanrılar olmadığı aksine İbrahim'i öldürmeye bile güçleri yetmeyen tanrılarını korumak için İbrahim'i öldürerek suç işledikleri ortaya konulmuş olmaktadır. Özsel alanın temsiline reddiye olan İbrahim'in tutumunun ortaya çıkardığı en önemli sonuç ise özsel alanla ilgili bir arayış, buluş, müdahale durumunu ortaya koyan süreçte rahiplik, hahamlık, din adamlığı, şeyhlik, papalık, halifelik, manevi önderlik gibi özsel alanının temsiline dayanan sosyal konumların İbrahim'in konumunu değil, Nemrut'un konumunu karşıladığı açıkça ortaya konulmuş olmaktadır. İçine atıldığı ateşten korunan İbrahim, kendi çıktığı ateşe ötekileri atma talebinde bulunmamış İbrahim'in özsel alanına müdahale eden ve işlevsel alanında onu koruyan İbrahim'in Allah'ı da İbrahim'e kendi adına yetki kullandırıp ona ötekileri ateşe atma yetkisi vermemiştir. Özsel alanın kamu hukukunun -işlevsel alan- temelini oluşturmaya ve bu alanın temsiliyle ilgili her türden talep ve temsil, tevhit inancının temsilcisi olan İbrahim'e verilmeyen bir yetkiyle, kendi yetkisini insanlar arasında kimseye devretmemiş olan Tevhit inancının Allah'ının yetkisine talip olmak demektir. Bu durumda sözkonusu talep ya da teklif İbrahim'in değil, Nemrut'un konumuna karşılık gelmektedir.

İbrahim arayışında önce insanın ürettiği kutsalla, kutsallaşan suçu tespit etmiş, insanın kendi eylemiyle kendinin dışında kalan -ötekine ait- eylemleri birbirinden ayırmış

olmaktadır ki bu tespit insanın orijinal varlık alanı tanımı olmaktadır. Diğer taraftan bu orijinal varlık alanı tanımı “tek seçenekli evren modeli”nin bu güne kadar yaygın kanaat olarak benimsediği insanın yaratıcı karşısında bir varlığının bulunmadığı -hiçlik- anlayışına da reddiyedir. İnsanı eylemlerinden sorumlu tutan ve bu eylemler için kendisine varlık olma konumu veren İbrahim’in Allah’ı, kendi eylemiyle insanın eylemini kesin çizgilerle birbirinden ayırmış olmaktadır. Yansıma modeli – tecelli- bir anlayışının sonucu olan ve insanın eylemini Allah’ın eylemine bağladığı – yaratıcının insanda tecellisi düşüncesi- için insanı varlık değil, gölge –yokluk- durumunda tanımlayan “hiçlik” öğretisi bu nedenle kendi yaptıklarıyla yaratıcının yaptıklarını birbirine bağladığı için davranışlarının sorumluluğunu üstlenmemekte –yaratıcıyla ortaklaşmakta- böylece bir taraftan da kutsallık kazanmış olmaktadır. İronik şekilde İbrahim’in tevhit algısıyla aynı şeymiş gibi ortaya konulan bu evren modeli bizzat İbrahim’in arayışında reddettiği modelin kendisidir. Buna göre insanın kişisel alanı ve kişisel davranışları ötekiyle ilişkisini belirlemekte kişi ötekini de varlığını oluşturan unsurlarla ilişkisinde kendisini de yansıma kabul etmektedir. Kendisi merkez olduğu sürece bu evreni yansıtmakta evren kendisinin yansıması olmakta ötekinin alanıyla kişinin varlık alanı bütünüyle birbirine karışmaktadır. (Tunagöz, 2013: 594) Sonuç olarak insanın varlık alanı yaratıcının ve ötekinin varlık alanıyla karışmaktadır. İbrahim’in tutumunda özsel alan işlevsel etiğin alanı olan kamusal alana dâhil olmakta insanın varlık alanı bu konumda kendi etki ve yetkisiyle kendi varlık niteliklerini kullanarak gerçekleştirdiği eylemlerden oluşan “varlık ve varlık” alanı tanımı olmaktadır. Bu alanda kendi özsel alanının ortaya koyduğu verilerle hareket etmekte, tercih yapmakta ve davranışlarından kendi alanı içinde sorumlu olmaktadır. Özsel alan ise akı, iradesi, inanç ve benliğiyle yaratıcısıyla olan ilişkisini, bunun bilgisini ve bilincini ifade etmekte ve ötekine kapalı alan konumunda bulunmaktadır.

İbrahim’in arayışında ötekilerin alanını reddettiği fakat ötekilere müdahale etmediği görülmektedir. Bu, onun arayışının kendi

özsel alanıyla bu alanın muhatabı olan yaratıcısıyla ilişkisinde insan ve yaratıcı arasındaki ilişkinin varlık alanını yeniden tanımlanmasını gerektirecek orijinallikte alternatif bir varlık alanı tanımıdır. Buna göre, İbrahim’in arayışında önce insanı kendi yarattığı kutsalla kutsallaşan eylem alanından ayırdığı, insan olma vasfıyla yaratıcı karşısında bir varlık olarak tanımladığı görülmektedir. Bu noktada İbrahim’in arayışında varlık alanı tanımlanan insan ve yaratıcı, mistik öğretilerde ve dayanağını oluşturan en eski mitolojik bilinçte zata değil, sıfatlara yönelen ve sıfatları Allah’ın yaptığı işle kendi arasındaki ilişkiyi çözümlemede ölçüt olarak kullanan yaratıcı ve insan ilişkisi tanımından (Tunagöz, 1913: 601) bütünüyle farklıdır. İbrahim’in arayışının sıfatlardan zata yönelişi aşamasını dolayısıyla araçları ifade eden ay, güneş, yıldız gibi insanın kendi varlığının ve evrenin işleyişinin işaretleri olan – yaratıcının tecellisi değil- ve İbrahim’de her biri bir soruya karşılık gelen unsurlar sahte tanrıları ifade etmekte ve reddedilmektedir. İnsanın yaratıcının yansıması olduğu düşüncesine dayanan ve tecelli düşüncesinde sıfatlara karşılık gelen unsurlar, İbrahim’in arayışında sahte tanrılar edinmekle bir tutulmaktadır. Bu nedenle insan bir gölge, yansıma ya da yokluk değil, aksine nihai amacı kendi varlığıyla ve yaratıcısıyla karşılaşmak olan “üstün ve onurlu” bir varlık alanı konumunda bulunmaktadır.

İbrahim’in arayışının ikinci kısmı olan Allah’ın kendisiyle iletişime geçtiği onunla karşılaştığı durum ise yaratıcının ebedi zatını ifade etmektedir. Tevhit –bir- bu durumda mistisizmdeki yansıma modeli, insanın yokluk ve gölge olduğu, ötekilerle ilişkisinden oluşan eylem alanını kendileştirdiği ve kişisel alanını terk ettiği durumun ifadesi olan bir’e karşılık gelen şey değildir. İbrahim’in arayışında ötekileşmiş, tanrısallaşmış ortak alandan kişisel özsel alana geçiştir. Ancak bu alana – özsel alana- geçişten sonra İbrahim yaratıcının kendisiyle karşılaşan şey “üstün ve onurlu varlık alanı” olmaktadır. Dolayısıyla İbrahim’in yaratıcıyla ilişkiye geçtiği durum onun özsel alanını ifade etmekte, ötekileri bu alanının dışında tutmaktadır. Yine arayışın devamında Deli Dumrul’la İbrahim’in Allah’la ara-

larındaki son aracıyı temsil eden İbrahim’de topluluğun araçları olarak tapındıkları melek, şeytan gibi görünmez güçlerle, Deli Dumrul’da Azrail bu araçların kutsallaştırıldığı inanma biçiminin reddedilmesi anlamına gelmekte Allah’la doğrudan ilişki aşaması gerçekleşmektedir. Dolayısıyla bir –tevhit-yaratıcıyla insanın aracısız birlikteliğini ifade etmektedir. Bu birlikteliğin koşulu ise insanın “üstün ve onurlu konumda” bulunuyor olmasıdır. Fakat bu üstün ve onurlu konum mistik öğretilerdeki en üst noktayla aynı şey olmadığı gibi İbrahim’in reddettiği bir’in kendisidir. Bu durumda Deli Dumrul’un da İbrahim’in de arayışlarında ulaştıkları seçenek, İbrahim’de “güneşi doğudan doğduran ve batıdan batıran”, “hayat bağışlayan ve hayatı sonlandıran” Deli Dumrul’da “can veren ve can alan” yaratıcının bizzat kendisidir.

İbrahim’in inancı karşılaşılan Allah’a – zat, bizzat o olana- teslimiyeti ifade etmektedir. İbrahim’in arayışının ortaya çıkardığı en önemli sonuç, alternatif varlık alanı olarak “uydurulmuş tanrı”yla gerçek yaratıcının birbirinden ayrılması, insanın kendi varlık alanıyla yaratıcının varlık alanının birbirinden ayrılması ve ötekinin varlık alanıyla kendi varlık alanının birbirinden ayrılmasıdır. Bunun da insanın özsel ve işlevsel olarak iki farklı alanda bulunduğunu, özsel alanının muhatabının ötekiler ya da kendisine aşkınlaştırdığı soyut ya da somut kurulmuş varlıklar değil, “üstün ve onurlu bir varlık” olarak insanın kendisi ve gerçek yaratıcı arasındaki somut ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. İşlevsel alan ise, ötekiyle ilişkisinde kendine ait somut işlevselliğini ortaya koyma hakkına sahip olduğu alanı ifade etmektedir. “Tek seçenekli evren modeli”nde insanın özsel ve işlevsel alanının ayrımı yapılmamış dolayısıyla ötekileşme kaçınılmaz olmuştur. Çünkü insanın merkezi ötekileşmiş bilincin bizzat kendisidir. “tek seçenekli evren modeli”nde insanın kendi varlığında teke ulaşmasıyla elde edilen birlik, insanın kendi varlık alanının en üst derecesini kendisiyle aynılaştıran evren arasındaki birlik ilişkisini ifade eden durum olmaktadır. Tanrısallaştırılan insanın kendinde ulaştığı tekliği, yaratıcının kendisinde tecellisi ya da ona ulaşmış olmak yanılgısıyla algıladığı durumun kendisidir.

Dolayısıyla bu teklik ya da bir’in yaratıcının kendisiyle karşılaşmaktan doğan – İbrahim’deki gibi” bir olduğu sanılmakta bu da insanın kafasındaki biri tanrı ilan ettiği durumu karşılamaktadır. Karmaşanın nedeni bu ikisinin birbirine karıştırılması, insanın kendindeki teklikle –yalnızlık, eşsiz taraf, öz-yaratıcının aynılaştırılmasının tecelli olarak algılanmasıdır. Bu konum İbrahim’in arayışında kendisini varlık alanları içinde en üste çıkardığı durumu yani özsel varlık alanına kavuştuğu durumunu ifade etmektedir.

Allah’ın zatının eşsizliğine ve tekliğine karşı insanda da tek ve eşsiz, muhatabının yalnız Allah olduğu bir parça bulunmaktadır. Buna ulaştığında enel-hak’ta olduğu gibi hak ya da hakkın tecellisi olmamakta fakat kendisinde bulunan yaratıcıya ait eşsiz, insanı kendi özgün alanının tek ve özgün temsilcisi yapan parçayla karşılaşmaktadır. Bu, İbrahim’in arayışında insan olmanın üstün doğasını, bir varlık alanı olarak Allah’la kendi özsel alanında karşılaşma potansiyelinin varlığını ifade etmektedir. Diğer taraftan özsel alanın bu yapısı ötekilerin müdahale ve alanına kapalı olduğu için bu alana müdahale özsel etiğin kamu hukuku olarak işlevselleştiği durumda Allah’ın alanına müdahale anlamına gelmektedir. Son insan postmodern öznenin “bir”e yönelişi ve en eski “bir” bilinciyle kendisine varması da insanlığın kendi yaratıldığı öze kendi varlığındaki tek seçenekli evrenin en üst noktasına ulaştığını, arayışının kendisinde bulunan potansiyeli keşfe yöneldiğini, (Gür, 2012: 103) göstermektedir. Öznenin bu durumu insanlığın İbrahim’in arayışında “insanın varlık alanı” olarak ortaya konulan en üst noktaya” ulaştığına işaret etmektedir. Ulaşılan nokta bir taraftan insanın kendi özünü keşfiyken diğer taraftan ilkçağdan bugüne gelinceye kadarki tarihsel sürecinin son noktasını ifade etmektedir. İnsanın kendi varlık potansiyeline karşılık gelen bu durum, İbrahim’de bir üst aşama olarak Allah’ın zatiyle kendisiyle karşılaşma aşamasını yani insandaki Allah’a ait öze, Allah’ın tekliğinin karşılaşmasını zorunlu kılan bir durumun ifadesi olmaktadır. Fakat bu öz insanın kendindeki parçayı keşfi ifade etmekte Allah’ın zatını ifade etmemektedir. Dolayısıyla insanın kendisinde yaratıcıya ait parçayı keş-

fettiğini fakat bu parçanın muhatabının Allah'ın bizzat kendisi olduğunu göstermektedir. Bu anlamda öteki seçenek insanlığın deneyimlemediği kendi gerçek potansiyelini ifade etmekte İbrahim bu potansiyeli temsil etmektedir. Diğer taraftan öznenin durumu – bu alanın ötekileşmesi, kurgusallaşması- göstermektedir ki insanlık kendisinde bulunan potansiyeli keşfetmiş fakat yanlış adrese yönelmiştir. Sözkonusu potansiyel insanın yaratılışında kendisinde bulunan fakat bugüne kadar insanlığın deneyimlemediği öteki seçenektir. (Gür, 2012; 104) Buna göre, işlevsel etik ve özsel etik ayrımı kamusal alan ile özsel alanın kesin çizgilerle birbirinden ayrılmasını zorunlu kılmaktadır. İlahi temsil mümkün olmadığına göre insanın Allah'la ilişkisinde özgür olması temeline uygun olarak kamu hukukunun dayanacağı ilahi ya da insani sistemlerin tamamının göz önünde bulundurulması gereken durum, insanın kendi varlık alanı olan özsel alanıyla ilgili herhangi bir müdahalede bulunmamasını zorunlu kılmaktadır. Çünkü insanın özsel alanına müdahale Allah'ın alanına da müdahale olmakta zorbalığı ve köleliği ifade etmektedir. Bu da göstermektedir ki suç tanımı ancak işlevsel alandaki insanlar arası ilişkiler üzerinden alana müdahale ilkesi temel alınarak yapılmalıdır. Bu anlamda özsel alana müdahale büyük bir insanlık suçudur. Diğer taraftan postmodern öznenin sonucu olduğu tarihsel örneklerinde olduğu gibi özsel alanı ortaklaşmış bir yapı arzemesi onu kendisine bu alanın muhatabı olan yaratıcıya ve ötekine karşı suçlu konuma yerleştirmektedir. Bu, özsel alanın kamusallaştığı alan tanımı insanı, temsil edeni ve edileni, sistemin kendisini ve sitemin içindeki herkesi Allah'a, kendisine ve ötekine karşı suçlu konuma yerleştirmektedir. Öznenin ortaklaşmış özsel alanı hızla kamunun özsel alanı temsiline dönüşmekte, kamu bir kurumsal nitelik olarak bu işi gerçekleştiremediği için özsel alan kişisel temsili zorunlu kılmakta bu da insanların köleleşmesinin tam adı olarak kişisel hükümlerin diğer kişilerin üstünde bir değer kazanmasına yani köleleşmeye yol açmaktadır. Bu durum tarihsel ve terk edilmiş özsel etik örneklerine geri dönüşü ifade ettiği gibi insanlığın bütünüyle suçlu olduğu tarihsel bir yanlışlığı zorunlu kılacaktır.

KAYNAKÇA

- Altındağ, Ramazan, Harranilerin Teolojisinde Tanrı Tasavvuru, *I. Uluslararası Katılımlı Bilim, Din Ve Felsefe Tarihinde Harran Okulu Sempozyumu*, Şelale Matbaası, Konya, 2006, Ss.120-132, S.123.
- Arsal, Sadri Maksudi, Türk Tarihi Ve Hukuk, İstanbul, 1947.
- Bauman, Zygmunt, Postmodern Etik, (Çev. Alev Türker), İstanbul, 2011
- Bayram, Mikail, Ahi Evren Mevlana Mücadelesi, Yeni Zamanlar Dağıtım, İstanbul, 2005
- Cin, Halil, Akgündüz, Ahmet, Türk Hukuk Tarihi, C. I, Kamu Hukuku, Konya, 1989.
- Çığ, Muazzez İlmiye, Kur'an İncil Ve Tevrat'ın Sümer'deki Kökenleri, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2002,
- Çığ, Muazzez İlmiye, İbrahim Peygamber, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007
- Donuk, Abdülkadir; Eski Türkler'de Hükümdarın Vazifeleri Ve Vasıfları, Türk Dünyaları Araştırma Dergisi, Nisan 1982, No: 17, S. 103-152.
- Eco, Umberto, Yorum Aşırı Yorum, Can Yayınları, İstanbul, 1996, Ss. 33-55
- Ekinci, A. (2006). Harran Ve Harran Okulunu Etkileyen Siyasi, Dini, Coğrafi Ve İlmi Unsurlar, A. Bakkal, (Ed.) *I. Uluslararası Katılımlı Bilim, Din Ve Felsefe Tarihinde Harran Okulu Sempozyumu*, Konya: Şelale Matbaası.
- Elkatmış, Metin, Demirtaş Murat, "Ahi Evranı Velinin Düşüncelerinin Demokrasi Kültürüne Yansımaları", Turkish Studies -International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic, Volume 8/3, Winter 2013, P. 719-728,

- Ergin, Muharrem, Dede Korkut Kitabı, 45. Basım, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2011
- Ergin, Muharrem, Orhun Kitabeleri, Boğaziçi Yayınları, İstanbul:2012
- Etienne Gilson, Ortaçağ Felsefesinin Ruhı, (Çev. Şamil Öcal), Açılım Yayınları, İstanbul, 2003
- Gür, İmran, 2013, "Mevcut Varoluştan Alternatif Varoluşa Dönüşüm Sürecinde Postmodern Özne: İmge Bilinci", Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, Yıl:5, S.9, Ocak-Temmuz 2013e, Ss.33-56
- Gür, İmran, 2012, "Postmodern Öznenin Sonu, Yeni İnsanın Alternatif Varoluşu Vahiy Bilinci, Kendinde Şey, Tanrı Parçacığı", İtobiad, The Journal Of The Human And Social Science Research, Volume:1, İssue:4, October-November, December, Ss. 98-131
- İnalcık, Halil; Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet, İstanbul, 2000.
- Kafesoğlu, İbrahim; Eski Türkler'de Devlet Meclisi – Toy, Birinci Millî Türkoloji Kongresi, İstanbul, 1980, S. 205-209.
- Koca, Saim; Eski Türkler'de Devlet Geleneği Ve Teşkilâtı, C. Iı, Ankara, 2002.
- Kur'an, Muhammed Esed, (Çev. Cahit Koytak), İşaret Yayınları, İstanbul 2002, A.En'am:74-83, B. 51-69, C. Bakara:124-133, D. Bakara:258
- Laurance, Richard; Charles Richard, Platt, Ruthertford H., İdris Peygamber'in İki Kitabı, (Çev. Eser, Oğuz), İdil Yayıncılık, İstanbul 2012
- Ögel, Bahaeddin; Devlet Meclisi Ve Kurultay, C. Iı, Ankara, 2002.
- Ögel, Bahaeddin; Türk Kültürünün Gelişme Çağları, C. Iı, İstanbul, 1971.
- Ögel, Bahaeddin, Türk Mitolojisi, Cilt Iı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006
- Tunagöz, Tuna, "Mevlana'da İlâhi Sıfatlar", Turkish Studies -International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic, Volume 8/3, Winter 2013, P. 583-608, Ankara-Turkey
- Tutar, Adem; İslâm Öncesi Türk Devlet Geleneğinde Adalet Anlayışı, C. Iı, Ankara, 2002, S. 868
- Ulutürk, M. (2010) İslam Düşüncesinde Tercüme Faaliyetleri: Hermeneutik Ve Bibliyografik Bir Katkı, İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1(2), 249-288.
- Vergara, Francisco, Liberalizmin Felsefi Temelleri Liberalizm Ve Etik, (Çev. Bülent Arıbaş), İletişim Yayınları, İstanbul 2006
- Yusuf Has Hacı, Kutadgu Bilig, (Çev. Reşit Rahmeti Arat), Ankara, 1986

Ali Dede (Pesendî)'Nin Şiirlerinde Dinî-Tasavvufî Unsurlar¹

Mustafa Güneş^{*2}

Öz

1813 yılında Kütahya'da dünyaya gelen Ali Dede (Pesendî), tam yüz yıl yaşayarak 1913 yılında Kütahya'da vefat etti. Müderris Doğırlı Osman Efendi Medresesi'nde öğrenim gördü. Ârifî tarafından kendisine, Farsça beğenilmiş, seçilmiş anlamına gelen Pesendî mahlası verildi. Bu makalede, Pesendî'nin bazı şiirleri, dinî ve tasavvufî açıdan değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ali Dede, Pesendî, Din, Tasavvuf.

Religious and Sufistic Components of Ali Dede (Pesendî)'s Poetry

Abstract

Ali Dede (Pesendî) was born in Kütahya in 1813. He died in Kütahya in 1913. He was a hundred years old when he died. He was educated in Müderris Doğırlı Osman Efendi Medresesi. He was given the appellation "Pesendî", meaning appraised in Persian, By Ârifî. In this article, Pesendî's some poems are reviewed from religious and sufistic aspects.

Keywords: Ali Dede, Pesendî, Religion, Sufism.

¹ Bu makalenin bir kısmı, 27 Kasım 2013 tarihinde DPÜ Kütahya Folklor Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü tarafından düzenlenen, DPÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyeleri Kadir Güler (Pesendî'nin Şiirlerinde Ehl-i Beyt) ve G. Tarıman Cenikoğlu (Pesendî'nin Destanları)'nın konuşmacı olarak katıldıkları *Ölümünün 100. Yılında Pesendî Paneli*'nde tarafımızdan sunulmuştur. *Kütahyalı Ârifî ve Pesendî*, (Kütahya 2004) adlı eserinin ilgili kısmını bizimle paylaşan ve bu panelin yapılmasını sağlayan sayın Yrd. Doç Dr. Kadir Güler'e teşekkür ederiz.

² *Doç. Dr. Dumlupınar Üniversitesi

GİRİŞ

1813 yılında Kütahya Maruf mahallesinde dünyaya gelen Ali Dede (Pesendî)'nin mahalle mektebinden sonra Müderris Doğlarlı Osman Efendi medresesinde öğrenim gördüğü ve hocası Kütahyalı Ârifî'nin desteği ile şiir söylemeye başladığı bilinir.¹

Ali Dede'nin yazdığı şiirler, hocası Ârifî ve Kütahya halkı tarafından çok beğenildiği için üstadı Ârifî'nin, şaire Farsça *beğenen*, *beğenmiş* (s.), *beğenme*, *seçme* (i.) anlamına gelen *pesend* (f.i.) kelimesinin ism-i mensûbu olan *Pesendî* (*beğenilen*, *beğenilmiş*, *rağbet edilmiş*) mahlasını vermiş olabileceği kabul edilir.²

Şairliğinin yanında, aynı zamanda iyi bir hattat olan Pesendî'nin, Eskişehir Mevlevi Dergâhı postnişini Hasan Dede'ye bağlandıktan sonra yedi yıl boyunca onun hizmetinde bulunduğu ve belki de dedelik unvanını ondan almış olabileceği rivayet edilir.³

Kültür ve edebiyat araştırmacısı Hamza Güner, 1913 yılında vefat eden Pesendî'nin, kendi el yazısı ile kaleme aldığı bir divan ve şiir mecmuasının, büyük oğlunun eşi tarafından elden çıkarıldığını ve onu ele geçiren açığöz bir kimsenin de, belirtilen eser üzerine çöreklenerek araştırmacıların istifadesine sunmaktan kaçındığını belirtir.⁴

Kültür ve edebiyat araştırmalarında başarılı olmanın yolu, daha çok onlara karşı sevgi ve saygıyla yaklaşımdan geçer. Sevilip sayılmayan, içselleştirilmeyen ve değerler sistemine yabancı olunan bir

kültürün edebiyatını anlamak oldukça güçtür.⁵

Bir güzelin, kendini sevmeyen ya da sevgisinde samimi olmayan kimse ile ilgilenmemesi gibi; geçici ilgi ve zorlama yaklaşımlarla yapılan çalışmaların da edebiyat güzeli için bir değer ifade etmediği söylenebilir.⁶

Sevgi, saygı ve samimiyetle yaklaşıldığı zaman sırlarını bize açacak olan Osmanlı edebiyatının ilham kaynaklarını, şu dört ana başlık altında toplamak mümkündür:

Din ve tasavvuf

Mitoloji, tarih ve sosyal hayat

İlim ve felsefe

Estetik değerler sistemi

Yukarıda adı geçen, bilim, din, tasavvuf, mitoloji, tarih, felsefe vb. konulu kaynaklar, İslam kültür ve medeniyet tarihinde yer alan milletlerin edebiyatlarında çok önemli bir yere sahiptir.

Başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere belirtilen kaynakların, İslam toplumlarının vazgeçilmez bir parçası olan şair ve yazarlar için bitip tükenmez bir ilham kaynağı olduğu söylenebilir.

Belâgat, fesâhat ve sanat gibi değerler, daima Kur'an-ı Kerim'den kuvvet almış ve o denize ve güzele ulaşmaya gayret etmiştir. Dolayısıyla Kur'an'ın mana ve lafız inceliklerini anlamadan, eski Türk edebiyatın arka planına vakıf olmak, pek mümkün görülmemektedir. Klasik Türk edebiyatının en önemli kaynaklarından biri olan İslam tasavvufunun, Osmanlı halkının dinî görüş ve düşüncesinin ayrılmaz bir parçası hâline geldiği bilinir. Osmanlı dönemine ginceye kadar geliş-

¹ Hamza Güner, *Başlangıçtan Zamanımıza Kadar Kütahyalı Şairler*, Kütahya İl Basımevi, Kütahya 1967, s. 210.

² Kadir Güler, *Kütahya Şairleri I*, Ekspres Gazetecilik, Kütahya 2010, s. 395.

³ Güner, *age*, s. 2 11.

⁴ *Age*, s. 211.

⁵ Muhammed Nur Doğan, *Eski Şiirin Bahçesinde*, Yelkenli Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 15.

⁶ *Age*, s.15.

miş bir mahiyette, son derece incelikli karmaşık bir yapıya sahip olan Tasavvufun, doğa ve doğaüstü (Yaratan ve yaratılan) arasındaki ilişkiyi yorumlamanın ve kozmik bağlamda insanların rolünü anlamının bir yolu şeklinde algılandığı bilinir.

7

Belirtilen sebepler çerçevesinde Osmanlı şiiri üzerinde yapılacak her yorumlayıcı çalışmada, şiirin dinî-tasavvufî boyutunun da göz önünde bulundurulması gerekir.⁸

Bu makalemizde, yukarıda belirtilen sebepler göz önünde bulundurularak Osmanlı Devletinin son dönemlerinde yaşayan Pesendî'nin şiirleri dinî ve tasavvufî olmak üzere iki açıdan ele alınacaktır:

Bilindiği gibi eşi ve benzeri olmayan; ezeli, ebedi ve mutlak yaratıcı olan Allah⁹ Kur'an'da da belirttiği gibi bütün varlık âlemini "kün" emriyle yaratmıştır (Bakara-117). Pesendî, bütün âlemi yaratan ve hikmetiyle kuşatan Allah'a şöyle yakarıştaki bulunur:

Ey hikmeti ganî sâhib-i eşyâ
Eşyâyı bir anda **kaf** u **nun**¹⁰ ettin
Setreyle aybımız Habîb hakkına

Kün'ün akabinde **feyekûn**¹¹ ettin¹²

⁷ Walter G. Andrews, *Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı Osmanlı Gazelinde Anlam ve Gelenek Poetry's Voice, Societ's Song Ottoman Lyric Poetry*, Çeviren: Tansel Güney, İletişim Yayınları, Washington, 2000, s. 81.

⁸ Age, s. 82.

⁹ Kâinatı yaratan, idare eden, kendisine ibadet edilen tek ve en büyük olan Allah'a iman, iman esaslarının en birincisidir. Allah'a imanın, zerreden güneşe kadar pek çok derecelerinin olduğu ve bütün inanç esaslarının, Allah'a iman ve O'nun birliği esasına dayandığı belirtilir. (Ahmet Saim Kılavuz, *İlmihal*, Ankara 2007, s. 82).

¹⁰ *Kef ve Nun (Kün)*: O (Allah), her dilediğini anında yaratmaya gücü yetendir (Mehmet Yılmaz, *Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözlük-Ansiklopedik Sözlük*, Enderun Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1992, s. 89).

¹¹ *Ol (der)hemen olur*: Bakara 117 (Yılmaz, age, s. 98); *Gökleri ve yeri yaratan Allah'tır. O, bir işin olmasını dilerse, ona ancak "ol" ve olur (Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı-Meâl*, Haz. Hüseyin Atay-Yaşar

(25. Koşma / 1)¹³

Dinî-tasavvufî konuları şiirlerinde, samimi bir şekilde ifade eden Pesendî, ihsan, hikmet ve nimeti bütün kâinatı kuşatmış olan Yüce Allah'a olan hayranlığının yanında kader ve kıyamet gibi konularla ilgili duygularını şu şekilde dile getirir:

Çok nimetler ihsân kıldın âdemde
Herkesin hâlini yazdın ezelde
Ol yevm-i misâkda hîn-i kaderde
Cümlemizi sâf sâf top yekûn ettin

(25. Koşma / 3)

Pesendî hikmetine çok hayran senin
Seni senden diler kul kurban senin
Sen gereksin ana her ihsân senin
İhsân senin sana âmir bulunmaz

(41. Koşma / 4)

Allah kâinatı yaratmadan önce, olan ve olacak her hadiseyi, her varlığı bilmektedir. Her varlığın, Allah'ın ezeli ve değişmez ilminde bir sureti vardır. Eşya ve olaylar, bu suretlere göre meydana gelir.¹⁴

Şairin, bu konudaki duygu ve düşüncelerini şu şekilde dile getirdiği görülmür:

Çok nimetler ihsan kıldın âdemde
Herkesin hâlini yazdın ezelde

(25. Koşma / 3)

Pesendî, imanın altı şartından birisi ahiret gününün başlangıcı sayılabilecek

Kutluay, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1985, s. 17).

¹² Şiirler, Kadir Güler'in *Kütahyalı Ârifî ve Pesendî* adlı eserinden alınmıştır.

¹³ Şiirlerden sonra verilen rakamlar, ilgili manzum kısmın belirtilen eserdeki referanslarıdır: Kadir Güler, *Kütahyalı Ârifî ve Pesendî*, Kütahya 2004.

¹⁴ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1995, s. 68.

kıyamet¹⁵ ve haşir gününe şöyle işarette bulunur:

Rûz-ı kıyâmetin doğdu nişânı

Kalmışız yâ Rabbi ne bed-zamâne

(4. Destan / 1)

Ol dem battal olur işlemez hiç ip

Ak şems zemine gelip de karip

Gün urup başını beynini yiyip

Çekilip damarlar döner kemane

(4. Destan / 4)

Pesendî, iman esaslarından birisi olan melekler¹⁶ konusuna şöyle işarette bulunur:

Muhammed ismi ol şâh-ı Hudâ'dan vahy ile nâzil

Tâ iki bin sene evvel getirdi çünkü Cebrâil

(85. Mütেকerrir Müseddes Semâî / 2)

Çekince İsrâfil nefirle sûru

(4. Destan / 11)

Şair, aşağıdaki mısralarda şeytan ve hilelerine şöyle işaret eder:

Buldu belâ şükretmeyen hâline

Aldandı feleğin reng-i âline

Değişdi îmânın dünyâ mâline

¹⁵ Sözlükte, kalkmak, dikilmek ve ayaklanmak anlamlarına gelen kıyamet bir terim olarak, âlemin bozulması, her şeyin alt üst olup yok olması, başta insan olmak üzere yok olan ve ölen varlıkların yeniden yaratılıp dirilerek ayağa kalkması ve mahşere doğru yönelmesi anlamına gelir. Kıyamet, genel bir ölümden sonra yine genel bir dirilişi ifade eder (Ahmet Saim Kılavuz, *İlmihal*, Ankara 2007, s. 121).

¹⁶ Sözlükte, *haberci, elçi, güç ve kuvvet* anlamlarına gelen melek, Allah'ın emriyle çeşitli görevleri yerine getiren, gözle görülmeyen nurânî ve ruhanî varlıktır (Ahmet Saim Kılavuz, *İlmihal*, Ankara 2007, s. 92). İslamî inanişâ göre, çok muhteşem ve son derece süslü olan gökyüzünün kendine mahsus hayat, ruh ve şuur sahibi ahali ve sakinleri vardır. Dört büyük melekten birisi olan Cebrâil'in, Hz. Peygamberin huzurunda iken sahabeler tarafından Dıhye suretinde görüldüğü ve manevi derecesi yüksek bazı insanların da melekleri görüp, onlarla konuştukları eski devirlerden beri rivayet edilir.

Şeytânın yularsız çobansızları

(5. Destan / 22)

İblis lâ deyüpde hüsranda iken

(22. Koşma / 1)

Sakın uydurma şeytane beni aldatmasun yahu

(74. Mütেকerrir Müseddes Semâî / 3)

Pesendî, Kur'an'a olan bağlılığını ve bu yolda samimi olmayan insanlara karşı tepkisini şu mısralarla dile getirir:

İnkâr eylediler Hakk'ı Rahman'ı

Bilmediler inen ulu Kur'an'ı

(27. Koşma / 2)

Pesendî, manevi âlemlere yükselme anı olan seher vaktinde yapılan ibadetlerden övgü ile söz eder. Ona göre sadık âşıklar, fazilet ve değeri çok fazla olan sabahın erken saatlerini asla uykuda geçirmez. Âşıkların rehberi, seher vakti ve bu vakitlerde okunan Kur'an'dır:

Seherdir nüsha-i kübra, şeriât mezhebü'l a'zam

Seherdir Hızır, İlyas, sırr-ı Kur'an, nüsha-i a'zam

(83. Mütেকerrir Müseddes Semâî/ 3)

Pesendî, başta Hz. Muhammed olmak üzere, diğer peygamberlerle ilgili duygu ve düşüncelerini de şöyle dile getirir:

Benzemez mahlûkda hiç kimse sana

Seni medh eylemek kendine sezâ

Ölmek olamazdı eşyâ ebedâ

Evveli âhiri intihâ güzel

(44. Koşma / 3)

Kimi dedi kâhin kâzib diyelim
Kimi dedi şâir sehhâr diyelim
Kimi mecnûn kimi meczup diyelim
Velid'in sözünü ihtar ettiler
(6. Destan / 7)

Verdi istiğrap bana ol Âdem ü Havvâ'da
var
Gazi, müfti, vali, Hazret-i İsâda var
(51. Gazel Dîvân-Muammâ 2-3)

Nice Sultan Süleyman'ı ki yudan bu fenâ
dünyâ
(79. Mütekerrir Müseddes Semâî / 4)

Şair, dört halife ve ehl-i beyit hak-
kında şöyle der:
Ebubekir Ömer Osman Aliyyü'l-Murtaza
hakki
Günâhım afv kıl yâ Rab habîbin Mustafa
hakki
(77. Mütekerrir Müseddes Semâî / 1)

Düldülün sayhasın duyan kefere
Aman ya Ali Zülfikâr ettiler
(6. Destan / 22)
Ağla didelerim ağla dem dökecek demdi
bu
Dutalım matemî Şâh'ın mâh-ı Muharrem-
di bu
(63. Mütekerrir Müseddes Dîvân/ 2)

Pesendî, farz, sünnet ve şeytanla il-
gili olarak şunları söyler:
Anda edâ ettim sünneti farzı
İblis lâ deyüp de hüsranda iken
(22. Koşma / 1)

Pesendî, doğru yoldan ayrılmayan-
ların rızkının artacağına inanır ve bunun
için ibadetlerin aksatılmaması gerektiğini
şöyle ifâde eder:

Hak bereket verir kim doğru işler
İşden artmaz dışden artar demişler
Ahbâbın uydurdu zillet gidişler
Beş vakit geçirme ibâdet eyle
(9. Koşma / 4)

İslam felsefesinin ayrılmaz bir par-
çası olan Tasavvuf, daha çok insan, eşya
ve Allah konuları üzerinde durmuş; dün-
ya ve içindeki fani güzelliklere gönül bağ-
lamamak hususunda insanları uyarmış ve
onlara gerçek (ebedî) mutluluk yollarını
göstermiştir.¹⁷

Kalp temizliğini, güzel ahlâkı ve
ruh olgunluğunu konu alan tasavvuf,
müminleri terbiye etmek suretiyle mânen
yükseltir. Tasavvufta, dünyadan çok
ahirete önem vermek, masivayı bırakıp
vahdet ve ahirete yönelmek, daha üstün
ve çok ibadet ederek nefsi dizginleme ko-
nuları üzerinde, hem fiili hem de kavli
olarak çok durulur.¹⁸

*Kötü olan her türlü huy ve hareketi
terk etmek, iyi ve güzel olan her türlü karakter
ve davranış şeklini kendine mal etmek; hakikat-
leri elde etmek ve insanların elinde bulunan-
lardan ümit kesmektir*¹⁹ şeklinde tarif edilen
tasavvufun, Pesendî'nin şiirlerinde önemli
bir yer tuttuğu söylenebilir.

Deruni bir dinî tecrübe ve diğer ta-
raftan yüzyıllardan beri içinde bulundu-
ğumuz uygarlık alanının en temel kültürel
geleneklerinden birisi olarak kabul edilen

¹⁷ Mustafa Kara, *Osmanlı'nın Kandili Eşrefoğlu Rûmî*,
Bilge Yayınları, İstanbul 2006, s. 18.

¹⁸ Süleyman Uludağ, *İlmihal*, Ankara 2007, s. 48.

¹⁹ Kara, *age*, s. 18.

tasavvuf, aynı zamanda bir düşünce tarzı, yaşama üslubu ve irfan ufkudur.²⁰

Tasavvufun temel esaslarından birisi olan vahdet-i vücud anlayışına göre sadece Allah'ın vücudu vardır. Var sanılan diğer şeylerin müstakil ve bizatihi vücutları yoktur. Vücut bir tek olup o da sadece Allah'ın vücudundan ibarettir. Farklı şekil ve görünüşler, gerçekte yaratıcının varlığıdır. Özde, herhangi bir farklılık yoktur, farklılıklar şekil ve görünüşe aittir. Eşya mahzar, Hak ise zâhirdir.²¹

Tasavvufî düşünceye göre bütün varlıklar bir vücuttur. Varlık âleminde görünen nesneler, Yüce Allah'ı temsil eder. Yaratıcı, isim sıfatlarıyla âlem-i şahadette tezahür etmiştir. Varlık âleminde Allah'tan başka bir varlık yoktur. Onun varlığı, kendisiyle ilgili olup ezeli ve ebedidir. Görünen yaratıklar, sadece O'nun yansımasından ibaret olup önceden de (yaratıcının) ezeli ve ebedi ilminde mevcut bulunuyordu. Pesendî, varlığın yaratılışı konusunda, yukarıda da belirtildiği gibi şunları söyler:

Eşyâyı bir anda **kaf** u **nun** ettin

Kün'ün akabinde **feyekûn** ettin.

(25. Koşma / 1)

Şirlerinde, Mevlânâ, Mesnevi ve Mevlevilik sevgisine vurgu yapan Pesendî, Mevlevileri edepli, edep sahibi (insanlar) şeklinde tarif eder. Şair, Mesnevi ve Mevlevî bilgelerine karşı duyduğu ilgi ve sevgiyi şu mısralarla dile getirir:

Magz-ı Kur'an'dır muhakkiktir tarîk-ı Mevlevî

Ey Pesendî Mesnevî

(67. Müstezad Dîvân / 6)

Pesendî, şiirlerinde ayet ve mutasavvıflar tarafından hadis kabul edilen

²⁰ Kenan Gürsoy, *Etik ve Tasavvuf Felsefi Diyaloglar*, Haz. Semih Yücel, Sufi Kitap Yay. İstanbul 2008, s. 9.

²¹ Uludağ, age, s. 68-69.

sözlerin yanında bazı büyük mutasavvıfların adlarını da şöyle zikreder:

Oku dersin öğren var **men aref**²²den

Bul mürşid-i kâmil vakt ona geldi

(12. Koşma / 2)

Pesendî duyalı ol pend ü va'zı

Belî²³ dedi oldum emrine râzı

(22. Koşma / 5)

Aklından geçenle ol **lâ takrabâ**²⁴

Ol zaman anları andan dîn ettin

(25. Koşma / 4)

Pesendî, büyük mutasavvıfları şöyle zikreder.

Hallâc-ı Mansûr çaldıkça nâyı

Kaldırdı dünyayı tozu dumane

(4. Destan / 6)

Hamd olsun mü'miniz îmânımız var

Hazreti Pîr **Kadir Geylânî**'miz var

(4. Destan / 12)

Tâ ezel merdânelerdir ser verirler şâhına

Şems-i Tebrîz râhına

²² "Men Arefe Nefsehü Fekad Arefe Rabbehü: Kendi cehaletini ve acizliğine karşılık Allah'ın ilmini (ve) bakiğini bilen (kişi), Rabb'inin gücünü anlamış olur. Kısaça: Kendini bilen Rabb'ini bilir" (Yılmaz, age, s. 122).

²³ "Belâ: Evet. Yüce Allah, ruhlar âlemini yaratır ve onlara: *elestü bi-Rabbikum* (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?) buyurur. Ruhlar, bu soruya: *Kâlû Belâ* (Evet! Rabb'imizsin) dediler. " A'râf 172 (Yılmaz, age, s. 28); A'râf suresi 172-173. ayetlerinin meâli şöyledir: Rabbin, insanoğlunun sulbünden soyunu alıp devam ettirmiş, onlara: "Ben, sizin Rabbiniz değil miyim?" demiş ve buna kendilerini (de) şahit tutmuştu. Onlar da: "Evet şahidiz" demişlerdi. Bu, kıyamet günü, "Bizim bundan haberimiz yoktu" dersiniz veya "Daha önce babalarımız Allah'a ortak koşmuşlardı, biz de onlardan sonra gelen bir soyuz; bizi, boşa çalışanların yaptıklarından ötürü yok eder misin?" dersiniz diyedir (Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı-Meâl, Haz. Hüseyin Atay-Yaşar Kutluay, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1985, s. 172).

²⁴ Lâ takrabâ: Yaklaşmayınız. "Dedik ki Ey Âdem! Sen ve eşin cennette oturun, dilediğiniz yerde bol bol yiyecek, ama şu ağaca asla yaklaşmayın; yoksa zalimlerden olursunuz", Bakara 35, (Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı-Meâl, Haz. Hüseyin Atay-Yaşar Kutluay, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1985, s. 5).

(67. Müstezad Dîvân / 4)

Pesendî, Türk edebiyatının önemli mesnevi kahramanları ilgili olarak da şunları söyler:

Mecnûn edip aklın fikrin satdırır

Her renk ile türlü türlü kandırır

Pesendî gördüğün **Leylâ** sandırır

Bir saç telliye bekledir seni

(16. Koşma / 4)

Şair, Kuddusî, Fuzûlî, Şem'î, Hüsnî ve Dertlî gibi büyük şairleri, şiirlerinde zikrederek aşk konusuna şöyle işaret eder:

Karışdırma zâhid dersini oku

Aşk nedir bilmezsin hey koca sofı

(36. Koşma / 8)

Bulan buldı anı devrân ederek

Soyunup cism ü cân uryân ederek

(11. Koşma / 5)

Neylesin Pesendî bahtı karadır

Aşk derdiyle rüsva bir âvâredir

(18. Koşma / 5)

Aşk ehli deyip geçme sakın düşvâr makamdır

Mecnun olıcak haylice Leylâyı gözetle

(87. Gazel Kalenderî / 2)

Ey gönül derviş ol hırka-pûş eyle

Çek destin bu dehr-i fenâdan gayrı

(18. Koşma / 1)

Yok idi âlemin nâm u nişânı

Ben cümle eşyâda seyrânda iken

(22. Koşma / 1)

İşte bizim kitab böylece yazar

Sûrete ebedî olmaz i'tibar

(39. Koşma / 4)

SONUÇ

Şairliğinin yanında, aynı zamanda iyi bir yazı ustası (hattat) da olan Pesendî'nin, kendi el yazısı ile kaleme aldığı divan veya şiir mecmuasının, bir an evvel bulunarak araştırmacıların ve ilim âleminin istifadesine sunulması, şairin şiirlerinin daha iyi anlaşılması açısından büyük önem arz etmektedir.

Dünyayı, tekrarı olmayan bir imtihan yeri ve ahiretin tarlası olarak gören Pesendî'nin şiirlerinde, bir takım dinî konular (iman ve İslam esasları)ın yanında, bazı tasavvufî unsurlar da yer alır. Şairin, şiirlerinde ele aldığı bu dinî-tasavvufî konuları, başarılı bir şekilde ifade ettiği görülmür.

Dünyanın faniliğine gönülden inanan Şair Pesendî, şiirlerinde, mutlak yaratıcı, isim ve sıfatları ile âlemi kuşatan *Hâlık*'ın hikmetli işleri karşısında hayranlığını ifade eder ve insanoğlunun kendisine verilen sayısız nimetlerin kıymetini bilmesi gerektiği konusuna vurgu yapar.

Şair Pesendî şiirlerinde, bütün varlık âleminin, *kün* emriyle yaratılışının sadece *Hâlık*, *Vâhid* ve *Ehad* isimlerinin tecelisi ile Allah tarafından bir anda var olduğunu ifade ederek, yaşadığı dönemin sonlarına doğru hızla yayılmaya başlayan pozitivist düşüncenin temelsiz ve belli bir dayanaktan uzak olduğunu da anlatmak ister.

Pesendî 'ye göre gerçek âşık olan kişi, seherde uyku yerine zikretmeyi tercih etmeli ve her türlü dedikodudan uzak kalarak gönül dünyasını saflaştırmalıdır. Ona göre kıl ü kâl (dedikodu), iyi insan olmaya engel teşkil eden kötü bir hâldir.

Şiirlerinden samimi bir halk adamı, vatandaş ve sade bir Anadolu Müslümanı olduğu anlaşılan Pesendî'nin, Hallâc-ı Mansur, Abdukâdir Geylanî, Şems-i Tebrizî ve Mevlânâ gibi büyük bilgelerin

görüş ve düşüncelerini benimsediği ve şiirlerini yazarken onlardan ilham aldığı söylenebilir.

Mevlânâ, Mesnevi ve Mevlevilik konusuna, şiirlerinde, önemle vurguda bulunan Pesendî, ideal insan tipi olarak Mevlevi müritlerini, en güzel meşrep olarak da Mevlevilik yolunu tercih eder.

Kendi devrinde ve çevresinde yaşayan bir kısım din adamlarını zahit²⁵ olarak değerlendirerek onları eleştiren Pesendî'nin, bunların (zahitler) karşısına, kendi ideal insan tipi olan rint²⁶ ve sufi²⁷ tipi ile çıktığı görülür.

KAYNAKLAR

Andrews, Walter G., *Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı-Osmanlı Gazelinde Anlam ve Gelenek Poetry's Voice, Societ's Song Ottoman Lyric Poetry*, Çeviren: Tansel Güney, İletişim Yayınları, Washington, 2000.

Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1986.

Doğan, Muhammed Nur, *Eski Şiirin Bahçesinde*, Yelkenli Yayınevi, İstanbul, 2011.

Güler, Kadir *Kütahyalı Ârifî ve Pesendî*, Kütahya 2004.

-----, *Kütahya Şairleri I*, Ekspres Gazetecilik, Kütahya 2010.

Güner, Hamza, *Başlangıçtan Zamanımıza Kadar Kütahyalı Şairler*, Kütahya İl Basımevi, Kütahya 1967.

Gürsoy, Kenan, *Etik ve Tasavvuf Felsefi Diyaloglar*, Hazırlayan: Semih Yücel, Sufi Kitap Yay. İstanbul 2008.

Kara, Mustafa *Osmanlı'nın Kandili Eşrefoğlu Rûmî*, Bilge Yayınları, İstanbul 2006.

Kılavuz, Ahmet Saim, *İlmihal*, TDV Yayınları, Ankara 2007

Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı- Meâl, "A'raf ve Bakara Sureleri", Haz. Hüseyin Atay-Yaşar Kutluay, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1985.

Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1995.

Yılmaz, Mehmet, *Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)*, Enderun Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1992.

²⁵ Ham sofû, ham ruhlu, pişmemiş, olgunlaşmamış, dinin özünden habersiz, şekilci, ârif ve âşık olmayan kimse (Uludağ, *age*, s.388).

²⁶ İç estetiğe önem veren, kalbini her türlü kir ve pislikten temizlemeyi kendine hedef tayin eden insan tipi (Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004. s. 520).

²⁷ Nefsin alışkanlıklarından kurtulmuş, hakikatlerin hakikatine ulaşmış ve kalbini Allah için saflaştırmış kimse (Cebecioğlu, *age*, s.581); eren, ermiş, gönlü saf kişi (Uludağ, *age*, s.388).

*Türkiye’yi Ziyaret Eden Turistlerin Ağızdan Ağıza İletişim Eğilimleri**

Mustafa GÜLMEZ**

Gülay ÖZALTIN TÜRKER***

Öz

En eski iletişim biçimlerinden biri olan ağızdan ağıza iletişim (AAİ); tüketicilerin satın aldıkları ürüne ilişkin olumlu ya da olumsuz deneyimlerini ve ürüne ilişkin bilgilerini çevreleri ile paylaşma eğilimleri olarak tanımlanmaktadır. Literatürde pozitif AAİ ve negatif AAİ’nin yanı sıra AAİ’nin içeriği ve sıklığının da satın alma karar sürecinde etkili olduğu ifade edilmektedir. Tüketicilerin ihtiyaçlarının ortaya çıkmasında, alternatiflerin belirlenmesinde, alternatiflerin değerlendirilmesinde ve satın alma kararının verilmesinde AAİ’nin olumlu ya da olumsuz yönde etkisi bulunmaktadır. Bu çalışma Türkiye’ye tatile genel turistlerin seyahat işletmesi tercihlerinde AAİ’nin etkisinin ölçülmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla geliştirilen anket ülkemizi en çok ziyaret eden üç ülke grubu (Almanya, Rusya ve İngiltere) üzerinde uygulanmıştır. Çalışmada coğrafi sınırlama yoluna gidilmiş ve araştırma bölgesi olarak Muğla ili tercih edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre AAİ’nin turistlerin seyahat işletmesi tercihlerinde etkisi bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca katılımcıların milliyetlerine ve cinsiyetlerine göre AAİ eğilimlerinde anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Ağızdan Ağıza İletişim (AAİ), Seyahat İşletmesi Tercihi, Turizm

The Word Of Mouth Trends On Tourists Who Visited Turkey

Abstract

Word of mouth (WOM), one of the oldest ways of communication, is described as the consumers’ tend to share with their circle the positive or negative experiences and information about the product that they bought. It is mentioned in literature that in addition to positive WOM and negative WOM, content and frequency of WOM is also effective on purchase decision process. WOM has positive or negative effects on; emergence of the needs of consumers, determining alternatives, evaluating alternatives and in the decision to purchase. This study aims measuring the effects of WOM on choosing travel agency on the tourists who comes Turkey for holiday. Developed questionnaire has been applied on the three country groups which are the most visited our country (Germany, Russia, England). We made geographical restriction on this study and choose Muğla as a study area. According to the survey below, WOM has an effect on the tourist’s travel agency choice. Also we have noticed some significant differences on the trends of WOM in country and gender groups.

Keywords : Word of Mouth (WOM), Travel Agency Choise, Tourism

* Bu çalışma “ Ağızdan Ağıza İletişim İle Tüketici Odaklı Marka Değeri Arasında İlişkin İncelenmesi:Tur Operatörleri ve Seyahat Acenteleri Müşterileri Üzerinde Bir Uygulama” isimli doktora tezinden türetilmiştir.

**Prof.Dr.,Akdeniz Üniversitesi Turizm Fakültesi,mgulmez@akdeniz.edu.tr

***Dr.,Muğla Sıtkı Koçmaz Üniversitesi,Ortaca Meslek Yüksek Okulu,gozaltin@mu.edu.tr

1. GİRİŞ

Birey, bir parçası olduğu toplum ile sürekli bir iletişim hali içerisinde. Temel olarak sözlü ve yazılı iletişim şekillerinden bahsedilebilmekle birlikte pek çok iletişim türü bulunmaktadır. İnsanlık tarihi kadar eski bir kavram olan iletişimin en temel yöntemlerinden biri sözlü iletişimdir. Aktarılacak istenilen mesajın alıcıya sözlü olarak ifade edilmesi şeklinde tanımlanabilecek sözlü iletişim, bireyin sosyal çevresinde en sık kullandığı iletişim yöntemidir. Günümüzde her ne kadar teknolojik gelişmeler sayesinde pek çok yeni iletişim aracı ve yöntemi ortaya çıkmış olsa da sözlü iletişim çağdaş bireyin de en sık kullandığı iletişim şekillerinden biri olma özelliğini korumaktadır. Olumlu ya da olumsuz deneyimlerden söz etmek, gezilip görülen yerleri anlatmak, tecrübeleri hakkında çevresindekileri bilgilendirmek ya da herhangi bir davranışı gerçekleştirmeden önce çevresindekilerin deneyim ve fikirlerinden faydalanmak isteği gibi davranışlar birey açısından doğal bir ihtiyaç olarak değerlendirilmelidir. Bu doğal ihtiyaçların giderilmesi için de birey başta sözlü iletişim olmak üzere farklı iletişim faaliyetleri içerisinde bulunmaktadır.

Pazarlama bilimi söz konusu olduğunda ise iletişim, işletmelerin ürünlerini ve markalarını tüketicilere aktarma yolu olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde pazarlama iletişim araçları olarak adlandırılan reklam, halkla ilişkiler, tutundurma faaliyetleri, sponsorluk faaliyetleri, internet gibi pek çok kanalın yanında sözlü iletişim de pazarlamacıların ilgisini çeken bir yöntem olma özelliğini korumaktadır. Bu faaliyetlerle birlikte tüketicilerin deneyimlerini paylaşma ya da başkalarının deneyimlerinden faydalanma ihtiyacı içerisinde olduğunu gören pazarlamacılar, bu ihtiyaç doğrultusunda gerçekleştirilen sözlü iletişimi de pazarlama iletişim araçları içerisinde kullanılabilecek önemli bir araç olarak değerlendirmektedirler. Ağızdan Ağıza İletişim (AAİ) kavramı ile pazarlama literatüründe yer bulan bu iletişim türü; "bir alıcı ile iletilen arasında sözlü olarak gerçekleşen, mesajı iletenin alıcıya bir marka, mal ya da hizmetle ilgili ticari olmayan mesajlar sunduğu kişiden kişiye iletişim biçimi" (Lam ve Mizerski, 2005, s.217)

olarak tanımlanmaktadır. Tüketiciler hâlihazırda; ürünler, markalar, şirketler veya reklamlar hakkında bilgi, tecrübe, duygu ve düşüncelerini çevreleri ile paylaşmaktadırlar. Doğal olarak gerçekleştirilen bu faaliyete müdahil olma ve işletme, ürün veya marka ile ilgili tüketicilerin daha çok ve daha olumlu tavsiyelerde bulunmalarını sağlama çabalarını AAİ olarak tanımlamak mümkündür.

Günümüz tüketicileri başta aile ve arkadaş çevreleri olmak üzere sosyal yaşamlarında yer alan bireylerin deneyim, bilgi ve düşüncelerinden faydalanarak satın alma davranışı gerçekleştirme eğilimindedirler. AAİ, başta tüketicilerin ürüne ya da markaya ilişkin yaşayabilecekleri olumsuz deneyimlere karşı riskleri azaltması nedeniyle tercih edilen ve tüketicilerin satın alma davranışları üzerinde önemli etkisi bulunan bir faaliyettir.

Tüketiciler bir ürün ya da markaya ilişkin çevrelerinden edindikleri olumlu ya da olumsuz bilgi ve tecrübeler ışığında satın alma veya almama davranışı sergileyebilmektedirler. Dolayısıyla AAİ'nin olumlu ve olumsuz olmak üzere iki temel şekilde gerçekleştiğini ifade etmek mümkündür. Bunun yanı sıra, bir işletme ya da marka adının sık duyulması söz konusu işletme ya da markanın tüketicilerin zihninde hatırlanabilirliğini kolaylaştıracaktır.

Satın alma karar süreci öncesinde duyulmuş olsa da bir marka ya da işletme adı satın alma karar süreci içerisinde hatırlanabiliyorsa AAİ'nin etkili olduğundan bahsetmek mümkündür. Bu bağlamda, marka ya da işletmeye ilişkin AAİ faaliyetlerinin hangi sıklıkla gerçekleştirildiği de AAİ'nin bir diğer önemli boyutunu oluşturmaktadır. Pazarlama faaliyetlerinin temel amaçlarından biri, markalara ilişkin olumlu AAİ faaliyetlerinin mümkün olduğunca sık gerçekleştirilmesini sağlamaktır. AAİ'nin içeriği ise dördüncü boyutu oluşturmaktadır.

Bir marka veya ürünün hangi özellikleri hakkında AAİ gerçekleştirildiği pazarlama faaliyetlerinin başarısı açısından önem taşımaktadır. Tüketicilerin, pazarlamacıların öneri çıkarmak/vurgulamak istedikleri özellikler hakkında AAİ gerçekleştirmeleri pazarlama faaliyetlerinin başarısı açısından önem taşımaktadır.

Turistik ürünün soyut olma ve satın alma öncesi deneme imkânının olmaması gibi özellikleri nedeniyle AAİ kavramı turizm pazarlaması içerisinde oldukça önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Satın alma öncesi deneme imkânı bulunmayan turistik üründe yanlış karar vermekten ve yanlış karar sonrası yaşayabileceği olumsuzluklardan kaçınmak isteyen turist satın alma öncesinde çevresindeki insanların bilgi ve tecrübelerinden faydalanma eğilimi göstermektedir.

Doğru destinasyon, doğru seyahat işletmesi, doğru konaklama işletmesi tercihi gibi tercihler ancak başkalarının tecrübelerinden hareketle mümkün olabilmektedir. Bu çalışma Türkiye'yi ziyaret eden turistlerin seyahat işletmesi tercihlerinde AAİ'nin ne derece etkili olduğunun tespit edilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda Alman, Rus ve İngiliz gruplar üzerinde gerçekleştirilen çalışmada coğrafi sınırlama yoluna gidilmiş ve araştırma bölgesi olarak Muğla ili tercih edilmiştir. Çalışmada AAİ eğiliminin demografik verilere göre farklılık gösterip göstermediği de incelenmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. AAİ'nin Tanımı

İlk çağlardan beri hayatta kalabilmek için bir toplumun üyesi olmak zorunda kalan insanın, üyesi olduğu toplumun bireyleri ile iletişime her zaman ihtiyaç duymuştur. En genel anlamda iletişimi; "Duygu, düşünce ya da bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması" şeklinde tanımlanmak mümkündür (www.tdk.terim.gov.tr). Literatürde "ileti alışverişi" olarak adlandırılan iletişim, "insanlar arasında simgeler aracılığı ile duygu, düşünce, bilgi biriktirilip aktarılma süreci" olarak tanımlanmaktadır (Zıllıoğlu, 1996, s. 4-5). İletişimde yer alan iki temel taraf "gönderici" ve "alıcı" olarak adlandırılmaktadır. Bu bağlamda Odabaşı ve Oyman (2009, s.15) iletişimi, gönderici ile alıcı arasında düşünce birliği ya da ortaklığı kurma süreci olarak tanımlamışlardır. Bu düşünce birliği ise gönderici ve alıcı arasında "mesaj" değiş tokuşuyla sağlanabilmektedir. Ancak bu süreç içerisinde yer alan gönderici ve alıcıların sadece bireyler olarak düşünülmemesi gerekmektedir.

Gruplar, örgütler veya işletmeler de gönderici ya da alıcı olarak karşımıza çıkabilmektedir. İletişim insanların duygu ve düşüncelerini her hangi bir yolla karşı tarafa iletmesi sürecidir. Bu sürecin amacı anlaşılma ve karşı tarafı etkilemektir (Karaca, 2010, s.3).

Bireyler içerisinde yaşadıkları toplumda var olabilmek için toplumun biçimsel (formel) ve biçimsel olmayan (informel) iletişim ağlarının birer öznisi olmak durumundadırlar. Başta aile ve arkadaşlar gibi yakın çevre olmak üzere bireylerin birbirleri ile gerçekleştirdikleri biçimsel olmayan iletişim türüne "ağızdan ağıza iletişim" adı verilmektedir. Ağızdan ağıza iletişim bireylerin günlük hayatlarında algılamalarını, beğenilerini, tutumlarını, davranışlarını önemli ölçüde etkiler. Bu etkinin temel nedeni, ağızdan ağıza iletişimin diğer bilgi kaynaklarına göre daha dürüst ve daha samimi bir bilgi kaynağı olarak görülmesidir (Odabaşı ve Oyman, 2009, s. 26-28; Brooks, 1957, s. 155).

Pazarlama araştırmacıları tarafından 1960'lardan itibaren incelenmeye başlanan ve tüketici davranışları üzerinde önemli etkilere sahip olduğu gözlemlenen ağızdan ağıza iletişim kulaktan kulağa iletişim olarak da adlandırılmaktadır (Özer ve Anteplioğlu, 2005, s.204). Bu alanda ilk tanımlardan biri 1967 yılında Arndt tarafından yapılmıştır. Arndt, (1967, s. 291) ağızdan ağıza iletişimi; "ticari olmayan, alıcı ve mesajı ileten arasında bir ürün ya da hizmete ilişkin olarak yüz yüze gerçekleştirilen bir iletişim biçimi" şeklinde tanımlamıştır.

Ağızdan ağıza iletişim Arndt'ın tanımına benzer şekilde; ticari bir amaç gütmeksizin bir marka, ürün veya hizmetle ilgili olan iki veya daha fazla sayıda tüketici arasında sözlü iletişim şekli olarak da tanımlanmaktadır (Woodside ve Delozier, 1976, s. 13). Bu tanım incelendiğinde bir önceki tanıma ilave olarak ürün ve hizmet kavramlarının yanı sıra marka kavramına da vurgu yapıldığı gözlemlenmektedir. Westbrook (1987) ağızdan ağıza iletişimi "belli ürünlerin veya hizmetlerin sahipliği, kullanımı, özellikleri ya da satıcıları hakkında diğer tüketicilere yönelik olan informal iletişim" şeklinde tanımlamaktadır.

Ağızdan ağıza iletişim, kişinin diğer kişilerle tutum ve davranışlarını biçimsel olmayan bir şekilde etkileme sürecidir (Fill, 1999, s. 32). Ağızdan ağıza iletişimin biçimsel olmayan özelliği ise onun güçlü yönünü oluşturmaktadır. Bu düşüncenin temelinde tavsiye alınan bilgi kaynağının biçimsel iletişim kaynaklarına göre daha güvenilir olduğu düşüncesi yatmaktadır (Fill, 1999, s. 32). Ağızdan ağıza iletişim, kişisel veya yüz yüze olabileceği gibi, herhangi bir telefon sohbetinde, e-posta biçiminde ya da internette sohbet odalarında da gerçekleşebilir (Schiffman ve Kanuk, 2004, s.500). Literatürde ağızdan ağıza iletişim ile ağızdan ağıza pazarlama kavramlarının karıştırıldığı gözlemlenmektedir. Bu karışıklığı engelleyebilmek için Ağızdan Ağıza Pazarlama Birliği (Word of Mouth Marketing Association) iki kavram arasındaki farkı "ağızdan ağıza iletişim, tüketicilerin diğer tüketicilere bilgi iletmeleri iken ağızdan ağıza pazarlama, ürün veya hizmetleriniz hakkında konuşmak için insanlara bir neden vererek, firma ve markanın gündeme gelmesini kolaylaştırmaktadır" (Yozgat ve Deniz, 2009, s. 309) şeklinde ifade etmiştir.

2.2. AAİ'nin Türleri

Bireyler satın aldıkları ürünlerden elde ettikleri tatmin ya da tatminsizliğe göre ürüne ilişkin olumlu ya da olumsuz duygular geliştirmektedirler. Geliştirilen bu duyguların olumlu ya da olumsuz olmasına göre AAİ'nin yönü de değişiklik göstermektedir. Birey, üründen yeterince tatmin olduğunda olumlu AAİ gerçekleştirmekte, memnun kalmadığında ise olumsuz AAİ gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla AAİ'nin "Negatif AAİ" ve "Pozitif AAİ" olmak üzere iki türü bulunduğunu ifade etmek mümkündür.

Tüketiciler satın aldıkları ürünlere ilişkin olumsuz deneyimler edindiklerinde, memnun kalmadıklarında ya da şikâyetleri ilgili işletme tarafından giderilmediğinde diğer tüketicilerin söz konusu ürünü satın almalarını önleyerek işletmeyi bir şekilde cezalandırabilmek amacıyla negatif AAİ'de bulunma konusunda daha yüksek motivasyona sahip olmaktadırlar (Pruden ve Vavra, 2004). Bununla birlikte tüketicilerin, işletmenin dikkatini memnuniyetsizliklerine çekmek ve diğer tüketicilerin benzer kötü deneyimler yaşamasına engel olmak

için de negatif AAİ'ye başvurdukları da gözlemlenmektedir (Verhagen vd., 2013, s.1431). Her birey pek çok olumlu ya da olumsuz deneyime sahiptir. Olumlu deneyim genellikle beklentilerin karşılanması şeklinde gerçekleşirken olumsuz deneyimde beklentilerin karşılanmaması sonucu bir hayal kırıklığı yaşanması söz konusudur.

Beklentilerin çok üstünde bir tatmin söz konusu olmadığı sürece birey olumsuz deneyimlerini daha çok paylaşma eğilimindedir. AAİ'nin olumlu ya da olumsuz olması ise mesajı alan kişinin ürün hakkındaki değerlendirmelerini etkileyen önemli bir unsur olma özelliği taşımaktadır. Ürüne yönelik gerçekleştirilen AAİ işletmeyi de etkileyebilmekte ya da kimi zaman olumsuz deneyimler sonucu doğrudan işletmeye yönelik bir negatif AAİ gerçekleştirebilmektedir. Üründe olduğu gibi, işletmeye yönelik AAİ'de olumlu ya da olumsuz deneyimlere bağlı olarak gerçekleştirebilmektedir.

Deneyimlere ek olarak bireyin işletmenin adil olduğunu düşünmesi pozitif AAİ'yi sağlarken, işletmenin tüketicilere karşı adaletsiz olarak algılanmasının ise negatif AAİ'ye neden olduğunu ifade etmek mümkündür (Jeong ve Jang, 2011, s.359). Böyle bir durum söz konusu olduğunda negatif AAİ işletmeyi ciddi zararlara uğratabilmektedir. Negatif AAİ'nin etkisinden kurtulmak ancak işletmenin uzun zaman ve yoğun çaba harcamasıyla mümkün olabilmektedir (Odabaşı ve Barış, 2003, s.273).

Negatif AAİ sonucunda uğranılan en temel zararlardan biri mevcut müşterilerin kaybedilmesidir. Mevcut müşterilerin kaybına bağlı olarak işletmenin gelirlerinde de ciddi azalmalar gerçekleşebilecektir. Ayrıca negatif AAİ'nin yaratmış olduğu olumsuz imajın silinmesi ise ancak ciddi pazarlama harcamaları ile söz konusu olabilecektir. Yeni müşteri kazanmanın mevcut müşteriye elde tutma maliyetinden beş, altı kat daha yüksek olduğu (Kıtapçı, 2008, s.112) düşünüldüğünde işletmeler açısından negatif AAİ sonucu kaybedilen müşterilerin değeri daha net ortaya çıkmaktadır.

Literatürde tüketicilerin negatif AAİ eğilimleri ve negatif AAİ'nin etkisi üzerine farklı çalışmalar bulunmaktadır. Otomobil sektöründe gerçekleştirilen bir araştırma, memnu-

niyetsiz otomobil alıcılarının memnuniyetsizliklerini ortalama yirmi iki kişiyle paylaştıklarını ortaya koymuştur. Bankacılık sektöründe gerçekleştirilen benzer bir araştırmada ise memnuniyetsizliklerin ortalama on bir kişiyle paylaşıldığını ortaya koymaktadır. Söz konusu on bir kişi de duyumlarını ortalama beş kişi ile paylaşmaktadırlar (Wilson,1991, s.22). Dolayısıyla negatif AAİ'nin sadece deneyim sahibinin alıcıya ilettiği bir mesajla sonuçlandığını ifade etmek yanlış olacaktır. Olumsuz deneyim mesajını alan tüketici de asıl deneyim sahibi olmamasına rağmen mesajı yayma konusunda istekli olabilmektedir.

Gıda sektöründe AAİ'nin etkileri üzerine gerçekleştirilen bir araştırma ise pozitif AAİ sayesinde satışların ortalama iki kat arttığını, ancak bunun karşılığında negatif AAİ sonucunda ise satışlardaki düşüş oranının iki kattan daha yüksek gerçekleştiğini göstermektedir (Schiffman ve Kanuk, 2004, s.503). Araştırmalar memnun olmayan müşterilerin %90'ının işletmeyi terk ettiklerini göstermektedir. İşletmeyi terk eden müşteriler memnuniyetsizliklerini çevreleri ile de paylaşmaktadırlar. Memnun olmamış her müşteri memnuniyetsizliğini en az dokuz kişi ile paylaşmaktadır (Solomon,2002, s.336). Silverman'ın (1997), gerçekleştirdiği bir çalışmada ise AAİ bilgilerinin üçte birinden fazlasının olumsuz yargılar içerdiğini ortaya konmuştur. Bir marka ya da ürünle ilgili olumsuz deneyim yaşayanlar, yaşadıkları bu deneyimi ortalama 11 kişiye aktarırken, yaşadıkları olumlu deneyimi ise ortalama 3 kişiye aktarmaktadır (Silverman, 1997, s.34). Turizm alanında yapılan bir çalışmada ise konaklama işletmesinden memnun kalmayan müşterilerin, çevrelerindeki soru sormasalar dahi, hizmeti satın almamaları yönünde ikna ve tavsiye iletişimine girdiklerini ortaya koymaktadır (Özer ve Anteplioğlu,2005, s.220). Bu yönüyle tüketicilerin negatif AAİ'yi işletmeyi cezalandırmak için bir silah olarak gördüklerini ifade etmek mümkündür.

Tüketiciler yaşadıkları olumsuz deneyimler kadar, satın aldıkları ürünlerden memnuniyetleri hakkında konuşmaktan, kullandıkları ürünleri başkalarına tavsiye etmekten ve ürün hakkında sahip oldukları olumlu duyguları

başkalarıyla paylaşmaktan da keyif almaktadırlar.

Pozitif AAİ alanında pek çok çalışma yer almaktadır. Bu çalışmalardan örnek vermek gerekirse Business Week dergisinde yayınlanan bir çalışmaya göre katılımcıların %69'u son bir yıl içerisinde restoran seçimiyle ilgili bir karar verirken en az bir defa pozitif AAİ'den faydalanmışlardır. Aynı araştırmada bilgisayar yazılım ve donanımında %36, elektronik eşyada %24, seyahatte %22, otomobil satın alma davranışında %18 ve finansal hizmetlere ilişkin satın alma davranışlarında ise %9'luk bir pozitif AAİ etkisinden söz etmek mümkündür (Pruden ve Vavra, 2004).

İşletmenin arzu ettiği, tavsiye niteliğindeki haberlerin tüketiciler tarafından yayılmasıyla meydana gelen pozitif AAİ'nin işletmelere en büyük faydası tüketicilerin satın alma niyetlerini arttırması ve işletmelerin pazarlama giderlerinde azalmaya neden olmasıdır (Jeong ve Jang, 2011, s.357; Martin ve Lueg, 2013, s.801). Campbell (2012) pozitif AAİ'nin işletmelerin kısa sürede uzun vadeli kar elde etmesini sağlayacağını, böylece işletmelerin sürdürülebilir ve daha iyi büyüme oranı yaratacağını savunmaktadır. Bununla birlikte tüketicilerin satın alma karar sürecinde, alternatiflerin değerlendirilmesi aşamasında pozitif AAİ sonucu elde edilecek bilgiler ürün ya da işletmelerin rakipleri arasından bir adım öne çıkmasını sağlayacak ve böylelikle satışların arttırılmasına katkıda bulunacaktır (Derbaix ve Vanhamme, 2003, s.100).

Tüketiciler, satın alma karar sürecinde algıladıkları riskleri azaltmak için sıklıkla pozitif AAİ'den yararlanmaktadırlar. Özellikle satın alınmak istenen marka tanındık olmadığında pozitif AAİ'nin etkisi artmaktadır (Martin ve Lueg, 2013, s.803). Pozitif AAİ sayesinde önemli başarılarla ulaşmış işletmelerin başında Starbucks, Cheesecake Factory, Jet Blue, Harley Davidson gibi işletmeler gelmektedir. Bu işletmelerin tamamının memnun müşterilerinin gerçekleştirdiği pozitif AAİ yardımı ile pazarlama faaliyetlerine daha az çaba harcadıkları gözlemlenmektedir (Karaca, 2010, s.106-107).

Starbucks Coffee Co., 1971'de bir pazarlama faaliyeti olarak işletmenin önünden ge-

çen tüketicilere ücretsiz kahve dağıtmaya başlamıştır. Bu sayede oluşturulan pozitif AAİ sayesinde işletme, 1988'e gelindiğinde ülke genelinde tanınan ve marka değeri yüksek işletmelerden biri haline gelmiştir (Burnett ve Moriarty, 1998, s.254).

Pozitif AAİ'yi uygulayan işletmelerden Wal-Mart ise "her gün düşük fiyat" sloganı ile geliştirdiği pazarlama faaliyetlerini geniş ürün yelpazesi, sürekli dolu raflar ve üstün hizmet kalitesiyle desteklemiştir. Bu faaliyetler sonucunda müşteri memnuniyeti artan işletme hakkında, tüketiciler arasında pozitif AAİ gelişmiştir. 1990'lı yıllara geldiğinde işletmenin reklam maliyetleri pozitif AAİ'ye bağlı olarak giderek azalmış ve satışların sadece %0.5'i gibi bir rakama gerilemiştir (Hawkins vd., 1998, s.238). Türkiye'den başarılı bir pozitif AAİ örneği olarak ise Vaillant gösterilebilir. Şirket, müşterilerinin ürünlerini başkalarına tavsiye etmesi ve tavsiye alan tüketicilerin ürünü satın almaları durumunda tavsiye edenlere puan kazandıran bir sistem uygulamış ve böylece ürünleri hakkında pozitif AAİ geliştirmeye çalışmıştır (Karaca, 2010, s.107).

2.3. AAİ'nin Pazarlama ve Turizm Pazarlaması Açısından Önemi

Ağızdan ağıza iletişimin pazarlama bilimi içerisinde en çok konu olduğu başlıklardan biri tüketicilerin satın alma karar sürecidir. Literatürde satın alma karar sürecinin genellikle beş aşamadan oluştuğu kabul edilmektedir. Bu aşamalar; (1) ihtiyacın ortaya çıkması, (2) alternatiflerin belirlenmesi, (3) alternatiflerin değerlendirilmesi, (4) satın alma davranışı ve (5) satın alma sonrası davranışlar olarak sıralanmaktadır (Odabaşı ve Barış, 2003, s.332). Chevlir, Mayzlin (2006) ve Goldenberg vd. (2001) tarafından yapılan çalışmalarda satın alma karar sürecinde AAİ'nin etkisinin büyük olduğu savunulmaktadır.

Açlık, susuzluk gibi fizyolojik ihtiyaçların ortaya çıkması için dışarıdan bir müdahaleye ihtiyaç yoktur. Birey, fizyolojik ihtiyaçlarını kendiliğinden hissetmekte ve ihtiyacını giderebilmenin yollarını aramaktadır. Ancak tatil gibi psikolojik ve sosyolojik ihtiyaçlar söz konusu olduğunda durum farklılık göstermektedir. Bu tür ihtiyaçlarda bireyin ihtiyacın farkı-

na varabilmesi için dışarıdan bir uyarıcı bulunması gerekebilmektedir.

Bedenen yorulma nedeniyle dinlenme isteği fizyolojik bir ihtiyaçken bu yorgunluğun bir tatil ile giderilmesi psiko-sosyal bir ihtiyaçtır. Bu nedenle tüketici başta yakın çevresi olmak üzere, etrafında yer alan referans gruplarının etkisiyle tatil ihtiyacı olduğunun farkına varabilecektir (Ateşoğlu ve Bayraktar, 2011, s.100). Buradan da anlaşılabileceği gibi, AAİ turizm pazarlaması açısından satın alma karar sürecinin ilk basamağından itibaren etkisini göstermektedir.

Tatil ihtiyacı olduğuna karar veren tüketici, ihtiyacını giderebilmek için öncelikle çevresindeki alternatifleri arama yoluna gidecektir. Satın alma karar sürecinin "alternatiflerin belirlenmesi" olarak adlandırılan bu ikinci aşamasında da birey bir takım bilgilere ihtiyaç duymakta ve bu bilgileri farklı kaynakların yanında (reklam, satış elemanı, ambalaj, mağaza içi gösteriler vb.) AAİ kaynaklarından da elde etmektedir. Alternatiflerin belirlenmesi sürecinden sonra ise alternatiflerin karşılaştırılması (üçüncü aşama) ve birinin satın alınması (dördüncü aşama) aşamaları gelmektedir. Elde edilen bilgiler ışığında tüketici alternatifler arasından kendisi için en uygun olan ürünü tercih etme yoluna gidecektir.

Satın alma karar sürecinin son aşaması ise "satın alma sonrası davranışlar" olarak adlandırılmaktadır. Bu aşamada tüketici memnuniyet ya da memnuniyetsizlik düzeyine göre bir takım davranışlarda bulunmaktadır. Bu davranışları işletmeye yönelik; teşekkür, şikâyet davranışları olabileceği gibi diğer tüketicilere yönelik pozitif ya da negatif AAİ sürecini başlatma olarak da gerçekleşebilmektedir. Satın alma karar sürecinin başından beri "alıcı" konumunda olan tüketici, satın alma sonrası kendi deneyimlerine sahip olup bu deneyimlerini paylaşmak istediğinde "kaynak" konumuna geçmektedir.

AAİ, pazarlama iletişimindeki en önemli güçlerden biri konumundadır. AAİ'nin tüketici üzerindeki etkisi satın alma karar süreciyle sınırlı kalmamakta; tüketici beklenti düzeyinin oluşması, beğeni kriterlerinin gelişmesi gibi pek çok faktörde AAİ'nin etkisinden söz edilebilmektedir. Tüketiciler; kişisel kaynaklar (aile,

arkadaşlar, komşular, tanıdıklar), ticari kaynaklar (reklamlar, satış elamanları, ambalajlar, teşhirler), kamu kaynakları (kitle iletişim, tüketici organizasyonları) ve deneyimsel kaynaklar (eline alma, inceleme, ürün kullanımı, incelemeler vb) olmak üzere pek çok kaynaktan bilgi toplayabilmektedirler (Kotler ve Armstrong, 2012, s.157).

Pazarlama faaliyetleri aracılığıyla tüketicilere sunulan bilgiler ticari kaynaklardan elde edilen bilgiler olup, tüketicilerin ürünün farkına varması ve ürünün özellikleri hakkında bilgi edinmesi açısından önem taşımaktadır. Ancak AAİ ise kişisel kaynaklar içerisinde yer almakta ve kişisel kaynakların güvenilirliğinin yüksek olması nedeniyle ikna gücü de yüksek olmaktadır. AAİ, tüketicilerin ürünü benimsemesi, ürüne ilişkin tutum ve davranış geliştirmesi ya da var olan tutum ve davranışlarını değiştirmesi açısından önem taşımaktadır.

Bireyler arası iletişim diğer bilgi kaynaklarına göre daha güvenilir kabul edildiği için AAİ, geleneksel pazarlama faaliyetlerinden ya da geleneksel iletişim kanallarından daha etkili olmaktadır. Yapılan bir araştırmaya göre; tüketicilerin marka değiştirme davranışını etkilemede AAİ'nin, gazetelerden ve dergilerden yedi kat, kişisel satıştan dört kat ve radyo reklamlarından iki kat daha etkili olduğu sonucuna varılmıştır (Uygun vd., 2011, s.332).

Zenith Optimedia şirketi, AAİ'nin pazarlama içerisindeki yerini tespit etmek amacıyla 34 ülkeden 4000'in üzerinde marka ve 126 ürün kategorisi için gerçekleştirdiği araştırmada, AAİ'nin 84 puanla satın alma kararlarında en fazla etkili olan bilgi kaynağı olduğunu ortaya koymuştur. Çalışmada TV reklamları 69, çağımızın en önemli bilgi kaynaklarından biri olan internet ise 67 puanda kalmıştır (www.nedenwom.blogspot.com).

Kellerfay Grup (2007) tarafından gerçekleştirilen başka bir çalışmada ise AAİ kaynakları arasında ilk sırayı %26 ile aile üyelerinin aldığı, bu grubu %22 ile eş ve ortakların, %12 ile kişisel arkadaşların, %15 ile de iş arkadaşlarının takip ettiği gözlemlenmiştir. Aynı çalışmada AAİ'de kullanılan iletişim kanalları açısından da bir inceleme yapılmış ve araştırma sonuçlarına göre katılımcıların %72'sinin yüz yüze görüşmeyi, %18'inin telefon ile %3'ünün

e-posta ile görüşmeyi tercih ettikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Turizmde AAİ alanında gerçekleştirilen çalışmalar kavramın bu sektör için ne derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır. O'Neill vd. (2002) çalışmalarında, turistlerin tatillerinden ya da seyahatlerinden sonra ziyaret ettikleri bölgeler ya da konakladıkları işletmeleri çevrelerine anlatma ihtiyacı içerisinde olduklarını ortaya koymuşlardır. Seyahatten memnun kalınıp kalınmamasına göre negatif ya da pozitif olabilmekle birlikte hemen her turist deneyimlerini paylaşma ihtiyacı içerisinde bulunmaktadır (Deveci, 2010, s.69).

Crick (2003) AAİ'ye ilişkin olarak yaptığı çalışmada turizm alanında negatif AAİ'nin bir kriz etkisi yaratabileceğini savunmaktadır. Turizm sektöründe en güçlü iletişim biçimi (Kim vd., 2001, s.276) olarak tanımlanan AAİ, negatif yönlü olarak gerçekleştiğinde özellikle hiç bilmedikleri bir ülkeye ilk defa seyahat gerçekleştirecekler üzerinde ciddi etkilere neden olabilmekte, satın alma kararından vazgeçirebildiği gibi etkisinin uzun yıllarda ancak silinebileceği negatif bir imaj yaratılmasına da sebep olabilmektedir.

Litvin vd.'ne, (2008) göre turistler seyahat planlarken özellikle AAİ sayesinde aile ve arkadaşlarından edindikleri tavsiyeleri en güçlü ve en güvenilir kaynak olarak görmektedirler. Konaklama ve seyahat acenteleri gibi turizm işletmelerinin verdiği bilgiler ticari amaç taşıdığı için AAİ sayesinde edinilen bilgilere turistler daha fazla güvenmekte ve bu bilgiler satın alma kararlarını daha fazla etkilemektedir. Benzer bir çalışmada Murphy vd. (2007) katılımcıların arkadaş ve akrabalarını en doğal, en objektif ve en dürüst davranan acente temsilcileri olarak gördüklerini belirtmişler ve arkadaş/akrabalardan elde edilen bilginin ise destinasyon seçiminde kullanılan en güvenilir kaynaklardan birisi olduğunu tespit etmişlerdir.

İsviçreli turistler üzerine gerçekleştirdikleri çalışmada Beiger ve Laesser'da (2004) arkadaş ve akrabalar arasında gerçekleşen AAİ'nin seyahat kararı öncesinde turistler için en sık kullanılan bilgi kaynağı olduğunu ortaya koymuşlardır. 2011 yılında 1977 turist üzerine gerçekleştirdiği çalışmada Türker (2013),

Türkiye'yi ziyaret eden turistlerin bilgi kaynakları içerisinde internetten sonra ikinci sırayı AAİ'nin aldığını vurgulamıştır. Çalışmada seyahat acenteleri üç, TV reklamları ancak dördüncü sırada yer alabilmiştir.

3. METODOLOJİ

Araştırma Türkiye'yi seyahat acenteleri ve tur operatörlerinden paket turlar satın alarak ziyaret eden turistlerin ağızdan ağıza iletişim eğilimlerini ölçmeyi amaçlamaktadır. Ancak ülkemize ziyarette bulunan turistlerin tamamına ulaşılması mümkün olamayacağından araştırmada bazı sınırlamalara gidilmesi gerekmiştir. Bu bağlamda öncelikle coğrafi sınırlama gerçekleştirilmiş ve araştırma bölgesi olarak Muğla ili tercih edilmiştir. Muğla ili, Antalya ve İstanbul illerinin ardından ülkemizde en çok turist çeken üçüncü il olma özelliği taşımaktadır.

2012 yılında Muğla'yı ziyaret eden turist sayısı 3.1 milyon olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca Muğla ili ülkemizin en önemli destinasyonları içerisinde yer alan Bodrum, Marmaris, Ölüdeniz gibi destinasyonlara sahip olma özelliği taşımaktadır. Söz konusu destinasyonlarda pek çok farklı ülkeden pek çok tur operatörü faaliyet göstermektedir. Son olarak; milliyet sınırlamasına yönelik olarak Muğla İlini ziyaret eden turistler içerisinde İngiliz, Alman ve Rus turistlerin dengeli dağılıma sahip oldukları gözlemlenmiştir. Bu nedenlerden dolayı araştırma bölgesi olarak Muğla ilinin tercih edilmesinin doğru bir karar olduğu düşünülmektedir.

Araştırmada bir diğer sınırlama yöntemi olarak milliyetlere göre sınırlama yöntemine başvurulmuştur. Ülkemizi ziyaret eden her milliyetin dengeli temsiline oluşturulması mümkün olamayacağı için bu yöntem tercih edilmiştir. Turizm verileri incelendiğinde ülkemizi ziyaret eden turistlerin milliyetlere göre sıralanmasında son beş yıl içerisinde Almanya, Rusya ve İngiltere sıralamasında herhangi bir değişiklik olmadığı gözlemlenmiştir. 2011 yılında; Almanya'dan 4.8, Rusya'dan 3.4 ve İngiltere'den 2.5 turist ülkemizi ziyaret ederken çalışmanın gerçekleştirildiği 2012 yılında rakamlar; Almanya 5.0, Rusya 3.6 ve İngiltere 2.5 olarak gerçekleşmiştir (TUIK Turizm İstatistik-

leri Raporu, 2012). Dolayısıyla çalışma evreninin de bu üç ülkeden ülkemizi ziyaret eden turistlerle sınırlandırılması uygun bulunmuştur.

Araştırmanın uygulanabilirliğinin sağlanabilmesi ve örneklem büyüklüğü gücünün korunabilmesi amacıyla bir üçüncü yöntem olarak örneklem büyüklüğü tespitinde rakamsal sınırlamaya gidilmiştir. Literatür incelemesi sonucu elde edilen bilgiler doğrultusunda bir milyonun üzerinde büyüklüğe sahip bir evrende 0,05 hata payı ile örneklem büyüklüğünün 384 olması gerektiği hesaplanmıştır (Sekaran, 1999, s.255). Ancak çalışma sonuçlarının güçlendirilebilmesi açısından bu örneklem büyüklüğünün artırılması gerektiği düşünülmüştür. Bu nedenle örneklem büyüklüğü olarak 1500 rakamı belirlenmiştir.

Analizlerin sağlıklı yapılabilmesi ve Türkiye evrenine genellenebilmesinin mümkün olabilmesi açısından 1500 katılımcı hedefi Alman, Rus ve İngiliz turistlerin ülkemize gelme oranları ile orantılanma yoluna gidilmiştir. 2012 yılında ülkemizi ziyaret eden Alman, Rus ve İngiliz turistlerin toplam sayısı 10 milyon 876 bin olarak gerçekleşmiştir. Bu rakamın %44,87'sini Almanlar, %31,30'ini Ruslar ve %23,33'ünü İngilizler oluşturmuştur (TUIK Turizm İstatistikleri 2012, s.5). Örneklemen evreni temsil gücünü arttırmak amacıyla belirlenen örneklem büyüklüğünde (1500) milliyetlere göre bu oransal dağılım korunmuştur.

Araştırmada birincil verilerinin toplanabilmesi için yöntem olarak anket yöntemi tercih edilmiştir. Yeni bir ölçek geliştirmek güvenilirlik ve geçerlilik sorunlarına neden olacağı için çalışmada öncelikle literatürde daha önce kullanılan ölçeklerin incelenmesi yoluna gidilmiştir. Bu bağlamda ilk olarak AAİ alanında yapılan ulusal ve uluslararası çalışmalar incelenmiş ve bu alanda en kapsamlı araştırmalardan birinin Goyette vd. (2010) tarafından gerçekleştirildiği sonucuna varılmıştır. 1967 ile 2007 yılları arasında 22 yazarın yapmış olduğu çalışmaları inceleyen Goyette vd. (2010), bu çalışmalarda kullanılan ölçeğin türünü, içeriğini, önerilen yöntemi ve bu yöntemin hangi bakış açısından (alıcı veya iletişim) ölçüldüğünü inceleyen ampirik çalışmalarında, bazı yazarların AAİ'nin ölçülmesinde genellikle tek

bir ifadeden ya da tek bir sorudan oluşan tek boyutlu bir ölçekten yararlandıklarını tespit etmişlerdir.

Goyette vd. (2010), önceki araştırmaları derleyerek AAİ için dört boyutlu on dokuz maddelik bir ölçek geliştirmişlerdir. Söz konusu araştırmaya göre (1) sıklık (yoğunluk), (2) pozitif değer/övgü, (3) negatif değer ve (4) içerik ağızdan ağıza iletişimin boyutlarını oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, geliştirilen bu ölçeğin boyutlarının araştırmanın amaçlarıyla uyumlu olması nedeniyle bu çalışmaya uyarlanmasına karar verilmiştir. Turistlerin AAİ'ye bakış açılarının ölçülmesi amacıyla ise Ishida'nın (2011, s.41) çalışmasında kullanmış olduğu ölçek soruları çalışmaya uyarlanmıştır. Her iki ölçeğin birleştirilmesi ile elde edilen ankete demografik verilere ilişkin soruların ilave edilmesi ile anket taslağı oluşturulmuştur. Oluşturulan bu taslak Almanca, Rusça ve İngilizce dillerinde 50'er adet çoğaltılarak ön teste tabii tutulmuştur. Ön-testler esnasında katılımcıların anket sorularında anlaşılmayan bir kısım olması halinde bunu belirtmeleri istenmiş, böylelikle çevirilerin daha anlaşılır olmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Ön-test sonuçları ayrıca güvenilirlik analizine tabii tutularak anketin güvenilirliği ölçülmüştür.

Güvenirlik katsayısının hesaplanmasında en çok kullanılan yöntem, güvenilirlik analizi ile de elde edilebilen Cronbach Alpha katsayısıdır. Bu katsayı 0 ile 1 arasında değişim göstermektedir. Bir ölçeğin Alpha değerinin 1'e yakın olması güvenilirliğinin yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Literatürde farklı görüşler olmakla birlikte, sosyal bilimlerde çoğunlukla kullanılan ölçeklerin güvenilir olabilmeleri için Alpha değerlerinin 0,70'den yüksek olması beklenmektedir. Ancak kimi kaynaklarda 0,60 ve üzeri değerlerin kabul edilebilir. Tablo 1'de izlenmesi mümkündür. Araştırmaya katılanların %50,6'sını (n=759) kadınlar, %49,4'ünü (n=741) ise erkekler oluşturmaktadır. Bu rakamlar katılımcıların cinsiyet açısından dengeli bir dağılıma sahip olduğunu göstermektedir. Medeni hal açısından değerlendirildiğinde ise katılımcıların %37,5'inin (n=563) bekâr, %62,5'inin (n=987) ise evlilerden oluştuğu gözlemlenmektedir. Bu sonuçlar doğrultu-

lu olduğu vurgulanmıştır (Kalaycı, 2005, s.405).

Çalışmamızda kullandığımız ankete ilişkin ön test sonuçlarında Alpha değerleri İngilizce'de %90, Almanca'da %79 ve Rusça'da %85 olarak gerçekleşmiştir. Bu sonuçlardan hareketle alfa değerlerinin literatürde belirtilen seviyelerin üzerinde gerçekleştiğini ve çalışma ölçeğinin güvenilir olduğunun ifade edilmesi mümkündür.

Ön testler sonrasında son halini alan araştırma ölçeği, geri dönüş oranlarının düşük olabileceği, kayıp anketler ve analize uygun olmayan anketler olabileceği gibi ihtimaller göz önünde bulundurularak her üç dilden toplam 4000 adet çoğaltılmıştır. Anketlerin uygulanabilmesi için tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Çoğaltılan anketler Muğla İli içerisinde faaliyet gösteren konaklama işletmeleri, seyahat acenteleri ve tur operatörleri yardımıyla turistlere ulaştırılmıştır. 2012 Mayıs ayı içerisinde dağıtılmaya başlanan anketler geri dönüşlerin toplanması ve yeni anketlerin dağıtılması yolu ile 2012 Ekim ayına kadar turistlere uygulanmaya devam edilmiştir.

Bu süreç içerisinde milliyetlere göre belirlenen rakamlar takip edilmiş ve belirlenen rakamlara ulaşılan milliyete ilişkin anket süreci sonlandırılmıştır. Bu yöntem ile 2012 Mayıs ve Ekim ayları arasında 673 Alman, 477 Rus ve 350 İngiliz turiste anketlerin uygulanması mümkün olmuştur. Toplanan veriler istatistik programları yardımı ile analize tabii tutulmuştur.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma bulularını incelemeye ilk olarak demografik verilerden başlanmıştır. Katılımcılara ait demografik verileri sunda ülkemizi daha çok evli çiftlerin ziyaret ettiği yorumunun yapılması mümkündür. Tablo 1 katılımların yaş dağılımı açısından incelendiğinde ise araştırmaya katılan turistlerin çoğunluğunun 55 yaş ve altı grupta yer aldığı gözlemlenmektedir. Bu grupta yer alan turistler toplam katılımcıların % 90,4'ünü

(n=1358) oluşturmaktadır. Katılımcıların yaş dağılımlarının daha çok 26 ile 45 yaş aralığında (%53,2) yoğunlaştığı gözlemlenmektedir. 56 yaş ve üzeri katılımcıların oranı ise % 9,2 (n=139) olarak gerçekleşmiştir.

Bu sonuçlar değerlendirilirken anketin uygulandığı dönem de göz ardı edilmemelidir. Zira anketin uygulandığı dönem olan Mayıs-Ekim ayları arasındaki dönem ülkemizde turizm sezonu olarak adlandırılmakta ve özellikle yaz aylarında yoğunlaşan bir turizm faaliyeti

olarak kendisini göstermektedir. Ancak üçüncü yaşlar olarak da adlandırılan 56 yaş ve üzeri turistlerin tatil tercihleri genellikle bu aylar içerisinde yer almamakta, daha çok düşük sezonun yaşandığı bahar ve kış aylarını tercih etmektedirler. Yaz aylarında ise ülkemizi ziyaret eden turistler genellikle evli ve çocuklu ailelerden oluşmaktadır. Bu nedenle çalışmada 56 yaş ve üzeri turistlerin katılım oranlarının düşük gerçekleştiği düşünülmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet Dağılımı	f	%	Medeni Hal	f	%	Eğitim Durumu	f	%
Kadın	759	50,6	Bekâr	563	37,5	Lise ve altı	583	38,9
Erkek	741	49,4	Evli	987	62,5	Ön lisans	483	32,2
Toplam	1500	100	Toplam	1500	100	Lisans	245	16,3
						Lisansüstü	184	12,3
						Boş Bırakılan	5	0,3
						Toplam	1500	100
Yaş Dağılımı	f	%	Gelir Dağılımı (Aylık)	f	%	Ülkesel Dağılım	f	%
25'den az	281	18,7	1000 € ve altı	198	13,2	Almanya	673	44,9
26-35 yaş arası	404	26,9	1001 – 2000 € arası	329	21,9	Rusya	477	31,8
36-45 yaş arası	395	26,3	2001 – 3000 € arası	307	20,5	İngiltere	350	23,3
46-55 yaş arası	278	18,5	3001 – 4000 € arası	255	17,0	Toplam	1500	100
56 -65 yaş arası	101	6,7	4001 – 5000 € arası	161	10,7			
66 yaş ve üzeri	38	2,5	5001 € ve üzeri	175	11,7			
Boş Bırakılan	3	0,4	Boş Bırakılan	75	5,0			
Toplam	1500	100	Toplam	1500	100			

Demografik verilerde incelenebilecek bir diğer başlık ise katılımcıların gelir durumlarıdır. Tablo 1 gelir durumları açısından değerlendirildiğinde katılımcıların %42,4'ünün (n=636) 1001 € -3000 € aralığında yoğunlaştığı gözlemlenmektedir. 3001-4000€ aralığında ise %17 (n=255) oranında katılımcının yer aldığı gözlemlenmiştir. Daha yüksek aylık gelir aralıklarında yer alan katılımcı oranlarının ise daha düşük olarak gerçekleştiği gözlemlenmiştir. Katılımcıların %5'i ise bu soruyu boş bırakmışlardır. Gelir durumu hakkında bilgi vermek istemeyen katılımcıların sayısı 75 olarak gerçekleşmiştir. Tablo 1'in ayrıca eğitim durumları açısından değerlendirilmesi mümkündür. Eğitim durumları incelendiğinde katı-

lımcıların %38,9'u- nun (n=583) lise ve altı seviyede eğitime sahip olduğu gözlemlenmektedir. Ön lisans seviyesinde eğitime sahip olanların oranı ise %32,2 (n=483) olarak gerçekleşmiştir. Lisans ve yüksek lisans seviyesinde eğitime sahip olan katılımcıların oranı ise sırasıyla %16,3 (n=245) ve 12,3 (184) olarak gerçekleşmiştir. Bu sonuçlardan hareketle katılımcıların eğitim durumlarının genellikle lise seviyesinde ve ön lisans seviyesinde gerçekleştiğini ifade etmek mümkündür. Daha yüksek eğitime sahip olanların oranı düşük kalmıştır. Son olarak milliyetlere göre dağılım incelendiğinde araştırmanın metodoloji kısmında da ifade edildiği gibi üç milliyetin oransal dağılımlarının korunduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 2. Katılımcıların Seyahat İşletmesi Tercihlerinde Başvurdıkları
Bilgi Kaynaklarına İlişkin Dağılım

	Toplam		Alman		Rus		İngiliz	
Tavsiye Kaynakları	f	%	f	%	f	%	f	%
Arkadaşlar	894	59,6	377	56,0	239	50,1	278	79,4
İnternet	868	57,9	438	65,1	262	54,9	168	48,0
Aile	680	45,3	261	38,8	156	32,7	263	75,1
Eş	387	25,8	143	21,2	79	16,6	165	47,1
Akrabalar	383	25,5	144	21,4	69	14,5	170	48,6
Dergi-Gazete	192	12,8	133	19,8	33	6,9	26	7,4
TV Reklamları	184	12,3	143	21,2	24	5,0	17	4,9
Tanıdıklardan gelen e-posta/sms'ler	133	8,9	83	12,3	40	4,2	30	8,6
Firmalardan gelen e-posta/sms'ler	108	7,2	79	11,7	24	5,0	5	1,4
Diğer	8	0,5	-	-	-	-	8	2,3

* Bu soruda katılımcılara birden fazla seçenek işaretleme şansı verildiği için yüzdelik oranlar toplamı %100'ün üzerinde çıkmaktadır.

AAİ eğilimlerini değerlendirmek amacıyla katılımcılardan bir seyahat işletmesi tercih ederken yararlandıkları bilgi kaynaklarını belirtmeleri istenmiştir. Bu soruda katılımcılara birden fazla seçenek işaretleme şansı verilmiştir. Tablo 2 incelendiğinde katılımcıların %59,6'sının (n=894) arkadaşlarına danıştığı, %45,3'ünün (n=680) ailesine, %25,8'inin (n=387) ise eşine danıştığı gözlemlenmektedir.

Bu seçenekler sırasıyla birinci, üçüncü ve dördüncü sırada yer almışlardır. Bu ifadelerin AAİ için önemli kaynaklar olduğu düşünüldüğünde ilk sıralarda yer almaları katılımcıların AAİ'yi seyahat işletmesi tercihinde önemli bir yöntem olarak kullandıkları şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca, internet tercihi ise %57,9 (n=868) ile ikinci sırada yer almıştır. İnternetin web siteleri aracılığıyla bilgi kaynağı olarak kullanılabileceği gibi AAİ'nin internet teknolojisi ile gerçekleştirilmesi olarak özetlenebilecek viral pazarlama amacıyla da kullanılabileceği düşünüldüğünde katılımcıların internet üzerinden de AAİ gerçekleştirebilecekleri sonucuna varılabilir. Araştırmada ayrıca milliyetlere göre farklılık olup olmadığının tespiti amacıyla her tablo milliyetler açısından da değerlendirilmiştir.

Bu bağlamda Tablo 2 incelendiğinde, Alman ve Rus katılımcıların en çok kullandıkları bilgi kaynaklarında ilk sırayı internetin aldığı, buna karşın İngilizlerde ilk sırada arkadaşların yer aldığı gözlemlenmektedir. Ancak her üç milliyette de bilgi kaynakları içerisinde AAİ kaynaklarının önemli yere sahip olduğu gözlemlenmektedir.

Katılımcılara AAİ'ye ilişkin faktörleri ölçmek amacıyla yöneltilen on sekiz ifadeye katılım düzeyleri Tablo 3'de verilmiştir. Tablo 3'de de gözlemlenebileceği gibi en yüksek katılım düzeyi 3.65 ile "bu seyahat işletmesini tavsiye ederim" ifadesinde gerçekleşmiştir. "bu seyahat işletmesinin başarılı hizmetlerinden bahsedirim" ifadesi 3,58 ile en yüksek ikinci ortalama sahip olurken; "bu seyahat işletmesinin ürünlerinin kalitesinden bahsedirim", "bu seyahat işletmesi hakkında hep olumlu şeyler söylerim" ve "bu seyahat işletmesini överim" ifadelerine katılım düzeylerinin eşit olarak gerçekleştiği (3,53) gözlemlenmektedir. İfadeler incelendiğinde, katılımcıların tatilleri için tercih ettikleri seyahat işletmeleri hakkında pozitif AAİ gerçekleştirmeye yönelik ifadelerle diğerlerine göre daha yüksek katılım düzeyine sahip oldukları göz-

lemlemektedir. “bu seyahat işletmesini kötüle-
rim” (1,94), “bu seyahat işletmesini tavsiye et-
mem” (2,28) ve “bu seyahat işletmesi hakkında hep
olumsuz şeyler söylerim” (2,31) , gibi negatif AAİ

gerçekleştirmeye yönelik ifadelerde ise aritme-
tik ortalamaların çok düşük gerçekleştiği, do-
layısıyla katılımcıların bu ifadelerle katılmadık-
ları gözlemlenmektedir.

Tablo 3. AAİ Katılımcıların AAİ Faktörlerini Ölçmeye Yönelik İfadelere
Katılım Düzeylerine İlişkin Betimsel İstatistikler

<u>Çevremdeki insanlara...</u>	n	$\bar{X}$	Std. Sapma
Bu seyahat işletmesini tavsiye ederim.	1500	3,65	1,09
Bu seyahat işletmesinin başarılı hizmetlerinden bahsederim.	1500	3,58	1,12
Bu seyahat işletmesinin ürünlerinin kalitesinden bahsederim.	1500	3,53	1,18
Bu seyahat işletmesi hakkında hep olumlu şeyler söylerim.	1500	3,53	1,12
Bu seyahat işletmesini överim.	1500	3,53	1,12
Bu seyahat işletmesinin ürünlerinin fiyatından bahsederim.	1500	3,43	1,19
Bu seyahat işletmesinin müşterisi olduğumu söylemekten gurur duyarım.	1500	3,43	1,26
Bu seyahat işletmesinin hızlı hizmet sunduğundan bahsederim.	1500	3,39	1,23
Bu seyahat işletmesinin ürün çeşitliliğinden bahsederim.	1500	3,35	1,22
Bu seyahat işletmesinin alışveriş kolaylığından bahsederim.	1500	3,34	1,20
Bu seyahat işletmesinden bahsederim.	1500	3,26	1,24
Diğer seyahat işletmelerinden çok bu seyahat işletmesinden bahsederim.	1500	3,18	1,29
Bu seyahat işletmesinin web sitesinin kullanım kolaylığından bahsederim.	1500	3,13	1,29
Bu seyahat işletmesinin ürünlerini satın almaları için ısrar ederim.	1500	3,11	1,28
Diğer tüm işletmelerden çok bu seyahat işletmesinden bahsederim.	1500	3,06	1,30
Bu seyahat işletmesi hakkında hep olumsuz şeyler söylerim.	1500	2,31	1,39
Bu seyahat işletmesini tavsiye etmem.	1500	2,28	1,42
Bu seyahat işletmesini kötülerim.	1500	1,94	1,29

Tablo 4. Katılımcıların Cinsiyet ve Milliyetlerine Göre, AAİ Doğrultusunda
Seyahat İşletmesi Seçenlere İlişkin Bakış Açılarına İlişkin Dağılım

<u>Çevresindeki insanların tavsiyelerini alarak seyahat işletmesi seçen insanları nasıl nitelendirirsi- niz?</u>											
		Bilinçli		Kararsız		Kolaycı		Diğer		Toplam	
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Alman	Kadın	142	47,0	68	22,5	91	30,1	1	,3	302	100
	Erkek	159	43,7	81	22,3	123	33,8	1	,3	364	100
	Toplam	301	45,2	149	22,4	214	32,1	2	,3	666	100

Rus	Kadın	174	60,4	12	4,2	100	34,7	2	,7	288	100
	Erkek	100	53,5	23	12,3	62	33,2	2	1,1	187	100
	Toplam	274	57,7	35	7,4	162	34,1	4	,8	475	100
İngiliz	Kadın	74	49,3	25	16,7	43	28,7	8	5,3	150	100
	Erkek	82	48,2	27	15,9	54	31,8	7	4,1	170	100
	Toplam	156	48,8	52	16,2	97	30,3	15	4,7	320	100
Tüm Milliyetler		731	48,7	236	15,7	473	31,5	21	1,5	1500	100

Çalışmada ayrıca, katılımcıların AAİ eğilimlerinin ölçülmesi amacıyla bir takım sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların kendilerine yöneltilen bu sorulara verdikleri cevapların cinsiyetlere ve milliyetlere göre farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi amacıyla çapraz tablolardan yararlanılmıştır. Bu bağlamda “Çevresindeki insanların tavsiyelerini alarak seyahat işletmesi seçen insanları nasıl nitelersiniz?” sorusuna katılımcıların verdikleri cevapların Tablo 4’de izlenmesi mümkündür. Tablo 4 üç milliyetin tamamı açısından değerlendirildiğinde katılımcıların %48’inin bu soruda “bilinçli” tercihinin işaretledikleri, %15’inin “kararsız”, %31,5’inin ise “kolaycı” tercihinin işaretledikleri gözlemlenmektedir. Tablo milliyetler açısından değerlendirildiğinde de üç milliyetin tamamında “bilinçli” tercihinin en yüksek yüzdeye sahip olduğu gözlemlenmektedir. Ancak milliyetler açısından dikkat çeken asıl nokta Rus katılımcılarda “kararsız” tercihinin %7 gibi çok düşük bir yüzdeye sahip olması, diğer taraftan “kolaycı” tercihinde %34,1’lik bir ortalamaya sahip olmasıdır. Rus katılımcıların cinsiyetlere göre tercihleri incelendiğinde bu farklılığın Rus, kadın katılımcılardan kaynaklandığı gözlemlenmektedir. Zira “kararsız” tercihi Rus kadınlarında %4,2 gibi çok düşük bir orana sahiptir. Genel olarak aradaki fark düşük de olsa kadın katılımcıların her milliyette “bilinçli” tercihinin erkek katılımcılara göre daha çok işaretlerken “kolaycı” tercihinin daha az işaretledikleri gözlemlenmektedir. Diğer tercihinin işaretleyen katılımcıların çoğunluğu herhangi bir açıklama yazmazken altı katılımcı bu ifade için “akıllı” açıklamasında bulunmuştur. Birer adet yapılan diğer açıklamalar ise; analitik, dikkatli, bilgili, meraklı, özenli ve emin olmayan ifadeleridir.

Katılımcılara seyahat işletmeleri ile ilgili çevrelerinden edindikleri bilgiler hakkında ne düşündükleri sorusu yöneltilmiş, bu soru için; doğrudur, tarafsızdır, inandırıcıdır, güvenilir ve faydalıdır seçenekleri verilirken katılımcılardan bu seçeneklere “evet” ya da “hayır” şeklinde katılımlarını belirtmeleri istenmiştir. Elde edilen sonuçlar yine cinsiyet ve milliyetlere göre çapraz tabloya dönüştürülerek Tablo 5’de verilmiştir. Tablo “doğrudur” ifadesi için incelendiğinde “evet” seçeneğinin Alman ve Rus katılımcılarda %78,8 ve %78,7 gibi yüksek ortalamalara sahip olduğu, İngiliz katılımcılarda ise bu seçeneği işaretleyenlerin oranının %59,5’de kaldığı gözlemlenmektedir. İfade cinsiyetler açısından değerlendirildiğinde ise yüzdeler birbirine yakın olmakla birlikte Alman ve Rus katılımcılarda, kadın katılımcıların evet seçeneğini erkeklere kıyasla daha yüksek oranda işaretledikleri gözlemlenmektedir. İngiliz katılımcılarda ise tam tersi bir durum söz konusu olmuştur. Tablo 5 “tarafsızdır” ifadesi için incelendiğinde ise “evet” seçeneğinin işaretlenme oranının %60’lara düştüğü gözlemlenmektedir. Bu ifade için en düşük katılım oranını %52,9 ile Rus katılımcılar göstermiştir. Cinsiyetler açısından ise oranların birbirine çok yakın gerçekleştiğini gözlemlemek mümkündür. AAİ ile bireylerin paylaştıkları bilgiler çoğunlukla kendi deneyimlerine dayanmaktadır. Bireyin kişisel deneyimlerine ilişkin tarafsız bir yaklaşım sergilemesi mümkün olmayacağından katılımcıların bu ifade için “evet” tercihinin seçme oranlarının düşük gerçekleşmesini doğal bir sonuç olarak değerlendirmek gerekmektedir. “İnandırıcıdır” ifadesi için katılımcıların tercihleri incelendiğinde ise katılımcıların tamamı birlikte değerlendirildiğinde katılımcıların %73,2’sinin “evet” seçeneğini işaretledikleri gözlemlenmektedir. Milliyetler açısından

değerlendirildiğinde ise bu ifadeye %81,5 ile en çok Alman katılımcıların “evet” dedikleri gözlemlenmektedir. Rus katılımcılar ise %64,3 ile en az “evet” seçeneğini işaretleyen grup olmuşlardır. Cinsiyetler açısından değerlendirildiğinde ise Rus ve Alman katılımcılarda kadın ve erkeklerin “evet” seçeneğini işaretleme oranlarının birbirine çok yakın olduğu, buna karşın İngiliz katılımcılarda iki cinsiyet arasında bir farklılık olduğu gözlemlenmektedir. İngiliz kadınlar bu ifade için %77,6 oranında “evet” seçeneğini işaretlerken İngiliz erkeklerin ifadeye “evet” deme oranları %63,3’de kalmıştır.

Tablo 5 “güvenilirdir” ifadesi için incelendiğinde ise diğer ifadelere oranla bu ifadeye “evet” seçeneğini işaretleyenlerin oranının düşük olduğu gözlemlenmektedir (%58,8).

Milliyetler açısından incelendiğinde AAİ ile elde edilen bilgileri %62 ile Almanların en güvenli bulan grup olduğu, onları %59 ile İngilizlerin %53 ile de Rusların takip ettiği gözlemlenmektedir. İfade cinsiyetle açısından değerlendirildiğinde ise Alman ve İngiliz katılımcılarda kadınlar daha çok “evet” seçeneğini işaretlerken Ruslarda erkeklerin oranının daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 5 son olarak “faydalıdır” ifadesi için incelendiğinde ise katılımcıların %85 gibi çok yüksek bir oranda “evet” tercihinini işaretledikleri gözlemlenmektedir. İngilizlerde bu oran %92’iken Almanlarda %84, Ruslarda ise %81 olarak gerçekleşmiştir. Cinsiyetler açısından değerlendirildiğinde ise en düşük katılımın %77 ile Rus erkeklerde gerçekleştiği gözlemlenmektedir.

Tablo 5. Katılımcıların Cinsiyet ve Milliyetlerine Göre Seyahat İşletmeleri İle İlgili Çevreden Edindikleri Bilgiler Hakkındaki Düşüncelerine İlişkin Dağılım

			Evet		Hayır		Toplam	
			f	%	f	%	f	%
Çevremdeki insanlardan seyahat işletmesi ile ilgili aldığım bilgiler <i>doğrudur</i> .	Alman	Ka-dın	243	81	57	19	300	100
		Er-kek	284	77	85	23	369	100
		Top-lam	527	78,8	142	21,2	669	100
	Rus	Ka-dın	242	83,4	48	16,6	290	100
		Er-kek	132	71,4	53	28,6	185	100
		Top-lam	374	78,7	101	21,3	475	100
	İngiliz	Ka-dın	97	58,1	70	41,9	167	100
		Er-kek	110	60,8	71	39,2	181	100
		Top-lam	207	59,5	141	40,5	348	100
	Tüm Milliyet-ler		1108	74,1	384	25,9	1500	100
Çevremdeki insanlardan seyahat işletmesi ile ilgili aldığım bilgiler <i>tarafsızdır</i> .	Alman	Ka-dın	194	64,7	106	35,3	300	100

		Er-kek	234	63,4	135	36,6	369	100
		Top-lam	428	64	241	36	669	100
	Rus	Ka-dın	153	52,8	137	47,2	290	100
		Er-kek	97	53	86	47	183	100
		Top-lam	250	52,9	223	47,1	473	100
	İngiliz	Ka-dın	103	61,7	64	38,3	167	100
		Er-kek	120	66,3	61	33,7	181	100
		Top-lam	223	64,1	125	35,9	348	100
	Tüm Milliyet-ler		901	60,4	589	39,6	1500	100
Çevremdeki insanlardan seyahat işletmesi ile ilgili aldığım bilgiler <i>inandırıcıdır.</i>	Alman	Ka-dın	246	81,5	56	18,5	302	100
		Er-kek	301	81,6	68	18,4	369	100
		Top-lam	547	81,5	124	18,5	671	100
	Rus	Ka-dın	189	65,2	101	34,8	290	100
		Er-kek	115	62,8	68	37,2	183	100
		Top-lam	304	64,3	169	35,7	473	100
	İngiliz	Ka-dın	128	77,6	37	22,4	165	100
		Er-kek	112	63,3	65	36,7	177	100
		Top-lam	240	70,2	102	29,8	342	100
Tüm Milliyet-ler		1091	73,2	395	26,8	1500	100	
Çevremdeki insanlardan seyahat işletmesi ile ilgili aldığım bilgiler <i>güvenilirdir.</i>	Alman	Ka-dın	198	66	102	34	300	100
		Er-kek	219	59,3	150	40,7	369	100
		Top-lam	417	62,3	252	37,7	669	100

	Rus	Ka- dın	148	51,4	14 0	48,6	288	10 0
		Er- kek	105	56,8	80	43,2	185	10 0
		Top- lam	253	53,5	22 0	46,5	473	10 0
	İngiliz	Ka- dın	104	62,3	63	37,7	167	10 0
		Er- kek	101	57,1	76	42,9	177	10 0
		Top- lam	205	59,6	13 9	40,4	344	10 0
Tüm Milliyet- ler		875	58,8	61 1	41,2	150 0	10 0	
Çevremdeki insanlardan seyahat işletmesi ile ilgili aldığım bilgiler <i>faydalıdır.</i>	Alman	Ka- dın	254	84,1	48	15,9	302	10 0
		Er- kek	310	83,8	60	16,2	370	10 0
		Top- lam	564	83,9	10 8	16,1	672	10 0
	Rus	Ka- dın	243	83,8	47	16,2	290	10 0
		Er- kek	142	77,6	41	22,4	183	10 0
		Top- lam	385	81,4	88	18,6	473	10 0
	İngiliz	Ka- dın	154	92,2	13	7,8	167	10 0
		Er- kek	167	93,3	12	6,7	179	10 0
		Top- lam	321	92,8	25	7,2	346	10 0
Tüm Milliyet- ler		127 0	85,0	22 1	15,0	150 0	10 0	

Tablo 6. Katılımcıların Cinsiyet ve Milliyetlerine Göre Çevrelerindeki İnsanların Tatil Deneyimlerini Paylaşmaları Hakkındaki Duygularına İlişkin Dağılım

			Evet		Hayır		Toplam	
			f	%	f	%	f	%
Çevremdeki insanların tatil deneyimleri hak- kında anlattıkları <u>önemlidir.</u>	Alman	Kadın	254	84,4	47	15,6	301	100
		Erkek	306	82,7	64	17,3	370	100
		Toplam	560	83,5	111	16,5	671	100

	Rus	Kadın	234	81,2	54	18,8	288	100
		Erkek	137	73,3	50	26,7	187	100
		Toplam	371	78,1	104	21,9	475	100
	İngiliz	Kadın	140	83,8	27	16,2	167	100
		Erkek	160	87,4	23	12,6	183	100
		Toplam	300	85,7	50	14,3	350	100
Tüm Milliyetler		1231	82,2	265	17,8	1500	100	
Çevremdeki insanların tatil deneyimleri hakkında anlattıkları <i>heyecan vericidir.</i>	Alman	Kadın	170	56,5	131	43,5	301	100
		Erkek	193	52,3	176	47,7	369	100
		Toplam	363	54,2	307	45,8	670	100
	Rus	Kadın	234	80,7	56	19,3	290	100
		Erkek	134	72,4	51	27,6	185	100
		Toplam	368	77,5	107	22,5	475	100
	İngiliz	Kadın	106	63,5	61	36,5	167	100
		Erkek	98	56	77	44	175	100
		Toplam	204	59,6	138	40,4	342	100
Tüm Milliyetler		935	62,8	552	37,2	1500	100	
Çevremdeki insanların tatil deneyimleri hakkında anlattıkları <i>çekicidir.</i>	Alman	Kadın	241	79,8	61	20,2	302	100
		Erkek	282	76	89	24	371	100
		Toplam	523	77,7	150	22,3	673	100
	Rus	Kadın	204	70,3	86	29,7	290	100
		Erkek	121	65,4	64	34,6	185	100
		Toplam	325	68,4	150	31,6	475	100
	İngiliz	Kadın	131	78,4	36	21,6	167	100
		Erkek	124	70,1	53	29,9	177	100
		Toplam	255	74,1	89	25,9	344	100
Tüm Milliyetler		1103	73,8	389	26,2	1500	100	
Çevremdeki insanların tatil deneyimleri hakkında anlattıkları <i>anlamsızdır.</i>	Alman	Kadın	44	14,6	257	85,4	301	100
		Erkek	70	18,9	300	81,1	370	100
		Toplam	114	17	557	83	671	100
	Rus	Kadın	42	14,6	246	85,4	288	100
		Erkek	41	22,2	144	77,8	185	100
		Toplam	83	17,5	390	82,5	473	100
	İngiliz	Kadın	23	13,8	144	86,2	167	100
		Erkek	26	14,9	149	85,1	175	100
		Toplam	49	14,3	293	85,7	342	100

	Tüm Milliyetler		246	16,9	1240	83,1	1500	100
Çevremdeki insanların tatil deneyimleri hakkında anlattıkları <u>sıkıcıdır.</u>	Alman	Kadın	46	15,3	254	84,7	300	100
		Erkek	70	18,9	300	81,1	370	100
		Toplam	116	17,3	554	82,7	670	100
	Rus	Kadın	54	18,8	234	81,2	288	100
		Erkek	51	27,9	132	72,1	183	100
		Toplam	105	22,3	366	77,7	471	100
	İngiliz	Kadın	23	13,8	144	86,2	167	100
		Erkek	20	11,2	159	88,8	179	100
		Toplam	43	12,4	303	87,6	346	100
	Tüm Milliyetler		264	18,0	1223	82,0	1500	100
Çevremdeki insanların tatil deneyimleri hakkında anlattıkları <u>gereksizdir.</u>	Alman	Kadın	47	15,6	254	84,4	301	100
		Erkek	56	15,1	314	84,9	370	100
		Toplam	103	15,4	568	84,6	671	100
	Rus	Kadın	34	11,8	254	88,2	288	100
		Erkek	29	15,7	156	84,3	185	100
		Toplam	63	13,3	410	86,7	473	100
	İngiliz	Kadın	18	10,8	149	89,2	167	100
		Erkek	19	10,9	156	89,1	175	100
		Toplam	37	10,8	305	89,2	342	100
	Tüm Milliyetler		203	14,0	1283	86,0	1500	100

Tablo 6’da ise katılımcıların cinsiyetleri ve milliyetleri açısından çevrelerindeki insanların tatil deneyimlerini paylaşmaları konusundaki duygularında farklılıklar olup olmadığı çapraz tablo yardımı ile incelenmeye çalışılmıştır.

Bu bağlamda ilk ifadede katılımcıların tatil deneyimleri hakkında anlatılanları “önemli” bulup bulmadıkları sorusu yöneltmiştir. Bu ifadeye katılımcıların %82’sinin “evet” seçeneğini işaretleyerek cevap verdikleri gözlemlenmektedir. Bu ifade için en düşük oran Rus erkeklerde %73 olarak gerçekleşmiştir. “Heyecan vericidir” ifadesi için ise katılımcıların %62’sinin “evet” seçeneğini işaretledikleri gözlemlenmektedir. Bu ifade için en yüksek oran Rus kadınlarda %80 olarak gerçekleşirken en düşük oran %52 ile Alman erkeklerde gerçekleşmiştir.

Genel olarak ortalamalar incelendiğinde her üç milliyette de kadın katılımcıların bu ifadeye “evet” deme oranlarının daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Üçüncü ifade olan “çekicidir” ifadesinde katılımcıların “evet” tercihini işaretleme oranı %73 olarak gerçekleşmiştir. Bu ifade için Alman kadınların %79 oranında, Rus erkeklerin ise %65 oranında “evet” seçeneğini işaretledikleri gözlemlenmektedir. Bu iki grup en yüksek ve en düşük oranlara sahip olan grupları oluşturmaktadır.

Tablo 6’da yer alan ilk üç ifade AAİ ile ilgili olumlu duyguların verildiği ifadelerdir. Bu ifadelerden sonra gelen diğer üç ifadede ise olumsuz duygular yer almaktadır. Bu ifadelerden ilki olan “anlamsızdır” ifadesine katılımcıların %83 oranında “hayır” seçeneğini işaretledikleri gözlemlenmektedir. %86’lık bir oran ile “hayır” seçeneğini en çok işaretleyen grup İngiliz kadınlar olmuştur. “Hayır” seçe-

neğini en az işaretleyen grup ise %77 ile Rus erkekler olmuştur.

İkinci olumsuz ifade olan “sıkıcıdır” ifadesinde katılımcıların “hayır” seçeneğini işaretleme oranları %82 olarak gerçekleşmiştir. Bu ifade en yüksek oran %88 ile İngiliz erkekler aittir. en düşük oran %72 ile Rus erkeklerine aittir. Son olumsuz ifade olan “gereksizdir” ifadesi için katılımcıların “hayır” tercihini işaretleme oranları ise %86 olarak gerçekleşmiştir. Bu ifade en çok İngilizler %89 gibi yüksek bir oranda hayır tercihini işaretlerlerken en düşük oran %84 ile Almanlarda olduğu gözlemlenmektedir. İfade cinsiyetler açısından incelendiğinde ise “evet” ve “hayır” oranlarının her grupta birbirine çok yakın olduğu gözlemlenmektedir. Araştırmada, katılımcıların AAİ eğilimlerinin ölçülebilmesi amacıyla, katılımcılara dört ifade verilmiş ve bu ifadeler katılımlı düzeylerini beşli Likert ölçeğinde belirtmeleri istenmiştir. Ölçekte; (1) Kesinlikle Katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Kararsızım, (4)

İfade için kararsız olduğunu belirtenlerin oranı üç milliyetin tamamında kadın katılımcılarda ortalama %25’lerde gerçekleşirken erkek katılımcılarda bu oran %30’larda gerçekleşmiştir. Üç milliyet içerisinde “Kesinlikle katılmıyorum” seçeneğini en çok işaretleyen grubun Rus katılımcılar olduğu gözlemlenmektedir (26,4). Bu seçeneği en çok işaretleyen alt grubu ise Rus kadın katılımcılar oluşturmıştır.

Tüm seçenekler içerisinde en çok yüzdeye sahip olan seçenek “kararsızım” seçeneğidir. %35 ile bu seçeneği en yüksek ortalama ile işaretleyen grup ise İngiliz erkekler olmuştur. Alman erkekler ise %34,2 ile ikinci en yüksek ortalama ya sahiptirler. Onların tercihi “ka-

Katılıyorum, (5) Kesinlikle Katılıyorum anlamlarını taşımaktadır. Katılımcılar yöneltile ifadelerden ilki; “Tatile çıkmaya karar verdiğimde çevremdeki insanların tavsiyelerini sorarım” ifadesi için katılım düzeylerinin cinsiyetlere ve milliyetlere göre dağılımı Tablo 7’de verilmiştir. Tablo Alman katılımcılar için incelendiğinde Almanların %51,2’sinin (4) ve (5) seçeneklerini işaretledikleri gözlemlenmektedir. Alman kadınların %24,5’i kesinlikle katılıyorum (5) seçeneğini işaretlerlerken Alman erkeklerde bu oran %15,9’da kaldığı gözlemlenmektedir. Tablo 7 Rus katılımcılar açısından incelendiğinde Rusların da %52’sinin (4) ve (5) seçeneklerini işaretledikleri gözlemlenmektedir.

İngilizlerde ise bu oran %47,1 olarak gerçekleşmiştir. Her iki milliyette de (5) seçeneğini işaretleyen kadınların oranı erkekler göre daha yüksek olarak gerçekleşmekle beraber cinsiyetler arasındaki farklılığın İngiliz katılımcılarda Alman katılımcılardaki gibi daha belirgin olduğu gözlemlenmektedir

katılıyorum” seçeneği olmuştur. Alman katılımcılar en yüksek %31,4 ortalama ile “katılıyorum” seçeneğini işaretlerken, Rus katılımcılar %26,4 ile “kesinlikle katılıyorum” ve “kararsızım” seçeneklerini işaretlemişlerdir. İngiliz katılımcıların tercihi ise %30 ile “kararsızım” seçeneği olmuştur. Rus ve İngiliz erkekler çoğunlukla “kararsızım” seçeneğini işaretlerken Alman erkeklerin tercihi çoğunlukla “katılıyorum” seçeneği olmuştur.

Tablo kadınlar açısından değerlendirildiğinde ise Alman ve İngiliz kadınların çoğunlukla “katılıyorum” seçeneğini işaretlediği, Rus kadınların ise “kesinlikle katılıyorum” seçeneğini tercih ettikleri gözlemlenmektedir.

Tablo 7. Cevaplayıcıların Tatile Çıkmaya Karar Vermede Çevresindeki İnsanların Tavsiyesini Almaya Yönelik Dağılım

“Tatile çıkmaya karar verdiğimde çevremdeki insanların tavsiyesini sorarım”													
		(1)		(2)		(3)		(4)		(5)		Toplam	
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Alman	Kadın	21	7,0	44	14,6	79	26,2	84	27,8	74	24,5	302	100
	Erkek	27	7,3	41	11,1	117	31,5	127	34,2	59	15,9	371	100

	Toplam	48	7,1	85	12,6	196	29,1	211	31,4	133	19,8	673	100
Rus	Kadın	24	8,3	31	10,7	73	25,2	76	26,2	86	29,7	290	100
	Erkek	24	12,8	24	12,8	53	28,3	46	24,6	40	21,4	187	100
	Toplam	48	10,1	55	11,5	126	26,4	122	25,6	126	26,4	477	100
İngiliz	Kadın	20	12	16	9,6	42	25,1	52	31,1	37	22,2	167	100
	Erkek	20	10,9	23	12,6	64	35	46	25,1	30	16,4	183	100
	Toplam	40	11,4	39	11,1	106	30,3	98	28,0	67	19,1	350	100

(1) Kesinlikle Katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Kararsızım, (4) Katılıyorum, (5) Kesinlikle Katılıyorum

“Tatile çıkmaya karar verdiğimde çevremdeki insanların tavsiyesini sorarım” ifadesine katılım düzeylerine ilişkin sonuçların Tablo 7’de izlenmesi mümkündür. Tablo 7 incelendiğinde (5) seçeneğini işaretleyen gruplar içerisinde en yüksek oranın %29,7 ile Rus kadınlara ait olduğu gözlemlenmektedir. Bu seçeneği en az işaretleyen grup ise %15,9 ile Alman erkekler olmuşlardır. Kadınlar ve erkekler (5) seçeneği için karşılaştırıldığında milliyetlerin tamamın-

da kadın katılımcıların erkek katılımcılara oranla daha çok bu seçeneği işaretlediklerini ifade etmek mümkündür. En belirgin farklılık ise Alman kadınlar ve erkekler arasında ortaya çıkmıştır. Katılıyorum (4) seçeneğini işaretleyen katılımcıların oranları incelendiğinde ise Alman erkeklerin %34 ile ilk sırada yer aldıkları gözlemlenmektedir. Bu seçeneği en düşük oranda işaretleyen grup ise %24 ile Rus erkekler olmuştur.

Tablo 8. “Çevremdeki insanların fikirlerini aldığımda daha iyi bir tatil geçiririm” İfadesine Katılım Dağılımı

“Çevremdeki insanların fikirlerini aldığımda daha iyi bir tatil geçiririm”													
		(1)		(2)		(3)		(4)		(5)		Toplam	
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Alman	Kadın	17	5,6	38	12,6	109	36,1	77	25,5	61	20,2	302	100
	Erkek	26	7	40	10,8	139	37,5	110	29,6	56	15,1	371	100
	Toplam	43	6,4	78	11,6	248	36,8	187	27,8	117	17,4	673	100
Rus	Kadın	36	12,4	42	14,5	73	25,2	79	27,2	60	20,7	290	100
	Erkek	20	10,7	18	9,6	58	31	47	25,1	44	23,5	187	100
	Toplam	56	11,7	60	12,6	131	27,5	126	26,4	104	21,8	477	100
İngiliz	Kadın	9	5,4	14	8,4	45	26,9	45	26,9	54	32,3	167	100
	Erkek	6	3,3	12	6,6	53	29	64	35	48	26,2	183	100
	Toplam	15	4,3	26	7,4	98	28	109	31,1	102	29,1	350	100

(1) Kesinlikle Katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Kararsızım, (4) Katılıyorum, (5) Kesinlikle Katılıyorum

“Çevremdeki insanların fikirlerini aldığımda daha iyi bir tatil geçiririm” ifadesinde katılım düzeylerine ilişkin çapraz tablo incelendiğinde en yüksek ortalamaya %37,5 ile “kararsızım” seçeneğinin sahip olduğu gözlemlenmektedir. Bu seçeneği tercih eden grup ise Alman erkekler olmuştur. Alman kadınların da %36,1 ora-

nında “kararsızım” seçeneğini işaretledikleri gözlemlenmektedir. Rus kadın ve erkeklerde ise en yüksek ortalamalar “katılıyorum” seçeneğine ait olarak gerçekleşmiştir. Rus kadınların %27,2’si bu seçeneği işaretlerken, Rus erkeklerin ise %25,1’inin tercihi “katılıyorum” seçeneği olmuştur. İngilizlerin tercihi de Rus katılımcılar gibi “katılıyorum” seçeneği olmuş-

tur. İngiliz erkeklerin %35'i, kadınların ise %26,9'u bu seçeneği işaretlemişlerdir. Tablo kadınlar açısından değerlendirildiğinde; Alman kadınların "kararsızım, Rus kadınların "katılıyorum", İngiliz kadınların ise "kesinlikle katılıyorum" seçeneğini işaretlediği gözlem-

lenmektedir. Erkekler açısından tabloyu incelemek gerekir ise; Alman erkeklerin %37,5, Rus erkeklerin ise %31 ile "kararsızım", İngiliz erkeklerin ise %35 ile "katılıyorum" seçeneğini işaretledikleri gözlemlenmektedir.

Tablo 9. "Çevremdeki insanların tavsiyeleri tatil seçimimde etkili olur" İfadesine Katılım Dağılımı

<i>"Çevremdeki insanların tavsiyeleri tatil seçimimde etkili olur"</i>													
		(1)		(2)		(3)		(4)		(5)		Toplam	
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Alman	Kadın	35	11,6	43	14,2	74	24,5	91	30,1	59	19,5	302	100
	Erkek	41	11,1	61	16,4	86	23,2	117	31,5	66	17,8	371	100
	Toplam	76	11,3	104	15,5	160	23,8	208	30,9	125	18,6	673	100
Rus	Kadın	24	8,3	46	15,9	89	30,7	83	28,6	48	16,6	290	100
	Erkek	24	12,8	18	9,6	70	37,4	48	25,7	27	14,4	187	100
	Toplam	48	10,1	64	13,4	159	33,3	131	27,5	75	15,7	477	100
İngiliz	Kadın	13	7,8	13	7,8	45	26,9	56	33,5	40	24	167	100
	Erkek	9	4,9	26	14,2	42	23	70	38,3	36	19,7	183	100
	Toplam	22	6,3	39	11,1	87	24,9	126	36	76	21,7	350	100

(1) Kesinlikle Katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Kararsızım, (4) Katılıyorum, (5) Kesinlikle Katılıyorum

"Çevremdeki insanların tavsiyeleri tatil seçimimde etkili olur" ifadesine katılım oranları Tablo 9'da verilmiştir. Tablo incelendiğinde en yüksek ortalamanın %38,3 ile "katılıyorum" seçeneğine ait olduğu görülmektedir. Bu seçeneği işaretleyen grup ise İngiliz erkekler olmuştur. Bu ortalama %37,4 ile "kararsızım" seçeneği takip etmiş, bu seçeneği ise en çok Rus erkekler işaretlemişlerdir. Tablo milliyetler açısından değerlendirildiğinde; Almanların %30,9 ile en çok "katılıyorum" seçeneğini işaretledikleri görülmekteyken Rus katılımcılar %33,3 ile en çok "kararsızım" seçeneğini işaretlemişlerdir. İngiliz katılımcıların tercihi de %36 ile "katılıyorum" seçeneği olmuştur. Tabloyu kadın katılımcılar açısından incelemek gerekir ise; Alman kadınların %30,1'inin "katılıyorum" seçeneğini işaretledikleri gözlemlenmektedir. Rus kadınların ise %30,7'si "kararsızım" seçeneğini işaretlemişlerdir. İngiliz kadınların tercihi de %33,5 ile "katılıyorum" seçeneği olmuştur. Tablo 3.19 erkek katılımcılar açısından değerlendirildiğinde ise; Alman erkeklerin %31,5'inin "katılıyorum" seçeneğini işaretle-

dikleri gözlemlenmektedir. İngiliz erkeklerinin tercihi de Alman erkekleri gibi bu seçenek olmuştur (%38,3). Rus erkeklerinin %37,4'ünün tercihi ise "kararsızım" seçeneği olmuştur.

Katılımcıların AAİ eğilimlerini ölçmek amacıyla onlara yöneltilen son ifade "Tatil kararından önce çevremdeki insanların fikirlerini alma ihtiyacı hissetmem" ifadesi olmuştur. Bu ifade olumsuz anlam içerdiği için diğer ifadelerin aksine bu ifadede (5) seçeneğini işaretleyen katılımcıların AAİ eğilimlerinin düşük olduğunu ifade etmek mümkündür. İfadeye ilişkin katılım düzeyleri incelendiğinde en yüksek ortalamanın %29,9 ile "katılmıyorum" ifadesine ait olduğu ve bu ifadeyi tercih edenlerin ise İngiliz kadınlar olduğu gözlemlenmektedir. Bu ortalama %28,3 ile "kesinlikle katılmıyorum" ifadesi almış ve bu ifadeyi tercih edenler Rus kadınlar olarak gerçekleşmiştir. Tablo milliyetler açısından değerlendirildiğinde Almanlarda en yüksek ortalamanın %23,5 ile "katılıyorum" seçeneğine ait olduğu gözlemlenirken, Rus turistlerin %26,2'sinin "kesinlikle katılmıyorum" seçeneğini, İngiliz

turistlerin ise %26'sının "katılmıyorum" seçeneğini işaretledikleri gözlemlenmektedir. Tablo 10 kadınlar açısından değerlendirildiğinde; Alman kadınların tercihinin %23,8 ile "katılıyorum" seçeneği olduğunu, bu oranı %23,2 ile "kesinlikle katılmıyorum" seçeneğinin takip ettiği gözlemlenmektedir. Rus kadınlarının %28,3'ünün tercihi de "kesinlikle katılmıyorum" seçeneği olmuştur. İngiliz kadınlarının en çok tercih ettiği seçenek ise %29,9 ile "katılmıyorum" seçeneği olmuştur. Tablo erkek

katılımcılar açısından incelendiğinde ise Alman erkeklerin %23,2 ile "kesinlikle katılmıyorum" ve "katılıyorum" seçeneklerini aynı oranda tercih ettikleri gözlemlenmekteyken, Rus erkeklerin %25,1'inin tercihi "katılıyorum" seçeneği olmuştur. İngiliz erkeklerinin %26,8'i ise "kesinlikle katılmıyorum" tercihinin işaretlemişlerdir. Tablo incelenirken, bu tablodaki yüzdelik dağılımların öncelikle göre birbirine çok yakın olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır.

Tablo 10. "Tatil Kararından Önce Çevremdeki İnsanların Fikirlerini Alma İhtiyacı Hissetmem" İfadesine Katılım Dağılımı

<i>"Tatil kararından önce çevremdeki insanların fikirlerini alma ihtiyacı hissetmem"</i>													
		(1)		(2)		(3)		(4)		(5)		Toplam	
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Alman	Kadın	70	23,2	60	19,9	42	13,9	72	23,8	58	19,2	302	100
	Erkek	86	23,2	55	14,8	78	21	86	23,2	66	17,8	371	100
	Toplam	156	23,2	115	17,1	120	17,8	158	23,5	124	18,4	673	100
Rus	Kadın	82	28,3	46	15,9	59	20,3	63	21,7	40	13,8	290	100
	Erkek	43	23	24	12,8	42	22,5	47	25,1	31	16,6	187	100
	Toplam	125	26,2	70	14,7	101	21,2	110	23,1	71	14,9	477	100
İngiliz	Kadın	38	22,8	50	29,9	42	25,1	15	9	22	13,2	167	100
	Erkek	49	26,8	41	22,4	47	25,7	17	9,3	29	15,8	183	100
	Toplam	87	24,9	91	26	89	25,4	32	9,1	51	14,6	350	100

(1) Kesinlikle Katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Kararsızım, (4) Katılıyorum, (5) Kesinlikle Katılıyorum

Çapraz tablolar gerçekleştirildikten sonra araştırma ölçeğinde yer alan AAİ faktörlerini ölçmeye yönelik ifadeler faktör analizine tabii tutulmuştur. Gerçekleştirilen faktör analizinde öncelikle KMO değeri incelenmiştir. Faktör analizinin gerçekleştirilebilmesi için KMO örneklem değerinin en az 0,60 üzerinde çıkması beklenmekte, 0,80 üzerindeki değerler "çok iyi", 0,90 üzerindeki değerler ise "mükemmel" olarak ifade edilmektedir. Ayrıca Bartlett testi sonucunun da 0,05'den küçük gerçekleşmesi örneklem büyüklüğünün yeterliliği açısından faktör analizinin ön koşulunu oluşturmaktadır.

Araştırmaya konu olan ifadelerin faktör analizi sonucu, örneklem KMO örneklem değeri 0,914 olarak hesaplanmıştır. Bartlett

testinin sonucu (sig. ,00) anlamlı bir faktör modelinin kurulabileceğini göstermektedir. Bu değerler veri setinin faktör analizi için uygun olduğunun birer göstergesidir. Gerçekleştirilen faktör analizi sonucunda veri setinin dört faktör altında toplandığı gözlemlenmiştir. "AAİ-Pozitif", "AAİ-İçerik", "AAİ-Sıklık" ve "AAİ-Negatif" olarak adlandırılan bu dört faktörün toplam varyansı açıklama oranı %70,4 olarak gerçekleşmiştir. AAİ'yi oluşturan faktörlerin kendi iç güvenilirliklerinin sağlanıp sağlanmadığının ölçülmesi amacıyla her faktörü oluşturan ifadeler ayrı ayrı güvenilirlik analizine tabii tutulmuştur.

Güvenilirlik analizi sonucu en düşük Alpha değerinin %83 olarak gerçekleşmesi faktörleri oluşturan ölçeğin yüksek derecede

güvenilir olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Faktör analizi sonucu elde edilen faktörlerin

ölçeğin uyarlandığı kaynak çalışma ile (Goyette vd., 2010) örtüştüğü gözlemlenmiştir.

Tablo 11. Ağızdan Ağıza İletişim Ölçeğine İlişkin Faktör Yüğü, Öz Değer ve Varyans Açıklama Oranları

Faktörler	Öz Değer	Açıklanan Varyans (%)	α
AAİ-Pozitif	43,18	22,25	,89
AAİ-İçerik	12,88	22,19	,88
AAİ-Sıklık	8,40	13,23	,87
AAİ-Negatif	6,02	12,81	,83

KMO: ,914; Bartlett's Test of Sphericity (Sig.): ,000; Kümülatif Açıklanan Varyans: 70,495

Faktör analizinden sonra elde edilen faktörleri oluşturan ifadelerle ait verilerin aritmetik ortalamaları alınarak faktör değişkenleri oluşturulmuştur. Elde edilen bu değişkenler varyans analizine tabii tutularak katılımcıların AAİ eğilimlerinde milliyetlere göre farklılık bulunup bulunmadığı analiz edilmiştir. Analiz

sonuçlarını Tablo 12'de incelemek mümkündür. Tablo 12 incelendiğinde faktörlerin tamamı için p değerlerinin 0,05'den düşük gerçekleştiği, diğer bir ifade ile tüm faktörlerde anlamlı farklılıklar bulunduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 12. Milliyetlere Göre AAİ Faktörlerinde Anlamlı Farklılık Bulunup Bulunmadığına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

	Ülke	n	$\bar{X}$	ss	F değeri	p değeri
AAİ-SIKLIK	ALMANYA	673	3,38	1,06	59,14	,00
	RUSYA	477	3,27	1,13		
	İNGİLTERE	350	2,61	1,14		
AAİ-İÇERİK	ALMANYA	673	3,55	,93	66,87	,00
	RUSYA	477	3,46	,94		
	İNGİLTERE	350	2,86	,91		
AAİ-NEGATİF	ALMANYA	673	1,93	1,21	102,59	,00
	RUSYA	477	2,78	1,06		
	İNGİLTERE	350	1,84	,94		
AAİ-POZİTİF	ALMANYA	673	3,58	,95	9,39	,00
	RUSYA	477	3,42	,94		
	İNGİLTERE	350	3,33	,93		

AAİ-Sıklık faktörü için gerçekleştirilen Scheffe analizi incelendiğinde gerçekleşen anlamlı farklılığın İngilizlerde ortaya çıktığı görülmektedir. İngilizler bu faktöre Alman ve

Rus turistlerden daha düşük katılım göstermişlerdir. Aritmetik ortalamalar incelendiğinde de Alman (3,38) ve Rus (3,27) katılımcıların ortalamalarının birbirine yakın gerçekleştiği, İngilizlerin ise 2,61 gibi düşük bir seviyede

kaldığı gözlemlenmektedir. Bu sonuçtan hareketle İngilizlerin Alman ve Rus katılımcılara göre daha az AAİ gerçekleştirdiğini ifade etmek mümkündür. Scheffe testinde ayrıca AAİ-İçerik faktöründe de diğerlerinden farklılaşan grubun İngilizler olduğu gözlemlenmiştir. Aritmetik ortalamalar bu faktör için incelendiğinde de sıklık faktörüne benzer bir durumun ortaya çıktığını görmek mümkündür. Bu faktör için İngiliz katılımcılara ait aritmetik ortalamasının 2,86 olarak gerçekleştiği, Alman ve Rus katılımcılara ait aritmetik ortalamaların ise 3,55 ve 3,46 olarak gerçekleştiği gözlemlenmektedir. AAİ-Negatif faktörü için Scheffe testi incelendiğinde ise farklılaşan grubun Ruslar olduğu gözlemlenmektedir. Rus katılımcıların bu faktör için aritmetik ortalamaları 2,78 olarak gerçekleşirken Alman katılımcılar 1,93; İngiliz katılımcılar ise 1,84'de kalmışlardır. Bu sonuçlardan hareketle Rus katılımcıların diğerlerine göre daha çok negatif AAİ gerçekleştirme eğiliminde olduklarını ifade etmek mümkündür. AAİ-Pozitif faktörü açısından ise farklılık ortaya koyan grup Almanlar olmuştur. Scheffe testi sonuçlarına göre Almanlar diğer iki grupta da anlamlı farklılığa sahiptirler. Aritmetik ortalamalar incelendiğinde de Almanların (3,58) İngiliz (3,33) ve Ruslara (3,42) göre daha çok pozitif AAİ eğiliminde olduklarını ifade etmek mümkündür.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Ticari olmayan bir iletişim şekli olarak tanımlanabilecek AAİ, tüketicilerin deneyim sahibi oldukları ürünler hakkındaki bilgi ve deneyimlerini çevreleriyle paylaşma isteğinden ortaya çıkmaktadır. Tüketicilerin deneyimlerine göre olumlu ya da olumsuz olarak ortaya çıkabilen AAİ, söz konusu ürünü satın almak isteyen tüketicilerin ürüne ilişkin bir ön bilgiye sahip olmalarını sağlamaktadır. Başlangıçta deneyimlerden hareketle ortaya çıkan AAİ, daha sonrasında kişisel olmayan, başkalarına ait olduğu varsayılan tecrübelerin paylaşılması şekline de dönüşebilmektedir. Dolayısıyla bir ürün ya da marka hakkında bir mesaj AAİ ile iletmeye başladıktan sonra mesajın değiştirilmesi, mesaja müdahale edilmesi ya da mesajın iletilmesinin ortadan kaldırılması mümkün olmayabilmektedir. Bu nedenle pazarlamacıların temel hedefi ürün ya da mar-

kaya ilişkin olarak sadece istenilen AAİ mesajlarının yayılmaya çalışılması olmalıdır. Olumlu ve olumsuz olmak üzere iki boyutu bulunan AAİ'nin, bu çalışmada da belirtildiği gibi, literatürde "sıklık" ve "içerik" boyutları da bulunmaktadır. Herhangi bir ürün hakkında iletilen mesajların hangi sıklıkla iletilişi AAİ'nin "sıklık" boyutunu oluştururken, iletilen mesajların ürün ya da markanın hangi özellikleri hakkında olduğu ise "içerik" boyutunu oluşturmaktadır. AAİ'nin olumlu ya da olumsuz olması kadar hangi sıklıkla gerçekleştirildiği ve içeriğinin ne olduğu da etki düzeyini yükselten veya azaltan faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmada elde edilen önemli sonuçlardan ilki, katılımcıların seyahat işletmesi tercihlerinde başvurdukları bilgi kaynaklarının ölçülmesine ilişkin soruda ortaya çıkmıştır. Bu soru için birden fazla tercihin işaretlenmesine müsaade edilmiştir. Analiz sonuçlarında her katılımcıların toplamı değerlendirildiğinde arkadaşlar, internet ve aile seçeneklerinin ilk üç sırada yer aldıkları görülmüştür. AAİ kaynakları içerisinde ilk sırada yer alan aile ve arkadaş çevresi kaynaklarının araştırmamızda da ilk sıralarda yer alması katılımcıların seyahat işletmesi tercihlerinde AAİ'yi kullanma oranlarının yaygın olduğunun bir göstergesi olarak yorumlanmıştır. İnternet kullanımının ikinci sırada yer alması ise farklı açılardan üzerinde durulması gereken bir diğer önemli noktadır. Öncelikle internet, AAİ'nin internet ortamında yapılan şekli olan Viral Marketing'in uygulama alanına girmektedir. Çalışmamızda seçenek "internet" olarak belirlendiği için bu seçeneği işaretleyenlerin ne kadarının seyahat işletmelerinin internet siteleri ya da internet üzerinden reklamları kastettikleri, ne kadarının ise sosyal medyayı kastettikleri anlaşılamamıştır. Ancak internet seçeneğinin ikinci sırada işaretlenen bir seçenek olması çağımızın önemli pazarlama alanlarından biri olan internetin seyahat işletmesi tercihinde de önem taşıdığının bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Bu sonucu bir diğer açıdan değerlendirmek gerekirse, internetin ilk sırada yer alması her ne kadar günümüzde çok önemli bir pazarlama alanı olarak kabul edilmiş olsa da en temel iletişim yöntemlerinden biri olarak tanımlanan AAİ'nin yerini dol-

duramadığının bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. İnternetin hayatın her alanında yer sahibi olmasına rağmen, tüketiciler tercihlerinde en etkili olan yöntemin arkadaş çevresi, diğer bir ifadeyle AAİ olduğunu belirtmişlerdir. Bu alanda yapılmış farklı çalışmalar da araştırma sonuçlarını destekler niteliktedir. Örneğin, Ishida (2011, s.41) bu tezin ölçeğinin oluşturulmasına da kaynaklık eden araştırmasında AAİ kaynaklarını geleneksel ve e-AAİ kaynakları olmak üzere iki başlık altında toplamış ve araştırma sonuçlarına göre geleneksel AAİ kaynakları içerisinde aile ve arkadaş çevresinin ilk iki sırada yer aldıklarını ifade etmiştir. Arlı'nın (2012, s.162) AAİ'nin satın alma kararları üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik çalışmasında ise tüketicilerin satın alma karar sürecinde AAİ'nin ikinci sırada etkili olduğu gözlemlenmiştir. Son olarak Türker'in 2013 (s.133) yılında gerçekleştirmiş olduğu ülke imajının algılanan risk üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik çalışmasında da turistlerin Türkiye hakkında bilgi edinmek için kullandıkları kaynaklar içerisinde internet ilk sırada yer alırken AAİ ikinci sırada yer almıştır.

Araştırma verilerinden elde edilen ve üzerinde durulması gereken bir diğer önemli sonuç ise AAİ boyutlarının ölçümüne ilişkin ifadelerle ait verilerden elde edilmiştir. Söz konusu ifadelerle katılımcıların 5'li Likert ölçeği ile katılım düzeylerinin ölçüldüğü tabloda en yüksek ortalamalara "bu seyahat işletmesini tavsiye ederim", "bu seyahat işletmesinin başarılı hizmetlerinden bahsedirim" gibi olumlu AAİ faktörüne ilişkin ifadelerin sahip olduğu gözlemlenmektedir. Tablo incelendiğinde on sekiz ifade içersinden en yüksek ortalamaya sahip ilk beş ifadenin tamamının pozitif AAİ'ye ilişkin ifadeler olduğu gözlemlenmiştir. En düşük ortalamaya sahip üç ifade ise negatif AAİ boyutunu ölçmeye yönelik ifadelerde gerçekleşmiştir. Bu sonuçtan hareketle turistlerin tatil yaptıkları seyahat işletmesine ilişkin olarak öncelikle olumlu şeylerden bahsetme eğiliminde olduklarını ifade etmek mümkündür. Sachse ve Mangold (2011, s.38) yaptıkları çalışmada araştırma sonuçlarının tam tersine tüketicilerin olumsuz deneyimlerini daha çok paylaşma eğiliminde olduklarını ifade etmişlerdir. Çalışmada elde edilen sonuçların bu yönü ile literatürden farklılık göster-

diğini ifade etmek mümkündür. Ancak Uygun vd. (2011) ise yiyecek içecek işletmeleri müşterileri üzerine yapmış oldukları çalışmada hedonik hizmet deneyimi ile olumlu AAİ davranış eğilimi arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişkiye ulaşırken, negatif AAİ'de anlamlı bir ilişki tespit edememişlerdir. Bu sonuçlardan hareketle, tatil deneyimi gibi duygusal, sosyal ve estetik içerikli deneyimler olarak tanımlanan hedonik deneyimlerde akılcı deneyimlerin aksine olumlu AAİ eğiliminin daha yüksek olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu çalışmada da turistlerin olumlu deneyimlerini paylaşma konusunda daha istekli oldukları sonucuna varılmıştır. Turistler olumlu deneyimler yaşamak ve yaşadıkları olumlu deneyimleri çevreleri ile paylaşmak eğilimindedirler. Diğer bir ifade ile kendilerini memnun eden seyahat işletmesini çevrelerine tavsiye ederek ödüllendirmeye hazır durumdadırlar. Dolayısıyla seyahat işletmelerinin pozitif AAİ'yi arttırmak için yapması gereken ilk ve en önemli şey müşterileri memnuniyetini arttırmaktır.

Katılımcıların AAİ doğrultusunda seyahat işletmesi seçen turistlere yönelik bakış açıları'nın belirlenmesi amacıyla sorulan soruda katılımcıların %48,7'sinin bu soruya "bilinçli" seçeneğini işaretleyerek AAİ'ye karşı olumlu bir bakış açısı sergiledikleri görülmüştür. Cinsiyete ve milliyete göre bu soruya verilen cevaplara ilişkin oluşturulan çapraz tabloda, kadınların AAİ'ye erkeklerden daha olumlu baktığı gözlemlenmiştir. Kim vd. (2011) de otel misafirlerinin sanal ortamda AAİ eğilimleri üzerine gerçekleştirmiş oldukları çalışmalarında kadınların turizm ürünleri için AAİ'yi kullanma düzeylerinin daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Bu sonuçlardan hareketle kadınların çevrelerinden edindikleri bilgiler doğrultusunda seyahat işletmelerini tercih etme konusunda erkeklerden daha olumlu bir bakış açısına sahip olduklarını ifade etmek mümkündür. Milliyetler açısından değerlendirildiğinde ise AAİ ile seyahat işletmesi tercih edenleri bilinçli olarak nitelendirenlerin içerisinde Rus turistlerin oranlarının daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. İngiliz ve Alman turistlere kıyasla Rus turistler AAİ'ye daha olumlu bakmaktadırlar. Bununla birlikte göz ardı edilmemesi gereken bir diğer sonuç ise Rus turistler içerisinde AAİ ile seyahat işletmesi

tercihi yapanları “kolaycı” olarak nitelendirenlerin oranının da diğer iki milliyete göre daha yüksek bir orana sahip olmasıdır. Dolayısıyla Alman ve İngiliz turistlerde kararsızların oranı yüksekken Rus turistlerde “kararsız”ların azınlıkta olduğu, turistlerin “bilinçli” ya da “kolaycı” tercihlerinden birini işaretledikleri görülmüştür.

Katılımcıların seyahat işletmeleriyle ilgili olarak çevrelerinden edindikleri bilgiler hakkındaki düşünceleri incelendiğinde ise “doğru”, “inandırıcı” ve “faydalı” ifadeleri için yüksek derecede olumlu bir eğilim görülürken “güvenilir” ve “tarafsız” ifadelerine katılım oranlarının %60’larda kaldığı gözlemlenmiştir. Çevreden edinilen bilgiler sonuç olarak diğer tüketicilerin deneyimleri doğrultusunda ortaya çıkan bilgiler olduğu için tarafsız olmalarını beklemek pek mümkün değildir. Bu nedenle tarafsızlık konusunda katılım düzeyinin %60’larda kalmasını normal karşılamak gerekmektedir. Bununla birlikte “güvenilir” ifadesinin de %60’lar düzeyinde kalması katılımcıların AAİ’ye olumlu bakmalarına rağmen AAİ ile elde ettikleri bilgilerin güvenilirliği konusunda tereddütleri olduğunu göstermektedir. Araştırmada ortaya çıkan bu sonuç literatür ile farklılık göstermektedir. Literatürde yer alan kimi çalışmalar AAİ’nin güvenilir bulunduğuna yönelik sonuçlar içermektedir (Ferris-Costa, 2011; Beerli ve Martin, 2004; Murphy vd., 2007). Çapraz tablolar üzerinden bu sonuçlar değerlendirildiğinde ise “doğrudur” ifadesi için İngiliz turistlerin, “tarafsızdır” ve “inandırıcıdır” ifadeleri için ise Rus turistlerin en düşük ortalamalara sahip oldukları anlaşılmaktadır. Her ne kadar güvenilirliği ve tarafsızlığı konusunda yeterince yüksek katılım oranları elde dilmemiş olsa da “faydalıdır” ifadesinin %84’ün üzerinde bir katılım düzeyine sahip olması, katılımcıların her ne olursa olsun AAİ yolu ile elde ettikleri bilgileri değerlendirdiklerinin bir göstergesidir. Benzer şekilde katılımcıların çevrelerindeki insanların tatil deneyimlerini paylaşmalarına ilişkin duyguları sorulduğunda ise; “önemlidir”, “heyecan vericidir” ve “çekicidir” ifadeleri için “evet” seçeneğinin yüksek oran aldığı; buna karşın “anlamsızdır”, “sıkıcıdır” ve “gereksizdir” gibi olumsuz ifadelerde ise “hayır” seçe-

neğine katılım oranının daha yüksek olduğu görülmektedir.

AAİ faktörlerine katılım düzeyleri incelendiğinde faktörlerin tamamında da anlamlı farklılıklar bulunduğu gözlemlenmiştir. Sonuçlar aritmetik ortalamalar açısından değerlendirildiğinde ise faktörlerin tamamında İngilizlerin düşük ortalamalara sahip oldukları gözlemlenmiştir. İngilizler içerik olarak en az, en seyrek, en az olumsuz ve en az olumlu AAİ gerçekleştiren grup olmuşlardır. Bu sonuçlardan hareketle örnekleme oluşturan üç grup içerisinde İngilizlerin AAİ’den etkilenme ve AAİ’yi seyahat işletmesi tercihlerinde kullanma düzeyi en az olan grup olduğunu ifade etmek mümkündür. Almanlar içerik, sıklık ve AAİ-pozitif faktörleri için en yüksek ortalama ya sahip olan grup olurken, Ruslar AAİ-Negatif faktörü için en yüksek ortalama ya sahip olmuşlardır. Almanların içerik olarak seyahat işletmesine ilişkin daha çok şeyden bahsettiklerini ve daha çok olumlu AAİ gerçekleştirme eğilimi içerisinde bulunduklarını, buna karşın Rusların daha çok olumsuz AAİ gerçekleştirme eğilimi içerisinde bulunduklarını ifade etmek mümkündür. Ancak soruların seyahat edilen işletme değerlendirilerek cevaplandırıldığı düşünüldüğünde Alman seyahat işletmelerinin daha başarılı, Rus seyahat işletmelerinin ise müşteri memnuniyetinde daha başarısız oldukları gibi bir sonucun çıkarılması da mümkündür.

Analiz sonuçlarının turizm alanında faaliyet gösteren seyahat işletmelerinin pazarlama faaliyetlerinde dikkat etmeleri gereken bir takım çıkarımlar barındırdığı düşünülmektedir. Bu çıkarımları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- Öncelikle, analiz sonuçları katılımcıların seyahat işletmesi tercihlerinde başvurdukları en önemli kaynakların arkadaşlar ve aile gibi AAİ kaynakları olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla seyahat işletmeleri söz konusu AAİ kaynaklarını besleyecek bilgiler üretmeli ve bu bilgileri hedef pazarlarda yaymanın farklı yollarını geliştirmelidir. Bu bağlamda, seyahat işletmelerinin hedef pazarlarda tüketicileri yönlendiren fikir liderlerini doğru tespit etmesi ve bu fikir liderlerinin pozitif-AAİ oluşturmalarını

besleyecek bilgi ve deneyimlerle donatılmasını sağlaması önem kazanmaktadır. Böylelikle tüketicilere iletilmek istenen mesajlar fikir liderleri aracılığıyla yönlendirilebilecektir.

- İkinci olarak, her ne kadar tarafsızlığı ve güvenilirliği konusunda yeterli oranda katılım sağlanamamış olsa da katılımcıların önemli çoğunluğu AAİ ile elde ettikleri bilgilerin doğru, inandırıcı ve faydalı olduğunu ifade etmişlerdir. Bu sonuçlardan hareketle olumsuz AAİ faaliyetlerinin turistler tarafından çoğu zaman doğruluğu tartışılmadan kabul edilebileceği unutulmamalıdır. Bireysel deneyimlere dayanmayan, kulaktan dolma bilgilerle oluşabilecek, kimi zaman rakip markalar tarafından kasıtlı olarak gerçekleştirilebilecek olumsuz AAİ faaliyetleri tüketiciler tarafından doğruymuş gibi algılanabilecek ve işletme asılsız iddialara karşı markasını korumak zorunda kalabilecektir. Bu nedenle seyahat işlemeleleri pazar içerisindeki bilgi akışını her zaman takip edebilmeli ve gerçekleştirebilecek herhangi bir olumsuz AAİ faaliyetine karşı çok geç olmadan tavrı alabilmelidir. Olumlu ve olumsuz AAİ faaliyetlerinin denetimi ve kontrolü için AAİ kapsamında yer alan Viral ve Buzz Marketing'e de önem verilmelidir.
- Katılımcıların AAİ boyutlarını ölçmeye yönelik ifadelerde katılım düzeylerinin pozitif AAİ ifadelerinde en yüksek, negatif AAİ ifadelerinde en düşük çıkması ise turistlerin olumlu AAİ gerçekleştirme eğiliminde olduğunun bir göstergesidir. Bu durum seyahat işletmelerinin pazarlama faaliyetlerini kolaylaştıracak olumlu bir sonuçtur. Seyahat işletmelerinin yapması gereken, haklarında olumlu bilgiler paylaşmaya hazır tüketicilere olumlu deneyimler yaşatarak bahsedecek olumlu bilgiler sağlamaktır.
- Turizm alanında hizmet veren işletmeler, hizmet verdikleri pazarın özelliklerine göre pazarlama faaliyetlerini şekillendirmek durumundadırlar. Zira AAİ kavramı için, milliyetler göre AAİ faktörlerinde anlamlı farklılıklar bulunduğu gözlemlenmiştir. Cinsiyetler açısından da benzer değerlendirme yapmak

mümkündür. Kadın ve erkek turistlerin AAİ'ye bakış açılarında farklılık bulunabilmektedir. Bu sonuçlardan hareketle turizm işletmelerinin kadınlara ve erkeklere ayrı ayrı pazarlama faaliyetleri geliştirmeleri daha doğru olacaktır.

Bu çalışma gerek örneklem büyüklüğü, gerek kullanılan analiz türü ve gerekse seyahat işletmeleri müşterileri üzerine uygulanmış olması nedeniyle literatürde yer alan önemli açıkları doldurmaktadır. Ancak bu çalışmanın da kimi sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu sınırlılıklar bundan sonraki çalışmalarda göz önünde bulundurulduğunda çalışmaların daha kapsamlı sonuçlar elde etmesini sağlayabilecektir. Her ne kadar çalışmanın örneklem büyüklüğü güçlü yönünü oluşturuyor olsa da çalışmanın milliyetlere göre ve coğrafi olarak sınırlandırılmış olması benzer çalışmaların ülkemizin farklı turizm bölgelerinde farklı milliyetlerle gerçekleştirilmesi durumunda daha farklı sonuçlara ulaşılabileceğini düşündürmektedir.

KAYNAKÇA

- Arlı, E., Müşterilerin Kulaktan Kulağa İletişime Bağlı Satın Alma Kararları Üzerinde Referans Gruplarının Etkisi: Deniz Turizm İşletmeciliği Üzerine Bir Araştırma, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, (2012), Cilt 8, Sayı 17, ss.155.170.
- Arndt J., "The Role of Product-Related Conversation the Diffusion of a New Product", *Journal of Marketing Research*, 4(3), (1967), 291-295.
- Ateşoğlu, İ., Bayraktar, S., Ağızdan Ağıza Pazarlamanın Turistlerin Destinasyon Seçimindeki Etkisi, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, (2011), Cilt 7, Sayı 14, 95-108.
- Bieger, Th., Laesser, Ch., Information Sources For Travel Decisions: Toward A Source Process Model, *Journal of Travel Research*, (2004), 42(4), 357-371.
- Brooks R., C. Jr., "Word of Mouth Advertising in Selling New Products" *Journal of Marketing*, October, 22(2), (1957), 154-161.

- Burnett, J., Moriarty, S., Introduction to Marketing Communications: An Integrated Approach, (1998), Us ed.
- Campell, A., Word of Mouth and Percolation in Social Networks, Yale University, School of Management, (2012), Free Lessons Documents.
- Chevlier, J. A., Mayzlin, D., The Effect of Word of Mouth on Sales: Online Book Reviews, Journal of Marketing Research, (2006), v.43, ss.345-354.
- Crick, A.P., Internal marketing of attitudes in Caribbean tourism. International Journal of Contemporary Hospitality Management, (2003), 15 (3), 161-166.
- Derbaix C.ve J. Vanhamme. "Inducing Word of Mouth by Eliticing Surprise: A Pilot Investigation". Journal of Economic Psychology. Vol.24, (2003), 99-116.
- Deveci, B., Konaklama İşletmeleri Açısından Ağızdan Ağıza iletişimin Tüketicilerin Satın Alma Kararlarına Etkileri: Ankara Örneği, V. Lisansüstü Turizm Öğrencileri Araştırma Kongresi Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi, Erciyes Üniversitesi, (2010), Nevşehir.
- Ferris-Costa, F., eWOM via Mavens, Buzz Agents, and Followers, University of Rhode Island, 2011
- Fill C., Marketing Communications: Contexts, Contents and Strategies, 2nd edition, Prentice Hall Europe, 1999.
- Goldenberg, J., Libai B., Muller E., Talk Of The Network: A Complex System Look At The Underlying Process Of Word-Of-Mouth, Marketting Letters, (2001), 12(3), pp. 211-223.
- Goyette I., Ricard L., Bergeron J., Marticotte F., "E-WOM Scale: Word-Of-Mouth Measurement Scale For E-Services Context", Canadian Journal of Administrative Sciences, (2010), 27: 5-23.
- Hawkins I. Del, Roger J. Best ve Kenneth A. Coney, Consumer Behavior Building Marketing Strategy, Seventh (International) Edition, Irwih:McGraw-Hill, 1998.
- Ishida, K., The Effects of Traditional and Electronic Word of Mounth on Destination Image of Vacation Tourists: A Case of Branson Missouri, Oklohoma State University in Partial Fulfillment of The Requirements of Degree of Master of Science, 2011.
- Jeong, E.H., Jang, E.H., Restaurant Experiences Triggering Positive Electronic Word-of-Mouthf (eWOM) Motivations, Iternational Journal of Hospitality Management, (2011), s.30, ss.356-366.
- Karaca, Y., Tüketicici Satın Alma Karar Sürecinde Ağızdan Ağıza Pazarlama, 1. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2010.
- Kim W. G., Han J. S., & Lee E., Effects of relationship marketing on repeat purchase and word of mouth, *Journal of Hospitality & Tourism Research*, (2001), 25 (3): 272-288.
- Kim, H.-B., Kim, W.G., The relationship between brand equity and firms' performance in luxury hotels and chain restaurants, *Tourism Management*, (2005), 26, 549-560.
- Kitapçı, O., Restoran Hizmetlerinde Müşteri Şikâyet Davranışları: Sivas İlinde Bir Uygulama, Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakülte Dergisi, (2008), s.31, ss.111-120.
- Kotler, P., Armstrong, G.. Principles Of Marketing (14.Ed.), Copyright by Pearson Education. (2012)
- Lam, D., Mizerski, D., "The Effects of Locus of Control on Word-of-Mouth Communication," *Journal of Marketing Communications*, (2005), 11 (3), 215-228.
- Litvin, S.W., Goldsmith, R.E. and Pan, B., Electronic Word-Of-Mouth in Hospitality And Tourism Management, *Tourism Management*, (2008), 29(3), 458-468.
- Martin, W. C., Lueg, J. E., Modeling Word-Of-Mouth Usage, *Journal of Business*

- Research, (2013), vol. 66, iss. 7, pp. 801-808.
- Murphy, L., Mascardo, G., Benckendorff, P., Exploring Word-Of-Mouth Influences On Travel Decisions: Friends And Relatives vs. Other Travellers, *International Journal of Consumer Studies*, (2007), v. 31, iss. 5, pp. 443-551.
- Odabaşı Y., Barış G., , Tüketici Davranışı, 3. Baskı, MediaCat Yayınları, İstanbul, 2003.
- Odabaşı Y. ve M. Oyman, Pazarlama iletişimi Yönetimi, 8. Baskı, MediaCat Yayınları, İstanbul, 2009
- Özer L.ve P.Anteplioglu. "Hizmet Satın Alma Sürecinde Kulaktan Kulağa İletişimin Etkisi". Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Cilt 23, Sayı 1, (2005), 203-224.
- Pruden, D. R., Vavra, T. G., Controlling The Grapevine: How To Measure And Manage Word-Of-Mouth, *Marketing Management*, (2004), 13(4): 24-30.
- Sachse, S. B., Mangold, S. "Brand Equity Dilution Through Negative Online Word-Of-Mouth Communication", *Journal of Retailing and Consumer Services*, v.18, (2011). 38-45.
- Schiffman L. G., L. L.Kanuk, *Consumer Behavior*, International Edition 8. Baskı, Pearson Prentice Hall, ABD, 2004.
- Sekaran, U., *Research Methods For Business*, New York, John Wiley & Sons Inc, 1999.
- Silverman, George, "How to Harness the Awesome Power of Word of Mouth," *Direct Marketing*, (1997), (November), 32-37.
- Solomon M. R., *Consumer Behavior*. International (Fifth) Edition. Prentice-Hall International Inc., 2002.
- Türker, A., Tatil Yeri Seçiminde Ülke İmajının Turistin Risk Algısı Üzerine Etkisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE, İşletme ABD, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2013.
- Uygun, M., Taner, Ö. Ö. , Özbay, S., Tüketicilerin Hizmet Deneyimleri İle Ağızdan Ağıza İletişim Davranışları Arasındaki İlişkiler, *Organizasyon Ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, (2011),c. 3, c.2, ss.331-342.
- Westbrook R. A., "Product/Cansumption-Based Affective Responses and Postpurchase Processes", *Journal of Marketing Research*, Vol. 24, No. 3, (1987), 258-270.
- Wilson, J.R., *Word Of Mouth Marketing*, John Wiley & Sons Inc., New York, 1991.
- Woodside A. G., M. Wayne Delozier, "Effects of Word of Mouth Advertising on Consumer Risk Taking", *Journal of Advertising*, Vol.: 5, Iss: 4, (1976), 12-19.
- Yozgat U. ve R. B. Deniz, "Ağızdan Ağıza Pazarlama(AAP) Olumlu ve Olumsuz Tavsiyelerin Tüketicilerin Ürün Satın Alma Kararları Üzerindeki Etkisini Ölçmeye Yönelik Üniversite Gençleri Üzerinde Bir Araştırma" *Bozok Üniversitesi 14. Ulusal Pazarlama Kongresi Kitapçığı*, (2009), 308-317.
- Zıllıoğlu M., *İletişim Nedir?*, (2. Baskı), Cem Yayınevi, İstanbul, 1996.
- <http://www.tdkterim.gov.tr/?kelime=ileti%FEim&kategori=terim&hng=md> erişim tarihi: 13.07.2013
- http://kellerfay.com/wp-content/uploads/2007/11/Brad_Fay_CTAM.pdf (erişim tarihi: 13.07.2013)
- http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=14&KITAP_ID=69 (erişim tarihi: 13.07.2013)
- www.nedenwom.blogspot.com (erişim tarihi: 13.07.2013)

MANİSA KENTİNDE TARİHİ TURİZM

İsa ÇELİK*

Öz

Manisa kenti ilk kuruluşundan günümüze sürekli yerleşme mekânı olmasını, sahip olduğu coğrafi yapısına borçludur. Manisa Saruhan Oğullarının başkenti olması ve Osmanlılar döneminde de şehzadelerin yetiştirdiği yer (şehzadeler şehri) olması sebebiyle, Türk-İslam eserleri bakımından Ege Bölgesi'nin en zengin kentidir.

Kültür turizmi ve bu turizm çeşidine bağlı olarak "tarihi turizm" son yılların en önemli turizm faaliyeti olmuştur. Turizmin niteliğinin artırılması ve bu yolla ülkemizin tanıtımı, en etkin tarihi turizm ile mümkündür. Anadolu'nun Manisa gibi şehirlerin tarihi turizme açılıp, bu adla tanıtılmaları durumunda ülkemizde turizmin daha nitelikli yüzü ile karşılanacaktır.

Bu çalışmanın amacı, mekânın tarihi gelişimi, tarihi yapıları etkileyen faktörler, kentin tarihi dokusu, tarihi yapıların mekânsal dağılımını ve tarihi varlığı koruma ve kullanım bağlamında coğrafi bir perspektifle kentin turizmini ortaya koymaktır. Çalışma bir alan araştırması olup, bu incelememizde coğrafi yöntem kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Manisa, Tarihi Turizm

Historical Tourism at Manisa

Abstract

From the time of its first establishment to these days, the province Manisa has become a constant residence place thanks to its geographical location. Because of the fact that Manisa is the capital of "Saruhansans" and being a place to educate Sultan's sons in times of Ottomans it is the richest city of Turkish- Islamic monuments.

Cultural tourist mand in according to " the historical tourism" has become the most significant touristic activity in recent years. With the increasing quality of tourism and the advertisement of our country are effectively possible with historical tourism. Exposing Anotilian cities like Manisa to historcal tourism and advertising them will enable us to meet more qulified facts of tourism in our country.

The aim of this study is to reveal this historical tourism of the city form a geographical perspective in terms of its historical development, the factors affecting historical monuments, the historical structure of the city, the local distribution of historical remains and both the protection and the usage of hitorical possessions. This study is a kind of branch research and geographical methodology is used in academic work.

Keywords: Manisa, Historical Tourism

*Yrd.Doç.Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Ortaca Meslek Yüksekokulu, isacelik@mu.edu.tr

1-Yerleşmenin Tarihçesi ve Tarihi Turizmle İlişkisi:

Manisa Ege Bölgesinin aşağı Gediz yöresi içerisine, eski adı Spiylos olan Sipil Dağı'nın eteğinde, kentsel niteliğini antik dönemden günümüze kadar korumuş kentlerimizden biridir. Kent Manisa dağının kuzey yamacına kurulmuştur. Dağın eteğine ve ova-ya doğru yayılmıştır (Şekil 1). Kentin burada

gelişmesinin nedeni; dağ yamacını burada sel yataklarıyla yerleşmeye ve kale kurmaya elverişli yer hazırlanması, Akhisar Ovasına açılmış olması ve burada düğümlenen yollarla, şehrin biraz batısında Sabuncu Belini aşmak üzere dağa tırmanarak İzmir körfezine ulaşması, şehrin coğrafi konumundan kaynaklanan gelişme nedenleridir. (Dorkot vd.1995: 42)

Şekil 1: Manisa Kenti Lokasyonu

Spiylos dağı (Sipil Dağı, Manisa Dağı) eteğinde bulunan ve geniş alüvyonlu bir ovaya bakan "Magnesia"(Manisa) şehrikisa bir müddet kaldığı Lidya hâkimiyetinden bolluk ve zenginliğe kavuşmuştur. (Dorkot, 1998: 289) Lidya kralı Kroisos' un M.Ö. 546'da Pers kralı II.Kyrosa mağlup olması üzerine I.Pers Satraplığına dâhil edilen Magnesia, Persler tarafından yapılan "Kral Yolu" na yakın bulunması sebebiyle bu dönemde ekonomik ve ticari yönden gelişme göstermiştir. (Emece, 1989: 15) Fakat günümüzde Manisa kent merkezinde Lidyalılara ait herhangi bir maddi kültür kalıntısı bulunmamaktadır. İç kalenin, bazı kaynaklarda Lidyalılar tarafından yapıldığı bildirilmektedir. Fakat günümüzde iç kaleden herhangi bir iz yoktur. Antalis, Sipylos ve ilk Manisa olan Palai Magnesia adındaki bu üç kentin bütün izlerini ve kalıntıları Yarık Kaya ile bu günkü Manisa arasındaki 7-8 km'lik sahada ve yer altında arkeolojik kazılar yapılabilirse, şehrin ilk olarak kimler tarafından

kurulduğuna dair bilgilere net olarak ulaşılabilir.

M.Ö. 334'te Çanakkale Boğazı'ndan Anadolu'ya geçen Makedonya Kralı İskender, Anadolu'da yaygın bir egemenlik kuran Pers ordusunu Granikos Çayı (Biga Çayı) yakınlarında mağlup eder. Daha sonra Perslerin Batı Anadolu'da Satraplık Merkezi olan Sardes düşer. (Mansel, 1995: 466) Magnesia İskender'in hâkimiyetinden sonra M.Ö 281'de bütün Küçük Asya ile birlikte I.Selevkosların hâkimiyetine girmiştir. Kent merkezinde bu dönemlerden kalma herhangi bir eser yoktur.

Romalılar M.Ö. 190'da Magnesia yakınlarındaki savaşa (Magnesiya Savaşı) III. Antiokhos'u mağlup edince, şehir halkı kendi rızasıyla Roma hâkimiyetine geçmiştir (Akait, 1983: 104). Strabon "Coğrafya" adlı kitabında, "bizim zamanımızda Spiylos Dağının eteğinde bulunan Magnesia kenti ve Sardes birçok yerdeki en ünlü benzerleri gibi depremlerle yıkılmış." Olduğunu anlatır. (Pekmen, 1972: 81).

Şehir imparator Tibery tarafından yeniden ihya edilmiştir. İmparator Claudius (M.Ö. 41-45) zamanında şehir yakınlarında bir su seti, Gediz Nehri civarındaki bir köyün etrafına bir su kemeri yapılmış, ayrıca Magnesia-Spiylos yolu tamir olmuştur (Emece, 1989: 16). Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılması ile Magnes, Doğu Roma İmparatorluğu'na bağlı şehirlerden biri olmuştur. Bizanslılar devrinde piskoposluk haline gelmiştir. Latinlerin XII. Asır başlarında İstanbul'a hâkim oldukları devirde ise. İznik İmparatoru Dukas, Latinlerle yaptığı mücadele esnasında uzun müddet Magnesia'da ikamet etmiştir. Böylece şehir, Bizans'ın son zamanına doğru Batı Anadolu'nun en büyük merkezlerinden biri olmuştur (Pektaş, 1960: 124). Ancak, 1701'den beri Anadolu'ya hâkim olmaya başlayan Türklerin bu ülkeyi yurt edinmeleri, Batı Anadolu bölgesindeki diğer Bizans şehirleri gibi Magnesia'nın da kaderini değiştirecektir (Emece, 1989: 17). Kent merkezinde Bizanslılar döneminden kalma "Dış Kale" olarak bilinen, yer yer izlenebilen sur duvarları ve birkaç kule parçası günümüze kadar gelebilmiştir.

Tarihi turizme konu olan yapıların tamamı Beylikler ve Osmanlı döneminden kalma eserlerdir. Bu dönem 1305'de Manisa muntıkasına yayılarak fütuhât yapan Saruhan oğullarıyla başlar. Saruhan Bey Türklerin Leşkeri ili dedikleri (Laşka ili) vilayetinin merkezi olan Manisa'yı 1313'te alarak denize doğru hududunu genişletti ve bu suretle hemen hemen eski Lidya'ya sahip oldu. (Uzun çarşılı, 1988: 84) Yeni sahiplerinin Lisanına uygun olarak "Magnesia" şeklinde telaffuz değişikliğine uğrayan şehre, daha sonra "Manisa" ismi verilmiştir. Saruhan Bey zamanında Manisa hemen hemen tamamen Türkleşmiş, şehrin çehresi değişmeye ve yeni sahiplerinin engin medeniyeti hâkim olmaya başlamıştır. Sur dışında ilk yerleşmeler bu dönemde, İlyas Bey Mesicinin yapılmasıyla başlar. İshak Çelebi döneminde ise yoğunluk kazanır. Bu dönemde yapılan Ulu Camii ve Külliyesi bu çekirdek etrafında gelişir.

Manisa ve çevresinin kati olarak Osmanlı idaresine geçmesi 1412 yılında Çelebi Mehmet devrinde gerçekleşmiştir. Osmanlı hâkimiyetine geçen yerlerde devlet otoritesinin kuvvetle yerleşmesi için hususiyetle ilhak edilen ve umumiyetle "Sancak" haine getirilen eski beyliklerin merkezlerine çok defa haneden mensubu şehzadeler tayin olunmakta idi. Önemini koruyan başlıca şehzade sancağı olan yerler: Kütahya, Amasya, Konya ve Lisanına uygun olarak adı "Magnesia, Magnisa" şeklinde talafuz değişikliğine uğrayan şehre daha sonra "Manisa" ismi verilmiştir. Manisa'dır Ancak XVI. Asrın yarısından itibaren Amasya'nın önemini kaybetmesiyle Manisa diğer şehirlerin önüne geçmiştir. Manisa bilhassa bu asırda, iktisadi bakımından müsait şartlara sahip ve İstanbul'a olan yakınlığı sebebiyle tercih edilmiştir. Böylece Manisa, XVI. Asırdan günümüze kadar "Şehzadeler Şehrin" olarak önem kazanmıştır, adeta ikinci bir payitaht vasfına haiz olmuştur. (Emecen, 1989: 27) Manisa'da birçok şehzade görev yapmıştır. Bu şehzadelerden padişahlık yapanlar: Fatih Sultan Mehmet, Kanuni Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murat, III. Mahmut ve Manisa'da doğan Mustafa'dır. Bu bakımdan Manisa söz konusu dönemde, ikinci bir siyasi merkez olmuştur. Fatih Sultan Mehmet ve bundan sonra gelen şehzadeleri okutmak için Manisa'ya birçok hoca ve âlim gelmiştir. Bundan dolayı cami ve medrese sayısı artmıştır ve Manisa büyük bir kültür merkezi olmuştur. (Acun, 1999: 12)

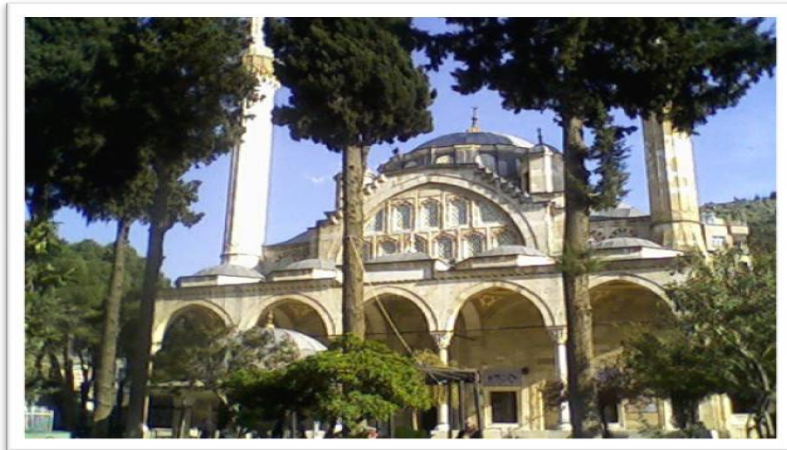
2-Tarihi Mekânlar

a-Tarihi yapılar: Manisa öncelikle Saruhan oğulları tarafından imar edilmiştir. Anadolu'daki Beylikler dönemi yapılarının özgün örnekleri Manisa'da bulunmaktadır. Beylikler döneminden sonra Manisa XVI. asrın sonlarına kadar şehzadeler şehri olarak ikinci bir siyasi merkez olması nedeniyle Osmanlı döneminde ait, farklı fonksiyonlara sahip birçok tarihi yapı bulunmaktadır.

Fotoğraf 1: Saruhanoğulları döneminin ilk yapılarından Ulu Camii ve Külliyesi

Beylikler ve Osmanlı döneminde yapılaşan Manisa “tarihi şehir” kimliği ile anılabilecek Anadolu’daki önemli kentlerden birisidir. Özellikle anıtsal özellik taşıyan yapıların bir kısmı günümüze kadar ulaşabilmiştir. Manisa’da bulunan tarihi yapılar cami ve mescitler, medreseler, tekke ve zaviyeler, türbeler, askeri yapılar, sivil yapılar, sosyal yapılar, ticari yapılar, hamamlar, sıbyan mektebi, kütüphane ve çeşmelerden ibarettir.

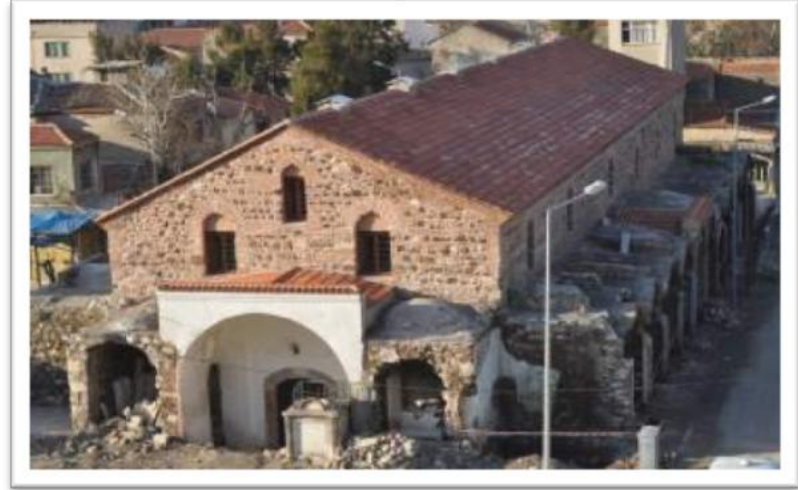

Fotoğraf 2: 1583-1592 Yılları arasında yapılan, Klasik Osmanlı mimarisinin en zarif örneklerinden birini oluşturan Muradiye Camii

Manisa kent merkezinde Saruhanoğulları döneminden kalma 6 camii ve mescit, Osmanlılar döneminden kalma 30 adet cami ve külliye şeklinde inşa edilmiştir. Bunlar; Ulu Camii (Fotoğraf 1), Sultan Camii, İvaz Paşa Camii, Hatuniye Camii, Muradiye Camii (Fotoğraf 2), Dilşikar Camii, Hüsrev Ağa Camii ve külliyeleridir. Tarihi kentte bulunan medrese sayısı 5’tir. Bunlardan; Ulu Cami Medresesi Saruhanoğulları döneminden. Sinan Bey, Sultan Muradiye ve Velet Bey Medreseleri Osmanlılar döneminden kalmadır. Yörede Tekke ve Zaviye olarak ise 5 tarihi yapı bulunmaktadır. Bunlardan Mevlevihane ve Seyit Hoca tekkesi Saruhanoğulları dönemine, Yiğitbaşı, Kabak ve Rufai tekkeleri ise Osmanlı dönemine aittir.

Fotoğraf 3: Günümüzde restorasyonu yapılarak Mevlana Derneği olarak kullanılan Kabak Tekkesi

Fotoğraf 4: Uzun yıllar Eskiçiler Çarşısı (Bit Pazarı) olarak kullanıldıktan sonra günümüzde restorasyon aşamasında olan Rum Mehmet Paşa Bedesteni

Bugün tekke zaviyeler ya terk edilmiş, ya da tamamen yeniden inşa edilmiştir, ya da şahıs mülkiyetine geçmiştir. Kentte bulunan türbe sayısı ise 12 olup bunlardan 4'ü Saruhanoğulları, 8'i ise Osmanlı dönemine aittir. Türbelerin büyük bir bölümü ziyarete açık olup 4'ü metruk halde bulunmaktadır. Bu türbelerden İshak Çelebi Türbesi, Yedi Kızlar Türbesi, Tezveren Dede Türbesi, Yirmi İki Sultan Türbesi, Avni Ali Türbesi ve Revak Sultan Türbeleri ziyarete açık türbelerdir. Manisa kent merkezinde askeri mimari olarak kale olarak inşa edilmiş, iç kaleden iz kalma-

mıştır. Dış kale ise yer yer takip edilebilir. Bizanslar döneminden kalmadır. Sosyal yapı olarak tasnif edilebilen Hafsa Sultan Darüşşifası ve Muradiye imareti Osmanlı döneminden kalma yapılardır.

Merkezi otoritenin kuvvetlenmesi ile yollar üzerini şehir hanları ve bedestenlere bırakılmıştır. Bu gibi ticari kuruluşlar şehri merkezinde en büyük (Ulu) caminin çevresinde toplanmıştır. Manisa'da tarihi ticari kuruluşlar şehrin merkezinde Hatuniye, Muradiye ve Sultan camileri arasında yer alır. Bunlar; Kurşunlu Han, Yeni Han ve Rum Mehmet

Paşa Bedestenidir. Manisa merkezde Saruhanoğulları döneminden kalma iki (Dere ve Çukur), Osmanlı döneminden kalma ise altı (Alaca, Cumhuriyet ve Dilşikar) Hamam bulunur. Kent merkezinden günümüze ulaşabilen altı Sıbyan Mektebi bulunmaktadır. Osmanlı mimarisinde bilinen ilk Sıbyan Mektebi örneği İstanbul'da Şeyhülislam Zembili Ali Efendi kızı adına yapılan sitti Hatun sıbyan mektebidir. Kentte bulunan kütüphaneler ise Çeşnigir ve Muradiye kütüphaneleridir. Manisa kenti, coğrafi konumu sebebiyle bol su kaynaklarına sahip olması, bünyesinde birçok tarihi çeşmenin bulunmasına neden olmuştur. Çeşmelere su, pişmiş toprak künklerle sağlanmıştır. Kentte bulunan çeşmelerin tamamına yakını Osmanlı döneminden kalma olup, günümüze ulaşabilmiş 37 çeşme bulunmaktadır.

b.Tarihi Konutlar ve Sivil Mimarisi: Genellikle 19. Yüzyıl sonlarına ve 20.yüzyıl başlarında inşa edilen Manisa kent merkezinde bulunan tarihi yapılar, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından kayıt altına alınmış olup, sayıları, 116'dır Bu yapılar farklı fonksiyonlara sahip olup 86'sı dükkân olarak kayıtlarda geçmektedir. Diğerleri ise, Hükümet Konağı, Halk Evi, Ziraat Bankası, Vali Konağı, Kitap Sarayı, Askeri Hastane, Borsa Kahvesi, otel, Tekel İdare binası, Şehir Kulübü, Akıl Hastanesi, İsmet İnönü Kız Meslek Lisesi, Adliye, İstasyon Binası, Ticaret Borsası Binası, Kur'an Kursu Binası, Verem Savaş Dispanseri, Kahvehane ve Kooperatif Binası Başlıca Manisa'da sivil tarihi yapılarıdır. Manisa'da tespit edilen 116 sivil yapının mahallelere göre dağılımına baktığımızda en fazla yapı Çarşı Mahallesi'nde (45 adet) ve I. Anafartalar Mahallesi'nde (39 adet). Yapıların diğer diğer mahallelere dağılımı ise Ege'de 9, Şehitlerde 2, Akıncılar, Dilşikar, Akmesic. Utku ve Yarhasanlarda birer adet sivil tarihi yapı bulunmaktadır.

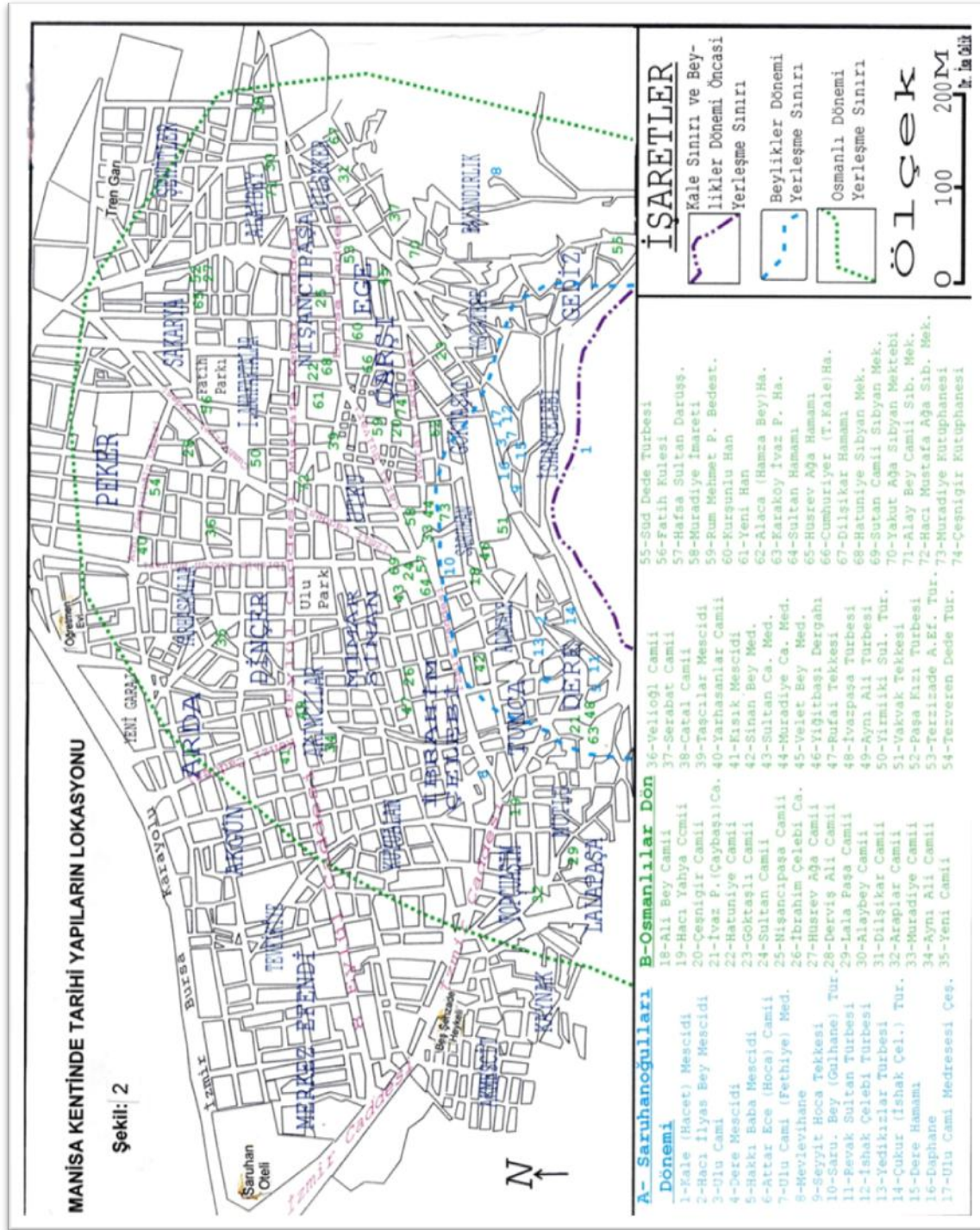
3- Tarihi Yapıların Mekânsal Dağılımı:

Manisa kenti, Saruhanoğulları Beyliği'nin merkezini oluşturduğu ve kente dönüştürdüğü 11.yy sonrasında yavaş yavaş sur dışına doğru gelişmiştir. Kale içinin Beylikler döneminde kullanıldığını gösteren en önemli

işaretler, bugünde dış kale sınırları içinde halen Kale (Hacet) Mescidi ve bu dönem seramiklerinin bu alanda, yoğun şekilde bulunmasından anlaşılr.

Manisa Saruhanoğulları döneminde, doğu-batı istikametinde gelişmiştir. O dönemde şehrin dini mimarisi içerisinde plan itibariyle önemli bir yere sahip olan Ulu Cami ve Külliyesi kentin gelişiminde "merkez" olma özelliğine sahiptir. Bu gün varlığını sürdüren Saruhanoğulları döneminin taşınmaz kültür varlıklarının bulunduğu alan, doğuda Tabakhane Deresi, batıda ise Çaybaşı Deresi ile sınırlanan ve Topkale yamacı üzerinde, surların hemen önünde geçen bu hat üzerinde bu güne kadar varlığını sürdüren 17 dini ve sivil mimari örnekleri bulunmaktadır (Şekil 2).

Osmanlı döneminde, zamanla artan nüfus yanında, Coğrafi konumun Gediz Ovası'nın yerleşime uygun olması, kentin Spil Dağından ovaya gelişmesine neden olmuştur. Osmanlı dönemi kent merkezi, Saruhanoğulları'ndan farklı olarak, Sultan Camii çevresidir. Manisa kentindeki Osmanlı kültür mirasını oluşturan yapılar, ayrı ayrı ele alınarak Osmanlı dönemi kent dokusunun sınırları ortaya koyabilir. Doğuda Alaybey Mahallesi batıda Karaköy Mahallesi'nden geçen Çaybaşı Deresinin batı tarafı, güneyde Saruhanoğulları döneminin kuzey sınırlarına ve kuzeyde ise en fazla istasyon binasının olduğu bölgeye kadar götürmek mümkündür (Şekil 2).

Klasik Osmanlı döneminin önemi yapıları olan Sultan Camii, Muradiye Camii, Ayn-i Ali Camii, Hatuniye Camii ve külliyesi ile Yeni Han ve Kurşunlu Han gibi yapılar bu gün de şehrin merkezinde bulunuyorlardı. Bunun yanında Ortaçağ ve Yakınçağ seyyahlarının vurguyla bahsettiği Saray-ı Amire'de kent merkezinin önemli yapıları arasındaydı. Fatih Parkı ve Kızılay Binasının bulunduğu yerde Yükselen Sarayın bahçeleri ise istasyo

nun bulunduğu bölgeye kadar yayılıyordu. Ancak istasyon bölgesi arkasında bulunan Kuşlubahçe Mahallesinin bulunduğu sahada erken Osmanlı döneminde, bahçe ve tarlalar dışında bir iskân ve kullanımdan bahsetmekzordur(Gülsün vd. 2004: 11).

Türk-İslam döneminde ovaya doğru yayılan Manisa kentinde tasarı, birbirinden kopmadan süre gelmiştir. Bu da yaklaşık bin senelik bir periyotta kentin belli bir alanında,

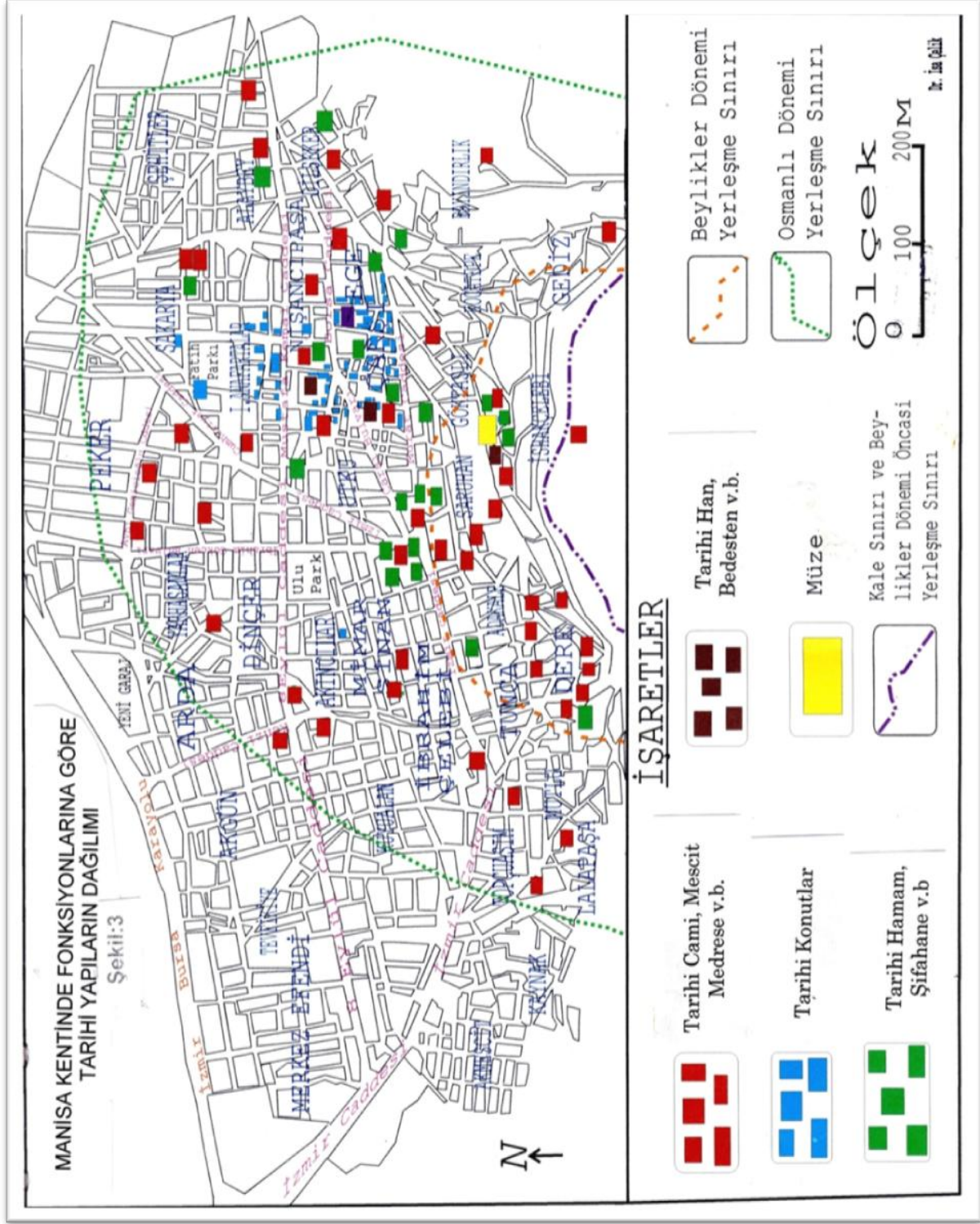
belli bir kentsel gelenekle gelişim gösterdiğini ortaya koymuştur. Daha doğru bir değişle, kent yakın zamana kadar Topkale üzerindeki yamaçtan vazgeçmemiş, her dönem kenti, önceki dönemlerde kullanılmış olan alanları yeniden değerlendirilmiştir. Ancak her kültür, kendi kent merkezini oluşturarak, önceki dönemden kalan kent dokusunu zamanla “kenar mahallelerde” bırakmıştır. Bugün Manisa’nın üç ayrı kent merkezi vardır. İlk merkez hemen kalenin kuzeyinde Ulu Camii çevresi, bu gün de kullanılmakta ama kent merkezi değildir. Üçüncüsü ise Osmanlı Devleti döneminde kullanılan alandır ki bu alan bugünde de kent merkezidir.

4- Tarihi Yapılarda Değişen Fonksiyonlar:

Manisa da bulunan yapıların fonksiyonlarına göre dağılımına baktığımızda en fazla dini fonksiyonlu yapılar bulunmaktadır. Daha sonra ise sosyal, sivil ve ticari fonksiyonu yerine getiren yapıların yaygın olduğunu görmekteyiz (Şekil 3) Tarihi yapıların dini fonksiyonda olanların dışında, bu gün fonksiyonları hemen hemen, doğal olarak tamamı değişime uğramıştır. Manisa’da fonksiyonu dışında kullanılan başlıca yapılar: Kurşunlu Han (Öğrenci Yurdu)Molla Şaban Sıbyan Mektebi(Ege Belediyeler Birliği Binası), Hatuniye Sıbyan Mektebi (Manisa’yı, Mesiri Tanıtma ve Turizm Derneği Binası), Hatuniye Sıbyan Mektebi (Diyanet kitap satış bürosu), Hafısasultan Sıbyan Mektebi (Kur’an kursu), Ulu Cami Medresesi (Kur’an kursu), Muradiye Medresesi ve imareti (Müze).Sinan Bey Medresesi (Otantik Türk Kültürüne uygun ahşap altın ve gümüş işletmeciliği yapılan yer), Rum Mehmet Paşa Bedesteni (Eskiciler Çarşısı diğer adıyla bitpazarı) (Fotoğraf 4), olarak kullanılmaktadır.Görüldüğü gibi birçok tarihi yapı, yapılış fonksiyonunun dışında kullanılmaktadır. Türk kültürüne uygun otel, sıbyan mektebi ve medreseler, ilkokul ve anaokulu, konutlar, sanat evi hamamlar yine eski fonksiyonuna uygun Osmanlı hamamı olarak kullanılabilir. Hacı Hüsrev Ağa hamamı aslına bağlı kalınarak yenilenip, otantik Türk kültürüne uygun lokanta olarak kullanmak için girişimde bulun-

muş ancak bir türlü gerekli izinleri alıp, yapı restore edilip bu amaçla kullanıma açılmıştır.

Manisa merkezde günümüzde metruk halde bulunan yapılar, yapılış fonksiyonlarına uygun veya tarihimekânı bozmadan benzer ve farklı fonksiyonlarda kullanmak için, restore edilebilmeleri durumunda, söz konusu yapıları yaşatmak ve korumak mümkün olabilecektir. Aksi halde terk edilmişlik çoğu kez yok olmakla sonuçlanmaktadır.

5- Tarihi Turizmi Etkileyen Faktör- ler:

a-Kentleşme: Manisa tarihi yapılarıyla si-
vil yapılarıyla meyden, sokak ve diğer tarihi
doku unsurlarıyla 1970'li yıllara kadar, tarihi
dokunun varlığından bahsedebileceğimiz bir
kentimizdi. Tarihi kentlerde yaşamını sürdü-

ren korunmuş bir eski bölge ve birde yeni ge-
leşmiş ve gelişmekte olan yerleşim alanları ol-
ması gerekir. Bu bölgeler düzgün bir şekilde
yaşamlarını sürdürürler. Koruma planları da,
yeni gelişmelerin eski kentin ortadan kaldırıl-
masını önler. 1922'de geriye çekilen, Yunan
işgal Ordusu'nun kundaklanmasıyla büyük bir

bölümü yıkıla Manisa, bölgenin İzmir'den sonra en büyük kentiydi. Kent yüzyıllardan beri Anadolu kent dokusuna uygun olarak yapılmıştır. Manisa yeniden kurulurken, çağdaş bir plan öngörürdü. Bu amaçla savaştan kısa bir süre sonra, mühendis Seyfettin Bey ve Ortakları Ziya ve Akif Beyler, Türk imar ve inşaa şirketini kurdular. Bu şirket 29 Kasım 1922'de imzalanan bir sözleşme çerçevesinde imar planı çalışmalarına başladı. Yeni planda, yanmayan kenar mahallelerdeki tek katlı küçük kerpiç evlerin ilerde kaldırılması öngörülerek, tarihsel doku göz önüne alınmadan yerleşme alanı tümüyle yeniden planlandı. Plan 1923'de yürürlüğe girdi. Ancak projede tadilatların ardı arkası kesilmedi. 123'ü aşkın değişiklik yapılarak uygulamaya çalışıldı. Buna rağmen kentteki denetimsiz yapılaşma önlenememiştir. İmar ve yıkma neredeyse kardeş kavramlar gibi yorumlanarak yol açma, park yapma ve yapılaşmayla kentin eski slüetini yok ederek çarpık bir kentleşme ortaya konulmuştur. Halbuki yıkma yerine koruma bugünkü çağdaş mimarlık ve şehirciliğin temel ilkesidir.

Koruma denince kuşkusuz, müzeye koyar gibi koruma anlaşılmaz. Koruma, dokunmama veya dokundurmama demek değildir. Zira böyle bir koruma anlayışının neticesi, pek çok örneğini gördüğümüz neticesi, pek çok örneğini gördüğümüz yapılarda olduğu gibi, bir terk edilmişlik ve yıkımdır. Manisa'da bütün bir koruma tavrı geliştirilemediği için tarihi mekânınstrüktürü muhafaza edilmemiştir. Ancak tek tek tarihi eserlerin veya sil mimarinin korunması kısmen gerçekleştirilebilmiştir. Buda kuşkusuz saygı duyulacak bir davranıştır.

Manisa'nın ilk yerleşme çekirdeğinioluşturan kale içi dışında tüm tarihi yapılarının bulunduğu mekânlar yanlış kentleşmeye maruz kalmıştır. Bugüne kadar yanlış yapılaşmanın tarihi kent mekânına verdiği zararkuşkusuz çok fazladır. Ama bunun yanında kentin mevcut tarihi yapıları ve tarihi görünümü ile ilgili yapılabilecekler tamamen tükenmiş değildir. Öncelikle şehrin tarihi çekirdeğinioluşturan İshak Çelebi,Dere Adakale, Göktaşlı, Saruhan, Çarşı ve Mimar Sinan mahallelerinde yapılaşma tamamen durdurulmalıdır. Bu alan mevcut imar planı koruma altına

alınmıştır. Aslında bu bahsi geçen tarihi eserin yoğun olarak bulunduğu alan, Manisa'nın imara açılan diğer bölgelerine oranlandığında çok küçük bir alanı oluşturmakta olup yeni kurulan bir mahallenin dörtte birine karşılık gelecek kadar, küçük bir alanı kapsamaktadır.

Manisa Belediyesinin son yıllarda uyguladığı ve takdirle karşıladığımız tarihi yapıların etrafını açma çalışmaları sürdürülmelidir. Bunun yanında özellikle Çarşı ve Anafartalar Mahallesiinde bulunan iki katlı tipik iş yerlerinin günümüzde orta ve kırsal gelir guruplarına hizmet veren geleneksel eski çarşı merkezi olarak işlevini sürdürmesi sağlanmalıdır.

Günümüzde Manisa kent merkezinde Kültür ve Turizm İl Müdürlüğünün kayıtlarına göre koruma altına alınan 102 tarihi yapı, 116 adette sivil yapı bulunmaktadır. Tarihi yapıların mahallelere göre dağılımına gelince; İshak Çelebi 8, Çarşı 8, Dere 5,Saruhan 4, Mimar Sinan, Mutlu, Göktaşlı, İbrahim Çelebi ve Dilşikar mahallelerinde 3'er ve Osmanlı Dönemi yerleşme sınırı içerisindeki kalan diğer mahallelerde ise ikişer ve birer tarihi yapıların birkaç mahallede toplu, diğerlerinde ise yaklaşık 30 mahalleye yayılmıştır. Osmanlı Dönemi yerleşme sınırı içerisinde günümüze ulaşabilen yapılarıdır. Bu yapılar genelde cami, mescit, han hamam, mektep, medrese ve çeşmelerden oluşmaktadır. Bunlar Osmanlı şehrin varlık sebebi yapılar anıtsal özellik taşıdıkları için kısmende olsa günümüze kadar gelebilmişlerdir. Tarihi yapıların etrafındaki mahalleyi oluşturan diğer sivil yapılar, Dumlupınar Meydan Muharebesinin zaferle sonuçlanması üzerine İzmir'e doğru kaçan yunanlılar ve yerli Rumlar kenti ateşe vermiş, günlerce süren bu büyük yangında tarihin Manisa'ya kazandırdığı büyük kültürel mirasın önemli bir kısmı yok olmuştur.

Tarihi yapıların en yoğun bulunduğu alan, Beylikler dönemi şehrin nüvesini oluşturan oluşturan İshak Çelebi (8) ve Dere (5) Osmanlı dönemi şehrin nüvesini oluşturan Çarşı (8), Mimar Sinan (4)ve Saruhan (4) Mahalleridir (Şekil 2).

b-Sanayi faaliyetleri: Manisa'nın tarihi dokusunun mekânsal değişiminde kentin coğrafi konum ve yapısına bağlı olarak gelişen sanayi ve ticari faaliyetler, önemli rol oynamıştır. Anadolu'da 1966'daışletmeye ilk açılan

demir yolu güzergâhı İzmir-Kasaba (Turgutlu) hattıdır. Anadolu'da Manisa demiryolunun ulaştığı ilk kent olması, 1950'li yıllarda Soma (Termik) ve demir köprü (hidroelektrik) Santralleri'nin hizmete girmesi, 1970 yılında hizmete giren organize sanayi bölgesi, Manisa'nın nüfusunu hızla arttırmıştır. Bütün bu faktörler çok hızlı bir kentleşmeye neden olmuştur. Ulaşım olanakları uygun değer seviyede kente bulunması makineye bağlı tarımsal gelişmeyi arttırmış bunun yanında geleneksel sanayiden modern sanayi faaliyetlerine bağlı yapılaşmayı arttırarak kentin yerleşme dokusunu hızlı bir şekilde değiştirmiştir. Böylece çok katlı apartmanlar ve otomobiller için genişletilen yollar kentsel mekânın büyük ölçüde değişmesine yok olmasına neden olmuştur.

c-Tarihi Yapı ve Mekânlarda Restorasyon: Birçok tarihi yapı zaman zaman yapılan restorasyonlarla günümüze kadar gelebilmiştir. Yapıların zamanla doğal ve beşeri faktörlerden dolayı yaşlanıp yıpranmaları kaçınılmazdır. Restorasyon yapmada tarihi yapılar arasında en büyük sorun yapının aslına uygun ve mimari özelliğini en asgari ölçüde olumsuz etkileyecek tarzda yapılabilmiş olması. Manisa'da Vakıflar Şube Müdürlüğü'nün verdiği bilgiye göre günümüzde restore edilmekte olan tarihi yapı yoktur. Kentte acil restore edilmesi gereken birçok tarihi yapı bulunmaktadır.

Bunların başlıcaları: Seyit Hoca Tekke'si Kabak Tekkesi, Çukur Hamam, Gülgün Hatun Hamam'ı, Dilşikar Hatun Hamam'ı, Hüsrev Ağa Hamam'ı, Hüsrev Ağa Hazire'si içerisinde bir türbe, Revak Sultan Türbe'si, Vakvak Tekke'si ve Ahmet Dede Türbesi'dir. Bir metruk yapılarından Kabak Tekkesi (Fotoğraf 3) 1940'lı yıllarda satışı yapılmış şahıs mülkiyetinde bulunmaktadır. Bu durum restorasyonda ayrı bir zorluk oluşturmaktadır. Görüldüğü gibi Manisa'da yok olma tehlikesi ile yüzyüze olan birçok metruk yapı bulunmasına rağmen bu yapılardan hiçbirini yenilenme programına bile alınmamış olması şehrin tarihi turizm potansiyeli ve mevcut tarihi dokusunun korunması bakımından, hiç olmazsa her yıl bir tanesi aslına uygun restore edilecek yok olmaktan kurtarılmalıdır.

6- Manisa Müzesi:

Sultan III. Murat tarafından yaptırılan Manisa Muradiye Külliyesi'nin medresesi 1935 yılında restore edilerek toplanan eserler buraya taşınmıştır. Başlangıçta depo şeklinde olan medrese, 1943 yılında Manisa Müzesi olarak ziyarete açılmıştır. Manisa Arkeolojik Müzesi, arkeoloji ve etnografya eserleri olmak üzere iki bölüm halindedir. Arkeolojik eserler külliyesinin imarethanesinde, etnoğrafik eserler de medrese kısmında teşhir edilmiştir.

Müzede Tunç Çağı ile Bizans Dönemi arasındaki eserler kronolojik bir şekilde teşhir edilmiştir. Bunların yanı sıra Kyble Athena, Aphrodite, genç kız, genç atlet heykelleri, Meryem-İsa Cebraile ve Mikail'in mermer rölyefleri bulunmaktadır. Ayrıca Prehistorik, Arkaik, Klasik, Helenistik, Roma ve Bizans dönemlerine tarihlenen altın mücevherler, bronz figürler, fildişi saç tokaları gibi küçük buluntular, insan fosil ayak izleri, ölü gömme kültürüne ilişkin örnekler, seramikler, mermer idoller Klozomenai'den getirilen pişmiş topraktan lahitler, Sardes'te 1957 yılında başlayan ve günümüzde de devam eden kazılarda ortaya çıkarılan çeşitli buluntular, sinagog mozaikleri, kitabeler ve mil taşları gibi birçok arkeolojik eser Sart Salonunda sergilenmektedir.

Beylikler dönemi ve Osmanlı dönemi eserlerinin sergilendiği medrese binasında yer alan müzenin etnografya bölümünde ise, yöre hakkının gelenek, görenek ve yaşam tarzına yönelik çeşitli eşyalardan oluşan giysiler, silahlar, saray ve tekke eşyaları, çini sanatımızdan çeşitli örnekler ve oyma ve fildişi kakmalarla süslü hakiki hündekari tekniği ile yapılmış Ulu Camii minber kapısı gibi birçok eser bulur.

7- Manisa Kentinin Turizm Aktiviteleri ve Tarihi Turizm:

Manisa kentinde turizm "tarihi turizm" ağırlıklıdır. Şehir turizmini açısından pek gelişmiş değildir. Kent merkezine bağlı olarak şehir merkezi dışında yapılabilecek turizm aktiviteleri dağ turizmidir. Kent merkezinin hemen güneyinde yer alan Sipil Dağı, Jeomorfolojik özellikleriyle dağcılık ve trekking için uygun bir alan olmuştur. 1996 yılında milli park ilan edilmesiyle önemli öl-

çüde korunabilmiştir. Kanyon vadiler dolın gölleri, lapyalar ve Mağaraların bulunduğu, flora ve hayvan varlığı açısından zengin olan Sipil Dağı'nın arkeolojik ve mitolojik özellikleri bulunmaktadır.

"Tarihi turizm" açısından zengin olan Manisa Kenti; alışveriş, eğlence merkezleri bakımından gelişmiş olmadığı için "Şehir Turizm" açısından pek fala geliştiğı söylenemez. Manisa'sa 2013 yılında 473. kez kutlanan geleneksel Manisa Mesir Şenlikleri de yaşatılan geleneklerden olması, özellikle mesir saçma töreninin ilginç bir görüntü oluşturmaları bakımından yerli ve yabancı turistler tarafından yoğun ilgi görmektedir.

Manisa kenti kendi tarihi değerini yansıtan Cumhuriyet dönemi anıtlarıyla süslenmiştir. Bunlardan biri kentin Sultan Meydanında Yavuz Selim'in eşi Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi Hafsa Sultan'ın hastaları için hazırlandığı ilaçla (Mesir Macunu) iyileştiren (Musa Merkez Muslihiddin) Merkez Efendinin oturan heykelidir, dönerek adeta kenti seyretmektedir. Kuvay-i Milliye Anıtı; Kentin İzmir çıkışında yunan ordusunun kenti terk ettiği yol üzerinde Prof. Dr.Tankut Üktem'in yaptığı 65 m. Yüksekliği ile Türkiye'nin birinci, dünyanın üçüncü yüksek anıtı olarak bir efe ve modern bir genç kıızı göstermektedir.

Beş Şehzade Heykeli; kentin batısında, eğitimini kentte tamamlayan ve padişahlığa yükselen beş şehzadeyi göstermektedir.

Manisa Tarzanı Heykeli; Kerküklü Türklerinden Ahmet Bedevi, Kurtuluş savaşı-na katılmış Manisa için mücadele veren ve doğa aşığı bir insan olarak bilinir. Manisa Yunanlılar tarafından enkaz kaldırma çalışmalarında katılmış, kentin ağaçlandırılmasına büyük katkı büyük katkı sağlamıştır. Heykeli Fatih Parkındadır.

Kybela Kaya Kabartması; Manisa dağının kuzey eteğinde kente 6 km. uzaklıkta, Akpınar mevkiindedir. Bereket tanrıçası Keybele'ye ait M.Ö. 13.yüzyıla tarihlenen kaya kabarmasıdır.

Niobe (Ağlayan Kaya); şehrin güneyinde yükselen Sipil Dağının eteğinde Çaybaşı mevkiinde bulunur. Mitolojik bir öyküye sahip Niobe. Lydia kralı Tantolos'un kızı, Thebai kralı Amphion'un ise karısıdır. Mitolojiye göre Çocukları katledilen kadın üzüntüsünden taş

dönüşmüş, göz çukuru şeklindeki girintilerden yakın zaman kadar sızan su damlaları, Niobe'nin gözyaşları olarak yorumlanır. Kadın başı şeklinde görünen bu kaya Manisa'da çok ziyaret edilen yerlerden biridir.

Ayn-ı Ali Kahvesi;Ayni Ali Kahvesi, bütün Türkiye'de nargile tiryakilerinin tanıdığı mekândır. Ayni Ali Camii bitişiğinde 140 yıllık bir geçmişe sahiptir. Kış geceleri İzmir DevletTürk Tasavvuf Müziği Korosu'nun tasavvuf müziği konseri verdiği kahve, ithal etil ettiği elma, çilek, vanilya, çikolata aromalı tütünlerin kullanıldığı nargilelerle meşhur Sipil Dağı'nın otlarıyla yapılan, şeker yerine balın kullanıldığı Sultan Çayı da buraya özgü. Bu mekânın, kentin turizmde asıl ilgi çeken başka bir yönü de tarihi yapının otantik olarak dekor edilerek hizmete açılmış olmasıdır. Meydanda Ayn-ı Ali Türbesi var.

Manisa kentinde asıl turizm çeşidi "tarihi turizm" dir. Tarihi kaynakların turizm amaçlı kullanımdan kaynaklanan turistik faaliyetlere tarihi turizm denir. Tarihi kaynaklar bir kentte, yalnız başına bir çekicilik alanı olarak ortaya çıkabilir. Tarihi dokusu korunarak gelen şehir ve kasabalar daha cazip turistik çekim alanlarıdır. Ancak tarihi dokunun bu şekilde bozulmadığı yerler, uzun yıllar koruma bilincinin bulunduğu ülkelerde gözlenebilir. Manisa'nın geleneksel mimarisinin ve kenti oluşturan ev, yol, meydan, mabet, ağaç ve buna benzer tarihi dokusuna toplu halde rastlamak mümkün değildir. Fakat bugünde tarihi yapıların yoğun olarak bulunduğu Adakale, İshakçelebi, Saruhan, Utku, Mimar Sinan, İbrahimçelebi, Tunca ve Dere mahalleleri anıtsal yapılarla tarihi görünümün kısmen hissedildiği mahalledir. Bu mahalleler Manisa'nın "tarihi şehir" kimliğini kazanmasında önemli mekânlardır. Manisa'da "tarihi turistik çekicilik" en önemli çekicilik unsurudur. Bazı tarihi yapılar, yoğun şehirleşmeye maruz kalmış, tarihi dokunun tamamen bozulmuş olduğu alanlarda, izole kalmış yerlerdir. Bu yerlerde eski yapılar ne kadar yoğun ise, o alanın tarihsel görünümü de o kadar güçlü ve coğrafi mekân çekiciliği de o kadar yüksektir. Manisa'da külliye şeklinde inşa edilen dini ve sosyal yapılar yanında ticari yapılar, tarihi çekiciliği oluşturan önemli anıtsal yapılarıdır.

Kentte son 12 yılda gelen yerli ve yabancı yıllık toplam ziyaretçi sayısı 148.886'dan 345.492'ye kadar yükselmişti (Tablo 1). Bu sayının ortalama 2/3'ü yerli, 1/3 ise yabancı turistlerden oluşur. Kentti ziyaret eden turistlerin büyük bir kısmı "tarihi turizm" amaçlı gelmektedirler. Turizmde ziyaretçi sayısının arttırılması, koruma ve kullanım ilkelerine içtenlik kazandırmakla mümkündür. Manisa kenti tarihteki siyasi fonksiyonundan kaynak-

lanan "Şehzadeler şehri" olma özelliğini de kullanılarak tarihi turizme açılması gereken, en önemli Anadolu kentlerinden biridir. Manisa Ege Bölgesine yapılan kültür turizm turlarına, "tarihi turizm" adı altında dâhil edilmelidir. Manisa merkezde iki önemli turistlik otel bulunmaktadır. Bu oteller 240 yatak kapasiteli Anemon Inn Otel ve 168 yatak kapasiteli Büyüksaruhan Otel'dir.

Tablo 1: Manisa ili 2000 – 2012 yılları arasında yerli yabancı ve toplam turist sayısı.

Yıllar	Gelen Turist Sayısı (Yerli+Yabancı)
2000	148.886
2001	158.838
2002	149.633
2003	118.293
2004	207.656
2005	190.917
2006	215.168
2007	247.083
2008	234.085
2009	260.171
2010	291.683
2011	311.324
2012	345.492

Kaynak: İl Kültür Turizm Müdürlüğü.

8- Sonuç ve Öneriler

Manisa kenti Saruhanogulları'nın başkenti olması ve Osmanlılar döneminde de şehzadelerin yetiştiği yer (şehzadeler şehri) olması sebebiyle, Türk-İslam eserler bakımından Ege Bölgesi'nin en zengin kentidir. Manisa kenti birçok beşeri ve doğal afet geçirmiş olmasına ve yanlış kentleşme politikalarına rağmen, günümüze ulaşabilen tarihi yapı sayısı, Manisa'ya "tarihi şehir" ismi verebilecek kadar yaygındır. Bu bakımdan Manisa'nın tanıtımında "Tarihi Turizm" idaresi vurgulanmalıdır. Manisa'nın Türk-İslam eserleri açısından varlığı, şehir planı üzerinde, görsel açıdan coğrafyanın dağılımı ilkesi kullanılarak ortaya konulmuştur.

Tarihi kaynaklar bir kentte, yalnız başına bir çekicilik alanı olarak ortaya çıkabilir. Tarihi dokusu korunarak gelen tarihi şehir ve kasabalar daha cazip turistlik çekim alanlarıdır. Ancak tarihi dokunun bu şekilde bozulmadığı yerler, uzun yıllar koruma bilincinin

bulunduğu ülkelerde gözlenebilir. Manisa'nın geleneksel mimarisinin ve kent oluşturan ev, yol, meyden, mabet, ağaç ve buna benzer tarihi dokusuna toplu halde rastlamak mümkün değildir. Fakat bugünde tarihi yapıların yoğun olarak bulunduğu Adakele, İshakçelebi, Saruhan, Utku, Mimar Sinan, İbrahimçelebi, Tunca ve Dere mahalleleri anıtsal yapılarla tarihi görünümün kısmen hissedildiği mahallelerdir. Bu mahalleler Manisa'nın "tarihi turistlik" kimliğini kazanmasında önemli mekânlardır. Manisa'da "tarihi turistlik çekicilik" en önemli çekicilik unsurudur. Bazı tarihi yapılar, yoğun şehirleşmeye maruz kalmış, tarihi dokunun tamamen bozulmuş olduğunu alanlarda, izole kalmış yerlerdir. Bu yerlerde eski yapılar ne kadar yoğun ise, o alanın tarihsel görünümü de okadar güçlü ve coğrafi mekân çekiciliği de o kadar yüksektir. Manisa'da külliye şeklinde inşa edilen dini ve sosyal yapıların yanında ticari yapılar, tarihi çekiciliği oluşturan önemli anıtsal yapılardır.

Tarihi turizmaçısından mevcut tarihi yapıları korumak ve fonksiyonuna uygun olarak kullanmak, sürdürülebilir tarihi turizmin en önemli unsurlarıdır. Koruma denince kuşkusuz, müzeye koyar gibi koruma anlaşılmaz. Koruma dokunmama veya dokundurmama demek değildir. Zira böyle bir koruma anlayışının neticesi, pek çok örneğini gördüğümüz yapılarda olduğu gibi, bir terk edilmişlik ve yıkımdır. Manisa’da bütün bir koruma tavrı geliştiremediği için tarihi mekânın strüktürü muhafaza edilmemiştir. Ancak tek tek tarihi eserlerin veya sivil mimarinin korunması kısmen gerçekleştirilebilmiştir. Bu da kuşkusuz saygı duyulacak bir davranıştır. Fakat Manisa’da yok tehlikesiyle yüz yüze olan birçok metruk yapı bulunmasına rağmen bu yapılardan hiçbirini yenileme programına bile alınmamış olmazsa her yıl birkaç tanesi aslına uygun restore edilerek yok olmaktan kurtarılmalıdır.

Manisa’da mevcut tarihi yapılara bakarak, olması gereken tarihi doku büyük ölçüde kaybolmuştur. Mevcut eserlerin oluşturulduğu tarihi görünümün muhafazası açısından sit alanı ilan edilerek mahallelerde, hiç olmazsa bundan sonra tam bir koruma sağlanmalıdır.

Manisa Merkezinde bulunan orta öğretim seviyesindeki okullarda “Kültürel Turizmi” adı altında taşınmaz kültürel varlıklarımızın tanıtımı ve koruma bilincinin geliştirilmesi için okullarda seçmeli bir ders okutulabilir. Bugün metruk durumda olan tarihi yapıların. Restorasyonları yapılması durumunda şehrin tarihi görünümüne önemli katkı sağlayacak birçok tarihi yapı bulunmaktadır. Bu yapılar: Seyit Hoca Tekkesi, Çukur Hamamı, Kabak Tekkesi, Ağa Hamamı, Rum Mehmet Paşa Bedesteni, Revak Sultan Türbesi, Vakvak Tekkesi ve Ahmet Dede Türbesi bu yapıların başlıcalarıdır.

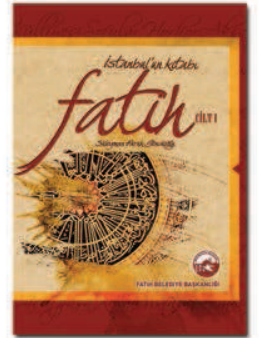
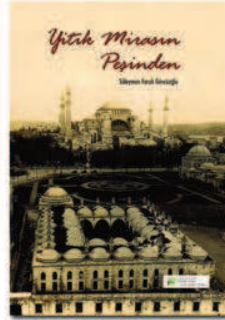
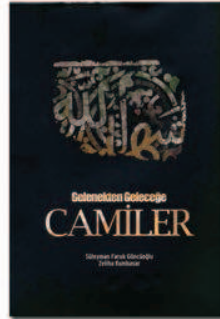
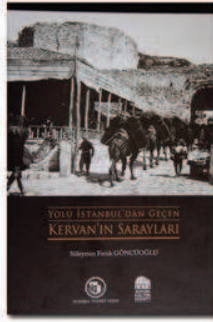
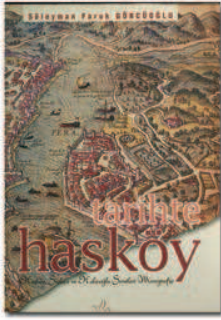
Tur programlarında Manisa Müzesini ziyaretten sonra görülebilecek belli başlı tarihi yapılar “Ulu Camii, Muradiye Camii ve Külliyesi, Sinan Bey Medresesi, Mevlevihane, Ayni Ali Camii, Sultan Camii ve Türbesi” dir. Manisa kentinde bulunan tarihi yapılardır yarım günlük bir zaman süresi içerisinde gezilebilir. Tur programları İzmir’den güneybirlik yapılabilir. Ayrıca Manisa’da kültür turizmi açısından önemli bir cazibe merkezi olan “Sardis”

ören yerine yapılan tur programlarına, Manisa kent merkezinde bulunan tarihi yapılarda dâhil edilebilir.

Dış turizme yönelik ülkemizin tanıtılmasında, tarihi turizm ibaresinin kullanılması diğer turizm türlerine oranla daha etkili bir tanıtım sağlayacaktır. İç turizm yönelik tarihi turizm tanıtımı ise ülke insanının tarihi ve kültürü açısından daha çok bilinçlenmesine olanak sağlayacaktır. Ülkemizde yaz aylarında kıyı turizmine bağlı olarak aşırı bir yoğunluk yaşanmaktadır. Turizmin yılın tüm aylarına yaymak için bahar ve kış aylarında tarihi turizm teşvik edilebilir.

Kaynakça

- B. Darkot, M. Tuncel, Ege Bölgesi Coğrafyası, Edebiyat Fak. Basımevi İstanbul 1995, s.42
B. Darkot “Manisa” Mad.İ. A, VII, 289.
F. M. Emece, XVI. Asırda Manisa Kazası Türk Tarih Kurumu basımevi, Ankara, 1989, s.15.
A. M. Mansel, Ege ve Yunan Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, s.466.
O. Akait, Manisa Tarihi, 1983, s.104
Strabon, Coğrafya Kitap XII. Bölüm VI, A. Pekmen Terc. İste 1972, s.81
Emece, XVI. Asırda Manisa Kazası, s.16
W. M. Ramsey, Anadolu Beylikleri, Türk Tarih Kurumu Yayını, 1988, s.84
Emecen, “XVI. Asırda Manisa Kazası”, s.27
H. Acun, Manisa’da Türk devri yapılarını Türk Tarih Kurumu Yayını, 1999, s.12
S. Gülsün, U.M. Doğan. “Tarihsel kent gelişimi açısından Manisa”, Manisa’ya Bakış. Sayı 2, 2004, s.11.

kültür tarihi
araştırmaları merkezi

istanbul şehri
kültür tarihi
araştırmaları merkezi

SÜLEYMAN FARUK GÖNCÜOĞLU

MUHAFAZAKÂR DEĞİŞİM: TÜRKİYE’NİN GELECEK VİZYONU

**DİRİLİŞİMİZ;
MİLLİLİĞİN İHYASINDADIR:
YENİ BİR MUŞTUNUN
HABERCİSİ**

**NEO-CONİZM’İN
EMPERYALİST FİKRİ**

www.yenifikirdergisi.com
yenifikir@hotmaili.com

istanbul şehri
kültür tarihi
araştırmaları merkezi

kültür tarihi
araştırmaları merkezi

"Doğru düşünen ve düşündüğünü yapmak iradesine sahip olan bir insan hürdür. Hem doğru düşünmeden, hem de iradeden mahrum ise behimi (hayvan)'dır. Doğru düşünüp de iradesi yok ise o, köledir. İlim ve felsefe ile meşgul kimselerden bazıları kölelikte öteki insanlardan geri kalmazlar. Bunların bilgilerinden fayda gelmeyeceği gibi, kendileri de diğer ilim erbabı için utanç sebebi olurlar."

Farabi (Ö.950)

YALNIZ DEĞİLSİNİZ

www.kizilay.org.tr